VEHBİ YILDIZ



DEĞER ÖLÇÜSÜ

DEĞER ÖLÇÜSÜ

Vehbi Yıldız

DEĞER ÖLÇÜSÜ

Vehbi YILDIZ

DEĞER ÖLÇÜSÜ

Editör
Ömer ÇETİNKAYA

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-278-386-7

Yayın Numarası
525

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Eylül 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Birinci Ölçü

NİYET

1. Niyetin Mânâsı ve Önemi

"**Bismillah**" diyerek verimi en bol olan kelime ile sözlerime başlıyorum.

İlâhî olsun beşerî olsun, bütün mûteber kitaplar, niyet meselesine son derece ehemmiyet vermiş ve üzerinde titizlikle durmuşlardır.

Niyet, lügatte kastetmek, bir şeye meyletmek demektir. Istılahta ise bir fiili yapmaya yakın onu kastetmek ve ona yönelmektir. Buna göre, niyetin zamanı fiilin ve ibadetin başıdır. Bu itibarla da niyetin amele yakın olması gerekir.

Ezan ve Kur'ân okumak ile haramlardan uzak kalmak gibi bazı müstesnalar olsa bile; umumiyet itibariyle ameller niyetsiz sahih olmaz.

Gerçekten ameller niyetlere göre ya değer kazanır veya değerden düşerler. Niyete göre bazen iyi amel kötülüğe, kötü amel de iyiliğe dönüşür.

Amelsiz niyet mûteber olmadığı ve insanın maddî-manevî

huzurunu sağlamaya da kâfi gelmediği gibi; niyetsiz amel de yetersizdir. Hattâ iş görülmüş olsa bile netice itibariyle bereketsizdir. Zira hem iyi niyetleri hem de güzel söz ve kelimeleri Yüce Allah'a yükselten, sâlih amellerdir.

Mecelle'nin ikinci maddesinde: "*Bir işten maksat ve niyet ne ise hüküm ona göredir.*" denmektedir. Buna göre her işin başında bir niyet ve o işten gözetilen bir gâye ve bir maksat olduğu gibi; verilecek "iyidir-fenadır" hükmü de, o işteki niyet ve maksada göre olacaktır.

Niyet, iyilikleri kötülüklere, kötülükleri de iyiliklere çevirecek kadar değerli, geçerli ve etkili bir haslettir.

Kâfirin cehennemde, müminin cennette ebediyen kalmaları hep sahip oldukları niyetlerinin neticesidir.

Niyet kalbî, rûhî ve aklî melekelerin ve irâdenin eseridir. Çocukta akıl ve irade tam teşekkül edip kendini göstermediği için onun bir şeye niyeti sahih olmaz. Ondan dolayı da çocuk yaptıklarından sorumlu değildir.

Niyet birçok ibadet mertebeleri arasındaki ayırım ve seçmeyi ifade eder. Yani bunlardan hangisini yapacağını belirtir. İnsan neyi niyet ederse, ona ancak onun sevabı vardır. Meselâ: Öğle namazına niyet edene öğle namazı sevabı vardır. Farz veya nafile bir ibadete niyet edene de ona göre sevap vardır.

Niyetin sahih olmasının üç şartı vardır:

a. Niyet edenin mümeyyiz, yani âkıl ve bâliğ olması.

b. Niyet edenin müslüman olması.

c. Niyet edenin neye niyet ettiğini bilmesi.

Evet, "*Ameller niyetlere göredir.*"[1] gerçeği çok yüce bir esastır. Meselâ: Vurulup kanlar içinde ölenler vardır. Haklarında

---

1 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 2

verilecek hükümler niyetlerine göredir. Ölmeleri dini yaymak ve yükseltmek içinse, şehit hükmünü alırlar. Yoksa ölüdürler. Evet, bizi kurtaracak olan niyet ve kanâatimizdir. Bu konu ile ilgili olarak hadislerde zikredilen, cehenneme giden kimsenin arkasına dönüp bakmasını hatırlamak lazım.

Harpte nöbet tutan askerin cihad etmiş gibi Yüce Allah katında muâmele görmüş olması ve namazı bekleyen bir Mü'minin o esnada namaz kılıyor gibi sevap almış olması, "*Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.*"[2] meâlindeki hadîs-i şerîfin bir açıklamasıdır.

Şeytanın insanla uğraşmasına rağmen neticede pek çok kimse Allah'ın izniyle cennete girecek. Fakat şeytanın niyeti bozuk olduğu için, cehennemde ebediyen cezâ çekecek.

Niyet, her amelde aranır ve o amel ona göre değer kazanır. Evet mektebe gidip ilim elde ederiz. Cehâletten kurtulmak, hâdiselerin dilini öğrenmek, kendimizi bilmek, mârifet elde etmek, îmânımızı, ahlâkımızı korumak, başkalarının îmân, kültür, ahlâk ve fazîletine yardımcı olmak için.

Çarşıya çıkıp kazanç elde etmeye çalışırız. Tembellikten kurtulmak, rızık âleminin kapısını çalışma anahtarıyla açmak, başkalarına yük olmamak ve kazandığımızın bir kısmını muhtaçlara ve mukaddesâtın yücelmesi uğruna harcamak için.

2. Yaşamanın Gâyesi

En geniş mânâsıyla yaşamanın da bir gâyesi ve maksadı vardır. Olmalıdır da. O da: Rûhu ve vazifesi itibariyle en şerefli ve dirâyetli bir varlık olarak yaratılan insanın nefsi ve maddesi itibariyle kendi âcizliğini, noksanlarını, kusurlarını ve ihtiyaçlarını görüp yüce bir kudretin, noksansız bir keremin ve gâyet derecede şümullü bir rahmetin karşısında acınacak bir halde olan

---

2 Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, I/61,109

durumunu îtirâf etmesi ve o Yüce Zât'ın varlığını ilân etmesidir. Nefsini terbiye etmesi, kulluk vazifesini îfâ etmesi ve neslin hidâyeti istikâmetinde gayret göstermesidir. Yaşadığı çevrenin ve memleketin huzuru için fedâkârlıkta bulunmasıdır. Kendisine birer çekirdekten ibâret olarak verilen maddî-mânevî duygularını geliştirmesi ve mâhiyetini, ebedî saraylarda kalmaya namzet hâle getirmesi ve böylece dünyevî ve uhrevî saâdeti temin etmesidir.

Yaşamanın gâyesi dîne, îmâna ve Kur'ân'a hizmet etmektir. Şâyet bu gâye tahakkuk etmeyecekse, hayata ne lüzum vardır. Sa'd İbn-i Muâz (radıyallahu anh), şehîd olmadan önce kanlar içindeyken; Cenâb-ı Hakk'a şu meâldeki niyâzı ne kadar mânâlıdır: "*Allahım! Bundan sonra Kureyş müşrikleri Peygamberimiz'in karşısına yine çıkacaklarsa beni yaşat. Çünkü Senin Peygamberine eziyet eden, Onu yalanlayan ve Onu Mekke'den çıkaran bir kavimle harp etmekten hoşlandığım kadar başka bir şeyden hoşlanmıyorum. Ama şayet aramızdaki harp sona eriyorsa beni şehâdet mertebesine yükselt ve beni şu tatlı hâlimle vefat ettir.*"[3]

Tâif dönüşünde Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Tâif halkının başına gelecek musibete müsaade etmemesi ve meleğin Tâif halkının helâkini teklif etmesine karşılık:

بَلْ أَرْجُوا أَنْ يُخْرِجَ اللهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ وَحْدَهُ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا

"*Hayır, ben Allah'ın onların sulblerinden sadece Allah'a kulluk yapacak ve O'na hiçbir şeyi şirk koşmayacak kimseleri çıkarmasını umuyorum.*"[4] diye cevap vermesi ve köle Addas ile olan muhâveresi bir Müslüman'ın niçin yaşaması gerektiğini gösteren ayrı birer misaldirler.

Evet, yaradılışın en yüksek ve en yüce neticesi, Yüce Allah'a îmân etmek ve O'nu gereği gibi tanımaktır. Zîra insanın kalbi gamsız bir sürur ve kedersiz bir sevinç almak, aklı zevalsiz bir nîmet

---

3 İbn'ül-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 296

4 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, IV, 83, Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, II, 1420-21

görmek ve rûhu elemsiz bir lezzet tatmak ister. Bu derece sâfî bir saâdet ise, ancak Allah'a îmân ve Allah'ı tanımakla elde edilebilir. Çünkü, en hâlis sürûr, en sâfî sevinç, en şirin nîmet ve en sâfî lezzet mârifetullahtadır. Öyle ki insan hakîkî sahibini ve mâlikini tanıyınca rahmetine iltica eder, kudretine istinad eder, tedbîrini alır, takdîri O'na bırakır, O'nun takdîrine îtimad eder ve sonunda rahatını bulur, safayı çeker. Eğer sahibini ve mâlikini tanımazsa bir sürü meşakkatlere maruz kalır ve başıboş ve âvâre bir vaziyette yaşamaya mecbur olur. Bu ise kâinatın gidişatına zıt olan ve insanı zillet ve sefâlet bataklığına atan bir hâlettir. Bu durumda insanın tek düşüncesi, kendi îmânını ve kendisine durumlarına göre en yakın olanların îmânlarını kurtarmaya çalışmak olmalıdır. Hatta, her hâdiseye bu nazarla bakmalı ve her meseleyi bu açıdan değerlendirmelidir.

Bir kişi için gözünü dikip bir lâhza ayırmayacağı en isâbetli hedef ve elde etmek istediği en semereli netice; bir tek îmân hakîkatini, dünya saltanatı ile değiştirmeyecek bir nesil yetiştirmek olmalıdır. Bu durumda gaye birdir; diğer şeyler vasıtadan ibarettir. Harpler, esir edinmeler, okumalar, idare etmeler vesâire hep birer vasıtadan ibarettirler. Nitekim Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hayber vak'asında Hazreti Ali'ye:

فَوَاللهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ

"*Allah'ın senin vasıtanla bir tek adamı hidâyete getirmesi, senin için birçok kırmızı develerin olmasından daha hayırlıdır.*"[5] buyurmuştur.

3. Ahd-ü Peymânımız

Biz Müslümanların son derece hayâtî ve önemli bir ahd ü peymânımız vardır. O da en yüce ve en yüksek olan "***Allah***" kelimesini herkese duyurmak ve Rasûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem)

5 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, IV, 207, Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, II, 1872

mübarek adını cihanın her tarafına yaymaktır. Zira, huzurun her türlüsü O Yüce Peygamberde ve Onun Yüce Allah'tan alıp bize getirdiği yüce davasında olduğu gibi; bunalımdan kurtulup huzurlu yaşamanın tek çâresi de; Onu tanımak, sevmek ve getirdiği esaslara harfiyen sarılmaktır.

İnsanın kıymetini tayin edip ortaya çıkaran onun mahiyetidir. Mahiyetin değeri kişinin himmeti nispetindedir. Himmeti ise kişinin hedefinin önem ve lüzum derecesine bakar. Buna göre bir kimsenin kıymeti mahiyetine göredir. Mahiyetinin değeri himmeti nispetindedir. Himmeti de niyetine ve niyetinin belirtisi ve yansıması olan ameline göredir. Amelin umûmî, lüzumlu ve faydalı olması ise bu niyeti daha da parlak hâle getirir.

Gayet mütevâzı olarak yola çıkan şu elinizdeki kitabın da gözettiği ve ulaşmak istediği bir gayesi vardır. Bu gâye, aynı zamanda onun niyetidir. O da:

Yüce Hakk'ın rızâsı istikâmetinde ve eldeki imkânlar ölçüsünde hak ve hakikatleri neşretmek, hayâtî olan bazı meselelerden mü'minleri haberdar etmek, yeni yetişen neslin ilim ve kültürüne, fikir ve ahlâkına katkıda bulunmak, halkın yüce ve doğru hakikatlerin etrafında toplanmalarına, birlik ve beraberlik içinde bir hayat sürmelerine yardımcı olmaktır.

Her türlü hidâyet ve muvaffakiyet Yüce Allah'tandır.

İkinci Ölçü

HİDÂYET

1. Hidâyetin Mânâsı ve Fazîleti

Hidâyet bir irşad ve bir rehberdir. Doğru yola iletmek ve doğru yolda olmaktır.

Hidâyetin eş mânâsı îmândır, Kurân'dır, sâlih amel işlemektir. Kur'ân'a ve sünnete göre hareket etmektir. Zıddı ise dalâlettir, sapıklıktır. Yani keyfince yaşamak, helal ve haram tanımamak, hattâ haddini aşarak mukaddes şeylere küfretmektir.

Hidâyeti veren ancak Allah'tır. İnsana düşen, irâdesi ile hidâyeti istemesi, aklıyla ona doğru yürümesi ve kalbi ile ona sahip çıkmasıdır. Yoksa sâbit bir sıfat ve râsih bir hakikat olan hidâyet, hakikatte sadece Allah'tandır.

İlâhî hidâyet müminler için bir Burak gibidir. Müminler sırat-ı müstakimde ona binerek kemâlâtın arşına doğru dâimâ yükselir giderler.

Hidâyet, felâh ve saâdetin müjdecisi ve gayet parlak bir alâmetidir. Dalâlet ise nefislerde nefret uyandıran ve rûhu inciten bir elem ve insanın dünyevî hayatını bile cehenneme çeviren bir zakkum çekirdeğidir.

Hidâyetin en kâmil mânâsı îmân ve İslâm olduğu gibi en mükemmel semeresi sâlih amel ve takvâ; neticesi de Firdevs Cennetleridir.

En büyük hidâyet şüphesiz ki, engel olan perdenin kaldırılmasıyla hakkı hak, bâtılı da bâtıl olarak göstermektir. İşte böyle bir hidâyete mazhar olan müminin imâna ve İslam'a âit her şeyden gönül inşirahı içinde lezzet alması, küfre ve sapıklığa ait her şeyden nefret etmesi ve dalâletten ateşten kaçar gibi kaçınması hep hidâyetindeki kemâlinin ifadesidir.

Hidâyet kaynağı ve güneşi, daha ilk insandan beri Peygamberler (aleyhimüsselâm) ile onlara gelen vahiylerdir. Son Peygamberin gelmesiyle bu hidâyet kaynağı ve güneşi Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Kur'ân-ı Kerim olarak tecessüm ve temessül etmiştir. Artık bu iki temel esâsın dışında yol aramak her türlü hidâyet ve nurdan mahrum kalmak ve karanlıklarda önünü arkasını göremez bir hâle gelmek ve ümitsiz, bitkin ve perişan bir vaziyete düşmek demektir.

2. Hidâyetin İç Yüzü

Hidâyetin temelinde vakar, ciddiyet, itminan, hak ve hikmet vardır. Dalâletin temelinde ise hafiflik, oyun, eğlence, şahsiyetsizlik, aldatma, bâtıllık ve manasızlık vardır.

Hidâyetin iç yüzünü ve onun nasıl bir nur ve huzur olduğunu anlamak isteyen, hayaliyle on beş asır öncesine gitsin. Câhiliye devrinin, hidâyet sayesinde nasıl nurdan ve saadetten ibaret bir asra dönüştüğüne, hattâ o asrın kendisinden sonra gelen bütün asırları durumlarına ve ihtiyaçlarına göre nasıl aydınlattığına bir baksın ve iyice düşünsün ve âyet ve sünnetten ibaret olan hidâyetin ehemmiyet ve lüzumunu, değer ve itibarını anlamaya çalışsın. Tâ ki, beş-on kişiyi, beş-on sene gibi kısa bir zamanda

bile tatmin edemediğinden dolayı değiştirilme ve yenilenme lüzumu duyulan nazariye ve sistemlerin arkasına körü körüne takılıp da heder olmasın. Hayatını mahvetmesin ve sonunda ebedî şakâvete, sonsuz bedbahtlığa ve dâimî hüsrâna maruz kalmasın.

İnsan hangi seviyede ve ne durumda olursa olsun, onun isteyeceği en büyük yardım, şüphesiz hidâyettir ve hidâyetin her türlü mertebesi ve derecesidir. Yani îmânda devam ve sebâtın, malda çokluğun, fakr-u zarûret halinde ihsan ve bahşişin, zayıflık ve âcizlik hâlinde yardımın ve bütün hayırlı işlerde muvaffakiyetin istenmesi gibi hususların her birisi birer hidâyettir. Nitekim, فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!"* (Hûd Sûresi, 112) meâlindeki âyet-i kerîme, hidâyetin en geniş mânâsını ve sahasını gayet veciz ve mûciz bir şekilde ifade etmektedir.

Meselâ: Fikir ve kanâatte; Yüce Allah'a, O'nun varlığına ve birliğine, top yekûn bütün âlemlerin yaratıcısı ve bütün canlıların rızk vericisi olduğuna îmân etmek hidâyettir. Eşya ve hâdiseleri tabiata, tesadüfe ve sebeplere havale etmek ise, en çirkin şekliyle sapıklıktır. Hem îmân ve ubûdiyet noktasında, bir hanif olarak sadece Allah'a ibadet etmek gayet açık bir hidâyet olduğu gibi; putlara ve sair şeylere tapmak da apaçık bir sapıklıktır. Hem ahlâk ve fazîlette, İslâm'ın haram ve bâtıl dediklerini terk etmek ve onlardan kaçınmak, helâl ve hak dediklerini yapmak ve onlara sarılmak hidâyet olduğu gibi; haramı helâl sayarak irtikâp etmek, farzları ve sünnetleri mânâsız görüp terk etmek de çok ciddi bir sapıklıktır.

Demek oluyor ki, saâdet ve selâmet yolu birdir. O da beşer sîmâsının en fazîletli güneşi olan son peygamber Hazret-i Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) açtığı ve O Muhteşem Güneş'in yıldızları hükmünde olan Sahâbe-i Kirâm (radıyallahu anhum)'ın temsil ettikleri ve onunla ebedî saadetlere doğru gittikleri yoldur ki, Kur'an'da *"sırât-ı müstakim"* ile ifâde edilen biricik kurtuluş yoludur. Bu yol, hak yoldur, Hakk'ın yoludur ve hem içiyle hem de

dışıyla haktan ibaret olan bir yoldur. Evet hakla gelen, hakka götüren ve hakîkatlerden ibaret olan bu yol sırât-ı müstakimdir. Bu yol Kur'ân yoludur, îmân yoludur. İşte bu yolda olmaya hidâyet denilir. Bu hidâyet yolunun elbette bir kısım şartları, rükünleri ve edeple alâkalı meseleleri vardır ki, hepsi de haktan ve hikmetten ibarettir. Müminin mutlak ve kâmil mânâda hidâyetinin geçerliliği onun Kur'ân yolunun hak olan prensip ve özelliklerine riayeti nispetindedir. Tek ve hak yol olan Kur'ân ve sünnetin dışındaki yollar ise pek çoktur. Ve onların tümü sapık yollardır. Durumlarına göre mahiyetleri eğlenceden, boş yere vakit geçirmekten, dedikodudan, fısk-u fücurdan veya küfürden ibaret olup neticeleri, ebedî hüsran ve sonsuz cehennem azabıdır. Bu yollar hak, hakikat ve hikmetle bizâtihi hiçbir alâkaları olmayıp tamamıyla beşerîdir, uydurmadır. Bütün bunlarda serbestlik ile behîmî arzuların tatmini vardır ve herkes gönlünce yaşar. Zira sapıklıkta şart, rükün ve âdâp diye bir şey yoktur. Bu yolda hiç kimse isteyerek âdâp ve erkâna riayet etmez. Fakat bununla beraber, dalâlet yolunun yolcuları elemden, ızdıraptan ve bunalımdan hiçbir zaman kurtulamazlar.

3. Hidâyete Engel Olan Hususlar

İnsanın hidâyetine engel teşkil eden bazı hususlar vardır. Bunlar kibir, zulüm, yalan, fesat, sû-i zan, gaflet ve cehâlet gibi şeylerdir. İşte bu gibi kötü sıfatları taşıyanları Allah asla hidâyete erdirmez. Çünkü hidâyetin devamlılığı, hidâyet kaynağı ve rehberi olan Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerle sıkı bir alâka içinde olmaya, onları her şeyde mürâcaat kaynağı olarak görmeye, ömrünü boş şeyler peşinde harcamamış kimselerle arkadaşlık ve irtibat kurmaya, büyüklerin ve sâlih kimselerin meclislerine ve sohbetlerine katılmaya, kevnî olsun kelâmî olsun her türlü âyât-u beyyinâtı tefekkür etmeye, nîmete karşı şımarmadan o nîmeti

Allah'tan bilip şükretmeye, belâ ve musibetleri ise kendinden bilip kaderi tenkit etmemeye, beklenmedik hâdiseler karşısında moralini bozmamaya ve ümitsizliğe düşmemeye, hattâ böyle sıkıntılı anlarda Yüce Allah'a karşı yalvarış ve yakarışını daha çok pekiştirmeye bağlıdır. İşte kibir, zulüm, yalan, fesat, sû-i zan, gaflet ve cehâlet gibi kötü hasletler, bütün bu yüce değerlere karşı ciddi birer engeldirler.

4. Hidâyetin Bazı Belirtileri

Her şeyde olduğu gibi hidâyetin de kendine göre alâmet ve belirtileri vardır.

Hidâyeti bulmuş bir kimsenin her şeyden önce içi, yani aklı, kalbi ve rûhu huzurludur. Başta kalbi olmak üzere bütün latîfeleri ve hisleri itminan ve sükûnet içindedir. Hâdiselere karşı heyecana, tehevvüre ve paniğe kapılmaz. Tam aksine gayet vakarlı, sabırlı ve metanetlidir ve etrafa hep ibret nazarıyla bakar. Diğer bir ifade ile hâdiselerin iç yüzüne nazar eder, onların mânâlarını düşünür ve onlardan gereken ibret dersini alır. Sonra da geri kalan maddî yönünü ve işin kabuk kısmını bırakır ve artık ona ehemmiyet vermez.

Böyle bir kimse aldığı hidâyet lezzetini aynı zamanda bir başkasına da tattırmaya çalışır. Bunu sağlamak için de, çevresi ile durumlarına göre güzel bir uyum ve ahenk içerisinde bulunur ve sürekli olarak her türlü aşırılıktan uzak bir şekilde hareket etmektedir. Bu ise İslâm'ın istediği ahlâktır. Zaten hidâyetin temelinde itidâl ve denge vardır. Böyle hareket eden bir kimseyi akrân ve arkadaşları her zaman takdirle yâd edip sevdikleri gibi; başkaları da onu en azından takdir ederler. Hattâ onu tanıyanlar onunla teşrîk-i mesâî etmekten asla korkmaz, kaçınmaz ve ürkmezler. Belki de çevresindekiler, bu sıcak ilişkiler vesilesiyle zamanla hidâyet yoluna girip eski hallerinden vazgeçer ve kurtulurlar.

Hidâyeti tam olan bir kimsenin gönlü inşirah içerisindedir. Hâdiselerin içine tenkit parmağını uzatmaz, hikmetini anlayamadığı işleri Yüce Allah'ın rahmetine ve hikmetine havale eder ve O'na teslim olur. Zira aleyhinde gibi görünen işlerin, netice itibariyle mutlaka lehinde olacağına inanır ve sık sık İbrahim Hakkı gibi şöyle der:

Hak şerleri hayreyler, Zannetme ki gayreyler;
Ârif anı seyreyler. Mevlâ görelim neyler.
Neylerse güzel eyler.

Evet, Allah dilediğini hidâyet eder, dilediğini saptırır. Yani hidâyet tamamen Allah'ın elindedir. Kur'ân'ın ve Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hidâyet edip doğru yola iletmeleri, sebep ve vasıta olmaları yönüyledir. Zira Kur'ân-ı Kerim en sağlam bir hidâyet yolu, Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de en doğru bir hidâyet rehberidir. Kur'ân-ı Kerim yolunda ve Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in arkasından giden elbette tam hidâyeti bulmuştur.

Şeytanların bir kısım insanları saptırmaları ve onları cehenneme götürmeleri, sebep olmaları yönüyledir. Kaldı ki bunda ayrıca bir istihzâ etmek ve bir hafife almak vardır. Çünkü fâsık ve sapık kimseler dâima hevesleriyle şeytanların arkasından gittiklerinden ve doğru yolun, içinde bulundukları yolun biricik doğru yol olduğuna kanaat getirdiklerinden dolayı, bu sapıklık ve cehenneme gidiş, onlara bir hidâyet ve cennete gidiş gibi gösterilmiştir.

Hülâsa: Her duyguyu ifrat ve tefrite girmeden yerinde kullanmak ve her işi vaktinde ve yeterince yapmak, hidâyette dikkat edilmesi gereken çok önemli bir husustur.

Bu noktayı hedef tutup daima yükselenlere müjdeler olsun.

Üçüncü Ölçü
İMÂN VE İSLÂM

1. İmân ve İslâm'ın Tanımı

Îmân, emn-ü emânı ifade eder. Yani îmân bir yönüyle eman vermek, emîn kılmak demektir ki, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden birisi olan *"Mü'min"* ismi bu mânâdandır. Diğer yönüyle de emîn olmayı ve dayanıp itimat etmeyi ifade eder ki, inanmak kelimesi bu mânâya gelmektedir. Îmânın zıddı küfür ve inkârdır. Hakkı görmemek ve onu örtmektir. Yani Yüce Allah'ı ve inanılması gereken mukaddesâtı hiçe sayıp kabul etmemektir.

Îmân örfte, kayıtsız şartsız tasdik etmek demektir. Çünkü tasdik eden, tasdîk ettiğini yalanlamaktan emîn kılmış veya kendisi yalandan emin olmuş olur.

Îmân kelimesi aynı zamanda, iz'ân, tasdik ve kabul mânâlarını da ifâde eder.

2. İslâm Dînine Göre Îmân

İslâm dînine göre îmân, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tebliğ ettiği dînin zarûrî şeylerini ayrı ayrı; zarûrî olanların dışında

kalanları, yani amelle ilgili olup herkesin tafsîlâtıyla bilip îmân etmesi çok zor olan hususları icmâlen tasdik etmekten hâsıl olan bir nurdur. Sa'd-i Taftazânî'ye göre îmân: "*Cenâb-ı Hakk'ın istediği kulunun kalbine cüz-i ihtiyârînin sarfından sonra ilkâ ettiği bir nûrdur.*"[6]

Îmân sınırsız ve mutlak bir îtikâdı da ifade eder ki, îmân denilince genellikle bu mânâ anlaşılır. Böyle bir îmânda elde edilmek istenen netice bizzat alındığı için, bundan hâsıl olacak olan hakkı kabul ve tasdîk etmek meselesi, aklî ve ilmî delillerle sahip olunan ve korunan îmândan çok daha yüksek ve kuvvetlidir. Böyle bir îmân ise ilmin hem başı hem de gayesidir ve böylesine mutlak ve sınırsız bir imânâ layık olan, ancak Yüce Allah'tır.

Îmân, tasdîk edilmesi gereken şeyleri ikrâr ile beraber kalben dahi tasdik etmek ve rûhen emniyete ve sükûnete kavuşmak olduğu gibi; İslâm da Allah'ın hükmüne inkıyad etmek suretiyle selâmete ve huzura kavuşmaktır. Yani Onu ikrar etmekle birlikte, fiil ile de bu ikrarın samimiyet derecesini göstermektir.

Evet Allah katında geçerli olan ve ebedî şakâvet ve azaptan kurtulmaya sebep olan husus, insanın kalbindeki îmânı ve bu îmânla vefat etmiş olmasıdır. Çünkü kalpte tasdik olmadan "îmân ettim" demek yalan olur. Aynı zamanda bir kimsenin mü'min olarak yaşaması ve bilhassa mü'min olarak ölmesi, en azından haramları terk etmek ve farzları işlemek suretiyle îmânını devamlı takviye etmesine ve onu daima zinde ve hüşyar tutmasına bağlıdır. Bu ise İslâm'dır ki, aynı zamanda İlâhî rahmetin celbine, şeytânî vesveselerin de define büyük bir vesiledir. Buna göre de ikrar ve tasdikten ibaret olan kalpteki îmân, İslâm'da tezahür ettiği gibi; ikrar ve tatbikten ibaret olan İslâm da, îmân sayesinde ayakta durmakta ve değer kazanmaktadır. Öyle ise gerçek bir mümine düşen şey, işin ruhsat tarafına kaçmadan İslâm'sız bir

---

6 Bediüzzaman Said Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, 44

îmândan titremeli, ihtiyatlı hareket etmeli, olgun bir mümin ve sâdık bir müslim olmak üzere gereğince amel etmeli ve bu şekilde âkıbetini sağlamlaştırma ve garantileme yoluna gitmelidir.

İslâm aynı zamanda inkıyad mânâsına da gelir. Bunu şu misalle daha güzel anlarız: Ma'kıl İbn-i Yesar, kız kardeşine, kendisini boşamış olan eski kocasına tekrar varmak istediğinde mâni olmak istemişti de; "O, seni boşadı. Sen yine ona varmak istiyorsun. Eğer tekrar varırsan yüzüm yüzüne haram olsun." demişti. Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ma'kıl'i çağırmış ve ona "*Aralarında iyilikle anlaştıkları taktirde onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın.*" meâlindeki âyeti okumuştu. Bunun üzerine Ma'kıl: "*Rabbimin emriyle burnum sürtüldü. Allah'ım râzı oldum ve emrine inkıyad ettim.*" demiş ve kız kardeşini eski kocasına nikahlamıştı.[7] İşte İslâm budur. Ve işte inkıyad buna denir.

Bununla beraber İslâm'ın, îmandan daha üstün bir derecesi vardır ki o da, dil ile ikrâr ve itiraf etmekle beraber, hem kalben îtikad, hem ahde vefâ ve sadâkat, hem de Yüce Allah'ın her türlü kazâ ve kaderine tam teslîmiyettir. İşte, *"Allah katında yegane dîn, İslâm'dır."* (Âli İmrân Sûresi, 19) hakîkatinin mânâsı budur. Ve müslüman olarak ölmeyi istemekten maksat da böyle bir İslâm'dır. Yani, "*Allah'ım! Beni her halükârda rızâna teslim olan kullarından kıl ve beni şeytanın her türlü hile ve vesveselerinden sâlim ve emin kıl*" demektir.

3. İmânın Mertebe ve Kısımları

Îmânın icmâlî ve tafsîlî olmak üzere iki mertebesi vardır. En icmal mertebesi Allah'a ve O'ndan gelene îmân etmek, diğer bir tabirle, لاَإِلٰهَ إِلاَّاللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ Yani, *Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Hazreti Muhammed'in* (sallallâhu aleyhi ve sellem) *Allah'ın*

7 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 112

elçisi olduğuna inanmaktır. Yani Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah tarafından getirdiği kesinlikle bilinen şeylere özet olarak, gerektiğinde de bütün detaylarına îmân etmektir.

Bunun birinci tafsîli Yüce Allah'a, Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine ve âhiret gününe îmân etmektir. İkinci tafsîli Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kazâ ve kadere, öldükten sonra dirilmeye, sevap ve ikâba inanmaktır. Üçüncü tafsili ise, kitap ve sünnet ile Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tebliğ ettiği katiyyen sabit olan haber ve hükümlere hem toptan hem de ayrı ayrı Allah'ın ve Rasûlüllah'ın muradı ve rızası istikametinde îmân etmektir.

Başka bir taksime göre ise îmân, taklîdî ve tahkîkî olmak üzere ikiye ayrılır.

Taklîdî îmân: Araştırmadan, şuursuz olarak ve sadece çevresinde öyle gördüğünden dolayı veya birisini taklit ederek hâsıl olan bir îmândır ki, böyle bir îman bazı şüpheler karşısında sarsılabilir ve mağlup olabilir. Özellikle fitne ve fesat asrı olan âhir zamanda böyle taklidî bir îmânla yetinenlerin, sabah mümin iken kâfir olarak akşamlayacakları, akşam mümin iken kâfir olarak sabahlayacakları, sarsıntı ve şüphelerden ibaret bir hayat geçirecekleri kuvvetle muhtemeldir. Âhir zamanda taklîd îmânına sahip olanların pek çoğu, gerçek âkıbetlerini kaybetmiş olarak âhirete giderler. Biz böyle bir sarsılmadan ve kendimize yazık etmekten Allah'a sığınırız.

Tahkîkî îmân: Îmâna âit bütün meseleleri tetkik ederek bilmek ve yaşamak, tahkikî îmân dersleri veren Kur'ân-ı Kerîm'i ve O'nun tefsirinden ibaret olan îmânî eserleri itimat ve sadâkatle okumak ve Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Râşid Halîfeler'in hâl ve hareketlerini öğrenerek onları kendisine bir hayat tarzı ve nizamı olarak kabul etmektir. İşte tahkîkî îman, bütün bunların neticesinde hâsıl olan sağlam, sâbit ve sarsılmaz

derecedeki îmandır. Değişik bir ifade ile tahkîkî îmân, bir müminin hem kalbini, hem rûhunu, hem de aklını îman nûruyla aydınlatması ve bu îman zevkini bütün latîfelerine ve hislerine tattırması demektir.

Daha özlü bir ifade ile de tahkîkî îmân; müminin Cenâb-ı Hakk'ın eserlerine ve icraatına bakıp, O'nun her yerde hâzır ve nâzır olduğunu bilmesi ve Allah'ı görüyor gibi hareket etmesinin ifadesidir. Bu ise îmânın kâmil derecedeki seviyesi- dir ki, bu aynı zamanda İslâm'dır. Hem de İslâm'ın mâhiyeti ve hakikatidir.

4. İmân ve İslâm'ın Birlikte Düşünülmesi

İslâm dînine göre îmân, mahiyeti itibariyle yalnız kalp ile yapılan bir fiil midir? Yalnız dil ile söylenilen bir söz müdür? Yoksa bunlarla beraber uzuvlarla da yapılması gereken bir fiil midir? Bu noktada mezhepler arasında ihtilaflar olmakla beraber, İmam-ı A'zam gibi büyük fakîhlerin ve bazı asfiyânın kanâatlerine itibar ederek deriz ki îmân, kalp ile tasdik ve dil ile ikrarın mecmûudur. Bunların ikisi de îmânın rüknüdür. Gerçi ikisi aynı seviyede değildir. Çünkü îmânın kalp ile terk edilmesi hiçbir şekilde ve hiçbir mazeretle câiz değildir. Zirâ bu, temel rükündür. Îmân kalbten çıktığı anda, küfür gerçekleşir.

Dil ile ikrar olan kısma gelince, bu da bir rükündür. Lâkin ikrah ve zaruretler karşısında bu şart düşebilir ve o zaman yalnız kalpteki îmân kâfidir. Fakat ikrâh ve zarûret mazereti bulunmayan hallerde kasden ikrarı terk eden bir kimse, Allah katında dahi kâfir olur.

Yüce İslâm'ın hedefi insanın yalnız içi değil, içinin ve dışının hepsidir. Evet İslâm'ın hedefi, insanı iç-dış bütünlüğüne erdirmek ve içinin dışından daha hayırlı, dışının da salahat içerisinde olmasını sağlamaktır. Öyle ise hiçbir engel yok iken îmânını

yalnız kalbinde saklayan, onu açığa vurmayan kimsenin Allah katında îmânının kıymeti olmayacağı kitap ve sünnetin pek çok delilleri ile sabittir.

Îmân ile İslâm, birbirini tamamlayan bir hakikatin iki yüzü ve haktan ibaret olan Yüce İslâm dîninin iki esasıdırlar. Öyle ki İslâm, îmânın bir alâmeti, îmân da İslâm'ın temel direğidir. Bu itibarla îmân ile İslâm'ın birini diğerinden ayırmak mümkün değildir.

Evet yalnızca ikrar etmek, îmân etmek sayılmaz. Şayet böyle olsa idi bütün münâfıklar mü'min sayılırlardı. Aynı zamanda mârifet de tek başına îmân olmaz. Öyle olsa idi bütün ehl-i kitap, mümin sayılırlardı. Bütün bunlardan anlaşılan şudur ki, müslüman ancak zarûrî bir sebep karşısında îmânını sadece vicdanında saklayıp hapsedebilir. O da düşmanın katî ve tehlikeli zorlamasına maruz kaldığı zamandır. Kaldı ki o zamanda bile, bir kimsenin nefsinden fedakârlık yaparak îmânını hapisten kurtarıp onu ikrar etmesi, îmânını söylemeyip hapsederek nefsini kurtarmasından çok daha faziletlidir. Bununla beraber kişi serbesttir. Çünkü bu hususta kendisine ruhsat verilmiştir.

Bir müminin îmânını pratik sahada amel olarak göstermesi onun kâmil bir mü'min olduğunun alâmetidir. Yani îmân, sahibini İslâm'ın çirkin gördüğü bütün kötülük- lerden alıkoymalı ve İslâm'ın iyi gördüğü yararlı işleri de ona yaptırmalıdır. Bir kimsenin îmânı, kendisini haramlardan alıkoymuyor ve farzları bile işletmiyorsa, o kimsenin îmânı çok zayıf demektir. Pamuk ipliği gibi en küçük bir sebeple kopar ve yok olur demektir. Zira kişinin ameli, îmân etmesini değil; îmânı onun amel etmesini gerektirmelidir. Yani Müslüman amel ettiği için îmân edecek değil; îmân ettiği için amel edecektir. Öyle ise hakîkî îmân amel şeklinde tezâhür eder. Böyle bir îmân ise kökü yerin derinliklerinde olan, fakat gövdesi ile dal budak salan ve çevresine faydalı meyveler veren manevî ve nurlu bir ağaç gibidir.

5. Îmân ve İslâm'ın Önemi ve Gereği

Bir iki asırdan beri İslâmiyet düşmanları, îmânın esaslarını zayıflatmayı ve yıkmayı bir plân halinde programlarının birinci maddesine koymuşlardır. Halbuki kâinatta en yüksek, en değerli ve en parlak hakikat îmândır. Şöyle ki:

Îmân, Yüce Allah'tan, beşerin vicdanına ihsan edilen ve beşerin vicdanının iç yüzünü tamamıyla ışıklandıran; hatta eşyanın da iç yüzünü aydınlatan bir nurdur ki, insan bu sayede bütün kâinata dost ve kardeş nazarıyla bakar ve neticede sürurlu bir ünsiyet ve huzurlu bir emniyet kazanır. Hem îmân, öyle bir vesîle ve bir kuvvettir ki, insanı insan eder; hatta onu kâinata sultan ve halife yapar. Öyle ki, bu vesileye tutunan ve bu kuvveti elde eden adam artık her hâdiseye karşı meydan okuyabilir. Evet insan, kevnî hâdiselerin ezici hücumlarına ve beklenmedik musîbetlerin can alıcı hüviyetleriyle ortalığı kasıp kavurmalarına karşı, ancak kalbinde sahip olduğu böyle bir îmânın manevî kuvveti sayesinde îmânını ve ahlakını sarsılmaktan koruyabilir.

Îmân, insana öyle bir genişlik ve derinlik verir ki, bir mü'min, aklî ve rûhî melekelerinin, kalbinde taşıdığı îmânla aynı çizgide hüşyar olmaları nisbetinde geçmiş ve gelecekle irtibat kurar ve o zamanları yutabilir. Hayâliyle ve îmânın kuvvetiyle o zamanlarda yaşayanların meclislerine katılır ve onlarla sohbet eder. Ve işte bu noktada mümin hiçbir zaman yalnız, bedbin ve ümitsiz değildir.

Hem îmânda büyük bir saâdet, lezzet ve rahat vardır. Çünkü mümin, Cenâb-ı Hakk'ı tanır. O'nu tasdik eder. Müminin nazarında şu dünya, Cenâb-ı Hakk'ın devamlı zikredildiği bir zikirhane, kâbiliyetlerin geliştirildiği ve hayvanların umûmî hayata hizmet için hareket edip durduğu bir tâlimgâh ve insanlarla cinler için bir imtihan salonu durumundadır. Böyle bir mümin, îmânı sayesinde bütün doğmaları, silah altına girmeler ve vazife başına

geçmeler olarak gördüğü gibi, bütün ölmeleri de vazifeden terhis olarak görür ve öyle düşünür.

Hem bir müminin nazarında bütün canlılar birer vazifeli sevinçli asker, birer müstakim memnun memurlardır. Bütün sadâlar ise, vazifeye başlama anında yapılan zikir ve tesbih ile vazife bitiminde edâ edilen hamd ve şükür veya o esnâda hâsıl olan neşe ve sevinçten doğan tatlı nağmelerdir. Bütün mevcudât, o mü'minin nazarında, Yüce Mevlâ'nın birer mûnis hizmetkârı, birer dost memuru, birer şirin kitabıdır. Ve daha bunlar gibi pek çok yüksek lezzetli ve tatlı hakikatler müminin kalbinde, îmânından tezahür eder.

Büyük üstâdın ifadelerine katılarak deriz ki: "*Demek îmân, bir manevî tûbâ-i cennet çekirdeğini taşıyor. Küfür ise manevî bir zakkûm u cehennem tohumunu saklıyor. Demek selâmet ve emniyet yalnız İslâmiyette ve îmândadır.*"[8] Öyle ise îmâna son derece önem vermeliyiz.

Bizlere îmân, hidâyet ve İslâm nîmetlerini ihsan eden Yüce Rabbimize karşı, yaratıklar sayısınca *Elhamdülillâh* deriz...

---

8 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s.16

Dördüncü Ölçü

KUR'ÂN-I KERÎM (KUR'ÂN-I KERÎM'E SARILMAK)

1. Kur'ân'ın Tanımı ve Mâhiyeti

Kur'ân: Allah tarafından Cebrâil (aleyhisselâm) vâsıtasıyla Hazreti Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) yirmi üç seneye yakın bir zamanda tedrîcen nâzil olan ve zamanımıza kadar iki kapak arasındaki sayfalarda yazılı olarak ve tevâtür yoluyla gelen ve okunması ibâdet olan bir kitaptır.

Kur'ân-ı Kerîm'in mâhiyetine gelince, o her şeyden evvel bir *vahiy* mahsûlüdür. Bu itibarla da bir nûr, bir hidâyet, bir hikmet, bir zikir, bir öğüt ve bir rahmet kitabıdır. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i, insanları karanlıklardan nûra ve cehâletten mârifete çıkarsın, zulümden adâlete ve başıbozukluktan intizâma erdirsin, nebâtî ve hayvânî hayattan insanî ve İslâmî şuura yükseltsin, aralarındaki ihtilâfı gidersin, neticesi helâk olan eğri yollardan sakındırsın ve onları neticesi her iki cihan saadeti olan sırât-ı müstakîme hidâyet etsin diye indirmiştir.

İşte, Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın insanlar için bir nûr, bir hidâyet ve bir hikmet kaynağı, bir mikyas ve bir değer ölçüsü olmasıyla ilgili olarak bazı temel noktalar üzerinde durulacaktır:

Birinci Nokta: *Kur'ân-ı* Kerim, bir hidâyet rehberidir. Asr-ı Saâdette, yâni Peygamberlik devri ile Râşid Halîfeler devrinde, yâni yaklaşık olarak yarım asırda hayatın her sahasında tatbik edilmiş olan, bu tatbikin neticesinde o asrı her yönüyle *"Saâdet Asrı"* olma derecesine yükselten ve o zamandan bu zamana kadar bazı kesintilere maruz kalsa bile; hayata düstur olarak kabul edildiği devirlerde insanlar için gerçek bir huzur ve kalıcı bir emniyet temin etmiş olan bir *Hidâyet Rehberi*'dir.

Kur'ân-ı Kerim, insanları sırat-ı müstakime götüren bir hidâyet kaynağıdır. Sırat-ı müstakim ise, Peygamberlerin, sıddîklerin, şehidlerin ve salihlerin gittikleri gayet geniş ve alabildiğine düz olan bir caddedir ki, bu geniş cadde İslâm dîni'dir. Bu caddede yürüyen kimseler hiçbir zaman Allah'ın gazap ve lânetine maruz kalmaz, fazıl ve rahmetinden de mahrûm olmazlar. Onlar daima hidâyet üzere bulunurlar. Buna göre diğer insanları sırat-ı müstakime ve sırat-ı müstakimi en geniş mânâsıyla ve parlak beyanlarıyla açıklayan Kur'ân-ı Kerîm'e çağıran kimse, gerçek hidâyeti bulmuş ve kurtulmuş demektir.

İkinci Nokta: *Kur'an-ı* Mübin, bir nûr kaynağ*ı*d*ı*r. Yani, yerlerin ve göklerin Yüce Yaratıcı'sı hakkında yeterli bilgi veren, O'nu tanıtan, O'nun hakkında oluşması muhtemel olan her türlü şüphe ve sapıklık karanlıklarını izâle eden, yüce tevhid gerçeğini güneş parlaklığında gösteren, evrende olup biten eşyâ ve hâdiseleri bize açıklayarak anlatan, geçmişte veya gelecekte cereyan etmiş veya edecek olan bazı ibretli hâdiseleri haber veren ve Allah'ın Rızâsı'na götüren istikâmet yolunun özelliklerini açıklayıp aydınlatan apaçık bir nûr kaynağıdır.

Üçüncü Nokta: *Kur'ân-ı* Hakim bir hikmet kitab*ı*d*ı*r. Bu itibarla insanların yeryüzüne geliş gayelerini ve yaratılış maksatlarını açık bir şekilde ifade etmektedir ki, o da kulluktur. Kur'ân-ı Hakim, insanları sadece Allah'a kulluk yapmaya dâvet ederken,

onlardan hiç olmazsa haramlardan kaçınmalarını ve en azından farzları işlemelerini istemekte ve bu dâvete icâbet etmedikleri taktirde onları dünyada kötü âkıbetle, âhirette de cehennem azâbıyla tehdit etmekte, bu dâvete icâbet ettikleri takdirde ise onları dünyada îmanlı ölmek gibi güzel bir âkıbetle ve âhirette cennet gibi ebedî bir mükâfatla müjdelemektedir. Kur'an-ı Hakim, cehennem azabını, hayatlarını Kur'ân'a göre tanzim etmeyenlere göstermekte, cennet gibi ebedî bir mükâfatı da, Kur'an'ı hayatlarının ölçüsü ve aynası yapanlara vâdetmektedir. Öyle ise gerek okumak -çünkü her bir harfine on, yedi yüz hatta bazı mübarek yerlerde ve vakitlerde binlerce sevâbı vardır- gerekse dediklerini yapmak suretiyle, Kur'ân'a göre amel ederek hayat sürdüren kimseler, hayatlarını hep hikmetli ve mânâlı işlerle geçirmiş olacaklar ve kendilerine vâdedilen mükâfatlara er geç nâil olacaklardır.

Bu cümleden olarak Kur'ân'ın geçmiş ümmet ve asırlarla ilgili olarak verdiği haberlerin her birisi doğru ve hikmetli olduğu gibi; gelecekte, gerek dünyada gerekse âhirette meydana gelecek hâdiselerle, verilecek mükâfat ve çekilecek azaplarla ilgili olarak verdiği haberler de mutlaka doğrudur ve hikmetlidir. Onların bir kısmı gerçekleşmiş, geri kalanı da, haber verdiğine göre elbette gerçekleşecektir. İşte, bahsettiği her şeyi doğru ve hikmetli olan Kur'ân-ı Hakîm'in söylediklerini söyleyen ve verdiği hikmetli ve ibretli haberleri nakleden kimse, elbette doğruyu söylemiş, doğruyu bulmuş ve doğrulardan olmuş olur.

2. Kur'ân'ın Aslî Vazîfesi Nedir?

Kur'ân'ın aslî vazifesi üçtür:

a. Âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'a âit olan rubûbiyet dâiresinin kemâlât, mehâsin ve şuûnâtını gereği gibi bildirmek ve tanıtmak.

b. Yaratıklara, özellikle de şuurlu varlıklara dair olan ubûdiyet dâiresinin temel vazîfelerini ve bu vazîfelerin kâinat çapında nasıl gerçekleştiğini anlatıp bildirmek.

c. Îman ve küfrün âkıbetlerini göstermek suretiyle bir taraftan Kur'ân'ı dinleyip itâat edenlere hidâyet, nûr, rehber ve irşâd kaynağı olmak ve onları ebedi kurtuluşa erdirmek, diğer taraftan da Kur'an'a sırt çevirenlerin âhiretteki perişan hâllerini ve cehennemde ebediyyen kalacaklarını bildirmek ve onları kötülüklerden vazgeçirmek.

İşte Kur'ân-ı Kerim, bu aslî vazîfeleri yerine getirmek üzere Allah tarafından indirilmiş olan bir *Kelâmullah*'tır, bir *Hablullahi'l-Metin*'dir ve bir *Kânûn-ı* Mübîn-i Rabbânî'dir. Öyle ise, ona sımsıkı sarıl ki, senin sırtın hiçbir zaman yere gelmesin, sürekli olarak başarıdan başarıya koşasın ve sen âlemin efendisi ve insanlığın iftihar vesîlesi olasın.

3. Kur'ân'ın Fevkalâde Üstünlüğü

Bu Bölümde Kur'ân'ın üstünlüğüyle ilgili bazı nükteler üzerinde durulacaktır:

Birinci Nükte: Yüce Allah, âdil-i mutlaktır. Yâni mahlukat arasında verdiği ve bildirdiği hükümlerde mutlak adâletlidir. Zirâ her şey O'nun mahlûkudur. Bu itibarla birisinin hakkını koruyup alması, diğerinin hakkını -hâşâ- yemesi veya unutması düşünülemez. Hem Yüce Allah adâleti yerine getirememe ve adâletli olmama gibi âcizlikten ve kusurdan mukaddes ve münezzehtir. Evet Yüce Allah kullarının hiçbirisine asla zulmetmez. O, ya merhametinin ifadesi olarak affeder veya hikmet ve adâletinin ifadesi olarak hak edilen cezayı en uygun bir şekilde verir. Dünyada kime nasıl muamele yapılacağını ve hangi cezalar verileceğini Kur'ân'ında hükme bağlamıştır.

İşte Kur'ân-ı Kerîm, İlâhî adâleti en güzel bir şekilde gösteren ve onu en çaplı bir şekilde temsil eden bir *Kelâmullah*'tır ve bu itibarla onun makamı ve rütbesi bütün kitapların ve bütün kelamların üstündedir. Öyle ise, Kur'ân'ın adâletten ibaret olan hükmünü esas alıp insanlar arasında öyle hükmeden kimse, elbette verdiği kararında isabet etmiş ve verdiği hükümde adâletli davranmış olur. Bu mesele insanlar arasındaki hak ve hukukla alâkalı olduğu kadar, diğer canlılar arasında adâletli davranma konusunda da böyledir.

İkinci Nükte: Müslim'in Hz. Ömer (radıyallahu anh) tarikiyle rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يَرْفَعُ بِهٰذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ اٰخَرِينَ Yani, "*Allah bir kısım toplulukları bu kitapla (Kur'ân'la) yükseltir, yüceltir, (O'na arka çeviren) diğerlerini de onunla alçaltır.*"[9]

İşte tarih sayfaları bu hadîsin söylediği tatlı ve acı hakikatlerle doludur. Zîrâ Kur'ân, bir taraftan insanları hidâyete, imâna, tevhide, sâlih amele, çalışmaya, kâmil ahlâka ve güzel terbiyeye irşad ettiği gibi, diğer taraftan da sapıklıktan, küfürden, şirkten, fısktan, fücurdan, tembellikten, kötü ahlâktan ve lâubâlîlikten sakındırmakta ve bunları yasaklamaktadır. Buna göre ise Kur'ân'ın irşad ettiği tarzda hareket eden kimse küfür ve sapıklıktan, zulüm, hased, gıybet, hakâret, tembellik gibi kötü huylardan kurtulacak; îmân ve İslâm, çalışmak ve cihad etmek, muhabbet, hürmet ve merhamet, ahlâk ve terbiye gibi yüksek ve mükemmel değer ölçülerine sahip olacak demektir. Böyle olan fert ve cemiyet ise, elbette ki yücedir, medenîdir, kıymetlidir.

Üçüncü Nükte: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın asırlardan beri ilmî ve amelî olarak tahrif ve tağyir edilmekten muhafaza edilmiş bir halde, yeni nâzil olduğu şekliyle günümüze kadar gelmiş olması, Kur'an adına başlı başına mûcizevi bir üstünlüktür.

---

9 *Müslim, el-Câmi'us-Sahîh*, I, 559

Kur'ân-ı Kerîm'in her türlü değişiklikten muhâfaza edileceğine dâir olan yüce hakîkatin:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ "*Şüphesiz ancak Biz o zikri indirdik ve onu elbette muhafaza edeceğiz.*" (Hıcr Sûresi, 9) âyet-i kerîmesiyle ilân edilmiş olması ise çok daha parlak ve çok daha üstün olan bir mûcizedir. Bazı âlimlerin dediği gibi, gerçekten bugün birisi Kur'ân'ın bir harfini veya bir harekesini değiştirecek olsa bütün âlem, ona "*Bu yanlıştır; Allah'ın kelâmını değiştirmektir.*" diye haykırır. Hatta haşmetli ve heybetli birisi Kur'ân'ı okurken yanılacak olsa; çocuklar bile ona: "*Efendi, yanıldın; doğrusu şöyledir.*" deyiverirler. Demek ki, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından korunması, hiçbir kitaba ve hiçbir kelâma nasip olmamış bir üstünlük ve bir yüceliktir.

İşte söz ve davranışlarını Kur'ân-ı Kerîm'e göre ayarlayan bir mümin, söz ve fiillerinin aynısını on beş asırdan beri her gün milyonlarca insanın yaptığı gibi, kıyamete kadar da milyarlarca insanın aynı şeyleri söyleyip yapacağını bilir. Hizmet ve ibadetinin kudsîliğini ve ulvîliğini anlar, cinnî ve insî şeytanların vesvese ve aldatmalarına kanmaz. Aklı, kalbi, rûhu, hatta bütün hisleri itminân içinde olarak aşk ve şevkle hizmet ve ibadetini devam ettirir.

Dördüncü Nükte: *Kur'ân-ı Hakîm'in hâkimiyeti ve üstünlüğü, aynı zamanda nazmının Arapça olmasına da bağlanmıştır.* Evet Kur'ân-ı Kerîm Arapça'dır. Yani Arap lisanı ile inzal edilip içerdiği bütün hakikat ve hükümler Arapça lafızlarla ifade edilmiştir. Diğer bir ifade ile nazmının Arapça olması Kur'ân-ı Mübîn'in hâkimiyetinde son derece önemli ve etkili bir şarttır. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân parlak bir Arabî lisan olduğu gibi aynı zamanda öyle parlak Arapça bir beyandır ki, asırlardan beri sönmemiş, zaman geçtikçe parlaması artmış ve Arabî ve Acemî bütün edipleri, şâirleri ve beliğ ve fasih konuşan kimseleri âciz bırakmış, karşısında hepsine diz çöktürmüş, seslerini kesmiş ve onlara hadlerini bildirmiştir.

İşte bu derece parlak ve mûciz olan bir beyân, ancak her türlü üstünlük kendisine âit olan âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Ve elbette okuması yazması olmayan, hiç kimseden ders almayan; Yani ümmî olan Hazret-i Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisinden söylemesi değildir. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu yüce beyânı ancak kemâl-i liyâkatle insanlara tebliğ edendir.

Kur'ân-ı Mübîn, hem lafzı hem de mânâsı itibariyle bir bütündür. Bu itibarladır ki Kur'ân, sadece mânâsıyla değil; aynı zamanda sahip olduğu nazmı, üslûbu, âhengi ve üstün belâgatıyla de bir mûcize'dir. Hem bundan ötürüdür ki, hiçbir terceme, Kur'ân'ın aslını tutamaz, Kur'ân yerine geçemez ve Kur'ân'ın îcâz ve i'câz gibi özelliklerini gereği gibi yansıtamaz.

Buna göre diğer semâvî kitap ve sahifelerin, Kur'ân-ı Hakîm'in tasdikinden geçmemiş hükümleriyle amel etmek câiz olmadığı gibi; Kur'ân-ı Mübin'in yapılan herhangi bir tercemesiyle de amel etmek câiz değildir. Evet Kur'ân-ı Kerîm'in tercümelerinde diğer kitaplara karşı bir hâkimiyet olmadığı gibi; bu tercümelerden hüküm çıkarmaya kalkışmak veya namazlarda ve diğer yerlerde ibâdet maksadıyla Kur'ân-ı Hakîm yerine tercümeleri okumak da asla câiz değildir. Zâten Kur'ân-ı Mübîn'in hakîkî tercemesini yapmak kâbil değildir. Onun ancak bir meâl-i münîfi verilebilir. Öyle ise hüküm, aslında indiği şeklinindir. Yâni ifâde etmek istediği mânâ ile birlikte aslı olarak indirilen Arapça nazmınındır. O halde Kur'ân sadece tilâvet olunmakla kalmamalı, yirminci asrın meşhur müfessirlerinden Merhum Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın da dediği gibi; gereğince insanlar arasında hüküm verilmeli ve hükümet de edilmelidir.

Evet Kur'ân-ı Kerîm'in gerek nazmı gerekse mânâsı itibariyle sahip olduğu sonsuz yüceliğinden, üstünlüğünden ve kuvvetinden olsa gerektir ki, Üstâd Bedîüzzaman Hazretlerinin bu hususta şöyle haykırmasına sebep olmuştur:

Elde Kur'ân gibi bir mûcize-i bâkî varken,
Başka burhân aramak aklıma zâid görünür.
Elde Kur'ân gibi bir burhân-ı hakîkat varken,
Münkirleri ilzâm için gönlüme sıklet mi gelir.[10]

Beşinci Nükte: *Kur'ân-ı Mûcizü'l-Beyân, hem nazmı hem de mânâsı gâyet açık olan bir Kitâbullah'tır.*

Kur'ân-ı Mübîn, kendisinin ilâhî bir kitap olduğunu ve İlâhî Vahy'in en son ve en bereketli mahsûlü olduğunu, başkasının açıklamasına ihtiyaç duymayacak şekilde, bütün insanların az bir gayretle anlayacakları bir tarzda gayet açık bir şekilde anlatan parlak bir Kitâbullah'tır. Zîrâ Kur'ân-ı Mübîn, anlatım tarzı gayet açık olan ve anlattığı hususların pek çoğu herkes tarafından rahatlıkla anlaşılabilecek ve bu hususta başkasının yardımına ihtiyaç duyulmayacak kadar açık olan bir kitaptır. Evet Kur'ân, lisânı gâyet güzel ve kolay olan, murâdını mevzulara göre kullandığı münâsip lafızlarla gâyet açık bir şekilde ifade eden semâvî bir kitaptır. Tâ ki, insanlar onu rahatlıkla okuyup mânâ ve maksadını anlasın, dâvâ ve dâvetini düşünsün ve tatbik etsinler. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerim öylesine mûcizü'l-beyân olan bir İlâhî Kelâm'dır ki, hiçbir şekilde onun benzeri yapılamamış ve yapılamamaktadır.

Altıncı Nükte: Kur'ân-ı Kerîm her kitabın üstünde ve bütün milletler üzerinde bütün ihtilafları halletmeye hâkim olan hak bir kitaptır. Problemlerin üst üste olduğu ve içinden çıkılmaz bir hâl aldığı zamanımızda, insanlığın böylesine korkunç derdine dermân olmak isteyen, gerek âileler gerek cemiyetler gerekse milletler arasındaki ihtilafları halletmeyi ve bir vahdet tesis etmeyi düşünen bir toplum, hayâlinde tasarladığı ve hayatına gâye kabul ettiği bu yüce idealini ancak Kur'ân-ı Kerîm'e gönül vermekle, söylediklerine kulak kesilmekle ve hükümlerini delillerine mesnet kabul etmekle

---

10 Bedîüzzaman Said Nursî, *Sözler*, 338

gerçekleştirebilir. Çünkü Kur'ân, Yüce Allah'ın ilminin tecellîsidir. Allah'ın ilmi ise, ezelî olup ezelden ebede kadar her şeyi en ince detaylarına varıncaya kadar bilen ve kuşatandır. Öyle ise Kur'ân'ın verdiği hüküm, herkesin hakkına ve lâyıkına göredir. Hâl böyle olunca herkes hakkına râzı olur; olması da lâzımdır. Şâyet, Kur'ân'ın verdiği ilaçlar ve gösterdiği tedâvi çareleri esas alınarak hareket edilmezse, insanların zihinleri kendi eneleri etrafında döner, her kafadan bir ses çıkar ve hiçbir zaman ciddi bir vahdet sağlanamaz.

Kur'ân-ı Azîmuşşân Cenâb-ı Hak'tan, hak olarak ve hakkıyla inen, Peygamberliği hak olan ve bütün söyledikleri haktan ibaret olan en Yüce Rasûle indirilen, gelişi ve verdiği haberlerin bütünü hak olan *Hak bir Kitap*'tır. Öyle ise hak yolda olmak isteyen ona sarılmalı, vesveselerden, çelişkilerden ve tefrikalardan kurtulmak isteyen onu dinlemelidir ki, bir sürü eğri yollardan, neticesi meçhul plânlardan, âkıbeti elem verici vesvese ve tuzaklardan ve dünyayı cehenneme çeviren tefrika gibi fitne ve uçurumlardan kurtulsun ve Kur'ân etrafında, cemâat rûhuna sâhip olarak şahs-ı mânevînin verdiği bir kuvvet, bir emniyet ve bir huzurla yaşasın; kefere ve fecerenin oyuncağı olup ayaklar altında ezilmekten kurtulsun, başlara tâç ve tâçlara sorguç olsun.

Yedinci Nükte: Pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif vardır ki, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer kitaplar arasındaki üstünlüğünü göstermekte ve müminleri Kur'ân-ı Kerîm'e sımsıkı sarılmaya davet etmektedir. Şöyle ki: Şimdiye kadar yazılan kitaplardan hiçbiri, Kur'ân-ı Kerîm'e benzememektedir. Öyle ise Kur'ân-ı Azimüşşân'ın derecesi ya bütün kitapların altındadır. (Yâni, -hâşâ- 'Kur'ân' ın her tarafı yanlış ve içinde hiçbir doğru yok' denilecek ki, bunu şeytan dâhil şimdiye kadar hiç kimse iddiâ etmemiştir.) Veyahut Kur'ân'ı Azimüşşân bütün kelâmların ve kitapların üstündedir ki, kimse ona yetişemiyor. Ve onun bir tek âyeti gibi bir cümle kuramıyor. Onun bu derece üstünlüğü elbette hem nazmında hem de mânâsındadır.

Bunu açıklamak için ise yüzlerce sahifeler ister. Demek ki Kur'ân-ı Kerîm, en seçkin özelliklerin tümüne sâhip olan ve bu itibarla en yüksek mertebede bulunan bir *Kelâmullah*'tır.

Evet Kur'ân-ı Kerîm'in mertebesi ve makamı asla erişilmez bir derecededir. Çünkü o, Rabbü'l âlemîn tarafından indirilen ve "*Makbûl-ü Melek ve İ*ns ü Cân" olan bir *Kelâmullah*'tır. İşte nasıl ki, Kur'ân diğer kelâmlardan üstündür; Ahlâkı Kur'ân olan hakîkî bir müminin de derecesi, mertebesi ve makbûliyeti, elbette ki diğer insanlardan daha kıymetli, daha fazîletli ve daha üstündür ve öyle olmalıdır.

Sekizinci Nükte: Bir gün İngiliz sömürgeler nâzırı Mebuslar Meclisi'nde elinde Kur'ân-ı Kerîm olduğu halde kürsüye çıkmış ve onu mebuslara karşı uzatarak şöyle demişti: "*Bu Kur'ân Müslümanların elinde kaldıkça ve onlar bu kitâba sımsıkı sarıldıkça, biz kendilerine hâkim olamayız. Ya Kur'ân'ı ortadan kaldırmalı, yahut Müslümanları ondan soğutmalıyız.*"

Dün bu türlü kelimelerle söylenen, kurulan ve Müslümanları can damarından vuran böylesine kötü ve uğursuz plânlar, bugün benzeri kelime ve plânlarla yine söylenmekte ve tatbik edilmektedir. Hâl böyle olunca, özellikle imân ve Kur'ân'a hizmet etmeyi hayatlarının gayesi yapan kimselere düşen bir şey vardır. O da: Kur'ân-ı Kerîm'in haktan ibaret bir kitap, sönmez ve söndürülemez bir güneş, tükenmez bir nur kaynağı, aldatmaz bir hidâyet rehberi ve her türlü saadetin teminâtı olduğunu, kefere ve fecereyi çatlatırcasına mü'minlerin gönüllerine de soğuk su serpercesine bütün dünyaya ilân ve ispât etmektir.

Bu ilân ve ispatın iki yönü vardır. Birisi sözledir ki, aklî ve naklî delillerle, çaplı bir kültürle ve her türlü teknik imkânlardan da istifade etmek suretiyle Kur'ân'ı ve Kur'ân'a ait hakikatleri anlatmaktır. Diğeri de o yüce hakikatleri hâl ve hareketlerimizle tatbik etmek suretiyle misaller ve modeller halinde etrafa

göstermektir. Bu sayede Kur'ân'ın hakikatleri etrafa duyurulmuş, İslâm'ın yayılması sağlanmış, haktan uzak ve hakikatlerden habersiz kimselerin hidâyete gelmelerine zemin hazırlanmış, kefere ve fecere öfke ve kininden çatlayıp bâtıl dâvâsından ümitsiz bir hale gelmiş, ehl-i imân ve ehl-i Kur'ân'ın izzet, şeref ve kıymeti artmış olacaktır. Bütün bunların neticesi ise mâlumdur; O da top yekun insanlığın kul olduğunun idrâki ve umûmî bir emniyetin hakimiyeti içinde huzura kavuşmasıdır.

Kur'ân okumak çok büyük sevaptır. Fakat sadece okumakla ve okuma sevabıyla yetinmek yeterli değildir. Kur'ân bir hazine olduğuna göre, onu açmak, onu anlamak, ondan faydalanmak ve başkalarının da faydalanması için gidip başkalarına anlatmak ve açıklamak da gerekir. Hem Kur'an hayata hayat yapılsın ve insanlar yaşantılarını ona göre tanzim etsin ve kurtuluşa ersinler diye indirildiğinden, Kur'ân'ın mânâsını ve maksadını insanlara anlatmak, bütün Müslümanlar üzerine dini bir görevdir. Aksi takdirde Kur'ân'ın içerdiği ilâhî maksatlar, anlaşılmamış ve hayata geçirilmemiş olacaktır.

4. Kur'ân'dan En Çok Kimler İstifâde Eder?

1. İlâhî dâvete kulak veren ve kendilerini Kur'ân'a muhatap kabul edenler: Kur'ân-ı Kerîm insanlara kâfi bir belağ, yeterli bir öğüt ve tesirli bir nasîhattir. Çünkü bazı İslâm âlimlerinin dediği gibi, bütün vahiyler şu iki esasta özetlenebilir:

Bütün ilimlerin varacağı en son kemâl noktası olan tevhiddir. Bütün amellerin varacağı en yüce kemâl derecesi olan takvâdır. Buna göre Kur'ân-ı Hakim, bu iki şeyden başka ne anlatırsa anlatsın, hep dolayısıyladır. Çünkü onun insanların kalp ve kafasına yerleştirmek istediği yegâne fikir ve ahlâk, *tevhid ve takvâ*'dır. O, hakîkî tevhid fikrini ve takvâya dayalı bir hayat tarzını anlatmak ve irşâd etmek için indirilmiştir. Evet Kur'ân'ın dörtte biri Allah'ın varlığını ve birliğini anlatmaktadır. Mümin Kur'ân'ın

bu sesine kulak vermekle doğru ve esaslı bir tevhide ve hakîkî mârifetullaha sahip olacaktır. Yine Kur'ân'ın dörtte biri insanın asli vazifelerini, yâni kulluğunu anlatmaktadır. Mümin, Kur'ân'ın bu sesine kulak vermekle, hakîkî takvayı, hakîkî kulluğu yapmış ve yerine getirmiş olacaktır.

Hem Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde ısrarla durduğu ilim, üçtür: Tevhîd ilmi, teşri' ilmi, tehzîb-i nüfûs ve ahlâk ilmi. Buna göre, geçmişle veya gelecekle ilgili bütün ilimlerin her türlü esasına sahip olmak isteyen kimse, Kur'ân ilmini tahsil etmeli ve Kur'ân ilminin her tarafa yayılması için çalışmayı, hayâtının gâyesi yapmalıdır.

Hem bundan anlamalı ki Kur'ân ile ilgisi olmayan meselelerle geçirilen vakit ve harcanan mesâî faydasızdır ve hep boşa gitmiştir. Öyle ise Kur'ân-ı Kerîm'le veya onunla ilgili olan nükte ve meselelerle uğraşmalı, onlarla yetinip vakitleri değerlendirmeli ve kefere ve fecerenin zararlı kitaplarını merakla okuyup zarara girmemeli ve vakti israf etmemeli. Zaten Kur'ân ve Kur'ân'a ait meseleler nurlu ve rûhlu oldukları için insanın maddî-mânevî duygularını tatmin edip rahatlatırken; Kur'ân'a âit olmayan yâni sadece akla dayalı olan felsefî meseleler veya sadece nefse dayalı olan ve insanın hayalini bulandıran hususlar ise, nursuz ve rûhsuz olduklarından insanı hem geveze yapar, hem canını sıkar, hem de huzurunu kaçırır ve zamanla hayatını zindanlara dönüştürür.

2. Ehl-i takvâ olanlar: Yani Kur'ân'ın emir ve yasaklarına riayet edenler de Kur'ân'dan en fazla istifade eden kimselerdir. Kur'ân-ı Azîmüşşân, en güzel söz, en beliğ ifâde tarzı ve en doğru haber olan bir *Kitâbullah*'tır. Yâni hakîkî bilginin, hakîkî hikmetin ve en sağlam haberin kaynağı Kur'ân'dır.

İşte Yüce Allah'ın kitabı olan bu Kur'ân-ı Kerîm: Muttakîlere tezkire ve hidâyet, müminlere rahmet ve beşâret, Bedenî, rûhî ve kalbî hastalıklara devâ ve şifâ, kâfirlere inzâr ve hasret, İnsanlara kâfi bir belâğ ve yeterli bir nasîhattir.

3. Haddini bilip mütevâzı olanlar: Kur'ân'dan belki en çok istifade eden kimseler, onun karşısına bilgiçlik taslayarak ve kendi şahsî görüşlerini devreye sokarak çıkmayanlar, diğer bir ifâde ile ona ihtiyaç duyarak ve ona tam teslim olarak onun huzuruna çıkanlardır.

Öyle ise onun okunduğu ve söz hakkı ona ait olduğu şu âlemde haddini bilen insanlara düşen husus, nefeslerini kesercesine susup can kulağıyla ve var güçleriyle onu dinlemek, onun okuduğu kevnî ve şer'î, tekvînî ve kelâmî meselelere kulak vermek, onu sık sık okuyup vird-i zebân etmek, irşâd ve davetini baş-göz üstüne deyip kabul etmek, mânâ ve maksadını pratik sahada fiiller ve amellerle göstermek; hâsılı dünyada Kur'ân'dan yana Kur'ân'ın rehberliğinde, Kur'ân'la berâber yaşamaktır. Böyle olan bir kimsenin elbette ki hem hayatı hem kabri hem âhireti nurlar ve bereketlerle doludur.

Okunan Kur'ân'dan hem sevap hem ilim hem amel bakımından istifade etmek için başında kalp ile ve samimi bir niyet ile istiâzede bulunmak yâni şeytanın vesvesesinden Allah'a sığınmak ve Kur'ân'a tam teslim olmak lâzımdır. Bunun içindir ki:

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ demeden kırâat niyetiyle Kur'ân okunmaz.

هُدًى لِلْمُتَّقِينَ "*Kur'ân muttakiler için yol göstericidir.*" (Bakara Sûresi, 2)

فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ "*Sadece tehdidimden korkanlara Kur'ân'la öğüt ver.*" (Kaf Sûresi, 45)

إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ "*Muhakkak ki bunda, kalbi olan; yahut şâhit olarak kulak veren kimse için bir öğüt vardır.*" (Kaf Sûresi, 45)

إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى "*Şüphesiz bunda Allah'tan korkacak kimse için ibret vardır.*" (Nâziât Sûresi, 26) gibi âyetler Kur'ân-ı Kerîm'in kime el uzattığını, kime feyiz akıttığını, kime hidâyet ve rahmet kaynağı olduğunu, maddî ve mânevî terakkîde kime yol gösterip ışık

tuttuğunu gayet parlak bir şekilde göstermektedir. Evet Kur'ân-ı Kerîm'den ancak, ona sâlim bir kalp ve kâmil bir akıl ile mürâcaat eden ehl-i imân, emir ve yasaklarına harfiyyen teslim olan ehl-i İslâm, Yüce Mevlâ'nın rızâsını kazanma istikâmetinde haram ve helâllere dikkat edip, helâllerle yetinen ve haramlardan uzak duran ehl-i takvâ, İlâhî icraata karşı itirâz parmağını uzatmadan Allah'ın hikmetine teslim olan ehl-i hikmet; Kur'ân'ı okurken ve mânâlarını düşünürken kendini Kur'ân'a muhâtap kılarak, "o anda sanki kendisine nâzil oluyor gibi" Kur'ân'ı okuyan ehl-i ihsan tam istifade edebilir. Çünkü Kur'ân'ın malı ve hakikatleri çok pahâlı ve gâyet kıymetlidir. Hâliyle çok kıymetli ve bereketli olan mânâ ve nurlarını herkese göstermez. Dolayısıyla da ona ihtiyaç duymayan ve yeterince değer vermeyenler ondan yeterince istifade edemezler. Zirâ, Kur'ân muhâtap ister, kabiliyet ve liyâkat ister.

Evet Kur'ân vekil istemiyor. Kur'ân, ancak mâkes ve mazhar istiyor. Yâni içerdiği hakîkatleri hâl ve hareketleriyle temsil edecek samîmi ve hasbî muhataplar arıyor. Diğer bir tabirle Yüce Allah'tan getirdiği esasları yaşayacak ve gösterdiği hedefe doğru gitmek için canla başla çalışacak olan bir cemâat bekliyor. Bununla berâber, kim olursa olsun; ona müracaat eden herkes seviyesine göre, az da olsa Kur'ân'dan nasipsiz kalmaz. Cenabı Hak bizleri Kur'ân-ı Kerîm'den hissesi ve istifadesi çok olan sâlih kullarından eylesin.

Bu vesile ile burada şunları söylemede fayda vardır kanâatindeyim: Kur'ân-ı Kerîm'in kadrini ve yüceliğini bilmeyenler, Kur'ân-ı Kerîm'e ehemmiyet vermeyenler, Kur'ân-ı Kerîm'in bütününü olmasa bile; bazı hakîkat, irşâd ve davetini tenkit edenler veya Kur'ân-ı Kerîm'i bütün bütün tekzib ve inkâr edenler, olsa olsa hasta ve kafasız adamlardır. Nitekim, Kur'ân Onlar hakkında şöyle demektedir:

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ *"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; onlar (akılsız, şuursuz ve anlayışsız olduklarından dolayı) hakkı anlamazlar."* (Bakara Sûresi, 171)

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ "*Allah katında hayvanların en şerlisi, akılsız olan sağır ve dilsizlerdir.*" (Enfâl Sûresi, 22) لَهُمْ قُلُوبٌ لاَ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَ يُبْصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لاَ يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ "*Onların anlamayan kalpleri, görmeyen gözleri, duymayan kulakları vardır. Onlar hayvanlar gibi; hatta daha da aşağıdırlar.*" (Ârâf Sûresi, 179) Evet işte onlar Kur'ân'ın bu hükmüne dâhildirler. Hem,

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوْأَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ.وَ يُنْكِرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ "Kişi bazen göz hastalığından ötürü ışığı yadırgar. Ağız da hastalıktan ötürü suyun tadını yadırgar."[11] Ayrıca:

فَكَمْ مِنْ عَائِبٍ قَوْلاً صَحِيحًا وَآفَتُهُ مِنَ الْفَهْمِ السَّقِيمِ "Sağlam sözü ayıplayan nice kimseler vardır ki, onun böylesine bir âfeti, sakat anlayışındandır."[12] gibi hükümler Kur'ân'ı tenkid eden şahıslar için biçilmiş kaftan ve hazırlanmış sehpadır. Gerçek mümin, ehl-i dalâletin çokluğuna ve şarlatanlıklarına bakarak aldanmaz. Onlar gibi olmaz ve olamaz.

Gerçek mümin, Hz. Ömer (radıyallahu anh) gibi, Kur'ân karşısında "*vakkâf*" kesilir. O anda hissiyatı galeyanda olsa bile gözüne çarpan veya kulağına gelen bir âyet karşısında yanıldığını anlar anlamaz; Kelâmullah'a karşı sahip olduğu tâzim ve hürmetten dolayı birden kendisini frenler, sesini keser. Hem soğuk tevile ve mânâsız mazeret beyanına kalkışmadan fikir ve amelinden nedamet eder ve bütün gönlüyle Kur'ân'ın hükmüne ve hidâyetine inkiyad eder. Kur'ân hakkında konuşma hastalığının her yerde yaygın olduğu günümüzde bu hastalığa karşı neslimizin daha dikkatli ve daha fazla ihtimamlı olması gerekmektedir.

Bazı âlimlerin dediği gibi; -hâşâ- Kur'ân-ı Kerîm'in gerek nazmında, gerek mânâsında herhangi bir noksanını Arapların en

---

11 *Kasîde-i Bürde*

12 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VI, 174

fesâhatlisi ve edipler arasında sözü en açık olan Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) fark etmedi de; bu nâdân herifler mi fark edecekler? Kaldı ki Kur'ân-ı Kerîm, Rabbü'l-Âlemîn olan, ilmi, hikmeti ve kudreti ile her şeyi kuşatan Yüce Allah'ın kelamıdır ve Kur'ân, kelâm sıfatının bir tecellisidir. Hâşâ ki Yüce Allah'ın eşsiz kelâmında bir eksiklik ve bir eğrilik olsun. Evet Kur'ân, Yüce Allah'ın eşsiz kelâmıdır ve her yönüyle hidâyet kaynağıdır. Haktan gelip hakkı söyleyen ve yegâne hak olan haktan ibaret bir *Kelâmullah*'tır.

5. Âyet ve Hadîslere Göre Kur'ân-ı Kerîm

Biz gereksiz yere sözü çok uzattık. Kur'ân'dan özür dileyerek, en son, en sağlam ve en güzel sözü O'na ve O'nun birinci muhâtabı olan Hazret-i Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bırakalım. Zirâ Kur'ân, anlayanlara kendisini anlatmaya yeterlidir. Bu kadarını anlayamayanlara da hadis-i şeriflerin açıklaması yeterlidir. Kur'ân diyor ki:

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *"Kur'an okunduğu zaman O'nu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Ârâf Sûresi, 204)

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ. يَهْدِي بِهِ اللهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *"İşte size Allah tarafından* (her türlü şüphe ve sapıklığı gideren) *bir nûr ve* (hakikatleri) *açıklayan bir kitap geldi. Allah onunla, rızasını izleyenleri selamet yollarına iletir, Onları izni ile karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları dosdoğru yola iletir."* (Mâide Sûresi, 115-116)

يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ *"Ey insanlar! Muhakkak ki size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifâ, müminlere doğru yolu gösteren bir hidayet ve bir rahmet (olan Kur'an) gelmiştir."* (Yunus Sûresi, 57)

إِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِى لِلَّتِى هِيَ أَقْوَمُ *"Gerçekten bu Kur'ân en doğru yola iletir."* (İsrâ, Sûresi, 9)

وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ *"Biz Kur'ân'da müminlere şifâ ve rahmet olan şeyler indiriyoruz."* (İsrâ, Sûresi, 82)

لاَيَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلاَ مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ *"Kur'ân ne önünden, ne de ardından ona bâtıl gelmez. O, hikmet sahibi, devamlı övülen Allah'tan indirilmiştir."* (Fussılet, Sûresi, 42)

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرٰيكَ اللهُ *"Biz sana kitâbı gerçek ile indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin."* (Nisâ Sûresi, 105)

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ. قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ *"Andolsun ki bu Kur'ân'da insanlara belki öğüt alırlar diye her temsili anlattık. Pürüzsüz Arapça bir Kur'ân ki; belki korunurlar."* (Zümer Sûresi, 27-28)

آلر. كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ *"Bu bir kitaptır ki Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övülmeye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için onu sana indirdik."* (İbrahim Sûresi, 1)

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ. فِى كِتَابٍ مَكْنُونٍ. لاَ يَمَسُّهُ إِلاَّ الْمُطَهَّرُونَ. تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ *"O elbette çok şerefli bir Kur'ân'dır.* (Mushafta, yahut levh-i mahfuzda yazılı olarak) *korunmuş bir kitaptadır. O'na (dış ve iç pisliklerden) temizlenenlerden başkası dokunamaz. O âlemlerin Rabbinden indirilmiştir."* (Vakıa Sûresi, 77-80)

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْاَلْبَابِ *"Bu Kur'ân çok mübarek bir kitaptır. O'nu sana indirdik ki, âyetlerini düşünsünler ve aklı selim sahipleri öğüt alsınlar."* (Sad Sûresi, 29)

طٰهٰ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى إِلاَّ تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشَى *"Tâ, hâ. Biz Kur'ân'ı sana bedbaht olasın diye indirmedik. Ancak (Allah'a karşı) saygısı olana bir öğüt (olarak indirdik)."* (Tâhâ Sûresi, 1-3)

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُوا *"Ve topluca Allah'ın ipine yapışın. Ayrılmayın."* (Âl-i İmrân Sûresi, 103)

Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyuruyor: خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَ عَلَّمَهُ *"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve onu öğretendir."*[13]

إِنَّ الَّذِى لَيْسَ فِى جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيتِ الْخَرِبِ. *"Zihninde Kur'ân'dan bir şey olmayan kimse harap olmuş bir ev gibidir."*[14]

مَنْ قَالَ بِهِ صُدِّقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ وَ مَنْ دَعَا إِلَيْهِ هُدِىَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *"Kim onun dediğini söylerse tasdik edilir. Kim onunla amel ederse, karşılığını bulur. Kim onunla hükmederse adâlet göstermiş olur. Kim ona çağırırsa, (insanları) doğru yola iletmiş olur."*[15]

Ne bahtiyardır o kimse ki Kur'ân kendisine, dünyada en yakın arkadaş, kabirde en yakın dost, kıyâmette sözü geçerli şefaatçi, sıratta elinden tutan nur, cennette devamlı beraberinde yoldaş, ateşe karşı koruyucu perde ve her türlü hayır ve hasenâta delil ve imâmdır. Hem müjdeler olsun o kimseye ki, Kur'ân'ın hidâyetine ermiş, içini ve dışını Kur'ân ziynetiyle süslemiş, Kur'ân şerefiyle yetinmiş, Kur'ân hürmetine ateşten kurtulmuş, Kur'ân'ın fazileti sayesinde derecesi artmış ve Kur'ân'ı gece gündüz okumak suretiyle günahları affedilmiştir.

Evet Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup onunla amel edenlerin kalpleri tertemiz, akılları apaydın ve ruhları pırıl pırıldır. Onlar ayıpları örtülmüş, dertlerine devâ bulmuş ve borçlarını er geç ödeyecek olan kimselerdir. Onlar sık sık Kur'ân okuduklarından ve Yüce Allah'ın eşsiz kelâmına muhatap ve onunla müşerref olduklarından dolayı, âhiretteki yüksek derecelere erdirilmiş olarak haşrolacak ve sonsuz saâdete erdirilecek olan bahtiyar kimselerdir.

---

13 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, VI, 108

14 Tirmizî, *Sünen*, V, 177

15 Tirmizî, *Sünen*, V, 172-173

Beşinci Ölçü

SÜNNET-İ SENİYYE (İTTİBÂ-I SÜNNET)

"O'nu ve Ashâbını her hususta örnek almak,
bir Müslüman için her şeydir."

1. Sünnetin Tanımı

Sünnet, sözlükte işlek ve geniş yol, âdet ve gidişât, bir şeyde devamlı gidiş, tabiat, yaratılış ve çehre gibi mânâlara gelir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen "*sünnet*" kelimesi, daha çok değişmeyen sabit bir prensip, bir kanun ve bir hüküm mânâlarına kullanılmıştır.

Bizim üzerinde duracağımız husus ise, sünnetin hem terim hem de sözlük olarak ifade ettiği mânâdır ki, insanların benimseyip bir prensip haline getirdikleri fiillerdir. Bundan da maksat, Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in takip ettiği yol ve hayatında prensip haline getirdiği fiil ve davranışlardır ki, bunlar Onun sünnetini teşkil eder.

Evet, sünnet-i seniyyenin kaynağı Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözleri, fiilleri ve halleri olmak üzere üçtür. Bu itibarladır

ki, Sünnet-i Seniyye'nin iç yüzü, maden-i hayat ve mülhim-i hakîkattir. Akla ve kalbe düşen en şerefli vazîfe, bu üstün gerçeği gereği gibi kavramak ve onu içine sindirmektir.

Sünnet-i seniyyeye ittibâ denilince, îmânî meselelerin kabûlünde, İslâm'ın şartlarının yerine getirilmesinde, iç ve dış düşmanlarla cihadda ve cihadın neticesinde yapılacak muamelede, barışta, irşâd ve tebliğde, sabır ve sebâtta, hüsn ü muâşerette, çocuk terbiyesinde, vefâ ve sadâkatte ona uymak ve her türlü davranış ve icrâatta sünnet-i seniyyeyi göz önünde bulundurup ona göre hareket etmek akla gelir.

2. Sünnet-i Seniyyenin Önemi

Sünnet-i seniyyenin ve sünnet-i seniyyeye tâbi olmanın önemini gösteren sayısız deliller, haller ve hâdiseler vardır. Numune olarak bazıları şunlardır:

Birinci Önemi: Herşeyde olduğu gibi peygamberlerin gönderilmesinde de hikmetler ve maslahatlar vardır. Meselâ: Bütün Peygamberler (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah'ın izniyle kendilerine itaat edilsin diye gönderilmişlerdir. Hem kendilerine itaat edilmeyecek olduktan sonra ne diye gönderilsinler ki? Peygamberlerin dâvâ ve dâvetlerinin temelini ise tevhid, ubûdiyyet ve uhuvvet hakikatleri teşkil etmektedir ve فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَ لَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ *"Hiç şüphesiz hem kendilerine peygamber gönderilen kimselere, hem de gönderilen peygamberlere soracağız."* (Â'râf Sûresi, 6) meâlindeki âyet-i kerîmenin beyanına göre, âhirette insana kendi Peygamberi'nin sünnetine ittibâ edip etmediği mutlaka sorulacaktır. Bundan ötürüdür ki, âhiretteki suâli insanların neye ibâdet ettiklerinden ve insanların Peygamberlere (sallallâhu aleyhi ve sellem) icâbet edip etmediklerinden olmak üzere iki cümlede özetlemek mümkündür.

İkinci Önemi: وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ Yani, *"Biz her Peygamberi kendi milletinin lisanı ile gönderdik, ta ki onlara hakikatleri iyice açıklasın."* (İbrahim Sûresi, 4) fehvasınca, her Peygamber hem yiyip içen ve meşakkat çeken bir beşer olarak gönderilmiş, hem de kendi kavim ve cemaatinin diliyle gelmiştir. Tâ ki cemaatine, kavim ve milletine Allah'tan getirdiği hakikatleri anlayacakları dille ve kavrayacakları şekilde anlatıp açıklasın. Onlar da rahatlıkla onu takip edip taklit edebilsinler. Ve böylece o Peygamberler (aleyhimüsselâm), ümmetinin ihtilâfa düştükleri ve bir türlü anlaşamadık- ları hususları istikâmet üzere, hakperestlik esasına göre halletsin ve insanları öze, hakikate, İslam fıtratına, vahdete, intizâm ve saâdet-i dâreyne götürüp kavuştursunlar.

Üçüncü Önemi: اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا Yani, *"Biz seni bir şâhid, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik."* (Fetih Sûresi, 8) fermanınca; Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir şâhid olarak gönderilmiştir. Yani âhirette ümmetinin yaptıklarına şâhitlik yapacaktır. Öyle ise getirip bize emânet olarak bıraktığı mübarek sünnet-i seniyyeleri yolundan gitmeli ve her türlü davranışı, sünnet-i seniyye terâzisi ile ayarlamalıyız ki, hem şimdi kabrinde rahatsız olmasın hem de âhirette lehimizde şehâdet etsin ve elimizden tutup huzur dolu cennete girmemize vesile olsun.

Hem Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderilmiştir. Tâ ki itaat edip yola gelenleri de cennet ve Rıdvân gibi bir mükâfatla müjdelesin, itaât etmeyen ve baş kaldıranları da elem verici azapla korkutsun. Öyle ise sünnet-i seniyyeye ittibâ eden kimse cennete girmek ve orada ebrârla berâber olmak gibi bir mükâfata nâil olacağını, sünnet-i seniyyeyi tatbik etmeyen bir kimse de, niyetine ve hâline göre azapla karşılaşacağını ve en azından şefaatten mahrum kalacağını bilmeli ve ona göre hareket etmelidir. Çünkü Rasûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) itaat eden cennete, isyân eden ise cehenneme girecektir.

Dördüncü Önemi: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ Yani, *"Allah'ın Rasûlünde sizler için örnek alınacak en güzel bir numune vardır."* (Ahzab Sûresi, 21) fehvasınca, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) başlı başına bir üsve-i hasene, yani uyulacak ve arkasından gidilecek çok güzel bir örnek, bir meşk ve bir numune-i imtisaldir. Ancak bu yüce örnekten, Allah'a ve âhiret gününe karşı içlerinde ciddi bir ümit bulunan ve Allah'ı çok hatırlayan kimseler istifade ederler. Çünkü bunlar Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in her hâline ibret nazarıyla bakarlar. Öyle ise denilebilir ki, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnet-i seniyyelerine ittibâ etmek, sağlam bir tevhidin, nübüvvetin, haşir ve ubudiyet akîdesinin parlak bir alâmetidir. Yoksa sâdece dünya hayatını ve ziynetini düşünüp arayanlar, Allah'ı ve âhireti düşünmeyenler, kolay kolay sünnet-i seniyyeyi tatbik edemezler.

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir üsve-i hasene olarak gönderilmesi, kendisine her hususta ittibâ etmeyi gerektirir.

Evet, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaratılış itibariyle en mutedil bir vaziyette ve en mükemmel bir surette yaratıldığından; bütün hareket ve sükûnetlerinde ifrât ve tefritten kaçınmış, daimâ itidâl ve istikamet üzere gitmiştir. Öyle ki, ne seviyede olursa olsun herkes az bir gayretle O'nun sünnetini tatbik edebilir. Özellikle; فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol."* (sallallâhu aleyhi ve sellem) dehşetli emri karşısında bulunan Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu emre her hâlukârda uymuştur. Akıl, muhabbet ve gazap gibi melekeleri dahil her hususta hadd-i vasat ve istikamet olan yolda gitmiştir. Gerek mübârek sünnetlerinde, gerek fıtrî hallerinde, gerekse şer'î hükümlerinde itidâl çizgisini tercih edip zulüm ve zulümâttan ibâret olan ifrat ve tefritten, israf ve tebzirden şiddetle sakınmıştır. Evet, O'nun bütün söz, amel ve hallerinde istikâmet

gayet açık ve kat'î bir surette görünüyor. Öyle ise herkese her hususta mutlak imâm ve rehber olan böyle bir zâtın sünnet-i seniyyelerine uymak elbette lüzumludur. Ve beşer ancak O'nun çizdiği ve gösterdiği yolda gitmekle saadet ve huzur dolu neticelere kavuşur; mesûd ve bahtiyâr olur.

Beşinci Önemi: Gerek Peygamberlere (aleyhimüsselâm) gerekse onlara bağlı olan ve onların getirmiş oldukları yüce hakîkatlere gereği gibi sahip çıkan ehl-i imâna yardım etmeyi Cenâb-ı Hak vadetmiştir. Öyle ise Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetine sımsıkı sarılmalı ki, Ehl-i Sünnete gelen hediye, lütuf ve yardımlardan istifade edilmiş olsun. Böylece iki üç asırdır millet olarak hasretini çektiğimiz maddî-manevî muvaffakiyet ve yardımların, ardı arkası kesilmeyen fetih ve zaferlerin nur yüzlü çehresini ve bereket dolu âğûşunu görelim. Öyle ki, i'lâ-yı kelimetullâhın gerçekleşmesi karşısında rûhlar cûş-u hurûşa, ins ve cinler aşk-u şevke gelsin, gökteki melekler ve yerdeki semekler bayram yapsın ve kendilerinden geçsinler.

Altıncı Önemi: Cenâb-ı Hak, ancak indirdiği kitabının hükümlerine ve gönderdiği Peygamberinin (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünnetine uygun olarak yapılan amelleri kabul eder. Zîrâ emir ve yasakları kitabında bildirmiş, emirlerine itaat etmenin ve yasaklarından sakınmanın nasıl olacağını Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tatbik ettirmiş ve bize de yüce rızasını kitap ve sünnet dairesinde arayıp bulmamızı emretmiştir.

Yedinci Önemi: Her türlü izzet ve şeref Yüce Allah'a, Onun son elçisi Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve kâmil mü'minlere âittir. Hem, مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ *"Kim Rasûle* (Hazreti Muhammed'e) *itaat ederse, şüphesiz ki o, Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisâ Sûresi, 80) âyet-i kerimesine göre, Yüce Allah Rasûl-i Ekrem'e itaat etmeyi kendisine itaat etmek olarak kabul

etmiştir. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e itaat ise sünnet-i seniyyesine ittiba etmekle gerçekleşir. Buna göre ise, hakîkî ve devamlı olan izzet ve şeref, ancak sünnet-i seniyye dairesindedir ve insan sünnetleri işlemesi nisbetinde izzetli ve şerefli ve her iki dünyada bahtiyar ve mesûd olur.

Sekizinci Önemi: Tarihte kendilerine gönderilen Peygamberlere (aleyhimüsselâm) itâat etmeyenlerin, haktan ibaret olan sünnetlerine ittibâa yanaşmayıp hevâ ve heveslerine göre hayat sürdürenlerin âkıbetlerinin nasıl olduğu ekseriyetin malumudur. Öyle ise şu âhir zaman ümmeti, Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bıraktığı sünnet-i seniyye emânetine layıkıyla sahip çıkmalı, onu ihyâ ve neşretmeli ki, diğer ümmetler gibi helâk olmasınlar. Zîrâ şer'î meselelerle sünnet-i seniyye düsturları, rûhî, kalbî ve aklî hastalıklara olduğu kadar; toplumsal bunalım ve problemlere, fitne ve fesatlara da gâyet faydalı birer devâ ve meseleyi ânında halleden yegâne birer hâl çâresidirler. Üstâd-ı Âzam'ın dediği gibi: "*Evet şerîat-i Muhammediye ve sünnet-i Ahmediye'de hiçbir mesele yoktur ki müteaddit hikmetleri bulunmasın.*"[16]

Dokuzuncu Önemi: Söz ve davranışlarını sünnet-i seniyyeye göre ayarlayıp hareket etmek gayet kıymetlidir. Bilhassa bidatlarin ortalıkta boy göstermeye başladığı günümüzde sünnet-i seniyyeye ittibâ etmek daha da önem kazanmıştır. Özellikle insanlar bazı fesatlara mâruz kalıp, fitneler ortalıkta kol gezdiği bir zamanda sünnet-i seniyyenin en küçük edebini bile tatbik etmek, elbette ki çok daha kıymetli ve lüzumludur. Böyle bir zamanda sünnet-i seniyyeyi gözetlemek kuvvetli bir imânı ve sağlam bir takvâyı gösterir. Zîra sünnet-i seniyyeye kasden uymak Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i hatırlatır. O hatırlatmadan hayalde bereketli ve feyizli bir hatıra canlanır.

---

16 Bediüzaaman Said Nursî, *Lemalar*, s. 53

Bu hatıra ise Cenâb-ı Hakk'ın her yerde hâzır ve nâzır olduğunu; insanın da daima O'nun huzurunda bulunduğunu ihtâr eder. Rûhu ve kalbiyle bu seviyeye yükselen bir kimse ise o huzurun edebine aykırı davranışlarda bulunamayacağı gibi; onun o anda işlediği her bir ameli; hatta tükettiği her bir nefesi hasenât sahifesine pek çok haseneler olarak yazılır.

Meselâ: İnsan; yemek, içmek ve yatmak gibi en küçük bir muâmelede bile sünnet-i seniyyeyi tatbik ettiğinde; onu sünnet ve şeriatın bir edebi olduğu için yaptığından o normal muamele ve fıtrî amel, o insan için sevaplı bir ibâdet ve şer'î bir hareket olur. Hem böyle bir anda insan şeriat sâhibinin Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu düşünür ve bu düşünme neticesinde kalbi, şeriatın hakîkî sahibi olan Cenâb-ı Hakk'a yönelir. Bir çeşit huzur ve ibâdet kazanır.

İşte bundandır ki, kendini sünnet-i seniyyeye göre yaşamaya alıştıran kimse mübah olan âdetlerini ibâdete, dakikalarını seneler hükmüne, kısa ve fani ömrünü de cennet ve Rıdvândan ibâret olan ebedî ve huzurlu bir hayata çevirir ve bütün ömrünü semereli ve sevaplı yaptığından dolayı saadet-i dâreyni elde eder.

Onuncu Önemi: İnsan, hayatında bir sürü davranışlar içerisine giriyor. Fakat "Acaba böyle bir hareketim hak mıdır ve maslahat mıdır?" diye endişeleniyor. Ammâ sünnet-i seniyyeye göre hareket ettiğinde, tereddüt ve şüphelerden uzak olarak tam bir teslimiyetle gayet hafifliyor ve rahatlıyor. Zîra bir sürü yollar ve anlayışlar içerisinde en doğru yolu ve en sağlam anlayışı bulmak âciz ve zayıf olan insana elbetteki gayet zordur. Fakat insan ne vakit sünnet-i seniyyeye sarılsa; birden yol aydınlanıyor, fikir berraklaşıyor ve insan şaşkınlıktan kurtuluyor. Buna göre sünnet-i seniyyenin meseleleri hatta küçük edepleri gemilerde hareket hattını ve tarzını gösteren kıblenâmeli birer

pusula gibi hadsiz karanlık ve zararlı yollar içinde aydınlatıcı birer düğme hükmündedir. Sünnet-i seniyyeyi terk eden adam enerji hattını koparmış ve santralle irtibatını kesmiş demektir. Merkezle irtibatını koparan ise başka kaynaklar arama mecburiyetinde kalır. Halbuki on beş asırlık tarih ve milyonlarca ehl-i ilim ve ashâb-ı akıl şahittirler ki, sünnet-i seniyye dışında, ona denk ve onun yerini tutacak, millete ümit ve huzur temin edecek başka bir kaynak ve merci yoktur. İşte bu noktada İmam-ı Rabbânî (radıyallahu anh)'nin sözlerine hak vermemek mümkün değildir. O Hazret demiştir ki: "*Ben ruhlarla alâkalı olan manevî mertebelerde gezerken velilerin tabakaları arasında en parlak, en haşmetli, en letâfet- li ve en emniyetli olanların, sünnet-i seniyyeyi meşreplerinin esasları olarak alanları gördüm. Hattâ, o tabakanın âmi velileri sâir tabakaların has velilerinden daha muhteşem görünüyordu.*"[17]

Bedîüzzaman, İmâm Rabbânî'yi tasdik ederek şöyle demiştir: "*Sünnet-i seniyyeyi esas tutan, habîbullahın gölgesi altında mahbûbiyet makâmına mazhardır.*"[18]

On Birinci Önemi: قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ Yani, *"Ey Habibim! De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana ittiba edin ki, Allah da sizi sevsin."* (Âl-i Imran Sûresi, 31) fehvasınca, Muhabbetullah tâbir edilen yüce Allah'ı sevmek, sünnet-i seniyyeye ittibâ etmeyi gerektiriyor. Çünkü Yüce Allah'ı sevmek onun râzı olduğu şeyleri yapmak demektir. Râzı olduğu şeyler ise, en mükemmel bir şekilde Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de tezâhür ediyor.

Sünnet-i Seniyye'ye ittibâ etmek, Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hareket ve davranışlarda Ona benzemeye çalışmak demektir. Bu da iki cihetledir.

---

17 Bediüzzaman Said Nursî, *Lemalar*, s. 48

18 Bediüzzaman Said Nursî, *Lemalar*, s. 48

Birincisi: Cenâb-ı Hakk'ı sevmenin alâmeti olan yüce emirlerine itaat ve rızâ dâiresinde hareket etmek, sünnet-i seniyyeye uymayı gerektirir. Çünkü bu hususta en mükemmel imam, Hazret-i Muhammed'dir (sallallâhu aleyhi ve sellem).

İkincisi: Mâdem Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Yüce Allah tarafından insanlara gelen hadsiz ilâhî ihsanlara ve lutuflara vesiledir; öyle ise O, Cenabı Hakk'ı sevmek hesâbına hadsiz bir muhabbete layıktır. Onu Sevmek ise Onun dediklerini yapmayı, Onun gibi olmaya çalışmayı icab ettirir. Zaten insan da sevdiği zâta eğer benzemek kâbilse fıtraten benzemek ister. Öyle ise yüce Allah'ı sevenlerin, Habîbullah olan Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i sevmeleri, Habîbullah'ı sevenlerin de, sünnet-i seniyyelerine uyarak Ona benzemeye çalışmaları gerekir.

On İkinci Önemi: Âhirette âmâl-i mükellefin, yani riayet edilmesi ve yapılması gereken ameller tartıldığı zaman, noksan ve yetersiz olan farzların noksan ve eksiklikleri nâfile olarak yapılan ibâdet ve ameller ile tamamlanacaktır. İbâdet ve amellerin nafile olan kısımları ise şüphesiz sünnet-i seniyyenin kendisidir.

Hulâsa: Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyetin Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ittibâyı emretmesi, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in her hususta en mükemmel bir şekilde yaratılıp ümmetine imam ve rehber olarak gönderilmesi, onun çizdiği yoldan giden milyonlarca insanın evliyâ ve asfiyâ ünvan ve mertebesini kazanması, Sahabe'lerin ve milyonlarca insanın bir tek sünnetin ihyâsı için seve seve canlarını fedâ etmeleri ve Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in âhirette Şefaat-i Uzmâ sahibi olması hususlar, gerek sünnet-i seniyyenin gerek sünnet-i seniyyeye tabi olmanın ne derece kıymetli ve lüzumlu olduğunu gayet parlak bir şekilde göstermektedir. Cenâb-ı Hak bizlere böylesine açık bir hakikati görecek basîret ihsan eylesin. Âmin...

3. Sünnet-i Seniyye'yi Terk Etmenin Doğurduğu Zararlar

İslâm adına terk edilen herşey, insanlığa bilhassa İslâm dünyasına çok pahalıya mâl olmuş ve telâfi edilmez zarar ve hüsranların meydana gelmesine kapı açmıştır. Zîra terk edilen her bir hayırlı amel yerine, zararlı veya hiçbir faydası olmayan mânâsız işler yapılmıştır. İşte İslâm adına ihmâl edilen hususlardan birisi de hiç şüphesiz sünnet-i seniyyenin tatbikidir. Evet, sünnet-i seniyyenin terk edilmesi pek çok zarar ve felâketlerin gelmesine sebep olmuştur ki, bunların başlıcaları şunlardır:

Birinci Zarar: Sünnet-i Seniyyenin terki, yerine göre büyük bir vicdansızlık ve korkunç bir nankörlüktür. Zîra pek çok âyet-i kerime ve hadîs-i şerifle sâbit ve mâlum olduğu üzere; ümmetine karşı son derece şefkatli, ümmetine gelecek zarar ve meşakkatlere karşı alabildiğine hassas ve rikkatli olan Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), şefkatiyle ümmeti- nin irşâdına ve ümmetinin menfaati için bütün kuvvetini sarfetmesine, manevî ve ahlâkî yaraları getirdiği hükümler ve ortaya koyduğu sünnet-i seniyyesiyle âcilen ve kalıcı olarak tedâvi etmesine karşılık, böylesine şefkatli bir zatın Onun öylesine apaçık şefkat ve merhametini inkâr etmek ve ittihâm etmek derecesinde Onun getirdiği esaslardan ve bıraktığı sünnetlerinden yüz çevirmek dehşetli bir vicdansızlık ve korkunç bir akılsızlıktır.

Evet, Hazreti Âmine'nin ifâdesine ve ehl-i keşfin tasdikine göre, doğduğunda odanın bir köşesinde secdeye kapanarak ve şehâdet parmağını yukarıya kaldırarak, *"Vâ ümmetî! Vâ ümetî!"* diyen, mahşer gününde herkesin "*nefsî, nefsî*" dediği bir zamanda; yine şefkat ve merhametinden en yüksek bir fedâkârlıkla *"Ümmetî! Ümmetî!"* deyip bütün şefkatiyle zayıf ve hâli perişân olan ümmetinin imdâdına koşacak olan, yaklaşık on beş asırdan beri her sene yeryüzünde mevcut insanların üçte birisinin sultanı ve onların rûhlarının terbiyecisi, akıllarının rehberi ve kalplerinin

sevgilisi olan, her günde "*es-sebebü kel-fâil*" sırrınca bütün ümmetinin işlediği sayısız hasenâtın bir misli hasenât sahifesine ilâve edilen, şu kâinatın yaradılış ve devamındaki maksat ve gayenin sebebi olan, evvelin ve âhirin, bütün enbiyâ ve sıddîkîn, asfiyâ ve evliyâ tarafından Rasûlüllah ve Habîbullah olduğu tasdik edilen ve mi'rac gibi ulvî ve husûsi bir sefer ve şerefe sadece kendisi mazhar olan Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gittiği yoldan gitmemek, O'na benzemeye çalışmamak, O'nun hâl ve hareketlerini birer model olarak almamak, sözlerini hayatta bir esas hâlinde tatbik etmemek, elbette son derece çirkin bir hareket, gayet zararlı bir davranış ve akıl almaz bir hâldir. Öyle ise: Ey insan, Süleyman Çelebi'nin:

"Tıfıl iken ol dilerdi ümmetin;
Sen kocaldın terk edersin sünnetin."

dediği gibi, bak sen de şu kocalmış yaşınla, ağarmış başınla, pörsümüş yüzünle ve bükülmüş belinle, o Rasûl-i Zişan (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetini hâlâ terk ediyor ve ona gereken ihtimâmı vermiyorsun. Bu hangi akla ve mantığa sığar? Ve bu ihmâlin ciddi vicdansızlık ve korkunç bir vefasızlık değil midir? Hem bu durumda âhirette Onun huzuruna hangi yüzle çıkacak ve "*Şefâat Yâ Rasûlallah*" diyeceksin. Allah insâf versin.

Azîzim, hiç olmazsa şu âhir ömründe Onun sünnet-i seniyyelerine bilinçli olarak tâbi olmayı kendi nefsin için bir şiâr haline getirmelisin. Tâ şu hayatın baldan daha tatlı, âhiretin de kevserden daha lezzetli olsun.

İkinci Zarar: Sünnet-i seniyyenin terkinde bidatlar ortaya çıkar ve insanlar o bidatlarla uğraşır durur. Halbuki: اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ *"Bu gün dininizi sizin için kemâle erdirdim."* (Mâide Sûresi, 3) meâlindeki âyet gösteriyor ki, beşerin her iki dünya saâdeti için gerekli olan hüküm ve hususlar Kur'ân-ı Kerim'de ve Rasûl-i

Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnet-i seniyyelerinde kâfi miktarda ve herkesin tatbik edebileceği şekilde bildirilmiştir. İşte yeni icadlarla Kur'ânî ve nebevî düsturları beğenmemek, yahut hâşâ ve kellâ onları noksan görmek, onlarla yetinmeyip bidatlar peşinde koşmak büyük bir zarardır. Evet sünnet-i seniyyeye tembellik sebebiyle ittibâ etmemek büyük bir zarardır. Ehemmiyetsiz görmek korkunç bir cinâyettir. Onu kabul etmeyip tenkit etmek ise apaçık bir sapıklıktır. Çünkü sünnet-i seniyye, hem dünya hem de âhiret saâdetinin en sağlam temel taşıdır ve her türlü olgunluk ve yükselmenin en kıymetli madeni, esâsı ve kaynağıdır.

Üçüncü Zarar: Sünnet-i seniyyeye dil uzatan doğrudan doğruya Rasûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) dil uzatmış, Ona eziyet vermiş ve Onu rencide etmiş olur. Ona eziyet eden ise Allah'a isyan etmiş ve Allah'a eziyet etmiş olur. Allah'a eziyet eden ise hem dünyada hem âhirette Allah'ın lânetine maruz kalır ve amansız bir azâba düçâr olur. Demek ki, sünnet-i seniyyeye dil uzatmak, kişinin başını taşa vurmasına benzer ki, bu hâl Allah'ın korkunç gazabının o kimseyi kahretmesine sebeptir. Bu hâl, aynı zamanda o kişinin ciddî ve dâimî bir azapta kalmaya, amansız alevler içinde cayır cayır yanmaya peşinen râzı olması demektir.

Dördüncü Zarar: Sünnet-i seniyyeyi kasden terk eden veya tenkid eden veya beğenmeyen bir bakıma kader-i ilâhîyi tenkid etmiş olur. Zîra Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine itaat ve ittibâ edilsin diye gönderilmiştir. Bu durumda Onun sünnetini terk eden Onun imâmet ve rehberliğini beğenmiyor demektir. Bu hâl ise, O Hazretin imam ve rehber olarak, üsve-i hasene ve nümûne-i imtisâl olarak gönderiliş hikmetine muhalif hareket etmek demektir. Bunda ise kaderi tenkid vardır. Kaderi dolayısıyla da olsa tenkid etmiş olan kimse ise korkunç bir uçurumun kenarında bulunuyor demektir.

Beşinci Zarar: Bütün âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında: وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ *"Sen en büyük ahlâk üzerindesin"* (Kalem Sûresi, 4) buyurmakla Onu medhetmiş ve Onu nazarlara vermiştir. Başta Hazreti Âişe olmak üzere bütün Sahabe-i Kirâm Efendilerimiz, Onu, خُلُقُهُ الْقُرْآنُ olarak, yani *"Onun ahlâkı Kur'ân'dan ibarettir"*[19] deyip Onu, hayatını ve davranışlarını Kur'ân'ın esas ve esrarına göre ayarlayan bir zât olarak tanıyıp, tanıtmışlardır. Öyle ise böyle bir zâtın fiil, söz ve davranışları beşer için bir model hükmüne geçmeye lâyık ve müstehaktır. Hakîkat böyle olunca, O'na îmân eden ve ümmetinden olan fakat gaflet ve cehaletinden ötürü ehemmiyet vermediğinden sünnetini terk eden veya değiştirmeye kalkışan gafillerin ne kadar bedbaht olduklarını divaneler de anlar.

Hem Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ferman etmiş ki: أَدَّبَنِى رَبِّى فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِى *"Beni Rabbim edeblendirdi ve edebimi gâyet güzel bir surette ihsân etti."*[20]

İşte bu itibarladır ki, sünnet-i seniyyenin tümü edebtir. O'nun hiçbir meselesi yoktur ki, altında bir edeb ve bir nur bulunmasın. Çünkü Rasûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kudsî hayatına dikkat eden bir kimse şunu kesinlikle anlar ki, Cenâb-ı Hak, edebin ve ahlâkın en mükemmelini ve en güzelini Habîb-i Edîb'inde toplamıştır. Öyle ise O'nun sünnet-i seniyyesini terk eden, edepten ve güzel ahlâktan mahrum kalır ve sonunda:

بِى اَدَبْ مَحْرُوم بَاشَدْ اَذْ لُطْفِ رَبِّ *"Edepsiz kimse Rabbin lütfundan mahrum kalır."* şiddetli tokadını yer ve son derece perişan bir mahrumiyete giriftâr olur.

Altıncı Zarar: İbadetlerle alâkalı olan sünnetin terkinde günah olmasa bile; bunda büyük sevapların kaybı ve sünnet-i seniyyeyi değiştirmek gibi büyük bir hata vardır. Aslında sünnet-i

19 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 364
20 Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, I, 59

seniyyenin her bir mes'elesini tatbik etmek, ancak çok mümtâz verâ sahibi olan kimselere nasip olur. Bununla beraber pratik alanda olmasa bile; niyet ve düşünce plânında sünnet-i seniyyeye taraftar olmak, ondan hoşlanmak ve ittibâ edenleri takdir edip alkışlamak herkesin elinden gelir. Zaten kıymet ölçüsü de imkânların değerlendirilmesine göredir. Farz ve vâcib olan kısımların tatbiki, zarûrî ve mecbûrî olduğundan sünnetin bu yönünü terk eden kimsenin kaybı elbetteki pek çoktur. Nafile ve edeple alâkalı olan kısmına gelince; onların terkinde hem büyük sevapların kaybı, hem de o edeplerin sahibi olan Rasûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mânevî himmet ve feyzinden mahrûmiyet vardır. Ahirette şefaat hakkı da habibullah olan Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verildiğinden bilhassa farz ve vacip cinsinden olan sünnet-i seniyyelerini terk eden kimsenin, o dehşetli günde ve sıkıntılı anda şefaatinden mahrum olma gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalacağı şüphesizdir.

4. Sünnet-i Seniyyenin Tatbikindeki Faydalar

Sünnet-i Seniyyenin tatbikinde ferdî, âilevî ve içtimâî pek çok fayda ve maslahat vardır.

Sünnet-i Seniyyenin kaynağı, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözleri, fiilleri ve hâlleri olmak üzere üçtür. Bu üç kısım da farzlar, nâfileler ve mübârek âdetleri olmak üzere üçe ayrılır. Farz ve vacip kısımlarında tatbik mecburiyeti vardır. Zîra terk edildiklerinde azap vardır. Bu itibarla bu kısımda O'nun ümmeti O'na ittiba etmekle mükelleftir. Nâfileler kısmında mecburiyet olmasa da sevap kazandırması yönüyle müstehap dairesindeki bir emirle yine ehl-i îmân mükelleftir. Gerçi bunların terkinde bir azap veya bir azarlama yoktur. Fakat yapılmasında çok büyük sevap ve mükâfatlar vardır. Bunların değiştirilmesi ise bidat ve dalâlettir ve büyük bir kabâhattir. Bereketli âdetleri ve güzel

hareketleri ise, pek çok hikmet ve maslahatlara sebep olması itibari ile O'nu taklit ve O'na ittibâ etmek gayet güzel ve faydalıdır. Çünkü O'nun her bir hareketinde hayatî pek çok menfaatler bulunduğu gibi, O'nun hesabına O'nun hareketlerine uymak suretiyle normal âdetler, ibâdet hükmüne geçer.

Evet **bir Zât ki**, âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah, O'nun hakkında: وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ diyerek O'nu medhetmiş ve O'nu yüce ve örnek ahlâkıyla nazarlara vermiştir.

Hem **bir Zât ki**, dost ve düşmanın ittifakıyla en güzel huylara ve o huyların da en yüce mertebelerine mazhardır.

Hem **bir Zât ki**, beşer içinde neşrettiği fazîlet ve geriye bıraktığı yâd-ı cemille en meşhur ve en mümtâz bir şahsiyete sahiptir.

Hem **öyle bir Zât ki**, nübüvvetini tasdik eden ayın ikiye bölünmesi gibi, mîrac gibi ve kıyamete kadar bâkî kalacak olan Kur'ân-ı Kerim gibi binlerce mûcizelere sahiptir.

Hem **öyle bir Zât ki**, sahip olduğu şahsî kemâlatının ve meydana getirdiği ve gayet evrensel olan İslâm dîninin şehâdetiyle ve tebliğ ettiği Kur'ân-ı Hakim'in tasdiki ile en kâmil bir insan ve en ekmel bir mürşiddir.

Hem **öyle bir Zât ki**, O'nun arkasından gitmeyi esas almalarıyla milyonlarca kâmil insan kemâlât mertebelerinde terakki edip cennete layık, saâdet-i dâreyne vâsıl ve cemâlullah şerefiyle şerefyâb olmuştur.

Elbette ki **böyle bir Zât'ın** sünnet-i seniyyeleri, iktidâ edilecek en güzel nümune, arkasından gidilecek en sağlam rehber ve hayat düsturları olarak kabul edilecek en muhkem kanunlardır.

Hulâsa: Sünnet-i Seniyye'nin tatbikinde âdetlerin ibâdet olması, dakikaların seneler hükmüne geçmesi, kısacık ömrün ebedî hayatı kazandırması, hâl ve hareketlerin ifrat ve tefritten uzak bir şekilde istikâmet üzere olması, fikrî ve hayatî rahatlığın temin edilmesi, en

güzel hidâyet yolu olan "*sırât-ı müstakim*" üzere olunması, sevap ve üstün derecelerin elde edilmesi, اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ "*Kişi sevdiği ile beraberdir*"[21] hükmünce, cennette Rasûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve O'nun seçkin Ashâbına ve mümtâz yârânına komşu olmak gibi pek çok faydalar ve her birisi için binlerce ruhların fedâ edileceği pek güzel neticeler vardır.

Bahtiyâr odur ki,Ssünnet-i Seniyye'ye sımsıkı sarılması ve bu vesîle ile de şerefi ve fazîleti ziyâde ola!

---

21 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, VII, 112; Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2034

Altıncı Ölçü

SADÂKAT

1. Sadâkatin Mânâ ve Mâhiyeti

Hak ve hakikate uygun olan doğru söze "*Sıdık*" dendiği gibi; herhangi bir karşılık beklemeden ve her türlü garazdan uzak olarak yapılan dostluğa ve gösterilen bağlılığa da "*Sadâkat*" denir.

Sıdkın (doğrunun) zıddı kizb (yalan) olduğu gibi; sadâkatin zıddı da hıyânettir; doğruluktan mahrum olmaktır ve güveni yitirmektir. Sıdk ve sadâkat peygamberlerde bulunması gereken beş temel sıfattan birisidir. Hiçbir peygamber; hattâ milletine kurtuluş ve saadet yollarını gösterip istikbâl vâdeden hiçbir büyük yoktur ki, herhangi bir hususta sıdk ve sadâkatini zedelemiş ve yitirmiş olsun. Bilakis her bir peygamber sözünde, fiilinde, dâvetinde ve dâvâsında gayet samimi olmuş ve alabildiğine sadâkatle hareket etmiştir. Zâten Enbiyâ (aleyhimüsselâm)'ın sadâkatleri dillere destan olup her türlü izâhtan varestedir.

Sıdık ve sadâkatin seçkin vasıflar arasında çok daha farklı ve önemli bir yeri vardır. İnsan doğruluğu derecesinde şeref, izzet ve üstünlüğünü korumuş ve doğruluktan ayrılması nispetinde de insanlar nazarında menfur hale gelmiş olur.

Sadâkat, gözünü sadece Hakk'a dikmek ve Hakk'ın kapısından bir lâhza olsun ayrılmamaktır. Sadâkat, kulluk vazifeleriyle mükellef olmadan önce, أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* suâline, بَلَى *"Evet, Sen bizim Rabbimizsin"* şeklinde verilen cevaba bağlı kalarak; o mîsâkı, yani o anlaşma, sözleşme ve yeminleşmeyi her hâlükârda izhâr ve ispât etmektir.

Sadâkat, Yüce Allah'tan gelen nur ile nârı bir görmek, ondan gelen lütuf ile kahrı bir tutmak, onun gönderdiği hil'at ile kefeni bir saymak ve onun uzattığı gül ile dikeni bir kabul etmektir. Yani gerek lehte, gerekse aleyhte görünsün; O'nun her türlü takdir ve icraatını hoş karşılamaktır.

Aynı kökten gelen "*sıddıkîyyet*" mertebesi sadâkat ve doğrulukta en ileri olma ve en yüce seviyede sâdık olma hâlidir ki, "*velîlik*" mertebesinin nihâyeti, peygamberlik mertebesinin ise bidâyeti olan makamdır. Yâni, daima haktan ve doğruluktan yana tavır almada, iyiliği ve hayrı araştırmada ve yasaklanan şeylerden kaçınmada sadâkatini göstermek ve doğru olduğunu isbât etmektir. Bu ise her hâlükârda çok doğru ve samimi olup hiç yalan söylememe, yalan ve hileyi hiç düşünmeme hâli ve makâmıdır.

2. Sadâkatin Önemi ve Lüzûmu

Sıddîkiyyet makâmı, "*Nübüvvet*" makamından sonra ilk dereceyi almaktadır. İnsan, ancak kuvvetli irâdesiyle, ciddi azmi ve gayretiyle daima doğruluk üzere bulunabilir ve Allah'a ve Peygamberine itaat eden çok sâdık olan bir insan ve sözü, özü ve işi aynı olan sıddîk bir kul olabilir. Aslında İslâmiyet de bunun için gelmiştir. Yâni İslâmiyet, insanların irâde, akıl ve kalplerini yerinde kullanmaları ve geliştirmeleri suretiyle melekleri bile geride bırakacak bir seviyeye yükselmelerini temin etmek için gelmiştir. Onlara hem saadet kapılarını hem istikâmet yolunu hem kemâle doğru tırmanma şeridini göstermek, ellerinden tutmak ve

âlemlerin rabbi olan Yüce Allah'a muhatap olabilmelerini sağlamak için gelmiştir. İslamiyet müminlere bu yüce neticeyi tekeffül ederken bir kısım esaslar da getirip koymuştur ki bunların başında mutlak mânâsıyla sadâkat yer almaktadır.

Evet İslâmiyet'in esası, îmânın hassası, olgunlaşmanın yolu, yüce ahlâkın hayatı, terakkînin sebebi ve Müslümanların nizamı *"Sıdık"* tır. Bundan ötürüdür ki, Ashâb-ı Kirâm'ı bütün insanların üstüne çıkaran, gerek diğer Peygamberleri gerekse Hazreti Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) mertebelerin en yücesine çıkaran husus, onların sıdık ve sadâkatleridir.

Arkadaşlıkta ve dostlukta sıdık ve sadâkat şarttır. Çünkü insanın dostunda en başta arayıp görmek istediği husus, onun sıdık ve sadâkatidir. Sıdık ve sadâkati olmayanın dostluğu olmaz ve onunla asla arkadaşlık yapılmaz.

İbrahim (aleyhisselâm) muhtelif vesilelerle yüce sadâkatini gösterip samîmî dostluğunu ispât ettiğindendir ki, Ona "*Halîl'ür-Rahmân*" denmiştir. Nitekim İbrahim (a.s.), ateşe atılacağı zamanda, yanına gelen meleğin yardımını kabul etmemiş ve "*Allah'ın benim hâlimi bilmesi bana yeter.*"[22] demek suretiyle Yüce Allah'a karşı olan samimi sadâkatini göstermiş ve bu vesile ile sâdıkların makamlarının en yükseği olan Allah'ın kazasına râzı olma mertebesini kazanmıştır. Bir başka seferinde de, oğlu İsmail'i kesmekle imtihan edilen İbrahim (a.s.), en küçük bir tereddüt göstermeden "*Bu Rabbimin emridir.*"[23] diyerek oğlu İsmail'i yatırmış ve elindeki bıçağı biricik oğlunun boğazına dayamıştı. İbrahim (a.s.) sarsılmaz bir sadâkate sahip olduğundandır ki, Kur'ân-ı Kerim'in pek çok yerinde, sadakatinden bahsedilmiş ve sadâkati örnek olarak anlatılmıştır.

Sadâkat aynı zamanda bağlılık, metânet ve sebâtı da içeren bir özelliktir. Nitekim Hâtemü'l-Enbiyâ olan Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), daha ilk zamanlarında yâni etrafında pek az

---

22 Alûsî, *Rûhu'l-Meâni*, XVII, 68
23 Alûsî, *a.g.e.*, XXIII, 129

kimsenin bulunduğu ve dünyanın bir düşman ateşi hâline geldiği bir zamanda kendisine; dâvâsın- dan vazgeçmesi hâlinde başlara tâç yapılacağı, en soylu ve en zengin birisiyle evlendirileceği, kendilerine reis yapılacağı gibi son derece câzip ve caydırıcı teklifler yapıldığında; O birden irkilmiş ve gözünü kırpmadan sahip olduğu sıdk ile sadâkatini, sebat ile metânetini şu cümlelerle ifade etmiştir:

"*Allah'a yemin ederim ki amca! Güneş'i sağıma, Ay'ı soluma koysalar ve beni bu vazifeden vazgeçirmeye çalışsalar yapamazlar. Ya Allah'ın emri yerine gelir yahut helâk olurum. Fakat yine vazifemi bırakmam.*"[24]

Evet, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in altmış üç senelik hayatı ve özellikle yirmi üç senelik peygamberlik devresi, biraz önce meali zikredilen mübârek sözlerini tasdik etmektedir.

O Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ki, hayatı boyunca doğruluktan ve sadâkatten bir lahza olsun ayrılmamış ve sürekli olarak tam istikâmet üzere bulunmuştur.

Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) mîrâç hâdisesi sabahı müşriklerin kendisine: "Duydun mu dostun nelerden bahsediyor? Bir gecede nerelere gidip gelmiş? Bunları da kabul edecek misin?" demelerine karşılık; o hiç sarsılmadan, "*Evet, şayet bunları O söylüyorsa doğrudur*"[25] demiş ve sadâkatini göstermiştir. Hattâ bundan dolayı da kendisine "**sıddîk**" lakabı verilmiştir.

Hz. Zeyd b. Desine, Recî' Vakası'nda müşrikler tarafından yakalanıp Mekke'ye götürülmüştü. Şehîd edilmek üzere iken, Ebû Süfyan yanına yaklaşmış ve ona şu teklifi yapmıştı: "Doğru söyle! Şimdi senin yerinde Muhammed olsaydı da, senin yerine O'nu öldürseydik; olmaz mı idi?"

İşte tüyler ürpertici bu korkunç teklife karşı Hz. Zeyd şu

---

24 İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 285

25 İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 39

cevabı vererek sadâkatini göstermişti: *"Onun benim yerime öldürülmesi şöyle dursun, O'nun ayağına bir diken batacaksa, O'nun yerine benim gibi binlerce Zeyd fedâ olsun."*[26]

Sa'd b. Rabi' (radıyallahu anh), Uhud'da şehid olarak vefat etmek üzere iken, Allah Rasûlü'nden selâm getirip hâlini soran bir Sahabî'ye, ölüm heyecanını taşıdığı o demlerde şu vasiyette bulunuyor ve sadâkatini şu sözlerle gösteriyordu:

"Kabîleme git ve onlara şunu söyle: Eğer göz açıp kapama kadar nefesleri olur da, bu müddet zarfında Allah Rasûlü'ne herhangi bir şey olursa; âhirette iki elim onların yakalarında olacak."[27]

Uhud'da Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dişinin kırıldığını duyan bir Sahâbî, bir kenara çekilmiş, eline bir taş almış ve: "*Rasûlüllah'ın dişinin kırıldığı bir dünyada ben diş taşıyamam.*" diyerek bütün dişlerini kırmıştı.

Evet tarih boyunca îmâna, Kur'ân'a, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, mefâhir ve mukaddesâta sâdâkatle sahip çıkan ne bendeler gelip geçti. Bu âlem ve şu neslimiz dört gözle yine böyle sâdık bendeleri beklemektedir.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerifler işbu doğruluk ve sadâkat üzerinde fazlasıyla durmakta, doğruluğun ne kadar faydalı ve lüzumlu olduğunu anlattıkları aynı anda Müslümanların doğru olmalarını emir buyurmaktadırlar. Bir taraftan sözünde, özünde, davranışlarında samimi ve sâdık olanları methedip müminlere, onlar gibi olmalarını, sadece onları dost edinmelerini ve her zaman onlarla beraber olmalarını emrederken, diğer taraftan, doğruluktan ve sadâkatten mahrum, yalancı, riyakâr ve vefâsız kimselerle arkadaşlık yapmanın zararlarını anlatmakta ve öylelerinden uzak durmanın ehemmiyetini dile getirmektedirler. Hatta Kur'ân

26 İbn'ül-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, II, 230; İbn-i Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 181
27 İbn'ül-Esîr, *a.g.e.*, II, 277; İbn-i Hişam, *a.g.e.*, III, 100-101

ve sünnet nazarında, vâdinde sadık olmak, sıdık ve sadâkatin en bariz alâmetlerinden birisidir.

Demek ki, sıdık ve sadâkat, başta Yüce Allah ve O'nun Şerefli Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından sevilen çok önemli hususlardır. Sıdık ve sadâkat ne kadar sevimli hasletler iseler; yalan ve hıyânet de o kadar menfur hasletlerdir. Çünkü doğruluk, kişiyi iyiliğe, hakikate, cennete, *Yüce Ridâ ve Rıdvânı* kazanmaya götürdüğü gibi; yalan dahi insanı kötülüğe, hileye, sapıklığa, cehenneme ve şeytana arkadaş olmaya sürükler.

İnsana düşen sıdık ve sadâkattir. Zira her türlü huzur ve saâdet, îmândan sonra sıdık ve sadâkattedir. Öyle ise kişi sâdıklarla beraber olmalı, onlarla arkadaşlık yapmalı ve onların meclislerinde yerini almalıdır ki, âhirette de sâdıklarla beraber haşrolsun, sıddîklerin yeri olan cennete girsin ve orada gerçek huzur ve saâdetin ne demek olduğunu görsün ve doysun.

Her türlü değer ölçüsünün sarsıldığı şu günümüzde, insanımızın sıdık ve sadâkat meselesine gerçekten ne kadar da çok ihtiyacı vardır.

3. Hâdiseler Karşısında Sarsılmamanın Çâresi

Hâdiseleri değerlendirmede dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Şöyle ki: Cenâb-ı Hak bizi değişik şekillerde imtihan ediyor. Bazen meserretle, bolluk ve sevinç halleriyle, bazen de mazarratla, darlık ve sıkıntı halleriyle imtihan ediyor. Bize düşen, başımıza gelen hâdiseler karşısında sadâkat ve tesânüde daha fazla önem vermek ve karşılaştığımız sıkıntılar sebebiyle İslam'a hizmet etmekten soğumamak, pişmanlık duymamak ve sonuna kadar sebat ve sadâkatimizi göstermektir. Çünkü bütün belâ ve musibetler, sıkıntı ve zorluklar bir imtihandırlar.

Daha önceki ümmetler gibi bu ümmet de, gerek kendi arkadaşlarından gerekse yabancılardan, enfüsî ve âfâkî olmak üzere bir

kısım sıkıntılara ve zaruretlere maruz kalacak; hattâ öyle zamanlar olacak ki, bir kısım insanlar ihtilaflar ve tefrikalarla çalkanacak ve maddî mânevî fitne ve fesatlarla kan kaybedecek duruma geleceklerdir. Ama sonunda sâbit kadem olanlar, metânetinden bir şey kaybetmeyenler ve bağlılık ve sadâkat sıcaklığından hiçbir şeyi eksiltmeyenler, Allah'ın inâyet ve nusreti ile muvaffak olacak, zafere ulaşacak, maksutlarına erecek ve onların yüzleri sürekli olarak gülecektir. Çünkü onlar, maddî ve mânevî sıkıntıların hiç beklenmedik bir zamanda ve hiç umulmadık bir şekilde meydana gelmesinde bir kısım İlâhî hikmetlerin ve Rabbânî maslahatların olduğunu çok iyi bilirler.

Bu hikmet ve maslahatlardan bir tanesi, ilâhî takdire samîmî olarak rızâ gösteren, zorluklar karşısında gerçekten sabreden, sıkıntılar karşısında sebat ve tahammül gösteren ve Yüce Allah'ın vâdine sağlam inanan müminler ile hiç inanmayanların veya îmânları zayıf olduğundan hemen sarsılanların belirgin bir şekilde ortaya çıkmaları ve onların ne olduklarının iyice anlaşılmasıdır.

İşte bundan dolayıdır ki, Kur'ân ifâdesiyle **Ribbiyyûn** olan kimseler, yani Yüce Rabbe intisap ederek bir taraftan talim ve terbiye gören diğer taraftan da başkalarını talim ve terbiye edebilecek yüce seviyede bulunan ve böylece başta kendi nefislerinin ıslahı olmak üzere neslin de terbiyesiyle uğraşan o yüce şahsiyetler, Allah yolunda ve O'nun rızası uğrunda çalışırken karşılaştıkları bir kısım engellerden ve başlarına gelen bir kısım olaylardan dolayı, fütur getirmezler, zayıflık göstermezler ve miskinlik etmezler. Tam aksine onlar sürekli olarak sabır ve tahammül, sebat ve metanet gösterirler. Çünkü onlar Yüce Allah'ın sadâkat içinde sabreden ve sebat gösterenlerle beraber olduğunu ve er geç onların yardımcısı olacağını gayet iyi bilirler.

Dünyanın bazı ülkelerinde olduğu gibi bazı yetkili kimseler, kendilerine verilen yetkileri dinsizlik ve ahlaksızlık hesabına kullanmak suretiyle hem kendilerinin hem de neslin îman ve

istikâmetlerini kurtarmak için gayret gösteren samîmî kimseleri sorumlu tutacak ve onları mahkûm edecek şekilde kanunlar yapmaya ve kanun perdesi altında inananları ezmeye çalışmaktadırlar. İşte bu derece dehşetli bir durum karşısında gerçek bir mümine düşen şey, her şeyi göze alarak îmanından, dîninden ve ahlâkından taviz vermemesi ve Yüce Allah'a tevekkül edip sürekli olarak O'nun engin rahmetine ilticâ etmesidir.

Evet bizler her köşe başında değişik şekillerde imtihanların bulunduğu bir yoldayız. Öyle ki, 'Bu yol uzundur, menzili çoktur, geçidi yoktur, derin sular var.', bizler ise az, zayıf ve âciz kimseleriz. Âkıbetimizin ne olacağı hakkında da bir garantimiz yok. İşte böyle bir yolda sağlam bir himâye altına girmenin ve ciddi bir başarı elde etmenin yolu, hedefe ulaşma noktasında samimi, azimli ve karınca misali kararlı olmaktır.

Hem maddî hava bozulunca bir kısım ağırlıklar ve sıkıntılar meydana geldiği gibi, manevî hava bozulunca da öyle ağırlıklar ve sıkıntılar meydana gelir. İşte böyle bir durumda akıllı ve basiretli insanlara düşen husus, heyecanlanmamak ve paniğe kapılmamaktır. İleriyi görerek sabırlı ve sebatkâr olmak ve geleceği düşünerek kimse ile münâkaşa etmemektir.

Her hâdisede biri zâhirî diğeri hakîkî olmak üzere iki sebep vardır. Her hâdisede, insanların irâdesinin yanında bir de her şeyde asıl olan Allah'ın küllî irâdesinin göz önünde bulundurulması gerekir. Bu durumda maddî ve manevî her musibete, işlenen bir cinayetin neticesi ve verilecek bir mükâfâtın da mukaddimesi nazarıyla bakmak gerekir. Cezâlar, özellikle başlarda dolaşan bir kısım gâfillerin ihmallerinin veya bazı zâlimlerin irtikaplarının neticesi olduğu gibi, mükâfatlar da o ağır cezâyı hak etmeyenlerin bir kısım dedikodulara veya iftirâlara doğrudan veya dolayısıyla iştirak etmeleri yüzünden işledikleri günahlarına keffâret bulmaları şeklinde anlaşılabilir. Allahü âlem.

Yedinci Ölçü
EMÂNET

Emânet, bir yönüyle istikâmet üzere bulunmak, diğer yönüyle de korumak için teslim edilen şey mânâsına gelmektedir. Emânetin zıddı, sû-i istimaldir, kötüye kullanmaktır, hıyânettir ve sözde durmamaktır.

1. Emânetin Önemi ve Gerekliliği

Emânet ve emânete riâyet meselesi, insanlar hakkında değer vermede büyük rol oynamaktadır. Çünkü emânet kelimesi mâhiyeti ve özü itibariyle yümnü, güveni, bereketi, saygıyı, fedâkârlığı, uzlaşmayı ve her türlü huzuru tekeffül etmektedir.

Zamanımızda kalplerden kaldırılan ve kaldırılması pek çok mahrumiyetlerin gelmesine sebep olan yüce ve mukaddes hususlardan birisi de şüphesiz ki emânettir, emânet meselesidir ve emânete riâyettir.

Fertleri arasında emniyetin yerleşmediği ve emânet şuurunun hakim olmadığı bir cemiyet, yaşama hakkını yitirdiği gibi, neslini bu şuur ve anlayış içerisinde yetiştir- meyen bir millet de âtîsinden emin olamaz.

Emniyetin ihlâli, emânetin sû-i istimâli ve insanlığın bu husustaki ihmali, hiç de göz yumup affedilecek ve zaman beklenilecek meselelerden değildir. Bilâkis böyle bir durumun ehliyetli kimseler tarafından âcilen şartları dahilinde muâlecesi gerekmektedir.

Esasen kâinatta eksiksiz bir emânet vardır. Her bitki ya çekirdek veya tohumlar halinde toprağa emânet edilir. Toprak da Allah'ın izniyle bu emânete fazlasıyla riayet ederek bağrını açar ve bitki ve tohumların neşv ü nemasına müsait bir zemin olur. Ve derken, ya benzer haliyle veya en mükemmel bir şekilde o çekirdek veya tohumu bir bitki halinde iâde eder.

İnsana da, gerek enfüsî ve âfâkî, gerekse vehbî ve kesbî bazı kâbiliyetler ve sâir bazı şeyler emânet olarak verilmiş ve insan bütün bunlardan sorumlu tutulmuştur. Bunun için de gerek emânete riâyet etmesi, gerekse hakîkî huzurun bu riâyete bağlı olduğu hususunda kendisine ikazlar yapılmıştır.

Her yönüyle farklı ve üstün meziyetlere sahip olarak yaratılan insan, sırtına alıp yüklendiği işbu emânet hususuna riâyet etmekle üstünlüğünü göstermeli ve emin bir fert olduğunu her haliyle ispât etmelidir.

2. Emânet, Hayatın Tümünü İçine Alır

Hayatın her sahasında emânete riâyet etmek ve her konuda emîn ve güvenilir bir kimse olmak gerekir. Meselâ:

a. Her türlü zulüm ve şirkin kaldırılıp kalp ve kafalara tevhid-i hakîkînin, yâni imân ve İslâm'ın hâkim olması bir emânettir. Öyle ise ona sahip çıkılması, yüceliğinin muhafaza edilmesi ve korunması hususunda itinâ gösterilmesi gerekmektedir.

b. İnsana verilen ve benlik denilen şey bir emânettir. İnsan bu emânete onu Cenabı Hakk'ın sıfatlarını ve O'nun yüce icrâatını

anlamada bir mukâyese ölçüsü olarak kullanmak suretiyle sahip çıkmalıdır. Bunun alâmeti ise, insanın âcizlikten, noksandan, kusurdan ve ihtiyaçtan ibaret olan asıl mahiyetini kavraması ve kul olduğunu bilmesidir.

c. Gençlik bir emânettir. Ticaret için en kuvvetli vesile ve hayırlar için en güzel vasıta olan gençlik emâneti aynı zamanda büyük bir nîmettir. Bu gençlik emânetini ibadete, hayırlı yollara ve her türlü huzur ve saadeti tekeffül edecek işlere sarfetmek gerekir. Zira dînî vazifelerini bilip, gençliğini kötü yolda sarfetmeyenlere gençlik, her ne kadar zevkli ve tarif edilemez bir nîmet ise de; eğer bu emânet ve nîmet yerinde kullanılmaz da, istikamet, iffet ve takvâ ile beraber olmazsa çok korkunç bir helâk vasıtası olur. Taşkınlık ve serkeşliğiyle insanın dünyevî-uhrevî saadetini zedeler ve hayatını berbat eder. En azından gençliğinde bir-iki sene gülmesine bedel, ihtiyarlığında defalarca dizini döver, kabirde ve âhirette de senelerce gam, keder ve azap çeker.

d. Evdeki çocuklar ve mektebdeki öğrenciler emânettirler. Dolayısıyla anne-babalara ve neslin talim ve terbiye işlerini üslenen kimselere düşen şey, el ele ve gönül gönüle vermek suretiyle geleceğin büyükleri olan bugünkü küçüklerin istikâmet çizgisindeki talim ve terbiyelerine ehemmiyet vererek onlara sahip çıkmak, yeni yetişen nesli hem kendilerine hem de topluma yararlı olacak bir şekilde yetiştirmek ve bu suretle insanlığın geleceğini kurtarmaktır. Bu en temel vazife özellikle maârif kadrosuna düşmektedir.

Evet öğretmenler, talebelerin maddî ve mânevî her şeyleriyle yakından ilgilenmeli ve onların hem talimleri hem de terbiyeleriyle gereği gibi uğraşmalıdırlar. Çünkü bugünkü küçük yavruların dört başı mamur insanlar olarak yetişmeleri ve geleceğin büyükleri olmaları, onların akıllarını zamanın ilimleri ve fenleriyle

aydınlatmanın yanı başında, kalplerini de saygı ve mârifet şuuruyla donatma sayesinde ancak mümkün olacaktır.

Bir yönüyle her şeyimiz olan talebelere samimi, ilmî, ciddî, ahlâkî ve kalıcı tedbirler ve öğütlerle yaklaşmak icâb ettiği gibi, aynı zamanda onların bilgili ve faziletli kimselerle arkadaşlık yapmalarını sağlamak, milleti ve mukaddesatı için her türlü fedakârlığı yapan büyükleri tanıtıp sevdirmek ve kendilerini o büyükler gibi olmaları hususunda teşvik etmek de gerekmektedir.

İşte insan bu türlü emânetlere ciddi olarak sahip çıkmak suretiyle, ancak kendisine düşeni yapmış, sorumluluktan kurtulmuş ve cemiyet bünyesinde faydalı bir uzuv haline gelmiş olacaktır.

e. Emânet yalnız mala ve mülke münhasır değildir. Bütün şer'î teklifler, gerek Allah'a âit gerekse kullara âit haklar, vekâletler, velâyetler, me'mûriyetler dahi emânetler cümle- sindendir. Emânet ahidlere de yâni, gerek Allah'a ve Peygambere, gerekse insanlara karşı olan sözleşme ve anlaşmalara da şâmildir.

Evet örnek olarak zikredilen bütün bunlar, birer emânettirler. Kişi bu emânetlere emîn ve ehil olması derecesinde kâmil insan ve gerçek mü'min olur.

Artık bütün bunlardan sonra mü'min olan kimse sık sık,

لاَ إِيمَانَ لِمَنْ لاَ أَمَانَةَ لَهُ "*Emânete riâyeti olmayanın kâmil derecede îmânı da yoktur.*"[28] tehdidkâr hadîs-i şerîfini hatırlamalı ve titremeli...

Hâsılı: Emânet sıfatı bütün Peygamberlerde bulunan temel sıfatlardan birisidir. Hattâ Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) henüz peygamber olmadan, kendisine "Muhammed'ül- Emîn" deniliyordu.

---

28 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,135

Hem Kur'ân-ı Kerîm, Peygamberleri (aleyhimüsselâm) ve Onların ümmetlerine olan nasihatlerini anlatırken:

إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ *"Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."* (Şuarâ Sûresi, 107, 125, 143, 162, 178), وَ أَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ *"Ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm."* (A'raf Sûresi, 68) gibi âyet-i kerîmeleri defalarca zikretmekle bütün nebilerin güvenilir ve kendilerine her hususta itimat edilir birer elçi olduklarını beyan etmiştir.

Evet bütün Peygamberler (aleyhimüsselâm) birer emîn elçidirler. Nitekim, göktekiler Onlara itimat eder de vahiy indirirler. Yerdekiler de Onlara itimat ederler ki getirdikleri vahiyleri itirazsız ve şüphesiz bir şekilde kabul ederler. Ayrıca bütün asfiyâ-i ızâm, evliyâ-i kirâm, ulemâ-i âmilîn ve sulahây-ı şâkirîn (radıyallahu anh) efendilerimiz de emin kimseler olup sürekli olarak îtimâdı, güveni ve huzuru temsil etmişlerdir.

Buna göre özellikle milletin önünde bulunan ve umûm millete ait malların veya müesseselerin kendilerine teslim edildiği kimseler, bu güven ve îtimat telkin etme meselesine âzamî derecede dikkat etmeli, hak hukuk noktasında ciddî bir îtimat ve sağlam bir güven telkîn etmeli, birer racül-i emîn, yâni her hususta emin ve güvenilir bir insan olmalıdırlar ki, himâyelerinde bulunan ve kendilerine rehberlik yaptıkları kimseler aldanmış, yanılmış ve onlara bakarak yanlış bir davranış içerisinde bulunmuş olmasınlar.

Şâyet tevdî edilen emânetlere gerektiği şekilde sahip çıkılmazsa, iyice bilinmelidir ki omuzlardaki "mânânın sultanları ve vârisleri" nişanları sökülür ve alınlara "maddenin esirleri ve âlemin maskaraları" mührü vurulur. Cenâb-ı hak muhafaza buyursun.

Hem emniyetli ve güvenilir olmak içtimâî hayatın temel esas ve düsturlarından birisidir. Evet, emir-komuta silsilesinin devamında,

ilim tahsilinde, sevk ve idarede, âmiriyet ve memûriyette, ticaret hayatında, iş ahlâkında, arkadaşlıkta ve sohbette aranan başlıca husus, kişinin emânete ehil, emniyetli, güvenilir ve itimat edilir bir kimse olmasıdır. Böylesine bir ehliyete sahip olmak ise, îmâna, İslâm'a ve en ağır şartlar altında bile itimat telkin etmeye bağlıdır. Bunubla beraber, başkalarından itimat ve güven bekleyen kimse, önce kendisi arkadaşlarına ve muhataplarına güvenip itimat etmelidir.

Sekizinci Ölçü

TEBLİĞ VE İRŞÂD

Yüce Allah katında son derece önemli ve faziletli ve aynı zamanda toplum hayatının temel direklerinden olan ve fertleri terbiye ve ıslah etmenin en önemli yollardan birisi olan tebliğ ve irşâdın kıymeti, lüzumu ve usulü ile ilgili bazı hususları zikretmek suretiyle, bu yüce ve kudsî vazîfenin ne derece önemli olduğunu gözler önününe sermeye çalışalım:

1. Tebliğ ve İrşâd Ne Demektir?

Tebliğ demek, bir kimsenin kendilerine itimad ettiği hayırlı kitaplardan veya hakîkî bilginlerden okuyup bellediği ve duyup öğrendiği dünyevî ve uhrevî hayırlı ve faydalı şeyleri Allah rızası için insanlara aynen bildirmesi demektir. İrşâd da, insanlara doğru yolu ve hakîkat yolunu göstermek, insanların akıllarına, kalplerine ve hislerine hitap ederek onların hidâyete gelmelerini temin etmek, îmânı kuvvetlendiren ve onu inkişâf ettiren aklî ve kalbî delillere dayanarak insanlar için her iki cihan mutluluğunu tekeffül eden hak ve hakikatleri onlara bildirmek ve gereği gibi öğretmek demektir.

2. Tebliğ ve İrşâdın Önemi ve Yüksek Değeri

Bir kısım sebeblerden dolayı tebliğ ve irşadın önemi çok büyük ve değeri çok yüksektir:

Birinci Sebeb: İnsanın Yüce Allah katında kıymet ve şerefini, halk nazarında da şan ve îtibârını yükselten değer ölçülerinden biri de hiç şüphesiz teblîğ ve irşâddır. Bu mesleğe intisab edip usulünce ve hasbilik rûhuna sahip olarak vazife yapanlar, milletin sinesinde dâimâ îtibarlı ve aziz olarak kalmış, hâdiselerin değişmesi, hayat şartlarının yenilenmesi ve zamanın geçmesi onları ve yâd-ı cemil olarak bıraktıkları yol gösterici eserlerini, hafızalardan ve tarih kitaplarından silememiştir.

İkinci Sebeb: Gerek bir mesele ve bir dâvânın anlaşılmasında ve yayılmasında gerekse o mesele ve o dâvânın uzun ömürlü oluşunda teblîğ ve irşâdın yeri çok büyüktür.

Üçüncü Sebeb: Teblîğ ve irşâdın ehemmiyet ve lüzumu Kur'ân-ı Kerim'in pek çok âyetiyle ve Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) hâl, hareket ve davranışlarıyla sâbit olduğu gibi; böylesine naklî deliller aynı zamanda hem teblîğ ve irşâdın lüzumunu bildirmekte, hem de emirvâri bir şekilde teşvik etmektedirler.

Dördüncü Sebeb: Teblîğ ve irşâd öylesine yüce ve mukaddes bir haslettir ki; Peygamberlerin temel sıfatları arasında yer almıştır. Evet, her Peygamber kendisine Peygamberlik verilir verilmez, hemen içinde bulunduğu cemaatini toplamış, karşılarına çıkmış ve onlara en yüce hakikat olan tevhid-i ilâhi hakikatını ilân ederek nasihat, teblîğ ve irşâd vazifesini yapmıştır. Hem nasıl yapmasın ki, daha rûhlar âleminde iken, Peygamberliği kabul ile dine dâvet etmeye ve Allah'ın emirlerini teblîğ ve icrâ etmeye yemin ile söz vermiştir. Binâenaleyh Yüce Allah tarafından aldığı emir ve hükümleri insanlara ulaştırmak ve bildirmek her

Peygamberin asıl vazifesidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (aleyhisselâm) de, kendisine risâlet vazifesi verilir verilmez bu şerefli vazifeyi usulüyle yapmaya başlamış ve onu hakkıyla edâ etmeye de muvaffak olmuştur. Şöyle ki:

Önce kendilerine en fazla itimat ettiği kimseleri teker teker İslâm dinine dâvet etmiştir. Daha sonra, gerek Hicaz panayırlarına gelen ticaret kâfilelerinin yanlarına, gerekse etraftaki kabilelerin bulundukları yerlere gidip Allah'ın varlığını, birliğini, büyüklüğünü, O'ndan başka ilâh olmadığını, fâni şeyleri bırakıp sadece Allah'a kulluk yapmalarını ve kendisinin de Allah'ın bir elçisi yani *"Rasûlüllah"* olduğunu teblîğ etmiş, bu yüce hakikatleri kabul etmelerini ısrarla istemiş ve her türlü kurtuluşun, şeref ve üstünlüğün bu hakîkatleri kabul etmeye bağlı olduğunu insanlara bildirmiştir.

Rasûl-i Ekrem (aleyhisselâm) bilâhare bu dâvetini yakın uzak her tarafa yaptı. Allah tarafından kendisine indirilen hakîkatleri, topyekün bütün insanlığa gönderi- len bir peygamber olduğunu ya bizzat kendisi veya Sahabîleri vasıtası ile her tarafa duyurdu ve bildirdi. O kadar ki bir gün geldi, Fahr-i Âlem Efendimiz (aleyhisselâm) dâvetnâmeler yazdırıp onları mühürledikten sonra birer elçi vasıtasıyla etraftaki hükümdârlara gönderdi. Bununla hem kendisinin bütün milletlere Yüce Allah tarafından peygamber olarak gönderilmiş olduğunu bildirmiş, hem de o hükümdârları teb'alarıyla birlikte İslâm'a dâvet etmiş oluyordu.

Rasûlüllah (aleyhisselâm) bu mukaddes dâveti elbette yapacaktı. Çünkü "*O, Rahmaten li'l âlemîn ve Rasûlü's-sakaleyn*" idi. Yani âlemlere rahmet olarak gönderilmişti ve aynı zamanda cin ve insanların peygamberi idi.

Rasûl-i Ekrem'in (aleyhisselâm) İslâm'a dâvet ettiklerinden bir kısmı "*evet*" diyor ve yüce dâvete kulak verip icabet ediyordu. Diğer

bir kısmı ise kulaklarını tıkayıp, gözlerini kapatıp, kibir ve gururlarına yediremiyor; "*hayır*" diyor ve öyle bir dâveti reddediyordu. Ancak "*Olur*" deyip kabul edenler her hususta dünyanın reisleri ve âlemin efendileri oldular. "*Olmaz*" deyip diretenler ise, her türlü değerleri yitirip âlemin maskarası oldular.

Beşinci Sebeb: Bizim İslâm adına terk ettiğimiz pek çok hususlar vardır. Terk edilen her bir husus şeref ve heybetle alâkalı pek çok hususları bizden alıp beraberinde götürmüş ve bize çok pahalıya mâl olmuştur. Terk edilen hususların bir kısmı farzlar, haramlar ve sünnetlerle alâkalı olduğu gibi, diğer bir kısmı ve en mühim olanları da, kendilerine müeyyidât denilen Kur'ân, cihad ve huşû gibi hususlardır.

İşte, müeyyidât denilen, yâni, İslâm'ın yaşanması kendilerine bağlı olan hususlardan birisi de tebliğ ve irşâddır. Yani öğrenip bildiği hakikatleri bir başkasına anlatıp duyurmaktır. Yani nasihattir. Yani "*emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker*"dir.

Evet gerek ferdi gerekse toplumu şerefli, izzetli, heybetli ve haşmetli yapan ve mukaddesât düşmanlarını titreten bu duygudur. Bu duygunun bulunmadığı bir fertte ve bir cemiyette izzet, heybet ve haşmet mükemmel mânâsıyla kalmayacağı gibi, böylelerinden korkan ve titreyen de olmaz.

Altıncı Sebeb: İnsanın her türlü çalışmasının temelinde netice olarak yatan tek husus vardır. O da *saâdet*'tir.

Saâdet iki mertebelidir: Tam saâdet ve fevka't-tâm saâdet...

Tam Saâdet: Kişinin kendi şahsını olgunlaştıracak ve şahsî kemâlini kazandıracak olan faziletli ve değerli özelliklere sâhip olmasıdır. Buna aynı zamanda îmân ve istikâmet de denilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim: إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا *"Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra istikâmet üzere olanlar."* (Fussılet Sûresi, 30; Ahkâf Sûresi, 13) âyeti ile buna işâret etmektedir.

Fevka't-tâm Saâdet: Kişinin şahsını aşıp noksanlarını kemâle erdirmek için uğraştığı gibi başkalarının da ıslahına çalışmasıdır.

Tam saâdet istikâmet dairesinde, sırat-ı müstakîm üzerinde hareket etmekle temin edildiği gibi, fevkâ't-tâm saâdet de insanları Allah'a, sırat-ı müstakîme Müslüman olarak, amel-i sâlih işleyerek ve samimi bir niyetle dâvet edip çağırmakla elde edilir. Tâm saâdet olmadan ne necât olur, ne de dâvette te'sir bulunur. Ama bununla beraber sadece tam saâdetle, yani sadece kendi şahsî makam ve mertebesiyle uğraşmak; fakat bildiklerini başkalarına anlatmamak ve başkalarının da, hallerini düzeltmelerine fikir, kanaat ve hareket yönüyle yola gelmeleri için uğraşmamak, çok ciddi bir eksiklik ve çok nâkıs bir mertebedir. Bu aynı zamanda himmet ve diğerkâmlık hissinden mahrum olmanın ifadesidir.

Yedinci Sebeb: Size, "En fazla kimi seversiniz?" diye sorulsa, elbette sizi ve size âit müsbet meseleleri ve güzel hâtıraları başkalarına anlatan, propagandanızı yaparak sizi başkalarına sevdiren ve size âit olan bazı değerleri başkalarına tanıtan kimseyi en fazla sevdiğinizi söylersiniz. İşte aynen bunun gibi, insanları Allah'a çağıran ve Allah'ın indirdiği kitaplarını ve gönderdiği peygamberlerini (aleyhimüsselam) başkalarına anlatıp sevdirmeye çalışan ve Allah adına hareket edip O'nun dellalı kesilen kimse de, elbette ki Allah'ın en fazla sevdiği kimsedir.

Kur'ân-ı Kerim'de dâvet meselesinin iki şekilde vuku bulduğu görülmektedir: İlâhî ve kudsî dâvet. Şeytânî ve âdî dâvet.

Evet Yüce Allah kullarını, özellikle de ehl-i imânı çok sever ve onların en yakın ve dâimî dostudur. Bundan dolayıdır ki, Yüce Allah, kullarını dârü's-selâm olan cennete girmeye, mağfirete ve fazl-u kereme ermeye ve cennete girmenin çok önemli bir vesilesi ve yolu olan haramları terk etmeye ve farzları ifâ etmeye; en özlü bir ifade ile de kendisine itaat etmeye dâvet etmektedir.

İşte bu ilâhî dâvete kulak verip icâbet eden gerçek ehl-i imân, dünyâ-ukbâ saâdetine nâil olur ve her iki cihanda da rahat eder.

Şeytan ise özellikle îmân ve takvâ ve salâh ehli olanlar için yaman bir düşmandır. İnsan şeytanları olsun cin şeytanları olsun hepsi de, insanları ateşe, yakıcı azâba ve sonu helâk ve hüsrân olan yollara dâvet ederler. Şeytan dâvetini, kabul ettirmek istediği kötü amelleri güzelce süslemekle, onları güzel gösterip iştihâyı kabartmakla ve bu aldatmacalarla insandaki hevâ ve hevesin ruha, kalbe ve akla gâlip gelmesini temin etmek suretiyle yapar. Şeytanın bu âdi ve aldatıcı dâvetine aldanan kimse ise zamanla öyle bir hâl alır ki bâtılı hak, dalâleti hidâyet ve kötüyü iyi olarak görmeye ve öyle kabul etmeye başlar. İşte şeytan ve nefsin çağırmasına kulak verenlerin ve geçici olan hayâta mağrur olanların âkıbeti budur. Evet, şeytan ve nefse kulak veren kimse neticede, işte böyle şaşkın ve vicdansız olur. Öyle ise yol ikidir: Ya Hakk'ın mübârek bir dellâlı olmak veya şeytan saltanatı hesâbına o saltanatın âdî bir çığırtkanı olmak.

3. Tebliğ ve İrşâdın Hayatî Gerekçeleri

Başkalarının ıslah ve terbiyesiyle uğraşmayı zorunlu kılan şu sebeplerden dolayı teblîğ ve irşâdın mutlaka yapılması gerekmektedir:

a. Nasihat etmeme yüzünden Allah katında kusurlu görülüp, töhmet altında kalmamak ve sırf Allah'a karşı bir mâzeretin bulunmaması. Çünkü teblîğ ve irşâd henüz hayatta olanlara son nefese kadar bir farz-ı kifâyedir.

b. Yeis ve ümitsizlik dünyâda hiçbir hususta câiz değildir. Ne kadar günahkâr olursa olsun halkın tevbe ve istiğfâr etmesini ve

Allah'tan sakınmasını istemek ve ümit etmek esâsen bir vazifedir. Gerçi kötü gidişâtın neticesi her ne kadar helâk ve azâp ise de; beşerin halleri devamlı değiştiğinden ve kader sırrı vukuundan evvel gizli olduğundan; ne bilirsiniz bu güne kadar hiç söz dinlemeyen halk, belki yarın dinleyiverir, dinler de yola gelir. Tevbe eder ve sakınmaya başlar. Hiç olmazsa, belki biraz sakınır da bu yüzden azâbı hafifler. Öyle ise her halde teblîğ, irşâd ve nasihatı yapmak, onları terk etmekten çok daha iyidir.

c. Belâ ve musibet geldiğinde, o musibeti hak edenlere münhasır kalmayıp umûma gelir. Evet bâzen bir şahsın hatâsı bir orduyu batırır. Öyle ise "bir kişinin küçük bir hatâsı yü- zünden ne olur" dememeli ve en kısa bir zamanda usulünce o şahsın uyarılmasına ve o tahribin tamir edilmesine gidilmelidir.

d. İnsanın değişik hevesleri ve vesveseleri ve nefsinin râm olduğu değişik duyguları vardır. Özellikle de şu âhir zamanda insanlar sürekli olarak değişik sarsıntılar içerisinde bulunuyor- lar. İşte sarsıntıların birbirini kovaladığı böyle bir zamanda elbette ki tebliğ ve irşâda daha fazla önem vermek lâzımdır. Çünkü insan bir öğütle o an için hatâsından vazgeçse, hatta terakkî etse bile; biraz sonra bir kısım ârızî şeylerin etkisinde kalarak yine tedennî etmeye başlıyor. Bu ise îkaz ve irşadın mutlaka yapılması hem de bıkmadan ve ümit kesmeden sık sık yapılması gerektiğini gösteriyor. Evet haftada hiç olmazsa bir defa gerekli olan tavsiye ve uyarıları yapmak gerekir.

e. Geminin dibini delene müdâhele edilmezse hem gemi hem de içindekiler batabilir. Hattâ gafletlerinden haberdâr olmayanlar da batar ve boğulurlar. Fakat dikkat etmek lâzım; gelecek zarara mâni olalım veyâhut faydalı bir hususta irşâd edelim derken herc ü merce, karışıklığa sebep olmamalı. Yâni nasihât, usûlünce yapılmalıdır.

4. Tebliğ ve İrşâdın Etkili Olması

Teblîğ ve irşâdın etkili olması muhâtaba ve anlatma tarzına bağlı olduğu gibi, mübelliğ ve mürşidin durumuyla da ciddi alâkası vardır.

a. Dâvetin basiret üzere olması ve hikmetli sözlerle yapılması.

b. Teblîğ ve irşâd mübelliğ ve mürşidin asıl vazifesi olmalı. Bu kudsî vazîfeyi yüklenen kimse her şeye ve her hâdiseye bu gözle bakmalı, her fırsatı bu sahâda değerlen- dirmeli ve çevresinde bu özellikleriyle tanınmalıdır.

c. Emin bir kimse olduğunu, yani teblîğ ve irşâdı herhangi bir garaz için değil; sırf Allah rızâsı için yaptığını ve insanlardan karşılık beklemediğini her hâliyle isbât etmelidir.

d. Kendisinin sırât-ı müstakimde olduğunu, İslâm'a âit anlattığı hususları bizzat asıl kaynaklarından öğrendiğini, hem davranışlarıyla hem de konuşmalarıyla göstermelidir.

e. Kendi nefsini sık sık muhâsebe ve murâkabeden geçirmeli. Hattâ kendi nefsinin ayıplarını görmekten ötürü, başkasının kusurunu aramaya vakit bulamamalı.

f. Mübelliğ ve mürşid olan kimse, meseleleri faydasına inanarak anlatmalı ve anlattığını önce kendisi mutlakâ yaşamalı. Evet insan, nefsini ıslah ve irşad ettikten sonra başkalarını ıslah ve irşad etmeye kalkışmalıdır. Diğer bir ifâde ile insan, nefsini ıslah ve irşad etmeden başkalarını ıslah ve irşad etmeye kalkışmamalıdır. Meselâ bir kısım zararlı şeyleri terk etmeden, onları başkalarına terk ettirmeye çalışmamalı. Çünkü bu durumda hem nasîhat tesirsiz olur, hem de nasîhate karşı hürmetsizlik edilmiş olur. Kaldı ki, bir sözü etkili yapan, ameldir, eylemdir, yaşantıdır. Buna göre bir ilim ve fikir adamının bir taraftan sözünün veya kaleminin kuvvetli olması gerektiği gibi, diğer taraftan da onun eylem, yaşantı ve gerektiğinde celâdet sahibi olması da gerekir.

g. Anlattıklarının mücerred ve hayâlî bir mes'ele olmadığını, müşahhas ve aklî olduğunu ve her kes tarafından rahatlıkla yaşanılabilir bir mesele olduğunu anlatmalı. Bunun için de târihten misâller vermek, hayatta olan iyi kimselerden örnekler göstermek ve muhâtabı iyi ve fazîletli kimselerle veya onların seçkin eserleriyle tanıştırmak gerekir. Evet meseleleri sâlih kimselerin eserleriyle, yani iyi kimselerden misâller vererek gözler önüne serme hususuna riâyet etmek, tebliğ ve irşâddan alınması düşünülen verimli neticelerin kalıcı olarak alınmasında son derece önemli bir etkendir.

İşte mübelliğ ve mürşid, zikredilen hususlara sahip olmakla, aynı zamanda câhil, âbid veya fâcir âlim olan kimselerden olmaktan da kendini korumuş olur.

5. Tebliğ ve İrşad Esnâsında Dikkat Edilecek Esaslar

Teblîğ ve irşâd esnâsında göz önünde bulundurulması ve dikkat edilmesi gereken bazı esaslar vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

a. Tebliğ ve irşad vazifesini, Kur'ân ve sünnet tezgâhında dokunan elmas kılıçlar ile, yâni Kur'ân'da ve sünnette iknâ ve irşâd ile ilgili olarak zikredilen prensip ve metodları esas alarak ve gerek zaman gerekse mekan bakımından insanların maslahatlarına uygun bir şekilde yapmak.

b. Akla ve hislere hitâp etmek. Yani meseleleri insanların kafalarında oluşan şüphe ve tereddüt bulutlarını temizleyecek ve onların kötü hayal ve kuruntularını izâle edecek ve irâdelerine kuvvet verecek şekilde anlatmak.

c. Zarara bilerek giren kimse ile, yani fısk ve dalâlet çamurunu bilerek misk-ü amber olarak üstüne başına sürenlerle uğraşmamak, kıymetli vaktini ve enerjisini bu şekilde boşa harcayıp isrâf etmemek.

d. Meseleleri önem, lüzum ve ihtiyaç sırasına göre tertip edip öyle anlatmak.

e. Farz-ı kifâye olan bu hususu, bir farz-ı ayn ifâ etme titizliğinde yapmak.

f. Her doğrunun her yerde söylenmesinin doğru olmadığı prensibiyle ve şuuruyla hareket etmek.

g. Telkin ve tembîhi belirli aralıklarla ama devamlı ve sürekli olarak yapmak. Çünkü bir iki defa anlatmakla netice- ye varmayı düşünmek, yarı yolda kalmayı peşînen kabul- lenmek demektir.

h. Muhâtabı ürkütmeden yani yumuşak ve tatlı sözle anlatmak. Evet,

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللهِ وَ عَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"İnsanları Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve 'Ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?" (Fussılet Sûresi, 33) âyetindeki ulvî ve kudsî mânâya lisân-ı hâl ve kâliyle mazhar ve mâsadak olanlara müjdeler olsun.

Dokuzuncu Ölçü
İSMET

1. İsmetin Mânâ ve Mâhiyeti

İsmet günahsızlık, suçsuzluk ve masumluk gibi yüce bir hâli ifade eder ki beşer semasının güneşleri olan Enbiyâ'ya mahsus bir hâldir. Ve onların temel sıfatlarından biridir.

Evet, o yüce zâtlar hiçbir zaman gizli-açık, küçük-büyük herhangi bir günaha yaklaşmadıkları gibi; her türlü kusur, hatâ ve şâibeden de son derece kaçınmışlardır. Öyle ki, meselâ; Hz. Yâhya (aleyhisselâm) ne günah işlemiş ne de günah işlemeyi düşünmüştür. Onların lihikmetin olan sürçmelerine ihtimal verilse bile; arkasından Allah'tan gelen vahiy, o sürçmelerini hem tashih etmiş hem de affedildiklerini bildirmiştir.

İsmet, ayrıca günahlardan kaçınmak melekesine sahip olmak mânâsına da gelmektedir ki, bu mânâya gelen İsmet'e sahip olmak için peygamber olmak gerekmez. Sağlam bir irâde, ciddî bir azim, kâmil bir îmân, tam bir teslimiyet ve samimi bir arkadaş çevresi sayesinde ve Cenâb-ı Hakk'ın inayetiyle insan bu ulvî hâli kazanabilir. Nitekim tarihte binlerce asfiyâ ve milyonlarca evliyâ

bunun en açık delili olduğu gibi; zamanımızda binlerce genç de bunun en canlı şahidi ve alâmetidirler.

2. İsmeti Korumanın Önemi

Muktedâbih olan kimseler, arkalarındaki kimseleri yanıltmamak, onların güvenlerini sarsmamak ve gayretlerini boşa çıkarmamak için hayatlarını iffet ve nâmûs dâiresinde ve hayır ve istikâmet çizgisinde geçirmeli ve bu hususta her türlü sıkıntıya ve fedakarlığa katlanmak zorunda olduklarını bir lahza olsun akıldan çıkarmamalıdırlar. Özellikle toplum hayatında belli bir seviyeye gelen ve milletin gözbebeği durumunda bulunan kimseler, söz ve davranışlarına çok dikkat etmek zorundadırlar. Evet yoldaki rehberler her zaman çok dikkatli olmak zorundadırlar.

Kredi kaybına sebep olacak şeylerden, ateşten kaçar gibi kaçmak gerekir. Çünkü ismete dayalı olan güven kredisini kaybetmek, kaybı kapatılamayacak derecede yüz kızartıcı bir felakettir. İşte akıllı bir kimse, böyle bir felakete zemin hazırlamaz ve böyle bir perişanlığa fırsat vermez. Evet bir kısım ihmal veya irtikaplarımızla bize ümit bağlayan kimseleri mahcup edip de, onları hicap terleri içinde yüzdürmemeli veya nedâmet gözyaşları içinde boğdurmamalıyız.

Nice insanlar var ki, yalnız iken ismetlerine zarar verecek şekilde davranmakta ve dolayısıyla uzaklaşmaktalar. İçerde iken hayalleriyle dışarıda gezmekte ve dolayısıyla eller üstünde iken ayaklar altında çiğnenmekteler. Öyle ise yalnız iken Hak'tan uzaklaşmamaya, içerde iken zihniyle dışarıda olmamaya ve eller üstünde iken ayaklar altında çiğnenme- meye, yâni âlemin azîzi ve efendisi iken, bir kısım ahlak dışı davranışlar yüzünden âlemin rezîli ve maskarası olmamaya azami derecede dikkat etmek lâzımdır. Bunun mânâsı ise, için dıştan daha hayırlı ve dışında salâh içinde olmasıdır. Evet insan, rûhuna yapışan ve hayalini

ifsad eden bir kısım virüslerini bir an önce bertaraf etmeli ve en kısa bir zamanda vücudu onlardan temizleme yoluna gitmelidir. Aksi taktirde zaman geçtikçe, bu günah virüsleri insana çok daha önemli şeyleri kaybettirirler.

Azîzim, ismet, iffet ve fazîlet noktasında sakın şeytanın sevdiği kimselerin listesinde yer alan kimselerden olmayasın. Tam aksine şeytanın sevmediği kimselerin listesinde yer alan kimselerden olmaya çalış. Çünkü bu başlı başına bir şereftir.

3. İsmeti Zedeleyen Bazı Hususlar

a. İnsanın ismetine mâni olan veya sahip olduğu ismetini zedeleyen hususlardan birisi, zevkli bir hayat sürdürmeye düşkün olmasıdır. Evet insan bu dünyada hayatın tadını çıkarmak ve zevkli bir hayat sürmek istiyor. Halbuki dünyanın lezzeti, zevki, saadeti ve rahatı, ancak meşru dairedeki zevklerle yetinmekle temin edilir. Zîrâ meşrû olmayan lezzetler içinde binlerce elemlerin olduğu yüzlerce tecrübelerle kesin bir husurur. Eğer geçmiş zamana âit hâdiseleri filimlerde gösterdikleri gibi, insanın elli sene sonraki perişan durumuyla ilgili olan hâdiseleri de filme almak ve göstermek mümkün olsaydı; ismetten uzak bir halde ve ahlâksızlık içinde hayat sürdürenler, yaptıklarına hem ağlayacak hem de bin nefret edeceklerdi. Çünkü yaşadıkları o bozuk hallerin, kendilerini ya meşakkatli, hastalıklı, sevimsiz ve hürmetsiz bir ihtiyarlığa sürüklemiş olduğunu veya kabirde rahattan uzak bir vaziyette binlerce elem ve azap içinde kalmaya sebep olduğunu açıkça göreceklerdi. Şimdi böylesine korkunç bir âkıbete doğru süratle koşan bir insanın, aklını başına toplayıp içinde bulunduğu dalalet ve sefâhet bataklığından kurtulmaya çalışması gerekmez mi?

b. İnsanın ismetine ve güzel ahlâkına mâni olan nefis ve şeytanın aldatma âleti olarak kullandıkları hususların başında gençlik, fakirlik, çevre, şöhret, kadın gibi şeyler vardır. Halbuki bunlar

fânidirler; bu yönüyle alâkaya ve dolayısıyla aldanmaya değmezler. Kaldı ki gençlik büyük bir nimettir ki bu nîmete teşekkür olarak, o gençliği iffet ve istikâmet dairesinde sarfetmek, hak ve hakîkatler uğrunda yıpratmak gerekir. Tâ ki o gençlik fâni ve zâil olmasın. Gelecekte başına binlerce belâ ve azap açmasın. Aksine o gençlik iffet, namusluluk ve itâate sarfedilmekle ebedî ve bâkî olarak kalsın, ebedî saadete hem namzet hem de mazhar olsun.

4. Gençliği İstikâmet Çizgisinde Korumanın Yolları

a. Gençliği zabt-u rabt altına almanın ve onu hayır ve istikâmet çizgisinde tutmanın yegâne çâresi imân, takvâ ve İslâm'ın ön gördüğü terbiyedir. Evet gerek ferdin gerekse toplumun her türlü huzuru buna bağlıdır ve kişi ancak bu sayede hayatından zevk alabilir. O halde hayatın lezzet ve zevkini isteyen kimse, hayatını îmân ile ayakta tutmalı, farzları işlemekle süslemeli ve günahlardan kaçınmakla muhafaza etmelidir. Yoksa hapishaneler, hastaneler, meyhaneler ve kabristanlar genç ihtiyar demeden hayatını kötüye kullananları beklemekte ve böylelerine korkunç tehditler savurmaktadırlar. Evet bu hususta yegâne çâre, dünya ve âhirette dâimî ve ebedi sürûru isteyen kimsenin, îmân dâiresinde Terbiye-i Muhammediyye'yi kendine rehber etmesidir.

b. Mümin şunu iyi bilmelidir ki, herhangi bir ahlaksızlığa âit meseleleri konuşan kimse ile, ahlaksızlığı insanlar arasında yayan kimse, günah işleme bakımından eşit tutulmuşlardır. Kaldı ki büyük günahlar birden başlanıp işlenmez, onlar birtakım alışkanlıklar neticesinde irtikâb edilir. Yâni kişi basit, ehemmiyetsiz ve küçük günahları yapmakla işe başlar. Onlara önem vermemekle devam eder. Ve neticede büyük günahları irtikâb etmekle kendini ve neslini mahveder. Evet mü'min ismetini zedeleyici ve kendisini edebsizliğe, hayâsızlığa, fuhşiyâta sürükleyici sözleri söylemediği

gibi; ne türlü olursa olsun, neşriyat organlarında teşhir edilen ve cemiyeti tahrip eden edep dışı yazıları okumamalı, öyle resimlere bakmamalı ve öyle filmleri seyretmemelidir.

c. İsmet odur ki insan, rûhunu ulvi âlemlerden gelen esintileri engelleyecek bir kısım mânâsız şeylerden uzak tutsun, vicdanını ulvî meselelerle irtibata geçmesine mânî olan fuzûli işlerden korusun, kalbini alâkalanmaya ve bağ kurmaya değmeyen şeylerden tasfiye etsin, hayâlini yüce âlemlere âit kudsî manzaraların girmesine mâni olan fısk u fücurdan temizlesin ve böylece iç dünyasını berrâk ve apaydın bir hâle getirmiş olsun.

İsmet odur ki, insan her âzasını bayağı hâllerden, sû-i istimâlden, yersiz ve münasebetsiz yerlerden ve töhmeti netice verecek şeylerden korusun ve muhafaza etsin. Böylece insan maddî ve manevî bünyesinin ilk yaratılıştaki sâfiyetini muhâfaza etmiş olmakla hem emânete emin bir kimse olduğunu, hem de kâbiliyet ve duyguları ile cennete ehil bir hâle yükseldiğini göstermiş olur.

d. Bilhassa mânevî latifelerinin sönmesinden korkan ve onları hüşyâr tutmak isteyen kimse çok dikkatli olmalıdır. Her şeyine dikkat etmeli ve ansızın batmaktan çok korkmalıdır. "*Alt tarafı bir lokmadır, bir kelimedir, bir tanedir, bir dokunmadır.*" dememelidir. Çünkü bir lokmada boğulan, bir kelime ile her şeyini yitiren, bir dâne sebebiyle vurulan ve bir dokunma yüzünden asılan nice kimseler vardır. Kaldı ki insan hem sahip olduğu maddî-manevî duygulardan, hem de o duyguları nerede ve ne uğurda kullandığından sorumludur ve bir gün gelip onlar yüzünden mutlaka hesaba çekilecektir. Evet, kulak duyduklarından, göz gördüklerinden, akıl kavradıklarından, kalp vesâir duygular sezip arkasına düştükleri şeylerden hesaba çekilecek ve insan ona göre muamele görecektir.

e. Denilebilir ki, kötülükler ya sözledir veya fiilledir. Söz ağızla söylenir. En çirkin olan fiil de ferç ile yapılır. Öyle ise iki çene

arasındaki diline dikkat eden ve iki ayak arasındaki fercine sahip çıkan kimse, ismetini korumuş, iffet ve nâmusunu perçinlemiş, ebedî huzuru garantilemiş ve cenneti hak etmiş demektir. Buna göre âkıbet ne olursa olsun nefsin hoşuna giden ve insanın ismetini zedeleyen lezzetli şeyleri terk etmek evlâdır. Çünkü insanın âkıbeti ya saâdettir. Saâdet ise fâni olan lezzetlerin terkiyle olur. Veya şakâvettir. Ölümünü ve idâmını bekleyen kimse, idâm sehpâsının süslendirilmesinden hiç zevk ve lezzet alabilir mi?

Hem bir insan ismetine ne derece sahip çıkar, üzerinde titrer ve muhafazasına çalışırsa, Cenâb-ı Hak da o nisbette, o hâlis kulunu, görünür-görünmez her türlü belâ ve âfetlerden muhafaza eder ve onu korur. Nitekim, Allah rahmet eylesin, İsmet adında asker bir ağabeyimiz vardı. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte bazı hakîkatleri duyurmak ve insanları irşad etmek için gittikleri yerden dönerlerken kaza yapıyorlar ve arabaları içindekilerle birlikte yanıyor. Ancak merhum İsmet'imizin vücudu kömür hâline geldiği hâlde, göbeği ile diz kapağı arasına hiçbir şey olmuyor. Bu manzarayı görüp de hayretler içersinde kalan kimseler, bunun hikmetinin ne olabileceğini, babasına sorduklarında; babası şöyle diyor: "*Bizim İsmet'imiz çok hayâlı ve edepli idi. Mahrem yerlerini aklı erdiğinden beri annesine bile göstermemiştir.*" Demek oluyor ki Yüce Allah, edebine, hayâ ve ismetine bu derece sâhip çıkan bir kuluna özel iltifatta bulunuyor ve onu daha şu dünyada iken bile ateşten koruyor.

Doğrusu, sen neyi biçmek istiyorsan onu ekmelisin. Veya sen, ancak ektiğini biçme hakkına sahipsin. İsmetine sahip çık ki, dâimâ Cenâb-ı Hakk'ın himâyesinde olasın.

Onuncu Ölçü
FETÂNET

1. Fetânetin Mânâ ve Mâhiyeti

Fetânet, zihin uyanıklığı, bir şeyi çabukça kavrayış melekesi ve bir kısım vasıta, tecrübe ve müşahedelere dayanarak aklın bir şeye süratle intikalidir ki, mukabili belahettir, zekâdan mahrûmiyettir.

Fetânet aynı zamanda tefekkür, dikkat, teemmül ve feraseti de içine alan mümtaz bir hads, yani aklın kalp ve vicdanın da yardımı ile süratle intikali neticesinde verilen bir hüküm olup beşerin, her yönüyle en mümtaz simaları olan başta peygamberler aleyhimüsselam olmak üzere; milletin ıslahı ve saadeti için çalışan bütün büyüklerin sahip oldukları bir hususiyettir.

Akıl, iç içe girip karışık bir şekilde bulunan şeyleri çözen çok mühim bir âlet ve büyük bir nîmettir. İnsanın diğer varlıklardan farklı olan taraflarından birisi de kendisine gazab ve iştihâ duygularının yanında, akıl duygularının da verilmiş olmasıdır. Şu evrende faydalı ve zararlı olan şeyler iç içedir; insan da böylesine zararlı ve faydalı şeylerin arasında bulunmaktadır. İnsan zararlı şeyleri gazab duygusu ile bertaraf eder. Bu duygu sayesinde kendisini fena ve zararlı şeyleri yapmaya zorlayan hususları bilir ve onlara

karşı tedbirini alıp onlardan uzak durmaya çalışır. Faydalı şeyleri de şehvet duygusu ile, yani arzu etmek, sevmek ve hoşlanmak duygusu ile temin eder. Faydalı ve zararlı şeyleri bildirip gösteren dindir. Anlayıp ayırt eden de akıldır.

Aslında akl-ı selim sürekli olarak doğruyu arar ve onu bulmaya çalışır. Fakat bazen akıl, hisse mağlup olur, hisleri doğrultusunda hareket eder ve haliyle doğruyu bulamaz. Bununla beraber matlub olan aklın vasat mertebede olması- dır. Bu ise hikmettir ki, hakkı hak bilip imtisal etmekten, bâtılı da bâtıl bilip içtinâb etmekten ibârettir.

Evet, akıl kötü âkıbeti görüp, insana daha baştan tedbirini almasını zorlayan bir haslettir. Nitekim İmam-ı A'zam bir yerden geçerken karşıdan kendisine doğru gelmekte olan bir öküzü görünce, bir kenara çekilir. Kendisi- ne, hayvandan niçin çekindiği sorulunca: "*Onun boynuzu, benim de aklım olduğu için çekindim.*" diye cevap verir. Nitekim insana akıl verilmiştir. Tâ bin düşünsün, öyle bir yapsın. Geçmişten, belâ ve musibetten ibret alsın. Kaybettiği- ne, fani olması hasebiyle geçici ve devamsız olduğunu düşünüp üzülmesin. Kazandığına da nasıl olsa onların da fâni olduğunu tahayyül edip şımarmasın.

2. Fetânetin Üstünlüğü

Fetânetin çok parlak bir değer ölçüsü olması yönüyle bazı nükteler üzerinde durulacaktır.

Birinci Nükte: İnsan, fetâneti nisbetinde dikkatli ve duyarlı yaşar. Böylece de daima uyanık bulunur. Edeb ve fazîletle bağdaşmayan ve kendisini töhmet altında bırakacak şeylerden şiddetle kaçınır. Böyle bir kimse akıl gözünü ileriye gönderir, bu sayede içinde bulunduğu işin neticesini görür, zararını ve faydasını tartar ve ona göre işe başlar. Tarihi bu nazarla okur, hâdiseler arasında

bu sayede irtibat kurar ve geleceğini geçmişten aldığı ibret dersine göre hazırlar. Fikri ve aklı noksan olan kimse ise fânîlerin peşine takılır, onların süslü ve çarpıcı taraflarına kapılır kalır ve nefsî arzularını, maddenin katı kabuğunu ve nursuz duvarlarını aşıp hakikatlere bir türlü ulaşamaz.

Fetânet vehbî ve kesbî olmak üzere ikiye ayrılır. Herhangi bir gayret sarfetmeden ve bir tecrübe geçirmeden sahip olunan fetânet, vehbî fetânet; tecrübe ve uzun seneler neticesinde inkişaf eden fetânet ise kesbî fetânettir.

İkinci Nükte: Fetâneti yerinde bir kimse şüphesiz ki hikmet sahibidir. O artık mânâsız iş yapmaz ve mânâsız şeyle uğraşmaz. Böyle bir kimse zekâsını, hâfızasını ve tasavvurunu hep yerinde kullandığından sâfî bir zihne, çaplı bir kavrayışa, sağlam bir hafızaya, çok süratli ve o nisbette de isabetli bir terkip ve tahlil kabiliyetine sahiptir. Basîreti sayesindedir ki, kişi hâdiselerin içerisine ferâseti ile girer, ihtiyatlı bir tarzda davranır, tedbirini alır ve bir delikten iki defa ısırılmaz, netice- si meçhul olan şeylere hemen atılmaz, sonunda nedâmet duyacağı şeye kalbinde yer vermez, geriye çeviremeyeceği oku atmaz, yerin üstü olduğu gibi altının da olduğunu düşünür ve tâkat getiremeyeceği bir kısım yüklerin ve hâdiselerin altına girip kendini boşu boşuna ezdirmez. Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) meâlen şöyle buyurmuştur: "*Kendisini aşağı düşürmesi mü'mine yakışmaz.*" Dediler ki: Kendisini nasıl aşağı düşürür? Buyurdu ki: "*Belâlara, güç getiremeyeceği şeyle karşı koyar.*" [29]

Meselâ: Kişi bilmediği bir sahada ileri geri konuşmak, hüküm kesmek ve fetvâ vermekle kendisini zillete düşürür. Telâfî edemeyeceği gülünç durumlara, istiskal edileceği soğuk tevillere mecbur kalır. Hem meselâ: Kişi tedbirsizlik yapmakla da kendini zilletin kucağına atar. Çünkü her zamanın ve her hizmetin kendine göre

[29] Tirmizî, *Sünen*, IV, 522-523

bazı tedbir, metot ve prensipleri vardır. Neticeye ulaşmak için bu tedbirlere riâyet etmek şarttır.

Tedbirlerin bazısı bir kısım şahıslara söylense bile; bazısı hiç kimseye söylenmez. Onlar sadece tatbik edilir. Çünkü tedbir bir sırdır; söylenmesi, o sırrın ifşası demektir. Dolayısıyla söylenen bir şey tedbir olmaktan çıkar. İşte fetânetli bir kimse neticede maruz kalacağı kötü halleri daha önceden görür; adımlarını kendisini müsbet neticelere götürecek şekilde dikkatlice atar, geriye çeviremeyeceği oku asla atmaz ve sonunda kapayamayacağı kapıyı açmaya çalışmaz.

Üçüncü Nükte: Yüce fetânet ve yüksek dirayet sahibi olan kimse gerek Yüce Yaratıcı'nın rızâ dâiresini sıfat ve esmasını anlamada, gerekse şu varlık aleminde olup bitenleri kavramada kendisini bir ayar ölçüsü olarak kabul eder. Ezcümle kendisi için yapılmasını istemediği bir şeyi bir başkasına ne yapar ne de yapılmasını ister. Meselâ: Kendi akrabalarından birine, bir başkasının sarkıntılık yapmasını ve başka bir gözle bakmasını arzu etmediği ve beklemediği gibi, kendisi de bu çirkin muâmeleyi başkasının akrabasına ne yapmayı düşünür ne de yapılmasına taraftar olur.

Himayesinde bulunan kölelerinin bütün ihtiyaçlarını zamanında halleden bir efendi, onun bu iyiliklerine karşılık olarak, onların sadece kendisine teşekkür etmelerini ve çalışmalarının neticesinde kazandıklarını sadece kendisine getirip teslim etmelerini bekler ve o kölelerinin kazançlarını bir başkasına götürmelerini ve kendisini hiçe saymalarını kesinlikle istemez ve buna asla razı olmaz. İşte böyle bir kimse, aynı zamanda kendisinin de Allah'ın bir kulu olduğunu ve her türlü ihtiyacının Allah tarafından karşılandığını düşünmeli, her türlü teşekkürü, tazîmi ve kulluğu sadece Allah'a yapması gerektiğini anlamalı ve gizli açık her türlü şirkten ve zulümden şiddetle kaçınmalıdır.

Evet, bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı olursa; yani bir kimse kendisine bir fincan kahveyi içiren kahve sahibini, ömrü boyunca unutamıyor ve ona medyun oluyorsa; ya etrafımızı sayısız ve küllî nîmetlerle donatan Yüce Allah'ın hatırı ne kadar olmalıdır? O'na nasıl medyun olunmalıdır? O'nun hakkı nasıl ödenir? Ve O'na gereği gibi nasıl şükredilir? İşte akıllı olan kimse bütün bunları düşünmeli, Yüce Allah'ın azameti ve cömertliği karşısında tam bir edeple iki büklüm olmalı ve kendisini kulluğa vermelidir.

Evet, herkes daha yaratılırken durumuna göre hem dünyasını hem de ukbâsını mamur edecek bir fetânete, bir dirâyet ve bir kıyâsete sahiptir. Zamanla sahip olduğu tecrübe, müşahede ve basîreti nisbetinde fetâneti ve derin anlayışı inkişaf eder. Nitekim Hz. Yahyâ aleyhisselam, çocukluğunda arkadaşları tarafından oyun ve eğlencelerine katılması için çağrıldığında; o yüce dimağ hep şöyle derdi: أَلِلَّعِبِ خُلِقْنَا Yani, "*Biz oyun için mi yaratıldık?*"[30]

3. Fetânetin Bazı Özellikleri

Birinci Özelliği: Fatîn, yani akıllı olan kimse, beşeriyetin her yönüyle en mükemmelleri olan peygamberlerin (aleyhimüsselâm) ve onları her hususta adım adım takip edenlerin gittikleri ve muvaffak olup zafere ulaştıkları cadde-i kübradan asla sapmaz. Kendine göre bir kısım tecrübe ve müşâhedelere dayanarak dışı parlak fakat içi kof olan bazı fikirler ileri süren ve haddini bilmeyecek kadar basireti kıt olan anlayışsız kimselerin gittikleri sapık yoldan kesinlikle gitmez.

Hem "Ay'ı görmeden bayram etmez." Çok ihtiyatlı davranır ve iş gerçekleşmeden, ona oldu bitti nazarıyla bakmaz ve aksi taktirde sevincinin kısa bir zaman sonra hüzne dönüşebileceğini çok iyi bilir.

---

30 Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 72

Fetânet sahibi olan kimse aklî melekesi ile bir taraftan aklın pek çok şeyleri kavramadaki yetersizliğini anlarken; diğer taraftan da semâvî kitaplara, Peygamberlere ve onların getirdikleri esaslara sahip çıkmanın lüzumunu anlar ve dünyevî-uhrevî rahat ve huzurunu onlara uymakta bulur. Akıllı kimse aklın kıymetini ve aklını yerinde kullanmasını bilen, daha değişik bir ifade ile neyin nerede nasıl ve ne miktarda yapılacağını ve söyleneceğini bilen, diğer bir ifade ile de her hâlin, her yerin ve her makamın hakkını veren kimsedir. Yani yürüyerek gitmesi gereken yerde yürüyen, koşarak gitmesi gereken yerde de koşarak giden kimsedir. Konuşması gereken yerde makamının ve muhataplarının durumlarını nazar-ı itibara alarak konuşan, konuşmaması gereken yerde de susmasını bilen ve edeple muhatabını dinleyen kimsedir.

Akıllı kimseler, çoğu zaman sükût ederler ve gerek görmedikçe kesinlikle konuşmazlar. Hayır söylemek ve illâ susmak, onların hayatlarının prensipleri ve sahip oldukları kâmil îmanlarının en açık özelliğidir.

İkinci Özelliği: İlâhî bir nur ve bir kuvvetten ibaret olan akıl, son derece büyük bir mevhibe ve son derece parlak bir hakikattir. Öyle ise akıllı olan bir kimse, ilim ve irfan yolunda aklını bir vasıta olarak kullanmalı ve neticeye öyle gitmeye çalışmalıdır. Çünkü akıl kişiyi gerçek ilme ve irfana götüren son derece önemli bir vâsıtadır.

İnsan, organların idrak sahası dışında kalan, duygularla elde edilemeyen, maddî ve mahsus eşyadan olmadığından görülüp hissedilemeyen, yani mücerred ve mânâdan ibaret olan hakikatleri ancak aklı sayesinde idrak eder ve aklı sayesinde o gibi hakikatlerin varlığını kabul eder. Böylece akıl cevheri sayesinde zarûrî olan bilgilere sahip olur ve hâdiselerin içyüzüne ferâsetinin derecesine göre vâkıf olur. Zîrâ insan ancak aklı sayesinde ilimleri ve fenleri idrak eder. Yalnız bu noktada şu iyi bilmek ve kavramak

gerekir ki, akıl sadece bir âlettir. Hem de sınırlı ve âciz bir âlettir. Bunun için de insan aklına güvenmemelidir. Zîrâ kimin aklının daha üstün ve vardığı neticenin daha doğru olduğu bilinemez. Çünkü herkes beşer olmakla yanılabilir ve hataya düşebilir. Ve işte bunun içindir ki insanın İlâhî hakikatlere ve hakîkî neticelere varabilmesi, kendisine verilen ve kendisinin isteyerek kabul ettiği emânete layıkıyle sahip olabilmesi ve yer yüzünün emin bir halifesi olarak hayat sürdürebilmesi için, semâvî kitapların hidâyetine, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) irşadına ve onlara iktidaya şiddetle ihtiyaç vardır.

Üçüncü Özelliği: İnsan farzlarla emrolunup, onlardan sorumlu tutulduğu gibi, insanları özellikle çevresini ve arkadaşlarını idare etmekle, onların durumlarına göre muamele yapmakla da emrolunmuştur. İnsanın hem Yüce Hâlık'a karşı sorumluluğunu idrak edip vecibelerini ifa etmesi, hem de halkın arasına girerek onlarla ciddî bir uyum sağlayıp, cemiyet bünyesinde faydalı ve lüzumlu bir uzuv hâline gelmesi, şüphesiz onun siyâset ve idâredeki üstün kâbiliyetini, mahâret ve mârifetinin de yerinde ve sağlam olduğunu gösterir. Bu derece basiretli olan bir mü'min, elbette ki dostlarına karşı mürüvvetli bir şekilde, düşmanlarına karşı da onlarla sulh içinde davranmak ve onları idare etmek suretiyle iki cihanın rahat ve selâmetini bulur.

Nitekim, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) böylesine bir fetânet-i uzması ve akl-ı selimi sayesinde hem Allah'a karşı vazifelerini layıkıyla ifa etmiş, hem de halkın içinde kalıp onları idare ve terbiye etmiştir. Gerek yetiştirdiği kimselerin gittikleri yerlerde gösterdikleri fevkâlade dirayet ve maharetleriyle insanları güzel idare etmeleri gerekse İslâm'a dâvet ettiği muhtelif devlet reislerinin O Yüce Zât'ın üstünlüğünü kabul edip Müslüman olmaları, O Yüce Şahsiyet'in ve başlarında bulunduğu Sahâbe-i Kiram'ın gayet derecede fetânet, basîret ve firasetlerini göstermektedir.

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) üstün dirayet ve fetânetiyledir ki, değişik fıtratlara sahip olan pek çok Ezvâc–ı Tâhirât'ı aynı anda, hem de onları memnun ederek idare ettiği gibi, muhtelif anlayışlara ve değişik yetişme tarzlarına sahip ve müteaddit seviyede bulunan binlerce Sahabe-i Kiramı güzelce terbiye ederek yetiştirmiş ve pek çoğunu etrafa birer muallim, birer mürşid ve birer idareci olarak göndermiş; onlar da kendilerine verilen vazifeyi en iyi bir şekilde yerine getirmişlerdir.

Dehânın dahi önünde diz çöküp kendisinden ders aldığı Hz. Ömer (radıyallahu anh) gibi yüce bir dimağ bile Hudeybiye Musâlahasında, o zaman için Sahabîlerin aleyhinde görünen musalahanın o ağır şartları karşısında, geleceği göremeyip akıl erdiremediğinden ve bir de kalbindeki kuvvetli îmânın tazyikiyle dayanamayıp taşmasından dolayı feveran etmişti. Ancak bütün bunlara Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi istikbâli gören ve bu şartların gelecekte Müslümanlığın yayılmasını kolaylaştıracak hususlar olduğunu çok iyi kavrayan bir Fetânet-i Uzmâ karşısında gayet kolaylaşmış ve çay içme rahatlığında halledilmiştir. Bilmem ki sebep olması itibariyle ve zemin hazırlaması yönüyle Hayber'in fethi ile Mekke'nin fethi mi Feth-i Mübin'dir? Yoksa Hudeybiye Musâlahası mı? Allah aşkına bu ne yüce bir dimağ, bu ne mukaddes bir akıl ve bu ne erişilmez derecede râsih ve mübeccel bir fetânettir!

Dördüncü Özelliği: Akıllı kimse bir davaya gönül verdikten sonra, kendisinde birbirinden farklı şahsiyetler görünmez. Hayatında zıtlıklar, zikzaklar ve çelişkiler bulunmaz. Yaptığı işleri, içinde bulunduğu makamın durumuna göre yapar. Son derece dikkatli olup, tedricîlik esasına uygun hareket eder ve bütün icraatı birbirine bağlı ve biri diğerine yardımcı olur mâhiyettedir. Hayatının her günü tetkik edilirse, başta söyleyip yaptıklarıyla sonda yaptıkları arasında bir çelişki değil; sağlam bir irtibat, ciddî bir

alâka, terakkiye doğru devamlı bir tırmanış ve kemâle doğru sabit bir yükseliş görülür. Âdetâ kevnî hâdiselere, fıtrî kanunlara ve tedricilik esasına uygun olarak ilk yaptığı faaliyet ve icraat bir çekirdek hâlinde olup son icraatı o çekirdeğin ağacı durumundadır. Yani geçmiş zaman ağacın kökü, şimdiki zaman ağacın gövdesi, gelecek zaman ise ağacın çiçek ve yaprakları veya yeni ağaç olmaya namzet olan çekirdekleri ve tohumları içinde muhafaza eden meyveleridir. Böyle bir hâli kazanmak ise ancak her türlü imkanı ve fırsatı zamanında değerlendirmeye ömrünü, özellikle de gençliğini verimi bol olan işlerde harcayıp faydalı bir hâle getirmeye, ebediyete namzet olan cismini, rûhunu ve hayatını fâni şeylerin peşinde telef etmemeye ve pek çok zevkli ve lezzetli şeyleri sırf geçici ve devamsız, hesapları ise çok çetin ve akıbetleri meçhul olduğundan dolayı, bu gibi şeyleri terk etmeye bağlıdır. Evet akıllı kimse faydasız ve mânâsız şeylere iltifat etmez. Çünkü geçici ve aldatıcı şeylere metelik verecek bozukluk, onda yoktur.

4. Aklı İnkişâf Ettirmenin Yolu

Birinci Yol: Aklın müsbet mânâda inkişaf etmesini isteyen kimse önce Kur'ân-ı Hakîm'e müracaat etmelidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, müteaddit âyetlerinde, başka beyana ihtiyaç bırakmayacak şekilde yeteri kadar düşünceye önem vermekte ve bu hususta Müslümanları ciddî bir şekilde teşvik etmektedir. Yeter ki insanlar, âyetlerin ifade ettiği mânâların içine akıl ve kalble alâkalı bütün melekeleriyle girsinler, âyetleri dikkat ve teemmülle okuyup mânâlarını anlamaya çalışsınlar. Çünkü Kur'ân-ı Hakim, Rubûbiyet dâiresi ile alâkalı olan hak ve hakîkatleri ve temel özellikleri, aklı ve kalbi iknâ ve tatmin edecek derecede ve en mükemmel bir şekilde beyan ettiği gibi; ubûdiyet dâiresi ile alâkalı olarak yaratıkların hâl ve hareketlerini, hizmet ve ibadetlerini, hikmet ve maslahat ölçüleri dahilinde en güzel bir şekilde açıklamaktadır.

Hattâ her iki dâire ile münasebeti olan medeniyet hârikalarına işaret cinsinden de olsa temas etmekte ve insanlık için maddî-mânevî, enfüsî-âfâkî her türlü terakkî ve tekemmül yollarını göstermektedir.

Evet gerek saâdet asrında gerekse onu takip eden asırlarda ilim, kültür, ahlâk ve fazîlet sahalarında, üstün seviyede ve insanların yıldızları mesabesinde olan binlerce dâhînin İslâm'ı kabul etmeleri, Kur'ân sofrasında bir araya gelmeleri, meşrep, mezhep ve zevklerinin çok değişik olmasına rağmen Kur'ân'dan çok istifade etmeleri, gönül hoşnutluğuyla kanaat getirip tam teslim olmaları ve derken kısa bir zamanda Asfiyâ ve Evliyâ mertebesine çıkmaları gösteriyor ki, insanın fetânetini inkişaf ettirecek ve kendisini *"Fatînü'l-asr"* seviyesine yükseltecek olan yegâne yol, Yüce İslâm dînidir; yani Kur'ân-ı Hakîm'in düsturları ile sünnet-i seniyyenin prensipleridir.

İkinci Yol: Kâinatta ve çevremizde cereyan eden baş döndürücü bunca hikmetli hâdiseler ve göz kamaştırıcı sanatlar, Yüce Allah'ın misilsiz varlığını, eşsiz birliğini ve kusursuz hikmetini gösteriyorlar. Eşyâ ve hadiselerde görülen hikmet ve itkân, tertip ve intizam, bütün bunları yapan bir Sâni'in mutlaka var olduğuna, aynı zamanda O'nun hikmet sahibi bir zât olduğuna dair son derece açık ve son derece sağlam bir delildir. İşte bütün bu gördükleri karşısında insan aklıyla şöyle düşünecek:

Şayet hikmet sahibi yüce bir zât yoksa, bu düzenli ve intizamlı fiiller ve hikmetli icrâatlar ne ile izah edilebilir, bütün bunlar şuursuz ve hikmetsiz birisi tarafından nasıl meydana getirilebilir ve bunca intizam ve tertibin ilelebet devam etmesi ve korunması nasıl açıklanabilir? Ve eğer hikmet sahibi bir zat varsa, nasıl olur da onun fiili hikmetlerden, maslahatlardan ve intizamlardan boş olur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususla ilgili olarak meâlen şöyle buyurmuşlardır: "*Yere sor, ırmaklarını kim*

akıttı, ağaçlarını kim dikti ve meyvelerini kim topladı? Eğer yer sana cevap vermezse, senin görevin ibret almaktır."

İşte vicdanındaki nurlar tamamen sönmemiş ve aklî melekeleri tamamen ölmemiş olan bir insan, çevresinde olup biten değişik eşyâ ve hâdiselerin haykırışlarını duyar, onlardan mutlaka ibret dersi alır ve gün geçtikçe de anlayışı, kavrayışı ve sezişi bir kat daha artar.

Böyle bir kimse, tefekkür neticesinde almış olduğu ibret dersinin gereği olarak Yüce Yaratıcı'nın azamet, kudret ve rahmeti karşısında iki büklüm olur. Hem sadece kabul etmekle yetinmeyip O'nun emirlerine musahhar olur ve O'na itâate koyulur. Çünkü aklı başında olan bir insan, "*Parmağın gösterdiği yere bakar; parmağa değil.*" Yani akıl, âlim, kitap veya eşyâ ve hâdise gibi işâretçilere ve göstericilere takılıp kalmaz da onları aşar ve onların gösterdiği ve haykırdığı hakîkatlere bakar ve o hakîkatleri anlamaya çalışır.

Evet hikmetli ve sanatlı icrâatlardan alınması gereken ibret dersini almak ve alınan ibret dersinin gereğini en kısa bir zamanda yerine getirmek aklın ve akıllı olmanın gereğidir.

Üçüncü Yol: Akıllı ve anlayışlı kimselerle arkadaşlık yapmak, akla ve düşünceye hitap eden ilmî ve fikrî kitapları okumak, akla ve düşünceye hitap eden sohbet ve meclislere iştirak etmektir. Bu söz ne kadar anlamlıdır:

Nâdânlar eder sohbet-i nâdânla telezzüz;
Divânelerin hemdemi divâne olmak gerektir.

Hem kötü kimselerle arkadaşlık yapmaktansa, tenha bir köşede uzlete çekilmek daha iyidir. Çünkü uzlette hiç olmazsa gelecek olan zararlardan kurtuluş, dolayısıyla da ruhî ve kalbî rahatlık vardır. Sonradan pişmanlık duymaktansa, önceleri dikkatli ve ihtiyatlı yaklaşmak netice itibariyle çok daha selâmetlidir. Evet ahmak dost, akıllı düşmandan daha zararlıdır. Bu itibarla da "*Dinde*

hassas fakat muhakemesiz." olanlara karşı gereken tedbir mutlaka alınmalıdır.

5. Basîretli Dimağlara Duyulan İhtiyaç

Evet asırlar var ki neslimiz, tarihî mirasını, rûhî ve kalbî huzurunu, sağlam iradesini, iş yaptırıcı aşk ve şevkini, düşmana korku salan, dosta da teselli veren hüşyarlık, heyecan ve cihad rûhunu kaybetmiş; imamını, mihrabını, cemâatini, prensiplerini ve istikamet yolunu şaşırmış bulunmaktadır. İşte yirmi birinci asra henüz girdiğimiz şu günlerde, yâd ellerde ve yabancıların kapılarında perişan bir vaziyette kurtuluş arayan neslimizin, kaybettiği mefahirini kendisine tekrar kazandıracak ve kurtuluş reçetelerini kendisine sunacak lider zekâlara, içine düştüğü şaşkınlıktan kendisini dikkate, selâmete ve verimli hizmetlere çıkaracak rehber fetânetlere, âlemi istikâmet çizgisinde sevk ve idare edecek dirayetli dimağlara ve insanlığı maddî-mânevî huzura çıkaracak basiretli akıllara her zamankinden daha fazla muhtaç olduğumuz muhakkaktır.

Rahmeti sonsuz olan Yüce Mevlâ'dan niyaz ederiz ki, fetânet-i uzmâ sahibi olan Hazreti Muhammed (aleyhisselâm)'in arkasında ve kudsî dâvânın etrafında omuz omuza vermek suretiyle yekvücut halinde şuurlu bir cemâat teşkil edecek, düşmana korku, dosta da teselli verecek ve bu samîmî halleriyle bu asırda İslâm'ın yüzünü güldürecek olan mümtaz sîmâları bir an önce çoğaltsın ve onları her türlü fitne ve fesattan muhafaza eylesin. Âmin.

On Birinci Ölçü

NAMAZ VE İBÂDET

1. İbâdetin Özü ve Mâhiyeti nedir?

İbâdet kelimesi mutlak ve umumi bir mânâya gelir ve mü'min, kâfir, münafık kim olursa olsun her aklı başında olana durumuna ve derecesine göre emredilmiştir. Meselâ: Mümine devam ve itaat şeklinde, kâfire tevhid ve îmân şeklinde, münafığa da ihlas ve teslimiyet şeklinde ve mânâsında ibâdet emredilmiştir.

İbâdet, Allah'ın emirlerini kulluk neşvesi içinde ve sırf O'nun rızasını kazanmak için yerine getirmektir.

İbâdet, Cenâb-ı Hakk'ın sadece kendisine ve sırf kendisi için ifâsını istediği bir ameldir.

İbâdet, bütün varlıkların özellikle de insanların ve cinlerin yaradılışının hikmeti, gayesi ve neticesidir.

İbâdet, birlik ve beraberlik içinde yaşamak için insanların birbirlerini kendisine dâvet edecekleri ve etrafında toplanıp bir vahdet teşkil edecekleri yegâne birleşme noktasıdır.

İbâdet, her Peygamberin (aleyhimüsselâm) vazifesini bildirmek için cemaatini topladığında, ilk defa ilan ettiği ve ısrarla ona dâvet ettiği yüce bir hakikattir.

İbâdet, hakîkî hürriyet ve gerçek saadetin çekirdeği, kaynağı ve neticesidir. Çünkü ibadette cismânî lezzetten daha çok kalbî ve rûhî, manevî ve rûhânî lezzet ve saadet vardır. Bundan ötürüdür ki, kalbindeki îmanın tadını alan kimse, ibadet etmekten asla asla yorulmaz ve bıkmaz. Aksine ibadet ettikçe kalbi daha çok nur ve sürur, ruhu da safa ve huzur bulur.

İbâdet, her türlü izzet ve şerefin ve hüsn-ü kabul görmenin kendisine bağlı olduğu çok yüce bir vazife ve pek sevimli bir vesiledir.

Allah katında en yüksek makam kulluktur. Kulluk ise her türlü iyi ve sevimli özellikleri içerir ki onların başında tevazu ve niyaz gelir. Nitekim Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) mütevâzi bir *"Kul Peygamber"* olmayı tercih etmiştir. Bundan dolayı da Cenâb-ı Hak O'nu kıyamet gününde âdemoğlunun efendisi, ilk şefâat edeni ve şefâat-ı uzmâ sahibi yapmıştır. Yer yeniden diriliş için yaratıldığında ilk diriltilecek olan O'dur. Hem O'nun kulluğu risâletinin önündedir. O kadar ki mîraç vasıtasıyla yükseldiği en yüce makama bile kulluğu sayesinde çıkmıştır.

Her hâlin ve zamanın kendine göre o anda ve o yerde yapılmasını istediği hususlar olduğu gibi; her amelin de layıkıyla yapılıp hüsn-ü kabul göreceği bir ânı ve bir hâli vardır. İşte, o hâle ve o zamana âit vazifeyi anında ve layıkıyla îfâ etmek hakîkî kulluktur. Meselâ: Her şeye muhtaç olduğunu anlayarak nîmetler karşısında yapılan şükür, belâ ve musibetler karşısında aczini ve zaafını idrak ederek gösterilen sabır, Cenâbı Hakk'ın haşmetini ve azametini gösteren kevnî hâdiseler ve kelâmî âyetler karşısında, iki büklüm olup yapılan fikrî ve fiilî rükû ve secdeler, hep birer ibâdettirler.

Allah'a karşı kulluk demek, O'nun ulûhiyetine karşı emirlerini îfâ, azametine karşı nehiylerinden imtinâ, ilmine karşı ihsan

şuuruyla ittikâ, hikmetine karşı icrââtını tefekkür ve temâşâ, hikmetinin İslam'da helaller ve haramlar şeklinde tezahür etmesine karşı haramlardan ictinab ve helâl dairesiyle iktifâ ve özel ihsan ve muamelesine karşı sadece O'na ibâdet etmekle mukâbelede bulunmak demektir.

Gerçek kulluk demek, Yüce Allah'ın azametli ulûhiyet ve vahdâniyetine karşı îmânla, eşsiz rubûbiyet ve rahîmiyetine karşı da ubûdiyetle mukabele etmek demektir. Diğer bir ifâde ile hakîkî ve umumî ibadet Yüce Yaratıcı'nın azamet ve haşmetini görüp tekbir ile, cemal ve kemalini görüp tesbih ile, ihsân ve inâmını görüp tahmid ile hem söz hem de amel noktasında samîmî bir vaziyet almak demektir. İşte kulluğun özü bunlar olduğu gibi, bütün bunların özü de namazdır. Evet bütün ibâdetlerin özü ve özeti namazdır. Çünkü namaz diğer bütün ibadetleri içine alır ve onların hakîkatlerini de ifade eder.

2. Namazın Önemi ve Fazîleti

Namazın farziyyeti, önemi ve faziletiyle ilgili olarak pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif vardır. Âyetlerden bazı şunlardır:

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا *"Şüphesiz ki namaz mü'minler üzerine vakitleri belirli olarak farz kılınmıştır."* (Nisâ Sûresi, 103)

وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَىِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذٰلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ. وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللّٰهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ *"Gündüzün iki tarafında* (öğle ve ikindi vakitlerinde) *ve gecenin* (gündüze) *yakın saatlerinde* (akşam, yatsı ve sabah vakitlerinde) *namazı hakkıyla edâ et! Muhakkak ki iyilikler* (büyük günahlardan kaçınmak şartıyla) *kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir nasîhattir. Ve* (Sen gerek namaza gerekse bir kısım zorluklara karşı) *sabret! Çünkü Allah,* (ihsân şuuruna erip de) *güzel davrananların ecrini zayi etmez."* (Hûd Sûresi, 114-15)

أُتْلُ مَآأُوحِىَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ إِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ *"Sana vahyedilen kitabı okuyup tebliğ et ve namazı hakkıyla îfâ et. Muhakkak ki namaz,* (insanı) *ahlâk dışı çirkin işlerden ve din ile aklın kötü gördüğü şeylerden uzak tutar."* (Ankebût Sûresi, 45)

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in rivâyet ettiği bir kudsî hadiste Yüce Rabbimiz meâlen şöyle buyuruyor: *"Ey Âdemoğlu! İbâdetle uğraş ki, gönlünü zenginlikle, avucunu rızıkla doldurayım ve fakirlik kapısını kapatayım. Ey 'Âdemoğlu! Benden uzaklaşma. Aksi taktirde gönlünü meşguliyetle, elini de yoksullukla doldururum."*[31]

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazın önemi ve fazileti ilgili olarak şöyle buyurmaktadırlar:

رَأْسُ الْأَمْرِ اَلْإِسْلاَمُ وَعَمُودُهُ اَلصَّلٰوةُ وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ اَلْجِهَادُ *"İşin başı İslâm'dır. Onun direği namazdır. Onun çatısı, zirvesi ve kubbesi cihaddır."* [32]

اَلْعِبَادَةُ فِى الْهَرْجِ كَهِجْرَةٍ إِلَىَّ *"Herc* (fitne ve fesad) zamanında *ibadet etmek, bana hicret etmek gibidir."* [33]

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Ey Allahın Rasûlü! Hangi duâ kabule daha yakındır?" diye sorulduğunda, meâlen şöyle buyurdular: *"Gecenin ortasında* (özellikle son anlarında) *ve farz namazların arkalarında yapılan duâlar."*[34]

"Kulun Rabbisine en yakın olduğu ân ve hâl, secde ânı ve hâlidir. Öyle ise çok duâ ediniz. (Çünkü secdede yapılan duâların müstecâb olması kuvvetle muhtemeldir.*"*[35]

---

31 İbn-i Mâce, *Sünen*, II, 1376

32 Tirmizî, *Sünen*, V, 12

33 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2268; İbn-i Mâce, *Sünen*, II, 1319

34 Tirmizî, *Sünen*, V, 527

35 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 350

"Büyük günahlardan sakınıldığı sürece, kılınan beş vakit namaz ile cuma namazları aralarındaki günahlara keffârettir."[36]

Hem Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in en son tavsiyeleri şu olmuştur:

أَلصَّلٰوةَ أَلصَّلٰوةَ، إِتَّقُوا اللهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ *"Namaza, namaza çok önem verin ve bir de himâyenizde bulunanlar hakkında Allah'a karşı gelmekten sakının* (kul hakkını gözetin)*."*[37]

Zikredilen âyet ve hadislerden anlaşılıyor ki: Allah katında îmandan sonra en sevimli ve en faziletli amel ve kâinatta îmandan sonra en yüksek hakîkat namazdır. Bu itibarladır ki, İslâm dîninin en temel şartlarından birisi namazdır ve namaz bir Müslümanda mutlaka bulunması gereken en açık alâmettir. Namaz, İslâm dîninin direği, müminin miracı ve cennetin anahtarı konumunda ve değerinde olan bir ibâdettir. Namaz, müminin Yüce Rabb'i ile konuştuğu o şerefli ânın adı ve sembolü ve Yüce Rabb'e en yakın olduğu o yüce secde hâlinin sadefi ve zarfıdır. Namaz, müminin kalbini aydınlatan îmanın kemâlini gösteren, pek çok günaha keffâret, pek çok hatanın affına sebep ve pek çok derecenin artmasına vesile olan ve aynı zamanda dünyevî belâlardan ve uhrevî azaplardan kurtulmanın garanti belgesi durumunda bulunan benzersiz bir ameldir. Namaz, kul ile Allah arasında yüksek bir nisbet, ulvî bir münâsebet ve nezih bir hikmettir. Namaz, Cenâb-ı Hak tarafından her gün belirli vakitlerde manevî huzuruna yapılan bir dâvettir. Namaz, bir taraftan Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve mağfiretinin celbine fiili ibadet olarak birinci derecede vesile olduğu gibi, diğer taraftan da şeytanın ve nefsin şerrinin ve fitnesinin defedilmesine birinci derecede vesiledir. Hem layıkıyla kılınan bir namaz açık gizli her türlü kötülüğe karşı kilit, her türü iyiliğe karşı da anahtar vazifesini gören bir ibadettir.

---

36 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 209

37 Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 359

Evet namaz İlâhî emirlerin en seçkini ve en sevimlisi ve bütün ibadetlerin en faziletli olanıdır. Çünkü namazın baştan sona her şeyi, (taharet, niyet, istikbal-i kıble, ellerin kaldırılması, tenzih, kıyam, kıraat, rukû, secde, kâde, özellikle de uzuvların en şereflisi olan yüzünü en hasis bir şeye sürerek ve o şeyle birleştirerek secde etmek, sonunda namazdan selamla çıkmak vb.) Yüce Allah'a hamd ve O'nu tesbih ve tâzim etmeyi ifade eder. Bundan ötürüdür ki, ancak namaz ile her türlü hamdin, tesbihin ve tazimin sebepleri tekâmül eder ve tatlı neticeleri gerçekleşmiş olur.

Hem insan şu kâinatın küçültürmüş bir örneği ve Fâtiha-i Şerife Kur'ân'ın bir özeti olduğu gibi, namaz da bütün ibadetlerin özü olup her türlü ibadeti içinde bulunduran mânevî bir fihriste ve bütün yaratıkların kâl ve hâl dilleriyle yaptıkları değişik ibâdetlere işaret eden bir mukaddes harita hükmünde olan son derece çaplı bir ameldir. Bundan dolayıdır ki, her rûhu celb ve cezb etmek, namazın en belirgin özelliklerindendir. Nitekim son derece mânâlı ve faydalı, nurlu ve feyizli olan böyle bir dâvete aklı başında, rûhu şuurlu, kalbi hüşyâr ve vicdanı nurlu olan herkes icâbet etmekte ve icâbet etmeyi vicdânî bir borç bilmektedir.

Evet, Allah katında en faziletli ve en sevimli amel namazdır. Cihad da son derece kıymetli ve önemli bir ibâdettir; ancak öncelik mutlak olarak namaza âittir. Yeter ki namaz, hakkı verilerek, yani vaktin evvelinde, cemâatle, kalp huzuruyla ve tâdîl-i erkânına riâyet edilerek itidâl ile kılınmış olsun. İşte farzlarına, vaciplerine, sünnetlerine ve âdâbına dikkat edilerek kılınan bir namaz son derece yüce bir ibâdettir. Aksi taktirde vebali çok büyük olur. Çünkü namaz kılmayan veya gereği gibi kılmayanlar için namazın şöyle bedduâ etme ihtimali vardır: *"Ey Filan kimse! Sen beni zâyi ettiğin gibi, Allah da seni zâyi etsin."*

Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلٰوتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللّٰهِ إِلَّا بُعْدًا *"Kimi, namazı fuhşiyattan ve münkerattan alıkoymu- yorsa, o kimse ancak Allah'tan uzaklaşmasını çoğaltmış olur."*[38]

Madem namaz Allah katında bu derece fazîletli bir ameldir; öyle ise namaz her şeye rağmen günlük hayatımızın merkezine oturtulmalı ve diğer bütün işler ona göre ayarlanmalıdır. Namazın önemi ve yüceliği ile ilgili olarak büyüklerimiz ne güzel söylemişler:

Âkıl isen kıl namazın, çün saâdet tâcıdır.
Sen namazı şöyle bil kim, müminin miracıdır.

3. İbâdeti Engelleyen Bazı Hususlar

Hakîkî ibadetin yerine getirilmesini engelleyen bir kısım hususlar vardır. Meselâ: Nefis ve şeytan, kibir ve gurur, ucup ve inhiraf, dünya meşgaleleri, ihmalkârlık, tembellik, "nasıl olsa affedilirim" cinsinden yanlış telakkiler, sözlerine itibar edilen zorba liderlerin ve mütehakkim büyüklerin kavlî ve fiilî aldatmaları ve kötü örnek teşkil etmeleri. Ayrıca Yüce Allah'ın bilinip tanınmaması, insanın kendisini bu dünyada hiç ölmeyecekmiş gibi ebedî görmesi; dolayısıyla da çok uzun gördüğü bir ömürde bitmez tükenmez bir şekilde ibadete koyulup namaz kılmanın nefsine ağır gelmesi, insanın ibadetin tekeffül ettiği maddî ve manevî fayda ve bereketleri bilmemesi ve düşünmemesi, insanın nefsinden ve etrafından habersiz yaşaması; bundan dolayı da göklerde ve yerde her şeyin Yüce Rahman'a bir kulluk içinde bulunduğunun farkında olmaması, hattâ kendisi ibadet vazifesini yapmadığından eşyayı da öyle görüp onları başıboş bir vaziyette kabul etmesi gibi

---

38 Taberâni, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, XXI, 46

şiddetli engeller de vardır ki bu engellere takılan bir kimsenin kulluk vazifesini layıkıyla yapması ve kulluğun özü olan namazı hakkını vererek gerektiği gibi kılması elbette düşünülemez.

4. Namazı Kılmayı Gerekli Kılan Hikmetler

İbadet etmeyi ve ibadetin özü olan namaza önem vermeyi gerekli kılan aklî ve naklî pek çok delil ve gerekçe vardır:

Birinci Gerekçe: Başta Yüce Allah'ın emir ve rızâsının ibâdetin mutlaka yapılması ve namazın mutlaka kılınması istikâmetinde olması.

İkinci Gerekçe: Peygamberler (aleyhimüsselâm) ve melekler başta olmak üzere bütün nûranî mümtaz şahsiyetlerin ibâdetten uzak kalmaları şöyle dursun; Allah'a ibâdet vesilesiyle intisablarını bir şeref olarak bildirmeleri ve ibadeti hayatlarının biricik gayesi olarak bilmeleri ve bunu gerçekleştirmek için âzamî geyret göstermeleri.

Bu noktada şunu bilmek gerekir ki, mahbûbiyet makamına ancak ubudiyet merdiveniyle çıkılır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) gerçekleştirdiği yüce kulluk sayesinde *"Habîbüllah"* makamına yükselmiştir. Evet Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ibadete o derece düşkündü ki, rivâyetlerde geldiği gibi, "*Kendisini bir şey kederlendirdiğinde, hemen namaza dururdu.*"

Yine Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün günahları bağışlanmasına rağmen geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Bunun sebebini soran Sahabî'ye de: *"Efelâ ekûnü abden şekuran"*, yani *"Ben Allah'a çok teşekkür eden bir kul olmayayım mı?"* cevabını vermiştir. Evet Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bakan O'nun her hâliyle ve her zaman kul olduğunu görür. Nitekim O, ciddi, samîmî ve sürekli olan kulluğu sâyesinde mahbûbiyyet ve mahmûdiyyet makamı olan Makam-ı Mahmûd'a çıkmış ve bununla bir taraftan Allah'ın biricik sevgilisi, diğer

taraftan da bütün mevcûdâtın eşrefi, ekmeli, efdali, mefhari ve seyyidi olduğunu göstermiştir.

Üçüncü Gerekçe: Gayet zayıf, âciz, güçsüz ve her şeye muhtaç bir vaziyette yaratılan insanın âcizliği, zayıflığı ve ihtiyacı ancak yüce kuvvet, rahmet ve şefkat sahibi olan Rabbü'l-Alemîn'e intisap ve îtimad etmekle telâfi edilir. Bu intisap ve îtimad ise ancak O'na yapılacak kulluk sayesinde gerçekleşebilir ve ancak bu sayede sürekliliğini devam ettirebilir.

Dördüncü Gerekçe: İnsan yaratılış itibariyle mutlaka bir şeye kulluk yapacaktır. Bir şeyi haddinden fazla sevecek ve ondan haddinden fazla korkacak, faydayı zararı ondan bilecek, ona bağlı olacak ve her hâlükârda da bu bağlılığını göstermeye çalışacaktır. Devir kapayıp yeni devir açan nice firavunların, kârunların, nemrutların ve zorba liderlerin senede defalarca bir fâninin huzurunda saygıyla durup ondan meded ummaları, bunun ifâdesidir. Evet Allah öyle azîz ve hakîmdir ki, kendisine kulluk yapmayanları ölmüş ve çürümüş fânilerin önünde dize getirir. Hem de yaptıklarını kendilerine beğendirmek ve seyredenlere ibret dersi vermek sûretiyle. İşte İnsan madem ki fıtratının gereği olarak mutlaka bir şeye kulluk yapacaktır; öyle ise aklının ve vicdanının gereği olarak neye kulluk yaptığına iyice dikkat etmesi gerekir.

İnsan, zayıflığını ve âcizliğini gideremeyecek, ihtiyaçlarını halledemeyecek, hastalıklarına ve dertlerine şifâ veremeyecek, şer ve zararı kendisinden defedemeyecek olanlara kulluk yapmamalıdır. İnsan, kendisine hayatı ve rızkı, rûhu ve hissi, aklı ve şuuru kim vermiş ise, anlama ve kavramayı, anlatma ve iknâ etmeyi kim öğretmiş ise; faydalı ve hayırlı şeyleri kim temin ediyor, zararlı ve şerli şeylerden de kim koruyorsa; sadece O'na kulluk yapmalı, sadece O'nu büyük tanımalı, ancak O'nun hükmüne ve irâdesine râm olmalı ve ancak O'nun rızâsını tahsil etmeye çalışmalıdır.

Evet insan, duymayan, görmeyen ve bir ihtiyacı gideremeyenlerden, yani âciz, zayıf, muhtaç ve fâni olanlardan yardım beklememelidir. Çünkü onların başta kendilerine faydaları yoktur. Başkasına nasıl faydalı olsunlar.

İnsanın yegâne mâbûdu, halâskârı ve kurtarıcısı, ancak ve ancak ezelî ve ebedî olan, yegâne kudret, hikmet, ilim ve irade sahibi olan, her türlü noksan sıfatlardan münezzeh ve bütün kemâl sıfatlarla muttasıf olan, Esmâ-i Hüsnâ sahibi ve vâcibü'l-vücûd olan Yüce Allah'tır. Öyle ise aklı başında olan insan, sadece O'nu mabud, O'nu maksud, O'nu mahbub bilmeli ve bu dereceye varan şuur ve idrakini pratikte sergileyeceği amel ve fiillerle göstermelidir. Cenâb-ı Hak, bizleri de böyle bir anlayış ve amele muvaffak kılsın ve kendisine hakîkî kul eylesin...

Hem insanda öyle bir kalp ve kalbin öyle bir kabiliyeti vardır ki, bir harita veya bir fihriste gibi bütün âlemi temsil eder. İnsanın pâk kalbi ve temiz mâhiyeti ehad ve samed olan Yüce Allah'tan başkasını merkezinde asla kabul etmez. Ebedî, sermedî bir bekâdan başka bir şeye razı olmaz. İşte insanın aslı ve çekirdeği olan kalbi, kulluk bahçesinde ihlas ile İslâmiyet suyu ile sulanır ve imanla intibaha gelirse, nurlu âlemlerden gelen emirler ile öyle nurlu ve bereketli bir ağaç olarak yeşillenir ki; insanın cismanî âlemine ruh olur. Eğer o kalb çekirdeği böyle bir terbiye görmezse, kuru bir çekirdek olarak kalır ve nurlanıncaya kadar ateşte yanması lâzım gelir.

Beşinci Gerekçe: Biri Rubûbiyet dâiresi biri de ubûdiyet dairesi olmak üzere iki daire vardır. Rubûbiyet dairesinin yegane sahibi ve maliki şüphesiz ki Yüce Allah'tır. Ubûdiyet dairesinin en liyakatli mümessili de insandır. Yüce Allah şefkat, merhamet ve hikmetinin gereği olarak fazl-u kereminden bol bol ihsanlarda bulunmakta ve bütün mahlukatın ihtiyaçlarını zamanında temin etmektedir. Yani Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinde ve bize karşı

olan muâmelesinde herhangi bir kusur görmek mümkün değildir. Öyle ise ubûdiyet dairesinin en salâhiyetli ve en liyakatli mümessili olan insan da, hikmetli icrââtını takdir etmenin ifadesi olarak Yüce Allah'a karşı yapması gereken itaat ve ibadetini eksiksiz yapmaya çalışmalıdır. Kendisine gösterilen şefkat, merhamet, muhabbet ve terbiyeye karşı, o da kusurlarını ve âcizliğini itiraf etmek ve hürmetini takınmak suretiyle tazarru ve niyazlarını yüce dergaha arz etmelidir. Evet hak ve hakikat böyle bir kulluğu gerektirdiği halde; maalesef bazı gafil insanlar kendi basit ve kolay olan kulluk vazifelerini unutuyor; Allah'a âit olan ulûhiyyet vazifesinin altına giriyor ve kendilerine yazık ediyorlar.

İnsan bir asker gibidir. Askerin asıl vazifesi talim ve cihaddır. Yani milletini, vatanını ve dinini korumaktır. Onun yemesi-içmesi, giyimi-silahı ise hep devletin vazifesidir. Ancak bazen boş oturmasın ve ayrı bir meşgalesi olsun diye erzak deposundan eşyayı taşır, onu pişirir ve dağıtır. İşte insan da bu dünyada böyle bir askerdir; asıl vazifesi de kulluktur. Bununla beraber insana bir meşgale olsun ve diğer mahlukâta bir hizmet olsun, hem de yeryüzünün imârâtı deruhte edilsin diye, insan asıl vazifesi dışındaki işlerinde yeryüzü ofisinden lüzumlu şeyleri çıkartır; onları keser, biçer, pişirir ve sâire.

5. Her Şey İbâdet Hâlindedir

Kâinatta herşey Cenâb-ı Hakk'a hamd etmekte O'nu tesbih etmekte ve kendisinden beklenileni yapmak suretiyle fıtrî ibâdetini yerine getirmektedir. Meselâ:

a. Hava ve toprak gibi cansız ve şuursuz maddelerin fevkâlâde işler yaptıklarını gören insan, onların bu işleri bizzat kendilerinin yapmadığına; belki hem kendilerini hem de onlar vasıtasıyla meydana gelen eşyanın hakîkî sahip ve mûcidlerinin Cenâb-ı Hak olduğuna elbette hiçbir şüphesi kalmaz.

b. İncir ve zeytin gibi ağaçlara bakan bir kimse, kendilerine verilen suyu emmek suretiyle âdetâ çamur çorbasını içerek meydana gelen bu ağaçların dallarından çamur yerine gayet latif ve lezzetli, son derece faydalı ve gıdalı meyveleri verdiklerini gördüğünde, o meyveleri o ağaçların vermediğini; bilâkis ağaçların birer vasıta olup meyveleri insan ve hayvanlara uzattıklarını, gerek ağaçların gerekse meyvelerinin hakîkî sahipleri ve mâliklerinin Cenâb-ı Hak olduğuna asla şüphesi kalmaz.

c. Koyun ve sığır gibi mübârek hayvanlara bakan bir kimse, ot, yaprak ve saman gibi şeylerle beslenen o hayvanların, ot, yaprak ve saman yerine gâyet lezzetli ve faydalı et ve sütleri verdiklerini ve daha başka faydaları sağladıklarını düşündüğünde, onların gerçek sâhip ve mâliklerinin ancak âlemlerin rabbi olan Cenâb-ı Allah'ın olduğunu fark eder ve bu gerçeği hiç tereddüt etmeden hemen kabul eder.

İşte hava ve toprak gibi cansız maddeler, üzüm ve hurma gibi ağaçlar, koyun ve sığır gibi mübarek hayvanlar, son derece zayıf, beceriksiz ve âciz oldukları halde kendilerinden fevkâlade işler meydana gelmesiyle bunlar Yüce Allah'ın kuvvet, kudret, şefkat ve rahmetini gösteriyor ve ilân ediyorlar ve böylece ibadetlerini yapmış oluyorlar. Evet mahlûkattan her cinsin ibadeti kendine göre değişiktir. Fakat her birisi aynı hakîkati gösterir ki, o da Allah'ın varlığı ve birliği hakîkatidir. İşte mevcudatın yaptığı bu gibi şehâdetler, onların ibâdetleri mesabesindedir.

d. Kur'ân'ın nassıyla sâbittir ki, bütün Melekler kendi sınıflarına göre yapmaları emredilen ibâdetlerini aksatmadan lâyıkıyla yerine getirmektedirler. Yine Kur'ân'ın âyetleriyle sâbittir ki, cinlerden de bir kısmı îmân etmekte ve ibadetlerini yerine getirmektedirler.

e. Mevcûdat içinde üstün ve seçkin bir makamı, bir fazileti ve bir kıymeti olan insana gelince; elbetteki insanın yaratılışının en

mühim gayesi kulluktur. Evet kavuna ve incire bakıldığında onların yenmek için yaratıldığını, arslana bakıldığında onun dehşet salmak ve parçalamak için yaratıldığını anladığımız gibi, insanın gerek iç gerekse dış yönüyle gayet mükemmel olan yaratılışına göz gezdirdiğimizde onun kulluk için yaratıldığını rahatlıkla anlarız. Kaldı ki, bu anlamayı gerektiren ve kolaylaştıran hususlar vardır. Meselâ hayvan ile insan arasında yaradılış noktasında pek çok farkın bulunması, insanın yeryüzünün halîfesi kılınması, Cenâb-ı Hakk'ı bilme ve tanıma kâbiliyetine sahip olup, çaplı bir mârifete sahip bulunması, rubûbiyetin en açık ve belirgin dellâlı ve ilancısı olması, bütün mahlûkatın ibadetlerinin hepsini temsil eden geniş ve çaplı bir kulluğa sahip bulunması, özellikle her türlü ibadeti içine alan namaz sayesinde ve Kur'ân diliyle bütün yaratıkların önünde durup kendi ibâdetini onların ibâdetleriyle birlikte Yüce Allah'a arzetmesi, O'na tazarrû ve niyazda bulunması, yani Yüce Allah'a muhatab olma liyâkatinin ve makâmının kendisine bahşedilmesi. İşte bütün bunlar namaz kılmayı ve ibâdet etmeyi gerekli kılan hususlardır.

Meselâ: İnsanda öyle duygular vardır ki, ebedî olan Zât-ı Zülcelal Hazretleri'nden başkasına asla râzı olmaz ve O'ndan başkasıyla kesinlikle tatmin olmazlar. Zîrâ o duygu, sevdiğine bağlanmak ister, bağlandığı şeyin de devamlı beraberinde olmasını ve onunla teselli bulmayı ister. Halbuki bütün mevcudat fâni olduğundan devamlı insanın beraberinde olması düşünülemez. Böyle olunca da kalp, sevip bağlandığı o şeyin ayrılığını veya yokluğunu düşünür. Derken elemler, ızdıraplar çeker, bunalımlar geçirir. Ebedî olan sadece Cenâb-ı Hak olduğuna ve insanın kalbi de ebedden başkasına razı olmadığına göre; demek ki kalp, Allah'ı sevmek ve sadece O'na bağlanmak için yaratılmıştır. İşte böyle bir kimse gerek namaz ile, gerekse Cenâb-ı Hakk'ın varlığını, birliğini, isim ve sıfatlarıyla daima hâzır ve nâzır olduğunu

ve her şeyi görüp gözetlediğini bildiren ve hissettiren emirlerini her hâlukârda îfâ etmek ve yasaklarından kaçınmak suretiyle göstereceği mutlak mânâdaki ibadetle Yüce Allah'ı sık sık hatırlar, kendisini o Yüce Zât'ın huzurunda görür, O'nunla teselli olur ve itmînâna kavuşur ve nihâyet dünyasını bile cennet bahçelerine ve saadet saraylarına çevirir. Rahatla yaşar, rahatla ölür.

6. Namazı Terk Etmek Çok Çirkin Bir Günahtır

Bütün ibadetlerin özü olan namazı bilerek terk etmek pekçok cihetle son derece çirkin ve o nisbette de şiddetli cezayı gerektiren bir zulüm ve bir tecâvüzdür:

Birinci Cihet: İbadeti terk eden kimse Cenâb-ı Hakk'ın Esmâ-i Hüsnâ'sına manen zulmetmiş olur. Çünkü Esmâ-i Hüsnâ insanın kulluk yapmasını istediği gibi, bazı isimler vardır ki, ibadet esnasında daha parlak bir şekilde tecelli eder.

İkinci Cihet: İbâdeti terk eden kimse, kendi nefsine zulmeder. Maddî, mânevî cihaz ve duygularına tecavüz etmiş olur. Çünkü latîfelerin hakîkî mânâda inkişâf etmesi ibâdet sayesindedir. İbadetten mahrum edilen pek çok latîfeler zamanla söner ve sahibini duygusuz bir hâle getirir.

Üçüncü Cihet: Küfür mevcudâta karşı yapılmış bir hakâret olduğu gibi, namazı ve ibâdeti terk etmek dahi mevcûdâtın kemallerini inkâr etmek mânâsına gelir. Çünkü mevcudatın kemalleri Cenâb-ı Hakk'a bakan yüzlerinde durumlarına göre yaptıkları tesbih, tahmid ve tekbir gibi mânevî ve hakîkî ibadetlerine göredir. Ancak mevcudâtın ibadetlerini görüp anlamak ve takdir etmek için onların yaptığı ibadetlerin nümunelerine sahip olmak gerekir. Zira insan etrafını kendi gözlüğünün rengiyle görür.

Nasıl ki, mahzun ve matem tutan bir kimse etrafını bir matemhane, herşeyi mükedder ve boynu bükük görüyor veya

görmek istiyorsa, hem neşeli ve sürurlu bir kimse etrafını bir şenlik yuvası ve herşeyi neşesinden çatlar halde düşünüyorsa, hem karnı daima tok olan bir kimse bir parça ekmeğe muhtaç olan fakirin hâlinden anlamıyorsa, hem hizmet eden bir kimse etrafını hizmet ediyor kabul ediyor, miskin miskin oturan bir kimse de herkesi uyuşuk zannediyorsa; öyle de gafletle veya inkârla ibadetten uzak ve ibadetin mânevî zevkinden mahrum olan bir kimse mevcudâtın ibadetini görüp anlayamaz. Onların ibadetten gelen zevk ve neşesini hissedip hareket ve hizmetlerini takdir edemez. Kaldı ki, sadece takdir etmemekle kalmaz, kendisi ibadetsiz olduğu için etrafın Cenâb-ı Hakk'a karşı olan muhtelif ibadetlerini ya lüzumsuz görür veya inkâr eder ve böylece büyük bir zulüm işlemiş olur.

Dördüncü Cihet: Varlıklar, durumlarına göre ilân ve teşhir, îmân ve ibâdet, mârifet ve muhabbet gibi vazifeleri görmek üzere yaratılmıştır. Buna göre, ibâdeti ve ibâdetin özeti olan namazı terk eden kimse, hem kendi yaratılışının hem de evrenin yaratılışının neticesini terk ve gayesini tenkid etmiş olur. Bu hâl Yüce Allah'ın kusursuz hikmet ve meşietine karşı büyük bir isyan, hatta korkunç bir tecâvüzdür. Bu ise şiddetli bir cezayı gerektirir ve elhak böyle olacaktır.

Kulluk kapısından âcizliğini, zayıflığını, noksanlığını, eksikliğini ve muhtaç oluşunu anlamak suretiyle girilir. Bu kapıların usulünce açılması nisbetinde insan hakîkî kul olur; rahat yaşar ve her iki cihanda rahat eder. Bu usul ise, âcizliğini bilip İlâhî kudrete iltica, zayıflığını görüp İlâhî kuvvete istinad etmek, fakirliğini görüp İlâhî rahmete îtimad etmek, ihtiyacını görüp İlâhî gınâdan istimdâd etmek, kusurunu görüp İlâhî af ve mağfiretten af ve mağfiret dilemek ve noksanını görüp İlâhî kemali takdis, tesbih ve tenzih etmektir. Bu aynı zamanda insanın yaratılış gayesi, beşerin yegâne vazifesi ve Âdemoğlunun yeryüzünün halifesi

oluşunun biricik mânâsıdır. İşte bu bilinçle yapılan kulluktur ki, insanı habîbiyet makamına yükseltir ve onu Allah'ın sevgilisi olma derecesine yüceltir.

7. Namazı Huzur ve Huşû İle Kılmanın Yolu

Namazı ibâdet neşvesi içerisinde ve kalp huzuru ile kılmak son derece önemli ve gerekli bir husustur. Nitekim bir hadiste: *"Namazın kemali ancak kalp huzuruyladır."* buyrulmuştur.

Kur'ân'da değişik âyetlerde, namazı muhafaza etmekten bahsediliyor.[39] Namazı muhafaza etmek demek ise hem namazdan önce, hem namaz esnâsında hem de namazdan sonra riâyet edilmesi gereken hususlara özen göstermek, bu suretle namazı her yönüyle koruma altına almak ve böylece namazı huzur ve huşû içinde ve en mükemmel bir şekilde kılmaya dikkat etmek demektir.

Namazdan önce yapılacak işler şunlardır: Namaza başlamadan önceki maddî mânevî temizliğe dikkat etmek, abdesti güzel almak, yiyip içtiklerinin helal olmasına dikkat etmek, kalbi vesveseden ve riyâdan korumak ve rûhu dünyanın kirli işleriyle kirletmekten uzak durmak.

Namaz esnasında yapılacak işler şunlardır: Namazı cemaatle ve tadîl-i erkânına riayet ederek kılmak, namazın Yüce Allah'a yükselen bir miraç olduğunu düşünmek, namazın hakîkatine ve günde beş vakit kılınmasınıdaki hikmetine vakıf olmak olmak, sağa sola dönmeden kırâatine, tesbih ve zikirlerine dikkat etmek, kalb huzuru ile yani dilinin söylediğini kalb ile duyarak ve dil ile kalbin imtizacı içerisinde namaz kılmak. Bunu sağlamak için namazla ilgili âyetleri, hadisleri ve feyizli kitaplardaki namazla ilgili bölümleri sık sık okumak ve onları iyice bellemek gerekir.

---

[39] Bakara Sûresi, 238; Mü'minûn Sûresi, 9; Meâric Sûresi, 34

Namazdan sonra yapılacak işlere gelince: Bununla ilgili olarak bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim her farz namazın arkasında âyet'ül kürsi'yi okursa, onun cennete girmesine ancak ölmesi engeldir."*[40]

Hem hadislerde teşvik edildiği gibi namazın sonundaki zikir ve tesbihlere ve salavât-ı şerîfelere riâyet etmek, ayrıca namazdan sonra boş söz ve manasız eğlencelerden ve günaha girmekten sakınmak gerekir.

Demek oluyor ki, namazı huzur ve huşû ile edâ etmenin kendine göre bir kısım yolları vardır. Kişi bu yollara riâyet ettiği ölçüde namazını huzurlu kılar ve kıldığı namazdan zevk alır. Bu yolları maddeler hâlinde farklı bir şekilde şöyle özetleyebiliz:

a. Namazı kılmaya başlamadan önce ne yaptığını ve ne yapacağını düşünerek namaza durmak. Yani niyeti sağlam yapıp şu dünyada namaz vesilesiyle Allah'ın huzuruna çıktığı gibi, yarın âhirette de hayatının hesap vermek üzere Allah'ın huzuruna çıkacağını düşünerek namaza durmak.

b. Abdesti tam olarak almak ve vakit girer girmez namazı cemâatle kılmak. Çünkü vaktin evvelinde Allah'ın rızası, sonunda ise Allah'ın affı vardır.

c. Namaza başlamadan beş-on dakika önce namaza hazırlık yapmak. Yani rûhuyla namaza ısınmak ve duygularıyla namaza konsantre olmak. Bunu gerçekleştirmenin yolu da, namazdan önce Kur'ân, tesbih ve duâ ile uğraşmak, dînî eser okumak veya va'z dinlemek gibi şeylerdir.

d. Namazda okuyacağı âyet ve sûreleri namaza başlamadan önce belirlemek ve onların mânâlarını az-çok bilmek. Hiç olmazsa onların neden bahsettiklerini özet olarak bilmek.

---

40 Suyûtî, *el-Fethu'l Kebîr*, III, 224

e. Namazı sâkin ve sâde bir yerde kılmak. Yani namazın kılındığı yerde gürültü olmamalı ve gözün göreceği bir yerde cazip manzaralar bulunmamalı. Tâ insan namazda göz hırsızlığı yapma ve hayaliyle dünyayı gezme imkânını bulmasın.

f. Namazda tadîl-i erkâna riâyet etmek. Namazda tadîl-i erkân, İmâm Ebû Yusuf'a göre bir rükün olduğundan farzdır. İmâm-ı Âzam ile İmam Muhammed'e göre ise vâciptir. Buna göre namazı itidâle riâyet ederek ve acele etmeden kılmak gerekir. Çünkü ebedî bir saadet vesilesi olan ve sonsuz mânevî neticeleri kazandıran namaz gibi son derece ulvî bir ibadeti yaparken acele etmek, en azından tâzime, âdâba ve namazın ruhuna ve hikmetine aykırı bir davranıştır.

g. Namazı cemaatle kılarken safların sık ve düzgün olmasına çok dikkat etmek. Çünkü safların sıklığı ve düzgün olması namazın ikâmesindendir. Yani, namazın tam olmasının bir şartıdır.

h. Her namazı vedâ namazı, yani son namaz olarak kılmak. Yani bir daha namaz kılma fırsatını bulamayacağını ve vefat edeceğini, belki de henüz o namazı kılma esnâsında vefat edeceğini düşünerek, şu dünyada Yüce Allah ile son defa vedalaşma havası içinde kılmak.

ı. Namaza dururken kendisini cehennem karşısında veya yanında farz etmek. Şöyle ki: Sanki âhirette cehennem ateşine atılmak üzere bulunuyor; işte böyle bir anda namaz kılma recasında bulunuyor. Melekler de onun bu samîmî recâsını kabul ediyor ve onun namaz kılmasına müsaade ediyorlar; o da öyle bir halde namaza duruyor. İşte namaza dururken böyle bir düşünce atmosferine sahip olarak durmak ve öyle kılmak gerekir ki, insan namazını tam bir huzur ve huşû ile kılabilsin.

i. Yaşantıya iyi dikkat etmek ve hayali iyi şeylerle doldurmak gerekir. Haramlar şöyle dursun; şüpheli şeylerden bile kaçınmak gerekir. Bu maddenin sahası çok geniştir. Öyle ki, yemekten

içmeye, konuşmaktan dinlemeye, gezmekten seyretmeye kadar her şeyi içine alır.

8. Namazı Cemâatle Kılmanın Fazîleti

Çok hayâtî bir mazeret olmadıktan sonra, namazı cemaatle kılmaya büyük önem vermek ve bu hususta çok titiz olmak gerekir. Çünkü Ebû Hüreyre (radıyallahu anh), cemaatle kılınan bir namazın tek başına kılınan bir namazdan yirmi beş, başka bir rivâyette de yirmi yedi derece daha faziletli olduğunu, ayrıca gece ve gündüz melekleri sabah namazında beraber bulunduklarını ve bu namazlarda nöbet devir teslimi yaptıklarını rivayet ettikten sonra diyor ki: Dilerseniz şu âyeti okuyun: *"Şüphesiz ki, fecrin Kur'an'ı* (sabah namazı gece ve gündüz melekleri tarafından) *şâhid olunan* (bir namaz)*dır.*" [41]

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazın cemaatle kılınmasının ne derece önemli olduğu hususunda şöyle buyurmuşlardır: *"Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa gecenin yarısını ikâme etmiş gibi olur. Kim de yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılarsa bütün geceyi ikâme etmiş gibi olur."*[42]

Evet, İslâm'a göre namazı cemaatle kılmak o kadar önemlidir ki, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) son derece şefkatli ve merhametli olmasına rağmen, bir gün odun toplanmasını, sonra ezan okunmasını ve birisine insanlara namaz kıldırmayı emretmeyi ve cemaate gelmeyenlerin evlerini cayır cayır yakmayı düşündüğünü söylüyor ve sözlerine şöyle devam ediyor: *"Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, şayet insanlar yağlı ve etli bir kemik parçasını veya koyunun iki tırnağında bulunan et kadar bir şeyi bulacaklarını bilselerdi, kesinlikle yatsı namazında hazır bulunurlardı."*[43]

---

41 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 159, Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 450

42 Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 376

43 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 158

Diğer bir hadislerinde de, münafıklara sabah ve yatsı namazından daha ağır bir namazın olmadığını söyledikten sonra şöyle buyuruyor: *"Şayet onlar bu iki namaza iştirak etmenin faziletini bilselerdi, sürünerek bile olsa yine bu iki namaza gelirlerdi."*[44]

Hem İslâm'da namazın ve cemâatin ne derece önemli olduğunu şundan anlamalı ki, savaşta düşman karşısında iken bile, namazı cemaâtle kılma esası getirilmiş, bu namazın nasıl kılınacağı açıklanmış ve askerlerin hiçbir fırsat bulmamaları hâlinde bineklerinde veya araçlarında imâ ile de olsa namazlarını mutlaka kılmaları gerektiği hükme bağlanmıştır.

İşte namazı cemaatle kılmak bu derece önemli olduğundandır ki, saâdet asrında cemâatin özürsüz terk edildiğini göremiyoruz. Yine bundan ötürüdür ki cemâati özürsüz terk etmeyi alışkanlık hâline getirmek, tarih boyunca nifak alâmeti sayılmıştır.

Kaldı ki, namazın günde beş vakte tahsis ve taksim edilmesi ve günde beş vakit ezan okunması, müminlerin dinlenmesi ve yenilenmesi adına çok mühim bir fırsat ve çok büyük bir nimettir.

Öyle ise her şeyin namaza bağlı olduğu bir günlük plan hazırlamalı, günlük işleri namazdan evvel veya sonraya göre ayarlamalı ve hayatı bu çerçeve içinde geçirmeye çalışmalı. Ayrıca beş vakit namazı vaktinde ve cemaatle kılmaya ve namazın sonundaki zikir ve tesbihleri aksatmamaya çok özen göstermeli.

Cenâb-ı Hak, bizleri ve zürriyetimizi, namazı hakkıyla edâ etmeye muvaffak kılsın ve namazı gözümüzün nûru ve kalbimizin sürûru eylesin. Âmin.

---

44 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 159

On İkinci Ölçü
ORUÇ

Orucun ne kadar kıymetli bir ibadet, ne derece tesirli bir huzur kaynağı ve nasıl bir değer ölçüsü olduğunu bir parça anlamak isteyen kimse, âyet ve hadislerden çıkarılmış olan aşağıdaki hususlara dikkatle bir baksın. Sonra da oruç tutanlardan tanıdıklarını hayâlinden geçirsin ki, orucun, bütün hayırlar için ne derece sağlam bir kaynak ve bütün şer için ne derece yıkılmaz bir engel olduğunu görsün.

Oruç daha önceki ümmetlere farz kılındığı gibi bize de Ramazan ayında tutulmak üzere hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Orucun farz olması hem kitap hem de sünnet ile sâbittir.

İslâm dîninin en mühim rükünlerinden ve en parlak alâmetlerinden olan orucun maddî-mânevî pek çok faydaları vardır.

1. Oruç İbâdetinin Faydaları

a. Oruç, insanı dünyada haddini aşıp sapmaktan ve taşkınlık yapmaktan koruduğu gibi âhirette de cehennem azâbından korur.

b. Oruç, insanı günah kirlerinden temizler ve arındırır.

c. Oruçlu insanın ağız kokusu, Yüce Allah katında misk kokusundan daha hoştur.

d. Oruç, bedeni hastalıklardan sıhhate kavuşturur.

e. Oruç tutan bir kimse sabahtan akşama kadar aralıksız ibâdet yapmış sayılır ve böylece bütün zamanı lehinde şahâdet ettirir.

f. Oruç, insanın adını, şân ve şerefini yüceltir.

g. Melekler oruç tutanlar için istiğfâr ederler.

h. Yüce Allah, oruç tutanlar içine girdiklerinde dünyadaki bütün yorgunlukları gitsin ve rahat etsinler diye cennete, hazırlanıp süslenmesini emreder.

ı. Oruç sâyesinde insan, meleklerin muttasıf oldukları bazı sıfatlara nâil olur. Meselâ: Melekler yemeğe, içmeye, evlenme gibi şeylere muhtaç olmamakla Cenâb-ı Hakk'ın "**Samed**" ismine mazhardırlar. İşte oruçlu olan kimse de yemek, içmek, âilesi ile münâsebet kurmak gibi şeylerden uzak olduğundan ötürü, bu haliyle Meleklere benzemiş olur.

i. Oruç, Yüce Allah ile kul arasında gizli bir amel olup, orucun sadece Allah için tutulmuş olacağından kul o nisbette Yüce Allah'a yaklaşır.

2. Oruç İbâdetinin Önemi ve Üstünlüğü

Birinci Önemi: İnsanın yaptığı her bir amelde başkaların muttalî olmasıyla bir kısım menfaat ve çıkarların düşünülmesi ve bulunması kuvvetle muhtemeldir. Maalesef insanın ameline şan ve şöhret fikrinin, makam ve mansıp arzusunun, mal ve servet meylinin, kadın ve dünya câzibesine kapılma hissinin, riyâ vs. şeylerden birisinin karışması çokça vuku bulan bir şeydir. Amelini bu gibi garazlardan kurtaran pek az kimse vardır. Halbuki

amellerin Yüce Allah katındaki yüksek dereceleri, katkısız ve sâde olmalarıyla doğru orantılıdır. Bir amel herhangi bir garaz ve düşünceden ne kadar uzaksa ve ne derece Yüce Allah için yapılmışsa, Yüce Allah katında o nisbette büyüktür.

İşte istemediğimiz halde amelimize karışan ve az da olsa yapılan ibadetin makbuliyet derecesini zedeleyen menfaat ve garazlar oruç için düşünülemez. Zira oruç, Yüce Allah ile kul arasında gizli bir ameldir. Yani bir kimse ya hakikaten oruçludur veya oruçlu değildir. Oruç tutuyorsa Allah için tutuyordur. Gösteriş vs. için değildir.

İkinci Önemi: İbâdetlerin kabul derecesi samimiyet ve meşakkatle doğru orantılı olduğuna, oruç ibâdeti de *"ihlâs ve meşakkatle"* ifâ edildiğine göre; elbette oruca karşılık olarak verilecek mükâfat başka amellere kıyasla çok daha farklı ve daha üstün olacaktır. Çünkü oruç alışanlara kolay gelse bile, alışmayanlara bilhassa nefsini ıslah etmeyenlere gayet zor bir ibâdettir.

Üçüncü Önemi: Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için meşakkatlere katlanarak yemesini, içmesini ve nefsin heves ve arzularını terk ederek oruç tutan bir kimseye, Yüce Mevlâ öylesine mükâfatlar vadetmiş ve hazırlamıştır ki, beşerin hayali o mükâfatı tahayyül etmekten, melekler ona muttalî olup bilmekten ve onu yazmaktan âcizdirler. Öyle anlaşılıyor ki kulun, amelini Yüce Rabbi'ne ihlasla takdim etmesine mukabil, rahmeti sonsuz olan Yüce Rabbi de ecir ve sevabını kimseye göstermeden bol bol o kuluna verecektir.

Dördüncü Önemi: Oruç, özellikle de Ramazan-ı Şerif orucu nîmetlere karşı hakîkî ve halis, azametli ve umumî bir şükrün anahtarıdır.

Oruç, nefsin şiddetli hırsını, fâni şeylere karşı tutkun- luğunu ve şiddetli alâka ve muhabbet ile dünyaya atılmasını önlemekle, onu kötü ahlâk içinde yuvarlanmaktan kurtarıp iyi ahlâka ve güzel huylara alıştırır.

Özellikle Ramazan-ı Şerif'te amellerin sevabı bire bin ve hatta binler olması itibariyle, oruç ibadeti dünyaya âhireti kazanmak için gelen insanın kazancını son derece kârlı ve bereketli kılar.

Müminler oruç sayesinde derecelerine göre ayrı ayrı nurlara, feyizlere ve mânevî sürurlara mazhar olurlar. Kalp, rûh, akıl ve sır gibi latifelerin özellikle Ramazan-ı Şerif'te çok terakkî ve tefeyyüzleri vardır. Öyle ki midenin ağlamasına bedel onlar masûmâne gülerler.

Beşinci Önemi: Oruç bir kalkandır. Kalkan insanı düşmandan gelecek tehlikelere karşı nasıl koruyorsa; oruç ibâdeti de, insanı nefsin şerrinden ve aldatmasından, şeytanın da vesvesesinden ve tuzaklarından öyle korur.

3. Oruç, Nefsin Firavunluk Damarını Kırar

Rabbisini bir türlü tanımak istemeyen nefsin, oruç sayesinde Firavunluk damarı kırılır. Âcizliğini, zayıflığını ve ihtiyacını anlar ve oruç sayesinde kul olduğunu idrak eder.

Oruç kendini hür ve serbest oraka gören nefsin her istediğini yapmasına mânî olmakla nefsi terbiye eder. Nitekim rivâyette vardır ki: Cenâb-ı Hak nefse demiş ki: "*Ben neyim, sen nesin*?" Nefis demiş: "Ben benim, Sen Sensin." Azâb vermiş, cehenneme atmış. Yine sormuş, yine demiş: "Ene ene, ente ente." Hangi nev'i azâbı vermişse enâniyetten vazgeçmemiş. Sonra açlık ile azâp vermiş. Yani aç bırakmış. Yine sormuş: "*Men ene vemâ ente?*" Nefis demiş: أَنْتَ رَبّى الرَّحِيمُ وَ أَنَا عَبْدُكَ الْعَاجِزُ "*Sen benim Rabb-i Rahîmimsin, ben de Senin âciz bir abdinim.*"[45]

Madem ki orucun maddî-mânevî bu kadar çok faydaları var, madem ki nefsin en fazla zoruna giden ve hiç istemediği amel oruçtur. Ve madem ki "Nefis insanı önce doyurur sonra aldatır"

45 *Bediüzzaman Said Nursî, Mektûbat*, 378

gerçeği her gün yüz binlerce hâdise ile su yüzüne çıkmıştır. O halde aklı başında olan, hislerine mağlub olmayan, yakasını nefsin paralayıcı pençesinden bir an önce kurtarmak isteyen ve ismet ile iffetlerini ve buna bağlı olan izzetlerini muhafaza etme husunda özen gösteren genç kardeşlerimiz, oruç ibâdetine daha fazla önem vermelidirler.

Hasılı: Oruç tutmaktan dolayı meydana gelen açlığın hiçbir zaman zararı olmadığı gibi, faydasına da nihayet yoktur. Yeter ki oruç herhangi bir garaz için değil; sadece Allah rızası için tutulmuş olsun. Hem sadece midenin ağzını kapatmakla değil, nefis hesabına çalışan bütün duyguları, göz ve kulakları da haram ve mekruhlara karşı tıkamak sûretiyle oruç tutulmuş olsun.

Oruç sayesinde nefsini terbiye, rûhunu tasfiye, kalbini mücellâ, duygularını hüşyar ve yüzünü berrak edenlere müjdeler olsun.

4. Rahmet Yönüyle Ramazan-ı Şerîf'in Fazîleti

a. Ramazan-ı Şerif Rahmet, Gufran ve Âzâd Ayıdır

Ramazan ayı, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına sonsuz rahmet ve geniş mağfiretiyle azamî derecede tecelli ettiği bir aydır. Öyle ki hadîs-i şeriflerde beyan edildiği gibi, Ramazan ayının evveli rahmet, ortası mağfiret ve sonu da cehennem ateşinden âzâd olmaktır. Hem Ramazan ayı, cennet kapılarının sonuna kadar açıldığı, cehennem kapıların tamamen kapandığı ve şeytanların elebaşılarının zincirlere vurulduğu, dolayısıyla iyi hasletlerin kazanılması ve kötü hasletlerin terk edilmesi için son derece müsait olan bir zemindir.

b. Ramazan-ı Şerif Bereket Ayıdır

İnsan ebedî âleme doğru gitmek üzere yaratılmış olan bir varlıktır. Yani insan, bu dünyaya ticaret için gönderilmiştir ve âhiretini bu dünyada kazanacaktır. Ticaretle uğraşan insanlar, mallarını

pazarlamak ve satmak ve dolayısıyla çok kazanç sağlamak için pazar yeri arar ve mevsim kollarlar. Hangi pazar yerinde ve hangi mevsimde hangi mal daha fazla geçerli ise, o pazara ve o mevsimde o malı piyasaya sürerler ve bu şeklide hareket etmekle de ciddî kârlar ve kazançlar elde ederler.

İşte Ramazan-ı Şerif de böyle çok bereketli ve kazançlı bir mevsimdir. Öyle ki yapılan bir iyiliğe karşılık olarak binlerce sevap verilir. Nitekim daha önce de geçtiği gibi, Kur'ân-ı Kerim'in her harfine başka zamanlarda ondan yedi yüze kadar sevap verildiği hâlde, Ramazan-ı Şerif'te özellikle de Kadir gecesinde sahip olunan ihlâsa ve çekilen meşakkate göre bu sevaplar kat kat çoğalmakta ve otuz bine hattâ yüz bine kadar çıkmaktadır. Öyle ise âhiretini kurtarmak isteyen bir kimse, bu ayda daha çok Kur'ân okumalı, daha çok ibâdet etmeli, daha çok hayır yapmalı ve daha çok hayır ve hasenât işlerine koşmalı ki, âhiret âlemine ellerini bereketlerle doldurmuş olarak gitmiş ve ebedi saadetini garantilemiş olsun.

5. Kulluk Yönüyle Ramazan-ı Şerîf'in Fazîleti

a. Ramazan-ı Şerif Sıyam ve Kıyam Ayıdır

Yüce Allah bir âyet-i kerimede şöyle buyuruyor:
يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ. أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ Yani, *"Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.* (Size farz kılınan oruç), *sayılı günlerdedir."* (Bakara Sûresi, 183-184)

Bu sayılı günlerin Ramazan ayı olduğu, bundan sonra gelen âyette açıkça bildiriliyor.

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de meâlen şöyle buyuruyor: *"Şüphesiz ki Yüce Allah size Ramazan orucunu farz kıldı. Ben de size kıyamını (teravih namazını) sünnet kıldım. Buna göre*

kim faziletlerine inanarak ve sevaplarını Allah'tan bekleyerek Ramazan'da orç tutar ve teravih namazını kılarsa annesinin kendisini doğurduğu gün gibi (tertemiz ve günahsız) olur."[46]

"Kim faziletine inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan'da oruç tutarsa geçmiş günahları bağışlanır. Yine kim faziletine inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek kadir gecesini ihyâ ederse geçmiş günahları bağışlanır."[47]

Bu âyet ve hadislerden anlaşılıyor ki, Ramazan ayında oruç tutmak farz, teravih namazı da kuvvetli bir sünnettir.

b. Ramazan-ı Şerif Kur'ân Ayıdır

Yüce Allah bir âyet-i kerîmede şöyle buyurmaktadır:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ

"O Ramazan ayı ki, insanlara bir hidâyet kaynağı olarak ve doğru yola götüren ve hakkı batıldan ayıran en açık delillerden ibaret olarak Kur'ân, o ayda indirildi." (Bakara Sûresi, 185)

Kur'ân Allah'ın kelâmı, hidayet kaynağı ve sırât-ı müstakim olması îtibariyle Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz feyzinin bir mecmuası, o feyze ermenin en kuvvetli bir vesilesi, en güvenilir bir kurtuluş rehberi ve en kuvvetli bir saadet vâsıtasıdır. Kur'ân Kerim, Kadir gecesinde nazil olmuştur. Kadir gecesi ise âlimlerin çoğuna göre Ramazan ayındadır. Bizler bir büyüğümüzün beldemize veya hânemize geldiği ayı, günü, hatta saati tespit eder ve onu her yıl kutlarız. Yani hayâllerimizi o geçmiş ânın hatıralarıyla canlandırır ve o hatıralarla canımıza can katarız. İşte Kur'ân-ı Kerîm'in de, Ramazan ayında nâzil olduğunu düşünmeli ve o ayın, o günün ve o ânın hatıralarıyla canlanmaya ve yeniden toparlanmaya çalışmalıyız. Nitekim on beş asırdan beri böyle olmaktadır ve bu ayda

---

46 Nesâî, *Sünen*, IV, 158

47 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 524

dünyanın her tarafında okunan mukabeleler ve indirilen hatimler bunun en canlı örneğidir.

Ramazan-ı Şerif Kur'ân ayıdır demek, her şeyden önce Kur'ân'ın lafzını çokça okuma ve Kur'ân'ı hatmetme ayıdır demektir. Çünkü Ramazan-ı Şerif'te okunan Kur'ân'ın sevabı diğer aylara göre binlerce kat daha fazladır ve bu hususta ona rekabet edecek, kâinatta hiçbir kitap ve belki de hiçbir ibadet yoktur ve hiç kimse bunun bir benzerini gösteremez. Nitekim Bediüzzaman Hazretleri bu konu ile ilgili olarak şöyle demiştir:

"... Kırk vecihle mu'cize ve her dakikada hiç olmazsa yüz milyonun dillerinde gezen, nur serpen ve her bir harfinde asgarî olarak on sevap ve on hasene ve bazen on bin ve bazen da -Leyle-i Kadir sırrıyla- bir harfine otuz bin hasene ve meyve-i cennet ve nûr-u berzah veren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyandır. Bu makamda ona rekabet edecek, kâinatta hiçbir kitap yoktur ve hiçbir kimse gösteremez. Madem bu elimizdeki Kur'ân, semâvat ve arzın Hâlık-ı Zülcelâlinin rubûbiyet-i mutlakası noktasından ve azamet-i ulûhiyeti cihetinden ve ihata-i rahmeti canibinden gelen kelâmıdır, fermanıdır, bir mâden-i rahmetidir. Ona yapış; her derde bir deva, her zulmete bir ziya, her ye'se bir rica, içinde vardır. İşte bu ebedî hazinenin anahtarı imandır ve teslimdir ve onu dinleyip kabul etmektir ve okumaktır." [48]

Öyle ise bizler özellikle de Ramazan-ı Şerif'te her gün Kur'ân okumak suretiyle bir taraftan Ramazan ayının hakkı olan Kur'ân'ı okuma ibadetini gerçekleştirmeli, diğer taraftan da Yüce Rabbimizle irtibatımızı daha da kuvvetlendirmeliyiz.

Hem Ramazan-ı Şerif Kur'ân ayıdır demek, Kur'ân'ın mânâsını hâl ve davranışlarla okuma, Kur'ân'ın mânâsını ve dolayısıyla çevrede cereyan eden hâdiseleri tefekkür etme ve Kur'ân'ın sözlerini öğretme ve mânâsını duyurma ayıdır demektir. Hem Ramazan-ı

---

48 Bediüzzaman Said Nursî, *Lemalar*, 216

Şerif Kur'ân ayıdır demek, Kur'ân'da bulunan bütün emir ve yasaklara riâyet edildiği ay demektir. İlâhî emir ve yasaklara her zaman riâyet etmek gerekse de, pek çok emir ve yasak var ki, başka aylarda bazı sebeplerden dolayı ihmal edilebiliyorlar.

Meselâ: Oruç Ramazan ayında farzdır. Oruç ibâdetinin daha sıhhatli olması için de bazı şeyleri yapmak ve bazı şeyleri terk etmek gerekmektedir. Buna göre de, Ramazan ayı Kur'ân-ı Kerîm'in tablolar hâlinde canlı olarak sahnelendiği ve dolayısıyla kalplerimizin, evlerimizin, memleketimizin ve top yekun bütün dünyanın bir mescid hâline dönüştüğü bir ay olmuş oluyor.

Evet Ramazan-ı Şerifte Kur'ân okumak, onu dinlemek ve onu hatmetmek çok iyi ve gayet güzel bir şeydir. Fakat bununla yetinmek çok ciddi bir eksikliktir. Çünkü Kur'ân yaşanmak için, hayata hayat yapılmak için ve hayat kendisiyle nizama ve intizama sokulsun diye indirilmiş olan bir mukaddes kitaptır. Öyle ise gerçek mümin odur ki, ağzıyla Kur'ân'ın lafızlarını okuduğu gibi, hâliyle de onun mânâsını okusun. İşte mümin o zaman çok sevimli olur ve o zaman onun gerek kulluğunun tadına gerekse arkadaşlığının tadına doyum olmaz. Cenâb-ı Hak, biz âciz kullarını böylesine yüce bir şereften hiçbir zaman mahrum etmesin. Bizleri sürekli olarak bu şerefle bahtiyar kılsın. Âmin.

c. Ramazan-ı Şerif düâ ve istiğfâr Ayıdır

Ramazan-ı Şerif duâ ve münâcât, tevbe ve istiğfâr, yalvarış ve yakarış ayıdır. Bu itibarla bu ayda duâya ve istiğfâra, yalvarış ve yakarışa çok önem verilmelidir. Çünkü son derece feyizli ve bereketli olan böyle bir ayda bir kimsenin bir taraftan Yüce Allah'ın sonsuz azamet ve kibriyasını, sınırsız fazıl ve rahmetini, sayısız ihsan ve ikramlarını düşünerek, diğer taraftan kendisinin fânilik, âcizlik ve ihtiyaçlar içerisinde kıvrandığını görerek, sonra da Yüce Allah'ın alîm, semî, basîr, kadîr, karîb, ve mücîb olduğuna, yani

her şeyi bildiğine, duyup gördüğüne, her şeye gücünün yettiğine, insana şah damarından bile daha yakın olduğuna ve dualara icâbet ettiğine inanarak kalb huzuruyla yaptığı duâlar ve istiğfârlar elbetteki Allah katında kabul edilmeye daha yakın ve daha layıktırlar. Evet bir mümin Ramazan ayında oruç tuttuğu gibi, bu ayda duâ ve münâcâta, tevbe ve istiğfara da çok önem vermeli, hattâ Yüce Allah'a yalvarıp yakarmak için özel vakit ayırmalıdır. Özellikle de Kadir gecesi ile ilgili olarak Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tavsiye ve irşad buyurdukları:

اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ كَرِيمٌ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّى *"Allahım! Sen çok affedicisin, affetmeyi seversin. Beni affeyle."* [49] duâsını çokça yapmalıdır.

Bu noktada şunu çok iyi bilmeli ki, bu ayda düâ yapılmaz, tövbe ve istiğfar edilmez, salâhat ve istikâmet yoluna girilmez ve güzel ve hayırlı bir amele başlanılmazsa, diğer aylarda bunun gerçekleşmesi daha zor olur.

d. Ramazan-ı Şerif hayır ve Hasenât Ayıdır

Aslında yılın her ayında hayırlara ve iyiliklere sevap verilmektedir. Ama Ramazan ayında verilen sevaplar çok daha fazladır. Yılın hangi ayında zekât ve sadaka verilse Allah katında kabul görür ve ona sevap verilir. Ancak Ramazan ayında verilen zekât ve sadakanın sevâbı çok daha fazladır. Öyle ki, Ramazan ayında yapılan hayırların sevâbı bire bin, hattâ binlerdir. Bundan dolayı değil midir ki Müslümanlar yapacakları çaplı iyilikleri ve külli hayırları bu mübarek aya saklarlar, bu mübarek ayda diğer aylara göre daha fazla hayır yaparlar ve böylece ciddî kârlarla âhiretlerini garanti altına almaya çalışırlar.

Hadislerde vardır ki: *"Ramazan ayı girdiğinde, cennet kapıları*

---

[49] Tirmizî, *Sünen*, V, 534

açılır, cehennem kapıları kapanır, şeytanların elebaşıları zincirlere vurulur ve bir münâdî şöyle nidâ eder:

يَا بَاغِىَ الْخَيْرِ أَقْبِلْ وَ يَا بَاغِىَ الشَّرِّ أَقْصِرْ *Ey hayır isteyen ve hayır peşinde koşan kimse! Koş. Çünkü bu ay, hayır yapma ayıdır. Ve ey şer isteyen ve şer peşinde koşan kimse! Dur ve elini şerden çek. Çünkü bu ay şer işlenecek ve kötülük yapılacak bir ay değildir.”* [50]

Bundan ötürüdür ki, yüce âlemden gelen bu ulvi sesi duyan yüce ruhlar, bu ayda bütün azim ve gayretlerini toplar ve bu ayı şân ve şerefine uygun bir şekilde değerlendirmeye koyulurlar. Bunun için de Kur'ân'ın emir ve yasaklarına riayet etmeye çoğunlukla bu ayda karar verir ve bu ayda gerekeni yapmaya başlarlar.

Hasılı: İlâhî fazıl ve rahmetin, feyiz ve bereketin her tarafı kuşattığı, pek çok kimsenin affa mazhar olup cehenneme girmekten kurtulduğu, orucun farz kılındığı, teravih namazının kuvvetli bir sünnet olduğu, hayır ve hasenatın fazlasıyla ödüllendirildiği ve duaların makbul olduğu Ramazan-ı Şerif ayının, diğer aylardan üstün olduğu gün gibi açıktır.

İşte bütün bu gerçekler ve üstünlükler karşısında selim bir akla ve kâmil bir îmana sahip olan bir mümin her hâlde şöyle düşünür veya düşünmesi gerekir:

Ramazan ayını idrak eden bir kimse, bu ayda bağışlanmak için gayret göstermezse, ya ne zaman gösterecek? İnsan hayırlı amellere bu ayda başlamaz ve çirkin amelleri bu ayda terk etmezse, bunu başka hangi ayda gerçekleştirecek? İnsan, içinde bulunduğu hâlini bu ayda muhasebe eleğinden geçirmez ve geleceğini ona göre hazırlamazsa, bunu başka ne zaman yapacak?

Hem insan, Kur'ân'ın hidâyetinden nasibini bu ay almazsa, ya ne zaman alacak? İnsan, îmânını tazelemeyi ve kuvvetlendirmeyi bu ay yapmazsa, ya hangi ayda yapacak? İnsan, tabiat olaylarını

---

50 Tirmizî, *Sünen*, III, 66; Münzirî, *et-Terğib ve't-Terhib*, II, 97

bu ayda ibret gözüyle tefekkür etmez ve onlardan alınması gereken ibret dersini almazsa, ya bunu hangi ayda sağlayacak?

Hem insan, ibadetlerindeki kusurlarını bu ayda telâfi etmez ve namazlarını aksatmadan bu ayda kılmaya başlamazsa, ya bütün bunları ne zaman yapacak?

Hem insan, bu ayda haramlardan nefret ederek uzaklaşmaz, fuhuş, kumar, şarap, faiz, yalan, hile gibi haramları terk etmez ve terk etmeye kendini alıştırmazsa, ya bütün bunları ne zaman sağlayacak?

Hem insan ziyafet ve ziyaret vesilesiyle bir taraftan mümin kardeşleriyle dayanışmayı, diğer taraftan yeni kimselerle tanışmayı ve yeni dostlar edinmeyi bu ayda yapmazsa, ya bütün bunları ne zaman yapacak?

İşte aklı başında ve imânı kâmil olan bir mümin bütün bunları düşünür ve dolayısıyla Ramazan ayını sıyam, kıyam, kırâat, duâ ve hasenât ile değerlendirmeye ve bu vesile ile sonunda İlâhî af ve gufrana ermeye azamî derecede gayret gösterir.

Cenâb-ı Hak bizleri de Kadir gecesi hakkı için, Ramazan ayını layıkıyla değerlendiren ve sonunda affa ve mağfirete nâil olan salih kullarından eylesin. Âmin.

On Üçüncü Ölçü

HAC VE UMRE (ŞEÂİRE HÜRMET)

1. Şeâir'in Tanımı ve Mâhiyeti

Şeâir, şiâr veya şaîre'nin çoğulu olup izler, belirtiler, deliller, nişânlar ve alâmetler demektir ki, daha çok ayırt edici belirtiler, üstünlük veren işaretler, Hakk'ı gösteren deliller ve üstün kılınan alâmetler mânâsında kullanılır.

Şeâir, umumun hukukuyla ilgili olup bütün topluma âit olan bir kulluktur. Bazı şiârlar vardır ki, birisinin yapmasıyla o toplumun hepsi istifâde eder; onun terkiyle de bütün toplum mahrum kalır ve bundan ötürü de hepsi sorumlu duruma düşer. Bunun içindir ki, bu cinsten olan şiârlar nâfile cinsinden de olsa, şahsî farzlardan daha ehemmiyetlidir. Bu nevi şiârlara riyâ girmez ve bunlar mutlaka ilân edilirler. *Ezân-ı Muhammedî* gibi.

İslâm'a ve Müslümanlara âit maddî-manevî pek çok alâmet ve husûsî mânâsı ile pek çok şiâr vardır. Meselâ: Ravza-i Tâhire, Ka'be, Safâ, Merve, minâre, câmi gibi yerler, İslâm'ın en mühim ve herkesin bildiği şiârları olduğu gibi; kelime-i tevhid, kelime-i şehâdet, namaz, Kur'ân, ezân, Arafat'ta vakfe, Müzdelife'de cem', Minâ'da şeytan taşlamak ve kurban kesmek, Cuma ve

Bayram namazları, tekbir, salâvât-ı şerife ve doğruluk gibi hususlar da İslâm'ın ve Müslümanların mânevî şiârlarıdır.

Hakîkî mümin bu şiârlara, azametlerine uygun bir şekilde riayet eder ve tâzimde bulunur. Hem kendisinin hem de evlâd-u ıyâlinin hislerinin bu şeâire karşı hürmetle dolup taşmaları hususunda her zaman gerekli titizliği gösterir.

Zikri geçen şeâir bir mümin için her şeydir. Çünkü mümin bilir ki kendi varlığı, içinde bulunduğu cemiyetin varlığı ve bu varlığın huzurlu olarak bekası, bu şiârların ihyasına ve devamına bağlıdır. Maddî plânda olsun mânevî plânda olsun bu şeâir yıkıldığı anda her şey yıkılmıştır. Ve artık büyük kıyametin kopması yakındır.

İslâm dîni'nin en mühim rükünlerinden ve en parlak alâmetlerinden birisi olan haccın farz olması hem kitap hem de sünnet ile sâbittir. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyruluyor:

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا *"Yoluna gücü yeten bir kimsenin o beyti haccetmesi de insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır."* (Âl-i Imran Sûresi, 97)

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ *"Haccı ve umreyi de Allah için tamam yapın."* (Bakara Sûresi, 196)

Rasûl-i Kibriyâ Efendimiz de şöyle buyuruyor:

أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا *"Ey insanlar! Allah size haccı farz kıldı. Öyle ise haydi hac yapın."* [51]

مَنْ حَجَّ هٰذَا الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَ لَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ *"Her kim bu beyti* (Kâbe'yi, hac veya umre maksadıyla) *ziyaret eder de kötü sözler söylemez ve günah işlemezse, o kimse annesinden doğduğu gibi tertemiz ve günahlardan arınmış olarak geri döner."* [52]

---

51 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 975

52 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 209

اَلْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ

"Umre ikinci bir umreye kadar yapılan (küçük) günahlar için kefarettir. Kabul olan bir hac ise, onun karşılığı, ancak cennettir."[53]

Bu âyet ve hadislerden açıkça anlaşılıyor ki, İslâm'ın en parlak alâmetlerinden birisi şüphesiz ki hac ve umredir. Hac, sözlükte büyük ve mühim bir şeyi kasdetmek, bir şeye çokça gidip gelmek mânâsınadır. İslâm'a göre ise hac, belli günlerde ve belirli şartlar içerisinde bazı özel yerleri Allah rızâsı için kastedip o yerleri ziyaret etmek demektir ki, içinde ihram, vakfe, cem', recm, tavaf ve sa'y gibi ibadet ve vazifeleri barındır. Umre de belli şartlar altında ancak sınırlı bir zaman olmaksızın Allah rızası için belirli yerleri ziyaret etmek demektir. Bunun geniş açıklaması için fıkıh kitaplarına başvurmak gerekir.

Maddî-mânevî hâli ve vakti yerinde olan bir Müslüman bu mukaddes yerlere gider, o mübarek yerleri ziyaret eder, kalbindeki îmanın ve ruhundaki hürmetin ifadesi olarak oralara yüzünü sürer ve onlarla olan irtibatını fiilen gösterir. Sonra da bununla yetinmez; vatanına döndükten sonra tanıştığı kimselerle ziyaret ettiği mukaddes yerler arasında bir kavuşma vesîlesi ve bir hasret giderme vasıtası olur.

2. Beytullâh'ın Fevkalâde Yüceliği

Haccın şer'î sebebi ve hikmeti *Beytullah*, hakîkî illeti ise Cenâb-ı Hakk'ın emridir. *Beytullah*, insanların ibâdet yapmaları için Mekke-i Mükerreme'de kurulan ilk mâbed ve ilk kıbledir. Mescid-i Aksâ çok daha sonraları Süleyman (aleyhisselâm) tarafından yapılmıştır.

Beytullah'ın meziyetleri sayılamayacak kadar çoktur. Bütün mescitlerin üstünde bir fazileti vardır. Çünkü o yer yüzünde ilk

53 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 983

mesciddir, emniyet, istikrar ve huzur yeridir, hidâyet ve nur merkezidir, bütün insanlar ancak onu ziyaret etmekle hac vazifesini yapmış sayılırlar ve o, kıyamete kadar haklı olarak Müslümanların kıblesidir. Evet, Beytullah ehl-i tevhid'in kıblesidir ve o, buna hakkıyla layıktır. Zira onun yapılmasını Allahü Teâlâ emretmiş, Cibril-i Emin de tebliğ etmiştir. Bir *Ka'be* ki onun yapılmasını Yüce Allah emretmiş, projesini Cibril-i Emin çizmiş, ustalığını İbrâhim (aleyhisselâm) yapmış, kalfalığını da İsmâil (aleyhisselâm) yerine getirmiştir; elbette böyle bir *Ka'betullah* bütün ehl-i tevhid'in kıblesi olmaya layıktır.

Evet yeryüzünde insanların gelip ibadet edecekleri ilk mukaddes ev olarak yapılan *Ka'be,* Mekke'de ilk defa Melekler tarafından inşa edilmiş olup Peygamberlerin kıblesidir. Bu itibarla pek çok Peygamber Ka'be'yi ziyaret etmiştir. Hattâ yetmiş civarında Peygamberin Ka'be'nin çevresinde, tavaf edilen yerin altında medfun olduğu rivayet edilmiştir.

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) otuz beş yaşlarında iken, yani henüz peygamber olmadan önce Ka'be yıkılmış ve yeniden yapılmıştı. O zaman Hacerü'l-Esved'in yerine konması hususunda çıkan anlaşmazlık üzerine, Cenâb-ı Hak, bu şerefi Hazreti Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) nasib etmiş ve bununla O'nun Hâtemü'l-Enbiyâ olacağının açık işaretini vermişti.

Ka'be, semâdaki *Beyt-i Ma'mûr*'a mukâbil olarak yapılmıştır. İşte *Beyt-i Ma'mur*, bir rivayete göre her gün yetmiş bin melâikenin ziyaret edip tavaf ettikleri ve kıyamete kadar bir daha geri dönmeyecekleri mukaddes bir mâbed olduğu gibi, Ka'be de yeryüzünde insanların tavaf ettiği ve kıyamete kadar hiçbir zaman ziyaretsiz ve tavafsız kalmayacağı son derece mukaddes bir mâbeddir. Nitekim dünya tarihinde en muazzam ve baş döndürücü bir hâdise olan miraç seferi, Mekke'de Ka'be'nin yakınında başlamış ve yine orada tamamlanmıştır.

3. İslâm'ın Mihrâbı ve Minberi olan Mekke ile Medîne

Mekke:

Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliği, Mekke'ye yakın olan Nur dağındaki Hirâ mağarasında inzivada iken, kendisine inen Kur'ân'la başladı ve böylece İslâm güneşi Mekke ufuklarından doğmuş oldu.

Mekke devri îmân hakikatlerinin bildirildiği, İslâm davasının çilesinin çekildiği, açlığın ve susuzluğun, yalnızlığın ve garipliğin, tehdit ve hakâretlerin duyulup görüldüğü bir devirdir. Ama buna mukabil Mekke devri îman, İslâm, ihlas, uhuvvet, vefâ, fedakârlık, sebat, metanet ve sadâkat gibi mümtaz vasıfların tam mânâsıyla sergilendiği bir devirdir.

Mekke devrinde müminler, günümüzde de dünyanın değişik yerlerinde olduğu gibi sırf îman ve takvalarından ötürü baskı ve eziyetler altında inliyor ve dolayısıyla îmanlarının îcab ettirdiği kulluğu gereği gibi yapamıyorlardı. Neticede kendilerinden fazla sevdikleri Ka'be'yi ve Mekke'yi terk edip Habeşistan'a, daha sonraları da Medîne'ye hicret etme zorunda kalıyorlardı. Derken tarihin en mukaddes, en şerefli, en büyük ve en anlamlı hicreti gerçekleşmiş oldu.

...Ve Medîne:

Sevgi ve bağlılığın en ibretli timsali, fedâkârlığın ve vefânın en canlı misali, vahdet ve uhuvvetin en parlak aynası ve İslâm'ın cihana yayılmasının en bereketli merkezi hiç şüphesiz Medîne'dir. Hem Bedir, Uhud, Hendek ve diğer harpler, hep Medîne'de hazırlanan kudsî ordularla yapıldı ve böylece İslâm'ın bütün cihana yayılması oradan sağlandı.

Cenâbı Hakk'ın ve meleklerin salâtta bulunduğu ve müminlerin kendisine salât ve selâm getirmeleri için emrolundukları Hazret-i Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) cism-i şeriflerinin içinde bulunduğu *Ravza-i Tâhire* de *Medîne-i Münevvere*'dedir.

Binlerce salât ve selâm, O Ravzâ-i Tâhire'nin Sâhibine ve O'nun Âl ve Ashâbının üzerine olsun.

4. Hacc'ın Hikmet ve Faydaları

Haccın dünyevî ve uhrevî olmak üzere pek çok faydalarının olduğu, herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte burada doğrudan doğruya, Müslümanlar için bir değer ölçüsü olması itibariyle bazı hikmet ve maslahatları üzerinde durulacaktır.

Birinci Hikmet: Gerek hac gerekse umre ibadeti, İslâm'ın belli başlı şiarlarından, yani alâmetlerindendir. Hatta ihram, telbiye, Ka'be, Safâ, Merve, Mescid-i Haram, Arafat'ta vakfe, Müzdelife'de cem', Minâ'da şeytan taşlamayıp kurban kesmek, ihramlı iken bazı mubah şeyleri terk etmek ve ihramdan çıkmak için tıraş olmak gibi ibadetler, pek çok alâmetleri içinde toplayan ve asla bir benzeri olmayan eşsiz birer İslâm şiârı ve birer kulluk nişânıdırlar. İşte İslâm'a âit pek çok şiârın ve alâmetin bulunduğu mübarek ve kutsal yerlere gidip oraları ibret nazarıyla seyretmek, orada yapılması gereken ibâdetleri yapmak ve böylece hem kendi adına hem de İslâm âlemi adına moral kazanmak ve o aşk ve heyecanla ülkesine dönmek, sonra da aynı heyecanla hayat sürdürmek, elbette ki çok büyük ve asla küçümsenmeyecek bir fayda ve bir maslahattır.

İkinci Hikmet: اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ Yani "*Kişi sevdiği ile beraberdir*"[54] hadîs-i şerîfi herkesi ve her şeyi içine alan bir hükümdür. Evet gerek şahıs gerekse mekân olarak kimin gönlünde ne yatıyorsa kimin kalbi neye bağlıysa, kimin rüyalarına kimler ve neler giriyorsa, yani kim neyin hasretini çekiyorsa, bulduğu ilk fırsatta o sevdiklerini ziyarete ve o yerleri görmeye gider; hem de pek çok fedâkârlıklar yaparak ve masraflara katlanarak gider ve bununla en azından hasret giderir, bilgisini tazeler, duygularını

54 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 112, 113, Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2034

yeniler ve sükûnete erer. Bu mesele hem boş ve bâtıl mâşuklar için, hem de faydalı ve hak mahbublar için geçerli olan bir husustur. Nitekim kimileri şu ülkeye, kimileri bu ülkeye gider ve muhtaç oldukları huzuru orada bulmaya ve onunla tatmin olmaya çalışırlar. Kimileri de Mekke-i Mükerreme'ye ve Medine-i Münevvere' ye gider ve oralarda huzura ermeye ve tatmin olmaya çalışırlar. Ancak bütün bu gelip gitmelerde şahsın niyeti son derece önemlidir.

Öyle ise ruhu, kalbi ve bütün duyguları Ka'be-i Muazzama ve Ravza-i Tâhire ile dolup taşan bir mümin, o mübârek yerlere gitmek suretiyle, galeyâna gelen ve feverân eden hissiyatını teskin etmeli, ruhunu ve kalbini tatmin etmeli, hasretini gidermeli ve bu mevzuda hiçbir fedâkârlıktan kaçınmamalıdır.

Üçüncü Hikmet: Hac ibâdetinde, namazda, oruç ve zekâtta bile bulunmayan ferdî olsun içtimâî olsun; nefsin terbiyesi ile, ahlâkın idmanı ile ve güzel huy edinmek ile ilgili pek çok hikmet ve fayda vardır. Zirâ âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerde, haccı helâl mal ile yapmak ve oralarda tevbe ve istiğfarda bulunmak ısrarla emredilmiş, özellikle de hac günlerinde fiilî ve kavlî her türlü fuhuş, fısk-u fücur, zarurî ve gayr-ı zarurî haramları işlemek şiddetle yasaklanmış ve yakın uzak herhangi bir kimse ile her türlü cedelleşmek, münâkaşa etmek ve ihtilâf çıkarmak tehditkârâne menedilmiştir. Hattâ diğer zamanlarda normal ve mübah olan işlerden bile bâzıları ihramlı iken yasaklanmış ve bir haccın *"hacc-ı mebrûr"* olması, bu gibi İlâhî ve Nebevî emir ve yasaklara riayet etmeye bağlanmıştır.

Bazı kötülükler vardır ki, onları terk etmek için uzun bir süreye ihtiyaç vardır. Yani insan onları uzun bir süre terk etmekle ancak onlardan uzak durmaya alışır, zamanla onları tamamen terk eder ve neticede en hayırlı hâl olan takvâyı elde edip ehl-i takvâ olur. İşte hac, bu yönüyle âdeta bir tâlim ve terbiye yuvası

ve bir mekteptir. Çünkü insan bir kısım güzel ve mühim huyları ancak hac sayesinde edinir. Meselâ: Sabretmeyi, fedâkârlığı, mütevazî olmayı, irâde hâkimiyetini, âdâb-ı muâşereti, zorluklara göğüs germeyi ve benzeri güzel ahlâkın özelliklerinden birçoğunu hac esnasında öğrenir, amellerini ıslah eder ve neticede işleri hep düzgün, yaptıkları hep sağlam ve kendisi bütünüyle sâlih bir kul olmuş olur.

Dördüncü Hikmet: Hadîs-i Şeriflerin ifâdesiyle şartları dahilinde takvâ dâiresinde ve amel-i sâlih çerçevesinde yapılan bir hac, sâhibinin bütün günahlarını siler ve onu anasından doğduğu gün gibi tertemiz yapar. Evet bir Hacı'nın attığı her adım için, en az bir günâhı silinir ve kendisine en az bir iyilik yazılır. Hem umrenin diğer umre ile arasındaki zaman için keffâret olduğunu ve kabul olunan haccın karşılığının ancak cennet olacağını hadîs-i şerifler açıkça ifâde etmektedir. Hem Yüce Allah'ın rızâsını tahsil için hacda bir araya gelen Müslümanların etrafını melekler kuşatır. Onları rahmet kaplar ve üzerlerine sekine, yâni iç huzuru ve kalbî oturaklaşma iner. Böylece onlardan bir kısmının affedilmesiyle: هُمُ الْقَوْمُ لاَ يَشْقَى لَهُمْ جَلِيسٌ *"Onlar öyle bir topluluktur ki, onlarla beraber oturan bedbaht olmaz."*[55] sırrınca, affa lâyık olmayan kimseler de affedilen hacıların arasında bulunmakla affedilirler.

Evet *Mekke'deki Mescid-i Haram'a girip Ka'be-i Muazzama*'ya sarılmak ve Hacer'ul-Esved'i doya doya öpmek, bu vesile ile rahmet ve mağfirete ermek, yüce dergâhta kurbiyet kazanmak ve hüsn-ü kabul görmek, gerçekten ne büyük bir saâdettir. Ayrıca *Medîne-i Münevvere*'ye gidip, *Ravza-i Tâhire*'yi ve oranın sahibi olan Habîb-i Ekrem'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) ziyaret etmek ve bu ziyaretiyle O'nun şefaatini kendisine vâcip kılmak gerçekten ne büyük bir bahtiyarlıktır.

İşte âhirette ebedî kurtuluşunu düşünen bir Müslüman, İlâhî

55 Tirmizî, *Sünen*, V, 580

mağfiretin ve Nebevî şefâatin celbine vesile olan böyle bir fırsatı elbetteki kaçırmaz ve eline fırsat geçer geçmez onu hemen değerlendirmeye, hattâ var gücüyle fırsat bulmaya çalışır.

Beşinci Hikmet: Her şeyde Yüce Allah'ın varlığına ve birliğine dair pek çok deliller ve işaretler vardır. Bu deliller durumlarına göre, bir yandan Yüce Yaratıcı'nın varlığını ve birliğini gösterirken diğer yandan da O'nun sonsuz azamet ve kudretini, her şeyi kuşatan engin şefkat ve rahmetini haykırırlar. İşte hac, bu delillerin en büyüklerinden ve en parlaklarındandır. Çünkü Yüce Allah'ın azametli ulûhiyetine karşı, hacda gerçekten çok azametli bir ubûdiyet vardır.

Evet, milyonlarca Müslümanın aynı anda, aynı kıyafetle ve aynı dille, لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ demek suretiyle Allah'tan başka ilâh olmadığını, اَللهُ أَكْبَرُ demek suretiyle Allah'ın her şeyden daha büyük olduğunu ve لَبَّيْكَ اَللَّهُمَّ لَبَّيْكَ diyerek Allah'ın kapısında her şeyleriyle teslim olduklarını ve O'nun dâvetine bütün samimiyetleriyle icâbet ettiklerini haykırmaları, hem o anda evlâd-u ıyallerini, mal ve makamlarını unutmaları, hem aynı anda kıyâma, rükûa, secdeye ve kuûda varıp namaz kılmaları, Hem Arafat'tan ayrılmak için ilâhî izni ve emri beklemeleri ve ancak güneş battıktan sonra Müzdelife'ye hareket etmeleri, geceyi aynı şuur ile Müzdelife'de geçirmeleri, hem sabah namazından sonra Minâ'ya gidip şeytanın şahsında başta nefs-i emmâreleri olmak üzrere bütün kötü huylarını ve kötülüklerini taşlamaları ve Yüce Allah için kurban kesmeleri, hem oradan ayrılıp kendilerini kâinatın gözbebeği olan Mescid-i Haram'ın sinesine atıp Ka'be'yi tavaf etmeleri ve fırsat buldukları ölçüde -Hâşâ- İlâhî bir el mesâbesinde olan *Haceru'l-Esved*'i selamlayıp öpmeleri, hem Safâ ile Merve arasında sa'y etmeleri ve nihâyet tıraş olup ihramdan çıkmaları gibi yüce ibadetler, Yüce Allah'ın varlığına ve birliğine öyle hâlî ve vicdânî, çaplı ve parlak delillerdir ki, aklı başında bir kimsenin kâmil bir îmâna

sahip olmak için delil olması noktasında Allah'ı alenen görmesi ile bu manzaraları görmesi arasında pek fark olmasa gerektir.

Evet haccın İlâhî isimlerin tecellîsi itibariyle ayrı bir önemi vardır. Zira insan, İlâhî isimlerin azametle ve geniş tecellîsini her yerde ve her zaman kısır ve sınırlı olan görüşü ile göremiyor. Fakat hacda bu tecellîyi görür ve Yüce Allah'ın büyüklüğünü اَللّٰهُ أَكْبَرُ diyerek tekbir sesleriyle, azametini لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ diyerek telbiye nidâlarıyla ilân eder. Meselâ: Hac'da insan, doğduğu hal üzere tamamen soyunup hiçbir şeye sahip olmayarak ve sadece ihram elbiselerini giymek suretiyle, Yüce Allah'ın Mâlikü'l-Mülk olduğunu yakînî bir surette anladığı gibi, oralarda yapılan gizli ve açık duâlar ve diğer davranışlarla da, Yüce Allah'ın her şeyi duyup gördüğünü ve bildiğini vicdanının derinliklerinde hisseder ve bu gerçeği îmanının derecesine göre iyice kavrayıp anlar. Hem insan endişeden, ihtiyaçtan, zayıflıktan ve fânîlikten ibâret olan kendi mahiyetini hac sayesinde görür; derken îmânı fazlalaşır, şuuru genişler ve Yüce Allah'ın büyüklüğü karşısında şuurlu bir şekilde dize gelir.

Hem şeytânın en zelil ve en hakîr olduğu gün hiç şüphesiz Kurban Bayramı'nın birinci günüdür. Yani Minâ'da taşlandığı gündür. Gerçekten milyonlarca ağızdan çıkan tekbir sesleriyle اَللّٰهُ أَكْبَرُ diye haykırıldığı ve şeytanın, nefsin ve bütün kötü huyların milyonlarca el tarafından taşlandığı ve telîn edildiği o gün, bir taraftan Yüce Allah'ın azametini, Rasûlüllah'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hürmetini ve Kur'ân'ın hakkâniyetini, diğer taraftan ise şeytanın sefillik ve rezilliğini, hakirlik ve düşüklüğünü göstermesi ve bunu perçinleştirmesi bakımından ne muazzam ve ne temâşâya doyum olmaz bir gündür.

İşte Yüce Allah'ı haşmet ve azametle ispat edip gösteren ve meleklerin bile temâşâsına doyamadıkları böyle bir manzarayı görmeyi, hattâ böyle bir manzara içinde bulunmayı hiç şüphesiz

her hakîkî mümin can-u gönülden ister ve bunun için her türlü fedakârlığa katlanır.

Altıncı Hikmet: Hac, mahşer ve hesap gününün dünyadaki en parlak modeli ve görkemli provasıdır. Çünkü insanlar, mahşerde kefene sarılmış olarak toplanacakları gibi, milyonlarca hacı da ihrama bürünmüş vaziyetleri ile Arafat'ta toplanırlar. Öyle ki hiç kimse bir şeye sâhip değil; herkes kendi derdiyle meşgul. Hem herkes ibadetini en güzel şekilde yapmak suretiyle hakîkî müslüman olarak şu dünyadaki hâliyle ilâhî huzura çıkmak istiyor. Hem orada herkes eşit bir durumdadır. Öyle ki, orada hiç kimse başkasına tezellül gösterip boyun eğmeye ihtiyaç duymadığı gibi, başkalarına karşı üstünlük taslama hakkını da kendinde görmez ve göremez. Hem orada gönüller sadece hakîkî ma'bud, hakîkî mahbub ve hakîkî maksûd olan Yüce Allah için çarpmaktadır. Hem orada anne-baba, evlâd-u ıyal, ahbap ve akraba hepsi arkaya atılmış, onları hiç düşünen yok. Ve vicdanlar sadece Rab'leri olan yüce Allah ile baş başadırlar.

İşte insan, hacda gördüğü bu gibi manzaralar karşısında âhirette bundan bin kat daha müthiş ve can alıcı olan manzaraları, hesabın şiddetini ve oradaki acıklı hâlini düşünür ve daha bu günden başının çaresine bakmaya başlar.

Yedinci Hikmet: İnsanlar yaratıcı olmaktan uzaklık noktasında eşit oldukları gibi; yaratılmış olma çizgisinde de eşittirler. Buna göre hiç kimsenin kimseye üstünlük taslamaya hakkı olmadığı gibi; hiç kimsenin kimseden, kendi huzurunu bozacak şekilde korkması ve onun karşısında alçalması da doğru değildir. İnsan, maalesef bazı imkânların istismârı ve bazı menfaatlerin temini yüzünden bu hakîkati çok yerde yeterince gösteremiyor, bu gerçeği çoğu zaman lâyıkıyla anlayamıyor ve tatbik edemiyor. İşte hacda bu hakikat tam mânâsıyla anlaşılmakta ve yaşanmaktadır. Çünkü orada ırk, renk, bölge ve vatan farkı olmaksızın büyük-

küçük, âmir-memur, âlim-câhil, âbid-fâsık, zengin–fakir, âdil-zâlim, herkes Yüce Yaratıcı'nın karşısında eşit bir şekilde, aynı çizgide ve aynı saftadır bulunuyorlar. Fark, sadece sahip oldukları İlâhî mârifet ve muhabbetlerinde ve kalplerinde taşıdıkları kuvvetli îman ve yüksek takvâlarındadır.

Sekizinci Hikmet: Hac ibâdeti, hem namaz gibi bedenî, hem de zekât gibi mâlî özelliklere sâhip gayet kapsamlı bir ibâdet olduğu gibi; cihâdın mânâsını dahî taşıması yönüyle de, faydası çok daha küllî ve çaplı bir ibâdettir. Evet haccın müminler için bir cihad olduğunu bildiren hadîs-i şerif olduğu gibi; Kur'ân-ı Kerim'de cihaddan ve cihad emirlerinden bahseden bazı âyetlerin öncesinde veya sonrasında hacdan ve hacca âit meselelerden bahsedilmesi de haccın bir cihad olduğunun açık bir delilidir. Çünkü hacda hem sefer hâli, hem nefis ve şeytanla mücadele hâli, hem de eziyet, yorgunluk ve mahrumiyetlere katlanma hâli vardır.

İşte hacca veya umreye giden hakîkî bir mümin anlar ki, insan bir yolcu, bu dünya da yol üzerinde kurulmuş bir han ve bir misafirhânedir. İnsan burada geçici olarak kalmaktadır. Buraya ancak bazı işleri görsün ve bazı vazifeleri yapsın diye gönderilmiştir. Asıl vazifesi ise îmân, İslâm, mârifetullah, muhabbetullahtır ve farzlara ve haramlara dikkat etmek ve sünnet-i seniyyeye ittibâ etmek suretiyle Yüce Allah'ın himâyesine ve korumasına sığınmak ve mâsivâullahtan yüz çevirip Allah'tan başkasına direk olarak asla ihtiyaç duymamak ve sadece Allah'a kulluk yapmaktır. Tâ bu sayede ehl-i takvâ ve ehl-i ihsan olarak ebrâr zümresine dahil olsun, cennete girmeye liyâkat kazansın ve gâyet mukaddes olan *İlâhî Cemâli* görmeye nâil olsun.

Dokuzuncu Hikmet: İnsanın, mazhar olduğu nîmetin ve emânetin kendisine nereden, hangi şartlar altında ve nasıl ulaştığını bilmesi, o bereketli nîmetin ve o kudsî emânetin kıymetini bilip takdir etmesi bakımından çok mühimdir. Özellikle bu nîmet

ve emânet, îmân ve İslâm gibi herkesi alâkalandıran ve âlemşümul bir davadan ibaret ise, o zaman îmânın ve İslâm'ın evrensel bir şekilde gün yüzüne çıkıp yayıldığı o ilk mübarek yerleri görmek ve tarihçesini bilmek elbette çok daha ehemmiyetlidir.

لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْعِيَانِ "Bir şeyi haber alıp işitmek, onu görmek gibi değildir." sırrınca naklen verilen bir haber, hiçbir zaman onu gözle görmenin yerini tutmaz. Öyle ise kalbine îmânı ve âzâlarına inkıyadı yerleştirip oturtan kimse, duyup öğrendiği ve gönlünü kaptırdığı mukaddes yerlere bizzat gidip oraları görmesi, merakını gidermesi ve tarihte oralarda olup bitenleri ilim ve hayal gözü ile seyretmesi, İslâmiyetin o gibi yerlerde nasıl zuhur ettiğini ve bütün âlemi nasıl kuşattığını düşünmesi, elbette çok mühimdir ve bu husus kalbinde taşıdığı îmân ile şuurunun gereğidir. Kaldı ki böyle bir tefekkür, onu Yüce Allah'ın rahmet ve şefkatini, ilim ve hikmetini, irade ve kuvvetini anlamaya ve bu şuurla vatanına dönüp başkalarını da Yüce İslâm'a çağırmaya, hem de bir kısım engeller karşısında gevşeklik göstermeden ve sarsılmadan ve pek çok fedakârlığa katlanarak çağırmaya sevk edecektir.

Onuncu Hikmet: Hac ibâdetinin psikolojik yönden de bir çok faydası vardır. Zirâ insan cemiyet bünyesinde bir fert olarak yaşamak mecburiyetindedir. Onun için de o cemiyeti teşkil eden diğer fertlerle tanışmak, anlaşmak, dertleri paylaşmak, ve teselli alıp vermek zorundadır. Bu ise toplumu teşkil eden fertlerin, sık sık ve büyüklü-küçüklü gruplar hâlinde bir araya gelmelerine, istişare etmelerine ve fikir alış verişinde bulunmalarına bağlıdır. Tâ insan kendisini aynı fikir ve görüşleri paylaşan bir topluluk içinde görsün ve böylece kanaat ve hareketlerinde yalnız olmadığını hissetsin. Esasen dünyanın her tarafında tertip edilen yürüyüşler, mitingler, kongreler gibi değişik şekillerde bir araya gelmeler, hep insanın bu yönüne bakar ve onun toplum içindeki psikolojik yönünü tatmin etme ve yalnızlığını giderme gayesine matuftur.

İşte hacca giden ve Mekke'de Beytullah ile Medîne'de Hz. Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) ziyaret eden şuurlu bir mümin, imân ve mârifet gözüyle Mekke'nin bir mihrab, Medîne'nin bir minber, yeryüzünün büyük bir mescid, bütün ehl-i îmanın kudsî bir cemaat, kendisinin de bu mübarek cemaatin teşkil ettiği saflarda yerini alan bahtiyar bir kimse olduğunu görür, kendisinin yüce tevhide karşı vahdet ve uhuvvet içinde yapılan çok görkemli ve çok sevimli bir kulluk içinde bulunduğunu hisseder, yalnız olmadığını anlar, çok ciddi bir teselli bulur ve içinde büyük bir ferahlık duyar. Bu tesellî ve bu ferahlık sayesinde de îmanına, mârifetine ve ibadetine bir kuvvet, kalp ve aklına bir nur, hissiyatına bir hüşyarlık ve rûhuna bir huzur gelir. Kendini böyle yenileyen bir mümin ise Allah'ın izniyle her engeli aşar, her türlü hâdisenin üstesinden gelir ve gerek ibadetlerine gerekse hizmetlerine tam bir sebat ve metanetle ve tam bir şevk ve azimle devam eder ve neticede Kur'ân'ın istediği salih bir kul olur.

Evet hac, dünyanın muhtelif yerlerinde yaşayan ve birçok dert ve problemleri olan Müslümanların, özellikle de kudsî bir ibâdet yapma ve ciddî bir sevap kazanma maksadıyla bir araya gelmelerini sağlayan çok yüce bir ibâdettir. Bununla beraber Müslümanlar hacca gitmekle hem vatanlarında yalnız olmadıklarını görürler, hem bazı meselelerini orada istişâre ederek halletme yoluna giderler, hem de diğer ülkelerde hangi şartlar altında nasıl çalışıldığını, nelerin yapıldığını ve İslâm'a nasıl hizmet edildiğini öğrenirler. Neticede iyi bir tâlim ve terbiye görmüş eğitimli kimseler olarak vatanlarına dönerler. Daha önce yaptıklarıyla yeni duydukları mukayese eder, işlerinin ve hizmetlerinin muhasebesini yapar, noksanlarını ikmal eder ve gelecek seneye kadar dünyanın diğer yerleriyle birlikte yüce tevhid hakikatinin bütün gönüllere hâkim olması ve Yüce İslâm'ın her tarafa yayılması için aşk ve şevkle koşturmaya devam ederler.

5. Hacca veya Umreye Gidenlerin Dikkat Etmeleri Gereken Bazı Hususlar

a. Helal para ile ve iyi bir yol arkadaşı ile gitmeye azamî derecede dikkat etmeli.

b. Bazıları için gidip dönmek ve tekrar görüşmek, diğer bazıları için ise gidip dönmemek veya dönüp bulmamak ve tekrar görüşememek vardır. İşte bütün bunlar düşünülmeli ve giderken dostları ve tanıdıkları ziyâret edip onlarla vedâlaşmalı ve herkesle helallaşmalı. Gitmeyen kimseler de hacı adayına iyi muamelede bulunmalı ve onu sevgi ve hasret gözyaşları ile uğurlamalı.

c. Gidiş maksadını hiçbir zaman unutmamalı. Oralarda kulluğun her çeşidine, özellikle de ibâdete ve duâya çok önem verilmeli. Çünkü oraya ancak bu maksatla gidilir. Evet oralarda dostlarla ahbaplık yapmayı ve zamanı sohbetle veya gezmekle geçirmeyi bırakmak, ibâdete çok önem vermek ve zamanın çoğunu ibâdet için ayırmak gerekir. Zira orada bulunan ve oraya gelen herkes ve her şey, ciddî bir huşû içerisinde ibadet etmektedir.

d. Mekke-i Mükerreme'de ve Medîne-i Münevvere'de, ibâdetleri ve ziyaretleri aşk ve şevk, huşû ve tevâzû, ciddiyet ve vakar, tefekkür ve hüzün içinde yapmalı.

e. İrâdeyi Rasûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) irâdesine râm etmeli, bakışı Onun bakışlarına göre ayarlamalı ve özellikle de oralarda Onun sünnet-i seniyyesi içerisinde hareket etmeye ve Onun mübarek ruhunu rencide edecek tutum ve davranışlardan uzak durmaya çok gayret etmeli.

f. Oralarda *"Her şeyin iyi tarafını al; kötü tarafını ise bırak"* prensibini bir esas olarak almalı ve her şeyin iyi tarafını alıp kötü tarafı ile ilgilenmemeli. Ancak bu güzel davranışı kazanmak ve bunda başarılı olmak için, oralara gitmeden önce uzun bir müddet temrinler yapmalı, aylar öncesinden çok sabırlı ve dayanıklı

olmaya alışmalı ve kimse ile münakaşa etmeme azminde ve kararlılığında olmalı.

g. İnsan, Mekke ile Medîne'de bakış açısını, gözlüğün rengini iyi ayarlamalı ve her şeye sevgi ile ve iyimser bir gözle bakmalı. Çünkü "*küllü şeyin minelhabîbi habîbün*" yani, "*Sevgili ile ilgi olan ve sevgiliyi hatırlatan her şey sevimlidir, güzeldir.*" hakîkati her şeyde geçerlidir. Evet bu duyguya sahip olan temiz kalpli birisi, oradaki bir iti bile ceylan olarak görür de; orada yaşıyor diye onu alnından öper.

h. Her türlü israftan ve gösterişten kaçınmalı, her şeyde orta yolu seçmeli ve her hususta itidalli ve dengeli olmalı.

i. "*Kişi sevdiğiyle beraberdir.*" Öyle ise en başta ve en fazla kimleri sevmemiz gerektiğini hiç olmazsa oralarda iyi düşünmeli ve kararımızı ona göre vermeliyiz.

k. Sahâbe-i Kirâm Efendilerimizin, İmam-ı Âzam ve İmam Mâlik gibi büyüklerimizin edep, hayâ ve kulluklarını oralarda daha sık hatırlayıp ona göre davranmalı. Evet gerek Ka'be'ye ve O'nun Yüce Sâhibine karşı, gerekse Ravza-i Tâhire'ye ve onun Şerefli Sâhibine karşı hürmet ve iltifatta, tazim ve tekrimde kusur etmemeye azamî derecede dikkat etmeli.

Cenâb-ı Hak, biz âciz ve fakir kullarını da o mübarek yerlere yüz akıyla gitmeye, o mübarek yerlerde dua etmeye, yüzlerimizi oranın şerefli toprağına sürmeye, oraları doya doya seyretmeye, anamızdan doğduğumuz hâl üzere dönmeye, yaşadığımız sürece oraların hasreti, aşkı ve iştiyakıyla yanıp tutuşmaya ve oralara lâyık sâlih kullar olmaya muvaffak kılsın. Âmin...

On Dördüncü Ölçü

SEHÂVET VE ZEKÂT

1. Zekât ve Hikmetleri

Zekât, lügatte: Taharet, bereket, çoğalmak ve zikr-i cemil mânâsınadır.

Istılahta ise zekât, "Bir malın belli bir miktarını, belli bir zaman sonra, hak eden bir kısım Müslümanlara sırf Allah rızası için tamamen teslim ve temlik etmek" demektir.

İnsanların kulluktaki sadâkatlerini gösterdiği için zekâta *"sadaka"* da denilmiştir.

Zekât, hicretin ikinci yılında oruçtan evvel farz kılınmıştır. Farz oluşu kitâp ve sünnet ile sâbittir.

Zekâtın pekçok hikmetleri vardır: Malı koruması, malı çoğaltması, nefsi maddî ve mânevî kirlerden temizlemesi, neticede kişinin büyük ecirlere nail olmasını temin etmesi, geniş ve bol rahmete mazhar olmasına vesile olması, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in duâyı ve zekâtı içine alan salâtına nail olması, meleklerin istiğfarını, Yüce Allah'ın rızasını, Şerefli Elçisi'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) rızâsını ve bütün mahlukatın hoşnutluğunu kazandırması

ve saâdet-i dâreyni elde etmemize sebep olması, zekâtın farz olmasının hikmetlerinden bazılarıdır.

2. Zekâtın Önemi

a. Zekât, o kadar mühim bir husus ve öylesine önemli bir ibâdettir ki, Kitap ve Sünnet'e göre İslâm'ın beş temel rüknünden birisi olmuştur.

b. Zekât vermek bir şükran vazifesidir. Yüce Allah'ın biz kullarına maddî ve mânevî, enfüsî ve âfâkî sayısız ve sonsuz nîmetleri vardır. Özellikle maddî nîmetler elbetteki kendi cinslerinden bir şükür isterler. İşte zekât Yüce Allah'ın nîmetlerine karşı bir şükür mesâbesindedir.

c. Bir hadîs-i şerifte: حَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ وَدَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ

"Mallarınızı zekât ile koruyunuz ve hastalarınızı sadaka ile tedâvi ediniz."[56] buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerîfe göre zekât malı koruduğu gibi, sadakalar da maddî ve mânevî hastalıklara birer ilaç mâhiyetini taşırlar. Diğer bir ifade ile zekât mal için bir bekçi durumundadır.

d. Servet tutkusu, insanı yüce değerlere sahip olma ruhundan mahrum bırakır ve insanın sefaletine sebep olur. Ayrıca servet tutkusu insanı cimri yapar ve insandaki yardımlaşma, dayanışma, fedakârlık ve diğerkâmlık duygularını öldürür. İşte zekat bir taraftan insandaki servet tutkusunu yok ettiği gibi, diğer taraftan da fertlerde birbirlerine karşı fedakarlık ve diğerkâmlık hissini uyandırır.

e. Zekât vermek, sağlam ve güzel bir akîdenin ifadesi ve eseridir. Çünkü Yüce Allah'ın kendisine ihsan ettiği malından bir kısmını sadece Allah rızâsı için ayırıp fakirlere veren ve bunun karşılığında onlardan hiçbir şey beklemeyen bir kimse, elbetteki

---

56 Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağir*, I, 153

çevresi için faydadan başka bir şey düşünmez, kendisine âit olmayan şeylere gözünü dikmez ve başkalarının ellerindeki mallara asla tecâvüzde bulunmaz.

f. Toplum hayatı, ancak zekâtın doğurduğu yardımlaşma ve dayanışma ortamı sayesinde güvenli ve huzurlu bir şekilde teessüs eder. Nitekim, hadîs-i şerifte: أَلزَّكَاةُ قَنْطَرَةُ الإِسْلاَمِ *"Zekât İslâm'ın köprüsüdür."*[57] buyurulmuştur. Şöyle ki:

Müminlerin izzetli olmaları iki şeye bağlıdır:

1. *"Keffârât":* Bunlara, insanın kusurlarını örten ve günahlarını bağışlatan veya günahlarının bağışlanmasına vesile olan amellerdir. Namazı cemaatle kılmaya gitmek gibi.

2. *"Derecât":* Yüce Allah katında insanı derecesini yükselten büyük amellerdir. Bunlar, *İt'âm-ı taâm, neşr-i selâm, herkes uyurken salâta kıyâm,* yani yemek yedirmek, selâmı yaymak ve geceleri kalkıp teheccüd namazı kılmak gibi son derece fazîletli olan amellerdir.

Demek ki, derecenin yükselmesi için zekât, köprü ve geçit mesabesindedir. Zekât, Müslümanların zengin-fakir, seviyeli-seviyesiz demeden birbirlerine karşı hürmet ve merhametle bir cemiyet halinde yaşamalarını temin eden bir bağ, bir irtibat, bir vasıta ve bir köprüdür.

İşte bu köprü sayesindedir ki zengin sevgi, şefkat ve merhametle fakire elini uzatıp onun başını okşar. Sırtını sıvazlayıp kırık kalbini sarar. İhtiyaçlarını giderip duâsını alır ve onunla aynı safta yerini alıp birlik ve beraberliği sağlar ve bu kardeşlik dolu güzel hâlleriyle Yüce Hakk'ın rahmetini celbederler. Yine bu köprü sayesindedir ki, fakir zengine hürmet eder, ona duâ eder, onun malında gözü olmaz, onun işinde isteyerek çalışır, onunla bir olur ve aynı çizgide yerini alır.

---

57 Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid*, III, 62

Her türlü çalışmanın temelinde yer alan gaye ve hedef, huzur dolu bir hayat sürüdürmektir. Huzuru temin eden bazı âmiller olduğu gibi, huzuru zedeleyen bir kısım engeller de vardır.

Ferdin huzurlu olması, uzuvlarının yardımlaşmasına ve birbirlerine karşı takınacakları iyi tavırlara bağlı olduğu gibi, toplumun huzurlu olması da o toplumu meydana getiren fertlerin birbirlerine karşı yapma mecburiyetinde oldukları vazifeleri yerinde, zamanında ve yararlı bir şekilde yerine getirmelerine bağlıdır.

Diğer bir ifade ile denilebilir ki, huzurlu bir hayat ve her türlü terakki için şu üç şey lâzımdır ve zarûrîdir:

Fertler arasındaki emniyetin tesisi. Fertler arasındaki yardımlaşma düsturunun yerleştirilip hâkim kılınması. Mesâilerin taksim ve tanzim edilip herkesin kendisine düşeni yapması. Bütün bunların gerçekleşmesi ve uzun ömürlü olması ise îmân, takvâ ve salih amel esaslarına bağlıdır. İşte zekât, toplumu oluşturan değişik kesimler arasındaki güveni ve yardımlaşmayı netice veren sâlih amel esaslarının en mühimlerinden birisidir.

Bir toplumun huzurunu ortadan kaldıran ve onun yerine anarşiyi, terörü, korkuyu, paniği, güvensizliği, gerginliği ve huzursuzluğu meydana getiren hususların başında iki sakat fikir vardır:

Birincisi: *Sen çalış ben yiyeyim.* İkincisi: *Benim karnım tok olduktan sonra, senin açlığından bana ne.* İşte bireyin ve toplumun dünyevî-uhrevî saadetini tekeffül ederek gelen İslâm, fâizi haram kılmakla birinci fikri, zekâtı farz kılmakla da ikinci düşünceyi ortadan kaldırmıştır.

Evet, toplumun huzuru bir arada yaşayan insanların birbirlerinin onur ve hissiyatlarını kırmadan yaşamalarına bağlıdır. Bir toplum içerisinde genellikle zenginler ve fakirler tabakası vardır. Zenginlerin fakirlere karşı sevgi ve merhametle bakmaları,

fakirlerin de zenginlere karşı itaat ve hürmetle mukabele etmeleri nisbetinde o toplumun huzuru teşekkül eder. Fâizin serbest bırakılması, fakirin sırtından geçinen zenginlere karşı fakirlerden kin, gayz, adâvet, itaatsizlik ve anarşi gibi kötü durumların meydana gelmesine sebebiyet verir. Evet, fâiz yüzünden muhtaç olanlara, zekât nâmıyla yardım elini uzatmayan zenginlere karşı fakirlerden nefret, haset ve zarar vermek gibi kötü neticelerin doğmasına zemin hazırlanmış olur.

İşte İslâm dîni, bir taraftan fâizi haram kılıp ribâ, zulüm ve anarşi kapısını kapatmakla, diğer taraftan da zekâtı farz kılıp itimat, emniyet ve huzur kapısını açmakla; zengini merhamete, sevgiye, fakirin duâsını almaya, tevâzu göstermeye ve haddini bilmeye dâvet ettiği gibi, fakiri de hürmet, itaat, şükür ve kanaat etmeye ve haddini bilmeye davet etmektedir.

Yalnız burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, O da yapılan yardımın ve verilen sadakanın, zekât namıyla yapılıp verilmesidir. Tâ zekât vermek, bir taraftan zengin için büyüklenmeye, övünmeye, fakire karşı tahakküm etmeye ve onu minnet altında bırakmaya sebep olmasın; diğer taraftan da fakirin ezilmesini, minnet altına girmesini, onurunun kırıl- masını ve zoraki olarak yapmacık tavırlara girmesini netice vermesin.

Zengin, Allah'ın rahmetini kazanmasına sebep olan fakirin gönlünün alınmasını, bir vesile kabul ederek zekât vasıtasıyla fakirin yardımına koşmalı; fakir de bir taraftan merhamet ve ihsanını, bir zenginin eliyle kendisine gösterip gönderen Yüce Allah'a şükretmeli, diğer taraftan da o nîmetin gelmesine sebep olduğu için zengine hayırlı dualarda bulunmalıdır. İşte zekât, bu derece sağlam ve önemli bir köprü olduğundandır ki, bir toplumun barış ve huzur içerisinde yaşamasının sağlanması ancak böyle bir zekât anlayışıyla mümkündür.

3. Zekât Vermenin Fazîletiyle İlgili Bazı Örnekler

Zekât vermenin ne derece fazîletli ve bereketli bir ibadet olduğunu daha iyi anlamak ve cömertlik duygusunu daha da geliştirmek için şu örnekler yeterlidir, kanâtindeyim:

a. Her sabah iki melek o gün infak edene en az infak ettiği kadar halef, infak etmeyene de malına telef vermesini Yüce Allah'tan isterler. Onlara bu duâyı ilham eden Allah, elbette onların dualarını kabul etmektedir.

b. Bir kişi, at veya deve yavrusunu özenle büyüttüğü gibi, Rahman olan Yüce Allah da verilen bir zekâtı rahmet elinde öyle büyütüp çoğaltır. O derece ki, o mal dağ kadar olur. Yani akan bir ırmak gibi sürekli sahibine sevap kazandırır ve onun Allah katındaki derecesini ve makamını yükseltir.

c. Allah için zekât veren kimsenin, yarın o hesap gününde hiçbir gölgenin bulunmadığı bir anda Allah'ın rahmet ve himaye gölgesinde bulunacak olan yedi seçkin sınıftan biri olduğunu, hadîs-i şerifler açıkça müjdelemektedirler.

Şu kadar var ki, bir taraftan kötü durumlara ve şiddetli azaplara maruz kalmamak, diğer taraftan müjdelenen yüce şerefi ve Allah'ın rızasını kazanmak için verilen zekâtın helâl maldan ve istekli olarak verilmesi gerekir. Yani zekâtı verme işinin gönül hoşnutluğuyla olması ve verilmesi gereken yerlere verilmesi şarttır.

Evet insanın, zekâtı istekli ve gönüllü olarak vermesi verilen zekâtın kabul edilmesinde çok önemli bir etkendir. Bu ise zekâtın gerek dünyadaki gerekse âhiretteki önemini ve faziletini bilmeye, âhirette sahibine şefâatçı olacağına ve onun imdadına koşacağına inanmaya, fakirlerin hayır dualarını alacağını düşünmeye, böylece vermek nefsin hoşuna gitmese de verme işine alışmaya ve vermekten zevk almaya bağlı bir husustur.

4. Zekâtın Terk Edilmesiyle İlgili Bazı Tehdidler

Zekâtı terk etmekle alâkalı gerek kitap gerekse sünnette pek çok tehditler vardır:

a. Verilmeyen zekât ateşten bir parça olup, âhirette sahibinin yanı, alnı ve sırtı onunla dağlanır. Her soğuduğunda tekrar kızdırılır ve o kimsenin azabı, kullar arasında hüküm verilinceye kadar hep bu şekilde devam eder ki, bu müddet yaklaşık olarak beş yüz bin sene'dir.

b. Zekâtı verilmeyen hayvanlar, yaradılışlarındaki özelliklerine göre, ya süsmek, ya ezmek, ya çiğnemek veya ısırmak suretiyle sahiplerine azap ve eziyet edeceklerdir.

c. Verilmeyen zekât, âhiret âleminde iki azı dişi olan zehirli bir yılan olacak ki, sâhibinin boynuna dolanacak. Çenesinin iki kemiğinden tutup ısıracak ve "*Ben senin malınım, ben senin biriktirip sakladığın hazinenim*" diyecek ve devamlı bir şekilde ona azap verecektir.

d. Zekâtı vermemek Allah katında o kadar çirkin bir davranış ve o kadar büyük bir fitnedir ki, zekât vermemede direnenlere karşı harp ilan edilir. Nitekim Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) halife olduğu zaman, bazı hadisleri delil göstererek zekâtı vermek istemeyenlere harp ilan etmiştir.

e. Şunu iyi bilmek gerekir ki, malın kemiyet veya keyfiyet yönüyle azalmasına sebep olan fâizdir. Zekâta gelince; o, mal için mutlak berekettir. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de:

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبَوا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ "*Allah faizi mahveder, sadakaları çoğaltır.*" (Bakara Sûresi, 276) buyurmakta ve bununla fâizin malı azaltacağını, en azından bereketin gelmesini engelleyeceğini, zekâtın ise malı maddî-mânevî olarak çoğaltacağını açık bir şekilde beyan etmektedir. Bir Müslümana düşen şey de bu gerçeği olduğu gibi kabul etmek ve bu doğrultıda hareket etmektir. Aksi bir davranış

zarara bilerek razı olmak demek olur ki, böyle kimselelere asla acınmaz.

f. Fakirliğin gerek fert, gerek âile gerekse topum bazında pek çok kimseyi azdırıp saptırdığı, kötü niyetli kimselerin kucağına attığı, baş kaldırmasına ve ahlâksızlığa düşmesine sebep olduğu bir gerçektir ve bu gerçek günümüzde açık bir şekilde su yüzüne çıkmıştır. Evet israfla, helâl olmayan kazançla ve gereksiz masrafların zarurî masraflar hâline getirilmesiyle hayat şartlarının ağırlaştığı günümüzde, mukaddesâta karşı hürmet ve saygının da azalmasıyla, maalesef pek çok genç kız ve erkek, istismarcı, batıl ve sapık ideolojilerin kucağına düşmekte ve perişan olmaktadır. Böylece hem fikir hem de ahlâk plânında bütün insanî değerlerini kaybetmekte ve toplum için bir anarşi mikrobu veya bir ahlâksızlık âleti hâline gelmektedirler.

Ancak bundan daha hazin bir şey var ki, o da Müslüman zenginlerin bu korkunç yıkılışı sadece seyretmekle yetinmeleri ve nesli bu korkunç sefâhetten kurtarmanın en kuvvetli çâresi olan, "*neslin îmân, istikâmet ve ahlâk yönüyle kurtuluşu doğrultusunda*" yardım ellerini uzatmamalarıdır. Yani zekât meselesine verilmesi gereken önemi vermemeleridir.

Yazıklar olsun o zengine ki, nesil küfür ve ahlâksızlık içinde yuvarlanırken ve bazı sapık zenginler bu korkunç yıkılışı daha kısa zamanda gerçekleştirmek için hiçbir fedâkârlıktan geri kalmazken; Yüce Allah'ın kendisine dinin ihyası ve neslin kurtulması için infak etmek üzere emânet ettiği ve *"şükür mü edecek; yoksa nankörlükte mi bulunacak?"* diye verdiği malından hiç olmazsa bir kısmını İslâm'ın yayılması, neslin kurtulması ve insanlığın geleceğinin kurtarılması uğruna sarfetmemekte, böyle bir ihmalkârlıkla imtihanı kaybetmekte ve nesli kendine düşman yapmakta ve neticede hem dünyasını hem de ukbâsını perişan etmektedir.

5. Sahâvet ve Îsâr Ne Demektir?

Sahâvet, cömertlik ve el açıklığı demektir. Sadece farz olan zekâtı vermekle yetinmeyip, muhtaç olanlara çok iyilikte bulunmak ve fakir olanlara bol bol vermek demektir.

Îsâr ise dökmek, serpmek, saçmak, cömertlik, tercih etmek, ikrâmda bulunmak, kendisi muhtaç olduğu hâlde başkasına iyilikte bulunmak ve bunu gönül rahatlığı ve hoşnutluğu içinde yapmak demektir. Bununla birlikte îsâr hasleti, son derece kanâatkâr olmak ve ciddi bir gönül zenginliğine ermek mânâlarına da gelir.

Bu tanımlara göre îsâr, kendisi hediye, sadaka ve yardıma muhtaç olduğu hâlde, onları almayıp başkasını kendine tercih etmek, İslâm'a yaptığı hizmeti sadece Yüce Allah'ın rızâsını talep ederek yapmak ve yaptığı bir hizmetin veya bir iyiliğin karşılığında Yüce Allah'tan başka kimseden bir şey beklememek ve almamak demektir.

Her türlü değer ölçüsünün altüst olduğu şu asrımızda, sadece zekâtı vermekle yetinmemeli, herkes imkânları nisbetinde fedakârlık yapmalı ve bu fedakârlığı yaparken de onu bir fedakârlık olarak değil; bir vazife olarak îfâ etmeye çalışmalıdır. İşte ancak böyle bir niyet ve böyle bir haslet sayesindedir ki, insan âhirette ciddi bir iltifâta nâil olacak ve "*bir dinarın yüzbin dinardan üstün geldiğini*" [58] haber veren hadîs-i şerîfin ifâde ettiği müjdeye mazhar olacaktır.

Evet, iki dinara sahip olup da onlardan birini Allah yolunda infak eden kimse, on bin dinara sahip olup da onlardan sadece bin dinarını Allah yolunda infak eden kimseden elbette ki daha üstündür. Çünkü birinci şahıs, malının ikide birini yani malının yarısını verirken; ikinci şahıs, malının onda birini vermiş oluyor.

---

58 Nesâî, *Sünen*, V/59

İşte o birinci şahıs, bu samîmî ve hasbî haliyle "*Müminin niyeti amelinden hayırlıdır.*"[59] hakîkatine mâsadak olmuş ve bununla kendi kıymetini yükseltmiş oluyor

Müjdeler olsun o zengine ki, malını hak yolda, istikâmet çizgisinde, yüce değerlerin her tarafa yayılması ve bu sayede her yerde îmanlı ve fazîletli bir gençliğin yetişmesi uğrunda infak ederek dünyada dost-düşman herkese kendini sevdirip hürmet telkin eder. Malında kimsenin gözü ve gönlü olmaz ve böylece endişesiz bir ömür geçirir. Mahşerde de Yüce Rahmet'in himâye gölgesi altına alınır, Sırat köprüsünde zekâtı kendisine şefaatçi olur ve cennette o nîmetleri kendisine veren Hakîkî Mün'im'in cemâliyle müşerref olur.

---

59 Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid*, I/61,109

On Beşinci Ölçü

TAKVÂ

1. Takvâ Ne Demektir?

a. *Takvâ,* ittikânın ismidir. İttikâ ise vikâyeyi kabul etmek, vikâyeye girmektir. Vikâye de maddî ve manevî zarar ve elem veren şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir. Buna göre lügat olarak ittikâ ve takvâ, kuvvetli bir himayeye girip korunmak ve kendini iyice sakınıp korumak demektir. İslâm'da ise, insanın kendisini Allah'ın vikâye ve himâyesine koyarak, dünyada ve ahirette zarar ve azab verecek şeylerden kendisini iyice koruması, seyyiâttan sakınıp hesanâtı iltizam etmesi, yani takvâ ile amel ederek her türlü günah ve kötülüklerden kendini çekmesi ve amel-i salihle hayrât dairesinde hareket etmesi demektir.

b. Diğer bir tâbirle takvâ, Allah'ın nehyettiklerini terk edip onlardan uzak durmak ve Allah'ın emrettiklerine imtisal edip onları yerine getirmektir. Nitekim, Hz. Ali'ye göre takvâ: "*Tenzil ile amel etmektir. Yani Kur'ân'daki emir ve yasakları dikkate alarak yaşamaktır.*"

İttikâ, îmândan sonra hâsıl olur ve ancak mü'minle alâkalı olan bir haslettir. Buna göre îmânı olmayanın takvâ ve sevap nâmı ile kötülüklerden vazgeçip onlardan uzak durması düşünülemez.

Diğer bir ifade ile, aklı başında olan bir mü'minin vakit geçirmeden Yüce Allah'ın vikâye ve himayesine girmesi kendisine ihsan edilen aklın ve îmânın gereğidir. Şu kadar var ki, kabul edip sığınacağı ve ilticâ edip koruması altına gireceği vikâyeyi çok iyi düşünmesi ve çok iyi tespit etmesi gerekir. En kuvvetli ve en şamil vikâye, şüphesiz ki, Cenâb-ı Allah'ın vikâyesidir. Çünkü O, herşeyin sahibidir. Her türlü hayrın ve şerrin yaratıcısı O'dur. Her şeyin dizgini O'nun elindedir. O, ezelî ve ebedîdir. O'nun gücü her şeye yeter. Ve O, herşeyi görüp bilendir.

Yaratıklara gelince, beşer olsun diğer varlıklar olsun; hepsi de âciz, noksan, eksik ve muhtaç olduklarından dolayı, onların vikâyeleri, himâyeleri ve korumaları eksiktir, noksandır, geçicidir ve sınırlıdır. Yâni beşerin himâyesi kısmî ve muvakkattır. Belirli şartlara bağlı olup imkanlar ölçüsündedir. Hem de içinde bulunduğu zaman ile alâkalı olup istikbal ve âkıbet itibariyle, hiç de etkisi ve faydası yoktur. O halde iyi korunmak ve âkıbeti garantilemek demek olan ittikâ, ancak ezelî ve ebedî olan ve sonsuz bir kudrete ve rahmete sahip olan Yüce Allah'ın himayesine girmekle gerçekleşir.

c. İslâm'da takvâ hakîkî haşyeti ve samîmî muhabbeti olmak üzere biri ademî diğeri vücudî, iki hasleti içine almaktadır. Takvâ bazen ve nadiren bunlardan sadece birisini ifade etmek için kullanılsa bile, umumiyet itibariyle bu iki özelliğe sahip olan takvâ anlaşılır. Ve takvânın böylesine şümullü bir şekilde kullanılması Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur.

2. Kur'ân'da Takvâ

Kur'ân-ı Kerim'de takvâ, çoğunlukla tahliye (boşaltma ve temizleme) ve tahliye (süsleme) şeklinde, yâni nefret ve şevk uyandırma, korku ve ümit meydana getirme metoduyla ve "*Eûzü-Besmele*" prensibi ile karşımıza çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de takvâ, yerine göre haşyet, îmân, tevbe, itaat, mâsiyeti terk, ihlâs vb. mânâlarda kullanılmıştır. Gerek haram kılınanlardan, gerekse şüpheli olan hususlardan kaçınmak ve hiç olmazsa farzları işlemek suretiyle Allah'ın himâyesine girmeyi ifade eden ittikâ ve takvâ meselesi, Kur'ân'da değişik mertebelerde zikredilmiştir. Meselâ:

1. Cehennemde ebedî olarak kalmaktan korunmanın ve şirk ile küfürden uzak durmanın alâmeti olan îmanı gösteren takvâdır ki: وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى *"Ve onları takvâ kelimesine* (îmânda sebata ve ahde vefaya) *bağladı."* (Fetih Sûresi, 26) âyet-i kerîmesi böyle bir mânâyı ifade etmektedir.

2. Dünyada bolluklara ve bereketlere kavuşmak ve aynı zamanda deprem, kıtlık veya ekonomik kriz gibi bir kısım kevnî ve ictimâî felâketlere maruz kalmamak için büyük günahları işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten vazgeçmeyi ve belli başlı farzları îfâ etmeyi içeren ve aynı zamanda İslâm mânâsına gelen takvâdır ki, takvâ denilince genellikle bu mânâlar anlaşılmaktadır.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ *"Eğer o ülkelerin ahalisi îmân edip Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette biz onların üzerlerine gökten ve yerden nice bereket ve bolluk kapılarını açardık."* (A'raf Sûresi, 96) âyet-i kerîmesi bu türlü bir takvâya işaret etmektedir.

3. Kalbinde kendisini meşgul edecek mâsivâullaha, yani Allah'tan başkasına âit hiçbir şey bırakmadan, fâni olan şeylere karşı kalbi ile alâkayı kesmektir ve bütün mâhiyeti ile nefsin tezkiyesine, kalbin tasfiyesine, aklın tenevvürüne, kâbiliyetlerin inkişafına ve rûhun inbisatına sebep olacak ulvî ve kudsî mânâlarla alâka kurmak ve bu haliyle Hak Teâlâ'ya teveccüh etmektir. Bu aynı zamanda insanın her türlü ahlâk-ı rezîleden, yâni mânevî hastalıklar olan kibir, yalan, haset ve sâir günahlardan tertemiz olması ve farzdan sünnete kadar her türlü hasenât ile muttasıf olmasıdır.

Bu derecedeki takvâ, hakîkî ittikâ olup takvâ mertebelerinin en yükseği, en genişi, en derini ve en şümullüsüdür. Başta bütün Peygamberler (aleyhimüsselâm) olmak üzere, bütün evliyâ ve asfiyânın sâhip oldukları takvâ bu mertebedeki takvâdır. Kur'ân-ı Kerim'de:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ *"Ey îmân edenler! Allah'tan O'na yaraşır biçimde korkun."* (Âl-i İmrân Sûresi, 102) âyeti, bu takvâyı ifade etmektedir.

Buna göre kendisine, *"Allah'tan kork"* denilen bir adamın, kim olursa olsun takvânın bir mânâsı ve bir derecesi ile mutlaka alâkası vardır. Meselâ: Şirkten ve küfürden takvâ, büyük günahlardan uzak durmakla ve masivâullahtan kalbini muhafaza etmekle takvâ, gerek dünyada gerekse ukbâda helâklere, felâketlere ve azaplara karşı gerekli olan tedbiri almak mânâsına gelen takvâ gibi ki, herkes durumuna göre bunlardan birisine muhatapdır.

3. Gerçek Takvâya Engel Olan Bazı Hususlar

Takvâya mâni olan bazı hususlar vardır.

Takvâya mâni olan hususların başında helâl ve haramlara dikkat etmemek gelir. Nitekim bu hususta çok ciddî tehditler yapılmıştır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususla ilgili olarak: "*Her hangi bir kul ki, bedeni haram lokmalarla yetişmiş ve gelişmiştir; ona en lâyık olan ateştir.*" buyurmuşlardır. Öyle ise hayatın her safhasında helâla ve harama çok itinâ göstermek lâzımdır.

Gerçek takvâya mâni olan ayrı bir husus da gaflet ve ülfettir. Gaflet ve ülfet gibi, insanı dikkatten ve teyakkuzdan uzaklaştıran hususlar ile dünyada ebedî kalacakmış gibi insanı aldatan tevehhüm-ü ebediyet duygusu, özellikle de âhir zamanda yaşama şartlarının ağırlaşması ile insanların mübtela oldukları ve iradeleri ile kendilerine lüzumlu hâle getirdikleri fuzulî ve hatta zararlı bazı meseleler insanı aldatan başlıca sebeplerdir. Bütün bu hâller kişinin takvâ dairesinde hareket edip ehl-i takvâ olmasına mâni oluyor,

perde çekiyor. Ayrıca insanın yeme, içme, giyinme ve gezme hususunda haramlara girmesi veya israfa kaçması, nefsinin helâl olmayan hâllere karşı iştihasını açar ki böyle bir nefis, sahibini rahatlıkla aldatır ve onu beklenmedik bir anda bile harama sokar.

Üzerindeki gafleti, içinde bulunduğu ülfeti, benliğini saran dünyada ebedi kalma hissini, içinden bir türlü çıkarıp atamayan, müptelâ olduğu ziynet, debdebe, kadın, mal, makam ve şöhret gibi fani ve geçici şeylere karşı tutkunluğunu içinden bir türlü söküp koparamayan ve bu sevdalardan bir türlü kurtulamayan, hem de fânî ve zararlı şeylerden alâkasını koparmayı, şerlerinden kurtulmayı ve Yüce Hakk'a vâsıl olacak yolda yürümeyi istediği halde bunda başarılı olamayan kimse, etrafında daima değişmekte olan hâdiselere tefekkür ve ibret nazarı ile bir baksın. Acaba hiçbir şey, dün olduğu gibi bugün de aynen kalıyor mu? Çevresinde olup biten doğum ve ölümlere ibret nazarı ile bir baksın; bu dünyaya gelenlerden hiç burada kalan var mı? Hissiyâtını aldatan ziynet ve sâir şeylere de bir göz gezdirsin; kalbinin bunlarla tatmin olduğu hiç vâki mi? Acaba ölüm sekerâtı geldiğinde bütün bunların ne faydası olur?

Öyle ise ölüm sekerâtı gelip uyandırmadan evvel uyanıp, kalben dünyayı, dünya olarak tümüyle terk edip, ciddi bir şekilde âhiret için hazırlanmak gerekir.

Kaldı ki bütün bunlar bir iki dakika insanın nefsini ve süflî duygularını okşamasına bedel; insanın aklını, kalbini ve rûhunu senelerce ağlattırır ve onlara gam ve hüzün gözyaşlarını döktürür. Hastahanedeki hastalar, hapishane- deki mahpuslar ve bugün ekseriyeti teşkil eden ızdırablı ve buhranlı genç nesil, hep böylesine bir iki dakikalık gayr-i meşrû lezzet ve zevkin kurbanı değiller midir? Akıllı insan kalb ve rûhuna hitab etmeyen ve onları ebediyen tatmin etmeyen, geçici, basit ve meşrû olmayan lezzetlere tenezzül etmez. Tenezzül ederek insanlık mertebesinden düşmez. Kaldı ki, meşru ve helâl olmayan haller zehirli bala benzer, lezzetinden ziyâde elemi vardır. Lezzeti iştihayı açar, elemi ise öldürür.

4. Takvânın Önemi ve Fazîleti

İslâm dini takvaya çok önem vermiştir. Aslında takvâ insan için en yüksek gâye ve maksat değildir. Ancak gerçek huzur ve kurtuluşun biricik vesilesidir. Bu itibarla takvânın faydaları, lüzum ve ehemmiyeti pek fazladır. Şöyle ki:

Kâmil bir ibadet olan takvânın temelinde, vicdanın unsurlarından ve rûhun özelliklerinden olan irade, zihin, his ve Rabbânî latîfenin hüşyarlığı vardır. Buna göre takvâ, iradenin en yüce gâyesi olan Allah'a karşı kulluğu, zihnin en yüksek gâyesi olan Allah'a karşı mârifeti, hissin en zevkli ânı ve hâli olan Allah sevgisini ve Rabbânî latîfe'nin gözünü diktiği en yüce ufuk noktası ve en mükemmel tatmin hâli olan Yüce Allah'ı müşahedeyi ve O'nun huzurunda olmayı içine almış ve bunları ifade etmiş oluyor. Hattâ denilebilir ki, ehl-i takvâ durumlarına göre ibâdetullah, muhabbetullah ve müşahedetullah sahibi kimselerdir. Cenâbı Hak bizleri de böylesine ehl-i takvâ olan zümreye ilhak buyursun.

Evet, Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Âkıbet müttakîlerindir"* (Kasas Sûresi, 83) gerçeği ve müjdesi pek çok yerde geçmektedir. Bunun mânâsı, hüsn-ü hâtime ve îmân-ı kâmil ile gözlerini yumup bu dünyadan gitmek ve gerek kabir azabından, gerek kıyâmetin, haşrin ve hesabın dehşet ve şiddetinden, gerekse cehennemin amansız azap ve ateşinden kurtulma garantisi ehl-i takvâya verilmiştir. Ayrıca, cennet bütün mertebe ve lezzetleriyle, debdebe ve şa'şaâsıyla ehl-i takvâ için hazırlanmıştır. Doğrusu muştular olsun gerçek takvâ sahiplerine.

Vicdan ve rûhun hayat derecelerine yükselen ehl-i takvâ, İslâm'ın hükümlerinin tatbiki ve bu tatbikin şuuru nisbetinde hem kâbiliyetlerini inkişaf ettirir, hem de kabiliyetlerin mazhar olduğu sâfî muhabbetini, ulvî mârifetini, kâmil ibadetini ve dâimî müşâhedesini fazlalaştırır, artırır. Böylece ahsen-i takvime sahip,

cennete lâyık ve Cenabı Hakk'a nâzır olma derecesine yükselir. Bu ise ancak İslâm'ın yaşanması syesinde gerçekleşeilir.

Kur'ân-ı Kerim'in mukaddes ifadeleri içinde takvânın lüzûmu, faydaları ve bu faydalardan ötürü önemi pek fazladır. Burada bazılarını zikretmekle takvânın dünyevî ve uhrevî saadeti nasıl tekeffül ettiğini görelim:

a. İnsan, sabrı ve takvâsı sayesinde düşmanlarından korunur. Zira onların şerri, hilesi ve fesadı ehl-i takvâya zarar vermez.

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لاَيَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا *"Eğer sabreder ve Allah'tan korkarsanız onların hilesi size hiçbir zarar vermez."* (Âl-i İmrân Sûresi, 120) âyeti bu hakîkati ifade ediyor.

b. Takvâ, amelin ıslahına ve günahların mağfiretine vesiledir. Evet mü'min Allah'tan korkması ve sözünde doğru olması nisbetinde Allah da onun amellerini ıslah eder ve günahlarını bağışlar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۞ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ *"Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin. Ki Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın."* (Ahzâb Sûresi, 70-71) âyetleri bu hakikati ifade ediyor.

c. Takvâ, İlâhî muhabbetin celbine vesiledir. Zira Allah, ehl-i takvâyı sever ve böyle olan kulunu hikmetinin gereğine göre rûhanî varlıklara ve beşere de sevdirir.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ *"Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah kendisinden korkanlarla beraberdir."* (Bakara Sûresi, 194)

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ *"Şüphesiz ki, Allah kendisinden sakınanları sever."* (Tevbe Sûresi, 4 -7) gibi âyetler bu hakîkati dile getirmektedirler.

d. Takvâ, Allah katında en şerefli ve en geçerli olan bir meziyettir. Buna göre Allah katında en şerefli olan kimseler, takvâ ehli olan kimselerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقٰيكُمْ *"Allah katında sizin en şerefliniz en ziyade takvâlı olanınızdır."* (Hucurât Sûresi, 13) buyrulmaktadır.

e. Ehl-i takvâ olan gerçek mü'minlerin dostluğu, bütün dostların birbirine düşman kesildiği kıyamet gününde de devam eder. Çünkü diğerlerinin dostlukları menfaata dayandığından dünyada kaldığı halde; takvâ sahiplerinin dostlukları Allah için olduğundan âhirette de devam eder.

اَلْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ *"O gün dostlar, birbirine düşmandır. Yalnız takvâ sahipleri hâriç."* (Zuhruf Sûresi, 67) âyet-i kerîmesi bu hakikati haber vermektedir.

f. Takvâ, vefât anında hakîkî beşârete ve rahat ölüme sebeptir. Zîrâ îmân edip takvâ ehli olanlara ne bir korku ne de bir hüzün ve keder vardır. Onlara dâimâ sevinecekleri zevalsiz nîmet ve gamsız sürur vardır:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ. لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ *"İyi bil ki, Allah'ın velilerine korku yoktur. Ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar ki inandılar ve korundular. Dünya hayatında da, âhirette de müjde onlara."* (Yûnus Sûresi, 62-64) âyetleri bu huzur dolu beşâreti vermektedir.

g. Takvâ sayesinde insan cehennem ateşinden kurtulur. Çünkü ehl-i takvâ, Yüce Allah tarafından verilen bir garanti altındadır. Yâni, O Zât-ı Kibriyâ, şu dünyada nefsin bütün tuğyanlarına ve çevrenin de bütün tahriklerine rağmen kendisini her şeye tercih etmiş olan müttakî kullarını, âhirette gazabının tecellîsi olan cehennem azabına maruz bırakmayacak ve onları ateşe atmayacaktır. Nitekim:

ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا *"Sonra biz günahtan korunanları kurtarırız ve zâlimleri ateşte öyle diz üstü çökmüş olarak bırakırız."* (Meryem Sûresi, 72) âyet-i kerîmesi ehl-i takvâya bu yüce müjdeyi vermektedir.

h. Takvâ, cennete girmenin ve orada ebedî kalmanın yegane vesilesidir. Zîrâ Kur'an'ın ifadesiyle gökler ve arz genişliğinde

olan cennet, ehl-i takvâya hazırlanmıştır. İzzet sahibi olan Yüce Allah, haramlardan kaçınan ve helal dairesinden çıkmayan ve bunu O'nun yüce rızâsını elde etmek için yapan müttakî ve hâlis kullarını, rahmetinin ve hikmetinin gereği olarak cennet gibi zevalsiz bir yerde ebedî olarak mükâfatlandıracak ve onları orada cemâli ile müşerref ve rü'yetiyle mükerrem kılacaktır. İşte,

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ. فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ *"Takvâ sahipleri cennet bahçelerinde ve ırmak başlarındadır. Râzı olacakları bir makamda, kudreti herşeye yeten bir Sultan'ın huzurundadırlar."* (Kamer Sûresi, 54-55) âyet-i kerîmesi ehl-i takvâya bu yüce müjdeyi vermektedir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى مَقَامٍ أَمِينٍ. فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ *"Korunanlar, güvenilir bir makamdadır. Bahçelerde ve çeşme başlarındadırlar."* (Duhân Sûresi, 51-52) gibi pek çok âyet-i kerimeler de, takvâ sahiplerine Cennet ve *Rıdvan* gibi zevalsiz lezzetlere ve gamsız sürûrlara medar olacak olan ebedî mükâfatların verileceğini haber vermekte ve ehl-i îmânı takvâ dairesinde hareket etmeleri için hissiyatlarına da hitap etmek suretiyle teşvikler yapmaktadırlar.

ı. Takvâ, mü'min için bazı belâ ve musibetlere karşı siper olduğu gibi, sıkıntılardan kurtuluşlara ve helâl rızkın da husûlüne sebeptir. Zira Yüce Allah, kendisinden sakınan kulundan, bir kısım belâ ve musibetlerini hikmetinin gereğine göre defeder. Ve aynı zamanda öyle bir kulunu beklemediği bir yerden rızıklandırır, bir kısım sıkıntılardan korur ve onu başkasına muhtaç olmaktan kurtarır.

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا. وَ يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ *"Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu yaratır ve onu ummadığı yerden rızıklandırır."* (Talâk Sûresi, 2-3) âyet-i kerîmeleri bu hakikati ifade etmektedir.

i. Takvâ, Kur'ân'dan gerçek ve tam istifade etmeye vesiledir. Dalâletin her türlüsünden kurtulup Yüce Hakk'ın himâyesine

girme kâbiliyetini gösteren mü'minler, takvâ- larıyla Kur'ân'dan istifade ederek ancak isteklerine ererler, şüpheli şeylerden kaçınmak suretiyle ancak kendilerini korurlar ve ancak bu sayede âkıbetlerini kazanma liyâkatine ulaşırlar.

هُدًى لِلْمُتَّقِينَ *"Kur'ân müttakiler için yol göstericidir."* (Bakara Sûresi, 2) ve وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ *"O Kur'ân, korunanlar için bir öğüttür."* (Hâkka Sûresi, 48) gibi âyet-i kerîmeler Kur'ân-ı Kerim'den en fazla istifade edenlerin takvâ sahipleri olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Gerçi Kur'ân-ı Kerim, bütün insanlara bir hidâyet kaynağı ve bir irşad rehberidir. Bir öğüt ve bir nasihattir. Fakat ondan tam istifade edip, Kur'ân'ın hidâyetiyle mühtedi olacak, Yüce Allah'ın istediği mânâda hâlis kul olacak ve ömrünü hüsn-ü hâtimeye ve kâmil îmâna sahip olarak kapatıp emniyetle emân ve selâm yurdu olan cennete dahil olacak ve orada sonsuz saadetlere gark olacak olanlar ancak müttakîlerdir. Yâni, takvâ sahipleridir. Kur'ân-ı Kerim'de şu hususu ifade eden pek çok âyet-i kerime vardır. Demek ki, Kur'ân bütün beşere hidâyet için gönderilmiştir. Fakat, bu hidâyetten tam istifadenin ilk şartı, ittikayı yâni, istifadeyi, korunmayı ve himayeyi istemek ve ona layık olmaktır. Liyâkatin en bâriz alâmeti ise takvâdır. Ehl-i takvâ olmaktır.

Yukarıda zikredilen hususların her birisi değişik âyet-i kerimelerden çıkarılmıştır. Uzun olmaması için sadece âyetlerin ifade ettiği hakikatler, işaret cinsinden maddeler halinde zikredilmekle yetinildi. Bununla beraber, denizden bir katre mesabesinde arz edilen şu hususlar gösteriyor ki, takvânın faydaları ve bu faydalara bağlı olarak lüzum ve ehemmiyeti pek büyüktür.

Öyle ise hem dünyevî ve uhrevî saadetini kazanmak, hem de aklî, rûhî, kalbî, vicdanî, hissî ve bedenî ızdıraptan kurtulmak isteyen kimse, takvâ libasını giymeli ve herşeyinde takvâyı esas almalıdır. Haramlardan şiddetle kaçınmalı ve helal dairesiyle

yetinmelidir. Emir ve hayrat istikametinde çalışmalı, haktan ve adâletten bir lahza bile ayrılmamalıdır.

5. Şu Âhir Zamanda Yegâne Kurtuluş Yolu

Kur'ân-ı Kerim'de îmândan sonra en fazla üzerinde durulan, takvâ ile amel-i salihtir. Diğer bir ifade ile îmân ve istikâmetttir. Nitekim, pek çok âyet-i kerime'de takvâdan, sâlih amelden ve istikâmetten bahsedilmekte, bunların esasları anlatılmakta ve harâretle bu esasların tatbiki istenmektedir. İşte buna dayanarak deriz ki: *Şu âhir zamanda yegâne kurtuluş çâresi, takvâdır.*

Evet, hadîs-i şeriflerde de beyân edildiği gibi insanlar biri iyi, muttakî ve Allah katında şerefli olanlar, diğeri ise âdî, günahkâr ve Allah katında değersiz olanlar olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Bu konuyu Bedîüzzaman Hazretlerinin bu husustaki sözleriyle bitirmek istiyorum:

"Bu günlerde Kur'ân-ı Hakim'in nazarında, îmândan sonra en ziyade esas tutulan takvâ ve amel-i sâlih esaslarını düşündüm. Takvâ, menhiyattan ve günahlardan ictinâb etmek ve amel-i sâlih; emir dairesinde hareket ve hayrât kazanmaktır. Her zaman def-i şer, celb-i nef'a râcih olmakla beraber, bu tahribat ve sefâhat ve câzibedar hevesât zamanında bu takvâ olan, def-i mefâsid ve terk-i kebâir üssü'l-esas olup büyük bir rüçhâniyet kesbetmiş. Bu zamanda tahribat ve menfî cereyan dehşetlendiği için, takvâ bu tahribata karşı en büyük esastır. Farzları yapan, kebîreleri işlemeyen kurtulur. Böyle kebâir-i azime içinde amel-i salihin ihlasla muvaffakiyeti pek azdır. Hem az bir amel-i salih, bu ağır şerâit içinde çok hükmündedir. Hem takvâ içinde bir nev'i amel-i sâlih var. Çünkü bir haramın terki vâcibdir. Bir vacibi işlemek, çok sünnetlere mukâbil sevabı var. Takvâ ile böyle zamanlarda yani binlerce günahın tehacümünde bir tek ictinâb, az bir amelle, yüzer günah terkinde

yüzer vâcib işlenmiş oluyor. Bu ehemmiyetli nokta: Niyet ile, takvâ namıyle günahdan kaçınmak kasdıyle menfî ibâdetten gelen ehemmiyetli a'mâl-i sâlihadır."[60]

Evet sâlih amel altın, fâsid amel ise saman hükmündedir. Asrımızda dünyanın içine düştüğü perişan durum, bunun en açık şâhididir.

Hâsılı: Maddî ve mânevî terakkîyi ve huzuru tekeffül eden ve Kur'ân-ı Kerim'de tavsiye ve emir buyurulan hayat, daha önce de geçtiği üzere üç şeye bağlıdır:

a. Toplum hayatında emniyetin ve güvenin tesîs edilmesine,

b. Toplumun fertleri arasında yardımlaşma ve dayanışma düsturunun hâkim kılınmasına ve kolaylaştırılmasına,

c. Mesâilerin kâbiliyet ve liyâkatlara göre taksim ve tanzim edilmesine,

Bütün bunların gerçekleşmesi ve devamı ise, îman, takvâ ve sâlih amel esaslarına bağlıdır.

Öyle ise azîzim, sen gel, "*Allah'tan korkmayandan kork*" prensibine kulak ver ve kurtuluşa er.

Hem "*Hikmetin başı Allah korkusudur*" düsturuna tutun ve yüksel.

Hem sakın unutma! Her iki âlemde gerçek kurtuluş, en sevindirici sonuç ve en kârlı ticâret, ancak takvâ ehlinin olacaktır.

Cenâb-ı Hak, biz âsî ve âciz ve kullarını da meccânen ehl-i takvâ zümresine ilhak eylesin ve bizleri bu zümre ile beraber haşretsin. Âmîn...

---

[60] Bediüzzaman Said Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, 106

On Altıncı Ölçü

ADÂLET VE İHKÂK-I HAK

1. Adâletin Tanımı ve Mâhiyeti

Adâlet, "*adl*" kökünden olup zulüm etmemek, hak sahibine hakkını vermek, haksızları anlayacakları dilde terbiye etmek, bir şeyi en münâsip mertebesine koymak, bir hakkı yerine getirip koymak demektir ki, haddi aşmanın ve zulmün zıddıdır.

Adâlet: iktisat, insaf, hakkâniyet ve istikâmet mânâlarını da içine alan son derece kapsamlı bir sıfattır. Nitekim, Ömer İbn-i Abdülaziz sorduğunda Kurtubalı Muhammed İbn-i Ka'b adâleti şöyle tarif etmişti:

"*Adâlet, küçük olanlara baba gibi, büyük olanlara evlât gibi, müsâvî olanlara kardeş gibi muamele etmek ve cezayı yapılan haksızlığa göre hükmetmek ve buna katlanmak kudretidir.*"

Adâlet, tesviye etmek, düzeltmek ve dengelemek mânâlarına da kullanılır ki, buna göre adâlet, bir ölçü âleti olan mizan, yâni terazi kelimesiyle aynı mânâya gelir.

Adâletin temelinde uyum, denge, ölçü, muvâfakat ve mutâbakat vardır. Şüphesiz ki böyle bir adâlet kâinat çapındaki unsurlar ve

hâdiseler arasında eksiksiz bir şekilde vardır. Nitekim İslâm dini de böyle bir adâleti göstermek, bildirmek ve insanları ona irşad etmek için indirilmiştir. Gerçek mü'minin kıymeti de her türlü kanâat ve amellerini hayır ve maslahattan ibaret olan ilâhî adâlete göre ayarlamasına bağlıdır.

Adâlet, adâlet-i mahzâ ve adâlet-i nisbiye olmak üzere ikiye ayrılır. Adâlet-i mahzâ ile adâlet-i izâfiyenin mânâsı şudur: Âyet ve hadislerin ifâdesine göre mâsum bir kimsenin hakkı bütün insanlar için dahi iptal edilemez. Bir fert, umumun selâmeti pahâsına da olsa fedâ edilemez. Cenâb-ı Hakk'ın merhametine göre hak, haktır. Küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptâl edilmez. Bir cemaatin kurtulması için bir ferdin rızâsı bulunmadan hayâtı ve hakkı fedâ edilmez. Ancak, o fert rızasıyla kendisini fedâ etse o başka meseledir. Ve bu hâl haddizâtında büyük bir civanmertliktir. Öyle ise adâlet-i mahzâda her ferde hissesinin ve hakkının verilmesi esastır. O, nasibini alır veya rızâsıyla terk eder; bu onun anlayışına ve fedâkârlığına kalmış bir şeydir.

Adâlet-i izâfiye ise, "*Ehven-i şerri ihtiyâr*" yâni zararı en az olanı tercih etmek, gerekirse o az zarara ve zulme göz yummak mânâsına gelir ki, buna göre umumun selâmeti için fert fedâ edilir. Cemaati memnun etmek için ferdin hakkı nazara alınmaz; ehven-i şer tercih edilir.

Adâlet-i mahzânın mümkün olduğu yerde adâlet-i izâfiyyeye gidilmez, gidilse zulümdür. Hattâ denilebilir ki, Asr-ı Saâdet'in son zamanlarında, huzuru kaçıran husus, bu iki adâletin tatbiki hakkında çıkan içtihâd ve görüş farklılığından kaynaklanmıştır. Elbette ki, adâlet-i mahzâyı esas alanların ecri daha fazladır. Allahü a'lem.

Değer ölçüsünün ibresinde kaymaların çokça görüldüğü zamanımızda adâletin tatbiki hususunda da ifrat veya tefritler şeklinde yanılmalar ve sapmalar olmaktadır. Hatta bazıları adâlet-i

mahzâyı terkin ve adâlet-i izâfiyeyi tatbikin lüzumuna inanmakta ve böyle bir anlayışı İslâm'a hizmette bir esas olarak kabul etmektedirler. Halbuki zulüm her yerde ve her zaman zulümdür. Ve zulüm asla devam etmez. Er geç sahibinin boynuna geçer, ayaklarına dolanır ve onu perişan eder. Öyle ise hayatî zaruretler olmadan asla izâfî ve nisbî adâleti tatbike kalkışmamalı. Çünkü o, bazıları için bir şefkat ve bir kurtuluş ise de; pek çokları için bir zulüm ve bir tahriptir. Esas itibâriyle hakîkî adâletin tatbiki gâyet zordur. Ve ancak ihsan şuuru ile tatbiki mümkündür. Yani Cenâb-ı Hakk'ı görüyor gibi yakînî bir imâna sahip olmayan bir kimsenin, adâleti bütün özellikleri ve bölümleriyle yerine getirmesi düşünülemez.

Adâlet, gâyet yüksek ve şümullü bir sıfattır. İtikâdî hükümlerden amelî meselelere, ondan terbiyevî icraatlara, ondan beşerî muâmelelere, ondan konuşulan sözlere, ondan kafalardaki fikirlere kadar her sahada geçerlidir ve bir değer ölçüsüdür. Meselâ: Eşyanın yaratılmasında hiçbir ilâh tanımamak veya meseleyi pek çok ilâhlara vermek, yani eşyanın yaratılmasında ifrâta veya tefrîte girmek zulümdür. Yaratma işini bir tek ilâha, yâni Yüce Allah'a vermek ve tevhidde bulunmak ise adâlettir. Hem meselâ: Huzuru, batı zâlimlerinin kokuşmuş ve asılsız hurâfelerinde veya Asya münafıklarının sönük ve köksüz masallarında aramak inhirâf ve zulüm, yâni doğru yoldan sapmak ve hakka karşı bir haksızlık olduğu gibi; hakta sebât etmek ve hidâyeti sırat-ı müstakimde görmek ve onunla yetinmek de gerçek adâlet olup, aynı zamanda kalıcı huzurun da temel taşıdır.

2. Kâinât Çapındaki Baş Döndürücü Adâlet

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ. أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ. وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ Yani, "*Göğü âhenkle O yükseltti ve mizanı O koydu ki, siz de bundan ders alıp ölçü dışına taşmayasınız. Siz de*

tartıyı adaletle yapın ve sakın teraziyi, dengeyi aksatmayın." (Rahman Sûresi, 7-9)

Eşyâ ve hâdiselerin var olmalarından yok olmalarına kadar her türlü hâl ve hareketlerinin bağlı bulundukları bir kısım hakikatler vardır. Eşyâ ve hâdiselerin izahı bu hakikatlere göre yapılır. Ve bu şekilde doğru olan neticeye varılmak istenir. İşte şu kâinatta en yüce, en yüksek, en umumî ve en sabit hakikatlerden birisi adâlet hakikatidir.

Evet bir kısım gâfil insanlar, bulaşık ellerini karıştırma- maları şartı ile hiçbir şeyde intizamsızlık, zulüm, abesiyet ve mânâsızlık yoktur ve gösterilemez. Bilakis, adâlet hakikatinin ve ihkâk-ı hakkın, yâni hak sahibine hakkının verilmesi gerçeğinin her tarafta hakim olduğu görülür.

Bütün kâinatta sağlam bir adâlet ve ciddi bir muvâzene vardır. Afâkî olsun enfüsî olsun cereyan eden eşyâ ve hâdiselere bakıldığında umumî bir adâletin, eşyâdaki uyumluluk ve denge ile kendisini gösterdiği ve her şeyin bir mizân ve bir ölçü ile yaratılıp terbiye edildiği görülür. Öyle ki, insan hücrelerinden canlılar arasındaki muvâzeneye ve ahenge kadar, ondan bahar ve mevsimlerin tenâsübüne, ondan gece ve gündüzün muvâzenesine kadar her şeyde ciddi bir dengenin varlığı hâkimdir. Bu uyumluluk ve denge esasları ise çok daha esaslı olan adâlet gerçeğini göstermektedir. Şöyle ki:

a. Muhtelif atomlardan meydana gelen hücrelerin girdiği her canlının vücudunda, o vücuda münasip bir şekil almaları ve oranın intizamına uymaları...

b. Rüzgâr, fırtına, zelzele ve sel gibi boşta olan ve ilk görünüşte kayıtsız hareket eden bir kısım unsurların zararlarından ve tahriplerinden yeryüzünün korunması...

c. Bir balıktan binlerce yumurta gelmesine rağmen, denizlerin

yumurta kırıntıları vesâire ile bozulup kokuş- maktan, yaşanmaz hâle gelmekten muhâfaza edilmesi...

d. Haşhaş gibi bir kısım bitkilerin çıkardıkları binlerce tohumla yeryüzünü istilâ etmelerine müsâade edilmemesi ve yeryüzünün hücumdan ve saldırıdan korunması...

e. Her uzvun o canlıda, kendisine düşen vazifeyi en mükemmel şekliyle yapabileceği bir yere konulması...

f. Güneş ile beraber on iki seyyârenin hareket tarzlarının, yörüngelerinin, kütlelerinin ve güneşe olan uzaklıklarının farklı olmasına rağmen vazifelerinden şaşmamaları ve çarpışmamaları...

g. İnsan denilen varlığın, eşyâ ve hâdiseleri anlayıp sentez ve analiz yapabilecek akla ve şuura sahip olarak bir şiire kâfiye koyarcasına yaratıklar silsilesine kâfiye olarak yaratılması...

h. Eşyâ ve hâdiselerin içyüzlerini bize anlatan Kur'ân gibi bir kılavuzun ve Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi bir rehberin indirilip gönderilmesi...

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür; fakat asıl maksat fikir vermek ve ispât etmek olduğu için örneklerin azlığı ile çokluğu arasında bir fark olmasa gerektir.

Yukarıda verilen örnekler gösteriyor ki, kâinatta umumî bir adâlet vardır. Hem de yüce bir hakîkat olarak vardır. Öyle ise kâinatın küçültülmüş bir misali olan insan da, hem kendi hâl ve hareketlerini böyle bir muvâzene ve intizam altına almalı, hem de çevresine karşı olan amelî ve beşerî ibâdet ve muâmelelerinde ölçülü ve dengeli davranmalıdır ki, kâinatın adâlet ve intizamdan ibaret olan umumî ve muvâzeneli gidişâtına ayak uydurmuş olsun... Hem bu durumda insanın hâdiselerin dilinden anlaması ve bazı güçlükleri aşması, çok daha rahat ve kolay olacaktır. Aksi takdirde, insan dönen çark ve dolaplara zıt hareket etmiş olacaktır ki, onun böylesine

bir muhâlefeti, hâdiselerin çarkları altında kalıp ezilmesine, öğütülüp tükenmesine sebep olacaktır. Evet kevnî kanunlar muhâlefeti, zulmü, israfı ve intizamsızlığı asla kabul edip affetmez; cezâsını geç de olsa mutlaka verirler.

Gerçekten şu kâinatta öylesine baş döndürücü bir adâlet var ki hayran olmamak veya telâşa kapılmamak elde değil...

İlâhî adâletin göze çarpan en bâriz özelliklerinden birisi, verilen cezânın yapılan amel cinsinden olmasıdır.

Evet evlâdın seni dinlemiyorsa sen mutlaka, zamanında ebeveynini dinlememenin cezasını çekiyorsun. Küçükler sana hürmet etmiyorsa, zamanında büyüklerine hürmet etmeme- nin karşılığını görüyorsun. Gerçekten işlemediğin bir suçtan dolayı mahkum olduysan, sen kimsenin bilmediği gizli bir kabahatinden dolayı mahkum edilmişsindir ve sen gizli bir suçun cezasını çekiyorsun. Zira İlâhî kader ve Rabbanî adâlet hem zulmetmeyen hem de unutmayandır. Ayağını bir taşa çarpıp düştüysen veya bir tarafın kırıldı ise; sen ya bir kuşa kıymışsın veyâ birisinin kalbini kırmışsın ki cezanı çekiyorsun. Hatta bir tarafın ağrıyor veya huzurun kaçtı ise, yaptığın bir ihmâlin veyâ ettiğin bir irtikâbın cezasını çekiyorsun.

Esâsen bütün huzursuzluklarda fıtrî ve şer'î emirlere muhalefet yatmaktadır. Fıtrî ve kevnî kanunlara muhalefet maddî huzursuzluğu, şer'î emirlere muhalefet ise rûhî, aklî ve kalbî huzursuzluğu doğurur. Öyle ise iyi olsun, kötü olsun ne bitmişse senden bitmiş ve yeşermiştir. Hoş olsun olmasın, hatta gönlüne gelen şey de senden gelmiştir. Bir dikenle yaralanmışsan, o dikeni sen dikmişsindir. İpek olsun, atlas olsun giydiğin elbiseyi sen eğirmişsindir, sen dokumuşsundur. Şunu bil ki yapılan iş, ona verilen karşılıkla aynı renkte değildir. Hiçbir ihsan ve lütuf hizmet renginde olmadığı gibi; hiçbir cezâ da isyan renginde değildir. Sana bir yerden bir töhmet geldiyse, zulmettiğin kişi zora düşmüştür

de sen onun cezasını çekiyorsun. Sen boyuna: "Ben birşey yapmadım. Kimseyi töhmet altına almadım." der durursun. Fakat sen, başka bir şekilde günâh işlemişsindir. Tohum ektin. Nasıl olur da meyve vermez?

Kötülükler böyle olduğu gibi iyilikler de öyledir. Sen elinle bir şey bağışladın, zekât verdin mi, bu veriş öbür âlemde hurmalık ve ağaçlık olur. Sabır suyun cennet ırmağı, kulluk tadın da bal ırmağı şeklinde karşına çıkar. Demek oluyor ki, sebepler aynı cinsten olsa bile eserlere benzemez. Yâni eser ve netice sebebin ve hizmetin aynı değildir.

İmam Gazâli'nin naklettiği şu vak'a, ne kadar düşündürücüdür:

"Hazreti Mûsâ (aleyhisselâm) Sînâ dağında iken: "*Ey Rabbim bana adâletini ve insafını göster!*" diye yalvarınca,

Yüce Allah: "*Belki tabiatına aykırı bir şey görür de sabredemezsin.*" buyurur.

Hazreti Mûsâ: "*Yardımınla sabırlı olacağım.*" der.

Yüce Allah da: "*Yâ Mûsâ! şu dağın arkasında akan suya bak.*" der.

Hazreti Mûsâ bir yere gizlenir ve olup bitenleri seyretmeye başlar:

Bir atlı suyun başına gelir, su içer ve yine atına binip gider. Fakat içinde bin dinar parası bulunan kesesi oraya düşer; biraz sonra bir çoban, sulamak için davarlarını oraya getirir. Çoban orada gördüğü keseyi kimseye haber vermeden alır gider. Daha sonra ise oraya âmâ olan bir ihtiyar gelir ve istirahata çekilir.

Atlı adam yolda giderken, parasını düşürdüğünün farkına varır ve parasını almak için geriye dönüp tekrar su içtiği yere gelir. Orada ihtiyar adamla karşılaşır ve ona, "Ben biraz önce burada içinde bin dinar para bulunan bir kese düşürdüm." der.

İhtiyar adam, "Ben bir ihtiyarım, gözlerim de görmüyor. Senin keseni nasıl bulup alabilirim?" cevabını verir.

Atlı kızar, kılıcını çeker ve oracıkta ihtiyarı öldürür. İhtiyarın üzerinde kaybettiği keseyi arar; fakat onda hiçbir şey bulamaz ve eli boş olarak oradan ayrılıp işine gider. Bu manzarayı seyreden Hazreti Mûsâ:

"Ey Rabbim! parayı çoban aldı, ihtiyar ise haksız yere öldürüldü" deyince;

Yüce Allah ince ve eşsiz adâletini şöyle açıklar: "*Ey Mûsâ! İhtiyar adam, atlının babasını öldürmüştü, bununla kısası yerine getirdim; fakat atlının babası da çobanın babasından bin dinar para almıştı ve borcunu ödemeden ölmüştü. Böylece çoban da hakkını almış oldu. Gördüğün gibi adâletim ve insâfım gâyet incedir.*"

Hâsılı: İlâhî kaderde ve Rabbânî icrâatta aslâ zulüm yoktur. Ancak kusursuz hikmetin iktizasına göre İlâhî rahmet veya Sübhânî adâlet vardır. Geniş rahmeti O'nun yüce muhabbet ve şefkatinin tecellisi olduğu gibi; umûmî adâleti de O'nun mukaddes gazabının tecellisidir. Biz dâimâ O'ndan yine O'na; yani gazabından ve gazabının tecellisi olan adâletini hakkımızda revâ görmesinden sonsuz rahmetine ve kusursuz himâyesine sığınıyoruz.

3. İlâhî Adâletin Yüceliği

Eşyâ ve hâdiselerde durmadan tahribât ve tâmirât yapılmasına, gelir ve giderlerin ayrı ayrı olmasına rağmen; mevcut olan intizamın mükemmel şekliyle devam etmesi adâlet hakikatini gösterdiği gibi adâlet hakikati de âhiretin varlığını göstermektedir.

Adâlet sıfatının yüceliğini şundan anlamalı ki, adâlet tek başına âhiretin, hesâbın, cennet ve cehennemin varlığını gerektirmektedir. Zirâ bir sineğin hayat hakkını şefkatle muhafaza eden bir rahmet, elbette haşri getirmemekle bütün mahlûkâtın ebedî hayat haklarını zâyî etmez. Buna göre âhiretin varlığı dünyanın varlığı kadar kesindir.

Evet, rahmet, inâyet, şefkat ve adâlet gibi hakikatlere bakarak diyebiliriz ki, âhiretin varlığı şu dünyanın varlığı kadar katî ve kesindir. Zira öldükten sonra tekrar dirilme ve hesaba çekilme olmazsa diğer hakikatler olduğu gibi gözümüzle gördüğümüz şu dünyadaki gerçek adâlet, şiddetli zulme, mânâsız isrâfa ve abesiyete inkılâb eder. Çünkü dünyada pek çok zayıf ve mazlum, kuvvetliden ve zalimden hakkını alamadan ölüp gidiyor; zâlim zulmü ile mazlum da uğradığı haksızlığı ile buradan ayrılıp gidiyorlar. Tarihte dostlarının haklarının bir kısmını zâlimlerden, Firavun ve Nemrutlardan alıp onları helâk etmekle, sulta ve şevketlerini söndürmekle ve umranlarını yerle bir etmek suretiyle adâletini bize gösteren Allah celle celâlühü, elbette âhirette bütün hakları alacak ve hak sahiplerine verecektir.

Şu basit dünyada karınca gibi bir canlının hayatının devam etmesi için lazım olan maddeleri hazırlayıp muhafaza eden ve önüne koyan yüce kudret ve adâlet sahibi Allah celle celâlühü, hiç mümkün müdür ki, en şerefli bir varlık olan insan gibi bir kulunun elinden zorla alınan hakkını, zâlimden alıp eline vermesin; hâşâ ve kellâ. Bu dünyada, hem adâletini hem de rahmetini az da olsa tattıran ve gösteren Yüce Yaratıcı, âhirette adâletini ve rahmetini elbette tam olarak gösterecektir. Buna misal mi istersin? İşte bazıları:

a. İlâhi adaletin şu yüceliğine ve inceliğine bakın ki, hapsettiği, yedirip içirmediği, yeyip içmesine müsaade etmediği ve bu yüzden de ölümüne sebeb olduğu bir kedi yüzünden bir kadının

ateşe gireceğini Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek hadislerinde haber veriyor.[61] ve bununla hayvanlara da zulüm yapılmasını yasaklıyor.

b. Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir başka hadîslerinde, Yüce Allah'ın, bir adamı susuzluktan toprak yemeye başlayan bir köpeğe, kuyudan ayakkabısıyla çıkardığı suyu içirmesinden dolayı karşılıksız bırakmadığını ve bu iyiliğinden ötürü onu bağışladığını haber veriyor.[62] ve bununla hayvanlara yapılan iyiliklerin de âhiret gününde karşılıksız kalmayacağını bildiriyor.

c. Ebû Zer (radıyallahu anh) diyor ki: "Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tokuşmakta olan iki koyunu gördü de bana dedi ki: *'Ey Ebû Zer, bunların niçin tokuştuklarını bilir misin?'* Ben de: 'Bilmem' dedim. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, *'Lakin Allah, bilir ve kıyâmet gününde aralarında hükmünü verir.'* buyurdular."[63]

Bu konu ile ilgili bir başka rivayet de şöyledir: *"Kıyamet gününde, bütün haklar, kesinlikle sahiplerine ödenir. Hattâ boynuzsuz bir koyunun hakkı, boynuzlu koyundan alınır ve o da ödenir."*[64]

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, şayet sen birisini kınadın veya gıybet etti isen, ona iftira ettin veya onunla alay etti isen, onun ırz ve namusuyla oynadın veya malını haksız olarak aldı isen, insan olsun hayvan olsun herhangi bir canlının hukukuna tecavüz etti isen, bu dünyada olmasa bile, ama âhirette onun hakkı mutlaka senden alınıp kendisine verilecektir. Çünkü senin Rabb'in olan ve kendisini Âdil, Rahmân ve Rahim olarak bildiren Hazret-i Allah, aynı zamanda bütün yaratıkların ve bütün âlemlerin de Rabb'idir.

---

61 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2022

62 İmam Mâlik, *Muvatta*, II, 930

63 İmam Gazali, *İhyâ-u Ulûmid'Din*, IV, 505

64 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 1997

4. Kur'ân'a ve Sünnet'e Göre Adâlet

Adâlet, şu âlemde gâyet yüce bir hakikat olduğu gibi Kur'ân'da çok muhkem bir düstur ve sünnette çok köklü bir esastır. Yüce Allah herhangi bir şekilde herhangi bir varlığa zulüm ve haksızlık yapmaktan son derece mukaddes ve münezzehtir. Yüce Allah, ya af ile muâmele yapar, ya da adâlet ile karşılık verir. Dilerse kendi hakkını affeder, fakat kul hakkını affetmez. Ancak isterse mazluma, istediği hakkının fazlasını vermekle affettirebilir. Allahü a'lem.

Evet Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde fazlasıyla ve ısrarla durduğu ve muhtelif vesilelerle dikkatleri üzerine çektiği hususlardan birisi hiç şüphesiz adâlettir. Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i nebevî baştan sona lafızları ile mânâ ve hükümleriyle hiçbir şeyi hariçte bırakmayacak şekilde adâletin her türlüsünü getirip vazetmiştir. Meselâ:

a. Mîrâsın taksimindeki baş döndürücü ilâhî adâlet...

b. Dörde kadar hanım almaya müsaâde edildiği halde eğer adâletli davranmama korkusu varsa, bir hanımla yetinme prensibi getirilmiştir. Bu ise İslâm'ın adâlete verdiği öneme çok açık bir örnektir.

c. İki kişi arasında hakemlik yapacak kimselere bile adâlet emredilmiştir.

d. Evlatlara karşı muâmelede adâlet bir esas olarak alınmıştır. Nitekim oğlu Numan b. Beşir'e birşeyler verdiğini, diğer çocuklarına vermediğini söyleyen Numan bin Beşir'in babasına, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem):

فَاتَّقُوا اللهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلاَدِكُمْ "*Allah'tan korkun ve evlatlarınız arasında adâletli davranın.*"[65] buyurmuştur.

---

[65] Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, III, 134

Demek oluyor ki İslâm, hibe ve bağışta bile bir babanın mutlak mânâsıyla evlatlarından birini diğerine tercih etmeyi yasaklamış ve onlar arasında adaletli olmayı emretmiştir.

e. Adâleti emreden âyet-i kerimenin her cum'a hutbesinin sonunda okunması ve bununla halka adâleti esas alarak davranmalarının emredilmesi adâletin, ne derece üstün ve önemli olduğunu açıkça göstermektedir.

f. Allah'ın rahmet ve himâye gölgesinden başka sığınacak hiçbir yerin olmadığı kıyâmet gününde, rahmet ve himâye gölgesi altına alınan yedi sınıftan birinci dereceyi *"adâletli imam"* teşkil etmektedir. Bu ise adâletin önemi ve lüzumu hakkında yeterli bir delildir.

Hadis-i şeriflerden biliyoruz ki, âhirette hesâbı en evvel bitecek ve hükme bağlanacak olan husus, kul hakkıdır.

Ruhu bedenden ayrılırken bir kimse gurur, kibir ve borç gibi üç şeyden uzak ise cennete girer. Nitekim hadîs-i şerifte: "*İpliği ve iğneyi de edâ ediniz, çünkü kıyâmet gününde âr, nâr ve şenâattir.*"[66] buyrulmuştur.

Hazret-i Enes (radıyallahu anh) bize şu hususu naklediyor:

"Biz Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile otururken dişleri görülecek kadar tebessüm buyurdular. Hazret-i Ömer (radıyallahu anh): "Anam babam sana fedâ olsun yâ Rasûlallah, niçin güldünüz." diye sorunca; Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: *"İzzet sâhibi Allah'ın huzurunda dize gelmiş iki kişinin hâline güldüm. Onlardan birisi dedi ki: Bu kardeşim bana zulmetti. Hakkımı ondan al, bana ver."*

Yüce Allah, diğerine, *"Hakkını ver."* buyurur.

Adam, *"Ya Rab bende sevâp diye birşey kalmadı"* der.

---

66 İbn Mâce, *Sünen*, II, 950-951

Yüce Allah, mazlûma, *"Baksana bu adamın sevâbı kalmadı, ne dersin?" buyurunca; hak sahibi, "O hâlde benim günahlarımdan alsın."* der.

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu anlatırken gözleri yaşardı. Ve şu meâlde konuşmasını sürdürdü: *"O gün büyük bir gündür. İnsanlardan günahlarının alınıp taşındığı gündür."*

Bunun üzerine Yüce Allah, hak sahibine: *"Başını göğe kaldır!"* buyurur. O da başını kaldırınca, ne görsün; inci ile işlenmiş, altından köşkler ve gümüşten şehirler...

Birden sorar: *"Bunlar hangi peygamber, hangi sıddık veya hangi şehit için?"* der.

Yüce Allah, *"Bunlar bana, ücretini verenler içindir."* buyurur.

Adam, *"Bunların hakkını kim ödeyebilir?"* der,

Yüce Allah, *"Sen istersen bunlara sahip olabilirsin"* buyurur.

Adam, *"Bu nasıl olur, yâ Rabbi?"*deyince;

Yüce Allah (celle celâlühû), *"Bu adamı bağışlamanla olur."* buyurur.

Adam, *"Öyle ise ben bunu affettim."* der.

Yüce Allah da, *"Kardeşinin elinden tut onu cennete sok."* buyurur.

Bundan sonra Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: *"Allah'tan korkun, siz de kendi aranızı düzeltin. Bakınız, Allah Teâlâ bizzat kendisi, mü'minlerin arasını buluyor."*[67]

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, hakîkî mü'mine düşen şey her türlü hak ve hukûka riâyet etmek, adâlet ve insaftan, haktan ve hukuktan hiçbir zaman ayrılmamak; eğer maddî-manevî bir hakka tecâvüz ettiyse hak sâhibine gidip helallaşmaktır. Şüphe yok ki en yüce ve en birinci hak Allah'ın hakkıdır. Yani

67 İmam Gazali, *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn*, IV, 507

O'nun *'var ve bir'* olarak kabul edilmesi ve sâdece O'na kulluk yapılmasıdır.

Evet, en büyük haktan en küçüğüne kadar her hakkı, o hakkın sâhibine vermekle mükellefiz. Her hak sahibinin hakkını gereği gibi ödersek, âhirette alnımız açık olarak haşrolur ve ebedî saâdeti elde etmiş oluruz.

5. Adâletin Tatbikine Mânî Olan Hâller

Her şeyde olduğu gibi adâletin gereği gibi uygulanması hususunda da engel teşkil eden bazı haller vardır. Zaten hayırlı işlerde pek çok zararlı mânîlerin olduğu sabit bir hakîkattir. İnsan meselenin durumuna göre mânî olan hususları bilmeli ve karşısına çıkan engelleri bertarâf etmenin çârelerini arayıp bulmalı, yol üzerindeki pıtrak, diken ve engelleri ayıklayıp kaldırmalıdır ki, hedefine selâmetle varabilsin.

İşte adâletin tatbikine ve gerçekleşmesine engel teşkil eden hallerin bazılarını ben söyleyeceğim; diğerlerini sen kıyas et:

Birinci Mâni: Unsuriyet ve milliyet fikridir. Dînî râbıtanın yerine millî ve ırkî bağların esas olarak alınması, adâletin gerçekleşmesine mânîdir. Evet kendi ırk ve milletinden başkasına hayat hakkı tanımayan, kendi milletinden olmayan herkese hor bakan bir kimse hakîkî adâlet edemez. Çünkü unsuriyet ve milliyet esasları adâleti ve hakkı gözetleyip takip etmez. Adâlet üzere gitmez. Hakka ittibâ etmediği için de adâlet edemez. Hakkâniyet gider, yerine zulüm gelir; o kimse de zulmeder. Zirâ unsuriyet ve milliyetin gaddâr bir düsturu vardır: "Milletin selâmeti için her şey fedâ edilir." Bu ise bazı şahısların hukûkuna tecâvüzdür.

Öyle ise beşerî muâmelelerde dînî râbıtalar esas alınmalıdır ki, toplumun fertleri arasında zulüm kamçıları ve fitne ateşleri değil, adâlet sahneleri ve muhabbet alkışları seyredilsin.

İkinci Mânî: Maddî güç ve kuvveti esas olarak almaktır. Bu düşünce yapısı, kuvvetli olanın her hâlükârda kendini haklı görmesi demek olan zulümden ibaret bir anlayışı ve ortalığı fitne ve fesâda boğacak olan bir davranışı doğurur. Böyle bir toplumda ise ancak zulümler, tasallutlar, tegallübler ve vahşetler kol gezdiğinden, o toplumda adâletten aslâ söz edilemez, kimse hakkını arayamaz. Böyle bir toplumda fertlerden feryatlar, yuvalardan iniltiler ve toplumun derinliklerinden bunalımlar ve isyanlar çıkar ve böyle bir toplum maddi mânevî çok ciddi sarsıntılara mâruz kalır.

Üçüncü Mânî: Tam saltanat ve tam siyasî muvaffâkiyettir. Çünkü umumiyet itibariyle "Hükümetin selâmeti ve asâyişin devamı için, şahıslar feda edilir." düşüncesi merhametsiz siyâsetin bir düsturudur. Evet, Râşid Halîfeler ile daha sonraları gelen üç-beş kişinin dışında dünyevî ve siyâsî saltanata sahip olanların, adâleti harfiyen yerine getirdikleri pek söylenemez. Çünkü bir kısım maddî menfaatler, istikbâl endişeleri, baş olma ve başta kalma arzusu sürekli olarak bazı kayırmalara, göz yummalara, işkence ve zulüm kapılarının açılmasına sebep olagelmiştir. Öyle ise tam adâleti uygulamak isteyen bir kimsenin böyle yüksek yerlerde gözü ve gönlü olmamalıdır. İleri gelen bir kısım şahsiyetler, emr-i vâkilerde bulunur ve göz kamaştırıcı bir kısım görevlere getirirlerse, kerhen ve istişare ile kabul etmelidir. Hem şunu bilmelidir ki, dünya saltanatı ile mânevî saltanatın bir arada olması gâyet zordur.

Dördüncü Mânî: Nefs-i emmâredir. Nefsini terbiye ve ıslâh etmemiş kimse de adâleti tam yapamaz. Zira onun nefsi kendisini beğenip, büyük gördüğünden dolayı, sürekli olarak "Benim fikrim doğrudur. Benim dediğim olsun." der. Yâni hâdiselere ve hakkın yerine getirilmesine tek yönden; daha açık bir ifadeyle etrafa kendi menfaati hesabına bakar. Neticede adâlet edemez, zâlim ve gaddar olur.

Hâsılı: Pek çok anarşik hâdiselerin bilhâssa gençler arasında adâletin sarsılmasından ve kayırmaların hortlama- sından kaynaklandığı zamanımızda, âilevî-içtimâî gerçek adâlete ve adâlet ehline ne kadar muhtacız.

Bir kısım zulümler altında inleyen neslimiz, umûmî ve hakîkî adâleti tatbik edecek ve bütün yaratıkların hakkını zâlimlerin elinden alıp sahiplerine verecek olan Hak dostlarını ve kılı kırk yaracak ve adâleti her haliyle temsil edecek olan halkın gözdelerini ve onların çoğalıp işe vaziyet edecekleri zamanı, dört gözle beklemektedir.

On Yedinci Ölçü

RÂBITA-İ MEVT

1. Râbıta-i Mevt Ne Demektir?

Müşrikleri tevhide, sapıkları hidâyete ve münâfıkları ihlâsa sevk eden ve mü'minlerin her hâlükârda istikâmet üzere sâbit kadem olmalarını sağlayan hususlardan birisi de hiç şüphesiz râbıta-i mevttir.

Râbıta-i mevt demek, insanın gerek kendisinin, gerek bütün sevdiklerinin, gerekse bütün dünyanın fâni ve geçici olduğunu düşünmesi, bir gün bütün dostlarından ve sevdiklerinden ayrılacağını hatırlaması, ölümden sonraki bütün hayatı sık sık göz önüne getirmesi ve hareket ve davranışlarını kabirdeki ve âhiretteki hesaba göre ayarlaması demektir.

İnsan, Yüce Yaratıcı tarafından ruhlar âleminden alınıp ebedlere doğru sefere çıkarılmış olan bir yolcu ve bir misafirdir. Ebedî bir yolculuğa çıkarılmış bulunan böyle bir insanın önünde ve yolunun üzerinde pek korkunç ve pek büyük meseleler vardır ve insan zamanı gelince bu can alıcı hâdiselerden hiç olmazsa bazılarıyla mutlaka karşılaşacaktır. Bu gibi meseleler hâliyle insanı bir taraftan aklını kullanıp ihtiyatlı olmaya, tedbir almaya, ihtimam ve

dikkat göstermeye, diğer taraftan da azimli ve kararlı olmaya, sebat ve sadakat göstermeye mecbur etmektedir ve etmelidir. İşte bu can alıcı meselelerden birisi de ölümdür.

2. Ölüm Nedir?

Ölüm, rûhun bedenden çıkması veya insanın dünyadan ve sevdiklerinden ayrılması hâdisesidir. İnsan aslında ölmek üzere bu dünyaya gönderilmiştir. Fakat o, gafletinden öleceğini hiç düşünmez de neticesi harap ve zarar olan işlerle uğraşır durur.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ *"Her canlı ölümü tadacaktır."* (Âl-i İmrân Sûresi, 185) إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ *"Habibim sen de öleceksin, onlar da ölecekler."* (Zümer Sûresi, 30) gibi âyet-i kerîmeler ve اَلْمَوْتُ حَقٌّ "*Ölüm gerçektir*" gibi hakikatler ve her gün meydana gelen yüz bin vefat ve cenazeler ölüm hakikatini en geniş mânâsıyla ilân etmekte, ikaz etmekte ve ölümden sonraki hayat hakkında düşünmeye, ihtimam göstermeye, ihtiyatlı ve tedbirli olmaya dâvet etmektedir.

Evet, bu dünyadaki kayıtlı hayat ve beden, şu büyük ve geniş dünyaya direk olacak ve bu dünyada sonsuz olarak kalacak bir özelliğe sahip değildir. Zira onlar demir ve taştan değildir. Ancak et, kan ve kemik gibi ayrı ayrı ve basit şeylerden meydana gelmiştir. Kısa bir zamanda et, kan ve kemik hücreleri bir bedende, hattâ bir uzuvda uyum sağlayıp bir araya gelmiş olsalar ve bir organizmayı teşkil etseler bile, onların kısa bir zaman zarfında çözülüp dağılmaları her zaman mukadderdir ve bu husus er-geç gerçekleşecektir. Yani ölüm denilen hâdise er-geç her kesin başına gelecektir.

Nitekim ceset, bazı maddelerin terkibinden ibarettir. İnsan cesedini meydana getiren çok değişik hücreler vardır. Bu hücrelerin

çözülüp dağılmasına mâni olan, diğer bir ifade ile bu hücreleri bir arada tutan ruhdur. Cesedin pek çok hücreleri ancak ruh sayesinde bir birlik ve bütünlük içerisinde ve aynı gâye doğrultusunda çalışabilmektedirler. Rûhun o bedenden çıkması durumunda ise cesetteki hücreler serbest kalıyor ve hemen çözülüp dağılıyor. İşte rûhun cesetten ayrılması ve cesedi oluşturan hücrelerin çözülüp dağılmakla karşı karşıya kalması hâdisesine ölüm denilir. Bu hikmete binâendir ki, sâlihlerin, şehitlerin ve peygamberlerin mübarek cesetleri, nûrânî ruhlarıyla arkadaşlık yapacak letâfet ve nûrâniyete yükseldiğinden; toprak o temiz cesetleri yemez. Onların cesetleri çözülüp dağılmaz ve işte bu sırdan dolayıdır ki, şehitlere ölü denmez. Çünkü onlar ölü değil diridirler. Bundan da anlaşılıyor ki ölen ruh değil; cesettir. Ruh, cesetten ayrılması anında ölümü tatmaktadır.

Şu da bir gerçektir ki, lafızların değişmesiyle mânâ değişmez; bâki kalır. Kabuğun parçalanmasıyla içindeki özü bozulmaz, bâki ve sağlam kalır. Elbisenin yırtılıp değiştiril- mesiyle ceset bozulmaz; sağlam, hatta o nisbette uzun ömürlü olur. Aynen bunun gibi, ceset de ölüp dağılır; fakat rûh bâki kalır; bozulmaz. Nitekim madde kırılır, dağılır. Öyle ise ölüm ruhla değil cesetle alâkalıdır. Yâni ölen ruh değil; cesettir. Buna göre ise ölüm, rûhun cesetten ayrılması ve cesedin bozulmaya yüz tutmasıdır.

3. Hayatın ve Ölümün İç Yüzü

Şu dünya ile ilgili olan hayatın sonu kesinlikle ölüm ve zevaldir. İnsan burada misafirdir ve zamanı gelince buradan başka yere gidecektir. Misafir olan kimse beraberinde getirmediği şeylere kalbini bağlamaz ve onlarla ciddî olarak ilgilenmez. çünkü nasıl olsa, dünyaya geldiği gibi; oradan eli boş olarak ayrılıp gidecek. Hem hiç mümkün müdür ki, neticede meyve verip sümbül ve ağaç haline gelen bir kısım tohumcuklar güzel

tad, koku ve şekilleriyle iştâhımızı açıp kendi nefislerine bizim nefislerimizi dâvet etsinler ve nebâtî hayat mertebesinden hayvanî hayat mertebesine yükselmek için kendilerini müşterilerine zâhiren ölmekle fedâ etsinler ve böylece hayatlarını, terakkî mertebelerini geçe geçe devam ettirsinler de; insan denilen mükemmel varlık kısa bir ömürden sonra bir daha dirilmemek üzere ölsün. Hâşâ ve kellâ.

Eserlerde bu hususa şöyle temas edilmekte ve dikkatler çekilmektedir: *"Ayâ, bu insan zanneder mi ki, başıboş kalacak. Hâşâ. Belki insan, ebede mebusdur. Yâ saadet-i ebediyyeye veya şakâvet-i dâimeye namzettir. Küçük-büyük, az-çok her amelinden muhâsebe görecek, yâ taltif veya tokat yiyecektir."*[68]

Evet ömür tayyaresi şimşek gibi geçiyor. Zaman da sel dolaplarını süratle çalıştırıyor. Gündüz ve gece yapı taşlarından meydana gelen hayat apartmanı yıkılıyor. İnsanın başındaki beyaz kıllar, vücudunu sık sık ziyaret etmeye başlayan hastalıklar, ölümün keşif kollarıdırlar. Bununla beraber insanın önünde ebedî ve sonsuz bir ömür vardır. Bu sonsuz ömrün huzurlu olması insanın bu dünyadaki çalışmalarına bağlanmıştır. Bu durumda insana düşen, kendisini *"ölüm sekerâtı"* uyandırmadan evvel uyanmak ve ölümden sonraki hayata gerekli olan hazırlığı yapmaktır.

Bu düşüncenin gerçekleşmesi, fikir plânında çevredeki vefatlardan ibret dersi almaya, ilim plânında ise ölüm ve ötesini anlatan kitapları okumaya bağlı olduğu gibi, istikâmet halinin kazanılması da gençlik devresini hak yolda, Hakk'a kullukta ve istikâmet dairesinde geçirmeye bağlıdır. Böyle bir istikâmetin korunması ise, ömrünü âhireti kazanmak uğrunda geçiren iyi kimselerle arkadaşlık yapmak ve onlarla beraber îmân ve Kur'ân'a hizmet etmekle ancak mümkündür.

---

68 Bediüzzaman Said Nursî, *Lemalar*, s.133

Ölümün iki türlü görüntüsü vardır: İnanmayanların ve sapıklık içinde olanların nazarında ölüm, son derece korkunç bir hâdisedir. Çünkü onların nazarında ölüm, insanı sevdiklerinden ayıran ve ebediyyen kaybolmasına sebep olan bir hâdisedir. Müminlerin nazarında ise ölüm son derece sevimli ve dört gözle beklenmeye değer bir hâdisedir. Çünkü hakîkî mü'min ölüm hâdisesiyle dünyada kalan bir-iki sevdiklerinden ayrılmasına bedel; ebedî âleme göçmüş Enbiyâ, Asfiyâ ve Evliyâ'dan ibaret olan yüzde doksan dokuz sevdiklerine kavuşmuş olacaktır. Bu durumda mümin için ölüm ebedî âlemdeki rahat ve lezzetini almak için, eline verilen bir pasaporttur. Ehl-i îmânı sevdiklerine kavuşturan bir vâsıta ve rûhun ten kafesinden çıkıp hürriyetine kavuştuğunu gösteren bir terhis tezkeresidir.

Evet, kabir âlemi âhirete açılmış bir kapı olup ön ciheti azap ise de arka ciheti rahmettir. İşte dost ve sevgililer o kapının arka cihetindedirler. O dostlara kavuşmak istiyorsan tevbe ve istiğfar ile temizlenmelisin. Yoksa o yüce dostlar günah kirlerinden tiksinir ve nefret ederler. Öyle ise geride kalanların sevinç nâralarını duymamak ve kabirdeki dostların nefretlerini görmemek istersen, hâl ve hareketlerini hakikî ve ebedî hayat olan âhirete göre tanzim etmelisin. Şu şiir bu hakikati ne kadar güzel dile getirmiştir:

Yâdında mı doğduğun günler;
Sen ağlardın, gülerdi hep âlem.
Bir öyle ömür geçir ki,
Olsun sana hânde, halka mâtem.

Madem ki önümüzde âhiretten ibaret ebedî bir hayat vardır ve bu dünya hayatı âhiret hayatına oranla son derece fâni ve geçici bir hayattır. Ve mademki ecel gizli olup başımıza hiç beklenmedik bir anda gelebilir; öyle ise bu ömürden sonraki âhireti

düşünmek lazımdır. Daha doğrusu dünya seni terketmeden evvel sen dünyayı terket; hiç olmazsa ömrünün zekâtını ikinci ve hakikî ömür olan âhiret yolunda sarfeyle. Zirâ hiç şüphe yok ki, bir gün gelecek kefeni giyecek, tabuta binecek ve yalnız olarak kabre gireceksin. Hayatın ve şuurun sönecek; ancak bir parıltı kalacak.Ömrün geçecek; ancak çabuk silinir bir nokta kalacak. Şân ve şöhretin gidecek; ancak çabuk kaybolur bir gölge kalacak. Makam ve malın seni kabirde yalnız bırakacak; ancak kefen kalacak. Herkes senden ayrılacak; ancak amelin kalacak. Öyle ise sen fırsat varken kabirde sana arkadaşlık yapacak olan salih amelini hazırlamaya bakmalısın.

Ölümün rûha bakan yönüne gelince: Ölümün sûrî yüzü her ne kadar dehşetli görünüyor ve insanın rûhuna ürperti veriyorsa da, hakîkî yüzü gâyet sıcak ve sevimlidir. Zira:

Ölüm, müminler için şu hayatın vazife ve zorluklarından bir terhistir.

Ölüm, imtihan yeri olan şu dünya meydanında bir eğitim mesabesinde bulunan kulluk vazifelerinin sona ermesidir; yâni bir paydostur.

Ölüm, âhiret âlemine gitmiş yüzde doksan dokuz dost ve akrabasına kavuşmak için bir vesile ve bir pasaporttur.

Ölüm, hakîkî ve aslî vatanına ve ebedî saâdet makamına ulaşıp girmeye bir vâsıtadır.

Ölüm, ruh ve diğer pekçok duygular için zindandan ibaret olan şu dünyadan, içinde samîmî dost ve sevgililerin de bulunduğu Yüce Rahmân'ın ebedî cennetlerine ve O'nun eşsiz cemâlinin, sonsuz fazıl ve rahmetinin, sayısız ihsan ve ikramının tecellileri olan ebedî bağ ve bahçelerine bir dâvettir.

Ölüm, kendisini bizlere *Rahmân ve Rahîm* olarak tanıtan, keremi bol ve şefkati sonsuz olan Yüce Allah'ın fazlından ve

rahmetinden, kulun yaptığı hizmete karşılık olarak ücret almaya bir nöbettir.

Hâsılı: Ehl-i Îmân için ölüm, açılması dört gözle beklenen huzur dolu bir rahmet kapısıdır. Evet, hakîkî bir mü'minin rûhuna bakması yönüyle ölümün içyüzü, yukarıda özet olarak zikredilen hususlardır.

İşte mezkûr maddeler göz önüne alındığında, ölümün dehşet alınacak ve korkulacak bir tarafı olmadığı, aksine hüşyâr ruhların dört gözle beklediği bir hâdise olduğu açıkça anlaşılır. Allah Dostlarından bir kısmının, ölümden korkmaları, ölümden dehşet aldıklarından veya ondan nefret ettiklerinden ötürü olmayıp; hayatlarının devamı hâlinde daha fazla hayırlar ve haseneler kazanmayı düşündüklerindendir.

4. Ölüm Gerçeğinin Haykırışları

Hayat Yüce Yaratıcı'nın varlığına ve birliğine delil olduğu gibi, ölüm de o Yüce Zât'ın devam ve bekâsını gösterip ispat eder. Evet nasıl ki nehirlerin akıp giden kabarcıkları güneşin ziyasını göstermekle, güneşin varlığına şehâdet ediyorlar ve o kabarcıklar gittikten sonra arkalarından gelen diğer kabarcıkların aynı şekilde parlamaları ile de güneşin devam ve bekâsına şehâdet ediyorlar. Yâni o şeffaflar varlıklarıyla güneşin varlığına, yok olup ölmeleriyle de güneşin devamına ve bekâsına delalet ediyorlar. Aynen öyle de var olan bütün eşyâ, varlıklarıyla ve hayatlarıyla Yüce Yaratıcı'nın varlığına ve birliğine, ölüp gitmeleriyle de o Yüce Zât'ın devam ve bekâsına hem delâlet hem de şehâdet etmektedirler.

İnsanın kulluk vazifelerini gereği gibi yapmasına mâni olan ve haramlara sürükleyen hususlardan birisi, insanın kendisini hiç ölmeyecekmiş gibi yaşayacağını düşünmesi duygusudur. Bu

duyguyu sürekli olarak canlı tutan ve onu besleyen ise insanın derin gafletidir. İnsanın gafletini dağıtan ve onu daha dikkatli olmaya sevk eden hususların başında ise düşünmek ve ibret gözüyle bakmak gelir. Öyle ise insan, çevresinde her gün olup biten ölümlere ve cenazelere ibret nazarı ile bakmak ve kendi âkıbetinin onlar gibi olacağını düşünmek suretiyle gafletini dağıtmaya, bu dünyada fâni olduğunu ve her an ölümle karşı karşıya bulunduğunu anlamaya ve böylece aslî ve hakîkî vazifelerini yapmaya çalışmalıdır.

İnsan, his yanılmasından ötürü süratle geçici olan dünyayı sürekli ve devamlı görmektedir. Etrafına baktığında çevresini bir derece sabit ve devamlı gördüğünden kendisinin de bu dünyada devamlı olduğunu, hatta kıyâmetin kopma- sına kadar burada yaşayacağını zanneder. Ve sadece kıyâmetin kopmasından dehşet alır. Bu yüzden de çok defa yanlış hareket ve davranışlarda bulunur. Halbuki gerçekler ve tecrübeler hiç de böyle değildir. Gerek insan gerekse insanın şahsî dünyası, sürekli olarak bir tahrip, bir zeval, bir çözülme ve bir yok olma darbe ve sadmelerine mâruzdur.

Ölüm hakîkati, Allah'tan başka her şeyin fâni ve geçici olduğunu haykırmaktadır. İnsanın ebede âşık olan kalbi ise el atıp bağlandığı ve irtibat kurup sevdiği ahbap ve dostlarından ayrılmak istemiyor ve daima sevdikleri ile beraber olmak istiyor. O sevdikleri ölümle kendisinden ayrılınca, hattâ ayrılacağını düşündüğü anda bile insanın kalbi çok ciddî ızdırap ve sıkıntılara mâruz kalıyor. Bu ise bir hakikatin ifadesidir. O hakikat de şudur: İnsanın *"sonsuzluk"* diye haykıran bir kısım latîfeleri, özellikle de kalbi ebedden ve ebedî zât olan Yüce Allah'tan başkasına asla râzı olmuyor. Öyle ise dünyevî ve uhrevî rahat ve lezzetini düşünen bir kimse, öldükten sonra kendisine arkadaşlık yapmayan bir şeye kesinlikle kalbini bağlamamalıdır.

Evet insanı sık sık yüzüstü bırakıp ayrılan, kabir âleminde ve berzah yolculuğunda kendisine arkadaşlık yapmayan, günahları insanın boynuna takıp ondan ayrılan ve gelmesi ile gitmesi bir olan fâni ve faydasız şeylere kalbini bağlamak ve ebedi huzuru garentilemek için kendisine verilen ulvî duygularını bu gibi fani şeylerle meşgul etmek, hakikî ve akıllı bir mü'min için hiç de akıl kârı değildir.

5. Kendimizi Kabre Hazırlamaya Bakalım

Her zaman ölüm gerçeği karşısında bulunduğunu düşünen akıllı bir insan, aklının ve îmânının gereği olarak geleceğini kurtarma ve huzurlu yapma adına her halde daha dikkatli hareket eder.

İnsanın, er-geç ölmesi mukadder ve muhakkak olduğuna, hem ölüm denilen müthiş hâdise eninde-sonunda insanın başına mutlaka geleceğine, hem, كُلُّ آتٍ قَرِيبٌ sırrınca her gelecek olan şeyin gelmesi yakın olduğuna, hem de bununla beraber, geleceği kesin olan ecelin ise ne zaman geleceği gizli olduğuna göre; insanın her zaman ölüme hazırlıklı olması gerekmektedir.

Öyle ise bu dünyada ölmek için doğan ve doğduğu andan itibaren ölüm gerçeğiyle her zaman karşı karşıya bulunan insan, *kendine kabir hazırlamakla değil; kendini kabre hazırlamakla meşgul olmalıdır.* Tâ ecel geldiğinde onu kötü bir hâlde bulmasın; iyi bir hâlde bulsun. Aksi takdirde onun gafletkârane gülmeleri ve eğlenmeleri ağlanacak gâyet acı hâllere dönüşür.

Evet insana düşen, ebediyete meftûn olan kalbini ve bekâya âşık olan rûhunu her iki cihanda güldürecek ve sevindirecek olan İslâm'ın mübah olarak gördüğü ve meşrû dairede insanı şükre sevkeden ve ona huzur veren masum eğlencelerle ve sevap yönüyle bâki kalan sevinçlerle yetinmesidir. Hattâ bunun içindir ki,

bayramlarda gaflet ağır basınca, insanlar ölümü ve ötesini unuturlar da meşru olmayan eğlencelere dalarlar, dolayısıyla da kazandıkları pekçok iyiliklerin üstüne bir sürü günah çizgisini çizerler ve ebedî hayatlarını berbat ederler diye, rivâyetlerde Yüce Allah'ı anmaya ve O'na şükretmeye dâir çok büyük teşvikler yapılmıştır.

On Sekizinci Ölçü

SABIR VE SEBÂT

1. Sabır ve Sebât Hasletleri

İnsanın sahip olması gereken çok seçkin özelliklerden birisi de hiç şüphesiz ki, sabır ve sebât hasletidir. Sabırlı ve sebâtkâr olabilmek için, bilinmesi gereken bazı hususlar ve kulak verilmesi gereken bir kısım ikazlar vardır.

Sabır, acıya ve zorluğa katlanmak, insan tabiatıyla bağdaşmayan hâller karşısında telaş göstermeksizin mukâvemet etmek, bir musibet ve belâ karşısında feryat etmeksizin sonunu bekleyip tahammül etmek ve umûmî ve küllî bir menfaat temin etmek için karşısına çıkan engelleri aşmaya ve güçlüklerin üstesinden gelmeye çalışmaktır.

Sebât ise, yerinden oynamamak, dayanmak, kararlı olmak, sözde durmak, ahde vefâ göstermek, İslâm'a hizmette bulunmada ve Allah'a ibâdet ve itâat etmede sâbit ve kararlı olmak, bir meslekte, meşrû bir kanaâtte veya bir fikirde kararlı bulunmak ve sağlamlık göstermek gibi mânâlara gelir. Buna göre sebatkâr insan demek; sağlam, yerinden oynamaz, ahdine ve vefâkârlığına sâdık ve sağlam olan kimse demektir.

Sabrın zıddı hırstır, kanaatsizliktir, aceleciliktir, İlâhî kadere itiraz ve Rabbânî takdiri şikâyet etmektir.

Sabır ve sebât, birbirini tamamlayan ve birbirini yansıtan iki mübârek kelimedirler. Bundan ötürüdür ki, sabrın Allah'a tevekkülden sonra en büyük temel taşı, azimdir, sağlam irâdedir, kesin karardır ve katî hükümdür.

Sabır ve sebât, aynı zamanda ihsan şuuruna sahip olmanın parlak bir nişanı ve açık bir alâmetidir. Sebât ve sadâkatin varlığı sabra bağlıdır. Öyle ki, sabrın olmadığı bir yerde sebât ve sadâkatten de söz edilemez. Edilse de isbâtı ve izâhı çok güç olur. Bilhassa zor şartlar altında gösterilen sabır hiç şüphesiz sebâtın ve sadâkatin olduğu kadar, aynı zamanda samimiyetin de çok parlak bir belirtisidir.

Mutlak mânâsıyla Müslümanlardan beklenen sabır ve sebât, İslâm düşmanlarının bâtıl ve haksız hem de fâni ve geçici olan dâvâları için gösterdikleri sabır ve sebâta kıyasla, gerek kemmiyet gerekse keyfiyet bakımından daha yüksek, daha ileri ve daha sağlam olarak gösterilen sabırdır. Bunun mânâsı ise sabır yarışında kim olursa olsun her kesin önüne geçmek, dereceye girmek ve parmakla gösterilmektir.

Sabırsızlık; irâde zayıflığının, görüş darlığının, anlayış kıtlığının ve basiretsizliğin alâmeti ve neticesidir. Zirâ aslında kör olan gözün basarı değil; kalbin basiretidir. İşte bundan ötürüdür ki, kalbi basiretten mahrum olan kimseler, en küçük bir mesele karşısında bile sarsıntı geçirirler ve perişan bir vaziyette yıkılır giderler.

İnsana verilen sabırlı olma ve sebât etme kuvveti, aslında insanın başına gelecek meşakkatlere dayanacak ve tâkat getirecek derecededir. Fakat insan sabır kuvvetini, yerinde ve zamanında kullanmasını bilmediğinden, çok aceleci olduğundan ve elinde olmayan geçmiş ve gelecek zamanı düşünüp sabır kuvvetini o zamanlara dağıttığından dolayı; çoğu zaman içinde bulunduğu hâdiselerin altından kalkamıyor ve perişan olup gidiyor.

2. En İyi Sabır, Şüphesiz ki, Sabr-ı Cemildir

Sabr-ı Cemil: İçinde telaş ve feryadın, tenkit ve ittihâmın, şikâyet ve itirazın bulunmadığı sabırdır. Allah'ın kaderine teslim olmayı, kazâsına râzı olmayı, hükmüne inkiyâd etmeyi, sevabına kanaatkâr olmayı ve O'nun himâyesiyle yetinmeyi ifâde eden sabırdır. Öyle ise:

Bak! Duyduğun acıyı mecbur kalmadıkça kimseye söyleme; sezmesinler. Zinhar! Çektiğin sıkıntıları tahammülün nisbetinde kimseye söyleme; bilmesinler. Sakın! Başında dönen ve imtihandan ibaret olan değirmen taşlarından, şikâyetvârî kimseye bahis açma; duymasınlar. Hâ! Kader tarafından intibâhın için atılan taşlara, işâret parmağını bile uzatma; görmesinler. Ve dikkat et! Nâhoş hallerden ötürü hep kendini kına. Sakın kendini tezkiye edip temize çıkarayım deme. Ve bil ki senden sana yalnız kabahat ve kusur, noksan ve isyan vardır. İradenle olmayan ve sana nâhoş gelen haller ise, asla zulüm değildir. Hem onlar tâkat harici şeyler de değildir. Onlar başlangıç itibariyle kusursuz adâletin sende tezahürü, netice itibariyle de sonsuz rahmetin sana tebessümünün beşâretidirler. Öyle ise az bir şeyden feryat etme. Feryadı bırakıp tevekkül kıl, zirâ feryat hatâ ve belânın tâ kendisidir. Öyle ki habbeyi kubbe, hayâli de hakikat olarak gösterir ve sâhibini altından kalkılmaz sıkıntılara maruz bırakır.

Hem korkma! Her şeyine nigahbân ve her hareketinden haberdâr olan ve sâlih ve muslih kullarını zâyi etmeyen Yüce Allah, seni de asla zâyi etmez.

3. Sabır ve Sebâtın Önemi ve Fazîleti

1. Dünyevî bazı zorluklar ve zarûretler, özellikle rûhu mânevî gıdalarla beslenmeyen kimseyi fazlasıyla rahatsız ve tedirgin eder. Fakat madem dünya fânidir ve başa gelenler geçicidir. Hem hiçbir şey gelip yerinde kalmıyor, hem musibetlerin ya doğrudan

veya dolayısıyla, yâni netice itibariyle bir kısım hayırları vardır; öyle ise insan, "*Yahu bu da geçer.*" deyip teselli bulmalı,

اَللّٰهُمَّ لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ اْلأٰخِرَةِ yâni *"Allah'ım gerçek hayır ve hayat ancak âhiret hayrı ve cennet hayatıdır."*[69] deyip katlanmalı,

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ *"Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir."* (Enfâl Sûresi, 46) deyip her hâlükârda sabra ve sebâta sarılmalı.

Hem, "Cenâb-ı Hak sevdiği kuluna dünyayı çirkin gösterir ve o kulunu dünyâya küstürür ki, o kimse kalbî ve fikrî alâkayı her türlü fâniden kessin, bütün mahiyetiyle Allah'ın hâlis bir kulu olsun." hikmetli müjdeyi düşünüp sevinmeli. Hattâ sadece sabretmekle yetinmeyip ayrıca şükretmeli. Ve bilmeli ki, iki emniyet veya iki korku her iki âlemde verilmez. Burada çeken âhirette çekmez. Burada dayanan orada rahat eder.

2. Maddî-mânevî her türlü muvaffâkiyetin temelinde sabır taşı yatmaktadır. Ve temelinde sabır taşının bulunduğu herhangi bir iş de selâmetle neticelenir. Hatta başında sabır ve tahammülün olmadığı ciddi hiçbir iş ve öyle bir işte başarıya ulaşmak düşünülemediği gibi; neticesi zafer ve selâmetle bitmeyen bir sabır ve sebat da yoktur.

Evet kimde olursa olsun, her türlü sabrın ve sebâtın sonu durumuna göre başarıyla biter. Yeter ki sabır ve sebât, gerektiği şekilde yerinde ve zamanında gösterilmiş olsun. Onun içindir ki, اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ yâni "Her türlü kurtuluşun anahtarı sabırdır." Ve مَنْ صَبَرَ ظَفَرَ "Sabreden zaferi elde eder." hakikatleri birer düstur halinde dillerde destandır. "Sabrın sonu selâmettir." beşâreti de, ızdıraplı sinelerin teselli kaynağı ve dayanak noktasıdır.

Asr-ı saâdette, Sahâbe-i Kirâm sabır ile sebat göstermeleri neticesinde, yüce dâvâlarında muvaffak ve muzaffer olmadı- lar mı? İslâm'ın daha sonraları kazandığı zafer ve gâlibiyetler, başlangıçta

---

69 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 170

çekilen sıkıntıların, göğüslenen meşakkatlerin ve gösterilen sabır ve sebatların neticesi değil midir?

Hem İslâm'ın ilk devirlerinde çevreden gelen anlayışsızlığa ve baskılara karşı sabır, sebat ve metânet gösteren köleler, garipler ve diğer zayıf görülen kimseler, daha sonraları sultanlara tâc giydirmediler mi? Ve onların tâc koymadığı ve sırtlarını sıvazlamadığı kimselerden gerçek sultanlık pâyesine ulaşan kaç kişi gösterilebilir?

Hem İslâm'ın günümüzde pekçok alanda gelişmeye bütün hızıyla devam etmesi ve her tarafta hüsn-ü kabul görmesi, başta Allah'ın inâyeti olmak üzere, büyüklerimizin o samimi teşebbüslerinin, azimli gayretlerinin, kararlı adımları ve sabırlı hareketlerinin neticesi değil midir?

3. Hâtemü'l-Enbiyâ'nın dışında bütün peygamberler (aleyhisselâm), bir kısım Esmâ-i İlâhiye'ye daha fazla mazhar olmuş ve o isimlerin gölgesinde çok daha fazla ileri gitmişlerdir. Kulları- nın ezâ ve cefâsına sabırla muamele eden Cenâb-ı Hakk'ın *"Sabûr"* isminin tecellisine en fazla mazhar olanlardan birisi Hz. Eyyûb Nebî (aleyhisselâm)'dir. Ve bu yönüyle Eyyûb (aleyhisselâm) gerçekten bir *"Sabır Kahramanı"*dır. Hâtemü'l-Enbiyâ olan Hazreti Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelince, her ismin âzamî mertebelerinin tecellîsine mazhar olması hasebiyle; O, her şeyin üstünde ve önünde olup, gözleri dâimâ kamaştıran bir taçdır, bir minhâcdır ve bir misâldir.

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), gerek kendisinin gerek Ashâbı'nın Mekke devrinde müşriklerin ezâ ve cefâlarına karşı, Medîne devrinde de münâfık ve yahudilerin revâ gördükleri insanlık dışı tecâvüzlerine karşı gösterdiği sabır ve sebat, siyer kitaplarında bütün hazin manzarasıyla ve okuyan ve dinleyenleri hıçkırıklara boğacak ve insanlığından utandıracak şekilde bütün açıklığıyla anlatılmaktadır.

Evet özellikle azim sahibi Peygamberler (aleyhisselâm) her hususta olduğu gibi sabır mevzuunda da nümûne-i imtisal ve üsve-i

hasenedirler. Hayatlarının yegâne gâyesi ve peygamber olarak gönderilişlerinin biricik hikmeti olan tevhîd, nübüvvet, haşir ve ubûdiyet hakikatlerini beşerin kalbine ve âlemin âfâkına yerleştirmek ve yaymak gibi en büyük, en ciddi ve en lüzumlu bir meselede bile acele etmemişler; teennî ile ve sabırla hareket etmişlerdir.

Yâni evrendeki hâdiselerin tedricî bir surette meydana gelişlerindeki tertibe ve intizama uygun olarak davranmışlardır. Ve Allah'ın izniyle adımlarını attıkları her yerde, ellerini uzattıkları herşeyde, nefeslerini tükettikleri her meselede muvaffâkiyet ve zafer bayrağını dikmiş ve sonunda hâmili ve mübelliği bulundukları yüce tevhîd, nübüvvet, haşir ve ubûdiyet dâvâsını bütün fakülte ve bölümleriyle başarıya ulaştırmışlardır. Bunun doğruluk derecesini görmek isteyenler Asr-ı Saâdet'ten bir sayfa çevirip baksınlar. Bu hakîkatin ne kadar katî ve parlak olduğuna hiç şüphesiz hükmedeceklerdir.

4. Maddî-mânevî muvaffâkiyetin ve her türlü hayrın altında sabır yatmaktadır. Ve sabır her yerde lüzumlu ve geçerlidir. Bundan dolayıdır ki, sabır hasletinden mahrum olan bir kimse, iki kişiyi şöyle dursun; kendisini bile idâre etmekten âcizdir.

a. *Maddî muvaffâkiyete misâl*:

Baba ve anne mi olmak istiyorsunuz? Nikâh muamelesine ve onun bir kısım zorluklarına, çocuğun dokuz ay tahammülüne, doğum sancılarına, çocuğun kokusundan bağırmalarına kadar rahatsız edici herşeyine, onun İslâm terbiyesiyle yetişmesi için gereken ihtimam ve titizliğe ve çocuğunuzun bazı hallerde size karşı takınacağı yersiz ve haksız tavır ve hareketlerine karşı daima sabırlı olmanız gerekmektedir.

Yâni evlenmeye karar vermeden, evliliği huzurla devam ettirmeye kadar, ondan çocuk terbiyesinde iyi neticeler almaya kadar her şeyde sabır, sebât, devamlılık ve tahammül şarttır. Eğer tahammül ve sabrı baştan göze alamıyorsanız; o zaman istikbali karanlık böyle bir işe hiç girişmeyeceksiniz. Yoksa, ya yarı yolda kalırsınız, ya da

hayırsız olan bin evlâdın anne-babası olmaktansa; hayırlı olan bir tek evlâdın anne-babası olmak için can atacağınız, çok ciddi bir perişanlığa düçâr olursunuz. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki: Emelin husûlünü istemeli; Ama tahammülüne göre istemeli.

b. Mânevî muaffâkiyete misâl:

1. Îmân edip mârifetullah mertebelerinden hakka'l-yakîn mertebesine yükselmenin ve o mertebede sebât etmenin altında sabır vardır.

2. Namazı dosdoğru, erkânı dahilinde, vaktinde, cemâatle ve vedâ namazı şeklinde kılmanın altında sabır yatmaktadır.

3. Oruç, hususiyle haramlardan kaçınmak suretiyle tutulan kâmil mânâdaki oruç, âdetâ sabırdan ibârettir.

4. Zekât vermek; hususiyle fakr u zaruret içinde olanların ihtiyacını karşılayacak ve onları cemiyete verimli hâle getirecek şekilde onlara zekât vermek; hatta daha çok vermek için daha fazla işler altına girmek hep sabra dayalı şeylerdir.

5. Hacca gitmek, özellikle de kavlî, fiilî veya hayalî herhangi bir fısk-u fücûra girmeden, bir günâha ve bir lekeye bulaşmadan, kimseye zulmetmeden, hırs göstermeden, acele etmeden ve erkân ve âdâbına riâyet ederek ihtiram ve tazim hisleriyle hac veya umre vazifesini ifâ etmek, ancak azimli ve güzel bir sabır sâyesinde mümkündür. Yoksa son derece önemli olan bir farzı îfâ edeyim derken çok haramlara girme ve orada Allah katında kabul beklerken kovulma ihtimali vardır.

6. Cehennem ve azabından kurtulmanın, cennet ve nîmetlerine nâil olmanın temelinde yine sabır vardır. Çünkü nefsin istek ve arzularını terketmek ve nefse ağır gelen şeyleri zor da olsa yerine getirmek, ancak azimli ve kararlı bir sabırla olacak şeylerdir.

7. İslâm'ın helâl kıldığı şeylerle yetinmek ve haram kıldığı şeylerden uzak durmak yine sabır ve kanâat ölçüsünde gerçekleşebilecek olan bir şeydir.

8. Dünyanın kendilerine gülmediği kimseler bile olsalar; gençliğini Allah'a kullukta yıpratan temiz ve namuslu kimselerle arkadaşlık yapmak ve çevre olarak onlarla yetinmek hep sabır işidir.

9. Gerek öğretmek olsun gerekse öğrenmek olsun, ilimle uğraşmak tamamen sabır işidir. Çünkü ilim tahsil etmede hocadan gayret, vakar, dirâyet, disiplin, hilm ve tevâzû beklendiği gibi; talebeden de tevâzû, tenezzül, nezâket, takip ve hizmet beklenir. Bütün bunlar ise ancak sabırla, azimle ve sebâtla olacak olan şeylerdir.

10. Sabır ve sebât, azmi ve ümidi tam olan kişinin işidir. Kararsız, ümitsiz ve karamsar olan bir kişi, sabırlı ve sebatkâr olamaz.

4. Sabrın Çeşitleri

Mektûbat'ta[70] geçtiği gibi üç çeşit sabır vardır:

Birincisi: Günahlardan ve haramlardan kendini çekip sabretmektir. Şu sabır takvâdır. Hatâların mahvına ve affına sebeptir. Haramlara girmemekte sabreden böyle bir kimse, ehl-i takvâdır.

İkincisi: Musibetlere karşı sabırdır ki, tevekkül ve teslimdir. Belâ ve musibetlere karşı şikayetsiz sabreden kimse kadere teslim ve kazâya râzı olmuş gerçek mü'mindir ve Allah'ın sevgisine mazhar olmuştur.

Üçüncüsü: İbadet üzerine sabırdır. Yâni farzları îfâ ve sünnetlere ittibâda gösterilen sabırdır ki, şu sabır onu makâm-ı mahbûbiyete kadar çıkarıyor ve en büyük makam olan kâmil ve hâlis ubûdiyet makamına yükseltiyor. Zîra ibâdetler, insanın mânevî makam ve mertebelerde ciddi dereceler almasına en büyük sebeptirler.

Gerek peygamberler (aleyhimüsselâm) gerekse büyük dâvâ adamları, kendilerine emânet olarak verilen yüce vazifelerini ifâ etmek için halkın karşısına çıkıp tebliğ ve irşatlarına başlar başlamaz,

---

[70] Bedîüzzaman Said Nursî, *Mektûbat*, 259. sh. bkz

hemen tekzib ve hakâretlerle karşılaştılar. Fakat Onlar sabrettiler. Evet onlar hep sabrettiler. Hem de yıllarca… Öyle ki yılmadan, bıkmadan, vazifelerinden geri kalmadan ve anlayışlarından taviz vermeden... Evet onların karşılaştıkları insî, cinnî ve kevnî güçlük ve engeller onları vazifelerini lâyıkıyla yapmaktan alıkoymamış; tam aksine bütün bunlar onları teşvik etmiştir.

Şurası herkesce bilinen bir gerçektir ki, en büyük belâ ve musîbet Peygamberlere (aleyhimüsselâm) gelmiştir. Fakat onlar başlarına gelenler karşısında kadere teslim olmuş; seslerini çıkarmadan sabretmiş, sıkıntılar dayanılmaz bir hâl alınca kendi durumlarını Allah'a arz etmiş ve neticede en yüce mükâfat ve mertebeye Allah'ın lütfuyla nâil olmuş olan son derece yüce şahsiyetlerdir.

Onlar, ibâdetler hususunda kendilerinden istenilenin kat kat üstünde bir özenle ve hiçbir zaman gevşeklik gösterme- den sabır ve sebât etmişlerdir. Haram ve mekruhlara, hattâ bazı mübahlara karşı bile aynı hassâsiyeti göstermiş, aklen ve naklen çirkin olan bir şeyin semtine bile sokulmamışlardır. Öyle ki, Allah'ın tevfik ve inâyetiyle onların hayalleri bile dâimâ pâk ve münezzeh kalmıştır.

5. Sabır ve Sebâtın Gerekliliği

a. Bir kimsenin mevlâsı ve yardımcısı Allah olduktan sonra, o kimse neye telaşlansın ve niçin sarsılsın ki...

Böyle bir kimse, kendisini Yüce Allah'ın bir kulu kabul edip, kulluğa âit vazifelerini lâyıkıyla yaptıktan sonra Rubûbiyet ve Ulûhiyetle alâkalı, yâni Allah'a âit vazifeleri niye düşünsün ve niçin heyecanlansın ki?...

Kaldı ki, gerçek mümin, ne kadar hüsn-ü zannı varsa, hepsini Yüce Mevlâ'nın rahmet deryasına atar. Hem kul olarak üzerine düşeni yaptıktan sonra Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve hikmetine râm olur. Çünkü bilir ki, Yüce Mevlâ kimseye zulmetmez. O, ya rahmetiyle veya adâletiyle muamele yapar.

b. Cenâb-ı Hakk'ın müteaddit isimleri vardır. Bunlardan birisi *"Hakîm"* ismidir. İşte bu ismin gereği olarak bir şeyin meydana gelmesinde bir merdivenin basamakları gibi bir tertip ve bir intizam konmuştur.

Hırslı ve sabırsız adam acele ederek sırayı ve intizamı bozarak hareket ettiği için basamak- ları ya atlar düşer, veya noksan bırakır hedefine ulaşamaz.

Onun içindir ki, اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَج 'Sabır, her türlü kurtuluş ve huzurun anahtarıdır.' olduğu halde; أَلحَرِيصُ خَائِبٌ خَاسِرٌ 'Hırslı kimse dâimâ zarardadır.' hükmünce hırs mahrûmiyete sebeptir. Çünkü Cenabı Hakk'ın yardımı ve tevfiki, hırslı olanlarla değil; sabırlı kimselerle beraberdir.

c. Başa gelen ve sabır ile sebâtı gerektiren şey, dînî bir husus ise; o zaman mesele daha da hassâsiyet kazanır. Çünkü dînin yegâne sahibi ve sebepsiz, perdesiz ve engelsiz hâkimi olan ve dîni muhafaza etmeyi uhdesine almış olan Yüce Zât, Hazreti Allah'tır. Dînin ihyâsını, ikâmesini, neşrini, kabulünü ve devamını isteyen de bizzat O'dur. Öyle ise akıllı kimse üzerine düşeni eksiksiz yapmaya çalışır ve böylece kalbi huzur ve itminana kavuşur. Allah'ın işine asla karışmaz. Gâfil ve câhillerin partisine dahil olmaz. Şâyet arzu ettiği şey olmazsa; "demek ki henüz bunun vakti gelmemiş" der ve kendi işine bakar.

d. İnsan, dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Bu imtihan sayesindedir ki, kâbiliyetleri inkişaf eder ve böylece cennete, **Likâ ve Rıdvân**'a kavuşmaya lâyık bir hâle gelir. İmtihan mihnet ve meşakkat çekmek demektir. Mihnet ve meşakkat tepelerini aşmak, zorluk ve güçlük vâdilerini geçmek ise ancak sabra ve sebata bağlıdır. Sabırsız ve sebatsız insan zorluklara katlanmak istemez. İmtihandan geçmek işine gelmez. İşin dâimâ kolay tarafını seçer. Ama sonunda ya gereken cezâya çarptırılır veya pek çok şeylerden mahrum kalır.

Evet bir kısım İlâhî lütuf ve yardımlara mazhar olmak, ancak ilâhî imtihanı kazanmaya bağlıdır. Çünkü İlâhî lütuf ve ihsanların kesilmeden sürekli olarak devam etmesi, sıkıntılara karşı sabır ve metanetle, bolluklara karşı da şükür ve mârifetle mukâbele etmeye bağlıdır.

e. Olgunluğun ve huzuru tekeffül eden her yolun ve mesleğin muhtelif hallerinde, mutlaka sabır ve sebât denilen yüksek hasletler vardır ve sabır ile sebât göstermeden hedefi yakalamak ve iyi bir neticeye varmak mümkün değildir. Nitekim Mevlânâ'nın mesnevisinde, insanın olgunlaşması bir buğday tanesinin geçirdiği safhalara benzetilerek (bir ağacın kağıt oluncaya kadar geçirdiği safhalara da benzetilebilir) şöyle anlatılır:

"Buğday, önce toprağın kapkaranlık bağrına atılır, orada filizlenip topraktan çıkar, bir müddet sonra biçilir ve harmanda dövülür, sonra değirmende öğütülür, sonra yoğrulup hamur yapılır, sonra fırınlarda kızgın ateşlerde pişirilir. Sonra dişlerde parçalanıp öğütülür. Sonra mideye indirilip orada sindirilir. Ve o mübarek buğday tanesi ancak ondan sonra insanlık mertebesine yükselir."[71]

İşte bir kimsenin kâmil bir insan olabilmesi için de değişik merhalelerden geçmesi ve bütün merhalelerde dişini sıkıp sebat ve metanet göstermesi ve sesini çıkarmaması gerekir.

Ey insan! Sen yerini nerede almak istiyorsun ve hangi nâmla yâd edilmek hoşuna gidiyor? Ulemâ ve Sulahâ tâifesi içinde mi? Şehitler veya gâziler arasında mı? Zirâatçılar sınıfında mı? Sanatkârlar grubunda mı? Yoksa daha başka bir meslek erbabı arasında mı? Sen hangi mertebede ve hangi hâl üzerine bulunursan bulun sabır ve sebât gibi hasletlerin sana her zaman lazım olduğunu, nâmını yâd-ı cemil ile devam ettirecek olan şeyin, senin sabır ve sebât gibi hasletlere sahip olman olduğunu bir lahza unutma.

f. Sabredenlerin ücretleri âhirette hesapsız bir şekilde ödenir.

71 Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, I, 147

Çünkü sabrın meyvesi gayet derecede lezzetli olsa bile, kendisi çok zor ve gayet acı olan bir şeydir. Bu acıya ve zorluğa ise ancak Allah için katlanılır. Sırf Allah için yapılan bir amelin sevabı ise elbette rahmetin ifadesi olarak kat kat fazlasıyla ve hesapsız bir şekilde verilir.

6. Değer Kazandıran ve Derece Arttıran Sabır

a. Belâ ve musibetlere mâruz kalanlara vâdedilen mükâfat, belânın geldiği ilk anda gösterilen sabra göredir. Yani insan her hangi bir belâya maruz kaldığından ötürü meselâ hastalandığından ötürü sevâba nâil olmuş olmaz. Ancak musîbetin ve hastalığın geldiği o anda, kadere ve kazâya karşı takınacağı hale ve göstereceği sabra göre sevaba nâil olur. Yâni sevap, belâ ve musibet mukâbilinde değil; sabır ve tahammül mukâbilindedir. Nitekim hadîs-i şerifte, أَلصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ اْلأُولَى *"Sabır ancak ilk sadmededir."*[72] buyrulmuştur.

Evet ilk sadmede gösterilen sabır çok değerli ve geçerlidir. Çünkü o anda insan aklıyla değil; daha çok hisleriyle devreye girer. İşte böyle bir anda onun sabır gösterip feverân etmemesi ve itidâlini koruyup metânetini sarsmaması, o hâdisenin ekşi yüzü arkasında hikmet elinin şefkatle kendisine uzandığını görmesinin, kadere teslim ve kazaya râzı olduğunun, aklî ve hissî melekelerini bu îmân ve irfanla tatmin ve teskin ettiğinin ifadesidir. İşte insanın Yüce Mevlâ'sının takdirine karşı gösterdiği bu derece kuvvetli îmân, teslîmiyet, rızâ ve sabrına mukâbil kendisine sayısız sevaplar verilmektedir.

Bununla beraber, musîbet zamanlarında acıya ve ızdıraba dayanamayıp üzülmek ve ağlamak câizdir. Ve bu hâl sabra aykırı değildir, sabır sevâbını da (Allahü âlem) eksiltmez. Çünkü musibet zamanında, hislere hâkim olmak tâkat hâricidir. Nitekim

---

72 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 637

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de oğlu İbrahim öldüğünde ağlamış ve "*Göz yaş döker; kalp hüzün duyar. Ama biz Rabbimizin razı olmadığı şeyi söylemeyiz. Vallahi Ey İbrahim, biz senin için gerçekten üzgünüz.*"[73] buyurmuştur.

Öyle ise asıl mesele irâde hâkimiyetidir; kaderi tenkid etmemektir ve kazaya razı olmaktır. Bu ise ancak ciddi bir tevekkülle, samîmî bir teslîmiyetle ve ileride verilecek mükâfatı düşünmekle elde edilebilir.

b. Haramlardan kaçınmak ve farzları ifâ etmek mukâbilinde vâdedilen mükâfatlar da aynı şekildedir. Yâni insanın daima bir kul gibi yaşaması, imtihan dünyasında olduğunu bilmesi, kevnî hâdiselere karşı tenkid ve itiraz parmağını uzatmaması, verilen emirler ve konulan yasaklar doğrultusunda vazifesini yapması... İşte bütün bunlara karşılık olarak, sevap ve mükâfat vadedilmiştir. Şu şartla ki, yapılan işin, gösterilen sabrın ve çekilen meşakkatin sadece Allah'ın rızasını tahsil için olması lazımdır. Aksi takdirde kişinin bütün ameli zâyi olur, bütün çalışması heder olur, bütün hizmetleri bâtıl olur ve bütün hayatı boşuna gider. Kâr olarak ise elinde, beyhûde zahmetler, solmuş yüzler, yorgun vücutlar, bükülmüş beller, nasırlaşmış eller ve kısılmış sesler kalır; yâni onca zorluklara katlanmanın hiçbir hayrını, yararını ve karşılığını göremez.

Evet insana sevap kazandıran şey, belâ ve musibetin can alıcı boyutlarda olması, haramlardan uzak durmanın zorluğu, farz ve sünnetleri yerine getirmenin güçlüğü değil; bunların Allah için yapılması ve bunlara karşı yılmadan, gevşemeden ve feverân etmeden sabır ve tahammül gösterilmesidir.

c. Bazı sabırlar da vardır ki, sahibi için ağır bir mesuliyete ve cezâya sebeptir. Böyle bir sabır zararlıdır. Meselâ; mânevî musibetlere yâni farzların ihmâli ve haramların irtikâbı gibi musibetlere sabretmek, onların halli için uğraşmamak, bu mevzuda acele etmemek, hiç de doğru ve câiz değildir. Buna sabır değil, ihmal

[73] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1808

ve tembellik denir. Bu mevzuda vakit geçirmeden, gerek kendi nefsimizi gerekse akraba ve çevremizi durumlarına göre ve metotları dâhilinde ıslâh etmeye çalışmalı ve çırpınmalıyız.

Bir çeşit sabır daha vardır ki, hem yersiz, hem de zararlı bir harekettir. O da inadına olan sabırdır. Bir meselede körü körüne diretmektir. Hatalı ve haksız olduğunu bildiği ve işin aksinin daha doğru olduğunu gördüğü halde, batıl fikrinde ısrar etmektir. Meselâ: Putların ve fâni şeylerin arkasından kalbini bağlayıp gitmenin insana bir fayda sağlamadığını, aksine insanı sapıklığa ve helâke sürüklediğini bildiği halde putperestlikte, hevaîlikte ısrâr etmek ve direnmek. Bu ise ne kötü bir saplantı ve ne çirkin bir direniştir.

7. Sabır ve Sebâtın Faydaları

Birinci Fayda: Kâmil mü'minler sabrı ve sebâtı birbirlerine tavsiye ederler. Zirâ hak bir meselede sabır ve sebât etmek, sadâkatin, takvânın ve olgunluğun alâmetidir.

İkinci Fayda: Verilen nîmetin tamamlanması gösterilecek sabra ve sebâta göredir. Sabrın ve sebâtın kuvveti ve devamı nisbetinde, nîmet tam ve kâmil mânâda olur.

Üçüncü Fayda: İnsan, sabrının ve takvâsının kuvveti nisbetinde her türlü düşmanlarının hîlesinden, şerrinden ve tecâvüzünden mutlak mânâda korunmuş olur.

Dördüncü Fayda: Cenâb-ı Hakk'ın yardımı sabredenlerin beraberindedir. Sabır ve sebât, ihsan şuurunun alâmeti olması hasebiyle, Allah sabreden kullarının ecrini asla zâyi etmez.

Beşinci Fayda: Allah için sabredip haramlara girmeyen kimselere güzel âkıbet vardır. Dünyada îmânla ölmek ve âhirette cennete girmek gibi fevkalâde güzel netîceler vardır.

Altıncı Fayda: Dînin icaplarını yerine getirirken; dinin aleyhindeki hâdiselere karşı uyanık olan kimseler cennete girdiklerinde melekler kendilerine:

سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ *"Sabretmenize mukabil size selâm olsun. Âhiret saâdeti ne güzeldir."* (Ra'd Sûresi, 24) diye selâm vereceklerdir. Bu derece ulvî bir selâm'a muhâtab ve mazhar olmak, aklı başında ve ruhu hüşyar olan bir insan için ebedî bir mükâfât ve bahtiyarlık olarak yetmez mi?

Yedinci Fayda: Mahlûkâtın gösterdiği sabır, onlarda Cenâbı Hakk'ın "**Sabûr**" isminin tecellîsidir. Bu itibarla da kişi kendisine yapılan ezâya ve cefâya sabretmesi nisbetinde "**Sabûr**" isminin tecellisine mazhar olur. Ve o nisbette de Cenâbı Hakk'a yaklaşır. Zirâ "**Sabûr**" ismiyle de müsemmâ olan Cenâb-ı Allah, kullarının pek çok ezâ ve cefâlarına karşı sabırla mukabele ediyor. Öyle ki, onları yoktan yaratan, rızıklarını beklemedikleri yerden gönderen Allah olduğu halde, kulları şükür yerine şirk, imân ve ibadet yerine küfür ve nankörlükte bulunuyorlar da; O Yüce Mevlâ sabredip onlara mühlet tanıyor ve onların bu çirkin baş kaldırmalarının cezâsını hemen vermiyor.

Evet Yüce Mevlâ, kullarını imtihan için ve ilerde vereceği pek çok mükâfatları vâdederek bazı şeyleri yasaklamış olduğu hâlde; kulları o hikmetli yasakları çiğniyor ve bu şekilde O Yüce Allah'ın gayret ve izzetini rencide ediyorlar. Ancak kullarının bu ısyankâr tutumlarına karşı O Yüce Mevlâ sabrediyor ve onları hemen helâk etmiyor. Kezâ; Yüce Allah, kulların menfaatine bazı şeyleri emir ve farz buyurmuşken, kulları o İlâhi emirlere itaat etmiyor, Yüce Yaratıcılarını tanımıyor, keyfince yaşıyor ve bazan O'na karşı isyan bayrağını çekiyorlar. Ama Yüce Allah, buna rağmen sabrediyor, o ısyankâr kullarının rızıklarını kesmiyor ve onları ansızın perişan etmiyor.

Evet, Yüce Allah gerçekten çok sabırlıdır. O derece ki, hiçbir şeyde olmadığı gibi sabır konusunda da O'nun bir eşi ve benzeri asla yoktur. Öyle ise Allah'tan hiçbir zaman ümit kesilmez ve kesmemek lazım.

Hem her zulmetin arkasında bir nehâr ve her kışın arkasında bir bahar geldiği gibi, her felâketi bir saâdetin, her hüznü bir

sürûrun takıp etmesi de İlâhî rahmetten kuvvetle ümit edilir. Hem kötü günler elbet geçer bir gün. Çünkü fırtına hiçbir zaman bir gün sürmez. Yağmur, kar ve dolu sürekli olarak yağmaz ve geceler yirmi dört saat devam etmez. Hem,

Her derdin olur çâresi, her inleyen ölmez,
Her mihnete bir âher olur, her gama pâyân.

Hem şu da bilinmelidir ki, maddî olsun manevî olsun büyük felâketler ekseriyetle güler yüzlü intibahlar doğurmuştur. Yani tarih boyunca her hangi bir millet başka milletlere karşı zulmü veya bir hükûmet halkına karşı istibdâdı artırdı ise, arkasından mazlum milletler kendi istiklallerini kazanmış ve mağdur edilen halk kalıcı bir şekilde özgürlüklerine ve haklarına kavuşmuşlardır.

İşte görmüyormusunuz ki, geçmiş asırda dinsizliğin, zulmün ve tahrîbâtın fazlalaşması neticesinde, mazlum ve mâsûm ehl-i îmanın gözü açıldı. Ve inşâallah daha da açılacak ve derken en parlak Değer Ölçüsü olan yüce tevhid hakikati doğacak, İslâm'ın ne kadar güzel ve gerekli bir dîn olduğu anlaşılacak ve bu sayede bütün insanlık semâsı sonsuz huzurlara ve sürûrlara gark olacaktır.

Öyle ise dâima ümitli olmak ve yılmadan sabır ve sebat göstermek lazım. Çünkü dünya durdukça inşâallah her hazanı bir bahar ve her akşamı bir nehar takip edecektir.

8. Beşerin Zulmü, Kaderin Adâletini ve İlâhi Rahmeti Gösterir

Beşerin zulmünü gördüğümüzde kaderin ince adâletini, hatta Allah'ın sonsuz rahmetini unutmamak lazım. Bunun manası şudur: Zulme uğrayan bir mümin ya daha önceden o musibeti hak edecek bir günah işlemiştir de, günahlarına keffâret olsun diye o musibetlere maruz bırakılmıştır, ya kâbiliyetlerini geliştirmesi ve kendisi için takdir edilen mânevi makamlara liyakat kazanması

için kader onu bir kısım belâlarla imtihan ediyordur veya Yüce Allah, sırf rahmetinin ifadesi olarak o kulunun dünya ile olan alakasını kesmek, onu dünyaya karşı küstürmek ve Yüce Zâtı ile olan irtibatını iyice kuvvetlendirmek için ona dünyanın çirkin olan yüzünü gösteriyordur. Çünkü Yüce Allah hakîmdir; bütün icraatları hikmetli ve maslahatlıdır. Şerler veya fitneler, tedaviler ve ameliyatlar mesabesinde olup; başta şer gibi görünseler bile netice itibariyle hiçbir zaman şer değildirler.

Evet görünürde zulüm ve çirkin gibi görünen nice şeyler vardır ki, neticede çok hayırlı ve faydalı şeyleri doğurmaktadır. Nitekim âyette:

وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ Yani, *"Olabilir ki siz, bir şeyden hoşlanmazsınız; oysa ki o sizin için bir hayırdır."* (Bakara Sûresi, 216) buyurulduğu gibi, şu mealde rivâyetler ve nakiller de vardır:

"Başına gelen şeyden dolayı Yüce Allah'ı ittiham etme.", "Fitneleri çirkin görmeyin. Çünkü onlarda münafıkların hasadı vardır.", "Şâyet gayba muttali olsaydınız, hoşlanmadığınız o hâdiselerin bir an önce olmalarını isterdiniz."[74]

Evet zâhirde zahmet ve şer ve musibet gibi görünen hâdiseler altında, ehl-i iman ve ehl-i istikamet için nice büyük inâyetler ve büyük rahmetler vardır. Öyle ise zahirde hoş görünmeyen hâdiseler karşısında paniğe kapılmamalı, ümitsiz ve karamsar olmamalı, bir kenara çekilmemeli, sabır ve metanetle bu gibi hâdiselere alışmaya ve gönül rahatlığı içinde mukabelede bulunmaya çalışmalı. Çünkü şükür olduğu gibi sabır ve sebat da maksuda ermek yolunda son derece önemli ve gerekli olan bir özelliktir.

Evet sabır ve tahammül, sebat ve metanet, şuurlu bir Müslümanın başlıca şiarı olmalı. Çünkü bu dünyada bazı hikmetler ve maslahatlar için bir kısım belâ ve musibetlerle karşılaşmak her zaman mümkündür ve vâkidir. Öyle ise nâhoş hâllere ve hâdiselere

---

74 *Âlûsî,* Rûh'ul-Meânî, *II1, 115*

karşı, daima hazırlıklı ve temkinli olmalı ve hiçbir zaman morali bozmamalı.

Bu noktada şunu iyi bilmeli ki, musibetler atmacanın serçeye tasallutu gibidir. Çünkü bir kısım sıkıntılar ruhlarda uyarma muamelesi yapar ve bir kısım sıkıntılar uyuyan bazı kâbiliyetleri uyandırır ve onların gelişmesine zemin hazırlar. Nitekim mahrumiyet, mağduriyet ve mazlûmiyetlerin çok yoğun olduğu dönemlerde yüce değerlere karşı daha ciddi sahiplenmelerin, daha hasbi fedâkarlıkların ve daha samimi savunmaların meydana geldiği tarihi bir gerçektir.

Öyle ise çirkin ve ekşi görüntüsünde olan bazı hâdiseler karşısında, heyecanlanmak, sabırsızlanmak ve gevşeklik göstermek yerine, gözleri ileriye göndermek, o hâdiseler arkasında İlâhi rahmeti ve Rabbani adaleti görmek, bu sayede daha fazla metanet göstermek ve saadetli günlerin yakında geleceğine inanmak bir Müslümanın başlıca özelliği olmalıdır.

Kaldı ki, îman ve Kur'an hakîkatlerinin parlaması samîmiyetle yakılan gayret ve himmet ateşinin kuvvetine bağlıdır. İşte zâlim düşmanların hücum ve tasallutlarını bu gayret ve himmet ateşini tutuşturan kırık odun parçaları mesâbesinde görmek gerekir. Hem İslâm'ın ve Müslümanların aleyhinde gibi görünen zâhiren çirkin ve İslâm'ın inkişaf ve intişârına manî gibi telakkî edilen sûreten kokuşmuş bir kısım hâdiseler toprağa atılan gübre mesâbesindedir. Toprağın bazı zararlı haşerelerden korunması, kuvvet kazanması, toparlanması, gıdalı ve bol meyve ve sebze yetiştirmesi için bu gübrelere çok ihtiyaç vardır.

Evet içinde bulunduğumuz yıllar bir kısım nedenlerden ve hikmetlerden dolayı bizler için sıkıntılı yıllar olabilir ve bu yıllar bizlerde bir kısım kabz hâlleri, sıkıntılar ve tedirginlikler meydana getirebilir. İşte bu sıkıntılı yıllar ve kabz hâlleri aslında bizim için maslahattır. Çünkü bu gibi hâller bizim intibahımız ve salahımız içindir.

Nitekim geceler gündüzlere göre kabz zamanlarıdır. Fakat geceler olmasaydı, insanlar hırs ve tamahlarından kendilerini yok ederlerdi. Buna göre geceler gündüzler için rahmet hazînesidirler. İşte sıkıntılı anlar da insanların salahları için bir muhasebe zamanı, inkişafları için bir hazırlık devresi ve bir kısım eksikliklerini tamamlamaları için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Bu sıkıntılı hâller sayesinde şunu iyice bellemek gerekir ki, gerçek insanlık hürriyetinin ve gerçek îman ve İslâm özgürlüğünün olmadığı ve gerçek bir mümin için hapishaneden farksız olan bu dünya hayatının böyle ağır şartlar altında elbette ki kıymeti yoktur. Öyle ise başa ne gelirse gelsin normal görmeli ve hoş karşılamalı, önemsememeli ve değer vermemeli. Kaldı ki, elde edilen iyi neticeler ve verimli sonuçlar karşısında karşılaşılan meşakkatlerin ehemmiyeti kalmaz ve çekilen zahmetlerin önemi olmaz. Çünkü dünyanın zahmeti uzun sürse bile pek azdır; çekilen zahmetlerin ücretine gelince pek çoktur.

Küfür ve ilhadda kasıtlı olarak inat edenlere ve insanları kasıtlı olarak sapıklığa atmak isteyenlere meyledip şirin görünmek, alkışlayıp onlardan görünmek; İslâmiyetten pişmanlık duymak, belki onlara iltihak edip dinden tamamen sıyrılmak ve mânen intihar etmek demektir. Çünkü küfür ve ilhadda bu derece inatçı olan kimseler batıl olan sistemleri adına, "kalbini ve vicdanını bırak, âhireti ve hesabı unut ve sadece dünya için çalış" telkin ve tavsiyesinde bulunurlar.

İşte bütün bunlara karşı Yüce Allah'a tam teslim olmuş kimseler olarak siperimiz metânet, sabır ve tevekkülde bulunmak ve hakîkatleri usûlünce bildirmeye çalışmaktır ve ihtiyatla beraber sadâkat, irtibat ve hizmeti devam ettirmektir.

Evet etrafımızda çok tahripkâr hâdiseler ve zulümler cereyan ediyor. Günahlar süslü gösteriliyor ve bir günah milyon kere çoğaltılıp veriliyor. Âdeta bağlar bahçeler ateşe veriliyor. Bu derece korkunç fitneler ve fesatlar karşısında ise îman zayıflıyor, ahlak

bozuluyor ve metânet ciddî bir şekilde sarsılıyor. Öyle ki, îmanı zayıf olan kimseler iradelerine sahip çıkamıyor, takva ve istikametlerini koruyamıyor ve günahlara inhimak ediyorlar.

İşte mukaddesâta karşı yapılan bunca kötülüklere ve müthiş tahriplere karşı bizim en önemli vazîfemiz, onlara mukâbele etmeyi bile düşünmeden; sebat ve metâneti korumak, sadâkat ve dayanışma içerisinde çalışmak, usûlünce İslâm'ı anlatmak ve İslâm hakkında bilgilendirmek suretiyle bozguncuların tahriplerini ve ifsatlarını tamir ve ıslah etmektir.

Hasılı: Sıkıntılı günlerde sabır ve sebatımızı koruma adına bize en fazla lâzım olan şey telaş etmemek, paniğe kapılmamak, ümitsiz olmamak, korkmamak, sarsılmamak, dayanışmayı bırakmamak, birbirimize teselli verip morallerimizi takviye etmek, musîbetleri tevekkülle karşılamak, Yüce Rabbimizin bizi yarı yolda bırakıp zâyi etmeyeceğine kesinlikle inanmak, habbeyi hayalî kubbe yaparak gösteren farfaralı medyanın o hayalî kubbelerini habbe görüp önem vermemek ve ilgi göstermemektir. Ayrıca, âhirette sabır ve sebatın karşılığında verileceği muhakkak olan büyük mükâfâtları düşünmek ve o mükâfâtlara tam bir kanâatle inanmak. Evet çektiğimiz sıkıntıların, bizim Allah katındaki derecelerimizi artıracağını ve günahlarımıza keffâret olacağını asla hatırdan çıkarmamalıyız.

Bununla beraber deriz ki: Cenâb-ı Hak, müminlere sırf îmanlarından ötürü taarruzda bulunanların ve zulmedenlerin nasipleri varsa kalplerine îman nûru ve başlarına akıl gözü ihsan etsin. Nasipleri yoksa onları Yüce Mevlâ'mızın eksiksiz adaletine havâle eder ve hem bizi hem de bütün îman edenleri insî ve cinnî şeytanların tecâvüz ve zulümlerinden, şer ve zararlarından, fitne ve fesatlarından, hîle ve tuzaklarından sonsuz rahmetiyle muhâfaza etmesini niyaz ederiz.

On Dokuzuncu Ölçü

İHLÂS VE HASBÎLİK

"İhlâs anlatılmaz, yaşanır."

1. İhlâsın Mânâ ve Mâhiyeti

İhlâs, lügatte tasfiye etmek ve bir şeyi başka şeylerden seçip ayırmaktır. Sadelik ve duru olmaktır. İslâm'da ihlâs, herhangi bir işi güzel bir niyetle, saf bir kalp ile Allah rızası için sünnet-i seniyyeye uygun olarak sırf Allah'ın emri olduğu için yapmak; o işe Allah'ın rızasından başka bir maksat karıştırmamaktır. Diğer bir ifade ile ihlâs, kendi kulluk vazifesini yapıp Allah'a âit olan rubûbiyet vazifesine karışmamaktır.

İhlâs, bütün aklî, kalbî, rûhî ve hissî melekeleriyle Allah için olmaktır. İhlâs içten, samîmî ve riyâsız sevgi ve aynı zamanda içten gelen bir sevgiyle gösterilen sadâkat ve bağlılıktır. Bu itibarladır ki, yapılan ibadet ve işlerde hiçbir karşılığı ve menfaati hakîkî maksat ve gaye etmeden sadece Allah rızasını esas maksat edinmek ihlâsın temelini teşkil eder. İhlâsın zıddı riyâ ve gizli şirk olduğundan, insanlara riyâkârlık yapmaktan ve gösterişte bulunmaktan uzak olmak ihlâsta bir esastır.

İhlâsa riyâ kapısından girilir. Bu husus, "*Peygamber ve muhlas*" olan, yani Allah tarafından ihlasa erdirilmiş ve bu konuda korumaya alınmış kimselerin dışında az çok herkes için geçerli olabilir. Bunun mânâsı, bilerek gösteriş yapmak ve yapmaya devam etmek değildir. Bunun ma'nâsı şudur: İnsan, gösteriş yaptığı kimselerin fâni, âciz ve kendilerine gösteriş yapmaya değmez kimseler olduklarını ancak zamanla anlar. İşin iç yüzünü anlar anlamaz da, mecazdan hakîkate geçer ve hakîkî mabûdun, hakîkî mahbûbun ve hakîkî maksûdun kim olduğunu bulur, kalbiyle doğrudan doğruya O'na bağlanır ve neticede tam ve hakîkî ihlâsı elde eder, demektir.

İslâm'da hasbîlik, karşılıksız ve sadece Allah rızası için olmak hâlidir. Yâni, kalp ve basîret gözünü sadece Allah'ın rızâsına dikip onu herşeye yeterli görmek ve onunla yetinmektir. Bundan ötürüdür ki, ehl-i dalâlet karşılık ve ücret beklememe hâlini ifade etmesi yönüyle hasbîlik rûhuna sahip olsalar bile, hiçbir zaman ihlâslı olamazlar. Yani kelime itibariyle ehl-i dalâlete hasbî dendiği halde ihlâslı denilmez. Çünkü ihlâsın temelinde Allah rızası yatmaktadır.

Bununla beraber İslâm'da ihlâs ve hasbilik rûhu hemen hemen aynı mânâda kullanılmıştır. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah bize yeter ve o ne güzel vekildir."* (Âl-i İmrân Sûresi, 173) mânâsına gelen حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ sık sık geçmekte ve hem söylenmesi, hem de mânâsının düşünülüp gereğinin yapıl- ması hususunda teşvikler yapılmaktadır.

Nitekim İbrahim (aleyhisselâm) ateşe atılacağı zamanda, yanına gelen Cebrâil (aleyhisselâm)'ın: "*İstersen sana yardım edeyim ve seni koruyayım.*" demesine karşılık; "*Rabbim benim bu halimi biliyor mu?*" demişti. Cebrâil aleyhisselâm: "*Evet, biliyor*" deyince; İbrahim (aleyhisselâm), حَسْبِى مِنْ سُؤَالِى عِلْمُهُ بِحَالِى "*Öyle ise sana ihtiyacım yok; O'nun benim hâlimi bilmesi bana yeter.*"[75] demişti. İşte tam ihlâs ve işte hasbîlikte samîmiyet...

75 *Âlûsi, Rûh'ul-Meâni*, XVII, 68

2. İhlâsın Önemi: (İhlâs, Sâlih Amelin Rûhudur)

Birinci Önemi: *Maddi ve manevi her türlü kurtuluşun vesîlesi yalnız ihlâstır.* Evet pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerde beyan edildiği gibi, biricik kurtuluş vesîlesi yalnız ihlâstır. İhlâs gibi insanın kurtuluşunu ve huzurunu tekeffül eden ikinci bir haslet yoktur. Bu itibarla ihlâsı kazanmak gerçekten çok mühimdir. Öyle ki, bir zerre ihlâslı amel, tonlarla hâlis olmayana üstündür; daha kıymetli ve daha geçerlidir.

İbâdette, Kur'ân okumada, infakta, cihadda, şefkatte, gazapta, muhabbette vb. her şeyde ihlâs aranır. Evet herşeyin kendine göre bir ihlâsı vardır. Meselâ: Muhabbetin ihlâs ile bir zerresi, resmî ve ücretli muhabbete üstündür. Nitekim bir zat bu ihlâslı muhabbeti meâlen, "*Ben muhabbet üzerine bir rüşvet, bir ücret, bir mukâbele ve bir mükâfat istemiyorum. Çünkü karşılığında bir mükâfat istenilen muhabbet zayıftır, devamsızdır.*"[76] şeklinde tabir etmiştir.

Hâlis muhabbeti görmek isteyen, vâlidelerin fıtratlarına baksın. Çünkü hâlis muhabbet özellikle annelerin fıtratında vardır. Ve bu halis muhabbete tam mânâsıyla validelerin şefkatleri mazhardır. Evet vâlideler evlatlarına ve yavrularına karşı gösterdikleri muhabbet ve şefkatlerine mukâbil, asla mükâfat beklemezler. Bunun en açık delili, lüzumu hâlinde ruhlarını, hatta ebedî saadetlerini bile evlatları ve yavruları için fedâ etmeleridir. Meselâ tavuk o kadar korkak olmasına rağmen yavrularını kurtarmak için ite atılır ve kendini heder eder.

İkinci Önemi: أَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ Yani, "*Hâlis din ancak Allah içindir.*" (Sâd Sûresi, 83) Bunun mânâsı şudur ki, hiçbir şirk lekesi olmayan tevhid dini ve halis ve temiz ibadet ev itaat Ancak Allah'a yapılır ve Allah ancak rızası için yaşanan ve sünnet-i seniye dairesinde tatbik edilen tevhid dinini ve halis ve Salih ameli kabul

---

[76] Bediüzzaman Said Nursî, *Lemalar*, s.128

eder. Diğer bir tabirle Yüce Allah hâlis dinden, ihlâslı ibadetten ve hasbî amelden başkasını asla kabul etmez. Bunun içindir ki, Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde hak ve hâlis din olan İslâm'ı tavsiye etmekte ve insanların amellerinde sâlih, ibâdetlerinde ihlâslı, duâlarında samîmî ve hizmetlerinde hasbî olmalarını emir buyurmaktadır.

Üçüncü Önemi: *Muhlasîn olanlar Allah'ın himâyesinde ve korumasında olduklarından, şeytan onları asla aldatamaz.* Şeytan onların dışında herkesle uğraşır, herkesi kandırır ve herkesi aldatır. Fakat Allah tarafından ihlâsa erdirilmiş ve bir bakıma ısmarlama ve gözde olan Allah'ın hâlis kullarını aslâ aldatamaz. Onlar hakîkî ihlâsın muhafazası ve husûsî rahmetin himayesi altında olduklarından dolayı, şeytan onları yollarından ve fikirlerinden asla saptıramaz.

Dördüncü Önemi: *Keyfiyet çok önemlidir.* Bu itibarla bilinmesi gereken bir husus vardır ki, o da; Cenâbı Hakk'ın rızası, çok işler becermekle veya ortalıkta gezip dolaşan veya dinliyor gözüken çevrenin çok olması ile değil ancak ihlâs ile kazanılır. Çünkü bazen bir tek kelime ve bir tek davranış hakikî saadete ve kurtuluşa sebep olur. Öyle ise gerek çevrenin çokluğuna, gerekse amellerin çokluğuna kurtarıcı nazarıyla bakmadan, gayretteki samimiyet ve hizmetteki hasbîlik derecesine bakmak gerekir. Çünkü Allah katında geçerli olan budur. Yani ihlâstır, hasbîliktir, samimiyettir. Evet kömür kilo ile hatta tonla, altın ise gramla tartılıp satılır. Bazan bir ton kömür beş gram altın kıymetinde bile değildir. Bu misâlden ihlâslı amel ile ihlâssız amel arasındaki farklı durum, açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Beşinci Önemi: Samimî ihlâs şerde dahi olsa çok etkilidir ve asla neticesiz kalmaz; İhlâs ile kim ne isterse Allah verir. Nitekim, مَنْ طَلَبَ وَجَدَّ وَجَدَ "*Bir şeyi ciddî bir şekilde arayan onu bulur.*" çok önemli bir düsturdur. Öyle ise bütün kuvveti ihlâslı çalışmada

ve hakta bilmek gerekir. Çünkü kuvvet hakta ve ihlâstadır. Hattâ haksızlar bile haksızlıkları içinde gösterdikleri samimiyet yüzünden kuvvet kazanıyorlar.

Kuvvetin hakta ve ihlâsta olduğuna en açık delil, asrımızda, bilhassa memleketimizde gerek itikad, gerek ibadet gerekse güzel ahlak noktasında kısa bir zamanda meydana gelen olumlu gelişmelerdir. Evet günümüzde dıştan ve içten hükmeden birçok düşman ve muhâliflere rağmen, İslâm'ın esasları ve Kur'ân'ın düsturları, münkirleri gayızlarından çatlatacak şekilde, etrafa kök salmış ve neslin kalp ve rûhuna yerleşmiş bulunmaktadır.

Bugün böylesine bir inkişaf, dünyanın değişik yerlerinde olduğu gibi, yabancı bir kuşun uçurtulmadığı, başka bir düşünceye asla tahammül edilmediği, hatta bu mevzuda bir kısım hayâlî habbelerin bile hakikî kubbeler gibi görülüp derhal çaresine bakıldığı pek çok etkili ve hayâtî müessese- lerde bile, hem de sırran tenevverat ve telattuf düsturlariyle yani mürüvvet ve hoşgörü prensiplerine bağlı kalınarak hareket edilmesine rağmen, amansız rakip ve hasımlarını kin ve gayzlarından çatlatacak mâhiyettedir. Artık bugün dünyanın her tarafında pek çok kimse, elini göğsüne vurup "*Elhamdülillah; ben de Müslümanım.*" demekte ve şuuru nispetinde ve imkânların elverdiği ölçüde İslâm'ın esaslarını yaşamaya çalışmaktadır.

Altıncı Önemi: *Bütün Peygamberler* (aleyhimüsselâm), *tam ihlâslı ve çok samîmî olan kimselerdir.* Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberler (aleyhisselâm) ve salih kullar anlatılırken; insanlar ders alıp onlara ittiba etsinler diye, o Yüce Peygamberler (aleyhisselâm) en açık ve en seçkin özellikleriyle anlatılmaktadırlar. İşte onların seçkin özelliklerinden birisi de onların ihlâsları ve hasbîlikleridir. Yani Allah için olmaları, hâl ve hareketlerinde, hizmetlerine mukabil insanlardan bir ücret beklemeksizin sadece Allah'ın rızasını talep etmeleri ve O'nun hoşnutluğunu herşeyin üstünde görüp, O'nunla yetinmeleridir. Zaten ihlâslı kulluğa ve hizmete misal olarak

başta Enbiyâ-yı İzâm'ın, Rusül-i Kirâm'ın ve Meleklerin hâlis ve hasbî ubûdiyet ve hizmetleri gösterilmektedir.

Evet, Yüce Allah'ın biricik sevgilisi olan Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) başta olmak üzere bütün Peygamberler (a.s.) ve başta Mukarrabîn ve Hamele-i Arş olmak üzere bütün melekler, amellerinde samîmî, ibadetlerinde hâlis ve hizmetlerinde hasbîdirler. Enfüsî ve âfâkî her türlü ibadet ve icrâatları Allah içindir. Her türlü amelleri Allah namına ve O'nun rızası hesabınadır.

Nitekim, Peygamberler (aleyhimüsselâm) insanlara risâlet vazifelerini bildirmeye ve onları Allah'a kulluğa da'vet etmeye başlar başlamaz; kafalardaki şüphe ve tereddütleri silmek için, *"Ben yaptığım hizmete mukabil, sizden ücret istemiyorum, benim ücretim sadece Allah'a âittir."* meâlinde beyanlarda bulunmuş, ihlâs ve hasbîlikle işe başlamış ve hayatları boyunca, ihlâs ve samimiyetten bir lahza olsun ayrılmamışlardır.

Evet o Yüce Peygamberlerin (a.s.) tek dert ve düşünceleri vardı; o da, Allah'ı memnun etmek etmek idi. Öyle ki, Yüce Allah'ın rızâsı onlar için her şeydi. Çünkü biliyorlardı ki, O râzı olduktan ve kabul ettikten sonra, isterse ve hikmeti iktizâ ederse diğer insanlara da kabul ettirir ve insanların kalplerinde onlara karşı muhabbeti, bağlılığı ve itaati yerleştirir. Zira her şeyin melekûtu ve mahiyeti O'nun elindedir. O her şeyin dizginine sahip, irâdesi herşeye nâfiz, kudreti herşeyin üstünde, hikmet ve rahmeti de âlemşümûl olan bir Zât'tır. Kaldı ki, Allah'ın hâlis kulları bu gibi izâh ve tefsirleri bile düşünmeden kulluk vazifelerini, gerek ulûhiyete, gerekse ubûdiyete âit sıfatları idrak etme şuuru ile îfâ ederler.

İhlâs ve hasbîlikte, Peygamberler ve meleklerden sonra Sahâbe-i Kirâm gelir. Bu hususta mutlak fazilet onlara âittir ve bu mevzuda da hiç kimse mutlak mânâda onlara yetişemez. Onlar öylesine hasbî ve o derece ihlâslı idiler ki, İslâm için mal, evlât ve canlarından oluyorlardı da bazıları dünyada en küçük bir mükâfat, bir

ganimet ve bir hisse almadan âhirete irtihâl ettiler. Hattâ *Mus'ab bin Ümeyr* (radıyallahu anh) gibileri şehîd olduklarında, Sahâbe-i Kirâm onun mübârek vücudunu örtecek yeterli derecede kefen bulamadılar da; başını bir örtü ile, ayaklarını da izhır otu ile örttüler. Ve o şekilde defnettiler. Bir kısım Sahâbe-i Kirâm da, daha sonraları dünyanın kendilerine değişik şekilde gülmesinden hoşlanmıyor ve "*hizmetlerimizin ücretini dünyada alıyoruz.*" diye üzülüyorlardı.

Yedinci Önemi: *İhlâs, insanı en yüksek mertebelere yükselten en kuvvetli bir vesîledir.* İhlâs ve hasbîliğin bu önemini ve üstünlüğünü şu hadîs-i şerif gayet veciz bir şekilde iafde etmektedir: "*Kalbinin bütün samimiyet ve ihlâsı ile Allah'tan şehâdeti isteyen kimse döşeğinde ölse bile, Allah onu şehitlerin makamlarına ulaştırır.*"[77]

İnsan samîmiyet ve ihlâsın ne demek olduğunu darda ve sıkıntıda kaldığı zaman daha güzel hissetmekte ve daha iyi anlamaktadır. Meselâ: Siz bir gemide bulunuyorsunuz, gemi havanın mülâyim ve denizin mutedil şartları içinde rahat bir şekilde seyrine devam ediyor. Siz de içindesiniz; hem de bir kısım eğlencelere dalmış bir vaziyette seferinize devam ediyorsunuz; Tam böyle bir zamanda müthiş gürültülerin koptuğunu, dalgaların geminizle boy ölçüştüğünü duyuyor ve görüyorsunuz. Gemideki ahâlinin feryad-u figânları içinde, siz de kendinizi ciddi heyecan ve sıkıntılar içinde buluyorsunuz. O kadar ki, artık sizin içiniz daraldıkça daralıyor, ikide bir yüreğiniz ağzınıza geliyor, dizlerinizin bağı çözülüyor ve derken siz henüz ölmeden, ecel terleri boşaltmaya başlıyorsunuz.

İşte böyle bir vaziyette ne yaparsınız? Nereye bel bağlarsınız? Kimden medet umarsınız? Gecenin zifiri karanlığında ve amansız dalgaların içinde kime yalvarırsınız? Herhalde makama, şan ve şöhrete, paraya, halka, sebeplere hiç yalvarmazsınız, değil mi? Hattâ bunlar o anda aklınıza bile gelmez. Siz o anda bütün

---

77 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1517

hissiyat ve samimiyetinizle bütün mâhiyet ve benliğinizle sadece herşeyin rabbi, herşeyin mâliki ve herşeye kâdir olan yüce Allah'a yalvarırsınız. Zira aklınızla bilir ve vicdanınızla hissedersiniz ki, sebeplerin sıfırlandığı öyle bir anda sizi kurtaracak olan, ancak geceyi-gündüzü, karayı-denizi ve herşeyi elinde tutan ve sözü hepsine geçen Yüce bir zât olabilir. O zât ise Yüce Allah'tır. İşte o andaki duânız samimi bir duadır. Şu kadar var ki artık zamanı geçmiştir. Çünkü bu samîmî duayı sadece sıkıntı halinde değil, genişlik ve meserret halinde de yapacaktınız ve yapmalısınız ki böyle telaşlı bir andaki samimi teveccühünüz hem size hem sizin yüzünüzden başkasına fayda versin.

Nitekim Yûnus (aleyhisselâm)'ın genişlik hâlinde iken yapmış olduğu samîmî yalvarış ve yakarışları, balığın karnında çok sıkışık olduğu bir zamanda kendisine öyle kuvvetli bir fayda vermişti ki, gecenin zifiri karanlığında denizdeki ve balıktaki o dehşet verici olan hâlden hiç umulmadık bir şekilde Yüce Allah'ın inayetine mazhar olmuş ve sâhil-i selâmete çıkıp kurtulmuştu. Bu husus, "*Öyle bir tek zât için çalış ki, O sana her hususta kâfi gelsin.*" hakikâtinin ne kadar yüksek ve ne derece asla eskimez bir düstur olduğunu gösteriyor.

Şeytanın hasbî ve ihlâslı olanların dışında herkese musallat olduğu ve herkesi aldattığı bir gerçektir. Öyle ise şeytanın vesvesesinden, iğfâl ve idlâlinden emin olmak isteyen kimse sürekli olarak ihlâsa sarılsın, Allah hesabına hareket etsin ve Allah için olsun.

3. İhlâsın Alâmet ve Tezâhürleri

(Bunlar aynı zamanda ihlâsı kazandıran başlıca etkenlerdir.)

Her şeyde olduğu gibi ihlâsın da kendine göre bir kısım alâmet ve tezâhürleri vardır. Bunlar enfüsî ve hâricî olmak üzere iki kısımda mütâlaa edilebilir:

a. İhlâsın Enfüsî Alâmetleri

Yüce Allah'a duâ ve münâcâtta, tazarrû ve niyazda, yalvarış ve yakarışta bulunmaktan lezzet almak ve bir de amellerine karşılık olarak âhiretteki sevapla yetinmektir. Yani, ruhların mânevî hastalıklardan arınması, kalplerin nurlanması ve kâbiliyet ve duyguların hâdiselerden ibret alarak müteessir olmasıdır. İhlâsın kendisi aslında bir sırdır. Yani kimin ihlâslı olup olmadığını Allah'tan başkası bilmez. Hatta ihlâs sahibi de bilemez, nitekim Hasan-ı Basrî'nin mürsel olarak naklettiği bir kudsi hadiste Yüce Allah meâlen şöyle buyurmaktadır: "*İhlâs, sevdiğim kullarımın kalblerine emânet ettiğim sırrımdan bir sırdır.*"[78] Buna göre, kalpdeki ihlâsın derecesine bir melek muttalî olamaz ki onu yazsın; bir şeytan da muttalî olamaz ki onu ifsâd etsin.

b. İhlâs'ın Hâricî Alâmetleri

Birinci Alâmet: *Müsbet hareket etmek ve kusur aramamaktır.* İnsan kendi mesleğini daha çok sevmeli; fakat bu sevgi ve bağlılık, kendisini başka meslekte olan mü'minleri tenkid etmeye götürmemelidir. Çünkü müminin Allah katındaki değeri gerçekten çok büyüktür. Nitekim İbn-i Ömer (radıyallahu anh) bir gün ka'be'ye baktı da şöyle dedi: *"Sen ne büyüksün! Senin hürmetin ne büyüktür! Mü'mine gelince, onun Allah katında ki hürmeti, senden daha büyüktür."*[79]

Öyle ise hakîkî bir mü'min aklını başına almalı, basireti ile âhiretteki hesabı düşünmeli ve orada kalbinde, لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ tevhid kelimesini taşıyan bir kimse yüzünden hesaba çekilmemek için alması gereken tedbirini mutlaka almalıdır. Bu tedbir ise, ehl-i îmana karşı müspet hareket etmek ve onların kusurlarıyla uğraşmamaktır.

---

78 İmam Gazali, *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn*, IV, 365

79 Tirmizî, *Sünen*, IV, 378

Evet hakîkî mümin, müminlerin birbirlerleriyle kardeş olduklarını bilmeli, mü'min kardeşine sürekli olarak yardımcı olmalı, sıkıntılarını gidermeye çalışmalı, kusur ve kabahatlerini örtmeli, kötülüklerini başkalarına söylememeli ve bütün Müslümanlara karşı gönlü hoş ve ruhu rahat bulunmalıdır. Tâ kıyâmet gününde Yüce Allah da onun kusurlarını örtsün ve o günün sıkıntılarını gidersin.

İkinci Alâmet: اَلْحَقُّ يَعْلُوا وَلاَ يُعْلٰى عَلَيْهِ *"Hak üstündür, hakkın üstünde bir şey yoktur."* sırrınca hakkı ve hakperestliği, özellikle de îman ve Kur'ân hakîkatleriyle ilgili bir meseleyi herşeyin üstünde tutmaktır. Yani, dâimâ haktan ve hakikatlerden yana olmak, haksızlığa asla taraftar çıkmamaktır. Öyle ki bütün dünya da verilse îmanla ilgili bir tek hakîkati fedâ etmeye razı olmamak.

Üçüncü Alâmet: *İnsaflı olmaktır.* Yani ilimde, fikirde, meslek ve meşrebde başkalarına hayat hakkı tanımak ve onların hak olan düşünce ve dâvâlarını hazmetmektir. Hiç olmazsa onlar hakkında gıybet ve haset gibi çirkin ve kötü hâllere düşmemektir.

Dördüncü Alâmet: *İttifak içinde olmak ve cemâat hâlinde yaşamaktır.* Zira ittifak, bilhassa ehl-i hakta tevfik-i ilâhinin bir sebebi ve dinde azîz olarak yaşamanın bir vesilesidir. İslâm dîni cemâata ve cemâat halinde yaşamaya öylesine önem vermiştir ki, harp meydanında ve düşman karşısında bile namazların cemâatle kılınmasını istemiş ve bu namazın nasıl kılınacağı hususunda hususi prensipler vaz'etmiştir. Amma öyle bir anda bile infirâdîliğe, yani tek başına hareket etmeye ve keyfince yaşamaya müsaade etmemiştir. Allah'ın kendisine emrettiği beş şeyi, bize tebliğ ve emreden Nebî (sallallâhu aleyhi ve sellem), dinleyip itaat etmeyi, cihadı ve hicreti emrettiği aynı hadisin içinde beşinci husus olarak, cemâati ve cemâata sarılmayı emretmiştir ve bu hususta o kadar ileri gitmiştir ki, cemâattan bir karış kadar ayrılan kimsenin cemâata tekrar dönünceye kadar boynundan İslâm'ın halkasını çıkarmış olacağını tehditvârî bir şekilde ifade buyurmuşlardır.

Özellikle bir kısım ülkelerde olduğu gibi, küfrün ve ehl-i küfrün topluluk halinde mukaddesâta ve yüce değer ölçülerine hücuma ve saldırıya geçtikleri bir zamanda, onların karşısında sarsılmadan durabilmenin biricik çaresi, tevfik-i ilâhinin ve inâyeti-i rabbâniyenin birlikte ve beraberlikte olduğunu düşünen ve aynı zamanda birlik ve beraberliğin Cenâbı Hakk'ın yardım edip muvaffak kılmasının bir şartı olduğunu bilen ehl-i îmânın küfre, sapıklığa ve ahlaksızlığa hep birden karşı koymalarına, mukaddesâta ve değer ölçülerine birlikte sahip çıkmalarına bağlıdır.

Beşinci Alâmet: *Dâimâ esaslı bir istikâmet ve i'tidâl yolunu tercih etmektir.* Bu yol orta yoldur ki, Ehl-i Sünnet yoludur ve sırat-ı müstakimdir. Çünkü ihtilâfa sebep veren hususların başında ifrat veya tefrit gelir. Bunlar ise ancak uyumsuzluğa ve geçimsizliğe sebeptirler. Evet istikamette olmak ifrat ve tefritten sakınmakla olur. Çünkü böyle bir davranış, netice itibari ile kişiyi cemâat ruhuna sâhip kılar ve aradaki anlaşmazlıkları bertaraf eder. Bu mesele o kadar mühimdir ki, seferde, ramazan günlerinde oruç tutmak daha hayırlı olduğu halde; yol arkadaşları tutmuyorsa ifrat ve tefritten sakınıp cemâat rûhunun zedelenmemesi için oruç tutmamak daha uygun görülmüştür. Bu ise başkasının hissiyâtına ve anlayışına fikren hürmet göstermek ve başkasının hissiyatı ile amelen yaşamak demektir.

Evet sosyal hayatın huzuru ittifak ve muâvenete, birliğe ve yardımlaşmaya muhtaçtır. Sosyal bünye, ihtilâfı ve ferdiyetçiliği kaldırmaz. Öyle ise sosyal bünyede faydalı bir uzuv olarak hizmet vermek ve şerefiyle yaşamak isteyen kimse, her türlü aşırılığın ortasında bulunan istikâmet yolunu seçmeli ve hareketlerinde hep müstakim olmaya gayret etmelidir.

Altıncı Alâmet: *Kolay ve tehlikesiz olan tâbî olmayı, mes'ûliyetli ve çok tehlikeli bir hâl olan önde bulunmaya tercih etmektir.* İşte insan böyle bir anlayışa sahip olmakla hem ihlâsı

kazanır ve uhrevî vazifelerini gereği gibi yapma imkanını bulur, hem de ihlâslı bir kimse olduğu bu hâliyle ortaya çıkar ve bu tür bir davranışla başkalarına örnek olmuş olur.

Yedinci Alâmet: *Müslümanların meziyetlerini şahsında ve faziletlerini kendinde tasavvur edip onların şerefleriyle iftihar etmek ve övünmektir.* Bu husus tefânî sırrına sahip olmaya bağlıdır. Yani kendi benlik ve enaniyetinden soyunup her türlü şeref, kıymet ve neticeyi kardeşler arasında aramaya ve bulmaya çalışmak ve onunla yetinmektir. Bu, kendini aşmak demektir. Kendini aşmak ise himmeti geniş olmak, gerekirse başkasının menfaati için zarara girmeye râzı olacak şekilde fedakârlık rûhuna sahip olmak demektir.

İşte akıllı ve ihlaslı olan kimse, enâniyetini, yanlış yolda aradığı şahsî ve cüz'î izzetini ve bir kısım değersiz hissiyatını terk eder, başkasının istikâmet dairesinde olan ilmî, fikrî ve ahlâkî hissiyâtına hürmet eder ve böylece hem ihlâsını koruyan hem de vazifesini ihlâsla yapan bir mü'min derecesine yükselmiş olur.

Sekizinci Alâmet: *Yalnız kendi vazifesini düşünüp yapmak; Cenâbı Hakk'ın vazifesine karışmamaktır.* Gâfil insan basit ve kolay olan kulluk vazifesini terk eder; Allah'a âit olan ve yaratıkların güç yetiremeyecekleri kadar ağır olan rubûbiyet vazîfesi altına girmeye çalışır. Bu tür bir davranış ise insanın gaflet ve cehâletini gösterir.

Dokuzuncu Alâmet: *Meseleleri hazmetmektir.* Îmân ve İslâm'a ait bütün meseleleri kalp, akıl ve ruh plânında hazmedip onları amelî sahâda pratik olarak göstermektir. Nitekim nice kimseler vardır ki, başta işe sıkı sarıldıkları halde sonunu getirememişlerdir. Çünkü rûh ve kalblerinde bulunan bir kısım hastalık ve rahatsızlıklardan dolayı meseleyi hazmede- memiş ve içlerine sindirememişlerdir.

Yüce Hak'tan gelen ve haktan ibaret olan hakîkatleri içlerine gereği gibi sindiremeyen Yahudilerin, dünyanın bir gün olması itibariyle öğleye kadar çalışıp da işi yarıda bırakmaları, onların yerine

gelen ve imânı omuzlayan Hıristiyanların ikindiye kadar çalışıp işi yarıda bırakmaları, hep meselelerin kalpler, akıllar ve rûhlar tarafından gereği gibi hazmedilememesi ve sindirilememesi yüzündendir.

Öyle ise İslâm'ı şahıslarında temsil etmeye çalışan kimselerin, özellikle de âlim ve mürşidlerin, bu mesele karşısında çok daha dikkatli ve daha uyanık olmaları gerekir. Meseleleri hazmederek yaşamalı ve hazmederek başkalarına takdim etmelidirler. Bu hususta hakîkî mürşid ve âlim, kuzusuna hazmolmuş tertemiz sütünü hasbî olarak veren koyun gibi olmalı; yani, bilgi ve düşüncelerini başkalarına aktarırken, onları hasbî olarak ve hazmedilmiş bir şekilde takdim etmelidir. Yavrusuna salya dolu kusmuğunu yediren kuş gibi aslâ olmamalıdır. Yani etrafına kendi hazmedip yaşamadığı hususları anlatmaya kalkışmamalıdır. Bu hususta Cenâb-ı Hakk'ın, Hazreti Îsâ'ya olan şu hitâbını da bir lahza unutmamak lâzımdır. İlâhî hitap şöyledir:

يَا عِيسَى! عِظْ نَفْسَكَ فَإِنِ اتَّعَظَتْ بِهِ فَعِظِ النَّاسَ وَإِلاَّ فَاسْتَحْيِ مِنِّي Yani, "*Ey İsâ! Sen önce Kendi nefsine öğüt ver. Eğer nefsin öğüt alıp yola gelirse, insanlara öyle öğüt ver. Yoksa, benden utan!*"[80] Öyle ise ilmi ile âmil olan "*sâlih âlim*" olmak gerekir. Aksi takdirde "*Fâcir âlim*" denilen tehlikeli zümreden olma ihtimali vardır.

Hem günümüzde ilme rağbet gösterilmiyor. Neden? Çünkü âlimler ilimleriyle âmil değiller de ondan. Yani ilmin itibârı düştüğünden değil âlimin itibârı azaldığındandır. Hem ilmin meyvesi amel, amelin meyvesi ise uhrevî sevaptır. Hem ilim ateşe benzer. Yakacak bulamayınca söner. İlmin yakıtı ise amel ve tebliğdir. Tâlim ve terbiyedir.

Onuncu Alâmet: *Vakar sâhibi olmaktır.* Yâni özün sözden, için dıştan, sırrın alâniyetten, bâtının zâhirden, sîretin sûretten ve hâlin kâlden daha güzel, daha sağlam, daha sevimli, daha kâmil ve daha hayırlı olmasıdır. İnsan bu seviyeye ulaşıncaya kadar

---

80 İmam Gazali, *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn*, II, 309

tam ihlâsı kazanmış sayılmaz. İnsan bu seviyedeki hâlini devam ettirmesi nisbetinde tehlikelerden korunmuş olur. Bu seviyeyi her hâlukârda korumak çok zordur. Bununla beraber bu hâli devam ettirmek ve korumak, kalbi itminâna ve rûhu sükûna kavuşan kimse için çok kolaydır. Zaten bu seviye, insanın kalbinin itminâna, aklının tatmine ve rûhunun sükûna kavuşması hâlidir.

On Birinci Alâmet: *Doğru ve hak bildiği yolda yalnız bile kalsa gücü ve imânı nisbetinde sebat etmektir.* Ehl-i Îmânın kâfirleri çatlatırcasına ve müşrikleri kahredercesine muhâliflere ehemmiyet vermemesi, dedikodulara kulak asmaması, kınayanların kınamasından korkmaması, dostları- nın yan çizip alâkasız davranmalarından telâşa düşmemesi, hatta dâvâ arkadaşlarının dahi yolda kalmalarından paniğe kapılmaması, âcizlik getirip yılmaması ve doğru bildiği yolda sonuna kadar sebat etmesi; içinde taşıdığı ihlâsın ve sammiyetin en büyük ve en açık alâmetlerindendir.

4. İhlâs'ta Bazı Temel Düsturlar

(Hakîkî ihlâs, akrabiyyet-i ilâhiyyenin tecellisiyle hem daha kolay elde edilir, hem daha hakîkî ve daimî olur.)

Her şeyde olduğu gibi ihlâs ve hasbîliği de ayakta tutan, onu yıkılmaktan koruyan ve her türlü muhalefet sebeplerine karşı sarsılmaktan muhafaza eden düsturlar vardır. Örnek olarak bazılarını zikredelim:

Birinci Düstur: *Amelde Allah rızasının esas olarak alınması lazımdır.* Bu esas, ihlâsın temel düsturlarından birisi, hattâ birincisidir. Zirâ bu olmazsa, diğer bütün işler beyhude ve bütün prensipler ve esaslar boşunadır. Evet Allah'ın rızası herşeyde esas olmalıdır. Çünkü O, râzı olup kabul edince, bütün dünya küsse hiç bir zarar veremeyecekleri gibi, hiçbir etkisi de yoktur. Fakat O, kabul etmediği takdirde bütün halk lehinde olsalar bile yine

hiçbir fayda sağlayamazlar. Öyle ise zahirî sebepler eliyle gelen nîmetleri o sebepler hesabına almamak gerekir. Hayvan ve ağaçlar gibi zâhirî sebepler, Allah adına verdiklerinden, o nîmetleri Allah adına almak gerekir.

Evet bir şeyi alıp verirken, **bismillah** deyip öyle alıp vermek gerekir. Eğer bir nîmet insan eliyle veriliyorsa; o zaman önce veren **bismillah** deyip Yüce Allah hesabına vermeli, sonra alan **bismillah** deyip o nîmeti öyle almalıdır. Yani hem veren **bismillah** demeli, hem de alma zorunda kalan kimse **bismillah** demelidir.

Evet bir nîmete kavuşulunca, önce o nîmeti vereni görmek, onu tanımak ve hemen O'na şükretmek gerekir. Bunun biraz daha geniş mânâsı ise önce, eline geçen nîmetin birisi tarafından verildiğini düşünmek, sonra o nîmeti vereni bilip tanımak, daha sonra da, nîmeti yerinde kullanmak suretiyle o nîmeti verene şükretmektir. Daha özlü bir ifade ile, bir nîmetin en geniş ve fıtrî olan şükrü, o nîmeti veren yüce Zât'ın hoşnutluğu istikâmetinde yerinde ve lâyıkıyla kullanmaktır. Bu hâl aynı zamanda nîmetin artmasına da sebeptir.

Ancak bundan daha yüce bir şükür hâli vardır ki, o da: Gelen nîmet karşısında kendi liyâkatsizliğini düşünüp hayretler içinde kalmak ve kendisine o türlü lütuf ve ihsanda bulunan yüce Allah'a karşı nasıl mukabelede bulunacağını bilememektir. İşte nîmetlere karşı teşekkür etmede âcizliğini idrâk etmek, küllî bir tefekkür, tam bir şükür ve en mükemmel bir mukâbeledir.

Madem ki ihlâsın temelinde her şeyi le Allah için olmak vardır; öyle ise, "*Allah için işleyiniz. Allah için görüşünüz. Allah için çalışınız. Allah'ın rızası dairesinde hareket ediniz ki sizin ömrünüzün dakikaları seneler hükmüne geçsin.*" nasihatini kulaklara küpe yapmalı ve gerek dîni gerekse dîne hizmet etmeyi dünya hayatına basamak yapmamalı. Çünkü dünyevî ve uhrevî menfaatler, ancak teşvik edici ve tercih ettirici olabilir. Yoksa hükümler ve maksatlar, onlara binâ edilmez. Aksi taktirde bütün çalışmalar boşa gider.

İkinci Düstur: *Kur'ân-ı Kerim'in ve sünnet-i seniyyenin kudsî düsturları içinde istikamet içerisinde olmaktır.* Bir şeyde ihlâslı olabilmek için, o şeyin aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'in ve sünnet-i seniyyenin kudsî düsturları ve bereketli edepleri dahilinde olması gerekir. Bu ise tam istikâmet yoludur. Hem bu yol gayet geniştir, bütün sahalarda geçerlidir. Evet fikrî, ilmî, îtikadî veya amelî bütün sahalarda istikâmet üzere olmak ihlâsta bir temel düsturdur. Haddini bilip tavrını aşmamak ve bulunduğu hâlin muktezasını yapmak, maddî-mânevî büyük mertebe ve dereceleri tekeffül eden bir husustur. Evet bir fakirin, fakirlik halinin gereği olan sabırda, itâatte ve hürmette kusur etmemesi, bir zenginin de zenginlik hâlinin gereği olan şükür, ihsan ve merhamette neme lâzımcı olmaması, gerçekten son derece mübeccel bir hâl ve son derece mübârek bir keyfiyettir.

Üçüncü Düstur: *Takvâ ve tevekküldür.* Haram helâl demeden gönlünce yaşayan kimse takvâ sahibi olamaz, takvâ sahibi olmayan gerçek tevekkülde bulunamaz. Allah'a tevekkülü tam olmayan kimse de dininde ve hizmetinde hâlis ve hasbî olamaz. Allah'a tevekkül edene ise elbette ki Allah kâfidir. Çünkü takvâ kalesine ve himâye siperine girenlerin muhafazaları, Rabbânî taahhüd ve tekeffül altındadır. Bazı hikmetler için ilk görünüşte hoş olmayan bir kısım şeyler meydana gelse bile, *"Âkıbet ehl-i takvânındır."* İlâhi hüküm gereğince hüsn-ü âkıbet, en güzel son, en hayırlı netice, en kârlı ticâret, tam garanti ehl-i takvânındır ve gerçek kurtuluşa ancak onlar ereceklerdir. Çünkü kurtuluşla ilgili "*garanti sözü*" ancak onlara verilmiştir.

Dördüncü Düstur: *Vahdet ve ittifak içinde olmaktır.* Özellikle imân ve Kur'ân hizmetlerinde bulunan kardeşleri tenkid etmemek; hattâ ileri safhalarda görünüp onların gıpta damarını bile tahrik etmemektir. Zira Kur'ân ve imâna omuz verip beraber hizmet veren kimseler, bir vücudun uzuvları gibidirler.

Bir vücut nasıl ki göz-kulak, dil-dudak, el-ayak ve bunlara benzer diğer uzuvlardan meydana geliyorsa ve bu uzuvlar, hizmetlerini bir taraftan vücudun menfaati ve sıhhati hesabına, diğer taraftan diğer uzuvların hizmetlerini aksatmayacak şekilde hatta yardımcı olmak suretiyle yapıyorlarsa ve böylece vücudun canlılığı, dayanıklılığı ve korunması mükemmel bir şekilde sağlanmış oluyorsa; aynen öyle de Kur'ân ve imân hakîkatlerinin ihyâsı ve muhafazası için çalışan kimseler de, bu hizmetlerini bir taraftan istikâmet çizgisinde yapmaya dikkat ederken, diğer taraftan da dâva arkadaşlarının hizmetlerine mâni olmamaya, onların hizmetteki şevklerini kırmamaya, hattâ onların şevklerini artırıcı tutumlar sergilemeye ve onların işine karışmadan onlara yardımcı olmaya azamî derece dikkat etmelidirler.

Beşinci Düstur: *İhlâsın temel düsturlarından birisi de* "Îsâr" *hasletine sahip olmaktır.* Zirâ Kur'ân-ı Kerim Sahâbe-i Kirâmı tanıtırken onları îsâr hasletiyle medhederek anlatıyor. Bu haslet, Sahâbe-i Kirâmı, Kur'ân-ı Kerim'in övgüsüne mazhar kıldığı gibi, sahibini de Kur'ân-ı Kerim'in bu övgüsüne mazhar kılar ve o kimse de Sahâbe-i Kirâmın arkasındaki safta yerini alır. Öyle ise ihlâslı olmak isteyen bir kimse bu haslete sahip olmalıdır. Yani maddî-mânevî menfaatin temininde, hediye ve mükâfatın kabulünde, şân ve şöhrette, hattâ başkalarını irşâd edip sevap kazanma gibi ulvî ve uhrevî bir düşüncede bile, bir mü'min kardeşini kalben tercih etmek, gerektiğinde hizmette ön plânda ücrette ise arka plânda olmak, sağlam bir rûh karakterini ve ciddî bir irâde azmini gösterir.

5. İhlâsa Mâni ve Zararlı olan Hâller

Hayırlı işlerin pek çok zararlı mânileri olur. Bilhassa ihlâs gibi her hayrın başı ve rûhu olan bir mevzuda zararlı olan engeller elbetteki daha çoktur. İşte hayırlı işlerde özellikle hasbîlik ve ihlâs meselesinde muvaffak olmaya çalışan kardeşlerimizin zararlı

mânileri bilmeleri, onları etkisiz hâle getirecek çâreleri öğrenmeleri ve onlardan hem kendilerini hem de güzel amellerini korumaları gerekmektedir. Tâ ki, amelleri ve hizmetleri serâp şeklini alıp sonunda ellerini ovuşturmasın ve avuçlarını yalamasınlar. Aksine az amellerine ve cüz'î hizmetlerine binlerce bereket ve hasene ile karşılaşsınlar. O mânilerden bazıları şunlardır:

Birinci Mâni: *Enâniyet ve kendini beğenmektir.* Yüce Yaratıcı insanın fıtratına emânet olarak rubûbiyetinin sıfat ve icraatinin hakikatlerini gösterecek ve tanıttıracak işâret ve nümuneleri ifade eden bir ene koymuştur. Tâ o ene ölçeğiyle Allah'ın rubûbiyetiyle ilgili olan sıfat ve icrâatları bilinsin. İşte bu itibarla ene, gizli birer hazine olan Esmâ-i ilâhiyenin keşfedilip anlaşılması için bir anahtardır. Ve bilmecelerden ibaret olan hâdiselerin altında gizli hakîkatleri ve maksut mânâları açığa çıkaran bir tılsımdır.

İşte ene, aslında böylesine ulvî hikmetlerden ibaret olan hakîkî kulluğun kaynağı olup mahiyeti harfiyye, varlığı tebeî, mâlikiyeti vehmiyye, hakikatı zılliye ve vazifesi de kendi hâlıkının sıfat, şuûnât ve icrââtına bir ölçü âleti olarak şuurlu bir şekilde hizmet vermek iken; maalesef birçoklarının enesi gaflet, cehâlet, haset ve hırs sebebiyle bu kadar ulvî ve faziletli yaratılış hikmetini unutmakta, fıtrî vazîfesini terk etmekte, kendine isim mânâsıyla bakmakta, kendini mâlik hissetmekte ve aynı zamanda emânete hıyanet etmiş olmaktadır.

Evet, enenin mâhiyeti bilinmezse, o ene zamanla kalınlaşır, insanın her tarafına yayılır, koca bir ejderha gibi insanı yutar ve derken insan bütün duygularıyla âdetâ ene kesilir. Böyle bir hâle düşen insan ise, kâinatın ne olduğunu ve ne vazife gördüğünü bilemez ve hâdiselerin dilinden anlayamaz, zira âfâkî mâlûmât, nefse geldiği vakit, kendini tasdik ve kabul edecek birisini bulamaz ve böylece nur ve hikmetten ibaret olan o ilim ve mârifetler, o kimsenin kalp ve kafasında zulmet ve abesiyete dönüşür. Ve artık

böyle bir kimsenin, amelinde ihlâslı olması şöyle dursun; kalbindeki îmânını ve İslâm'ını bile zor devam ettirir.

İnsanda zararlı olması itibariyle en tehlikeli damar enaniyettir ve aldatılması yönüyle en zayıf damar da odur. Ehl-i dalâlet bunu bildikleri içindir ki, çoklarını enâniyetten ve benlikten vuruyorlar ve enâniyeti okşamakla çok fena işler yaptırabiliyorlar. Evet asrımızda ehl-i dalâlet eneye binmiş, dalâlet vadilerinde durmadan koşup durmaktadır.

Öyle ise ehl-i hak eneyi terketmekle ancak hizmet edebilir ve hizmetinde hasbî olabilir. Hattâ benliğini devreye sokmasında haklı bile olsa; bu hakkını kullanmamalı ve İslâm'ın yayılması uğrunda bazı haksızlıklara uğramayı göze almasını bilmelidir. Zîrâ hakka hizmet, ancak hasbîlik ve ihlâs ile olur. Hasbîlik ve ihlâs ise eneyi asla kabul etmez.

İkinci Mâni: *Rekâbet ve kıskançlıktır.* Rekâbet ve kıskançlık enaniyetin en tehlikeli yönlerinden olup, ihlası ve samimiyeti zedeler. Maalesef pek çok kimse bu noktada yanılmakta ve hasenâtını mahvetmektedir. Nasıl ki, insanın bir eli diğer elini kıskanmaz, gözü kulağına haset etmez ve kalbi aklına rekâbet etmezse; öyle de bir şahs-ı mânevîyi teşkil eden Müslümanlar da birbirlerini kıskanmamaları ve birbirlerine karşı rekâbet etmemeleri gerekir.

Hased ve rekâbetin en tehlikelisi de Selef-i Salihîn ve ulemâ-i âmilîne karşı olanıdır. Bu tür bir hased ve rekâbet daha ziyade ilim ehlinde bulunur. Halbuki insan ilim mertebelerinde yükseldikçe noksanlardan ibaret mâhiyetini anlaması, haddini bilmesi ve bu sebeple mütevâzı ve hürmetkâr olması gerekirken; maalesef ilimden gelen enaniyete aldanıp ve kendini birşey zannederek sâlih âlimleri ve faydalı kitapları kıskanır ve onlarla rekâbete kalkışır. Bu hâl ihlâsa mânî olduğu gibi, sahibi için de bir düşüklüktür.

İnsan Allah'ın kendisine ilim, mal veya makam gibi şeylerden takdir ve taksim ettiği nîmete kanaat etmeli, başkasının elinde bulunanda gözü olmamalıdır. Kendisinden alt seviyelere bakıp

şükretmeli; üst seviyedekilere bakıp onlara hased etmemeli ve kendisine ihsan edilen farklı nîmetlere karşı asla nankörlükte bulunmamalıdır.

Üçüncü Mâni: *Şöhret ve hırstır.* Hubb-u câh denilen şöhret hırsına kapılmak, şan ve şeref perdesi altında halka çalım satmak ve halk nazarında bir makam sahibi olmaya çalışmak da ihlâsa mânidir. Bu hâl aynı zamanda riyâkârlıktır. Hattâ gizli şirktir. Bu ise gayet tehlikeli olup aynı zamanda pek çok kötü ahlâkın da kaynağıdır. Şöhret, zamanımızda neslimizin iğfal edilip aldatıldığı hususlardan birisidir. Böyle bir aldanmakla maalesef pek çokları dînini ve diyânetini bile bırakmaktadır.

Şöhret hissinin uyanması ânında veya dünyevî bir makam teklifi karşısında, insan kendini hesaba çekmeli ve şöyle düşünmelidir: Yüce *Allah'ın rızası, Yüce Rahman'ın iltifatı ve Yüce Rabb'in kabulü, öyle bir makam ve bir şereftir ki, insanların teveccühü ve alkışlaması ona nisbeten bir zerre hükmündedir. İnsanların teveccüh ve kabül etmesi o rahmetin teveccühünün tecellisi ve gölgesi olmak cihetiyle makbuldür ve güzeldir. Yoksa arzu edilecek bir şey değildir. Çünkü Allah için olmayan bütün teveccühler ve alkışlar geçicidir, kabir kapısında söner, beş para etmez.*

İşte insan böyle düşünür ve böyle derse, bu hissin zararından kurtulur ve tam ihlâsa muvaffak olur. Nitekim bir hadîs-i şerifte: كَفَى بِالْمَرْءِ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يُشَارَ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ Yani *"Parmakla gösterilmesi, kişiye günâh olarak yeter."*[81] buyurulmakla şöhret hırsının hatta şöhretin ne derece tehlikeli olduğu açıkça ifade edilmektedir.

Ey şân ve şerefi, nâm ve şöhreti isteyen adam! Şöhret, riyânın tâ kendisidir ve kalbi öldüren zehirli bir baldır. İnsanı insana köle yapar. O belâ ve musibete düşersen,

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ *"Biz Allah'a âidiz ve elbette ki O'na döneceğiz."* (Bakara Sûresi, 156) de; o belâdan kurtul.

---

81 Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, III, 318

Dördüncü Mânî: *Korku ve vehimdir.* İnsanda en mühim ve en köklü bir damar, korku damarıdır. Dünyanın zorba zâlimleri ve ehl-i dalâletin yardakçıları bu korku damarından istifade ederek korkakları gemlendiriyor, halkın ve âlimlerin bu damarını tahrik edip hakîkî vazifelerini layıkıyle yapmalarına mâni oluyorlar. Böylece hem amel ve hizmetin aksamasına hem de ihlâs ve samimiyetin zedelenmesine sebep olmuş oluyorlar. Çünkü uhrevî bir amel yapılacağı zamanda korku damarı ve dünyevî istikbâl endişesi tahrik olur; başka şeyleri düşündürür ve böylece niyet ve ameldeki sadeliği ve berraklığı bulandırır.

Cenâb-ı Hak, korku damarını hayatı tehlikeli ve zararlı şeylerden muhafaza etmek için vermiştir. Yoksa onu hayatı tahrip etmek ve hayatı azap ve sıkıntılar içinde bırakmak için vermemiştir. Korku dört beş ihtimâlden bir ihtimâl olsa ihtiyât ve tedbir için korkmak ve endişelenmek meşru olabilir. Fakat otuz kırk ihtimâlden bir ihtimâl ile korkmak vehimdir, hayatı azaba çevirmektir.

İşte bu duygu insana, zararı kat'î ve kuvvetli olan bir şeye karşı siper altına girsin diye verilmişken, bunu bilmeyen ve bu duygu ile aldatılan pekçok kimsenin bu damarları, az bir ihtimâl ve cüz'î bir zarar karşısında hemen harekete geçiyor ve insanlar bu yüzden bir kısım küllî faydalardan ve çaplı nîmetlerden mahrum kalmış oluyorlar. Evet şerr-i kalil için hayr-ı kesîri terk etmek şerr-i kesîrdir. Yani cüz'î bir zarar yüzünden dâimî ve umûmî hayırdan ve nîmetten mahrum kalmak, elbette çok daha büyük ve kapatılmaz bir zarardır.

Aslında pek çok kimse bu gerçeğin farkındadır. Nitekim dünyevî işlerde bu hakikat yerinde ve zamanında tatbik edilmektedir. Yani, hiç kimse belki yolda trafik kazası olur diye seferini iptâl etmiyor, belki yangına sebep olur diye ateşi ve sobayı kullanmayı ihmâl etmiyor, kasadaki parayı, dükkândaki malı çalarlar diye ticaretten vazgeçmiyor. Halbuki bu gibi zararlı hâdiseler az da olsa meydana geliyor.

Demek ki, az bir ihtimâl veya cüz'î bir zarar endişesiyle kimse işinden olmuyor ve umumî menfaatten mahrum kalmıyor. Öyle ise:

Ey insan! Senin içinde bulunduğun ve şu dünyada yapma mecburiyetinde olduğun ibâdetinin ve Kur'ân hizmetinin senin nazarında dünyevî bir iş kadar da mı ehemmiyeti yok ki, şahsî ve maddî bir çıkarın için gösterdiğin sebât ve metâneti, ebedî hayatı ve umûmî huzuru onda dokuz nisbetinde hatta yüzde yüz kat'îyyetinde tekeffül eden sâlih bir amelde ve uhrevî bir hizmette göstermiyorsun. Hatta bir münâfığın, içine korku salması ile aklın karışıyor, kalbin bozuluyor ve elin gevşiyor da; bütün bütün hizmetten uzaklaşıyorsun. Bu derece bir vehim ve korku, gerçekten çok büyük bir ayıp, çok ciddi bir eksiklik ve gayet açık bir zarardır.

Kaldı ki, Yüce Allah, dinini ve dinine hizmet edenleri muhafaza edeceğini vâdetmiştir. İslâm tarihine bir göz atıldığında bu hakikat bütün açıklığıyla görülür. Öyle ise Allah'ın vâdine îtimat etmek gerekir. Zaten Allah'ın vâdine îtimad etmek bir mü'min için en kuvvetli bir destek ve bir tesellidir. Allah'ın vâdine karşı şüphe etmek ise büyük bir sapıklıktır. Öyleyse Allah'ın muhafazası, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve Kur'ân-ı Kerîm'in himmet ve şefâati yeter deyip, cüz'î bir hâdise karşısında hemen paniğe kapılmamalı ve ümidi kırmamalı; aksine tam ihlâsla hem de daha ciddî bir şekilde îman ve kur'an hakikatlerine sahip çıkmalı. Bunun beraber kişi ölümünden veya takdir edilen bir şeyden korkmak veya kaçmakla kurtulamaz. Zira takdir değişmez. O, mutlaka başa gelir ve çekilir. Bu noktada kişiye düşen vazife, sadece tedbirini almasıdır. Yani benzine ateşle yaklaşmaması, altında ezileceği işlere kalkışmaması, ve geriye çeviremeyeceği bir oku atmamasıdır.

Şu da tecrübe ile sâbit olan bir gerçektir ki, en fazla yaralananlar, siperlerini bırakıp kaçanlardır. En az yara alanlar ise, siperlerinde sebât edenlerdir. Hayatta en fazla sıkıntı çekenler korku yüzünden geri duranlardır. Çünkü onların korkuları hayatları

boyunca devam eder. En huzurlu olanlar ise, tedbirlerini aldıktan sonra haktan ibaret olan hizmetinde ve hak olan mesleklerinde sebât gösterenlerdir. Özellikle Kur'ân hizmetinde olanlar, *"Biz Kur'ân'ın kalesindeyiz ve* حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ *bizim etrafımızda çevrilmiş gayet sağlam bir surdur."* demeli ve bir ihtimâl ile şu fâni hayatta zarar görmek korkusundan ebedî hayatlarında yüzde yüz zarar verecek bir yola asla girmemelidirler.

İnsanın fıtratına konulan korku ve vehim damarı, insanın haramlardan kaçınmak ve farzları yapmak suretiyle ilâhî rızâyı kazanması ve böylece kendisini Allah'ın gazabından ve azabından koruması için verilmiştir. Bir de zararı kuvvetli olan hususlara karşı hayatın ve mesleğin muhafazası için verilmiştir. Öyle ise:

Tekye-i sıdk-ı rızâda kıl makam,
El mukadder lâ yuğayyar vesselâm.

diyerek, zarar ihtimali çok zayıf olan şeylere karşısında tir tir titrememeli ve hayatı zehir etmemeli.

Beşinci Mâni: *Tamâ ve hırstır.* Tamâ ve hırs ihlâsı kırar; riyâ kapısını açar. Hem izzeti kırar, dilencilik yolunu gösterir. Hem de uhrevî ameli ve hizmeti zedeler ve sonunda kişinin âhiretini berbât eder. Çünkü bir ehl-i takvânın hırsı varsa insanların beğenmelerini ister. Kendini insanlara beğendirmeye çalışan ise, tam ihlâsa muvaffak olamaz.

Hayırlı işlerde kullanılıp âhirette derece ve mertebeyi yükseltmek için insanın fıtratına konulan tamâ ve hırs duygusu, çokları tarafından yanlış olarak sarfedilmekte, dünya uğruna ve maddî menfaat hesabına kullanılmaktadır. Öyle ki, dünyaya tamâlı, mala ve makama hırslı olan bir insan, cazip gördüğü her şeyi elde etmek için Allah rızasını ve âhiretteki hesabını unutmakta, hatta zamanla kendinde haramlara girme mecburiyetini bile duymaktadır. Bu hâl ise elbetteki onun hem dünyasını hem de ukbâsını

mahvetmektedir. İşte bunun yegâne çâresi kanâat ve iktisattır. Zira kanâat ve iktisât, servetin ve makamın sağlayacağı rahattan çok daha iyi bir şekilde insanın hayatını devam ettirir ve onun muhtaç olduğu rızkını ve huzurunu temin eder. Aslında rızık mukadderdir, hiçbir şekilde değişmez. Rızkı veren de rahmet ve keremi bol olan Cenâbı Hakk'tır. Evet hayatı devam ettirecek ve başkalarına yüz suyu dökmeyecek kadar insana yeterli olan helâl rızık, Rabbânî garanti altındadır.

Şu da bir gerçektir ki, helal ve meşru rızık irâde ve kudretin derecesine göre değil, belki âcizliğin ve ihtiyacın derecesine göre gelir. Gerek meyve ve ağaçlara, gerek yavru ve hayvanlara, gerekse çocuk ve insanlara, hususiyle bunların içinde zeki ve becerikli olanlara bakıldığında umumiyet itibariyle en zayıfların ve en iktidarsızların daha iyi beslendikleri görülmektedir. Fakat en zeki, en kurnaz ve en güçlülerin hırsları yüzünden çok daha az beslendikleri, hatta bazıları ellerinde servet olduğu halde bazı sebeplerden dolayı malının faydasını göremediği pek çok tecrübe ile sabittir. Bunun içindir ki, اَلْحَرِيصُ خَائِبٌ خَاسِرٌ "*Hırslı kimse daima zararda ve ziyandadır.*" gerçeği, bir vecîze hâlinde dilden dile dolaşmaktadır. Evet hırslı insan daima zarardadır.

İşte bütün bunlar gösteriyor ki, "*Kanaat eden daimâ aziz, tamâ eden ise daima zelil olur.*" hükmü apaçık olan bir hakikattir. Öyle ise "*kimsenin bâr-ı minnetine girme.*" uyarısı, hayatta prensip hâline getirilmesi gereken son derece önemli bir gerçektir. Çünkü Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve O'nun sadık dostları hayatlarında izzetlerini hep korumuş ve en yakınlarının bile bâr-ı minnetlerine girmemişlerdir.

Demek helâl rızkı elde etmeye ve huzurlu olmaya sebep olan zekâ ve iktidâr değil, belki âcizlik ve ihtiyaçtır. Madem ki rızık vasıtası iktidar değil, iftikâr ve ihtiyaçtır. Öyle ise insan, gücü nisbetinde, hırs göstermeden kendine düşen fiilî ve hâlî vazifeyi ve kavlî

duâyı yapmalı ve hakîkî Rezzak olan Yüce Allah'a tam bir tevekkülle teslim olmalı ve O'nun verdiğine kanâat etmeli ve iktisatta bulunmalıdır. İşte insan ancak böyle davranmakla ihlâsı kazanır ve tamâ ve hırs duygusunun zararından kurtulur. Tamâ ve hırsı terkeden ise dünyada da âhirette de rahat eder, huzur bulur. Bahsimiz İslâm'a ve helal rızka göre olduğundan fâiz, rüşvet, ihtikâr gibi haram yollarla elde edilen ve meşrû olmayan mallar ve kazançlar, bahsimizden hariçtir ve onların çokluğu meselemizi cerhetmez.

Evet hadîs-i şeriflerde zikredildiği gibi: اَلْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لاَ يَفْنَى "*Kanâat tükenmez bir hazinedir.*"[82] ve مَا عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ "*İktisad eden fakirlik belâsını çekmez.*"[83] hakikatleri son derece önemli hususları ifade etmektedir.

Kanâatin ne derece önemli olduğunu şundan da anlamalıyız ki, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi ehli için helâl rızık talebinde bulunurken: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ رِزْقَ اٰلِ مُحَمَّدٍ قُوتًا "*Allahım! Âl-i Muhammed'in rızkını yetecek kadar kıl.*"[84]

Diğer bir hadîs-i şeriflerinde de:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! هَلُمُّوا إِلَى رَبِّكُمْ. فَإِنَّ مَا قَلَّ وَكَفَى خَيْرٌ مِمَّا كَثُرَ وَ أَلْهَى "*Ey İnsanlar! Haydi Rabbinize koşun. Çünkü az olup yeten, çok olup aldatandan daha hayırlıdır.*"[85] buyurmuşlardır.

Azîzim! Âcizlik nidânın madeni ve sebebidir. İhtiyaç da duânın menbaıdır. Öyle ise gel ben nidâ edeyim, sen de âmîn de:

Ey Rabb-i Rahîmim ve ey Mâlik-i Kerîmim! Seni çağırmakta hüccetim, ihtiyaçlarımdır. Sana yaptığım duâlarda hazırlığım, yitirdiklerimdir. Vesilem, hilesizliğim ve fakir- liğimdir. Sahip olduğum hazinem, âcizliğimdir. Sermâyem, emellerimdir. Şefâatçim ise, rahmetin ile rahmet olarak gönderdiğin Habîbin Aleyhissalatü

---

82 Bediüzzaman Said Nursî, *Mektûbat*, s.257

83 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 447

84 Tirmizî, *Sünen*, IV, 580

85 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 197

Vesselâm'dır. Bizi affeyle, bizi bağışla ve bize merhamet eyle! Yâ Allah, Yâ Rahman, Yâ Rahim ve Yâ Rabbe'l-âlemin! Âmîn.

Altıncı Mânî: *Gaflet ve cehâlettir.* İhlâsa mâni hususlardan birisi de insanın dikkatsizliğini ifade eden gafleti ve basiretsizliğini gösteren cehâletidir.

Gaflet, kurtla kuzuyu bir görmek, düşmanla dostu aynı kabul etmek, bir şeyin dış ziynet ve süsüne bakıp aldanmak, dünya ile ahireti aynı teraziye koymaktır. Cehâlet ise uykuda iken kendini ayık zannetmek, serâbı su olarak görmek, idam sehpasını salıncak diye kabul etmek, dalâleti hidâyet ve nârı nûr olarak görmeye ve göstermeye çalışmaktır.

Gaflet ve cehâlet, insanın bu dünyaya gönderiliş gayesini düşünmesine, insanın niyet ve hareketlerinin bir Rabb-i Rahim ve Kerim tarafından sürekli bir gözetim altında tutulduğunu bilmesine, ömründe defalarca cismini değiştirdiğini bildiği halde, öldükten sonra tekrar diriltileceğini kabullenmesine, âhirette büyük buluşmadaki hesabı düşünerek yaşamasına çok ciddî bir engeldir. Nitekim insan gafleti ve cehâleti yüzünden kolay olan kulluk vazifesini terk eder; Allah'a âit rubûbiyet vazifesine ve o Yüce Zât'ın hikmetli işlerine karışmaya kalkışır. Gerçekten insan ne kadar câhil ve gafildir.

Gâfil ve câhil insan, herşeyin kendisi gibi fâni olduğunu, fâninin başka bir fâniye faydasının olmayacağını bildiği halde, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını bir tarafa bırakarak fanileri memnun etmek için çırpınıp durur. Gâfil ve câhil nefis ise, şüphe ve tereddütler yamacında ve gaflet gölgesinde, istirahata çekilerek lezzet almak ister; halbuki bu istirahat hakikî lezzet değildir. O, zehirli baldır. Çünkü o lezzet az sonra cehennemî bir azaba dönüşecektir.

Ey insan dikkat et! Gafletine ve cehâletine kurban gidiyorsun. Herşeyin gösterip tanıttığı yüce Allah'ın varlığını ve birliğini gel sen de bil ve tanı. Çünkü Allah'ı tanımamak en büyük cehâlettir.

Hem O'nun nâmı ile çalış, O'nun hesabına amel et ve sâdece O'nun rızasını tahsile koyul. Baksana şu hayatı sana veren, muhtaç olduğun şeyleri sana rızık olarak gönderen, hastalandığında sana şifâyı veren, seni gücün yetmediği şeylerden koruyan ve âhirette sana ebedî hayatı ve saadeti bahşedecek olan hep O'dur.

Öyle ise nedir bu gaflet ve nedir bu cehâlet? Hem dikkat et bak; ömrün ve hayatın geçti, aklın ve şuurun söndü. Bütün bunlardan arkaya ancak kısa bir ân ve sönük bir parıltı kaldı. Öyle ise gel; bütün dikkat ve basîretini topla ve Yüce Mevlâ'ya teveccüh et.

Hem rahmet hazînelerinin sahibi ve Rahmân ve Rahîm olan yüce Mevlâ'ya itimât ve niyâz etmekten başka kurtarıcı bir çâren var mıdır? Öyle ise dikkat ve tefekkürle gaflet perdesini yırtıp at, îmân ve mârifet nuruyla cehâlet karanlığını delip geç, ihlâs ve samimiyet yolunda sâbit kadem ol; tâ vücudun cinâna, gönlün inşirâha, kalbin itmi'nâna ve rûhun huzûra kavuşsun...

Evet, Allah hesabına kâinata bakan adam ne müşâhede eder ve ne anlarsa ilimdir. Eğer gaflet ile sebeb ve tabiat hesabına bakarsa, ilim zannetiği şeyler bile cehâlettir. Öyle ise gaflet uykusundan uyanmaya bakmak lazımdır. Gafletten kurtulmanın yolu, tefekkür, teemmül ve dikkat olduğu gibi; cehâletten kurtulmanın yolu da îtikât, izân, mârifet ve basirettir.

Yedinci Mâni: *İnhiraf ve dalâlettir.* İhlâsa mâni hallerden birisi de inhiraf ve dalâlettir. İnhiraf, sünnet-i seniyyenin esaslarından sapmak, dalâlet de kitap ve sünnette olmayan bir şeyi varmış gibi gösterip ona sarılmaktır.

Sünnet-i seniyyenin esas düsturlarından birisini kaldırıp onun yerine beşer aklının mahsulü olan bir âdeti veya bir fikri kabul etmek, ciddî bir inhiraf ve açık bir sapıklıktır. İnsanları fikren sapıklığa sürükleyen sebeplerden biri alıştıkları şeyleri ilim olarak görmeleridir. Yanlış da olsa yapmaya alıştıkları veya iradeleriyle kendilerini yapma mecburiyetinde bıraktıkları şeyleri doğru

görmeleri, keyfî düşünceleri ve kanâatleri istikâmetinde İslâm'ı anlamaya ve yaşamaya çalışmalarıdır. Bu zavallılar bilmiyorlar ki, ihlâs ve hasbilikte mutlak olarak iki şart aranır. O da yapılan ibadet ve hizmetin hem Allah için olması, hem de sünnet-i seniyyenin kudsî düsturları dahilinde yapılmasıdır. Nitekim:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ "*Ey Habibim! De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olunuz ki, Allah da sizi sevsin ve sizin günahlarınızı bağışlasın.*" (Âl-i İmrân Sûresi, 31) meâlindeki âyet-i kerîme, sünnet-i seniyyeye ittibâ etmenin ne kadar önemli ve gerekli olduğunu bütün parlaklığı ile dile getirilmektedir.

Acaba bidatları îcât ederek veya bidatların arkasından giderek, mübârek Ehl-i sünnet yolundan inhiraf edip ayrılan bir kimse, nerede nur bulacak, hangi yolda kurtuluşa erecek, kimin arkasında yerini alacak ve nereye gidecek? Çünkü hadiste, وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ "*Ve her bidat sapıklıktır.*"[86] buyrulmuştur. İşte bütün bunlar düşünülmeli ve öyle hareket edilmelidir.

Azîzim! İhlâs ve hasbîliğe mâni ve zararlı olan hususların mühimlerinden bazılarını ben söyledim, diğerlerini bunlara kıyas ederek sen çıkarabilirsin.

6. İhlâsı Muhafaza Etmenin Yolları

İhlâsı kazanmak gerçekten mühim ve zor olduğu kadar, onu muhafaza etmek ondan çok daha mühim ve çok daha zordur. Allah katında geçerli olan ise ihlâsın muhafazası ve devamlılığıdır. Çizilen bir kısım zikzakların hemen akabinde duyulan pişmanlık ve dökülen nedâmet ve hicâb gözyaşları ihlâsın hem devamının hem de gittikçe daha da tam ve kâmil derecesine yükseldiğinin bir işâreti ve bir ifadesidir. Burada, ihlâsı muhafaza etme yollarından üç tanesini misal olarak söylemekle yetineceğim:

[86] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 592

Birinci Yol: *İyi kimselerle arkadaşlık yapmaktır.* Zamanımızda ihlâsı muhafaza etmenin en müessir sebebi, gençliğini ve ömrünü Allah yolunda iffet ve namus dâiresinde yıpratan şuurlu ve basiretli mü'minlerle arkadaşlık kurmaktır. Çünkü saidlerin arkadaşı şakî olmaz, said olur. Ve süedâya gelen lütuflardan o da istifade eder.

Günümüzde en çok etkili ve en çok gerekli olan yol budur. Zira birçokları kötü arkadaş yüzünden her türlü değer ölçüsünden mahrum kalmakta ve düştüğü saplantıdan bir türlü kurtulamamaktadır. Her kuşun eti yenmediği gibi; herkesle arkadaşlık da yapılmaz. Nitekim bir hadîs-i şerifte:

أَلرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ *"Kişi arkadaşının dini üzerinedir. Öyle ise sizden her biriniz kiminle arkadaşlık yaptığına baksın."*[87]

Diğer bir hadîs-i şerifte de:

لاَتُصَاحِبْ إِلاَّ مُؤْمِنًا وَلاَ يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلاَّ تَقِىٌّ *"Müminden başkasıyla arkadaşlık yapma. Ve senin yemeğini ehl-i takvâdan başkası yemesin."*[88] buyurulmaktadır.

Hem iyi kimselerle arkadaşlık kurmayanların her iki âlemde pişman ve perişan olacakları âyet-i kerîmelerde açıkça belirtilmiştir.

Öyle ise aklı başında olan bir mümin, hasbî ve samîmî olan kimselerle arkadaşlık kurmaya özen göstermeli, iyi arkadaşlarının sâlih amellerine ve güzel ahlâkına bakarak ibret dersi almalı ve zamanla ona benzemeye, onun gibi ihlâslı olmaya ve onun gibi Kur'ân'a ve imânâ hizmet etmeye çalışmalıdır. İyi kimselerin vasıflarını bilmek isteyen kimse, hiç olmazsa Mü'minûn sûresinin ilk âyetlerine ve Furkân sûresinin son âyetlerine baksın ve o âyetlerde zikredilen vasıflara sahip olmaya çalışsın.

---

87 Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 168

88 Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 167-168

Şu hususu da unutmamak lazımdır ki, zamanımız cemâat zamanı olduğundan ve insan mutlaka bir çevre içinde yetişip yaşama mecburiyetinde olduğundan, insan, içlerinde bulunduğu çevresine ve teselli alıp verdiği cemâatine elbette iyi dikkat etmelidir. Eğer âyetlerde anlatılan vasıfları çevresinde görüyorsa onların içinde kalmaya ve onlardan bir karış bile ayrılmamaya gayret etmeli, yoksa kendisine o meziyetlere sahip yeni bir arkadaş çevresi arayıp bulmalıdır. Şu âhir zamanda cemâat halinde yaşamak o kadar mühimdir ki, bilhassa genç kardeşlerimiz bir yere giderken bile mümkünse yalnız gitmemeli, bir iki arkadaşla beraber gitmelidirler. Tâ insî ve cinnî şeytanlar göze, kulağa, hatta kalbe ilişip vesvese vermesin, safvet ve sâdeliğini bozmasınlar.

İkinci Yol: *Râbıta-i Mevttir.* Râbıta-i mevt de ihlâsı muhafaza eden, insanı daima zinde ve uyanık tutan bir husustur ve amellerin sâlih olmasında tesiri çok büyüktür.

Evet, كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ "*Her nefis ölümü tadacaktır.*" (Âl-i İmrân Sûresi, 185) hakikatinde şüphesi olan hiçbir insan gösterilemez. Çünkü her gün meydana gelen yüz binler cenaze, اَلْمَوْتُ حَقٌّ "*Ölüm haktır.*" gerçeğini haykırmaktadır. Hem dünya tarihinde Peygamberler dahil bu hakikatin hâricinde kalan veya kalacak olan hiçbir kimse yoktur. Buna göre madem ki ölüm var ve ecel er-geç gelecektir. Öyle ise aklı başında olan kimse, dünya için çalışmasından daha çok, vefat ederken kâmil bir îmana sahip olarak vefat etmek, kabirde rahat etmek ve âhirette ebedi saâdeti garentilemek için çalışır. Ecelin gelmesi gizli olmasından ötürü de her zaman hazırlıklı bulunur veya bulunmaya çalışır.

Hem dikkat et! Dizmeye başladığın boncuklarını bitirmeden ölebilirsin. Sıvamaya başladığın odanı bitirmeden hayata gözlerini yumabilirsin. Çıktığın seferi tamamlamadan fâni ömrün bitebilir. Evet her an ölebilirsin. Madem hakikat böyledir; gururu

ve enâniyeti bırak, üzerindeki gafleti at ve ölüme dâima hazırlıklı ol; tâ ölüm meleği geldiğinde seni hazır bulsun. Hazır olmak demek ise, sâlih amel içinde olmak demektir. İşte sen böylesine bir şuurla davran ki, turnayı gözünden vurasın. Hem kabirde hem de âhirette rahat edesin. Öyle ise pişmanlık ve istiğfar ile girdiğin haramları ve işlediğin günahları gözyaşları halinde kusmaya bak, onlardan ciddî olarak bir tiksiniver ve o menfurları bir daha işleme- meye azmedip kat'i kararını ver. Olur ki, Yüce Mevlâ gözyaşlarına ve haline acır da; hem seni hem de beni bağışlar ve cümlemize merhamet eder.

Üçüncü Yol: *İhsân şuûruna sahip olmaktır.* Bunun mânâsı, Cenâb-ı Hakk'ı isim ve sıfatlarının tecellisi yönüyle her yerde hâzır ve nâzır olarak bilmek ve görmek demektir. ihsân şuûruna sahip olmak meselesi, günahlardan uzak durmada olduğu gibi, sâlih amel işlemede de son derece etkili olan bir husustur.

Gerek enfüsî gerekse âfakî delillerle Cenâb-ı Hakk'ın her yerde hâzır ve nâzır olduğu en küçük bir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde gayet katîdir. Zerreden güneşlere kadar herşey O'nun varlığını, birliğini ve sıfatlarıyla her yerde hâzır ve nâzır olduğunu ilân ve ispât etmekte ve herşeyin O'nun huzurunda bulunduğunu, O'nun her tarafı kuşatan geniş ilmi, hiçbir engel tanımayan küllî iradesi ve sonu olmayan yüce kudreti hâricinde herhangi bir şeyin olmadığını göstermektedir.

Hem nasıl ki, bir büyüğün karşısında huzurun edebine ters düştüğü için edep dışı bir hareket yapılamıyorsa; öyle de Cenâbı Hakk'ın huzurunda o yüce huzurun edebine uygun düşmeyen bir harekette bulunmak son derece ayıp ve gayet çirkin bir günahtır. O yüce huzurun edebi ise haramlardan kaçınmak ve farzları işlemekten ibarettir. Farz ve haramların dışındaki hususlara gelince, onlar durumlarına göre kusurları telâfi, noksanları ikmâl ve taklidî îmânı tahkikî imânâ çevirmekle ilgili olan hususlardır.

İşte bunu bilen, yani Allah'ı görmese bile yüce Allah'ın kendisini görüp gözettiğini bilen ve bu şuurla Allah'a karşı kulluk vazifesini yapan kimse; elbette kulluğunda samîmî ve hasbî olur. Artık Allah ile onun arasına herhangi bir şeyin girip o huzuru bozması düşünülemez. Böyle bir kimse aynı şuuru her an pratik sahada devam ettiremese bile, niyetiyle onu devam ettirir ve böylece ömrünün her bir dakikası âhirette belki de tûbâ ağacı şeklinde ve cinân ve rıdvân olarak kendisine takdim edilir. *Doğrusu, böyle olan bütün ehl-i ihsâna müjdeler olsun!*

7. İhlâsın Netîce ve Faydaları

İhlâsın netice ve semerelerini kasdî olarak düşünmek, hakîkî ihlâsı zedeleyebileceğini hatırdan çıkarmamak lazım. Buna rağmen, benim gibi bazı zayıflar, teşvik edilmeye ve ihlâsın bazı semerelerini duyup görmeye çok ihtiyaç duyduklarından dolayı, bu hususta bir iki söz söylemeye cesaret buldum. Ancak ihlâsın semere ve faydaları pek çoktur. Burada örnek olarak dört beş tanesini zikretmekle yetineceğim:

Birinci Fayda: *Bütün samimiyetiyle hareket eden kimsenin her bir dakikası bir ömür kadar faydalı olduğu gibi, gafleti huzura dönüşür ve âdetleri ibâdet derecesine yükselir.* Böylece bu kimse, kısa bir ömürde âhiretle alâkalı hadsiz işler başarmış ve ömrü o nisbette çok semereli ve bereketli olmuş olur.

Zîrâ ehl-i hakikat demişlerdir ki: "*Bir ân-ı seyyâle vücûd-u münevver milyon sene bir vücûd-u ebtere müreccahtır.*" *Yani, Vâcibü'l-Vücûd'a nisbetle bir an yaşamak, nisbetsiz ve huzursuz milyon senelik bir var oluşa üstündür. Hem bu sır içindir ki, ehl-i tahkik demişler: Envârü'l-vücûd ise Vâcibü" l-Vücud'u tanımakladır.*" [89] Yani, varlık âlemini nurlu görmek ve ondan huzur

[89] Bediüzzaman Said Nursî, *Mektûbat*, s. 268

almak, Yüce Allah'ı tanımaya bağlıdır. Çünkü kâinatın ancak öyle bir hâlde varlık nurları içinde bulunduğu ve melekler, rûhânî varlıklar ve diğer şuurlu varlıklar ile dolu olduğu bilinir ve anlaşılır. Etrafını böyle gören insan ise, elbette ki yalnızlıktan ve vahşetten kurtulur. ve dostlar içinde huzur dolu bir hayat sürdürür.

İkinci Fayda: *Yüce Allah, ihlâslı ve hasbî olan kimsenin gören gözü, duyan kulağı ve tutan eli olur ve onu fena şeylerden korur.* Rızası hâricinde kulun ısrarı ve ciddî bir meyli olmazsa, ona kötü bir amel işletmez veya en azından onu hemen tevbeye muvaffak kılar ve ona mağfiretiyle muâmele yapar. Bu ise bir kul için büyük bir kâr ve kâfî bir kazançtır.

Üçüncü Fayda: *Bedîüzzaman Hazretleri, ihlâsın mâhiyetini ve semerelerini anlatırken özet olarak şöyle demektedir:* Bu dünyada hususen uhrevî hizmetlerde amellerin ona binâ edilip yapılması itibâriyle en mühim bir esas ihlâstır. İnsî ve cinnî şeytanların fitne ve vesveselerinden koruması ve faydalı şeyleri yaptırması yönüyle en büyük bir kuvvet ihlâstır. Kötülüklerin affedilmesinde ve iyiliklerin kabul edilmesinde en makbul bir şefâatçi ihlâstır. Doğrudan doğruya Allah'ın rızasına bakması ve Allah ise herşeye gücü yeten olması itibariyle en sağlam bir dayanak noktası ve hiç tükenmez bir güç kaynağı ihlâstır. Kulu, vâsıtasız olarak doğrudan doğruya Allah'a bağlaması ve onun mukaddes yakınlığının tecellîsini celbetmesi yönüyle en kısa bir hakîkat yolu ihlâstır. Sadece Allah için olması ve kalbin ameli olması yönüyle en makbul mânevî bir dua ihlâstır. Bereketli ve feyizli olması itibâriyle maksatlara ulaştıran en kerâmetli bir vesile ihlâstır. Allah katında sadece onun geçerli olması hasebiyle en yüksek bir haslet ihlâstır. Kulluğun özü ve en gizli olması itibariyle en sâfi bir ubûdiyet ihlâstır. Allah yolunda sağlanacak her türlü ilerlemenin ve Allah'a kısa bir zamanda yakınlaşıp yükselmenin en sağlam dayanak noktası ihlâstır. Her türlü sâlih amelin en şuurlu rûhu ihlâstır.

Madem ihlâs bu kadar nurlu ve bu kadar kuvvetlidir. Hem madem bizler bu zamanda ve şu âhir zaman fitneleri içinde ihlâsı kazanmaya mecbur ve mükellefiz. Aksi takdirde ihlâssızları tehdit eden Kur'ân'ın şiddetli âyetlerine biz de muhatap olmuş oluruz. Hem o takdirde bize emânet edilen kudsî hizmete, hıyânet etmiş olacağımızdan ötürü, o hizmet bizden alınır, başkalarına verilir. Hem de bu durumda çok şiddetli azaba maruz kalır ve ebedî saâdetimizi kaybederiz. Çünkü bizler ihlâsı kırmakla aynı zamanda ihlâsla çalışanların hukukunu çiğnemiş, kudsî Kur'ân hizmetine karşı koymuş ve îmânî hakîkatlerin kudsiyetine hürmetsizlik etmiş oluruz. Zîrâ o hakîkatler ancak ihlâslı hizmeti kabul ederler. Evet abdestsiz olarak namaz kılınmadığı gibi ihlâssız bir şekilde de imân ve Kur'ân hakîkatlerine hizmet edilmez.

Dördüncü Fayda: *İnsan âhirette sevdiği kimselerle beraber olacaktır.* Sevmek ise ittibâyı ve benzemeyi gerektirir. Peygamberlerle, Sahabe-i Kirâmla, imamlarla, müçtehidlerle, müceddidlerle, üstadlarla ve bunlar gibi salih kullarla beraber olmak isteyen kimse, onlar gibi ihlâslı, samîmî, hasbî ve sâlih olmaya çalışmalıdır. Tâ gerek namazın teşehhüdünde gerekse namaz haricinde yapılan samîmî dualara salih zümre ile birlikte mazhar olsun ve derecesi devamlı yükselsin. Yoksa o salih zümrenin, kendi cinslerinden olmayan bir kimseyi arkadaş olarak kabul etmeleri çok zor olur. O zaman ise ne sırat köprüsünü rahat geçme olur; ne de cennetin tadı tuzu kalır.

Cenâb-ı Hak, bizi tam ihlâsa muvaffak kılsın. Bizi himayesine alıp tam ihlasa erdirdiği muhlasîn zümresinden eylesin. Biz kullarını ebrârla beraber haşretsin ve bizleri cennette onlara arkadaş ve komşu kılsın. Âmîn.

Yirminci Ölçü

VİFÂK VE İTTİFÂK

1. Vifâk ve İttifâkın Önemi

İslâm dîni, insanların tek başlarına yaşamaktan kurtulmalarının ve cemâat halinde yaşamalarının gereği ve önemi üzerinde gerektiği şekilde durmuş ve bu hususta emredici nitelikte pek çok hükümler koymuştur.

İslâm dini, her türlü huzurun ve uzun ömürlü olmanın yegane çaresinin vifâk ve ittifak olduğunu bildirmekte, müslümanları ısrarla bu hususa dikkat etmeye çağırmakta, her türlü huzursuzluğun, tükenişin ve yıkılışın yegane sebebinin ihtilaf ve tefrika olduğunu bildirmekte ve bu hususta Müslümanlara şiddetli uyarılarda bulunmaktadır. Çünkü vifak ve ittifakın olmadığı ve birliğin sağlanmadığı, aksine ihtilaf ve tefrikanın yeşermeye başladığı bir yerde ancak kargaşalar, kavgalar, huzursuzluklar ve derken tükenişler meydana gelir. Öyle ise bir tarafta, tek başına yaşayıp tek başına hizmet etme fikrinden kurtulmanın ve tefrika ve ihtilaftan uzak durmanın, diğer tarafta da cemâat rûhuna ve kolektif şuura sahip olup ekip halinde hizmet verme bilincine yükselmenin çok büyük önemi ve gereği vardır. Şöyle ki:

Birinci Önemi: *Önce kalblerin, sonra da fiillerin vahdet içersinde olması hak din olan İslâm'ın en büyük rükün ve hedeflerindendir.* Hattâ denilebilir ki; لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ hakîkatlerine şehâdetten sonra kabul ve tasdik edilmesi gereken üçüncü bir hakikat daha vardır ki, o da mü'minlerin kardeş olduklarını, dolayısıyla vifak ve ittifak içersinde yaşamaları gerektiğini kabul etmek ve gereğince amel etmektir.

İslâm'ın en belirgin şartlarından olan namazın cemâatle kılınması, zenginlerin fakirlere zekat ve sadaka vermeleri, haccın farz kılınması ve Cuma ve Bayram namazlarının haftalık ve senelik birer bayram olarak kabul edilmesi gibi esaslar, İslâm dininin cemaate ve cemaat ruhuna sahib olmaya ve birlik ve beraberliğe ne kadar önem verdiği, bu rûhun sık sık yenilenip devamının ve hâkimiyetinin sağlanmasının ne derece lüzumlu olduğu hakkında gayet açık delillerdir.

İkinci Önemi: *Yüce Allah vardır, birdir. O'nun hiçbir şekilde eşi, benzeri ve ortağı yoktur.* İşte her türlü sıfat, isim ve fiillerinde bir olan Yüce Allah, kullarının da birlik ve beraberlik içinde olmalarını, uyum içerisinde hayat sürdürme- lerini ve kardeşlik içinde faaliyet göstermelerini sever ve emreder. Yüce Allah, Ulûhiyeti karşısında kulluk namazında aynı safta omuz omuza, diz dize ve yek pâre bir vaziyette bulunan kullarına maddî manevî sıhhat ve âfiyetler ihsan eder ve böyle olan birlikleri başarıdan başarıya koşturur.

Üçüncü Önemi: *Yüce Allah'ın muvaffak kılmasının en mühim bir vesîlesi vifak ve ittifaktır.* Zîra vifak ve ittifak ilâhî bir kuvvettir. Bir hususta ittifak edenler, o hususta ihtilaf edenlere karşı dâimâ üstün gelirler. Bundan ötürüdür ki, pek çok âyet ve hadis vahdet ve ittifakın, uhuvvet ve muhabbetin önemi ve gerekliliği üzerinde durmakta ve Müslümanları ısrarla vahdet ve uhuvvete, vifak ve ittihâda çağırmaktadır. Hattâ denilebilir

ki, semâvî kitaplar ve Peygamberler (aleyhisselâm), insanların önce Allah'a âit olan Yüce Vahdetin, sonrada kendileriyle ilgili olan samîmî birlik ve beraberliğin etrafında toplanmalarını sağlamak için indirilmiş ve gönderilmişlerdir.

İnsan vücudunun uzuvlarını bir arada tutup onların dağılmalarını önleyen ve aynı zamanda onları aynı hedefe doğru koşturan beden içindeki şuurlu rûh olduğu gibi, Ehl-i îman ve Ehl-i İslâmı da dağılmaktan, çözülmekten, bozulmaktan, hezîmetten koruyan ve aralarında sarsılmaz derecede bir birlik te'sis eden Kur'an ve Sünnettir, îman ve İslâm'dır. Zîra İslâm vahdeti, îman da muhabbeti gerektirir. Nitekim Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de, إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ *"Müminler ancak kardeştirler"* (Hucurât Sûresi, 10) buyurmaktadır.

Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu hususla ilgili olarak değişik hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

اَلْمُسْلِمُ أَخُوا الْمُسْلِمِ لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يُسْلِمُهُ *"Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulüm yapmaz ve onu zulme teslim etmez."*[90]

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ *"Sizden biriniz, kendisi için sevdiğini müslüman kardeşi için de sevmedikçe gerçek mümin olamaz."*[91]

وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسلِمًا *"Kendin için sevdiğini Müslüman kardeşin için de sev ki, gerçek müslüman olasın."*[92]

İşte Kur'ân ve hadislerin bu emir ve tavsiyelerinden dolayıdır ki, Muhâcir Efendilerimiz, Medîne-i Münevvere'ye varır varmaz Ensâr Efendilerimiz ile aralarında kardeşlik te'sis edilmiştir. Saâdet asrındaki vahdet ve uhuvvet ile ilgili olarak bu ve buna benzer icrâatlar, cemâat rûhunun te'sis edilmesinin ne derece

---

90 Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, III, 1996; Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, III, 98

91 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 9

92 Tirmizî, *Sünen*, IV, 551

gerekli olduğunu ve buna verilen önemin ne kadar büyük olduğunu göstermesi bakımından her halde çok ibret verici ve düşündürücü örneklerdir.

İşte madem âyet ve hadisler ve saâdet asrındaki tatbîkat, sürekli olarak vahdet ve muhabbeti emir ve tavsiye ediyorlar; elbette ki ehl-i îman ve Ehl-i İslâm her hâlükarda birlik ve dayanışma içersinde olmalı, birbirlerini sevmeli ve ne pahasına olursa olsun birliği zedeleyen hususlardan titizlikle kaçınmalıdırlar. Özellikle de İslâm'ı ve Müslümanları ilimde, düşüncede ve irşadda temsil eden seçkin şahsiyetler, vifak ve ittihad içerisinde hareket etmeye çok daha fazla önem vermeli, hatta ittihaddan öte imkanlar ölçüsünde imtizaç içerisinde bulunmaya gayret etmelidirler.

Dördüncü Önemi: Şu asırda, *"Ben kendi başıma münferiden dinimi ve îmânımı muhafaza edebilirim"* demek yanlış ve çok tehlikelidir. Özellikle bir kısım kefere ve fecerenin ciddi bir dayanışma içerisinde hareket edip Müslümanların morallerini bozmaya ve ümitlerini kırmaya çalıştıkları, fitne ve fesatların ortalığı kasıp kavurduğu, ihtilaf ve tefrikaların her tarafta dal budak saldığı ve insanın en yakın dostlarıyla bile arasının bozuk olduğu zamanımızda, insanın dinini ve îmanını tek başına muhafaza etmesi âdeta imkansızdır. Böyle düşünen ve böyle davrananların âhir ömürlerinin hayırlı olması çok zordur. Böyleleri, يَدُ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ *"Allah'ın rahmet, inâyet ve rahmet eli cemâatle beraberdir"*[93] sırrından, onun feyiz ve bereketinden mahrum olduklarının farkında değillerdir. Bundan dolayı da, bazan küçük bir zorlama ve az bir tazyik karşısında bile pek çok taviz verebilmekte ve çok şeylerini kaybetmektedirler.

Şu da bir gerçektir ki, İslâm dininin en büyük feyiz ve bereketlerinden birisi, şu dünyada bölük pörçük bir halde yaşayan fertleri sarsılmaz derecede bir cemâat haline getirmesidir. Bunun

---

93 Tirmizî, *Sünen*, IV, 466

içindir ki, Kur'an ve sünneti esas alarak, istikâmet üzere hareket eden ehl-i sünnet cemâatini fikirde, gayede, ibadette, muâmelede ve ahlakta terk edenler, er geç perişan olmaya ve pişmanlık duymaya mahkümdurlar. Evet böyle kimseler bir kısım şahsî olgunluğa, ilim ve fikir sahalarında bir kısım mükemmelliğe sahip olsalar bile, yine âkıbetleri endişe vericidir. Zira zâhirî ve hissî musîbetler karşısında ilmî ve aklî deliller umumiyet itibariyle yetersiz ve mukâvemetsizdir.

Beşinci Önemi: *Büyük bir çoğunluğu müslüman olan şu milletin parçalanmasını ve dolayısıyla zayıflamasını isteyen, özellikle de dış dünyada pek çok kimse vardır.* Topyekün bütün küfür ve şirk dünyası, Müslümanlar arasında ittifâk yerine ihtilâfın, vahdet yerine tefrikanın, birlik yerine parçalanmanın ve sevgi yerine düşmanlığın hâkim olmasını istemekte ve bunu sağlamak için de bütün imkanlarını seferber etmektedir. Çünkü onlar da, Merhum M. Âkif'in dediği gibi biliyorlar ki:

Bir millete tefrika girmeden ona düşman giremez,
Toplu çarptıkça yürekler onu top sindiremez.

İşte bu kadar şiddetli ve gayızlı dış mihraklı düşmanlar varken, aklı başında olan müminler, her halde bir kısım iç münakaşalara tenezzül etmemeli, bir kısım kısır çekişmelere girmemeli, bir kısım olumsuz hareketleriyle düşmanların ekmeğine yağ sürmemeli ve onların iştahlarını kabartmamalıdırlar.

Evet şu son asırda gerek fikir ve ahlak gerekse itikâd ve amel sahalarında meydana gelen fitne ve fesadlar, küfrün ve dalaletin temsilcileri olan kefere ve fecerenin, beraber hareket etmelerinden ve yüce değerlere karşı birlikte hücuma geçmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim meydana gelen ve telafisi çok zor olan maddî ve mânevî zararların temelinde, onların birlikte hareket etmeleri yatmaktadır. İşte böylesine korkunç bir hücum ve felaket karşısında

dayanabilmek, îmân ve ahlakını koruyabilmek, ancak Müslümanların yekvücut halinde hareket etmeleri ve îmân ile İslâm'ın mânevî kimliğini temsil eder bir hüviyette hizmet vermeleriyle mümkündür. Bu ise birlik ve beraberlik halinde ve cemâat ruhuna sahip olarak yaşamanın zaruretine dair çok açık bir gerekçedir.

Altıncı Önemi: *Cemâat halinde yaşamak, sevap cihetiyle de gayet kârlı bir harekettir.* Çünkü cüz'î ve basit olan ameller cemâat halinde yapılırsa, sevap cihetiyle de kalıcı hayırlara ve çaplı sevaplara dönüşür. Zira cemâat halinde yaşamak demek, sırf ahiret için te'sis edilen manevî bir şirkette yerini almak demektir. Çalışmalarını milyonların katılımıyla yürüten bir şirketin, müntesiplerine ve ortaklarına sağlayacağı kâr, ferdî kazançtan daha çok olduğu gibi; manevî ve uhrevi amellerde de bu husus elbette ki böyledir.

Hadis-i Şerifte geçen, يَدُ اللهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ hakîkatinden anlaşılıyor ki, Yüce Rabbin rahmet, kerem ve yardımı cemâate gelmektedir. Öyle ise *"manevî şahsiyetini ehl-i takvânın teşkil ettiği bir cemâat rûhuna"* sahip olmalı ki, cemâate küllî olarak gelen ilâhî rahmetten, gerek ferdin gerekse toplumun istifadesi fazla olsun.

Yedinci Önemi: *Maddî ve manevî sebeplerin hücûmuna karşı mühim bir dayanak noktası ve tesellî kaynağı, sosyal hayatın temel taşı ve fıtratın zarûrî bir ihtiyacı, şüphesiz ki sıcak bir âile hayatı ile samîmî dostlar topluluğudur.* Bunların her ikisini de ayakta tutan ise ciddî bir dayanışma ve samîmî bir kardeşlik içinde bulunmaktır. Öyle ki, sıcağa, soğuğa ve fırtınalara, hatta depremlere ve tûfânlara karşı mukâvemet edip sapasağlam ayakta kala- bilmek için, bir binâdaki taş, demir, çimento ve su gibi ana unsurlar ittifâk ve ittihâd ettikleri gibi, manevî tahrip ve fırtınalar karşısında yıkılmamak ve dimdik ayakta kalabilmek için de, cemiyet bünyesinde öyle bir ittifâk ve ittihâd, uhuvvet ve imtizaç içerisinde hareket etmek gerekir. Nitekim büyüklerimiz, bir elin nesi iki elin sesi var, demişlerdir.

Buna göre, başkalarına ihtiyaç duymayarak tek başına maddî manevî ağır vazifelerin altından kalkacağını düşünen kimse ciddi bir yanılgı içerisindedir. Bu kimse bilerek rahatını ve huzurunu terk etmekte, göz göre göre zararlara ve mahrumiyetlere girmektedir. Çünkü böyle bir kimse meseleleri tek başına yani bir akılla, bir kalple, iki gözle, iki kulakla, diğer bir ifade ile şahsi gücü ve cüz'î irâdesi kadar halledip anlamaya, görüp duymaya ve işin üstesinden kalkmaya çalışacaktır. Halbuki cemâat halinde yaşayan kimse, tanışıp istişare ettiği, alaka kurup fikir ve maharetlerine ilim ve mârifetlerine saygı duyduğu kimselerin sayısı kadar akıl ve kalple, göz ve kulakla, el ve ayakla, yani cemâatin sahip olduğu büyük kudreti ve geniş irâdesi derecesinde iş görür, işe yarar.

Sekizinci Önemi: *Cemâat rûhu kin gütmek, haset etmek ve buğzetmek gibi kötü hastalıkları kaldırmaz ve bu hastalıklara sahip olan kimseleri kabul etmez.* Öyle ise kibir, ucub, haset, kin, buğz ve sû-i zan gibi yıpratıcı ve tiksindirici hastalıklara kapılmamaya, kapılmış ise onlardan bir an önce kurtulmaya bakmak lazım. Bu gibi hastalıklara kapılmamanın veya onlardan kurtulmanın çaresi, münferit olarak yaşamayı bırakmak ve kendini ekip halinde yaşamaya alıştırmaktır.

Îmâna ve Kur'ân'a gönül vermiş olan Kur'ân hizmetkârlarının, en esaslı kuvvetleri ve insî ve cinnî şeytanlara karşı en sağlam dayanak noktaları tesânüd ile teâvün, yani dayanışma ve yardımlaşma esaslarıyla hareket etmeleridir. Bu ise cemâatte bulunur ve cemâat halinde yaşamakla olur. Bu hal de omuz omuza verip beraber hizmet ettiği arkadaşlarında kusur görmemekle sağlanır. Evet tesânüd ve muâvenet düsturları kusur görmeyi asla kabul etmezler. Aksine, bu yüce hasletler, başkalarının kusurlarıyla uğraşmayan, meselelere hoşgörü ve iyimserlik gözüyle bakan kudsi cemâatlerde bulunur. Buna göre hoşgörünün olmadığı yerde dayanışma ve yardımlaşmadan da söz edilemez. Aralarında ciddî

bir dayanışma ve yardımlaşmanın bulunmadığı bir topluluk ise, cemâat olmaktan ve dolayısıyla bir kısım bereketlere mazhar olmaktan fersah fersah uzaktır.

Hem hakka ve hakîkatlere hizmet etmek, cevherlerle dolu büyük ve ağır bir hazineyi taşımak ve muhafaza etmek gibidir. O hazineyi omuzlarında taşıyanlara ne kadar kuvvetli eller yardıma koşsalar, elbette ki onun taşınması ve muhafazası daha kolay olur. İşte îmân ve Kur'an hizmeti de böyledir. İşin ehli olmak şartıyla ne kadar çok kimse yardıma koşarsa, elbette ki o dâvânın etrafa duyurulması, yayılması, devam ettirilmesi ve muhafaza edilmesi daha sağlam, daha ciddi, daha kolay ve daha rahat olur. Hem bu vesile ile yıllardan beri hizmet eden ve koşturanların moralleri yükselir ve aşk ve şevkleri artar da, işe daha fazla sahip çıkar ve daha ciddi sorumlulukların altına girerler. Öyle ise yardıma koşanların çokluğundan sevinmeli, onlarla birlikte hizmet vermekten hoşlanmalı ve hizmet kervanına yeni katılanların kuvvetlerini ve yardımlarını iftiharla alkışlamalı ki, onlar aşk ve şevklerini yitirmesin, ellerini gevşetmesin ve darılıp geriye gitmesinler.

Dokuzuncu Önemi: *Îmân ve Kur'ân hizmeti, benliği asla kabul etmez.* Îmân ve Kur'ân Hizmeti, kolektif şuura sahip olarak ve ekip halinde yapılan bir hizmeti ister ve ancak böyle bir faâliyeti kabul eder. "Ben" olarak yapılan hizmeti değil; "Biz" olarak yani cemâat hâlinde yapılan ve cemâatin çalışmasına mâledilen hizmeti kabul eder. Bu hükmün geçer- liliği farz olan ibadetlerde de görülmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki, Cenâb-ı Hakk'ın küllî olan Ulûhiyetine ve umûmî olan Rubûbiyetine karşı gereği gibi mukâbelede bulunabilmek için sadece namazlarda değil; hayatın her safhasında ve her dönemecinde cemâat rûhuna sahip olmak ve إِيَّاكَ نَعْبُدُ *"Biz sadece sana kulluk yaparız."* demek gerekir.

Onuncu Önemi: Hadîs-i Şerifte geçtiği üzere: إِنَّ اللّٰهَ لاَيَجْمَعُ أُمَّتِى عَلَى ضَلاَلَةٍ "*Şüphesiz ki Allah, ümmetimi sapıklık üzerine birleştirmez.*"[94] hakîkatinden anlaşılıyor ki ehl-i sünnet ve'l-cemâatin yolu, mesleği ve görüşü haktır ve hakîkattir. Ayrıca, فَمَا رَآهُ الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ حَسَنٌ "*Müslümanların güzel olarak gördükleri bir şey, Allah katında da güzeldir.*"[95] hadîs-i şerîfi de ehl-i sünnet ve'l-cemâatin kabul ettiği yolun hak olduğuna açık bir delildir. Öyle ise ehl-i sünnetten olan âlimlere fikir, ilim ve amel noktasında hayat hakkı tanımayan, tanısa bile onların fikirlerine ihtiyaç duymayan, duysa bile benlik duygusunun engellemesi yüzünden onlardan uzak duran veya uzak durmakla yetinmeyip onların aleyhinde bulunan kimse, elbetteki o selef-i sâlihinin feyizlerinden ve himmetlerinden mahrum kalacaktır.

2. Tefrikanın Doğurduğu Bazı Zararlı Neticeler

Cemâate önem vermeyip münferit olarak yaşamanın ve kendi kafasına göre hareket etmenin veya böyle bir tarzda hizmet vermeye çalışmanın pek çok zararları vardır. Misal olarak bazılarını zikredelim:

a. Yukarıda cemâat halinde yaşamanın gerekliliği ve önemi ile ilgili olarak bahsedilen faydalardan mahrumiyet vardır.

b. İnsan haddini ve mâhiyetini bilmelidir. İnsanın maddî yönü itibariyle haddi ve mâhiyeti ise, şuur, âcizlik, noksanlık ve bir sürü ihtiyaçtan ibarettir. Sa'dî-i Şîrâzî'nin ifadesiyle, اِنْسَانْ يَكْ حُونْ وَ هَزَارْ أَنْدِيشَه أَسْتْ Yani, "*İnsan bir damla kan ve binlerce endişeden ibaret bir varlıktır.*" İşte maddî ve fâni yönü böyle olan insanın, son derece önemsiz olan ve pek bir işe yaramayan

94 Tirmizî, *Sünen*, IV, 466
95 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 379

mahiyetini bilmemesi ve tek başına hareket ve hizmet etmeye kalkışması divaneliktir. Hiç de akıl kârı değildir. Neticede hiçbir hayrın hasıl olmayacağı böylesine bir mâhiyetle nefsini beğenen, kendisine güvenip başkalarına ehemmiyet vermeyen elbette ki bedbaht ve divânedir. Böyleleri kesinlikle başkaları tarafından sevilmezler ve kimse böyleleriyle arkadaş olarak yola çıkmayı düşünmez.

c. Cemâat hâlinde hareket etmeyen ve bu şekilde hizmet vermeyenlerin, din düşmanları tarafından yapılan hücumlara dayanmaları düşünülemez. Çünkü küfür ve dalâletten yana olanların korkunç hücumlarına karşı, yekvücut halinde mukâbele etmekle ancak mukavemet edilebilir ki, insan böyle bir dayanma gücünü ise, ancak cemâat hâlinde hareket etmekle kazanabilir. Bunun mânâsı ise kollektif bir şuura önem vererek ve böyle bir anlayışa sahip olarak hareket etmektir.

Cemâat rûhunun dinamikleri fedâkârlık, dayanışma, yardımlaşma ve katlanma gibi hasletler olmalıdır. İnsanlar gelsinler; fedâkârlığın, dayanışmanın ve yardımlaşmanın önemini taşlardan öğrensinler. Evet bir taş, taş olmasına rağmen, düşüp parçalanmasın ve sağda solda ziyan olmasın diye, duvar ve kubbelerde ustanın elinden çıkar çıkmaz başını eğer, arkadaşıyla baş başa, omuz omuza, el ele verir ve böylece zayi olmaktan kurtulur. Ne olur, Müslümanlar da böyle olsalar da, onları kimse yıkamasa, kendileri de fânilikleri içinde zâyi olup gitmeseler. İşte bundan da anlaşılıyor ki, temiz sineler tarafından benimsenmek suretiyle hizmette uzun ömürlü olmanın yolu, nefis itibariyle kendini nefyetmekten ve kendini sıfırlamaktan geçer.

d. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususla ilgili olarak sonunda beş şeyi emrettikleri bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadırlar:

فَإِنَّهُ مَنْ خَرَجَ مِنَ الْجَمَاعَةِ قِيدَ شِبْرٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ إِلَّا أَنْ يَرْجِعَ

"*Kim cemâatten bir karış mikdarı ayrılıp çıkarsa, dönünceye kadar İslâm halkasını boynundan çıkarmış olur.*"[96]

Bizler, istikâmet çizgisinde hayat sürdüren bir cemâatten ayrılıp da böylesine tüyler ürpertici korkunç bir âkıbete maruz kalmaktan hemen Allah'a sığınırız.

3. Cemâat Rûhuna Sâhip Olmanın Bazı Yolları

Vifak ve ittifâkın bir toplumda verimli bir şekilde gerçekleşmesinin ve o toplumda kalıcı bir huzuru sağlamasının elbette ki bir kısım şartları vardır:

Birinci Yol: *Kimseyi hor görmemek, başkalarının izzet ve hissiyâtını rencide edecek hareket ve davranışlardan şiddetle kaçınmaktır.* Evet insan, bütün hayatı boyunca,

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ yani "*Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mü'min olamaz*"[97] düsturunu prensip olarak benimsemeli. İnsan kendisinin horlanması, izzet ve şerefiyle oynanması, alaya alınması nasıl hoşuna gitmiyor ve böyle bir hal karşısında nasıl ciddi bir şekilde öfkeleniyorsa; kendisi de başkalarının gülünecek veya garipsenecek hal ve hareketlerini nazarlara vermemeli, onlarla alay etmemeli ve bundan dolayı kardeşleriyle olan birlik ve beraberliğini, dayanışma ve uyumluluğunu sarsmamalıdır.

Bu mesele o kadar mühimdir ki, bir rivâyete göre Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), İbn-i Ümm-i Mektum zamansız geldi diye mübarek yüzlerini çevirdiği için, hakkında Abese sûresinin başındaki âyetler nazil olmuş ve bununla o hareketinin Allah katında tasvip görmediği ifade edilmiştir.

---

96 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 130

97 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 9

Ebû Zerr (radıyallahu anh), Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh)'ı, annesi siyah olduğundan ötürü kınayınca, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebû Zerr'i karşısına almış, ona, إِنَّكَ امْرُءٌ فِيهِ جَاهِلِيَّةٌ *"Sen, kendisinde hâlâ câhiliyye kokusu bulunan birisisin."*[98] demiş ve onu ciddi bir şekilde azarlamıştı.

Evet, kimseyi incitme düşüncesinde olma da, dilediğini yap. Hem herkesi aziz tutmayı ve kimseyi hor görmemeyi huy hâline getir. Hem imkanlar ölçüsünde herkesle irtibat kurmaya ve bu irtibatını kuvvetlendirmeye bak. Hem herkesi idare et ve meşru çizgide herkese iltifât göster. Ne olur ne olmaz; belki yarın çok sıkıştığın bir anda, ona bir işin düşer. Hem şunu da bir lahza hatırdan çıkarmamalısın ki, mü'minin yüce Allah katındaki hürmeti, Ka'be'nin hürmetinden daha fazladır.

Öyle ise her mümin, *"Gül için gerekirse, korusun diye dikene de su vermek lazım."* prensibiyle hareket etmeli ve içinde bulunduğu toplumun huzurunu ve temsil ettiği hizmetin devamını sağlamak için gerektiğinde bazı kötü kimseleri de idare etmeli ve beslemelidir.

İşte ancak böyle bir anlayış sayesinde yüksek ve üstün bir cemâatin fertleri arasında sağlam bir güven ve sarsılmaz bir dayanışma meydana gelir. Çünkü onlar birbirlerine hem hürmet ederler, hem itimâd ederler, hem de itimad telkin ederler. Arkadaşlarına karşı iltifâtta ve sevgide kusur edip de onları asla hayal kırıklığına uğratmaz ve onların hizmete karşı aşk ve şevklerini kesinlikle kırmazlar.

Bunun için de arkadaşlarında gördükleri kusurları örter ve onları başkalarının yanında asla ifşâ etmezler. Ancak daha sonra uygun biz zaman bulduklarında usûlünce, yumuşak ve tamir edici bir dille ve mümkünse uygun olan birisi vasıtasıyla o kusurları sahibine söyleme yoluna giderler. Gördükleri iyiliklere gelince,

---

98 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 13; Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1233

onlarla iftihar eder, onları başkalarına anlatır ve arkadaşlarının o güzel hallerini her tarafa yaymaya çalışırlar.

Bu kimse ne kötü bir arkadaştır ki, gördüğü kötü bir hareketi her tarafa yayar, gördüğü iyi bir ameli ise görmezlikten gelir ve onu herkesten gizler. Böyle bir taraftan alabildiğine kıskanç, diğer tarafta da alabildiğine cimri olan birisiyle arkadaş olmaktan ve arkadaşlık yapmaktan Allah'a sığınırız.

İkinci Yol: *İnsan, insanlardan normal bir fert olarak yaşamalıdır.* Diğer bir tâbirle rütbesiz bir asker gibi olmalıdır. İnsan, kendisini hem kibir ve gurur gibi şeylere sevkedecek hususlara gönlünü kaptırmaktan uzak durmalı, hem de yüksek makam ve üst seviyelerde bulunduğu zamanlarda dahi, kendisini daima halktan birisi olarak görmelidir. Kişinin böyle vakarlı bir hareket içersine girmesi, kendi olgunluğunu olduğu kadar, içinde bulunduğu o toplumun rûhî mükemmelliğini de gösterir.

Bu ruh yüceliğine ermenin önemli bir vesilesi, bir kısım fazîlet ve muvaffâkiyetleri şahsını ilgilendiren hizmet ve kemâlâttan bilmeyip, onları cemâatin manevî yapısına gelen İlâhî inâyet ve Rabbânî ikram olarak görmek, öyle bilmek ve o anlayışla hareket etmektir. Böyle bir şuur ise ülfete ve muhabbete vesile olduğu gibi, aynı zamanda manevî bir şükür de olmuş olur. Şükür ise nîmetin gün geçtikçe daha da artmasına sebeptir.

Üçüncü Yol: *Vifak ve ittifakın gerçekleşmesinin temelinde sevmek, sabretmek, katlanmak, fedâkarlık yapmak ve mütavazi olmak vardır.* İleriyi görüp hoşgörülü olmak, öfkeyi ve kini yutup kızmamak, benlikten vazgeçip kimseyi hor ve hakir görmemek ve kendini Müslümanların en gerisinde kabul etmek vardır. Kur'ân ve sünnet hatırına, îman ve İslâm hatırına uhuvveti kuvvetlendirmek, dayanışmayı pekiştirmek ve yardımlaşmayı devam ettirmek için, gerektiğinde her şeyden fedâkârlıkta bulunmak vardır.

Bu durumda mümin fitne ve fesaddan değil, ıslâhtan yana olmalıdır. İtici ve dışlayıcı değil, kuşatıcı ve kucaklayıcı olmalıdır. Çatışmacı ve ürkütücü değil, uzlaşmacı ve sevdirici ve aynı zamanda yol gösterici olmalıdır. Çünkü uyuşmazlık hâli, gerçekten çok ciddi bir ârıza ve çok sevimsiz bir haslettir. Öyle ise davranışlarımızda hep olumlu ve mülâyim davranmalı, kimseyi ürkütmemeli ve kimseyi hakkımızdaki hüsn-ü zannında yanıltmamalıyız.

Evet mü'min olma kredisini ve karakterini her halükârda korumaya azamî derecede riâyet etmek lazımdır. Bunun için de vahdet ve tesânüd rûhuna sımsıkı sarılmak gerekir. Bunun mânâsı herkesle barışık olmak ve herkesle sıcak ilişkilerde bulunmaktır. Bunun için de misliyle mukâbelede bulunmaya kalkışmaktan bile uzak durmak gerekir. Evet başkalarının küsmesi veya dedikodu yapması bizi, aynı illetle malul olmaya ve aynı karşılıkta bulunmaya sürüklememelidir. Gerektiğinde gelmeyene gitmeli, gülmeyene gülmeli, diken batırana gül uzatmalı ve bizi ağlatanı biz güldürme yolunu seçmeliyiz. Bizi tenkid edenlere pençemizi değil, elimizi uzatmalıyız. Bize taş atanlara taş değil, lokum vermeliyiz. Herkesle iyi geçinmeli, sabrı ve katlanmayı esas olarak alıp öyle hareket etmeli ve beşerî münâsebet, muâşeret ve muâmelelerimizde başkalarını rencide edecek söz ve davranışlardan kesinlikle kaçınmalıyız. Bütün ehl-i îmanı hasbî ve samîmî olarak sevmeli ve sevdiğimizi değişik şekillerde izhâr ve ispat etmeliyiz. Çünkü kötü bir örnek, örnek olarak alınamaz. Yani başkası kötülük yapıyor diye bizim ona veya ondan ötürü başkasına kötülük yapmaya hakkımız yoktur. Büyüklerimiz bu hususta ne güzel söylemişler:

İnsana sadâkat yakışır görse de ikrah;
Yardımcısıdır doğruların Hazreti Allah.

Hem yine demişlerdir ki:

İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kemliğe iyilik er kişinin kârı

Evet, seversen sevilirsin. Öyle ise sev ki, sevilesin.

Nitekim îmanlarını kemâle erdiren ve başkalarına hizmet götüren kimseler, sürekli olarak sulhu seven ve hep ıslahtan yana tavır alan kimseler olmuştır. Çünkü îman sevgi ve güveni, İslâm da barışı ve hoşgörüyü gerektiriyor. Îman ve İslâm başkalarına zarar vermeye en büyük engeldir. İşte îmanın ve İslâm'ın bu son derece etkili olan özelliğinden dolayıdır ki, hakîkî mü'minler daima sevginin, sulhun, huzurun ve emniyetin hem güvencesi hem de yılmaz, bıkmaz ve usanmaz kahraman bekçileri olmuşlardır.

Hem ululuğun yolu kendini hor görmekten geçer. Öyle ise *"Ayak olmaya kanâat et, baş olmaya kalkışma."* Yani bu kanâat ve bu davranışta ol ki, hep başlar üzerinde gezesin ve bütün gönüllere taht kurasın. Nitekim büyüklerimiz bu konuda şöyle demişlerdir:

Hâk ol ki, Hudâ mertebeni eyleye âlî,
Tâc-ı ser-i âlemdir kim, hâk-i kademdir.
Mazhar-ı feyz olamaz düşmeyince hâke nebât
Mütevâzı olanı Rahmet-i Rahmân büyütür.

Evet, bir tohumun, bitki ve ağaç haline gelebilmesi için onun toprağa düşmesi, bunun için de hâliyle mütevazı olması gerekir.

Dördüncü Yol: *Büyüklerimize ebeveyn gibi, akranlarımıza kardeş gibi, küçüklerimize de evlat gibi davranmaktır.* Öyle ise herkesi seviyesine göre aziz tutmalı ve herkesle anlayışına, seviyesine ve karakterine göre bir anlaşma ve bir uzlaşma yolunu bulmalıyız.

Bu cümleden olarak büyüklerin tecrübesiyle yenilerin aktivitelerini birleştirip öyle hareket etmek lâzım. Vahdet ve ittifakın sağlanmasında ve sürekli olmasında bu husus çok önemlidir. Aksi taktirde ıslahlar adına çok korkunç fesatlar, hizmetler adına çok ciddi hezîmetler ve terakkîler adına çok ciddi tedennîler yüz

gösterir ve derken doldurulması çok güç boşluklar ve çok korkunç uçurumlar meydana gelir.

Hem, insanların arasında ihtiyaç duyulan pek çok meslek sahası vardır. Her meslekte de işin ehli ve erbabı olan kimseler vardır. İşte aynı meslekten olan, özellikle de tebliğ ve irşad mesleği üzere hareket eden kimseler ilmi, fikri ve sair hususlarda gönül rahatlığı içinde meslekdaşlarını ve büyük küçük demeden bütün dava arkadaşlarını çevrelerine tavsiye etmeli, nazarları onlara da çevirmeli ve bazı meseleleri öğrenmek ve istifade etmek için tanıdıklarını onlara havale etmelidirler. Nitekim gerek saâdet asrında gerekse onu takip eden ilk asırlarda "*Falan içinizde varken, ne diye bana gelip soru soruyorsunuz?*" diyen pek çok kimse vardı. Onlar arasındaki hürmet, tesanüt ve ittifak işte böyle idi. Evet birbirlerini tavsiye etmek ve bazı meseleleri halletmek için birbirlerine havale etmek ve böyle bir davranışla çevrenin itaat ve hürmet nazarlarını birbirlerine çevirmek birlik ve beraberlik rûhunun sağlanmasında ve yaşatılmasında çok büyük etkendir.

Beşinci Yol: *Her hususta itidal ve istikâmet üzere olmak ve hiçbir zaman aşırılığa gitmemektir.* Yüksek bir şahsiyete sahip olan seçkin insanlar, birbirlerine karşı olan alaka ve davranışlarında hem hasbîdirler, hem de ifrad ve tefritten uzak olup vasat olan yolu tercih ederler ve asla aşırılığa kaçmazlar. Hatta bu hususa, birbirlerini Allah için sevmede bile dikkat ederler de, kimseye haddinden fazla mevki ve makam vermezler.

أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَ أَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا "*Sevdiğini ihtiyatlı sev; olur da bir gün o kimse senin düşmanın olur. Kızdığına da ihtiyatlı kız; olur da bir gün o kimse senin yakın bir dostun olur.*"[99] prensibi, onların davranışlarında çok etkili bir esastır. Bir toplumun fertleri böyle bir anlayışa sahip olur ve hareketlerini buna göre ayarlarlarsa,

[99] Tirmizî, *Sünen*, IV, 360

aralarında hiçbir çekişme ve sürtüşme olmadığı gibi, beklemedikleri bir hâdise ile karşılaştıklarında, kendilerinde ümit ve moral bozulması gibi bir hâl de meydana gelmez.

Altıncı Yol: *Meşverete önem vermektir.* Müslüman- ların ve özellikle Kur'an'a ve îmâna hizmet etmeyi hayatları- na gaye yapanların toprak gibi ciddi bir mahviyet içerisinde olmaları ve istişareye çok önem vermeleri şarttır. Bu haslet ise ancak enaniyet, benlik ve şöhret gibi hastalıkları terketmekle elde edilebilir. Bunun mânâsı mütevazi olmaktır. Yani Müslümanlara karşı yüzün yerde olması, bütün Müslümanları kucaklayacak bir kalbe sahip olması demektir. Bunun en açık delili ise her meseleyi o işin ehli ile meşveret etmektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim mü'minleri değişik hasletlerle övdüğü bir âyetinde,

وَأَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ *"İşleri de aralarında danışmaktır."* (Şûrâ Sûresi, 38) buyurmakta ve bununla mü'minlerin yaptıkları ve yapacakları işlerinin veya buyruklarının istibdat ve tahakkümle değil; aralarında danışmakla ve birbirlerinin görüşlerine müracaat etmek ile olması gerektiğini bildirmektedir. Bu âyet, aynı zamanda müminlerin meşveretlerinin başkalarıyla değil; ancak ehl-i takva ve ehl-i salah olan kimselerle olması gerektiğini de göstermektedir. Bunun mânâsı ise, kâmil bir îmana ve tam bir İslâm'a sahip olan kimseler, kendi işlerine kendileri sahiptirler, toplanıp sözü bir etmesini ve aynı görüş etrafında ittifak etmesini gayet iyi bilirler, demektir.

Yedinci Yol: *Kalıcı ve verimli bir vahdet ve bir ittifak, ancak Kur'an ve Sünnet etrafında olur.* Evet birlik ve beraberliğin sağlanmasında ruhların, şuurların, dinamiklerin değerlerin, gayelerin ve çıkarların ortak olması çok büyük önem taşır. Evet geniş dairedeki bir birliği sağlayacak ve milleti ayakta tutacak ve yıkılmasını önleyecek olan hususlardan birisi de, ortak rûh, ortak şuur, ortak dinamikler ve ortak değerler, ortak gayeler ve ortak çıkarlardır. Bu yüce değerlere sahip çıkmayan bir topluluk veya bir ülke, dimdik ayakta

durmaya değil; ancak parçalanmaya, bölünmeye ve başkaları tarafından yutulmaya mahkumdur. Bu ortak ruh ve ortak şuur ise, yani kalıcı ve verimli bir vahdet ve bir ittifak ancak Kur'ân ve Sünnet etrafında olur. Kur'ân'sız ve sünnetsiz bir birliğin ve bir beraberliğin sağlanması mümkün değildir. Nitekim Yüce Allah, bir âyet-i celîlede: وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا *"Hepiniz toptan, Allah'ın ipine (Kur'ân'ına yani İslâm dînine) sımsıkı sarılın; bölünüp parçalanmayın."* (Âl-i İmrân Sûresi, 103), Diğer bir âyette de:

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ *"De ki: Ey ehl-i kitap, geliniz, sizinle bizim aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: Allah'tan başkasına kesinlikle ibâdet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, bâzımız bâzımızı* (birbirimizi) *Allah'tan başka rab* (mutlak hâkim ve mevlâ) *edinmesin*" (Âl-i İmrân Sûresi, 64) buyurmaktadır.

İşte bu âyetlere göre ittifak ve ittihad etmek ne derece önemli ise, bu ittifak ve ittihadın hakta, hayırda ve istikâmette olması da o derece önemlidir. Zîra bâtılda fenâlıkta ve sapıklıkta olan ittifakın hem geçerliliği hem de sürekliliği geçicidir. Asıl olan, hükmü geçerli olan ve insana değer kazandıran husus hakta ve hayırda ittifak etmektir. Zîra hakîkî kuvvet ve gerçek üstünlük, Kurân ve sünnet etrafında, yani hakta ve istikâmet çizgisinde yapılan ittifaktır. Böyle bir ittifak ise Rasûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ittiba etmek ve beşerin kurtuluşu için getirdiği bereketli esaslara ve sâbit hakîkatlere sımsıkı sarılmak ve vahdeti zedeleyici her türlü söz ve davranışlardan şiddetle kaçınmakla olur.

Evet gerçek birliğin ve samimi ittifakın kalıcı bir şekilde gerçekleşmesi ve cemâat rûhunun verimli bir tarzda yerleşmesi, ancak en yüce kelimetullah olan; لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ kelimesi üzerinde, en yüce kelâmullah olan Kur'ân-ı Kerîm'in etrafında ve bütün insanlığa maddî-manevî her türlü yükselmeye rehber ve imam

olarak gönderilen Hazret-i Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasında olur. Öyle ise şu âhir zamanda bütün ehl-i îmân, kalp ve kafalarını لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ kelimesi üzerinde birleştirmedikçe, ibâdet ve amelleriyle Kur'ân-ı Kerim'in çizdiği daire içinde hareket etmedikçe, her türlü ilahi vazifelerde ve beşeri muamelelerde Rasûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasında yerlerini almadıkça, gerçek birliğin ve beraberliğin sağlana- mayacağı gayet âşikârdır.

Cemiyetin vahdet ve intizamı, Kur'ân'ın kudsî düsturları ve sünnetin bereketli prensipleri doğrultusunda yani sıhhat ve istikâmet üzere olmalıdır. Yoksa bir araya gelişler, hayırlı neticeleri vermekten ve kalıcı atımlar doğurmaktan fersah farsah uzak olur. Hem gaye birliği olmadığı takdirde, meydana gelen teşekküllere cemâat değil, ancak topluluk denilir. Çünkü zihinler sâbit, ciddi ve ulvî bir gaye etrafında toplanmaz ve aynı istikamette çalışmazsa, herkesin zihni kendi benliği etrafında dönmeye başlar. Yani herkes, sadece kendisini düşünür, her şeyde şahsi menfaatini ilk planda tutar ve böylesinin vereceği hükümler ve takınacağı tavırlar da, hâliyle hep benliği adına olur. Bu ise netice itibariyle tefrikaları ve parçalanmaları doğurur.

Sekizinci Yol: *Kusursuz insan aramamak gerekir.* Çünkü herkesin kendine göre bir kısım zayıf tarafları ve kusurlu hâlleri vardır. Mühim olan kusurları azaltma yoluna girmektir ve kusurlardan rahatsızlık duymaktır. Öyle ise bir şahsın kusurları, ondan ayrılmaya ve onunla olan alakayı kesmeye sebep olmamalıdır. Kaldı ki, bizim yegane maksadımız Yüce Allah'ın rızâsı olmalıdır. Bu ise daha çok âhirette ortaya çıkacaktır. Hem dünya fânîdir, geçicidir, kısadır. Âhiret ise ebedîdir, dâimîdir, sonsuzdur. Öyle ise şu kısa ve fânî dünyada arkadaşlarımız tarafından karşılaştığımız bazı nâhoş hâdiseler ve kusurlar karşısında hemen tehevvüre kapılıp da onlarla irtibatı koparmayalım. Aksine Allah rızâsı için sabredelim, katlanalım ve sonra da bunun karşılığını

Yüce Allah'tan bekleyelim. Böyle davranırsak bazı yönleriyle bu âlemde, bütün yönleriyle de ebedî âlemde rahat ederiz.

Evet ittihadın sağlanmasının yollarından biri de, birbirinin kusuruna bakmamak ve yüzünü veya sırtını birbirinden çevirmemektir. Şahsımızla ilgili olan bazı meselelerin üzerine fazla gitmemek, affedici ve bağışlayıcı olmaktır. Bu cümleden olarak şunu da belirtmede fayda vardır: Meydana gelen bir kısım menfi gelişmeler neticesinde elbette ki ihmaller ve irtikaplar yönüyle ciddi bir muhasebede bulunmak gerekir. Ancak muhasebe yapalım derken ve işlenen kusurların neden ve niçinleri üzerinde dururken, bazı kimseleri haksız yere suçlamaya veya cürümleri delilsiz bir şekilde bazı kimselere isnat etmeye ve başkalarına cürüm atfında bulunmaya kalkışmamak gerekir. Aksi taktirde hayırlı neticeler yerine, önlenmesi çok zor olan şerler, zararlar ve fitneler meydana gelir.

Dokuzuncu Yol: *Fitne unsuru olmaktan veya âhirete kul hakkıyla gitmektense, her türlü fedakarlığı yapmayı ve bir kenara çekilmeyi tercih etmektir.* Olgun bir mü'min ve samimi bir Müslüman, ihtilaf ve tefrikalar karşısında gevşeklik gösterip fitne ve fesatlara karışmaktansa, geçmişte yaptığı hizmetleri heder etmeme adına bir kenara çekilmeyi ve başkalarının önde görünerek yaptıkları hizmetleri alkışlayıp içine sindirmeyi ve bu suretle eskiden beri sahip olduğu itibarını korumayı tercih eder. Nitekim, Hz. Câbir (radıyallahu anh) böyle yapmıştı. Başta Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ye karşı Hz. Ali (k.v.)'yi tutmuştu. Fakat sonraları şu hadîsi naklederek tarafsız kalmıştı: *"İnsanlar Allah'ın dînine cemâatler hâlinde girdiler. Yine cemâatler hâlinde ondan çıkacaklar."*[100]

Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasında olan hâdiselerle ilgili olarak, Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: *"Bunlar bir kısım kanlardır ki,*

---

[100] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 343

Allah bizim ellerimizi ondan temiz tutmuştur; artık biz dillerimizi ona batırmayalım.''[101] Çünkü Onlar içtihad ederek hareket ediyorlardı. Bu yüzden de hatâ etseler bile sevap kazanıyorlardı.

Bize gelince, o büyüklerimizin bir kısmının da olsa, şayet aleyhinde konuşursak, onların hikmetlerini bilmediğimiz hareketleri hakkında gıybetlerini yapmış ve o büyüklerimize dil uzatmış oluruz. Bu ise dedikodu olması itibariyle çok büyük bir günah olduğu gibi, canları pahasına çalışarak bizlere bırakmış oldukları kalıcı eserlere karşı da çok büyük bir nankörlüktür.

Müslüman akıllıdır; akıllı davranmak zorundadır. Uyanıktır; uyanık davranmak zorundadır. Başka sahalarda olduğu gibi bu sahada da din ve millet düşmanlarının oyununa gelmez, onların emellerine âlet olmaz, onların ekmeğine yağ sürmez, ve onların oyuncağı ve maskarası durumuna düşmez ve düşmemelidir.

Onuncu Yol: *Kalpler arasında ülfeti ve sevgiyi yerleştirmesi için yüce Mevlâ'ya çok duâ etmek gerekir.* Çünkü kalpler Allah'ın elindedir. O dilediği kalplere sevgiyi ve ülfeti yerleştirir, dilediği kalplere de soğukluğu ve nefreti yerleştirir. Öyle ise kalplerde birbirlerine karşı sevgi ve ülfeti yerleştirmesi ve aradaki birliği ve beraberliği sağlaması veya var olan birlik ve beraberliği muhafaza ederek devam ettirmesi için Allah'a ciddi bir şekilde yalvarışta ve yakarışta bulunmak ve O'na sık sık duâ etmek gerekir. Tâ Cenâb-ı Hak, bizleri sevdiği kullarına sevdirsin, sevdiği kullarını da bizlere sevdirsin ve hepimizi her iki cihanda bahtiyar kılsın. Âmin...

4. Şu Âhir Zamanda İse

Bugün bütün dünya, her hususta lider ve her hâliyle örnek olan şuurlu bir cemâate son derece muhtaçtır. şöyle ki:

---

[101] Bediuzzaman Said Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s. 203

a. İslâmiyetin her meselesini imkanları ölçüsünde yaşayıp gösterecek bir cemaat.

b. Lüzum olursa sadâkat ve İslâm'a bağlılıklarının ifadesi olarak birbirlerine hayatlarını dahi feda edecek derecede fedâkar, birbirlerinin gıyabında, birbirlerinin destanlarını yazacak ve birbirleri hakkında başkalarına övgü ile bahsedecek kadar civanmert olan bir cemâat. Bu husus son derece önemlidir. Çünkü bizim bu tutumumuz, bizi gelecekteki sözlerimiz ve davranışlarımız hususunda bağlayıcı olur. Yani önceleri övdüğümüz kimseler hakkında, daha sonraları kalkıp da onların aleyhinde rahatça konuşamayız.

c. Hâdiseler karşısında paniğe kapılmayan ve gevşeklik göstermeyen, birbirlerine teselli veren, ahlak ve sabırda birer nümûne-i imtisal, dayanışmada ve hoşgörüde birer şefkatli kardeş, ders müzakeresinde birer zeki muhatap, sohbette anlayışlı birer arkadaş, güzel seciye ve huyların görünüp aksetmesinde de birer ayna mesabesinde olan ve birbirlerini Allah için seven ve Allah için ziyaret eden bir cemaat. Aslında "*Alîlin şifâsı, halîle kavuşmaktır.*" fehvasınca, sevgi ve ziyaret, şifâdır. Çünkü arı, kuvveti ve şifayı çiçeklerden aldığı gibi; insan da şifayı, teselliyi ve morali ziyaretçilerinin göz bebeklerinden, onların mütebessim çehrelerinden ve şefkatli sinelerinden alır.

d. Arkadaşlarının bazı fenalıklarını ve kusurlarını gördükleri zaman, onları terkeder veya onların aleyhinde konuşan değil; Tam aksine onlarla daha fazla ilgilenen ve ıslahlarına çalışan diğerkâm bir cemaat. Zira asıl hüner kardeşini fena ve kusurlu gördüğü vakit onu terk etmek değildir. Asıl hüner, öyle bir halde onunla olan alaka ve irtibatını, dostluk ve kardeşliğini daha ziyade kuvvetlendirip onun ıslahına çalışmaktır.

e. Dininde hassâs olduğu kadar aynı zamanda çok akıllı olan, yani Fevri ve aceleci tutumlar içerisine girmeyen, muhatabın

haksızlığına bakıp da, mukâbele-i bilmisil kuralıyla hareket edip belayı üzerine çekmeyen, ileriyi görüp sürekli olarak soğuk kanlı ve sabırlı olmaya çalışan ve belânın önünden sapmasını bilen bir cemâat.

5. Fitne ve Tefrikanın İlk Kıvılcımları

Her şeyde olduğu gibi, fitne ve fesadı da ilk tutuşturan belli başlı bir kısım kıvılcımlar vardır. Şöyle ki:

Yüce ve mu'teber heyetin karar altına aldığı prensiplere aykırı davranışlarda bulunmak, benim dediğim olacak deyip, çalışma arkadaşlarına saygılı davranmamak ve onların fikirlerine değer vermemek, hatâ edenlerin dedikodusunu yapmak ve bunu alışkanlık hâline getirmek, olur olmaz şekilde tartışmalara girmek, haklı veya haksız olarak hücuma veya savunmaya geçmek, karşı tarafın maddî-manevî hakkına tecâvüzde bulunmak, onu mağdur etmek, ona kâbiliyetine göre görev vermemek veya emeğinin karşılığını yeterince vermemek. İşte görünürde önemsiz gibi görünen bu gibi hususlar, tefrika ile ihtilafın ve fitne ile fesadın ilk kıvılcımları mesabesindedirler. Şâyet bir an önce gerekli çarelere başvurulmaz ve bu kıvılcımlar etkisiz hale getirilmezse, bu kıvılcımlar zamanla büyük yangınları ve korkunç fesatları doğururlar. Öyle ise bu gibi ilk kıvılcımların çıkmasına meydan vermemek ve çıkan kıvılcımları da bir an önce söndürmeye çalışmak hususunda, her kesin azami derecede dikkatli ve gayretli olması gerekir.

6. Tefrikaya Zemin Hazırlayan Hususlar

Şu koskoca âlemde en büyük ihtilaf ve tefrika *"Yüce Hakk'ın birliğine"* karşı küfür ve şirk ile fitne çıkarmaktır.

Evet, en korkunç tefrika Yüce Hakk'ın vahdâniyetine karşı yapılan tefrikadır. Yani bütün kâinât sahip olduğu bütün eşya

ve hâdiseleriyle ve çıkardığı bunca tarrakalarıyla her tarafta Yüce Yaratıcı'nın birliğini haykırırken, Kur'ân-ı Kerim gibi bütün mukaddes kitaplar en gür sadâlarıyla Yüce Mevlâ'nın birliğini her yerde çınlatırken ve beşerin en mümtaz sîmâları olan binlerce Peygamber, milyonlarca Asfiyâ ve milyarlarca hakîkat âlimleri âvazlarının çıktığı kadar Yüce Allah'ın birliğini âdetâ bir koro hâlinde seslendirirken ve insanları bu sese kulak vermeye çağırırken; bunca dâvetçilere ve şâhitlere karşı kulağını tıkayıp ve gözünü kapayıp inkara kalkışmak, bunca dâvetçi ve şâhitleri yalanlamaya yeltenmek ve Yüce Yaratıcıya intisap ve ibâdet etmekle şeref ve izzet duyan sayısız yaratıkları, *Yüce Sâhipleri'*nden koparmaya kalkışmak; elbette ki affedilmez derecede büyük bir cinayet, korkunç bir ihtilaf ve çirkin bir bozgunculuktur.

Evet yüce vahdete karşı böyle bir inkâr ve bir küfür hâli, gerçekten çok korkunç bir iftirak ve pek acıklı bir tefrika halidir. Yüce Allah biz kullarını rahmet himâyesine alsın ve bizi tefrikanın her türlüsünden ebediyyen muhafaza buyursun. Âmin.

Hâsılı: Hz. Âdem'den (aleyhisselâm) beri iki cereyan vardır*: îman ve küfür cereyanı.* Biz ehl-i îman olarak karşımızda sadece îmansızlık ve dinsizlik cereyanını görmeli ve her hâlükârda ve her hâlimizde îmanın cereyanında yerimizi almalı ve bu safta olanlarla yek vücut bir hâlde bulunmalıyız.

En büyük ittifak, ihtilaf çıkarmamaktır. En büyük fitne ve problem de; benim dediğim olsun, düşüncesine sahip olmak ve böyle hasta bir ruhla insanlar arasında dolaşmaktır. Çünkü vifak ve ittifakı zedeleyen ve firak ve iftiraklara sebep olan hususların başında cehâlet, gaflet, kasvet, benlik, kibir, gurur ve haset gibi hususlar vardır. Bir taraftan insanları Yüce Allah'ın birliğine îman etmeye ve bütün Müslümanları ülfet ve meveddet içerisinde bulunmaya davet ederken, diğer taraftan benlikle hareket etmek ve bir kısım şahsî çıkarlar yüzünden parçalanmalara ve bölünmelere

sebep olmak ve böylece İslâm'ın gelişmesinin engellenmesine zemin hazırlamak, bir îman ehline asla yakışmayan rezil bir haslettir. Öyle ise vahdete ve ittifaka dayalı olan saffetimizi, duruluğumuzu ve berraklığımızı bozmadan bir taraftan Yüce Mevlâ'ya karşı âcizliğimizi, fakirliğimizi ve zayıflığımızı anlamalı ve vahdetin sağlanması hususunda sürekli olarak O'na ilticâda bulunmalıyız. Diğer taraftan da samîmî olduğumuz arkadaşlarımıza karşı daha sağlam bir dayanışma ve bir fedâkarlık içerisinde olmanın zarûretini ve lüzumunu hissederek vahdet rûhunu sağlamalı ve bu şekilde gerçek tevhîdin, gerek madde planında gerekse mânâ planında bizde tecellî etmesine mazhar olmaya çalışmalıyız.

Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e peygamberlik verilmeden önce, Arabistan'da harp hukuku yeteri kadar gelişmemişti. İşte o yıllarda harplerle ilgili olarak getirilen esaslardan birisi de, savaşan tarafların kendi adamlarını karşı taraftaki düşmandan ayırt etmek için, kendilerine âit özel üniformaların ve aynı kılık ve kıyafetlerin ihdâs edilmiş olmasıdır. Meselâ: Bekir ile Tağlib kabîleleri arasında uzun zamandan beri sürüp giden muharebede, bir defa akıncıların hepsi saçlarını tamamıyla kestikleri hâlde, bir kişi saçlarının güzelliğine mağrur olduğu için diretmiş ve onları kesmemişti. Ama bu kişi alınan kararlara uymamanın cezasını canıyla ödemeye maruz kaldı. Çünkü kendi taraftarları onu, karşı tarafın adamı zannederek dikkatsizlikle başını kesmişlerdi. Şu vak'a birlik ve beraberliğin, nizam ve disiplin anlayışının, verilen kararları hassasiyetle tatbik etmenin, ne derece lüzumlu olduğunu, aksinin ise ne kadar zararlı olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Zamanımızda kimi saçına sakalına güvenerek, kimisi boyuna posuna aldanarak, kimisi şan ve şöhretine mağrur olarak, kimisi ilmine ve fikrine bel bağlayarak kimisi de mal ve servetine, makam ve rütbesine dayanarak intizamdan ve şirazeden çıkıyor. Ve derken kendi arkadaşları tarafından bile tanınmaz hâle geliyor ve

yanlışlıkla ayaklar altında kalıp eziliyor. Düşmanları da gelip onun ilmî, fikrî ve mâlî mirasını paylaşıyorlar.

Demek oluyor ki, her türlü huzurun ve bekânın kaynağı vahdet ve ittifak olduğu gibi, her türlü huzursuzluğun ve tükenişin kaynağı da ihtilaf ve tefrikadır. Bunun içindir ki, *En büyük ittifak, ihtilaf çıkarmamaktır.* Çünkü vahdetin olmadığı, aksine ihtilaf ve tefrikanın yeşermeye başladığı yerlerde sadece kargaşalar, huzursuzluklar ve zamanla tükenişler olur. Öyle ise dünyevi-uhrevi saâdetin sağlanması, hayatın muhafazası ve her türlü hukukun müdafaası için istikâmet çizgisinde yürüyen bir cemâat hâlinde ve kudsî uhuvvet esasları dâhilinde hareket etmek şarttır.

Azîzim, Şu âhir zamanda ferdî ve şahsî çalışmaların mahsûlü, olsa olsa hüsran olur. Alınlardan tek tek damlayan, ancak işe yaramaz birer yaş olur. Zira cihan artık değişmiş olup tek başına hareket etmenin ve başarıya ulaşmanın ne imkanı, ne kıymeti, ne de hayat hakkı vardır. Binaenaleyh tek tek ne yaşanır, ne de verimli bir hizmet yapılır. Devir cemiyet devri ve zaman cemâat zamanıdır. Öyle ise sen, cemâat rûhuna o derece önem vermelisin ki, faraza îmandan uzaklaşmak ve hizmetten soğumakla karşı karşıya kalsan bile, sakın hidâyet ve istikâmet çizgisinde hayat sürdüren o temiz arkadaşlarından uzaklaşmayasın. Zira Ehl-i Sünnet olan bir cemâat arasında bulunmak, gerçek hidâyete ve istikâmete ermeye vesîle olduğu gibi; onlardan uzaklaşmak da yavaş yavaş îmândan ve Allah'tan uzaklaşmayı doğurur.

Yirmi Birinci Ölçü

MÂRİFETULLAH

1. Mârifetullah'ın Tanımı

Mârifetin mutlak mânâsı, kulun mâbud ve hâlik, hâkim ve kâdir olarak sadece Yüce Allah'ı tanıması, O'nu yegâne maksûd ve mahbûp, rahmân ve rahîm olarak bilmesi, O'nun emirlerine karşı itaat ile, yasaklarına karşı da ictinab ile muâmele etmesi ve O'na bilinçli olarak itaat ve inkıyad etmesidir.

Mârifetin husûsî ve küllî mânâsı ise, kulun Cenâb-ı Hakk'a âit nişân ve alâmetleri, O'nun mukaddes isimlerini, sıfatlarını ve Yüce Zât'ını bildiren tarif edicileri, kendi vücuduna dercedilen duygu ve kâbiliyetlerle sezip anlaması, akıl ve kalp ve vicdanda hâsıl olan nurlar ve feyizler sayesinde herşeyde Cenâb-ı Hakk'ın ilim, irâde, kudret ve hikmetini görmesi ve neticede Cenâb-ı Hakk'ın her yerde esmâ ve sıfatlarıyla hâzır ve nâzır olduğuna dâir yakînî bir ilme ve imâna sahip olmasıdır.

İşte Yüce Rabbini her yerde hâzır ve nâzır olarak kabul eden böyle bir kulun, sahip olduğu derin mârifetin en açık belirtisi, o huzur ve murâkabenin edebine uygun bir şekilde

hareket etmesidir. Yani içinde bulunduğu hâlin ve zamanın kulluk itibariyle hakkını vermesi ve üzerinde karanlık bir zaman parçasının geçmesine hiç olmazsa niyet ve bakış noktasında meydan vermemesidir. Evet insan, buna o derece dikkat etmelidir ki, içinde bulunduğu her zaman parçası kendisinden Allah'a âit bir kısım mânâ ve nurları almalı, öyle geçmelidir. Tâ âhirette ne zamanla ne de mekânla ilgili hiçbir şey onun aleyhinde şehâdette bulunmasın; tam aksine her şey lehinde şehâdette bulunsun.

2. İlâhî Mârifetin Özü

Mârifet, bir hazım meselesidir. Bu itibarladır ki, Allah mârifeti basarla değil; ancak basiretle tahsil edilebilen bir yüce hâldir. Yüce Allah bu kâinata bir kitap ve içindekilerini kitabın cümleleri hâlinde yaratmıştır. Tâ insan bu kâinat kitabını, eşyâ ve hâdiselerden ibaret cümlelerini okuyup düşünsün, ifade ettikleri mânâları anlasın ve o nisbette mârifeti artsın. İşte bütün bu hususlar, ancak hazımla ve basiretle elde edilir.

Mârifet, imân ve İslâm'ın bizâtihi kendisi olup, İlâhî emirlere karşı itaât ve muvâfakati, yani teslimiyeti ve uyumluluğ iafde ettiği gibi, aynı zamanda Allah tarafından yasaklanan ve haram kılınan şeylerden de nefret etmeyi ve uzak durmayı ifâde eder.

Mârifet, imkân ve sebepleri değerlendirdikten sonra, kendisine ihsan edilen maddî ve mânevî nîmet ve feyizlere, konum ve makamlara kanaat edip dünyevi şeylere karşı hiçbir surette hırs göstermemek ve kadere karşı hiçbir şekilde şüphe veya tenkid parmağını uzatmamaktır.

Mârifet, Yüce Allah'ı tâzim ve yaratıklarına şefkat gibi insanı ayakta tutan köklü esaslara bilinçli bir şekilde sahip olmak ve bu iki kanat ile insanlık semâsında ispat-ı vücud etmektir.

Mârifet, insanın nefsini ve haddini bilmesidir. Yani âcizlikten, ihtiyaçtan, noksanlardan ve kusurlardan ibaret olan mâhiyetini idrak etmesi ve böylece kendinde görülen noksan ve kusurları kendi nefsinden, mazhar olduğu mehâsin ve kemâlatı, güzel suret ve temiz sîreti ise Yüce Allah'tan bilmesidir.

Mârifet, İslâm'ın belli başlı özelliklerine karşı hassas, hissî, hüşyâr ve ifadelerinde tâzimkâr olmak demektir. Bilhassa âyet ve hadis karşısında insanın hatâ ve yanlışını anlar anlamaz onlardan dönebilme asâletini göstermesidir ki, bu husus aynı zamanda bir mü'minin kalbinde taşıdığı mârifet nurunun açık bir ifâdesidir.

Kâmil mânâda mârifet sahibi olmanın yolu, İslâm'dan ibaret olan farzlara ve haramlara riâyet etmek ve bu hususta tav'an ve kerhen yani nefsin hoşuna gitsin gitmesin, isteyerek ve istemeyerek temrinler yapmaktır.

İlâhî mârifet, şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın hidâyeti, inâyeti, ihsânı ve kurbiyeti neticesinde, kulun kalbinde hâsıl olan bir nur ve bir fazilettir. Fakat böyle bir neticenin hasıl olması, sebepler noktasında insanın çalışıp kazanmasına bağlanmıştır. Yani Yüce Mevlâ kalpteki nuru, insanın kendi iç âlemine nüfuz etmesi, ilâhî icrââtı ibret nazarıyla seyretmesi ve İlâhî sanatları hikmetle tefekkür ve temâşâ etmesi derecesine göre parlatır ve o nûru onun duygu ve latîfelerine aksettirir. İnsan da fıtrî ve samîmî olması derecesinde hâl ve hareketleriyle o mârifet nurunu gösterir veya göstermek için gayret sarfeder.

İlâhî mârifete ermiş olan böyle bir ehl-i mârifet, Cenâb-ı Hakk'ın mârifetine ve muhabbetine sed çeken her şeyi, ama her şeyi tahkir eder ve ne pahâsına olursa olsun onu huzurundan tard eder, bu hususta asla tavizde bulunmaz. Çünkü bilir ki verilen her taviz, başka ve hem de daha büyük tavizleri doğurur.

3. Mârifetin Fazîleti ve Önemi

Cenâbı Hak bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır:

وَمَاخَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ *"Ben insanları ve cinleri (başak bir şey için değil,) ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım."* (Zâriyât Sûresi, 56)

Bu âyetteki ibadeten maksad, bazı âlimlere göre, mârifettir, Cenâb-ı hakk'ı tanımaktır. Buna göre ise Cenâb-ı Hak, insanları ve cinleri kendisini tanımaları ve mârifet ehli olmaları için yaratmış demektir.

Mârifetin başında imân ve İslâm, niyet ve nazar, çalışma ve kazanma, ortasında istiğfâr ve duâ, tefekkür ve hikmet, sonunda ise tevekkül ve teslimiyet, rahat ve huzur, saâdet-i dâreyn ve rızâ-i ilâhî vardır. Hem Allah mârifeti, insanı ilme'l-yakîn'e, o da hakka'l-yakîn'e götürür. İşte bundan dolayıdır ki, îmân ve İslâm'da Allah mârifeti, mârifet mertebelerinin en yücesi olarak görülmüştür.

Niyet, mübah âdetleri ibadete çevirdiği gibi bakış açısı dahi kevnî fenleri İlâhî mârifetlere çevirir. İnsanın bakış açısından maksat insanın kâinata ve eşyaya harf nazarıyla, yani dolayısıyla bakması demektir. Böyle bir nazar ise hayale gelen pek çok vesvese ve şüpheleri izâle eder. İnsan da bu sayede eşyayı olduğu gibi görme seviyesine yükselir. Eşyanın asıl mahiyeti ise, kendisine bakan yönü itibariyle hiçliği, beceriksizliği ve hatta yokluğudur. Ancak Sâni-i Zülcelâline nisbet edilmekle eşyâ, bir meşher, bir sergi ve bir ayna durumuna yükselir. Böyle bir Ârif-i Billâh'ın gözünde ise kâinatta var olan ilim ve fen dallarının her biri Cenâb-ı Hakk'ı tanıtan birer lisan ve birer tercüman suretini aldığı gibi; ilimlerin pratikte realite olarak tatbik edilmesi de Cenâb-ı Hakk'ın bilinip tanınması için birer meşher veya birer tercüme vaziyetini alır.

Bir insanın mârifet ufuklarına yükselebilmesi, onun eşyânın ve ilimlerin iç yüzlerine vâkıf olmasına ve maddî-mânevî hakikatleri kabul etmesine bağlıdır. Ancak eşyânın hakîkatte var ve sâbit olduğunun bilinip kabul edilmesi de onları Yüce Yaratıcı'ya isnad etmeye bağlıdır.

Yüce Yaratıcının, rızıkların üzerine koyduğu tad, renk ve koku gibi ilânnâme ve davetnâmelerle kendini tanıtmasına karşılık olarak; insan da dil, gözü ve burnu ile o erzak üzerindeki dâvetiyeleri okumalı, yapılan dâvetin iç yüzünü anlamalı ve bu sayede o güzel dâvetin sahibi olan Yüce Rabbini tanımaya çalışmalıdır.

Gerçek mârifet ehli olan kimseler, şefkat ve acımalarını İlâhî rahmetten daha fazla ileriye götürmezler. Onlar aynı zamanda gazaplarına da bir sınır çizmesini bilir ve İlâhî gazaptan daha ileriye gitmezler. Onlar, kraldan fazla kralcı kesilip, âleme maskara ve oyuncak olma durumuna düşmezler. Olup bitenleri ibret nazarıyla seyreder ve mutlaka kanaat süzgecinden geçirirler. Hâdiselerin dilinden kâbi- liyetleri nispetinde istifade eder, sureten güzel görünen bir kısım kabuk ve çer çöpleri, fena ve helâk seline atar ve arkalarından alâkadarâne bakıp onlarla meşgul olmazlar. Anlayamadıkları hâdiselerin içlerine asla girmezler ve karışıp karıştırmazlar. Pencereden seyreder, ibret dersi alırlar ve itmînân ve sükûnet içerisinde bir hayat yaşarlar.

Evet, kendi düşünce, keyif ve hissiyatına ehemmiyet vermeden lehinde veya aleyhinde cereyan eden bütün hâdiseleri olduğu gibi kabul etmek ve "vardır bir hikmeti" deyip Yüce Mevlâ'nın hikmetine hüsn-ü zan ve rahmetine itimat etmek ancak köklü ve şuurlu bir mârifetin ifadesi ve neticesidir.

Gerçek irfanı elde eden kimse, ifrat ve tefritin ortasında bulunan ve vasat yol olan sırat-ı müstakimde yürüyen ve sırat-ı müstakimde hidâyeti her şeyin üstünde gören ve tutan kimsedir. Bunun için de onun hayatında zikzaklar ve çelişkiler görülmez.

Mârifet ehli olan bir kimse, zindanda dahi olsa yalnızlığını ve garipliğini hiçbir zaman hissetmez, zira o, kesret içinde vahdeti, esbâb ve âdiyât perdesi arkasında hakîkî Vacibü'l-Vücud'u bulmuş ve her dem onun huzurunda olma neşvesini kazanmış kimsedir. Evet O Yüce Mevlâ'yı bulan ve O'nu gereği gibi tanıyan kimse, zindanda dahi olsa bahtiyardır, O'nu bulmayan ve O'nun mârifetinden habersiz yaşayan ham ruhlar ise, saraylarda ve yüzlerce dostları arasında olsalar bile, yine gariptirler ve huzursuzdurlar. Dolayısıyla da böyleleri dâimî bir azap ve ızdırap içinde kalmaya mahkumdurlar. Hem böyleleri, yüzlerinde görülen muvakkat bir iki gülmeye ve neşeye bedel; ruhlarında hâsıl olan ve istikbâlin saâdet iplerini kemiren bir kısım endişelerden veya firak ve zevâl eleminin verdiği sıkıntılardan dolayı, sürekli olarak azâplar ve bunalımlar içinde kıvranıp duracaklardır.

Yüce Yaratıcıya karşı gaflet içinde bulunan kimseler, aklı düşünmekten alıkoyan bir kısım eğlenceler ve duyguları uyuşturan bazı oyunlar ile geçici bir müddet için dertlerini unutsalar bile; böyleleri akıl, rûh ve kalplerinde kopan daimî fırtınaları kesemeyecek ve o fırtınaların yaptığı tahribatı önleyemeyecek ve tamir edemeyeceklerdir.

4. Mârifet Ehli Olmanın Yolları

Gerçek bir mârifet ehli olmak için öncelikle şu hususlara dikkat etmek gerekir:

a. Maddi mânevi her türlü mülkü, Mâlikü'l-Mülk olan Yüce Allah'a teslim etmek, her türlü mülkün O'nun olduğunu bilmek ve her şeyi O'na vermek.

b. Mâlikü'l-Mülk olan Yüce Allah'ın ne mülkünde, ne Rubûbiyetinde, ne de Ulûhiyetinde her hangi bir ortağının ve

benzerinin olmadığını bilmek, O'na âit olan varlık ve birlik hakikatini, yani yüce tevhid gerçeğini bütün esasları ve detaylarıyla tasdik etmek ve O'na âit varlık ve birlik mühürlerini ve işâretlerini her şeyde okuyabilmek ve her okuyuşta O'na karşı mârifetini biraz daha kuvvetlendirmek.

c. O Yüce Zât'ın herhangi bir ortağa veya yardımcıya ihtiyacı olmadığını, Çünkü O'nun ezelî ve ebedî olduğunu bilinçli olarak kabul etmek.

d. Her şeyin anahtarının O'nun elinde olduğu, O'ndan izinsiz hiçbir şeyin yapılamayacağı ve O'nun herşeye kâdir olduğu vb. hakikatleri gereği gibi anlamak ve kavramak.

e. Sebeplere zâhirî birer perde ve tek başına bir mânâ ifâde etmeyen birer harf nazarıyla bakmak.

f. Tabiata, Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve irâde sıfatlarının tecellî etmesi neticesinde meydana gelen fıtrî bir şerîatı, O'nun kanunlarının mecmuası ve ve sonsuz kudretinin cetveli gözüyle bakmak.

5. Mârifet Semâsının İki Merdiveni

Mârifet semasına âfâkî ve enfüsî olmak üzere iki merdivenle çıkılır:

a. Eşyâ ve hâdiseleri ibret nazarıyla temâşâ etmek suretiyle ki, bunun özeti, İlâhî icraâtın hikmetini ve eşyanın hakikatini anlamaktır. Pek çok kimse eşyânın sadece dış yönünü gördüğü için bazı hakikatleri anlamada güçlük çekmekte, hattâ bazıları hiçbir şey anlamamaktadır. Halbuki kâinatta insan elinin karışıp karıştırmadığı her şey, gayet mükemmel ve son derece güzeldir.

Mükemmel ve müzeyyen olan bir şey ise; son derece mükemmel olan fiilleri gösterir. Fiildeki kemâl, mükemmel bir fâili ve o fâilin Müdebbir, Musavvir, Müzeyyin, Hakîm ve Rahîm gibi

Esmâ-i Hüsnâ'sını gösterir. İsim ve ünvanların kemâli, o Zât'ın kâmil sıfatlarına delâlet eder. Çünkü sıfat mükemmel olmazsa sıfattan neş'et eden isimler de mükemmel olmaz. Sıfatların kemâli, *Zâtî Şeinlerin*, yani tabirinden âciz olduğumuz Yüce Allah'a âit mukaddes kâbiliyetlerin kemâline delâlet eder. Çünkü sıfatların mebde ve menbaları o Zâtî Şeinlerdir. *Zâtî Şeinlerin* kemâli ise, o şeinlerin Sâhibi'nin kemâlini gösterir. Öyle ki, o kemâlin ziyası; şeinler, sıfatlar, isimler, fiiller ve eserler perdelerinden geçtiği halde; yine kâinatta bu kadar güzelliği, cemâli ve kemâli göstermektedir. Hatta o Yüce Zât'ın hakîkî kemâline nisbeten bütün kâinattaki hüsünler, kemâller ve cemaller, ancak zayıf birer gölgedirler.

İşte eşya ve hâdiselere böyle bir nazarla bakan erbâb-ı aklın ve ehl-i insafın mârifeti, elbette ki gün geçtikçe daha da ziyadeleşir ve daha da kuvvetli ve sarsılmaz bir dereceye yükselir. Öyleyse böyle bir seyre dalmak ve neticede böyle bir mârifeti elde etmek isteyen kimse, küfür ve fısk, ülfet ve gaflet gömleğini çıkarıp atmalı, imân, İslâm ve dikkat gözlüğünü takıp âfâk-ı âlemi öyle temâşâ etmeli. Tâ duyguları, fikirleri ve hayâlleri kendisine eşyâ üzerindeki mârifet nurlarını getirdikleri vakit, nefsinde onu tasdik edecek, ışıklandıracak, parlatacak ve o nurlarla irtibat ve istifadenin devamını temin edecek bir nokta bulsun ve bu sayede mânevî semâdan gelen hikmetli mânâlar abesiyete, nurlar da zulmete dönüşüp sönmesinler.

b. İnsanın kendi mâhiyetini ve mahiyetindeki enesini bilip kavraması suretiyle ki, bunun da özeti şudur: Bir harf tek başına değerlendirildiğinde, bir mânâ ve bir değer ifâde etmediği, ancak bir ismin veya bir fiilin yanına geldiği vakit bir mânâ ifade ettiği gibi, kendisinin de zâtî ve maddî olarak hiçbir değeri olmadığını, ancak Yüce Allah'a intisabla yeryüzünün halifesi ve mevcudâtın efendisi olma derecesine yükseldiğini anlaması ve bu anlayışla hareket etmesidir. Bunun açıklamasına gelince,

1. İnsanın enesi, ubûdiyet-i mahzanın menşeidir. Yani kendini kul bilir ve bu şuurla, bir ve tek olan Yüce Sâhibi'nin ve Mukaddes Mâlikin'in hizmetinde bulunur.

2. Ene'nin mahiyeti, harfiyyedir. Yani ene, Yüce Yaratıcı'sının mânâsını taşır ve ancak başkasına dayanmak suretiyle iş yapabilir.

3. Ene'nin varlığı, tebeîdir. Yani ene, ancak Yüce Yaratıcının varlığıyla kâim ve O'nun var etmesiyle sâbittir. Ene tek başına ayakta duramaz, iş göremez ve hayatını sürdüremez.

4. Ene'nin mâlikiyeti, vehmiyedir. Yani ene, kendi Yüce Mâlikinin izni olmadan hiçbir şeye sahip olamaz. Ancak kendi Mâliki'nin izniyle, kısa bir müddet için geçici ve sûrî olarak bir mâlikiyeti vardır.

5. Ene'nin hakîkati, zılliyedir. Yani ene, haddizatında varlığı mümkün derecesinde ve kendisi daimâ yokluklar içerisinde kıvranan bir miskin durumunda olduğu halde; hak, sâbit ve vâcib bir hakîkatin cilvesini taşıyan bir gölgeden ibarettir.

6. Ene'nin vazifesi ise, kendi Hâlıkının sıfat ve şuûnâtına bilinçli bir şekilde mikyas ve mîzân olmak ve O'nun Esmâ-i Hüsnâ'sına şuurlu bir şekilde mazhar ve ayna olmak suretiyle hizmet etmektir.

İşte Enbiyâ, Asfiyâ ve Evliyâ, insanın mâhiyet ve enesini bu şekilde anlamış ve bu sayede her hususta Yüce Hakk'a vâsıl olmuşlardır. Gerçekten, مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ "*Kendisini bilen Rabbini tanır*" hakikati, ne kadar doğru, ne kadar yüksek ve ne derece ulvî bir düsturdur.

Evet bu düstura mazhar olan ve gerçek mârifeti elde eden bir ârifin gerek rûhu ve kalbi gerekse nefsi sürekli olarak Yüce Mevlâ ile itmînân, O'na kavuşacağına karşı îman, O'nun kazasına karşı rıza ve O'nun atâsına karşı da kanâat içerisindedir.

Böyle bir mârifet ehli, Yüce Mevlâ ile ve O'nun saadet dolu huzuru ile yetinir, başkasına ihtiyaç duymaz ve hiçbir zaman nefsi ile veya yaratıklardan her hangi biriyle başbaşa kalmak istemez. Çünkü onların ne yapacakları ve nasıl kandıracakları hiç belli olmaz. Hem onlara taviz verdiği taktirde, her tarafı kasıp kavuran şu âhir zaman fitnesinin de musallat olmasıyla başına nelerin geleceğini çok iyi bilmektedir. İşte ehl-i mârifet bu şuura erdiğinden dolayıdır ki, nefsin ısyan ve tuğyanından, insi ve cinni şeytanların iğfâl ve idlâllerinden ve âhir zamanın fitne ve fesadından dâima Yüce Allah'a sığınır ve O'nun himâyesine ilticâ eder.

Cenâb-ı hak, biz âciz kullarını da kendisini isim ve sıfatlarıyla, fiil ve icrâatlarıyla gereği gibi tanımaya çalışan salih ve halis ehl-i mârifet kullarından eylesin. Âmin.

Yirmi İkinci Ölçü
MUHABBETULLAH

Bilindiği ve riâyet edildiği takdirde, kişiyi hakîkî muhabbete götüreceği muhakkak olan bazı vesîleler vardır:

Birinci Vesîle: Muhabbetullah'ı Anlamaktır

Kelime olarak sevmek ve hoşlanmak mânâsına gelen muhabbet hayatın tohumu, kalbin direği, kalpdeki bütün mânâların hedefi, duyguların itmînan vesilesi, dâvâda sebat ve metanetin başlıca sebebidir.

Muhabbet insanın fıtratına konulmuş en mühim ve en açık duygulardan birisidir. Zaten insanda muhabbet ve gazap, iştiha ve nefret veya hoşlanmak ve tiksinmek olmak üzere iki duygu vardır. İnsan bu iki duygu sayesinde hayatını devam ettirir. Muhabbet duygusuyla faydalı olan şeylerle alâka kurar, gazap duygusuyla da zararlı olan şeylerden kaçınır ve korunur. Neyin faydalı veya neyin zararlı olduğunu ise, semâvî dinler tayin ve tespit ederler. Semâvî dinlerin tayin ve tespit ettiği şeyleri ise selim bir akıl rahatlıkla anlar ve o şeylere hak verir. Evet insan, haktan ibaret olan İslâm dîninin getirdiği hükümleri, tavsiye ettiği hayırları ve

sakındırdığı şerleri selim olan aklıyla anlar, yaşadığı sürece akıllıca hareket eder ve böylece her iki cihanın mutluluğunu elde eder.

İnsan cemâle, kemâle ve ihsâna perestiş edecek derecede kalbi ile alâka duyar ve o nisbetet de cemâl, kemâl ve ihsan sahibini sever. Kendi mâhiyetinden ve mârifetullah'tan haberi olmayan kimse, gerek kendisinin gerekse eşyânın mazhar olduğu cemâl, kemâl ve ihsânları yâ bizzat kendisinden veya eşyânın kendi zâtından kaynaklandığını zanneder. Böylece kendisine verilen muhabbet duygusunu yanlış olarak nefsine ve nefsi için alâka duyduğu şeylere sarfeder. İnsan böyle bir vartaya kendisine en yakın olanın yine kendisi olduğu ve alâka kurduklarının da kendisine her zaman faydalı olacakları zannına kapılarak düşer. Bu ise en başta bilinmesi gereken bir hususun gereği gibi bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

O husus da şudur: Cenâb-ı Hak, insana her şeyden, hattâ şah damarından ve nefsinden bile daha yakındır ve her şey, gerek önü ve sonu ile, gerek dışı ve içi ile gerekse açığı ve gizlisi ile O'nun bilgisi dâhilinde ve kudreti altındadır. Yani bütün dünya toplansa, O'nun izni olmadan hiçbir kimseye ne bir fayda verebilirler, ne de bir zarar. İşte bütün mesele, bu yüce hakîkatin kavranılmasında ve hazmedilmesindedir.

İnsan diğer hayvanlardan farklı olarak kalp, sır, basîret veya latîfe ile tabir edilen altıncı bir duygu ile daha mücehhez ve mümeyyezdir. İşte muhabbet meselesi, kalp ve basîret ile sezilen bir hâl ve bir makamdır. Bazı şeylerin suretlerinin güzel ve şekillerinin sevimli olmasının önemli bir hikmeti, onların hakîkî mârifete ve muhabbete bir dâvetçi ve bir vasıta olmalarıdır.

Yüce Allah madem ki mümin olan kulunu seviyor ve sevdiğini bir çok ihsan ve ikramlarıyla gösteriyor. Kul da Cenâb-ı Hakk'ı sevmeli ve sevdiğini O'na itaâtle ve verdiklerini yolunda ve yerinde kullanmakla göstermeli, gün geçtikçe O'na karşı sevgisini

pekiştirmeli ve şu âyetin takdirine mazhar olmaya çalışmalıdır: وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ *"Müminlerin Allah'a olan sevgileri ise her şeyden daha ileri ve daha kuvvetlidir."* (Bakara Sûresi, 165)

Sevme yeri olan kalp, Cenâb-ı Hakk'ın *"Samed"* isminin aynası olup insana, Cenâb-ı Hakk'a âit sevgi ile dolup taşsın diye verilmiştir. Nitekim *Habîbullah olan Rasûl-i Ekrem* (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir münâsebetle îrâd ettiği hutbesinde meâlen: "*Eğer ben Allah'tan bir başkasını da dost edinecek olsaydım; Ebû Bekir'i dost edinirdim.*"[102] buyurmakla, Allah'tan başkasına kalpte bizâtihî yer vermemenin gerektiğini ihtar etmiştir. Bunun içindir ki, aklı başında ve kalbi yerinde olan bir insan, kâinat genişliğinde bir kalbe sahip olsa bile; yine de muhabbetullah'tan başka bir şeyin o kalbe girip yer etmesine, ondaki saffet ve sadeliği bozmasına müsaade etmemelidir.

İkinci Vesîle: Muhabbet Allah Nâmına Olmalıdır

Her türlü muhabbet, mutlaka Allah namına, Allah'tan ötürü ve Kur'ân'ın tarif ettiği tarzda olmalıdır. Meselâ: Enbiyâ ve Asfiyâ'ya, ulemâ ve ebeveyne, evlâd-u iyâl ve eşyâya, güzel ve faydalı şeylere duyulan muhabbet, Yüce Allah nâmına olduğu takdirde, hakikatte Yüce Yaratıcı'ya karşı duyulan muhabbet hükmündedir. Çünkü biricik mahbubumuz olan Yüce Zât'ın sevdiğini rızâsı dâiresinde sevmek o Mahbûb'a karşı muhabbetin hem ziyadesini hem devamını sağlar. *Habîb-i Kibriyâ olan Rasûl-i Ekrem* (sallallâhu aleyhi ve sellem), duâlarının birinde şöyle buyurmaktadır: "*Allahım! Beni, Seni sevmekle ve Seni sevmeye yaklaştıracak ameli sevmekle rızıklandır.*"[103] Bu hadisten de anlaşılıyor ki, gaye ve maksattan ötürü o maksada götürecek vasıta ile nisbî ve mecâzî olarak alâka kurmakta hiçbir sakınca yoktur. Yeter ki

---

[102] Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, IV, 191
[103] Tirmizî, *Sünen*, V, 532

insan vasıtanın câzibesine kapılıp gaye ve maksadını unutmuş ve Yüce Allah'a karşı kalbindeki sâfiyetini ve ruhundaki teveccühünü bozmuş olmasın.

Bu münasebetle şunu da bilmekte fâyda vardır. Cenâb-ı Hakk'ın mâsivâsına, yani yaratıklara karşı gösterilen muhabbet iki kısımdır:

Birinci kısım: Yukarıdan aşağıya iner. Şöyle ki; Bir insan muhabbetini doğrudan doğruya Allah'a verirse, o kimse bu tür bir muhabbetten ötürü Yüce Allah'ın sevdiği herşeyi sever ve Yüce Allah'ı sevmeden ötürü yaratıklara taksim ettiği sevgisi, Yüce Allah'a olan sevgisini eksiltmez; aksine fazlalaştırır.

İkinci kısım ise: Aşağıdan yukarıya çıkar. Şöyle ki: Bir kimse önce görünürdeki sebepleri ve eserleri yani yaratıkları sever; sonra da sebep ve eserleri sevmeden ötürü Yüce Allah'ı sever veya sevmeyi düşünür. Bu kısım muhabbet, topluluğunu ve devamlılığını muhafaza edemez ve çoğun- lukla dağılır. Bazan de çok câzip, kuvvetli ve etkili bir sebebe rast gelir, o sebep O'nun sevgisini doğrudan doğruya ve tamamen kendine çeker ve neticede o kişinin perişan olmasına ve Yüce Allah'tan uzaklaşmasına sebep olur. Hattâ böyle bir kimse zamanla kalp ve ruh noktasında Yüce Allah'a vasıl olsa bile, onun böylesine bir vuslatı hem noksan olur hem de devamlı olmaz.

Üçüncü Vesîle: Muhabbetullah'ı Gerekli Kılan Hususlar

Allah sevgisini gerekli kılan bazı hususların iyi bilinmesi gerekir. Şöyle ki:

1. İnsan her an ortadan kaybolacak kadar fâni, kendisine zarar veren sineğin bile hakkından gelemeyecek kadar âciz, elinde bulunmayan her şeye ihtiyaç duyacak kadar fakir ve bir şeyi düşünüp onu anlatamayacak kadar zavallı, hattâ her an

beraber olduğu en yakınının adını bile unutacak kadar unutkan bir mâhiyete sahip olarak yaratılmıştır. Bununla beraber bütün mahlukatın sultanı, dünyanın mimârı, cennetin tahsildarı ve Cenâb-ı Hakk'ın halifesi olarak varlık âlemine çıkarılmıştır. Öyle ise insan, ezelî ve ebedî olan bir Zât için çalışmalı ve şu fani ömrünü O'nun yolunda sarfetmelidir ki, bâki bir varlık ve ebedî bir nâm kazanabilsin.

2. İnsan âcizliğini telâfi edecek yegâne kudret sahibi bir Zât'a istinad etmelidir ki, her hâdisenin üstesinden gelebilsin ve her sıkıntının altından kalkabilsin. Bunun için de her türlü ihtiyacını giderecek, son derece şefkatli ve keremi gayet bol olan bir Kâdı'ül-Hâcât'a, yani ihtiyaçları halleden Yüce Allah'a duâ dilekçesi ile müracaat etmeli ve sürekli olarak

"Ya Rabbi, beni muhtacına muhtaç etme,
Eğer muhtaç isem ancak Sana muhtaç olayım."

niyazında bulunmalıdır. Tâ maddî ve mâ''nevî bütün ihtiyaç- ları hâllolsun ve ruh ve kalp plânında rahata ve huzura ersin.

3. İnsan içinde bocalayıp durduğu noksanlarını görmeli ve bu görme onu noksan sıfatlardan münezzeh ve mutlak kemâlde olan Cenâb-ı Hakk'a ilticâ etmeye götürmelidir ki, Yüce Mevlâ onun elinden tutsun, içini dışını kemâlat ile doldursun, onu pek çok hayırlara vesîle kılsın ve böylece hem dünyada hem de ukbâda insanın gerek mahlukatın huzuruna, gerekse Yüce Allah'ın huzuruna çıkacak yüzü ve bakacak gözü olsun.

4. İnsanın nefsi ve maddesi ile ilgili olan suretini bilmesi, önce kendi mâhiyetini kavramasına bağlıdır. İnsanın mahiyeti harfiyyedir. Nisbet sırrıyla başkasını gösterir, yani insanın mahiyeti hassâs bir terazi, doğru bir ölçek, herşeyi içine alan bir fihriste, mükemmel bir harita, kapsamlı bir ayna, kainata güzel bir takvim ve bir ruznâmedir. İşte bu yüce idrâke ve bu derin şuura yükselen

kimse kendisinde bulunan her türlü tasarruf, icât ve kemâlden hoşlanmasından daha fazla bir surette, tasarrufu umûmî, icâdı hakîkî ve kemâli mutlak derecede olan Zât-ı Zülcelâl'i elbette pekçok sevmelidir.

5. Muhabbetullahın gün geçtikçe ziyadeleşmesini, devamını ve dâimâ canlı kalmasını sağlayan en mühim hususlardan birisi, eşyâ ve hâdiselere dikkat ve ibret nazarı ile bakmaktır. Çünkü şu kâinâtta var olan her şey, O'nun sonsuz ve eksiksiz olan mukaddes Cemâl ve Kemâlini göstermek üzere yaratılmıştır. Hattâ O Yüce Zât'ın hakîkî cemâline ve kemâline nisbetle kâinattaki bütün hüsünler, kemâller ve cemâller ancak zayıf birer gölge durumundadırlar.

İşte böylesine yüce ve mükemmel bir güzelliğe, kemâle ve cömertliğe sahip olan bir Zât-ı Zülcelâl hiç sevilmez mi?... Ve acaba insanın kâinat genişliğinde bir kalbi olsa, o kalbine Allah sevgisinden başka bir şeyin girmesine müsaade etmemesi imânın iktizası ve aklın icabı olduğu anlaşılmaz mı? Ashâb-ı akıl düşünsün. Ehl-i insâf karar versin ve ehl-i muhabbet söylesin. Kaldı ki insanın vicdanı ve kalbi eşya ve hâdiselerin yüzlerinde cemâl ve kemâli gördükten sonra aklî bir delil aramadan bütün bu mükemmel şeylerin ancak kemâl sahibi bir Zât tarafından olabileceğini anlar ve O'na bağlanıp O'nu sevmeye başlar.

Dördüncü Vesîle: Muhabbetullâh'ın Alâmetleri

Allah sevgisinin bir gönülde bulunup bulunmadığına dâir bir kısım alâmetler vardır ki, onları bilmek, her hâlde bütün mü'minlerin başlıca görevlerindendir: Meselâ: Îmânın bir kısım alâmetleri vardır; Bunlar imânı sevmek, küfürden tiksinmek, Allah ve Rasûlü'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) âit şeyleri herşeye tercih etmek, mahlûkatı Allah'tan ötürü sevmek, din düşmanlarına sırf Allah

için kızmak ve ateşe atılmayı çirkin görmekten daha fazla bir surette küfre girmekten kaçınmak ve tiksinmektir. Değişik bir ifade ile îmân, İslâm ve itaate dair her şeyden hoşlanmak, küfre, fıska ve isyana ait herşeyden ise tiksinmektir. İşte bunun gibi, muhabbetullahın da kendine göre bir kısım alâmet ve nişanları vardır. Meselâ:

1. Fikir ve kanâatte, sevgi ve itâatte, korku ve hürmette, hüküm ve kararda melce ve mürâcaatta Yüce Allah'a herhangi bir şeyi eş, benzer veya zıt tanımamak.

2. Rahat ve huzurlu bir hayat sürdürmek için, helâl ve meşrû olan bir yaşama tarzını yeterli görüp, haramların sınırına asla yaklaşmamak; hattâ harama girmektense ölümü tercih etmek.

3. Cüz'î iradeyi hidâyet ve istikamet çizgisinde kullandıktan sonra, hakkında yapılacak her türlü tasarrufu Yüce Mevlâ'nın rızâ ve irâdesine bırakmak ve O'na tam tevekkül olmak.

4. En fazla işimize yarayanı ve en çok sevdiklerimizi, karşılığını O Zât-ı Zülcelâl'in yüce rahmetinden umarak O'nun yolunda infak etmek.

5. Düşünce, kanâat, hâl ve hareket plânında eğri büğrü patikalarda dolaşmaktan uzak durup Nebî, Sıddık, Şehid ve Sâlihlerin yolu olan îman, hidâyet ve istikâmet dairesinde bulunmak ve bu yolda sâbit-kadem olmak.

6. Hak ve hakîkatleri, özellikle de Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ve birliğini, Peygamberlerini (aleyhimüsselâm) ve âhiret gününü kullarına iknâ yolu ile ders vermek, usül ve erkânına riâyet ederek yumuşak söz ile nasihat etmek ve bu sayede insanların konumlarına, durumlarına ve seviyelerine göre hidâyete gelmelerine çalışmak.

7. Müslüman kardeşinin ayıp ve kusurlarını, Yüce Mevlâ öyle yapıyor diye örtmek ve onlara insâf ve musâmaha nazarıyla bakmak.

8. Dünyayı ve ölümü istihkâr, âhiret ve likâyı ise istihbâb etmek. Yani biraz sonra kırılacak olan cam parçalarını sırf peşin olduğu için, istikbalde verilecek olan elmaslara tercih etmemek. Peşin ve fâni olan dünyâyı ve dünyaya âit olan mal, makam ve zevkleri, hislerine mağlub olarak âhirette verilecek olan ebedî ve saadetli cennete ve oradaki sonsuz nîmetlere tercih etmemek.

9. Fitne ve fesattan değil, emniyet ve sulhtan yana olmak ve sürekli olarak ıslahçı olanlarla ve intizam severlerle birlikte yaşamak ve birlikte hizmet vermek.

10. Bütün bunlarda misal ve model olarak *Habîbullah olan Rasûl-i Ekrem*'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) esas olarak almak, Ona tâbi olmayı hayatın düsturu hâline getirip bir lahza Ondan ayrılmamak ve Makâm-ı Mahmûd'un sahibi olan O Hazret ile gerçek ve yüce muhabbete ermeyi düşünmek. Çünkü muhabbet, Muhammed'den gelir, Ondan geçer ve ancak Onun gölgesinde canlılığını ve gelişmesini sürdürebilir. Evet Muhammed'siz bir muhabbet olmaz. Olsa bile köklü olarak devam etmez. Etse bile böyle bir muhabbet Allah katında kabul edilmez.

11. Muhabbetullah'ın en açık belirtisi, insana faydalı hasletlerden hoşlanma ve zararlı hususlardan tiksinme meziyetlerini ihsan eden Yüce Allah'a gönül dolusu bir muhabbet beslemek ve O'na binlerce tesbih ve takdisler, hamd ve şükürler, tâzim ve tekbirler takdim etmektir. Sonra da bununla yetinmeyip O'na karşı beslenen muhabbeti, iç ve dış bütünlüğüne ermiş olan tertemiz bir yaşantı ile O'nun mukaddes nazarına ve yüce rızâsına arzetmektir.

Zikredilen bütün bu hususlar, Allah sevgisine ermenin birer vesilesi, hem de beraberinde Allah sevgisinin devamını temin eden başlı başına birer saâdet ve birer selâmet vesîlesidirler.

Allah'tan ötürü eşyâyı sevmede her hangi bir sakıncanın olmadığı hususu yukarıda geçmişti. Eşyâyı O'nun için sevmenin

alâmeti ise, onları O'nun rızâsı dairesinde gönül rahatlığı içinde değerlendirmek, onları yaradılışları istikametinde sarfetmek, gerektiğinde onlardan mahrum kalmaya razı olmak ve sevabını Cenâb-ı Allah'tan bekleyerek sabretmektir. Bilhassa sevdiklerimizin O'nunla aramıza girmelerine, gözümüzü kamaştırıp, gönlümüzü çelmelerine ve kalbimizde yer edip değerlendirme ölçüsünün dilini bozmalarına asla müsâade etmemektir. Hatta böyle bir dengesizliğin vukuunda keffâret olarak onları Yüce Mevlâ'nın yolunda infak etmekle rûhu, kalbi ve hayâli temizlemek gerekir.

Nitekim atlarının tımarı ile uğraşırken ikindi namazını vaktinde kılmayı kaçıran Süleyman Aleyhisselâm, kulluğuna ve hakîkî vazifesini vaktinde ifâ etmesine mâni oldular düşüncesiyle keffâret olarak kılıcını yüzlerce atının boynuna çalıvermiş ve bununla kendisi ile Yüce Rabbi arasına herhangi bir şeyin girmesine râzı olmadığını göstermişti. Fakat ne kadar latiftir ki, Yüce Rabbi, o sâdık kulunun bu derece samimi olan muhabbet ve sadâkatine karşılık olarak, onun işini gören atlara bedel; rüzgârı onun emrine vermiş ve ona binler ihsan ve lütuflarla mukabelede bulunmuştu.

Beşinci Vesîle: Bütün Kâinâtın Mayası Muhabbettir

Yapılan bir fiilin veya bir muâmelenin güzel ve zevkli olması, benzerlerine veya zıtlarına göre olmaktan daha çok, mazharlarına göredir. Meselâ çok şefkatli ve merhametli olan bir zat, şefkat ettiği yaratıkların rahata kavuşmaları derecesinde hakîkî bir zevk alır. Buna göre rahman ve rahim olan Cenâb-ı Hak da merhametine mazhar kıldığı kullarının, bilhassa ebedî cennette rahmetin ve şefkatin her türlüsüne nâil olan o sâlih kullarının saadet, istirâhat, huzur ve ferahlarından dolayı, kudsî bir memnûniyet duyar. Evet Yüce Mevlâ'nın da kendi kudsiyetine

layık bir tarzda, kendine has ve münezzeh bir şekilde bir muhabbeti vardır ve bu muhabbetin ifadesi olarak da, tâbirinden âciz kaldığımız mukaddes bir memnûniyeti ve münezzeh bir hoşnutluğu vardır.

Şefkat ve merhamet meselesine ikramı, sahâveti, af ve mağfiret gibi mükemmel sıfatları kıyas ederek, İlâhî şeinler ve Sübhânî icrââtlar ile fikir ve hayalimizi doldurarak düşündüğümüzde, *"Vedûd"* ismine mazhar bazı evliyanın söyedikleri şu hakikatleri anlamada hiç de güçlük çekmeyiz. Evet, onlardan bazıları şöyle demişlerdir:

"Bütün kâinatın mayası muhabbettir. Bütün mevcudatın hareketleri muhabbetledir. Bütün mevcudattaki incizap, cezbe ve câzibe kanunları muhabbettendir." [104] Evet, kâinatta İlâhî muhabbetin tecellisinden, o muhabbet şarabından herkes istidadına göre mesttir; kendinden geçmiştir. Hem demişler: *"Cennette bir dakika Allah'ın mukaddes Cemâlini görmek, bütün cennet lezzetlerine üstündür."* [105]

Hulâsa: Şayet kalp kendine az bir ihsanda bulunan zâil bir cemal sahibine veya noksan bir kemâl sahibine, mecâzi ve geçici de olsa meftun olup arkasına takılıyor ve bağlanıyorsa; acaba şu kâinatta görülen bütün rahmet ve ihsanlar, yanındaki rahmetin ancak yüzde biri olan yüce ikram ve ihsan sahibi bir Zât'a, bütün güzelliklerin O'nun cemal ve hüsnünün tecellisinin gölgelerinin gölgelerinin gölgelerinin berisinde ancak bir lem'ası ve bir parıltısı olduğu Cemâl-i Zülcelâl'e, yerde gökte icrââtıyla alâkalı en küçük bir kusur ve noksanlık görülemeyecek kadar mutlak ve geniş bir kemâl sahibi olan O Yüce Zât'a, o mecâzî mahbublara bedel binlerce defa daha fazla bir surette hem de hakîkî olarak meftun olup O'nu sevmek gerektiği ve

104 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s. 583
105 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s. 584

o Yüce Zât'ın ne derece hakîkî bir aşk ve bir muhabbete lâyık olduğu ve her bir varlık O'nun muhabbeti ile mest olmasının gerektiği anlaşılmaz mı?

İşte, icrâât ve eserlerinden geçip kalp gözlerini böylesine bir cemâl, ihsan ve kemâl sahibi Yüce bir Zât'a diken bir kısım Evliyâ, "*Cenneti istemiyoruz, Allah sevgisiyle ilgili olarak bizim rûhumuza ve kalbimize yansıyacak olan bir parıltı ve bir tecelli sonsuzlara kadar bize kâfidir.*" demişler.

Hem ondandır ki, Allah dostları, mukaddes olan İlâhî Cemâli cennette bir dakika görüp seyretmeyi, bütün cennet nîmetlerinden daha üstün, daha saâdetli ve daha lezzetli görmüşlerdir. İşte bu anlayışı, bu şuuru ve bu dereceyi kazanan kimse, yaradılış gayesine uygun olarak hareket etmiş ve vazifesini yapmış olur ki, Allah'ın fazlı ve keremi ile hem dünyada hem de âhirette lâyık olduğu mertebeye vasıl olur ve değerli kimselerin safında er geç yerini alır.

Selim ve şuurlu her kalpten yükselen ve derinlemesine gizliliği içinde söylenmesine rağmen, mânâ ve mahiyetinde sahip olduğu en gür sadâ ile bütün kâinatı doldurup velveleye veren şu sevimli nağmeye katılmamak elde değil:

"Fâniyim, fâni olanı istemem. Âcizim, âciz olanı istemem.
Ruhumu Rahman'a teslim eyledim, gayr istemem.
İsterim, fakat bir Yâr-ı Bâkî isterim.
Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.
Hiç ender hiçim, fakat bu mevcûdatı umûmen isterim."[106]

Madem hakîkat budur; öyle ise hak ve hakîkati kavrayan ve gerçek mârifete ve muhabbete eren ehl-i hak, ehl-i tahkik, ehl-i mârifet ve ehl-i muhabbet gibi düşünmeli ve olmalı.Yani:

---

106 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s. 443

Yalnız Bir'i istemeli. Çünkü başkaları istenmeye değmiyor.

Sadece Bir'i çağırmalı. Çünkü başkaları imdada gelmiyor.

Hep Bir'i talep etmeli. Çünkü başkaları layık değiller ve değmezler.

Yalnız Bir'i görmeli. Çünkü başkaları her vakit görünmüyor, zeval perdesinde saklanıyorlar.

Sadece Bir'i bilmeli. Çünkü Yüce Mevlâ'nın mârifetine yardım etmeyen başka bilmekler faydasızdır.

Hep Bir'i söylemeli. Çünkü O'na âit olmayan sözler, mânâsız ve fuzulî sayılabilir.

Evet, gerek Mevlâna Câmî gerekse Bedîüzzaman Hazretlerinin nurlu ifadelerinden çıkarılarak zikredilen şu maddeler, doğrusu ne kadar da hikmetli ve isâbetli irşâdlardır.

Biz de bütün kâinâtın şehâdetlerine iştirak ederek deriz ki: Gerçekten Hakîkî Mahbûb, Hakîkî Matlûb, Hakîkî Maksûd, Hakîkî Ma'bûd, yalnız O'dur; Yüce Allah'tır.

Yirmi Üçüncü Ölçü

DUÂ VE MÜNÂCÂT

1. Duânın Mâhiyeti ve Önemi

Duâ, lügat olarak rağbet etmek, istemek, dilemek, yalvarmak ve çağırmak demektir.

Terim olarak ise duâ, ciddî bir rağbet ve rehbet içinde, ümit ve korku içinde Yüce Allah'a niyazda bulunmak, Yüce Allah'ın Rızâ ve Rıdvân'ını ve hidâyet ve istikâmete erdirmesini istemek, O'ndan hayır, rahmet ve mağfiret dilemek, O'na yalvarış ve tazarrû ile ibadet etmek ve ibâdetin hulâsası olan namaz kılmak demektir. Bu ise kulun; âcizlikten, noksanlıktan, kusurdan ve ihtiyaçtan ibâret olan mâhiyetini idrak etmesi, yüce kuvvet, kemâl, şefkat ve rahmet sahibi olan Yüce Allah'ın dergâhında âcizliğini, noksan ve kusurunu, günah ve hatalarını itiraf ederek ihtiyaçlarını ve arzularını dile getirmesi ve içinde bulunduğu durumunu Yüce Allah'a arz etmesi demektir.

Duâ, çok ciddi bir kurtuluş ve bir tekâmül vesîlesi olup, duâsız olarak kalıcı ve verimli bir kurtuluştan ve bir tekâmülden bahsetmek mümkün değildir.

Duâ, rahmet hazinesinin bir anahtarı hükmündedir. Mü'min

bu duâ anahtarı ile rahmet hazinesini kendine açtırır ve ondan istifâde eder.

Duâ, belâ ve musibetlere karşı çok sağlam bir siper ve bir kalkan mesabesindedir. Siper veya kalkan insanı düşmandan ve düşmanın silah ve oklarından koruduğu gibi, Duâ da sahibini gerek insî ve cinî şeytanların şerrinden gerekse maddî mânevî belâ ve musibetlerden öyle korur.

Duâ, tükenmez ve sonsuz bir kuvvete sahip olmanın sebebidir. Çünkü duâ kuvvetiyle mü'min, İlâhî hikmetin gereğine göre hâdiselere karşı koyar ve Allah'ın izniyle de er geç gâlip gelir. Hem insan, sonsuz rahmetin celbine vesile ve yüce bir kuvvetin temininden ibaret olan duâyı eline almakla ve onu yerinde, zamanında ve şartlarına uygun bir şekilde yerine getirmekle esfel-i sâfilinden kurtulur. İnsanlık semâsına çıkar ve âlây-ı illiyîne yükselir.

İnsanın fıtratı, yani yaradılış şekli ve mâhiyeti şiddetle duâyı istediği gibi, imân da duâ etmeyi egrektirir. Zîrâ îmânın esaslarından birisi Allah'a, O'nun yüce varlığına, birliğine, sonsuz kudret ve rahmetine, kusursuz şefkat ve hikmetine inanmaktır. Îmân bu olduğu halde duâ lisanıyla Allah'tan yardım istemeyen, Allah'a sığınmayan ve O'nun kusursuz tedbir ve hikmetine teslim olmayan kimse, farkına varmadan îmânıyla tezâda düşmüş olur. Ayrıca kâinatta açıkça görülen ve herşeyi kuşatan İlâhî rahmet de duânın yapılmasını ister.

İşte bütün bunlardan ötürüdür ki Yüce Allah:

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلاَ دُعَائُكُمْ *"Habibim! De ki: Eğer duânız olmasa Rabbim size ne diye değer versin ki?" (Furkan Sûresi,* 77), yani duanız olmazsa sizin ne ehemmiyetiniz var? mânâsına gelen bir çok âyet-i kerime ile duânın ne derece faziletli ve gerekli olduğunu belirttiği gibi, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, *"Duâ ibâdetin bizâtihi kendisidir."*[107] buyurmuş ve sonra şu âyet-i

[107] Tirmizî, *Sünen*, V, 456

kerîmeyi okumuşlardı: أُدْعُونِى أَسْتَجِبْ لَكُمْ *"Bana duâ edin ki icâbet edeyim."* (Mü'min Sûresi, 60)

Hem, اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ *"Dua kulluğun özüdür, beynidir, aslıdır, esasıdır, temelidir."* Veya اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ *"Dua ibadetten ibarettir."*[108] Ve مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ *"Kendisine duâ etmeyen kula Allah kızar, Allah gadap eder"*[109] gibi birçok hadîs-i şerîf de duânın faziletini, önemini ve lüzumunu göstermekte ve bizden Yüce Allah'a duâ edip O'na yalvarmamızı istemektedir.

Pek çok tecrübeler de duânın ehemmiyet ve lüzumunu insanların duâya olan ihtiyacını göstermektedir. Zira gerek âfâkî, gerekse enfüsî nice hâdise, belâ, musibet, hastalık ve dertler vardır ki, herhangi bir maddî sebebe mürâcaat etmekle hâl çâresi bulunamadığı halde; duâ ile hâl çaresi bulunmaktadır. Etrafta meydana gelen kıtlığın duâ ile kalktığı çokça görüldüğü gibi, enfüste tedâvisi asla mümkün görülmeyen hastalıkların duâ sayesinde tedâvi edildiği ve hastaların şifâ bulup sıhhate kavuştukları, çokça görülmek tedir. Evet duâ, kulluğun beyni (özü)'dir. Bu itibarla da duâ başlı başına bir ubûdiyyettir.

Ubûdiyyetin neticesi ve meyveleri uhrevîdir. Yani yapılan duâ ve kulluğun neticeleri olan sevaplar, mükâfatlar dünyada istenilmez. Dünyevî menfaatler duâya ve kulluğa gaye ve maksat yapılmaz. Dünyevî menfaatler duâ için ancak bir hikmet ve maslahat vasıtası olabilirler. Yoksa duâ onlara binâ edilerek yapılmaz. Şu kadar var ki, dünyevî maksatlar ve menfaatler bir yönüyle duânın vakti ve muktezîsidirler. Yâni şiddetli ve sıkıntılı hâllere düşen bir kimseden beklenen şey, onun Allah'a tazarrû ve niyaz ile yalvarmasıdır. Dolayısıyla da Allah'tan kurtuluş ister. Hem meselâ: Yağmurun gelmemesi yani kıtlığın olması bir duâ vaktidir. Yoksa yağmurun gelmesi ve kıtlığın kalkması, duâ için bir gâye değildir.

---

108 Tirmizî, *Sünen*, V, 456

109 Tirmizî, *Sünen*, V, 456

Ama insanlar, dolayısıyla kıtlığın kalkmasını ve bolluğun gelmesini rahmeti ve keremi bol olan Yüce Allah'tan niyaz ederler. Bunun mânâsı şudur. Yağmur gelmediği ve kıtlık yüz gösterdiği zaman mü'minler hadlerini bilirler. Toptan işlenen bazı kusurlarının olduğunu anlarlar ve bir araya gelerek tevbe ve istiğfar ederek yaptıklarından Allah'a sığınırlar, Allah'tan meded umar ve O'ndan yardım isterler.

Hem ay ve güneş tutulmasında duâ etmek bir esastır. Çünkü güneşin ve ayın tutulması küsûf ve husûf namazlarının vaktidir. Bu vakitlerde mü'min sırf Allah için, karşılığını âhirette bekleyerek kulluğunu yapar. Dolayısıyla güneş ve ayın açılmasını ister. Yoksa duâdan maksat ve o andaki kulluğun, duâ ve ibadetin gâyesi, astronomi hesabıyla ne zaman açılacakları belli olan güneşin ve ayın açılması değildir ve olmamalıdır.

Bedir harbinde Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in darda kalmış bir kulun yalvarıp yakarması gibi İslâm'ın ve Müslümanların galibiyeti ve zaferi için yalvarıp yakarması ve *"İlâhî, bu küçücük topluluğu helak edersen, bir daha sana ibadet eden bulunmaz."*[110] diyerek gözyaşlarını ceyhun etmesi neticesinde Yüce Mevlâ onlara nusretini gönderdi, tevfikini yâr etti ve onları gerek sayı bakımından gerekse maddi kuvvet ve imkanlar bakımından daha üstün olan o amansız düşmanlarına karşı galip getirdi. Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu kulluk tavrı ibadetin özünün duâ olduğunu ve duânın da ne derece önemli olduğunu vurgulamakta ve bizlere şunu haykırmaktadır:

İslâm'ın ve Müslümanların kıyamete kadar sürekli bir şekilde aziz olmaları, zaferden zafere koşmaları ve hep galip gelmeleri, şirkin ve müşriklerin zelil ve mağlup olmaları, ancak Müslümanların gerek bollukta gerekse darlıkta Yüce Allah ile sürekli olarak irtibat halinde olmalarına, yani her hâlükârda ibadete ve duâya

---

110 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1384

çok önem vermelerine bağlıdır. Evet Müslümanların ayakta kalmaları kulluklarının ve duâlarının dimdik ayakta olmasına, huzur ve mutluluk dolu bir hayat yaşamaları da kulluğa ve duâya çok önem vermelerine bağlıdır.

Bu bölümü, Üstâd Bediüzzamân Hazretlerinin bu husustaki sözlerini özetleyerek bitirelim:

"Duâ bütün ubûdiyetin rûhudur ve hâlis bir îmânın netîcesidir. Çünkü duâ eden adam, hâl diliyle şöyle demektedir:

Bütün kâinâta hükmeden birisi var ki, benim en küçük ihtiyaçlarımı bilir, en gizli işlerimden haberdardır ve benim en uzak maksadlarımı dilerse ânında temin edebilir. Çünkü O Yüce Zât, benim her hâlimi görüyor ve her sesimi işitiyor. Hem bütün mevcûdâtın bütün seslerini işitip dertlerine derman yaratan bir Yüce Zât var ki, O aynı zamanda benim sesimi de işitir. O Yüce Zât, mâdem her şeyin ihtiyacı görüyor ve gideriyor; öyle ise ben de her türlü ihtiyaç ve taleblerimi yalvarış ve yakarış dolu şu samîmî hâlimle, O'na arz ediyorum ve en küçük işlerimin halledilmesini bile O'ndan bekliyor ve O'ndan istiyorum.

Evet duânın en güzel, en latîf, en leziz ve en hazır meyvesi ve neticesi şudur: Duâ eden adam bu hâliyle, onun sesini duyan, dediklerini dinleyen, derdine derman yetiştiren ve ona merhamet eden bir Yüce Zât'ın olduğunu bilir ve bu bilmek neticesinde bu büyük dünya hanında kendisinin yalnız olmadığını anlar ve bununla huzur bulur. Hem yine duâ hâliyle kendisinin kudret eli her şeye yetişen, sürekli olarak kendisine bakan, onun yanında bulunmakla onu yalnız bırakmayan, onun bütün ihtiyaçlarını gideren ve onun bütün düşmanlarını def'eden bir Kerim Zât'ın huzurunda olduğunu tasavvur eder. Bu sayede ruhuyla büyük bir ferahlık ve kalbiyle büyük bir inşirah duyar ve sonra da dünya kadar ağır da olsalar bütün yükleri üzerinden atıp "Elhamdülillâh"der ve huzur dolu bir hayata mazhar olur. [111]

[111] Bediüzzaman Said Nursî, *Mektûbat*, s.280

2. Duâ'nın Kabul Olmasının Şartları

Duânın Yüce Allah katında müstecab olup kabul edilmesi için, riâyet edilmesi gereken bir kısım şartlar vardır:

1. Duâya hamd ve tesbih ile başlamak.

2. Tevbe edip yüz defa istiğfar etmek ve bununla iç temizliğine ermek.

3. Duânın başında ve sonunda yüz defa salavât-ı şerife getirmek. Çünkü salavât-ı şerîfeyi Allah kabul etmektedir. Kabul edilen iki salavât-ı şerîfe arasında yapılan diğer duâların da kabul edileceği kuvvetle muhtemeldir.

4. Duâyı katıksız, lekesiz ve şartsız bir anlayışla yapmak. Yâni duâyı sırf Allah için ve emredildiği için yapmak.

5. Duâ esnasında, bütün varlığı ve benliğiyle Yüce Allah'a dönmek, O'nun huzurunda olduğu şuuruna sahip olmak ve istediklerini, dertlerini, ihtiyaç ve arzularını bilen, duyan ve gören bir Zât'ın yani Hazreti Allah'ın karşısında olduğunu yakinen bilmek.

6. Âyet ve hâdislerde geçen me'sûr duâlarla duâ etmek.

7. Duâda ısrar etmek.

8. Her hâlükârda haramlardan, bilhassa haram yiyecek- lerden kaçınmak, büyük günahları kesinlikle terketmek ve farzları mutlaka yapmak.

9. Duâ lisanıyla âcizliğini ve hiçliğini itiraf edip, yüce Mevlâ'ya ilticâ etmek ki, bu duânın esasını teşkil eder.

10. Seher vaktinde, sabah namazından sonra, beş vakit namazın arkasında, Cuma, Berât ve Kadir gecelerinde ve Cuma günü icâbet saatinde, Hacerü'l-Esved'i istilâm edip onu öpme esnâsında ve diğer mübârek vakit ve zamanlarda duâ etmek.

11. Mescid-i Haram, Makam-ı İbrahim ve Ravza-i Tâhire gibi mübarek yerlerde duâ etmek. Öyle ise haydi biz de şu Ramazan-ı

Şerif'te: رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ diyelim ve O'ndan rahmet ve kerem, af ve mağfiret dileyelim.

12. Duânın gıyâben olması, yani bir başkasına gıyâben duâ etmek. Zîrâ mü'min başkası için birşey istediğinde, Yüce Allah bir melek gönderir ve o melek o kimsenin mü'min kardeşi için yaptığı duâya: "Âmin; sana da aynısı olsun." diyerek mukabelede bulunur. Yüce Allah da o kimsenin mü'min kardeşi için istediğini kendisine de verir.

Duâ esnâsında ise, şu hususlara dikkat etmek gerekir:

Duâ ederken haddini tecavüz etmemeli. Her türlü takdiri Cenâb-ı Hakk'a bırakıp asla rubûbiyetine karışmaya kalkışmamalı. kusursuz hikmetine itimat etmeli ve rahmetini asla kınamamalı. Yani hayali ve zihni, fikri ve kalbi, özellikle de kalpteki niyeti O'nun hakkında çok temiz ve sâfî tutmalı ve O'nun hakkında, yapılan duâları rahmet, lutuf ve keremiyle kabul edeceğine dâir sürekli olarak hüsn-ü zan sahibi olmalı.

3. Duâların Kabulünü Engelleyen Hususlar

Pek çok kimse duâ etmektedir. Fakat duâların bir türlü kabul edilmediği veya kabul zamanının gelmediği görülüyor. Demek ki, yapılan duâların kabul edilmesini engelleyen bazı hususlar var. Şöyle ki:

1. *Kalpler arasında vahdetin ve ülfetin olmaması.* Yani Müslümanlar arasında ihtilâfın ve bölünmenin olması. Çünkü Cenâb-ı Hak, tevfîkât-ı Sübhâniyesini ancak kalplerde vahdet ve ülfetin hâkim olduğu, kinin öfkenin, hasedin, gıybetin bulunmadığı kimselere ve topluluklara yâr eder. Kalpleri selim ve vicdanları sâfî olanların elinden tutar, onların duâsını kabul eder ve onları başarıdan başarıya koşturur. Çünkü "*Yedullahi mealcemâati*" hakikatine göre, Allah'ın rahmet eli cemâatle beraberdir. Evet Allah

birdir, biri ve birliği çok sever ve ancak birliği ve beraberliği kabul eder ve buna dikakt edenleri başarıya ulaştırır.

2. *Haram kılınan şeylerin yenilip içilmesi, giyilip kullanılması, bakılıp seyredilmesi.* Diğer bir ifade ile helal ve hoş olan şeylerle yetinilmemesi. Bu husus duların kabulünde çok ciddi bir engeldir. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'da:

إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ *"Allah ancak müttakî olanlardan kabul eder."* (Mâide Sûresi, 27) buyurduğu gibi, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de:

وَلاَ يَصْعَدُ إِلَى اللّٰهِ إِلاَّ الطَّيِّبُ *"Allah'a, ancak temiz, helal ve hoş olan amel yükselir."*[112] buyurmuştur.

Bu konuda çok düşündürücü olan diğer bir hadîs-i şerif de, Müslim'in Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği hadistir. Meâli şöyledir:

"*Ey İnsanlar, Şüphesiz ki Allah tayyibtir. Tayyibten başka bir şeyi kesinlikle kabul etmez. Allah Mü'minlere de Rasüllerine emrettiği şeyleri emrederek*: *'Ey Rasüller, Helâl olan şeylerden yeyin ve sâlih amellerde bulunun. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı pekâlâ bilirim.* (Mü'min Sûresi, 51), (Başka bir âyette ise): *"Ey İmân edenler, Size verdiğim rızıkların helâl* ve *hoş olanlarından yiyin."* (Bakara Sûresi, 172) buyurmuştur. Sonra Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şunları söyledi: "*Bir kimse hak yolunda sefere çıkar. Saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış olduğu bir hâlde ellerini semâya uzatarak, Yâ Rabbi, Yâ Rabbi, diye duâ eder. Halbuki onun yediği haramdır, içtiği haramdır, giydiği haramdır,* (Hâsılı) *kendisi hep haramla beslenmiştir. Bu durumda böylesinin duâsı nasıl kabul edilir ki*?"[113]

Evet bu mesele o derece önemlidir ki, haramla Ka'be'ye giden kimse "*Lebbeyk*" deyip telbiye getirmeye başladığında, hemen

---

[112] Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VIII, 178
[113] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 703

bir Melek gelir ve o kimsenin telbiyesine karşılık olarak "*Lâ lebbeyk velâ sa'deyk= Lebbeyk'in de sa'deyk'in de senin olsun. Senin bu yalvarışının ve bu teslimiyetinin Allah katında hiçbir değeri yoktur.*" diyerek mukâbelede bulunur.

Bir defasına Sa'd ibni Ebî Vakkâs (radıyallahu anh), "Ey Allah'ın Rasûlü, benim için duâ ediniz de, Allah benim duâmı kabul etsin." recâsında bulununca, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: أَطِبْ مَطْعَمَكَ تَكُنْ مُسْتَجَابَ الدَّعْوَةِ "*Yediklerini temiz ve helâlından yap ki, duâsı müstecab olanlardan olasın.*"[114] tavsiyesinde bulunmuştu.

3. *Günahlara devam edilmesi.* Nitekim, "*Günahların terk edilmesi başlı başına bir duâdır.*" denilmiştir.

4. *Amellerin sâlih olmaması.* Nitekim:

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ "*O'na, ancak güzel ve temiz olan kelimeler yükselir ve onu ancak amel-i sâlih yükseltir.*" (Fâtır Sûresi, 10) âyet-i kerîmesi, duâlar için de geçerli olan çok önemli bir esası ifade etmektedir.

Bundan anlaşılıyor ki, tevhid, tehlil, tesbih ve duâ gibi en yüce kelimeler bile Allah'a tek başlarına yükselemiyorlar. Bu kelimeleri ve sözleri Allah'ın huzuruna yükselten sâlih ameldir. Çünkü ağızdan çıkan sözler, ancak eylemle değer kazanır.

5. *Emr-i bilma'rûf ve nehyi ani'l münkerin yapılmaması.* Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususla ilgili olarak meâlen şöyle buyurmuşlardır: "*Nefsimin elinde olduğu Allah'a yemin olsun ki, siz ya mârûfu* (İslâm'ın ve aklın iyi gördüğü şeyleri) *emreder ve münkeri* (İslâm'ın ve aklın çirkin gördüğü şeyleri) *de yasaklarsınız veya Allah yakında nezdinden sizin üzerinize bir azap gönderir. Sonra siz O'na* (durmadan) *duâ edip yalvarırsınız, ama artık duâlarınız kabul edilmez.*"[115]

---

114 Sâbûnî, *Muhtasar Tefsîr-u İbn-i Kesir*, I, 149
115 Tirmizî, *Sünen*, IV, 468

6. *Sadece sıkıntılı hallerde duâ edilmesi, rahat ve bolluk hâllerinde ise duânın unutulması.*

7. *Duânın ağızla yapılması, kalpten ve içten gelmemesi. Duâ esnâsında kalbin boş şeylerle meşgul olunması.* Halbuki Yüce Mevlâ kalbin sadece kendisine teslim olmasını, sadece kendisine teveccüh etmesini ve ciddi bir aşk, şevk ve iştiyakla ve ihtiyaç duyarak kendisine yönelmesini ister ve kullarından bunu bekler.

8. *Duânın kabul edilmesi için gerekli olan daha başka şartların ve zeminin oluşmaması ve bulunmaması.*

İşte bu gibi hususlar, yapılan duâların Allah katında kabul edilmesine perde olurlar.

4. Her Şey Hamd, Tesbih ve Duâ Hâlindedir

Bütün kâinattan İlâhî dergâha yükselen duâdır. Her şey âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'a hamd etmekle birlikte O'nu tesbih ederken aynı zamanda O'na duâ da etmiş oluyor.

Evet her şey ya istidât diliyle duâ etmektedir ki, bitkilerin ve hayvanların duâsı böyledir. Meselâ: Bitkiler, Cenâbı Feyyâz-ı mutlaktan bir suret talep ediyor; yaşamayı, gelişmeyi, neslinin devamını ve Esmâ-ı Hüsnâya mazhar olmayı istiyorlar. Veya her şey fıtrî ihtiyaç diliyle duâ etmektedir ki, her canlı bu şekilde duâda bulunmuş oluyor ve bu şekildeki duasıyla iktidarları dâhilinde olmayan zarûrî ihtiyaçlarını ve hayatlarının devamı için gereken rızıklarını istemiş oluyor. Veya ıztırâr diliyle yapılan duâdır ki, darda kalan her bir rûh sâhibi kat'î bir iltica ile duâ eder, şefkatli olan Yüce Rabbine sığınır, Yüce Mevlâ'sına teveccüh eder ve derdini O'na açıp kurtuluşu O'ndan bekler. İşte bu üç türlü duâ bir mâni olmazsa dâima makbuldür.

Dördüncü kısım bir duâ daha vardır ki, biz insanların duâsıdır. Bu da fiilî ve hâlî, kalbî ve kavlî olmak üzere ikiye ayrılır. Meselâ,

sebeplere teşebbüs bir fiilî duâdır. Sebeplerin bir araya gelmesi, neticeyi meydana getirmek için değil; belki, Cenâbı Hakk'ın rızasını almak için güzel bir vaziyet almaktır. Meselâ: Çift sürmek, rahmet hazinesinin kapısını çalmaktır. Ders çalışmak da hikmet, ilim ve rahmet hazinelerinin kapılarını çalmaktır. İkinci kısım ise, maddî sebeplerle elde edilemeyecek neticeleri dil ile, kalp ile istemektir. Hem de yüce bir Zât'ın duâlarını dinlediğini ve isteklerine icâbet edeceğini bilme şuuru içinde istemektir. Nitekim duâ eden adam, az dikkat ederse bunun böyle olduğunu rahatlıkla hisseder ve anlar.

Öyle ise ey nefsim ve ey gözümün nûru olan neslim! Zaman geçirmeden hemen kalk da, isteklerini ve ihtiyâçlarını gerekli olan şartlar dâhilinde hem hâl hem de söz diliyle Yüce Allah'ın rahmet dergâhına arzet; tâ sen hep azîz ve kerîm olarak yaşayasın. Hem sakın O'ndan başkasına yalvarıp yakarayım deme; aksi takdirde sana fakirlik kapısı açılır ve sen hepten zelil ve perişan olursun.

5. Tazarrû ve Niyâz

1. Tazarrû ve niyâz: Yumuşayıp yalvarmak ve kibri atıp Hakk'a boyun eğmektir. Fâniliğini, âcizliğini, zilletini, küçük- lüğünü, ihtiyacını, kusurunu ve noksanını görüp anlamak, isyanlarına tevbe etmek ve isyandan kaçıp Yüce Gufran'a sığınmak demektir.

Tazarrû ve niyazın zıddı şımarıklıktır, kayıt tanımamak ve âkıbeti hakkında endişe duymamaktır. Helâl ve haram demeden zevk ü safaya dalmak, keyf çatmak ve gönlünce yaşamaktır.

İnsanı tazarrû ve niyaza sürükleyici bazı hâller vardır. Meselâ:

a. Âcizlikten, ihtiyaçtan, noksandan ve kusurdan ibaret olan asıl mâhiyetini idrak etmek.

b. Nefsin tuğyanını ve azgınlığını, istediklerini vermemekle kırmak ve böylece heveslerin feveran ve galeyânını teskîn edip dindirmek.

c. Sayısız nimetlerle donatıldığının dâimâ farkında olmak ve bu nimetlerin Yüce Yaratıcı tarafından verildiğini anlamak.

d. Âlemlerin rabbi olan Yüce Allah'ın, bolluk da verse darlık da verse, kulunu imtihan etmek için verdiğini; insanın bolluk halinde şükretmesi, darlık hâlinde ise sabretmesi gerektiğini anlamak ve muktezasınca amel etmek, bollukta şımarmamak ve darlıkta şikayette bulunmamak. Yani suçlarını görmek ve suçlarını derhal terk edip tevbe ile Yüce Allah'ın engin rahmetine dönmek, salâha girmek ve huzura kavuşmak.

e. Yaptıklarının yanına kâr kalmayacağını bilmek, er veya geç Yüce Rabb'in huzuruna varacağını ve iğneden ipliğe her şeyden hesâba çekileceğini düşünmek.

İşte bütün bunlar, insanı sürekli olarak tazarrû ve niyazda bulunmaya sevkeden son derece ciddî faktörlerdir.

***

2. Günümüzde ciddî bir şekilde eskiye hasret bulunmaktadır. Hattâ bazılarımız o hâle geldi ki, başkalarının şöyle dursun; kendi yaptıklarımıza bile hasret duymaya başladık. Diğer bir ifade ile günümüzde gerek duâ ve münâcât hususun da, gerek sâlih amel noktasında gerekse yüce değerlere sahip çıkma konusunda ciddî bir gevşeme ve çözülme göze çarpıyor. Bu durumda ise, "Hani o aşklı Kur'ân ve cevşen okuyuşumuz? Nerede o iştiyaklı namaz ve heyecanlı tesbîhât yapışımız? Nerede durmadan koşturduğumuz ve eserleri dikkatle okuduğumuz o şevkli günler?" diyor ve için için hasret ve nedâmet gözyaşları döküyoruz.

***

3. Muhtaç gönüllere hizmet götürmeyi yaşama prensibi hâline getirenler, dâimâ tazarrû ve niyâz hâlinde bulunmalıdırlar. Meselâ:

a. Beş vakit namazı imkânlar el verdiği ölçüde vaktinde, cemâatle ve tâdil-i erkânına riâyet ederek kılmalı.

b. Namazın arkasındaki duâları ve tesbihleri özenle yapmalı.

c. Haramları terkedip farzları yerine getirmeli ve meşrû dâiredeki zevklerle yetinmeli.

d. Her gün bir miktar Kur'ân okumalı.

e. Her gün istiğfâr, duâ ve münâcatta bulunmalı.

f. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile sık sık irtibat hâlinde olmalı ve Ona sık sık salât ve selâm göndermeli.

g. Kur'ân-ı Kerîm çizgisinde ve sünnet-i seniyye dâiresinde hayat sürdürmeye azamî derecede gayret göstermeli.

... Ve Keşke

✓ Keşke az konuşsa, az uyusa, az yese ve az içse idim. Fakat çok Kur'ân okusa, çok hadis öğrense ve çok fıkıhla uğraşsaydım ve öğrendiklerimi hem tatbik etseydim, hem de etrafıma neşretseydim. O kadar ki, Cenâbı Hakk'ın Esmâsını, Kur'ân-ı Kerîm'i ve Sünnet-i Nebeviye'yi her hâliyle neşreden âdeta bir dil kesilseydim.

✓ Keşke başta kendi nefsimi terbiye etse idim. Fakat kendimle yetinmeyip neslin de terbiye ve ıslahı istikâmetinde gayret gösterse idim. Öğrendiklerimi hemen gidip çevrem- dekilere anlatsa ve etrafa tebliğ etseydim.

✓ Keşke sadece şahsî noksan ve kusurlarımı görseydim ve onların telâfisi için çalışsaydım. Fakat benden gayri hiç kimsenin noksan ve kusurlarına bakmasa idim. Hatta görmese, dinlemese ve düşünmese idim.

✓ Keşke kimseye karşı içimde gıll-ü gış (iç dedikodusu) olmasa idi, kimseye kin beslemeseydim ve hiç bir Müslümanla münâkaşa etmeseydim.

✓ Ne kadar da sık dokuyorum. Keşke bunu kendi nefsim için yapsaydım da başkaları için çok müsâmahalı davransaydım.

✓ Keşke kendimi büyük görmeseydim ve büyüklere âit tavırlara girmeseydim. Bir mecliste kavlen ve fiilen hâkim olan ben olmasaydım. Her zaman ve her yerde ferdlerden bir ferd olsaydım ve ancak sorulunca veya müsaade edilince konuşsaydım. Bunun dışında ise hep sükût etseydim.

✓ Keşke îmân esaslarını, Kur'ân hakîkatlerini ve sünnet düsturlarını hem dilimle, hem de hâlimle neşretmeyi hayatımın gâyesi yapsaydım ve öyle yaşasaydım.

✓ Keşke Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Sahâbe-i Kirâm'ı *(radıyallahü anhüm)* çok iyi tanısaydım. Onları candan sevseydim ve her hususta onlara benzemeye çalışsaydım.

✓ Keşke her şeyimde sadece Yüce Allah'ın rızâsını gözetseydim ve mükâfât olarak onun rızâsıyla yetinseydim.

✓ Keşke Yüce Allah'ı gereği gibi "**Rahmân ve Rahîm**" olarak, "**Gaffâr ve Settâr**" olarak tanısaydım da; bu hüsn-ü zannımla her iki âlemde kurtuluşumu garantilemiş olsaydım.

Yirmi Dördüncü Ölçü
ŞÜKÜR VE HAMD

1. Şükrün Mânâsı

Şükrün lügat mânâsı yapılan iyiliğe karşı memnun olduğunu bildirmek ve iyiliği yapan zatı imkanlar ölçüsünde razı edecek şekilde mukabelede bulunmak, yani O'na teşekkür etmektir. Şükrün terim mânâsı ise, Yüce Allah'ın ihsan ettiği iyiliklerinden ve inam ettiği nîmetlerinden hoşlanmak, memnun olmak ve bu memnûniyetini kalp, beden ve dil ortaklığıyla veya bunlardan sadece biriyle îlân ve izhar etmek ve bildirip göstermektir. Şükür, sadece nîmeti anlamak ve nîmetin lezzetini sezmek olmayıp o nîmeti veren mün'imi tanımak ve inam ettiği nîmet karşılığında O'na tazimde ve hürmette bulunmaktır.

Şükrün zıddı nankörlüktür. Yani nîmetin nîmet olduğunu bilmemek, o nîmeti vereni tanımamak, o nîmete karşı lâubâli olmak ve onu gereksiz yerde harcamaktır. İşte insan, nîmeti nîmet olarak görmediğinden, yani başkası tarafından kendisine yapılmış bir iyilik olarak düşünmediğinden; o nîmeti gönderen Yüce Zât'ı, tanımadığından ve böyle bir zatı kabul etmediğinden dolayı kâfir olmuş ve kendisine kâfir denilmiştir.

Şükür, sayısız nîmetlerin yalnız Yüce Mevlâ'ya âit olduğunu ve O'nun dilemesiyle ve yaratmasıyla insana gelip ulaştığını bilip, mâbûd ve meşkûr olarak O'nu tanımak, O'nun emir ve nehiylerini öğrenip sadece O'na ibadet ve O'na kulluk etmek ve küfrün, şirkin, nankörlüğün, cehâlet ve gafletin ise her türlüsünden kaçınmaktır.

Gerçek şükür gerek Yüce *Mün'im*'e gerekse nîmetlerine karşı şirk ve küfrandan vazgeçip O'na tevhid ile îmân etmek, muhabbet ile ibâdet ve itaat etmek ve O'nun büyüklüğünü her yerde ilan edip O'nu başkalarına tanıtmaktır. Ve işte en büyük şükür de budur. Yani gerçek şükür, nîmetten ziyade o nîmeti gönderen sonsuz kudret ve engin rahmet sahibi olan Yüce Allah'ı görmek ve O'na şükür etmekten âciz olduğunu anlamak ve sadece O'na minnettar olmaktır.

Nitekim Dâvûd (aleyhisselâm) "Ya Rabbi! Sana nasıl şükredeyim? Halbuki şükür de Senden gelen bir nîmettir." diye dua ettiğinde; Cenâb-ı Hak O'na "İşte şimdi (gerçek mânâda) bana şükrettin." diye vahyetti. Yine, Mûsâ (aleyhisselâm) münâcâtında "Ey Mâbûdum! Sen Âdemi kudret elinle yarattın. Şunu yaptın, bunu yaptın. Acaba Sana nasıl şükretti?" deyince; Cenâb-ı Hak: "O (nîmetler) nun benden olduğunu bildi. İşte onun o bilmesi bana teşekkür etmesidir."[116] diye mukabelede bulundu.

"Hak Dîni Kur'ân Dili" tefsîrinde geniş bir şekilde anlatıldığı gibi; şükür kelimesiyle aynı mânâya gelen, fakat aralarında cüz'î de olsa farklar bulunan bazı kelimeler vardır. Hamd ve medih kelimeleri gibi.

Hamd: İsteğe ve irâdeye dayalı olarak ve bir güzelliğe karşı yapılan güzel bir anış ve bir övgüdür. Bu noktada hamd kelimesi kısmen medih kelimesiyle, kısmen de şükür kelimesiyle birleşir. Hamd güzel ve ciddi olarak övmek mânâsına geldiği gibi güzel ve ciddi bir şekilde övülmek mânâsında da kullanılır.

---

116 Gazalî, *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn*, IV, 80

Medih: Hayatı, irâdesi ve dilemesi olana da olmayana da yapılır. Güzel bir inci, güzel bir at, verimli bir ağaç medhedilebilir. Fakat bunlara hamdedilmez. Hamd bunları ihsan eden irade ve ihtiyar sahibine yapılır. Yani O'nun ilmine, keremine, cömertliğine, kudretine, hikmetine ve rahmetine yapılır. Güzel olan endamına hamd yapılmaz. Bundan başka medih, iyilikten evvel yapıldığı gibi iyilikten sonra da yapılabilir. Hamd ise iyilikten önce yapılmaz. Mutlaka iyilikten sonra yapılması gerekir. Şu kadar var ki, hamdin gerçekleşmesi için yapılan iyiliğin mutlaka hamdeden kimseye ulaşması şart değildir. Yâni başkasına yapılan bir iyilikten dolayı da o iyiliği yapan zata hamdedilebilir.

Şükür kelimesine gelince şükür, övmek mânâsıyla alâkalı olan medih ve senâ kelimelerini de tazammun eder ve onların da mânâlarını içerir. Şükür kelimesinde iyiliğin şükredene yapılmış olması şarttır. Zîrâ şükür, gelmiş olan bir nîmete kavlen, kalben veya fiilen o nîmeti veren zata saygı ve hürmetle mukabelede bulunmak, ondan memnun olmak ve memnun olduğunu açığa çıkarmaktır. Kavlen yapılmayıp da sadece fiilen veya sadece kalben yapılan şükür medih olmadığı gibi hamd de değildir. Lâkin şükür dil ile kavlen yapıldığı vakit bu şükür aynı zamanda hem hamd hem de medih olur ve böyle bir hamd de şükrün başıdır. İnsanlara da şükür yapılabilir. Meselâ: Anaya-babaya iyilik yapmak ve itaat etmek onlara teşekkür etmektir. İlmiyle âmil olan İslâm bilginlerine ve diğer büyüklere saygı göstermek, onlar vasıtasıyla sağlanan faydalara karşı onlara teşekkür etmektir. Arkadaşlarımıza karşı mürüvvetli olmamız da, onlara karşı yapılan bir teşekkürdür.

2. Şükrün Mâhiyeti

Cenâb-ı Hakk'ın yüce zâtının kibriyası ve nîmetlerinin bolluğu karşısında yapılması gereken kulluğun ve gösterilmesi gereken mukabelenin mahiyeti sâfi bir îmân ile hâlis bir şükürdür. İman

ile şükrün temelinde ise O'nun Yüce Zatına karşı şirk koşmamak ve nankörlükte bulunmamak vardır. Çünkü bir kirazı veya bir inciri yiyen ve *"Elhamdülillah"* diyen kimse o şükür ve hamd ile ilan eder ki "o kiraz veya o incir doğrudan doğruya kudret elinin yâdigârı ve doğrudan doğruya rahmet hazinesinin hediyesi ve ikramıdır." İşte böylesine bir şuur aslında bir itikat meselesidir. Ve böylesine bir îtikat ile de gerçek mü'min her şeyi Yüce Yaratıcı'nın kudretine teslim ediyor ve her şeyde O'nun engin rahmetinin cilvesini görüyor ve biliyor demektir ki, hakiki olan îmânını böylesine hâlis ve şuurlu bir şükürle ilan ediyor.

Şükrün mâhiyetinde Yüce Allah'ın Rabbanî icraatlarını ve Rahmanî faaliyetlerini düşünüp O'nun mukaddes zatının celâline ve münezzeh saltanatının azametine yaraşır bir şekilde aklen kabul etmek, kalben memnun olmak ve O'na lisanen hamdetmek vardır. Hem şükrün temelinde iz'an ve irfan ile şuur ve basiret vardır. Mü'min olan bir kimse iz'anını ve irfanını genişletmesi ve derinleştirmesi oranında şükrünü genişletir ve derinleştirir. Öyleki, nîmetlerin hem hepsine birden hem herbirine ayrı ayrı olmak üzere ve hem de zaman fevtetmeden şükür borcunu îfâ eder. Hem şükrün temelinde ve başlangıcında tezekkür ve tefekkür vardır. Zîrâ, ancak bu hasletlere sahip olanlar gerçek şükür mertebesine ulaşır ve teşekkür etmesini bilirler. Şükürsüz- lüğün ve nankörlüğün temelinde ise cehalet, gaflet ve gurur vardır.

Yüce Allah'ın gerek celâli ile yani adâleti ile tecellisi olsun, gerekse cemâli ile yani rahmetiyle tecellîsi olsun; her iki tecelli de bizim için nîmettirler. Çünkü hem cemâlinden korkmak ve cemaline müştak olmak suretiyle, hem de bize ihsan ettiği nîmetlerini kesmesinden korkmak ve ikram ettiği lütuflarının devamını istemek sayesinde mukaddes zatını tanımış, sevmiş ve O'na itaat etmekle şükürde bulunmak lüzumunu duymuş ve kavramış oluruz.

3. Nîmetin Çeşitleri ve Şükrün Kısımları

Cenâb-ı Hak, *"Siz Allah'ın nîmetlerini saymaya kalksanız, onları sayamazsınız* (ve onları saymaya gücünüz yetmez.)" (İbrahim Sûresi, 34) buyurduğu gibi sahip olduğumuz nîmetler pek çoktur.

Cenâb-ı Hakk'ın biz kullarına bol bol ihsan ettiği ve bizi kuşattığı nîmetler zahir ve bâtın yani, dış ve iç nîmetler olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Zâhir nîmetler: Peygamberlerin gönderilmesi, kitapların indirilmesi, İslâm'ın zuhuru, İslâm'ın kabulü ve tatbiki, düşmanlara karşı ehl-i îmâna ilâhî yardımın gelmesi, İslâm'da sadâkâtla sebat edilmesi, suret güzelliği, göz, kulak, dil, vb. uzuvların yerli yerince konulması, başkalarının muttalî olduğu nîmetler vb. dünya nîmetleri....

Bâtın nîmetler: Meleklerin yardımı, âhiret nîmetleri, ruhlara gelen nur ve feyiz, başkalarının muttalî olmadığı ayıpların ve kötülüklerin örtülmesi, şuur, mârifet ve muhabbet yerleri olan vicdan, akıl ve kalb gibi çok hassas bazı duygu ve latîfelerimiz vb. Ancak bütün nîmetlerin ve ikramların içinde çok büyük, çok mühim ve çok hayatî bazı nîmetler vardır ki; çeşit olarak ve örnek olarak onlardan bir kısmını kendilerine yapılması gereken şükürleriyle birlikte şöyle sıralayabiliriz:

a. Yüce Mevlâ'nın kalbimize koyduğu imân ve hidâyet nîmeti ki, aklı başında, kalbi yerinde ve basîreti açık olan bir insan için bundan daha büyük bir nîmet düşünülemez. Böyle bir nîmet mukabilinde cihanlar dolusu fedakârlıklar da yapılsa değer ve hadd-i zatında bir şey yapılmış da sayılmaz. Bu nîmetin şükrü îmânını ve hidâyetini sürekli olarak yenilemek, onu inkişâf ettirmek, herşeye rağmen sebat ve metânet gösterip gevşekliğe ve ümitsizliğe kapılmamaktır.

b. Kur'ân-ı Kerim'in insanlığın dünyevî-uhrevî saâdetini tekeffül eder mâhiyette bir hidâyet kaynağı ve bir kılavuz kitabı

olarak indirilmesi ve onu indiren Yüce Allah'ın tanınmasıdır. Bu nîmetin şükrü Kur'ân-ı Kerim'in hem lafzını öğrenip onu her gün okumak, hem de mânâsını ve ihtivâ ettiği esas ve hakîkâtlerini anlayıp muktezâsınca amel etmek ve onları âlemin her tarafına duyurmaya çalışmaktır.

c. Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak yâni güzel bir örnek, ve sağlam bir rehber ve aldatmaz bir lider olarak gönderilmesi ve Onu âlemlere rahmet olarak gönderen Yüce Allah'ın tanınması, bilinmesi ve îman edilmesidir. Ayrıca Sevgili Yüce Peygamberimize şefâat-ı uzmanın verilmesi de son derece büyük bir nîmettir. Bu nîmetlerin şükrü o Yüce Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tasdik etmek, O'nun siyer-i seniyyesini okuyup tanımak, O'nu sevip emânet olarak bıraktığı Kur'ân-ı Kerîm'e itaat ve sünnet-i seniyyesine ittibâ etmek ve Ona salat-ü selâm getirmektir.

d. Bizim insan olarak, yani akıllı, îmânlı, şuurlu ve hayalı, kalp ve vicdan sahibi, mârifet ve muhabbet ehli olarak yaratılmamız, farklı ve üstün nîmetlerle ve hasletlerle bizi süsleyen ve mümtaz hâle getiren Yüce Mevlâ'yı tanımamız ve O'nu sevmemizdir. Bu küllî ve gayet derecede üstün ve kıymetli olan nîmetlere şükür ise, bunları yerinde kullanmak, bunları inkişaf ettirmek ve bunlar sayesinde gerçek insanlık semâsına yükselmektir.

e. Göklerin ve yerin nizamlı bir şekilde yaratılması, gece ve gündüzün bahar ve mevsimlerin düzenli bir şekilde birbirini takip etmesi; akıl, basîret, tefekkür, tezekkür ve ibret ehli olanlar için gayet büyük ve son derece önemli nîmet, alâmet ve âyetlerdir. İnsanlara düşen gerek âfâkî gerekse enfüsî âlemlerinde cereyan eden bunca nîmetler ve âyetler karşısında akıllarını, kalplerini ve onlara bağlı bütün melekelerini toplayarak bu hâdiselerin içyüzünü ve demek istediklerini anlamak, onların gerçek yüzlerini görmek ve kendilerini hikmetli ve dengeli bir şekilde yaratan ve

dizginlerini elinde tutan Yüce Allah'ı tanımak ve O'nu başkalarına tanıtmaktır. Evet,

خُلِقَ ٱلأَشْيَاءُ لِأَجْلِ ٱلإِنْسَانِ وَ خُلِقَ ٱلإِنْسَانُ لِأَجْلِ الرَّحْمَانِ *"Eşyâ, insan için, insan da yüce Rahman için yaratılmıştır."* sırrınca pek çok eşya ve hâdiselerin insanın emrine musahhar kılındığını gözlerimizle görüyor, kulaklarımızla duyuyor, aklımızla anlıyor ve kalbimizle güzelce kavrıyoruz. Bütün bunların şükrü ise, himâyemize hem birer nîmet hem de birer emânet olarak verilen bu nîmetlere aldanmadan bunların tümünü, kulu ve kölesi olduğumuz Yüce Allah'a vermek, bunları O'nun yolunda kullanmak ve bunlardan ancak O'nun rızası istikâmetinde ve O'nun nâmıyla istifâde etmektir.

f. Âhiretin yaratılmış olması, öldükten sonra tekrar dirilmenin hükme bağlanması, bizim insan olarak tekrar diriltilip ebedlere doğru sevkedilişimiz, cennetle ve Cenâb-ı Hakk'ın cemâliyle müşerref kılınışımız, asla unutulmayacak ve gayet çaplı olan birer nîmettirler ki, bu nîmetlerin şükrü, bize emânet olarak verilen duygu ve latîfelerimizi hakîkat ilminin projektörleri altında ve İslâm terbiyesinin sıcak yuvasında inkişaf ettirip, cennette Yüce Mevlâ'ya muhatap olma liyâka- tini kazanacak şekilde geliştirmek ve O'na muhatap olmaya ehliyet kazanmak için var gücümüzle çalışmaktır.

g. Işıkların, havaların, suların, yiyeceklerin, meyvelerin, tatların, kokuların ve renklerin her birisi bizler için ayrı ayrı ve son derece lüzumlu ve zarûrî birer nîmettir. Cenâb-ı Hak kibriyâ ve azametini, kudret ve şefkatini ilim ve hikmetini, irade ve meşîetini, celal ve cemâlini, haşmet ve rahmetini göstermek için eşyayı böylesine muhtelif ve müteaddit şekil ve suretlerde yaratmış ve bütün bunlarla hem kendini bize tanıtmayı, hem de bizim kendisini tanıyıp itaat etmemizi murat etmiştir. İşte biz de şükür olarak bütün bu nîmetlere karşı kör, sağır, dilsiz, kalpsiz ve akılsızlar gibi nankörlükle, şirk veya tekzip ile değil; îmân, tasdik, mârifet,

muhabbet, hamd ve şükür ile mukâbele etmeli ve kendimizi O'na sevdirmeye çalışmalıyız. Bunun da özeti bize verilen nîmetleri helal dairesinde, O'na itaat ve daha çok ibâdet etmede ve İslâm adına yaptığımız cihad ve hizmette daha kuvvetli olmada kullanmak, o nîmetler yüzünden haramlara girmemek ve onları haram yerlerde kullanmamaktır.

Hâl böyle iken bazıları açıkça, bazıları da gizlice bu nîmetlerin, ihsanların ve lütufların birer nîmet ve birer lütuf olduğunu, bunları Cenâb-ı Hakk'ın yarattığını ve O'nun bir ikrâmı olduğunu inkar etmekte, nankörlükte bulunmakta ve sonunda elbetteki azabı hak etmektedirler. Halbuki aklı başında ve vicdanı yerinde hangi kimse vardır ki; kör gözlere, sağır kulaklara ve kalın kafalara bile girecek kadar bol ve parlak olan ve kendilerini her an hissettiren bunca nîmetleri yalanlasın ve bu nîmetleri ihsan eden Yüze Allah'ı tanımasın. Hiç böyle bir şey olur mu? Kaldı ki sayısız nîmetlere karşı bizim çok daha canlı ve şuurlu bir şekilde mukabelede bulunmamız gerekmektedir.

Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün Sahâbe-i Kirâm'a Rahman Sûresi'ni okumuştu. Ancak onlardan beklediği yüksek huşyarlığı ve canlılığı göremeyince onlara şöyle ıtapta bulundu: Ben bu Rahman Sûresi'ni baştan sona cin gecesinde Müslüman cinlere okudum. Onlar sizden daha güzel muhabelede bulunuyorlardı. Çünkü her ne zaman:

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ "(Ey insanlarla cinler!) *Rabbinizin hangi nîmet ve lütuflarını tekzip edip yalanlıyorsunuz?*" âyetini okuduysam o cinler hepsi bir ağızla, لاَ بِشَيْءٍ مِنْ نِعْمَتِكَ رَبَّنَا نُكَذِّبُ، فَلَكَ الْحَمْدُ *"Hayır; Senin nîmetlerinden hiçbir şeyi yalanlamıyoruz; ey Rabbimiz! Her türlü hamd sana âittir."* diyorlardı.[117] Yâni onlardaki huşyarlığı sizde göremiyorum dercesine, Sahâbe-i Kirâma itapta ve onları ikazda bulunmuştu.

---

[117] Tirmizî, *Sünen*, V, 399

Şükrün kısımlarına gelince, Abdulkâdir-i Geylânî (kuddise sirruhû) *"Fütûh'ul Gayb"* adlı eserinde der ki: Şükür ya dil ile ya kalp ile veya uzuvlarla olur.

Dil ile şükür, nîmetin yüce Allah'tan olduğunu itiraf ve nîmeti yaratıklara izâfe etmeyi terk eylemektir. Nîmeti ne kendine ne gücüne ne kazancına ne de başkalarına isnad etmemektir. Çünkü sen de onlar da hep o nîmet için sebepler ve aletler hükmündesinizdir. Onu kısmet eden, gönderen, îcat eden, ve seni onunla meşgul eden, hakiki illet ve gerçek sebep olan Azîz ve Celîl olan Yüce Allah'tır. Kâsim O, Mu'tî O, Mûcid O'dur. Öyleyse şükre en lâyık olan ve şükür kendisinin hakkı olan sadece Yüce Allah'tır. Hediyeyi getiren uşağa bakılmaz; gönderen efendiye bakılır. Bu bakışı bilmeyenler hakkındadır ki:

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ *"Dünya hayatından sadece dış yüzü bilirler. Âhiretten ise onlar tamamen gâfildirler."* (Rum Sûresi, 7) buyurulmuştur. Evet, zâhire, sebebe bakıp da ilmi ve mârifeti sebeplerden ilerisine geçmeyen câhildir, noksandır, aklı kısadır. Çünkü, akıllı olan kimseye akıllı denilmesi, âkibeti görmesi îtibariyledir.

Kalb ile şükür: Sende olan nîmetlerin hepsinin, açıkta olsun-gizlide olsun, gerek hareket halinde iken gerekse sükûnet halinde iken eline geçen menfaatlerin ve nail olduğun lezzetlerin cümlesinin başkasından değil; ancak Yüce Allah'tan olduğuna sürekli inanman ve O'na sağlam bağlanıp O'nunla devamlı irtibat hâlinde olmandır. Öyle ki dil ile yapılan şükür kalbindeki şükrün tercümanı olsun. O kadar ki senin nazarında Allah'tan başka hiçbir Mün'im kalmamalı.

Uzuvlarla yâni bedenle yapılan şükre gelince; bütün uzuvlarını Yüce Allah'a itaatle hareket ettirmen ve kullanmandır. Öyleyse Allah'tan yüz çevirmeyi andıran hiçbir hususta yaratılmışlardan hiçbirine icabet etmemen lazım gelir ki, bu nefse de, heva ve

heveslere de, iradeye de, ümniyye ve kuruntulara da ve sair yaratıkların tümüne de şamildir. Bunun mânâsı Yüce Allah'a itaati asıl ve matbû, mahlukata itaati ise fer'î ve tâbî kılmaktır ki başka türlü yaparsan cebbar ve zalim olur ve Allah'ın hükmünün gayriyle hükmetmiş sayılırsın. Böylelerin ise kötü akibetleri bellidir. Hafizanallah.

4. Şükrün Önemi ve Fazîleti

a. Şükür o kadar önemlidir ki sabırla birlikte îmanı teşkil ederler. Yani îman iki parçadan ibaret olup birisi sabır diğeri de şükürdür. Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyetle ve ısrarla ifade edildiği gibi sonsuz merhamet ve şefkat sahibi olan Yüce Yaratıcı'nın kullarından istediği en mühim iş şükürdür. Bu yüzdendir ki Yüce Rabbimiz en şerefli kitabı ve hitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'de gayet ehemmiyetle şükre dâvet etmekte ve şükürsüzlüğü şiddetli bir surette tehdit ve tenfir etmektedir.

Hem Kur'ân-ı Hakim şükrü yaratılışın en yüksek gayesi olarak gösterdiği gibi büyük bir Kur'ân mesabesinde olan şu kainat da şükrü âlemin yaradılışının en mühim netîcesi olarak gösteriyor. Hem kâinatın yaratılışına dikkat edilirse görülür ki, kâinatı teşkil eden unsurlar şükrü doğuracak sevimli ve verimli bir şekilde bir araya gelmiş ve yaratılış ağacının en değerli meyvesi olan şükrü meydana getirmiştir. Evet kâinat fabrikasının çıkardığı mahsullerin en kalitelisi ve en değerlisi şükürdür. Şöyle ki:

Önce bütün varlıklar merkezlerinde hayat olduğu halde ve her şey hayata hizmet eder ve hayat için lüzumlu maddeleri yetiştirir bir vaziyette bir daire şeklinde yaratılmıştır. Demek kâinatın yaratılmasındaki gaye, o hayatı meydana çıkarmaktır. Sonra hayat sahibi canlılar, merkezlerinde insan olduğu hâlde, bütün canlılar da O'na hizmetkâr ve musahhar bir vaziyette bir daire şeklinde yaratılmış ki insanlar, canlılara hakim ve sultan kılınarak

canlılardan elde edilmek istenilen netîceler insanda özetlenmiş ve odaklanmış bir durumdadır. Demek Cenâb-ı Hak canlılar içinde insanı seçmiş ve canlılarda istediği şeyleri insanda özetlemiş ve merkezleştirmiştir.

Sonra insanlık âlemi, hatta hayvanlık âlemi de bir daire hükmünde teşkil edilip merkez noktasında rızık tayin edilmiş ve bütün insan cinsinde hatta hayvan cinsinde rızka karşı birer ihtiyaç, iştiha ve aşk duyguları verilip onların hepsi âdeta rızka musahhar birer hizmetçi olarak verilmiş bir vaziyette rızık onlara hükmediyor. Hatta rızkı tanımak, yiyecek ve içecekleri anlamak ve ayırt etmek için ağızlara dil ve dillere de binlerce mânevî ve ince terazicikler yerleştirilmiştir. Demek kâinat içinde en acip, en garip, en zengin, en güzel, en şirin, en kapsamlı, en harika ve en parlak hakikat rızıktır.

Sonra görüyoruz ki, her şey, rızık etrafında toplanıp onu elde etmeye çalıştıkları gibi, rızık dahi bütün çeşit ve kısımlarıyla mânen ve maddeten, hâlen ve kavlen şükür ile ayakta duruyor. Şükür ile meydana geliyor, şükrü yetiştiriyor, şükrü gösteriyor ve şükrü gerektiriyor. Çünkü rızka duyulan iştiha ve iştiyak bir çeşit fıtrî şükürdür. Ve rızıktan alınan zevk ve duyulan lezzet dahi farkına varmadan yapılan bir şükürdür ki, bütün canlılarda bu tür bir şükür etme vardır. Ne var ki, bazı insanlar sapıklık ve nankörlükle o fıtrî şükrün mâhiyetini değiştiriyor ve şükürden şirke giriyorlar.

b. Kendisine yapılan bir iyiliğe karşı insandaki şükür veya teşekkür etme hasleti Cenâb-ı Hakk'ın Şekûr veya Şâkir isimlerinin tecellisidir. Cenâb-ı Hakk'ın Şekûr veya Şâkir isimleri kullarını azıcık ibâdet ve itaatlarına mukabil olarak onları karşılıksız bırakmayarak bol bol sevaplarla mükafatlan- dırması ve fazlasıyla sevindirmesi şeklinde tecelli eder. İşte insandaki şükür veya teşekkür etme anlayışı bu isimlerin tecellisinin ifadesi ve tezahürüdür

Şekûr kelimesi insanlar için de kullanılır. Bu takdirde ise şekûr çok şükreden, bütün gününü şükretmek için sarfeden kalbini itikat ile, dilini itiraf ile ve bütün uzuvlarını yerinde kullanmakla vakitlerinin pek çoğunda şükür ile meşgul olan kimse demektir. Böyle çok şükreden insanlar ise pek azdırlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ *"Kullarım içinde çok şükreden olanlar pek azdırlar."* (Sebe Sûresi, 13) buyurulmuştur.

Evet, Cenâb-ı Hak kulun en küçük bir itâatini ve iyiliğini karşılıksız bırakmadığı hatta fazlından ve kereminden bol bol verdiği hâlde şu insanlara ne oluyor ki Yüce Mevlâ'nın sayısız lütuf ve ihsanına karşı az da olsa şuurlu bir şekilde şükürde bulunmuyor ve nîmetlerini takdir etmiyorlar. Hatta bununla da kalmayıp inkarda, tekzipte ve nankörlükte bulunuyorlar. Bu durum ise biz insanlar için yüz karası bir hâldir. Gerçekten şükreden ne kadar da az insan var. Yüce Mevlâ biz âciz kullarını bağışlasın ve bizleri de çok şükreden azlardan eylesin. Âmin.

Şüphe yok ki, çok şükreden ve çok hamdeden bu az kulların başında Rasûl-ü Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) vardır. Nitekim bir gün Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) vâlidemize: "Ey Âişe! Rasûlüllah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) can çekici hâllerinden gördüğünü bize haber verir misin?" diye sorulduğunda; Hz. Âişe uzun bir müddet hüngür hüngür ağladı ve sonra şöyle dedi: "Onun hangi hâli can çekici değildi ki? O bir gece bana geldi. Beraberimde yatağıma (veya yorganımın altına) girdi. Bedenime dokunacak şekilde bana yaklaştı. Sonra: *"Ey Âişe! Bu gece Rabbime ibâdet etmem için bana izin verir misin?"* dedi. Ben de: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben sana yakın olmayı isterim, muradını da isterim. Fakat izin verdim." dedim. Kalktı; odadaki su kırbasına varıp abdest aldı. Suyu çok da dökmedi. Sonra namaza durdu, Kur'ân okudu ve göğsünü ıslatacak kadar ağladıktan sonra rüku'a vardı, orada da ağladı. Secdeye vardı, orada da ağladı. Öyle ki göz yaşlarının yeri ıslattığını

gördüm. Bilal sabah namazını haber vermeye geldiğinde O'nun bu ağlaması devam ediyordu. Bilâl O'nu bu hâliyle görüp de kendisine: "Ey Allah'ın Rasûlü! Senin gelmiş geçmiş ve gelecek bütün günahlarının (kaymalarının) hepsini Allah bağışlamış olduğu hâlde neden ağlıyorsunuz?" dediğinde, cevap olarak: أَفَلاَ أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا *"Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı? Halbuki Yüce Allah bu gece şu âyeti indirdi:*

إِنَّ فِى خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِأُولِى الْأَلْبَابِ
'Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette ki akl-ı selim sâhipleri için ibret verici delililer vardır.' (Âl-i İmran Sûresi, 190) Sonra da: *'Vay bunu okuyup da bu hususta tefekkür etmeyene.'* buyurdu."[118]

İşte Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu derece çok şükredip hamdettiği içindir ki, ahirette Livâ'ül Hamd sancağı onun eline verilecek ve şükür ile hamdetmek en bariz özelliği olanlar, O'nun sancağı altında haşrolunacaklardır.

c. Cenâb-ı Hak, kendisini îman ve tasdik ile tanıyıp O'na muhabbet ve itaatle şükredelim diye biz kullarını iç ve dış, gizli ve açık pek çok nîmetlerle donatmıştır. Fakat insanımız bu nîmetlere takdir yerine tahkir ile, şükür yerine de nankörlük ile karşılık veriyor. Bu defa Cenâb-ı Hak insanları küfür ve nankörlükten vazgeçirmek ve onları îmân ve şükre sevketmek için başlarına musibet ve azap gönderiyor. Fakat azı müstesna yine kulluk çizgisine ve itaat yoluna gelen olmuyor. Gerçekten insanların ekserisi ne kadar da cahil, nasıl da nankör ve ne korkunç zalimdirler.

İnsan hayatı devamlı bir tahavvül ve sürekli bir cereyan içerisindedir. Öyle ki insan bazen elem dolu bir hayata, arkasından da neşeden geçilmeyen bir saâdete garkolur. Bazen de huzur dolu bir hayata, arkasından da iniltiden geçilmeyen ızdırap ve sıkıntıların hücumuna maruz kalır. Aslında ise bütün bu haller birer

---

[118] M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, II, 484

imtihandır. Cenâb-ı Hak kulundan bollukta şükür, darlıkta ise sabır ister. Şayet kul içinde bulunduğu hâlin muktezasına göre hareket eder ve o halin hakkını verirse, yani bollukta şımarmadan şükür, darlıkta da ümitsizliğe düşmeden sabrederse içinde bulunduğu hâlin gereğini yerine getirmiş ve gerekli olan vazifesini ifâ etmiş olur. Sabretmesi gereken yerde sadece sabırla yetinmeyip sabırla birlikte şükrederse ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve adâletinin tecellisi olan lütuf ve kahırlarını bir görür ve maruz kaldığı musibetin çirkin yüzünün arkasındaki güzel, sevimli ve faydalı netîcelerini düşünürse, böylesine bir şükür hali çok daha güzel ve çok daha geçerlidir. Bu ise elbetteki pek az kimseye müyesser olur.

d. Cenâb-ı Hak, ihsan edip başlattığı hiçbir nîmetini yarıda ve eksik olarak bırakmamıştır ve bırakmaz da. Yeter ki insanlar tamamen nankörlüğe girmesinler. Nîmetin tamamlanması saâdetin tamamlanmasını doğurur. Bunun da şükrü doğurması gerekir. Şükür de tekrar nîmetin hem kemmî hem de keyfî planda ziyadeleşmesine sebeptir. Böylece,

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِى لَشَدِيدٌ "*Şükrederseniz sizi* (nîmetinizi) *artırırım, eğer nankörlükte bulunursanız, benim azabım çok şiddetlidir* (bilesiniz)." (İbrahim Sûresi, 7) hakîkati ortaya çıkmış olur.

Evet, mühim olan çok nîmete sahip olmak değildir. Mühim olan bir nîmete kavuşunca karşılığında o nîmeti göndereni bilmek, O'na çok hürmette bulunmak ve O'na çok şükretmektir.

Şükür, son derece sevimli, değerli ve gerekli bir haslet olduğundandır ki, Kur'ân-ı Kerim pek çok âyetiyle şükrü tavsiye etmekte, şükürsüzlüğü şiddetli bir surette tehdit etmekte ve ona karşı nefret uyandırmaktadır. Kur'ân-ı Kerim şükürden bahsettiği her yerde, önce bazı küllî nîmetleri sayar sonra insanları o nîmetleri tanımaya ve o nîmetleri gönderen Yüce Allah'ı tevhid

ve tasdik etmeğe, O'na îman ile itaat etmeğe ve o nîmete lâyık olmaya çağırır. Bundan anlaşılıyor ki Yüce Allah katında şükür en çok sevilen güzel bir haslet olduğu gibi nankörlük de en çok nefret edilen rezil bir özelliktir. Nitekim bir kudsî hadiste şöyle buyuruluyor:

إِنّى وَالْجِنَّ وَ ٱلإِنْسَ فِى نَبَإٍ عَظِيمٍ، أَخْلُقُ وَ يُعْبَدُ غَيْرِى وَأَرْزُقُ وَيُشْكَرُ غَيْرِى

"Benimle cinler ve insanlar arasında büyük bir haber var: Yaratan benim; Benden başkasına kulluk yapılıyor. Rızık veren Benim; Benden başkasına şükür yapılıyor."

Cenâb-ı Hakk'ın kullarından şükür istemesi, haşa buna ihtiyacı olduğundan değildir. Çünkü O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Fakat kulların şükretmeye ihtiyaçları vardır. Çünkü yaptıkları şükrün karşılığı, mükâfât ve sevap olarak yine kendilerine dönecek ve yine kendilerine fayda sağlayacaktır.

e. İnsanların meleklerden üstün yaratılıp yeryüzünün halifesi olarak kılınmalarının tercih ettirici bazı hikmetleri vardır. O da, insanların kabiliyet bakımından meleklerden daha geniş ve daha çaplı olarak yaratılmaları ve o nispette de çok daha geniş ve derin olarak Cenâb-ı Hakk'a karşı şükür ve hamd etmeleridir. Özellikle Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti ki, onlara çok hamdeden ve çok şükreden mânâsında "*Hammâdûn*" denilmiştir. Bu mertebeye ulaşmak için ise, elbette ki şükür ve hamd hasletini inkişâf ettirmek lazımdır. Bu inkişâfı sağlamak için de aynı duygu, aynı metot ve aynı hedefleri paylaşan kimselerin sık sık biraraya gelip nîmetleri yâd etmeleri ve Yüce Mevlâ'yı azamet, haşmet, kudret ve rahmetiyle zikretmeleri gerekir ki O'na karşı hem marifetleri, hem muhabbetleri, hem de itaat ve şükürleri ziyadeleşsin.

f. Îmân ve şükran ehlinin güzel âkıbeti ve mükâfâtı Yüce Mevlâ'nın münezzeh cemâliyle cennette müşerref olmaktır. Nitekim rivayette vardır ki cennete ilk çağrılanlar, her hâlükârda Yüce Allah'a çok hamdeden kimseler olacaktır.

5. Şükür ile Şükürsüzlüğün Muvâzenesi

a. Şükrün alâmeti kanaat ve iktisattır, razı olmak ve memnun olmaktır. Her nîmeti Allah'ın razı olduğu yere sarfetmektir. Çünkü kanaat eden iktisat eder. Yeteri kadar ve ihtiyacı kadar kullanır. İktisat eden o nîmete gereken kıymeti veriyor ve o nîmete hürmet ediyor demektir. Bir nîmeti takdir etmek ve bir nîmetten memnun olmak demek, o nîmeti gönderen Yüce Zât'ın icraatından ve ikramından memnun olmak demektir. Bu ise bir şükürdür. Şükürsüzlüğün alâmeti ise hırs ve israftır, haram-helal demeden önüne geleni yemek veya kullanmaktır. Çünkü hırsta ve israfta helal olan bir nîmetle yetinmeyip onu takdir etmemek mânâsı olduğu gibi, israfta da o nîmeti değersiz ve lüzumsuz görüp onu gelişigüzel bir şekilde harcamak mânâsı vardır. Bu ise o nîmeti gönderene hürmetsizliktir ve o nîmetin kıymetini bilmemek ve tanıma- maktır.

b. Kanâat ve iktisat yani fiilî şükür, nîmetin ve bereketin artmasına, kişinin izzetine ve gönül dolusu huzurlara sebeptir. Hırs ve israf yâni şükürsüzlük ise, şükrü yapılmayan nîmetlerden mahrum olmaya ve kişinin zillet içerisinde yaşamasına sebeptir. Öyle ki karıncaya senede birkaç tane buğday yeterken hırs yüzünden kanaat etmeyip binlerce taneyi toplamaya hırs gösterdiğinden ötürü sanki ceza olarak ayaklar altında ezilmeye ve zillet çekmeye mahkum edilmiştir. Arı ise kanaat edip Allah'ın emriyle topladığı balı insanlara yedirdiğinden güya bu kanaatinden dolayı başlar üstünde uçmaktadır.

c. Şükrün bir diğer alameti de sebat etmek ve metanet göstermektir. Gerek halde gerekse istikbalde başa gelen veya gelmesi kuvvetle muhtemel olan bazı müthiş ve can alıcı nahoş hadiseler karşısında ye'se düşmeden ve paniğe kapılmadan muvazeneyi ve soğukkanlılığı korumak, sabır içinde sebat etmek ve çevreye de sebatı ve metâneti tavsiye ve telkin etmektir. Bu hal bir sabır ve

şükür hâlidir. Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye göre, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) böyle "Bir şükreden emir"dir. Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) âhirete intikal ettiğinde Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) sarsılmayıp etrafına îtidal ve metânet tavsiye ettiği gibi; hilafeti zamanında zekat vermemekle ilgili olarak başgösteren irtidat hadiseleri karşısında da sarsılmamış, taviz vermemiş, sebat ve metânetini göstermiş ve mürtedleri bertaraf ederek İslâm'ın izzetini ve Müslümanların vahdetini kurtarmıştır. Evet, İslâm adına ve cemiyet planında gösterilen böylesine sarsılmaz bir sebat, metânet ve şükranın daha dünyada iken karşılığı, İslâm'ın bayraktarlığı ve İslâm devletinin teessüsü olmuştur.

Bazı hâdiseler karşısında sarsılmak ve gevşemek bir şükürsüzlüktür. Bunun sonu ise elbette ki hüsrandır, zillettir, maskaralıktır ve esarettir.

d. İnsandaki uzuvlar ve duygular, meselâ dildeki tat alma duygusu Cenâb-ı Hak adına yani nîmetlerin lezzetini anlayıp takdir ederek mânen şükür etme istikâmetinde kullanıldığı vakit, o tat alma duygusu birden Cenâb-ı Hakk'ın sayısız nîmetlerine şükreden ve hamdeden yüce bir müfettiş derecesine yükselir. Eğer nefis hesabına olsa ve teşekkür gayesi güdülmese o duygu karın fabrikasının yasakçısı ve mide tavlasının bir kapıcısı durumuna düşer. Duygular böyle olduğu gibi rızık peşinde koşan ve rızka hizmet eden kimseler de şükretmeyi ve hamdetmeyi düşünüp düşünmediklerine göre şükürsüzlükle en yüksek mertebelerden en düşük derekelere düşerler veya şükür vasıtasıyla en aşağı yerlerden en yüksek derecelere yükselirler.

e. Şükürle şükürsüzlüğün muvazenesini, nîmetlere şükreden şuurlu bir insanın ne derece kârlı ve huzurlu olduğunu, ve nîmete karşı nankörlükte bulunan gâfil bir insanın ise ne kadar zararlı ve bedbaht olduğunu şununla anlarız ki: Lezzetli bir nîmeti yiyen bir kimse eğer şükrederse; o yediği nîmet o şükür vasıtasıyla onun

vücudunda bir nur olur ve âhirette kendisine bir cennet meyvesi hâline dönüşür. Verdiği lezzet ile de Yüce Mevlâ'nın rahmetinin iltifatı ve ikramının eseri olduğunu düşünmekle büyük ve sürekli bir lezzet ve bir zevk alır. Eğer şükretmezse, o geçici olan lezzet, zevâl ile geriye elemler ve teessüfler bırakır, meyvenin kendisi de kazurat olur. Diğer bir ifade ile elmas kıymetindeki o nîmet, şükürsüzlükle kömüre dönüşür.

Evet, kısa zamanda lezzetini kaybeden rızıklar şükür sayesinde devamlı lezzetler ve ebedî meyveler verirken; şükürsüzlük yüzünden ise bir nîmet, en güzel suretten çok çirkin surete dönüşür. Çünkü gâfil insana göre rızkın akibeti, geçici bir lezzetten sonra boşa, mânâsızlığa ve faydasızlığa atılmaktır.

Marifet ve şükür ehli, sırf şükür için, şükrü tazelemek için veya şükrün çeşitlerini yapmak için rızk peşinde koşarlar. Ama gaflet ehline gelince, onlar kendi behimî arzularını tatmin için rızka aşık olur ve heveslerinden dolayı durmadan rızkın arkasından koşar dururlar. Fakat netîcede hep elleri boş olarak dönerler ve hem dünyada hem de ukbada zarara ve hüsrana uğrar ve perişan olur giderler. Bizler böyle kötü bir âkibete maruz kalmaktan Yüce Allah'a sığınırız.

6. Her Nîmet Kendi Cinsinden Şükür İster

Cenâb-ı Hakk'ın sayısız nîmetleri vardır. Herbir nîmet değişik şekillerde Yüce Allah'ı tanıtır ve mukabilinde bizim Yüce Mevlâ'yı tanımamızı, o nîmeti yerinde kullanmak suretiyle küllî faydasını görerek ciddî ve lüzumlu ihtiyaçlarımızı karşılamamızı ve bu vesileyle Yüce Mevlâ'yı sevip O'na şükürde bulunmamızı ister. Aksi takdirde o nîmet nikmete dönüşür. Ve mesele o nîmetten mahrumiyetle, hatta aksi tokadını yemekle ve perişan olmakla netîcelenir. Hafizanallah.

Büyük nîmetler zincirine asrımızda yenileri eklenmiştir ki, bunların başında internet, radyo, tv. ve basın gibi küllî ve umumî nîmetler gelir. İnternet, radyo, tv ve video gibi âletlerin çaplı birer nîmet oluşu elbette ki küllî şükürler gerektirir. Ciddî ve küllî şükür ise bu gibi âletler vasıtasıyla göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'ın ezelî kelamını ve O'nun ihtivâ ettiği yüce hakîkatleri, şimdiki ve gelecekteki muhataplarına birden yetiştirmek ve dünyayı herkesin aynı anda görebileceği ve faydalanabileceği bir medreseye, bir mescide ve bir zikirhaneye çevirmektir. Yani bir internet, radyo, tv veya video küllî ve umumî milyonlar dilli semâvî bir hafız hükmünde değerlendirilip, bunlar şu kâinatta her vakit Kur'ân'ı okumalı, O'nun yüce mânâ ve hakîkatlerini neşretmeli ve insanlar da onlardan faydalanmalıdırlar ki, o nîmetin küllî şükrü îfâ edilmek ile devamı ve ziyâdesi temin edilmiş olsun. Aksi takdirde bu gibi nîmetlerden ciddî mahrumiyetler ve onların sû-i istimâlinden ciddî tokatlar ve dehşetli helaklar ortaya çıkar.

Evet, televizyon gibi küllî nîmetler yerinde kullanılmaz; özelikle küfrün ve zulmün, fitne ve fesadın, büyük günah- ların ve fuhşun yayılmasında kullanılırsa, o zaman o nîmet nikmete dönüşür ve bir azap âleti olur. Çünkü öyle bir durumda böyle bir âletle milyonlarca küfür ve günahlar işlenmiş olacağından; bu korkunç zulüm ve isyana karşı Kâinatın tümü gazaba gelir; öyle ki, gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar heyelanlar şeklinde ve parçalar hâlinde etrafa savrulup dehşetler saçacak hale gelirler. Zelzeleler, yangınlar, tufanlar ve hastalıklar birbirini takip edip dururlar. Netîcede bunlar insanların maddî mânevî terakkîsi yolunda son derece faydalı bir vasıta iken yerinde kullanılmadıklarından dolayı birer azap ve helak âletine dönüşürler. Netîcede kıyametler kopar, dünyalar harap olur, insanlar türab olur, mallar mahvolur ve ortalık mâtemhaneye dönüşür. Böyle bir hâdise ise geride

kalanların ibret alması için cereyan ederken bazıları ibret dersi alır kendilerine gelir ve yaptıklarına pişman olurlar. Diğer bazıları ise, meselenin künhüne vakıf olamaz, bu türlü heyelanları, zelzele ve tufanları sadece maddî sebeplerle izah etmeye kalkışır, etrafa hezeyanlar savurur ve âlemin nazarında çok gülünç durumlara düşerler. Bunlardan bazıları kaderi de tenkit etmeye başlar ki, bu başlı başına bir felaket olup arkasından daha korkunç felaketlerin geleceğinin habercisidir.

Hâsılı: Bir dili olduğu halde havanın atomlardan ibâret olan milyonlarca kelimelerini birden konuşturan televizyon gibi âletler hava küresinin bütün atomlarıyla şükür ve hamd ü senâ ile doldurmak için verilmiş bir nîmet iken ve bu âletlerin faydalı şeylerde kullanılması lâzım gelirken, başı dönmüş ve sefâhete dalmış olan günümüzün insanı bu büyük nîmetleri maalesef şükrün zıddına kullandığından sürekli tokatlar yemektedir.

Evet, sefâhete dayalı mimsiz medeniyetin pisliğiyle bir kısım kendini bilmezler kendileri mülevves oldukları gibi, dünyayı da telvis ettiklerinden İlâhî adâlet ve gazabın tecellîsi olarak semâvî ve arzî unsurlar onlardan nefret ediyor. Bunun sonucu olarak da toprak yarılıyor, zelzeleler oluyor, yangınlar çıkıyor ve arkadan gelenlere ibret dersi verecek şekilde onları tokatlıyor. Yoksa, böyleleri Yüce Allah'ı, yaptıklarından gafil mi sanıyorlar? Hâşâ.

Esâsen Yüce Allah çok merhametli olup son derece affedici ve bağışlayıcıdır. Bununla beraber hikmetinin gereği olarak bazen adalet ve azabının küçük birer numunesini gösteriyor ki, insanlar kendilerine çekidüzen versinler. Fakat hani bir düşünen.

Yirmi Beşinci Ölçü

TEVBE VE İSTİĞFAR

1. Tevbenin Mânâ ve Mâhiyeti

Tevbe, dönmek, vazgeçmek ve pişman olmak mânâlarına gelir. Tevbe, İslâm rükünlerinden birisi olup, Allah'ın azâbından kaçmayı ve Allah'ın rahmetine sığınmayı ifade eder. Tevbe, kişinin o zamana kadar yapmış olduğu kötülüklerden vazgeçmesi, onlara son vermesi, onları işlediğine üzülmesi ve bir daha işlememeye kesin karar vermesi demektir. Tevbe, İnsanın nefis ve şeytanın şerrinden ve aldatmasından kaçıp, Yüce Allah'ın himayesine girmesi demekdir. Tevbe, insanın maddî-mânevî kirlerden, yani günah- lardan tiksinip rahatsız olması ve onlardan temizlenme yollarını araştırması demektir.

Tevbe, müminin bütün insanlığın akibetini düşünüp cemiyetin istikbalini tehlikeye atacak işlerden vazgeçmesi ve âkibeti müsbet mânâda ve huzura medar olacak bir şekilde onu temînat altına alacak olan iyi işlere ve salih amellere koyulması demektir.

Tevbe, kişinin her türlü lekeden ve kusurdan pâk olarak yaratılan tertemiz vicdânına ve dupduru fıtratına dönmesi, onları sevimsiz hâle düşürecek her türlü kötülüklerden koruması, diğer bir ifade ile kişinin gerek asıl hüviyetini, gerekse kendi zürriyyetini

yaratıldıkları sâfî hâlleriyle muhafaza etmesi, hiç olmazsa muhafaza etme yolunda var gücüyle gayret göstermesidir.

Tevbe, kişinin kendisini aldatan kadın, evlâd, servet, makam, şân ve şöhret gibi câzibeli fakat fâni ve geçici şeylere karşı gönlünü kaptırmamaya ve zevâle mahkûm olan şeylerle doğrudan alâka kurmamaya çalışmasıdır. Gözünü, kulağını cennet namındaki ebedî mesken ve saraylara, her türlü kirden korunmuş ve sadece kendine mahsus kılınmış cennetin ebedî kadınlarına ve hepsinden daha büyük ve zevkli olan Allah'ın Rızâ ve Rıdvânına çevirip kalbini ve ruhunu bu gibi ebedî ve yüce şeylerle başka şeylere yer kalmayacak şekilde doldurmasıdır. Buna göre, tevbe Dârüsselâm'a girmek isteyen kimsenin îmandan sonra atacağı ilk adımdır. Hattâ denilebilir ki sonradan İslâm'a girenlerin îmanları tevbe üzerine kâim ve müessestir. Hâsılı, herbir günah için tevbe etmek şarttır. Günahına tevbe etmeyen, ayrı bir günah işlemiş olur.

2. Tevbenin Kabul Şartları

Yapılan bir tevbenin kabul edilmesi için işlenen günah kul hakkına taalluk etmiyorsa üç şart vardır: Yapılan kötülüğü bırakıp ondan vazgeçmek. İşlediği kötülüğe karşı üzülerek pişman olmak ve ciddî bir şekilde rahatsız olmak. O kötülüğü bir daha işlememeye azmedip katî kararını vermek. Eğer işlenen günah kul hakkı ile ilgili ise, o zaman bir dördüncü şart daha vardır ki, o da tecavüz edilen hakkın, mümkünse sâhibine iâdesi ile birlikte hak sâhibiyle helalleşmektir.

Tevbeden tevbeye fark vardır. Tevbenin en yüce mertebesi şüphesiz ki nasûh olan tevbedir. Yani pâk, tertemiz ve hâlis olan ve sadece Yüce Allah için yapılan tevbedir ki onun şartı üçtür:

1. Yapılan tevbenin bütün günahları içine alması, yâni bütün günahlardan vazgeçmek.

2. En küçük bir tereddüt kalmaksızın günah işlememeye kat'î karar vermek.

3. Tevbeyi, ihlâsı zedeleyici herhangi bir şâibeden veya illetten uzak olarak sadece Allah için yapmak.

Tevbenin en açık bir alâmeti, kişinin îmanını taklitten tahkîke çevirmesi, hâlini ve amellerini ıslah etmesi, Allah'ın emirlerine sımsıkı sarılması ve dînini Allah'a hâlis kılmasıdır ki, böyle olan kimselerin pek yakında büyük ecirlere kavuşacaklarına dâir yüce Allah'ın va'di vardır.

Günah zehire benzer. Yapılıp içilmesi yanlışlıkla bile olsa yine helâke sebeptir. İşte günahlar da hatâen veya zarûreten irtikab edilse bile yine kişinin helâkine ve azabına sebeptir. Şu kadar var ki, Yüce Mevlâ, hatâen veya zarûreten işlenen bir günahdan vazgeçtiğini yâni böyle bir hatayı veya zarûreti etkisiz hâle getirerek affedeceğini ve sahibine azab etmeyeceğini vadetmiştir. Yani unutarak hayırlı bir amel terk edildi ise veya hata ile şerli bir amel işlendi ise, inşâallah bundan dolayı muâheze edilmeyecektir. Fakat günah bir ihmâlin veya bir kasdın netîcesinde irtikab edildi ise; onun için af ve mağfiret teminatı verilmemiştir.

Bu durumda bize düşen, Allah'ın va'dine îtimat ederek hiç zaman geçirmeden ferd olarak millet olarak vecibeleri ihmal ve haramları irtikab etmek gibi işlediğimiz bütün günahlara karşı ciddî bir nedamette bulunmaktır. Zîrâ işleyip de yarın hesaba çekileceğimiz o kadar çok kusur ve kabahatlerimiz var ki, onların bir kısmından bile hesaba çekilmemiz, ebedi saâdetten mahrum olmamız için yeterli bir sebeptir.

3. Günümüzde Yaygın Olan Günahlardan Bazıları

1. En korkunç ve tüyler ürpertici günahların başında "Yüce Yaratıcı'ya eş ve ortak koşmak" gelir.

2. "Ebeveyne karşı gelmek, cana kıymak, zinâ etmek" gibi günahlar günümüzde rahatlıkla işlenen günahlar arasında olup sosyal bünyeyi temelinden sarsmışlardır.

3. İslâmî vahdetin zedelenmesi ve tefrikanın boy salması büyük ve çaplı bir günah olup bunun tevbesi ancak, zedelenmiş ve parçalanmış olan sosyal bünyenin eski sıhhat ve birliğine kavuşturulması ile makbul olabilir.

4. Şahsî çıkarların ön planda tutulup insanların şahsî çıkarlarına karşı dilbeste olmaları ve bu yüzden de aradaki güven ve sevginin azalmış olması.

5. Hakkı ve üstünlüğü kuvvette ve maddede görmek. Hakkın ve haklının hatırını hiçe saymak ve bu yüzden de zâlimin rahat dolaşmasına ve zulmün kol gezmesine zemin hazırlamış olmak.

6. Nesillerin kalpsiz ve ruhsuz yetiştirilip Yüce Yaratıcı'ya vâsıl olmak için içlerinde bir arzu ve iştiyakın olmayışı.

7. Tatmin ve sükûneti sadece maddede ve fânilerde aramak.

8. Gaflet ve gamsızlık yüzünden muhasebeli bir hayatın kalmayışı, ömrün mânâsız şeylerle heder edilişi ve bu yüzden de duyguların dumura uğramış olması.

9. Memuriyete hizmet için değil; şân, şöhret, makam ve servet gibi geçici maksatlar için talip oluşumuz.

10. Cehâletimiz ve kadirnâşinaslığımız yüzünden mukaddesâtı ve mefâhiri kaybedişimiz.

11. Hedefe varmak için meşru-gayr-ı meşru her vesileyi mübah görüşümüz.

12. Toplum hayatında tesirleri çok olan maarif, adliye, idare ve siyaset gibi müessese ve teşkilatların kendilerine düşeni ve kendilerinden beklenileni lâyıkıyla yapmamaları.

İşte bu gibi günahlara karşı ferd olarak cemiyet olarak ciddi bir tevbe ve ciddi bir istiğfar etmemiz gerekmektedir.

4. İstiğfarın Mânâ ve Mâhiyeti

İstiğfar, işlediği kusurundan dolayı rahatsız olup Allah'tan bağışlanmayı istemektir. Büyük olsun küçük olsun her bir günah insanın mânevî bünyesini kemirip zehirleyen bir akrep ve bir yılandan ibarettir. İnsan hatasını anlaması ve Allah'tan bağışlanmayı istemesi ile o akrep ve yılandan korunmuş olur. Hatasını anlamayan veya anlamamazlıktan gelen ve bağışlanmayı istemeyen kimsenin hâli, sinekten kaçıp yılanın ağzına giren adamın acıklı hâline benzer. Çünkü işlediği her bir günah kendisini yavaş yavaş küfre doğru götürecek ve bir gün farkına varmadan kendisini dalâletin ve küfrün içinde bulacaktır. Maâzallah.

Şeytanın büyük ve aldatıcı vesveselerinden birisi insana kusurunu itiraf ettirmemektir. Tâ, insana istiğfâr ve istiâze kapısını kapatsın. Halbuki insan, fıtratı kusur, âcizlik, noksanlık ve beceriksizlikten yoğrulmuş olan bir varlıktır. Hâl böyle olunca hakîkî mü'mine düşen bu asıl ve fıtrî olan hüviyetini kavrayıp Yüce Yaratıcı'ya karşı haddini bilmesi, şeytanın desiselerine karşı kulaklarını tıkaması, her türlü kusurdan, ayıptan, noksandan ve âcizlikten mukaddes ve münezzeh olan yüce Allah'ın dergâhında sâdece O'ndan medet umması ve sâdece O'ndan yardım istemesidir. İnsanın böylesine kusurlu olan hâlini görmemesi ve kendisinden sâdır olan kusurlarını itiraf etmemesi ise insan için ciddî bir noksanlık ve işlediği kusurdan daha büyük bir kusurdur.

Halbuki insan kusurunu itiraf etse hem o kusur, kusur olmaktan çıkar, hem kusurunu itiraf etmesi, aslında bağışlanmayı istemesi demek olduğundan; kendisine istiğfar kapısını açmış olur. Bu da kendisini istiâzeye yani Allah'a sığınmaya sevk eder. Ve netîcede o kimse Cenâb-ı Hakk'ın himayesine girmekle, hem işlediği kusurunun vebâlinden kurtulmuş hem de aynı kusuru tekrar işleme zilletinden korunmuş olur.

İnsanda şerre karşı son derece arzulu ve eli gayet uzun, hayra karşı ise son derece isteksiz ve eli gayet kısa olan cüz'î bir irade vardır. İnsan irâdesinin bir eline istiğfâr ve istiâzeyi verip onun arzularının şerre karşı uzanmasını kesmeli, diğer eline de duâ ve tevekkülü verip onun hayra karşı şevkini kamçılamalı ve arzusunu çoğaltmalıdır. Bununla da insanın hakîkî kulluğu, hattâ kulluğunun özü gerçekleşmiş olur.

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde: كُلُّ ابْنِ آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ *"Her âdem oğlu hatâ işler. Ancak hata işleyenlerin en hayırlısı tevbe edenlerdir."*[119] buyuruyor. Bu hadîs-i şerîf herkesin hata işleyeceğini, ancak hata işleyenlerin en hayırlılarının hatalarına karşı tevbe edenler olduğunu ifade ediyor. Bu durumda hatasız kul olmayacağına göre; mühim olan hatasız olmayı düşünmek değil; hataları azaltma yollarını düşünmek, kusurları affettirme çârelerini araştırmak, nefsi şımartan ve kişiyi günaha sokan hususlardan kaçınmayı sağlamaktır. Zîrâ kulun işlediği günahlarından Yüce Allah'a tevbe edip istiğfâr etmesi, şeytanın ve nefsin fitnesinden Yüce Allah'a sığınması ve rahmetiyle himayesine alması için Yüce Allah'a duâ etmesi, O'na karşı olan kulluk vazîfelerini idrak edişinin alâmetlerindendir. Evet kulun günah işlemede ısrar etmekten vazgeçerek ve Allah'ın bağışlayıcı olduğunu bilerek istiğfârda bulunması, onun kulluğundaki sadâkatini gösterir.

5. Çok İstiğfar Etmeyi Gerektiren Bazı Nedenler

İnsan nefsine itimad etmemelidir. Zîrâ Peygamberler (aleyhisselâm) Allah'ın himâyesinde oldukları halde nefislerine itimad etmemiş ve nefislerini tezkiye etmemişlerdir. Kaldı ki istiğfar sadece işlenen günahları affettirme değildir. İstiğfâr, hem hataları affettirme

---

119 Tirmizî, *Sünen*, IV, 659

yollarını hem de Allah katında yüce mertebe ve dereceleri elde etme yollarını araştırma hâlidir. Maddî-manevî binlerce duygularına her bir hücresine Allah'ın varlığını ve birliğini hissettirme, yaşadığı zamanın herbir saniyesine ve herbir kare parçasına Allah'ın varlığını ve birliğini nakşetme hâlidir. Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem), geçmiş ve gelecek bütün günahları mağfiret olunmuş ve mukaddes rûhu mübarek cismi ile birlikte pâk ve temiz kılınmış olduğu halde günde bâzan yetmiş, bâzan yüz defa tevbe ve istiğfâr ederdi. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şeriflerinde:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! تُوبُوا إِلَى اللهِ فَإِنِّى أَتُوبُ فِى الْيَوْمِ إِلَيْهِ مِأَةَ مَرَّةٍ "*Ey insanlar! Allah'a tevbe* (ve O'na istiğfar) *edin. Ben Ona günde yüz defa tevbe ediyorum.*"[120] buyurarak, tevbe ve istiğfârın ne derece önemli olduğunu açıkça beyan etmişlerdir.

Bu hadîs-i şerif, insanın nefsine îtimat etmemesi ve istiğfârın sâdece işlenen kusurlara münhasır olmaması gerektiğini ifade ettiği gibi, insanın bazı ulvî latîfelerinin mübah olan bazı şeylerden bile etkilenip söndüğünü, bundan dolayı insanın her hâlükârda hâdiselere karşı titiz ve uyanık olması lâzım geldiğini de ifade etmektedir. Evet insan ölümün ne zaman geleceğini bilmediğinden her an ölüme hazır bulunmalı ve böylece Allah'tan geldiği gibi tertemiz hâliyle, hatta, duygularını istikâmet çizgisinde inkişâf ettirerek tekrar O'na mükemmel bir kul hüviyetiyle dönmeye ve O'nun Yüce Rıdvanına kavuşmaya çalışmalıdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) diğer bir hadîs-i şeriflerinde:

إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِى وَإِنِّى لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ فِى الْيَوْمِ مِأَةَ مَرَّةٍ "*Bazan kalbimi bir bulut kaplar. Ve muhakkak ben günde yüz def'a Allah'a istiğfâr ederim.*"[121] buyurmuşlardır.

---

120 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2076

121 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2075

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, mâsûm ve mağfûr olduğu âyetle sabit olduğu halde, günde defalarca tevbe ve istiğfâr etmesi, elbette ki bazı hikmetlere mebnîdir:

a. İçinde bulunduğu hâlin hakkını vermek istiyordu. Ve "Belki, şu ânın hakkını tam veremedim, gerekeni lâyıkıyla yapamadım" diye endişeleniyor ve bunun üzerine istiğfâr ediyordu.

b. Kalbine ve rûhuna mâsivâya âit en küçük bir toz ve lekenin konmasını ve yer etmesini istemediğinden; sık sık istiğfar ediyor, musaffâ ve mutahhar olan kalb ve rûhunu sürekli olarak tasfiye ameliyesinden geçiriyordu.

c. Rasûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), ruh, kalb ve akıl plânında sürekli olarak terakkî ve tekâmülde olduğu için, geride kalan ve kendilerini geçtiği derece, makam ve hâllere bakıyor, kendine göre onları yetersiz buluyor ve onlar için istiğfârda bulunuyordu.

d. Başkalarının yaptığı, fakat elinde olmadığından mânî olamadığı ve yüksek fıtratı ile asla bağdaşmayan bazı kimselerin davranışlarından ötürü istiğfâr ediyordu.

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), maddî-mânevî her türlü noksan ve ayıptan, kusur ve günahtan mâsum ve mağfûr olmasına rağmen o kadar dikkatli ve îtinâlı hareket ettiği halde ümmeti olduklarını iddiâ edenlere ne oluyor ki, fitne ve fesat asrında bulunmalarına ve ihtiyârî-gayr-i ihtiyârî günahlar içinde yaşamaları yüzünden duygu ve latîfeleri mânevî âlemlerden gelen feyiz ve bereketi hissedemez hâle gelmesine rağmen; o Yüce Zât'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaptığı tevbe ve istiğfârın yüzde birisini bile yapmıyorlar. Bu hâl gerçekten çok ciddî bir sukut ve âkıbeti son derece korkunç bir gidişattır.

Evet, hâl ve hakîkat böyle iken insanımız maalesef âkıbetini hiç düşünmemekte, tevbe ve istiğfâra hiç yanaşmamaktadır. Duâ

ile rahmet kapısını çalmamakta ve afvedilip yücelme yollarını aramamaktadır. Bundan dolayıdır ki, ortaya gayet çirkin bir manzara çıkmıştır. Şöyle ki:

Huşû ve hudûdan, şefkat ve merhametten mahrum olan kalpler kaskatı kesilmiş. Gözyaşlarına hasret kalan gözler kupkuru hâle gelmiş. Îman za'fından dolayı gereği kadar beslenemeyen hisler dumûra uğramış. Kur'ân gibi semâvî sulardan mahrum kalan rûhlar ölü hâle gelmiş. Şuûr, idrâk ve basîretten uzak kalan akıllar da şirazeden çıkıp dîvâne olmuş.

6. Perişanlıktan Kurtulmanın Çâresi

İnsanımızın içine düştüğü bu acıklı durumlardan acaba haberi var mıdır?

Haberdar olanları varsa, kurtuluşu nerede ve ne şekilde aramaktadırlar? İnsanlık dışı böyle bir vaziyetle yeryüzünün halifesi ve mahlûkâtın efendisi ünvânıyla ortalıkta gezmek câiz olmadığı gibi; yarın böyle bir vaziyetle Allah divanına çıkmak da; netîcesine kimsenin katlanamayacağı derecede yüz kızartıcı bir hâldir. Öyleyse daha fırsat elde iken tedbîr almak lâzımdır. Tedbîr ise kalblerin mukaddesâta karşı huşûlu ve saygılı hâle gelmesi, gözlerin irtikab edilen haramları gözyaşları şeklinde kusması, hissiyâtın sâlih amellerde, hayırlı işlerde ve helal dâiresinde bulacağı zevkle yetinmesi, ruhların, mânevî gıdalarla hüşyâr hale gelmesi ve akılların eşya ve hâdiselerdeki sanat ve hikmeti anlamak sûretiyle itminana kavuşmasıdır. Evet, maddî-mânevî her türlü perişanlıktan kurtulmanın yegâne çâresi, fiîlî ve hâlî bir pişmanlık ve bir istiğfârdır. Ve insanımız, ancak böyle bir tevbe ve istiğfârla, dört gözle beklenilen kurtarıcı nesil derece ve ünvânına yükselebilir. Evet, asıl mesele budur ve bunun derdini çekmektir. Zîrâ ancak böylelerinin dünyevî-uhrevî istikballeri teminat altına alınmıştır. Diğerlerinin ise âkıbetleri hakkında herhangi bir garanti verilmemiştir.

Bu mesele münâsebetiyle şunu da arzedelim ki, seneleri suç ve fenâlıklar içinde geçmiş ve günahtan ibâret bir hayata sahip olan bazı kimseler, şeytanın içlerine Cenâbı Hakk'a karşı attığı sû-i zanla, yaptıkları günahların affedilmeyeceği zannına kapılmakta ve günaha devam edip, Yüce Allah'tan ve O'nun engin rahmetinden uzak kalmaya devâm etmektedirler. Halbuki âyet-i kerime ve hadîs-i şeriflerde beyan edildiği şekilde Yüce Allah yalnız şirki bağışlamaz. Çünkü şirk, Yüce Allah'a karşı büyük bir iftirâ, korkunç bir sapıklık ve gayet çirkin bir zulümdür. Şirk günahından başka, sâir günahlara karşı Yüce Allah o kadar şefkatli ve merhametlidir ki, O'nun bağışlamayacağı bir günah yoktur. Nitekim, tevbe edip kötülükleri bırakan ve îman edip İslâm'a giren bir kişinin tevbe ve îmanını kabul edeceğini ve onu bağışlayacağını pek çok âyet-i kerimelerle vadetmiştir. Öyleyse günah noktasında kişinin hâli ne seviyede olursa olsun, Yüce Allah'ın rahmet kapısına Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Kur'ân-ı Kerim'i şefaatçi yaparak tevbe ve istiğfâr dilekçesiyle mürâcaat etmeli ve mağfiret edileceğine dâir kuvvetli bir şekilde hüsn-ü zan etmelidir.

Evet, insan bazen temiz niyetini koruyamıyor ve nefsine mağlub oluyor. Bazen de iradesi dışında bazı şartların zorlamasına maruz kalıyor ve ebediyyen pişmanlık duyacağı hatalara düşüyor ve günahlara giriyor. İşte bilerek bilmeyerek işlenilen günah ve yapılan isyanlardan sonra yapılacak tek şey var. O da, ümitsizliğe ve gevşekliğe düşmeden Yüce Rabbimizin rahmetinin, afvının, kereminin ve bağışlamasının bizim hatâ ve kusurlarımızdan daha büyük ve daha çok olduğunu düşünmemiz, samimi bir şekilde tevbe ve istiğfar etmemiz ve bir daha benzeri hatalara düşmemek için daha dikkatli ve daha azimli olmamızdır.

Evet, her türlü günahtan tevbe ve istiğfar edip Yüce Mevlâ'ya teveccüh etmek, O'nun rahmetine ve mağfiretine sığınmak ve göz yaşlarıyla günah kirlerini yıkamak çâresi, hem ümitsizliğe

düşmekten hem kendini tahrib etmekten hem de bunalıma düşmekten ve perişan olmaktan kurtulmanın yegâne çâresidir.

İradesine bir türlü sahip olamadığından dolayı, istemediği hâlde büyük bir günahı işlemiş olan birisi, bir İslâm büyüğüne mürâcaat ederek demiş ki:

– Ben tevbe ve istiğfar edeceğim|; ama Rabbimin beni afvedeceğine dâir fazla ümidim yok. Çünkü benim günahım çok büyüktür. O âlim zât da ona:

– Senin günahın mı, yoksa Yüce Rabbimin rahmeti, keremi, lütfu ve ihsanı mı daha büyük? diye demiş. O kimse de:

– Elbette ki Rabbimin rahmeti, keremi, lütfu ve ihsanı daha büyüktür, demiş. Bunun üzerine o âlim zât ona şöyle nasihat etmiş:

– Öyleyse, sen neden ümidini kesiyor ve günahını Yüce Rabbimin engin rahmetinden daha büyükmüş gibi görüyorsun. Sen gerekli olan tevbeni yap ve hiçbir zaman ümidini kesme.

Hz. Ali (k.v.) de günahlarının çokluğundan ötürü ümitsizliğe düşen, bunun derdini çeken ve bir kurtuluş yolunu arayan birine hep "tevbe ve istiğfar et!" diye öğüt verirmiş. O kimse de:

– Sen bana durmadan tevbe ve istiğfar et diyorsun. Bu tevbe ve istiğfar ne zamana kadar sürecek? diye sormuş. Hz Ali (k.v.) şöyle cevap vermiş:

– İşlediğin günahlarını tümüyle terkedinceye kadar.

Evet işlediğimiz günahları tümüyle terkedinceye ve her hâlimizle istikâmet çizgisinde oluncaya kadar tevbe ve istiğfar etmek ve Yüce Mevlâ'mızın engin rahmetinden hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemek, perişanlıktan kurtulmanın yegâne çâresidir.

Evet yüce rahmet ve mağfiretten asla ümitsizliğe düşmemek lazım. Çünkü bir kerre düşün; sana karşı ciddi bir suç işleyen birisi, kendisini bağışlaman için her gün gelip, yüzü yerde sana ısrarla

yalvarsa, senin sevdiklerinden bazılarını da bağışlanması için aracı olarak koysa; acaba sen böyle kusurunu itiraf eden ve senden bağışlanmayı dileyen birisini affetme âlîcenaplığını göstermez ve bundan dolayı da ciddi bir lezzet almaz mısın? Halbuki bu sendeki bağışlama duygusu Erhamürrâhimîn olan Yüce Mevlâ'nın sana bir ihsânı ve O'nun rahmetinin bir parıltısıdır. Hâl böyle olunca; engin rahmet ve mağfiret sahibi olan Yüce Allah da, bağışlanmak için ısrar eden ve özellikle Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Kur'ân-ı Kerim gibi şefaatçıları vesîle yapan mücrim kullarını hem de kusurların çokluğuna ve büyüklüğüne bakmaksızın bağışlar ve onları tertemiz bir hâle getirir. Yüce Mevlâ, bizleri şu güzel zannımızda yanıltmasın ve şu güzel ümitlerimizi boşa çıkarmasın.

7. Yeter Artık, Yeter

Bunca senedir gönlünce ve keyfince yaşadın. Gününü gün ettin ve şimdi eli boş olarak, ömür sermayesi tükenmiş bir vaziyette ve hayatın yarısını harcamış ve geçirmiş bir durumdasın. Fakat hâlâ gönül eğlencesindesin. Yeter artık.

Defalarca, Yüce Âlem'den "Kulum" iltifat ve hitâbıyla çağrıldın. Sen bu türlü bir iltifata karşı iki büklüm olmuş vücudun ve ruhunla nefsin hoşuna giden şeylerden istiğnâ ederek, tozu toprağı göze sürme diye çekeceğine; şımardın ve bataklığa saplananlar gibi lehviyyâta daldın ve hâlâ da balıklamasına dalmaya devam ediyorsun. Boğulup kalmana çok az kaldı. Yeter artık.

Sana cadde-i kübrâ gösterildi. En doğru yola iletildin. O yolun erkânını öğretenlerle hayâlen kaç defa, ama kaç defa sohbete mazhar kılındın. Öyle ki, bazen kendinden geçiyordun. Bir başka âlemle dudak dudağa, göz göze geldiğin, ses tonundan da yüz çizgilerinden de belli oluyordu. O âlemle temâsa geçince hâlin başka oluyordu. Ciddî bir tevâzu ve mahviyyet içinde kendinden

geçiyordun. Bazen o kadar ileri gidiyordun ki, o sohbetin verdiği lezzeti dilini çıkarıp dudaklarını yalamakla ifâde ediyordun. Fakat ne oldu ise bir seneden beri oldu. Kimin nazarı veya bedduâsı isâbet etti, bilmem. Hayır hayır; ne nazar ne de bedduâ isâbeti... Belki en büyük düşmanın olan nefsine ve şeytanına tavîz vermen, seni bu hâle getirdi. Öyle ki, artık o sohbetten mahrumsun ve o yüce âlemlerle temâsa geçemiyorsun.

Ah keşke bununla kalsaydın. Senin hem dünyanı, hem de ukbânı berbât eden ve edecek olan şeytânî âlemlerin içine girdin. Şâyet henüz girdiğin bu kötü âlemlerden en yakın bir zamanda yıldırım süratiyle gerisin geriye çıkmayıp takvâ kalesine girmezsen; bu kötü âlemlerin uğursuz kapıları senin üzerine kapanıp mıhlanacak ve sen bir daha oradan çıkamayacaksın. Dön geriye, çabucak çık oradan; inad edip durma. Yeter artık.

Ya bu hâle ne diyeceksin? Bu neyin nesidir?! Hayâline gelir mi idi hiç, yirmi sene sonra perhizini bozacağın? Hani gözünün üstünde hiç mi hiç kaşın yoktu? Hani küçüklüğünde karşı cinsin, onlardan kaçınıyorsun diye seni kınamıştı. Hani senelerce bir defacık olsun bakmadın da karşındakini nerede ise sinirinden çatlatacaktın. Hani bakmaz ve konuşmaz diye tanınıyordun. Ve hani haram yemez-içmez, fuzulî gezmez, mâlâyâni konuşmaz diye ün salmıştın. Şimdi ise bak elin yazmaya bile varmıyor. Amma akşama defterin dürülecek ve yarın da hesabın görülecek, merak etme. Ama şimdi ise fırsat kolluyorsun eğlence yerlerine gitmeye, kadınların seslerini duymaya, vücut hatlarını görmeye, haramı tatmaya, haramı yemeye ve haramla doymaya... Hayâlen onlarsız yaşayamaz oldun. Ve nerede ise hakkında kader kitabının sebkat edip eşkiyâların defterine kaydolmakla karşı karşıyasın. Gel vazgeç böyle nefsânî, şeytânî ve hayâlî vesveselerden ; vazgeç. Hem sen, *"Ne zamana kadar zâilât-ı fâniyeye ihtimâm ve bâkiyât-ı dâimeden tegâfül edeceksin ?"* Yeter artık.

Hâlâ vicdanın tefessüh etmemiş olacak ki, işlediğin hatâların hemen akabinde mahzun oluyor ve için için kan ağlıyorsun. Biliyorum belki de günaha girmektense ölümü tercih ediyorsun. *"Rabbim, günaha gireceksem beni öldür daha iyi."* diyorsun ve her günahın arkasında, sende binlerce nedâmet ofları ve yüzünde pişmanlık çizgileri beliriyor. Amma buna rağmen yine kötü âdetlerine devam ediyorsun. Yarın bu pişmanlığı da yitirir ve kendini haklı görmeye ve mazeret uydurmaya başlarsın. Ne yapıyorsun ben-î âdem ! Gel vazgeç bu sevdadan; yeter artık!

Mübah şeylerle yetinmelerini ve haram şeylerden kaçınmalarını şimdiye kadar binlerce insana, hem de çırpınarak duyurmaya çalıştın. Fakat bu anlattıkların nerede! Sen nerede! *"Eynesserâ minessüreyyâ."* Senin gibilerinin dudaklarının ateşten makaslarla kesileceğini daha bu sabah sen söylüyordun. Şimdi ise bu vaziyetin nedir? Nasıl dayanacaksın bu ateşe? Ve nasıl dayanacaksın seni dinleyen ve tanıyanların nefret ve lânetlerine? Ne olursun gel aklını başına al! Şu anlattıklarını tatbik et veya yapabildiklerini anlat. Ve illâ yeter artık; Allah'dan utan da, bâri dilini kes!

Yâhu her şey bir tarafa. Değersiz bir iyilikte bulunduğun kimsenin sana karşı yaptığı en küçük saygısızlığını unutamıyor ve affedemiyorsun. Ya seni yoktan yaratan, sana ruh veren, seni îmân ve İslâm şerefiyle aziz kılan, sana yüce dostları sevdiren, ruhunu ve bedenini en güzel cihazlarla donatan, hem de verdiklerinin birisinin bile olmayışında, yüzlerce noksanlık ve binlerce zarar meydana gelecek olan şu güzel sureti ve sîreti sana veren Yüce Yaratıcı'ya karşı kulluğunu her hâlükârda ve en ağır şartlar altında bile göstermen lazım gelirken; O'nun farzlarını ihmal ve haramlarını irtikab ediyorsun. Yüce Mevlâ'ya karşı böylesine bir saygısızlık ayıp değil de; ya nedir? Ne olursun, aklını başına al da, öyle düşün. İnhiraflarda bocalayıp istikâmetten kaçtığın yeter artık!

Ümid ederim; bu senin için bir ders olur. Zaten tutunacağın ve bel bağlayacağın hiçbir amelin kalmadı. Ya yoktu veya olanı sen silip süpürdün ve netîcede iflas ettin. Artık dakikaların hep aleyhinde işliyor. Gel, Ramazan-ı Şerifin şu son gecelerini özellikle Kadir gecesini fırsat bilerek, feyzinden ve bereketinden istifâde ederek bir silkiniver ve kendini Yüce Rahmân'ın rahmet deryasına atıver. Hem de oradan ebediyyen çıkmamacasına...

Öyle ki, orada bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Onun yüce dostlarını bulacaksın. Onlardan birisinin eteğine tutunuver. Merak etme, mutlaka sâhil-i selâmete çıkacak ve kurtulacaksın. Hem de tertemiz olarak; belki de hiçbir şey olmamış gibi. Haydi gel; bu kadar dirրettiğin yeter artık!

Dön Yüce Allah'a, Dal rahmet deryasına,
Tutun O Yüce Sultana, Ulaş kalbî itmînâna,
Er Ebedî Ridvâna. Ve artık, yeter bunlar sana.

***

Yakûb gibi ağlasan, sular gibi çağlasan,
Ciğergâhı dağlasan; Mevlâ hâlini sormaz mı?

Hem şimdiye kadar o kapıya mürâcaat edip de eli boş olarak geriye dönen var mı hiç? Hattâ içeriye alınıp izzet ve ikram görmeyen bir kimse var mı? Yeter ki mürâcaat ve münâcât, yalvarış ve yakarış duânın kabûlünün şartları dahilinde ve yüce huzûrun edebine riâyet edilerek yapılmış olsun. Evet tazarrû ve niyâz ile huşû ve hudû dolu bir kalple ve ihtiyaç hissederek yapılan bir tevbe ve istiğfarın ve bir duâ ve münâcâtın sahibini yüce Allah kesinlikle eli boş olarak geriye çevirmez.

Öyle ise biz de *"Seyyid'ül istiğfar"* olan duâ ile ellerimizi Yüce

Dergâha açarak ve O Yüce Huzurun edebine riâyet ederek şöyle tazarrû ve niyazda bulunalım:

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّى، لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِى وَاَنَا عَبْدُكَ وَ اَنَا عَلٰى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَىَّ وَأَبُوءُ لَكَ بِذَنْبِى فَاغْفِرْلِى فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ اَنْتَ.

Sonra büyüklerimizin yakardığı gibi şöyle deriz:

Deryâ olunca nefes, Pârelenince kafes, tâ kesilince bu ses,
Çağırırız: Yâ Hak, Yâ Mevcud, Yâ Hay, Yâ Ma'bûd,
Yâ Hakîm, Yâ Maksûd, Yâ Rahîm, Yâ Vedûd,
Yâ Vehhâb, Yâ Şekûr, Yâ Tevvâb, Yâ Ğafûr.

Sonra nidâ ederek şöyle deriz:

يَا عَلاَّمَ الْغُيُوبِ، يَا غَفَّارَ الذُّنُوبِ، يَا سَتَّارَ الْعُيُوبِ، يَا كَشَّافَ الْكُرُوبِ.

Sonra ümitvâr olup şöyle yalvarırız:

رَبِّ اغْفِرْ لِى وَتُبْ عَلَىَّ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

Ve nihâyet şöyle tevbe ve istiğfar ederiz:

أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ مِنْ قَوْلٍ بِلاَ عَمَلٍ.

أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ مِنْ جَمِيعِ مَا كَرِهَ اللّٰهُ قَوْلاً وَفِعْلاً وَخَاطِرًا وَنَاظِرًا وَأَتُوبُ إِلَيْهِ.

أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ أَذْنَبْتُهُ عَمْدًا وَ خَطَأً، سِرًّا وَعَلاَنِيَةً، وَأَتُوبُ إِلَيْهِ مِنَ الذَّنْبِ الَّذِى اَعْلَمُ وَمِنَ الذَّنْبِ الَّذِى لاَ أَعْلَمُ وَ أَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ. وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

Yirmi Altıncı Ölçü

ÂHİRET AKÎDESİ

1. Îmanlı Ölmenin Önemi ve Yolu

İnsanların, özellikle Müslümanların önünde cihan harplerinden daha büyük bir hâdise, yeryüzünde her yerin hâkimiyetini elde etme davasından daha ehemmiyetli bir dâvâ vardır. Bu dâvâyı kazanmak, insanın dünyevî-uhrevî, ferdî-içtimâî saadeti adına o derece lüzumlu ve zarurîdir ki, bir kimsenin Alman kadar aklı, İngiliz kadar zekâsı, Japon kadar gayreti ve diğer süper devletler kadar servet ve imkânları olsa, hepsini o dâvâyı kazanmak için sarfetmesi gerekir. *O dâvâ, hüsn-i hâtimeye ve hüsn-i âkibete nâil olmak dâvâsıdır.*

Diğer bir tabirle insanlar için en mühim mesele, îman hakikatlerine, özellikle âhirete, oradaki kitaba, mîzana, hesaba, cehenneme ve cennete karşı sağlam bir kanâat ve kuvvetli bir îmanla ölmektir. İşte insanın kâmil bir îmâna sahip olarak ölmesi cihan harplerinden de, kendisini dünya hâkimiyetine götüren hususlardan da daha kıymetli, daha zarûrî ve daha fazla düşündürücü olmalıdır. Çünkü bir insan âhiret akîdesine sahip olarak

öldüğü takdirde; şu dünyanın tümünden daha geniş ve daha üstün olan cennetlere ve içleri huzur dolu olan ebedî saraylara ve sonsuz nîmetlere ve dâimî lütuflara kavuşacaktır. Aksi halde hem bu yüce nîmetlerden mahrum kalacak, hem de cehennem gibi içi azab ve meşakkat dolu bir zindanda ebediyyen kalmaya mahküm olacaktır.

Şimdi ebedî saâdeti garanti etmenin çâresine bir göz atalım: Ömür sermayesi pek azdır; dikkatle ve basîretle yapılması gereken işler ise pek çoktur. İnsan ise iç içe girmiş dâireler arasında, her dâirenin hakkını vermekle karşı karşıya bırakılmış bir durumda dış ve iç âlemiyle irtibatlı bir vaziyette yaratılmıştır. Şöyle ki: Her insanın kalp ve mide dâiresinden, cesed ve hâne dâiresinden mahalle ve şehir dâiresinden, vatan ve memleket dâiresinden, yeryüzü ve topyekûn insanlık dâiresinden tut; tâ hayvanlar, bitkiler, hücreler, atomlar ve topyekûn bütün cihan dâiresine kadar birbiri içinde dâireler ve çemberler var. Herbir dâire ile ilgili herkesin az da olsa bir kısım vazîfeleri bulunabilir. Fakat, en küçük dâire olan kalp dâiresi ile ilgili olarak istisnasız herkes için en büyük, en lüzumlu ve dâimî vazîfeler vardır. Halbuki en büyük dâire olan yeryüzü ve dünya dâiresinde herkesi ilgilendiren, lüzumlu ve zarûrî vazîfe ya yoktur veya küçük ve geçici olarak ara sıra yapması gereken bazı vazîfeleri vardır.

Hâl böyle iken, gel gör ki insanların pek çoğu büyük dâirelerin şâşaasına, çekiciliğine ve nefse âit duyguları okşamasına aldanıp lüzumsuz, mânâsız, fuzûlî ve âfâkî işlerle ömürlerini telef ederler. Böylece, hayat sermayesini boş yerde tüketir, o kıymetli ömürlerini kıymetsiz şeylerle heder eder ve elleri boş olarak öbür âleme giderler. Böyle bir aldanmaktan kurtulmanın yegâne çaresi herkes için oraya gitmesi mukadder olan âhiret âlemiyle sağlam bir şekilde irtibat kurmak, sürekli olarak îmân dürbünüyle fikren ve hayâlen âhiret âlemine gitmek ve o ebedi âlemdeki huzurun

ancak bu fani dünyada ciddî bir şekilde çalışmakla temin edileceğini bilmek ve şu hayatta ona göre davranmaktır.

2. Âhiret Âleminin İsbâtı

En doğru haber, *"Âhiret Vardır"* haberidir.

Evet, en sağlam ve en doğru haber, âhiretin varlığı ile alâkalı olan haberdir. Yâni, "öldükten sonra ruhun hayatının devam ettiği, bir zaman gelip tekrar diriltileceği, haşrolup yaptıklarından hesâba çekileceği, durumuna ve ameline göre cezâsını çekmek üzere cehenneme koyulacağı veya mükâfâtını görmek üzere cennete girip, Likâ ve Rıdvan'a kavuşacağı" haberi, tekzib edilmesi asla mümkün olmayan âhiret hayatıyle ilgili en sağlam ve en doğru haberdir. Evet, âhiret âleminin varlığı ve bu âlemin cehennem azabı veya cennet mükâfâtı şeklinde devam edeceği en sâdık şâhitlerle ispatı yapılmış en sâbit hakîkatler ve en doğru haberlerdir. Şöyle ki:

a. Başta Yüce Allah, âhiretin varlığını vadetmekte ve onu haber vermektedir. Esmâ-i Hüsnâ'nın hepsi, özellikle kâinatın şu görünen şeklinin bu halde olmasında tecellî eden rahmet, izzet, adâlet, hikmet ve ilim gibi kudsî sıfatlar, isimler ve bizim bilmediğimiz fakat âhirette tecellî etmesi muhtemel olan daha nice ilâhî isimler âhiretin olmasını, hesabın görülüp azabın veya mükâfâtın verilmesini gerektirmektedirler. Hem âhiretin gelmesiyledir ki, Cenâb-ı Hakk'ın noksansız kemâlâtı değerini kaybetmekten, mutlak adâleti alayvârî bir şekilde gadretmekten, umûmî hikmeti sefâhetkârâne abesiyetten, geniş rahmeti eğlenerek incitmekten, ve kuvvetli izzeti zelîlâne âcizlikten kurtulur ve bir kısım şâibe ve lekelerden münezzeh olur. O halde madem Allah var; elbette âhiret vardır.

b. Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem), başta olmak üzere bütün Enbiyâ-yı Izâm (aleyhisselâm), ümmetlerine âhireti anlatmış, ehl-i

küfür ve isyanı cehennem azabıyla korkutmuş, ehl-i îmân ve itaati de cennet mükâfâtı ile müjdelemişlerdir. Başta kendileri olmak üzere onlara îman eden sadık havârîleri ve sahâbîleri ömürlerini âhiret düşüncesiyle geçirmiş, âhiret adamı olarak yaşamış ve âdetâ oradaki hâdiseler içinde bulunan bir insan edâsıyle hareket etmişlerdir. Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şeriflerinde

كَيْفَ أَنْعَمُ وَ صَاحِبُ الْقَرْنِ قَدْ إِلْتَقَمَ الْقَرْنَ وَاسْتَمَعَ الْإِذْنَ مَتَى يُؤْمَرُ بِالنَّفْخِ فَيَنْفُخُ

"Boynuz sahibi, (İsrafil Aleyhisselâm) *boynuzunu* (borusunu) *ağzına almış ve üfleme emri ne zaman verilecek de boruyu üflesin diye kulağını dikmişken; ben nasıl zevk ü safâya dalarım."*[122] buyurmuşlardır.

Peygamberler (aleyhimüsselâm) ki, onların temel sıfatlarından birisi de Sıdk sıfatıdır. Yâni, doğru olmalarıdır ve istisnasız bütün Peygamberler sıddîk ve sadâkatlidirler. Masdûk ve musaddaktırlar. O derece ki söyledikleri ve verdikleri bütün haberler hep doğru çıkmıştır. Çünkü Yüce Allah mukaddes icrââtıyla onları tasdîk etmiştir. O halde peygamberlerin (aleyhimüsselâm) haber verdikleri âhiret âlemi mutlaka gerçekleşecektir.

c. Gerek Kur'ân-ı Hakîm gerekse sâir bütün semâvî fermanlar, her fırsatta muhataplarının nazarlarını âhiret hayatına çevirmiş, bir tarafdan İlâhî adâlet ve azâbı gösterip âsî ve tâğîleri küfür, ifsad, fitne ve isyandan vazgeçirmeye çalışmışlar; diğer taraftan da İlâhî mükâfâtı gösterip onları îman, islâh ve ibadet ehli olmaya davet etmişlerdir.

Evet Kur'ân-ı Kerîm bu âhiret akîdesi üstünde o kadar durmuştur ki, Kur'ân-ı Kerîm'in üçte biri âhirete âit meselelerle alâkalıdır. İlerde buna dâir bazı misaller gelecektir.

d. Melâike-i Kirâm âhiretin varlığına şehâdet etmektedirler.

---

122 Tirmizî, *Sünen*, IV, 620

Mahşerdeki manzaraları şimdiden temaşa eden ve cennet ile cehennemi görerek, Peygamberler (aleyhimüsselâm)'a gelip haber veren meleklerin verdiği haberler âhiret hayatının gerçekleşeceğini gösterdiği gibi; vefat eden bazı ruhlarla vefatlarından sonra onlarla irtibatın kurulması ve Allah'ın izniyle bizden onlara duâ ve sevapların gitmesi, onlardan bize feyiz ve yardımların gelmesi, uhrevî hayatın varlığına ve sürekliliğine, sevabına ve ikâbına apaçık şâhitlerdir.

e. Eşyâ ve hâdiselerdeki hikmet ve mânâları çözmekle ve îman ve Kur'ân hakîkatlerindeki incelikleri idrâk etmekle akılları nurlanmış olan milyonlarca asfiyâ ve ehl-i tahkîk, madde âlemiyle yetinmeyip mânâ âlemiyle irtibat kurmak suretiyle ve ulvî âlemlerden gelen feyiz ve sırları emmek sûretiyle kalpleri paklaşmış, sâfîleşmiş ve nurlanmış olan milyarlarca evliyâ ve sıddîkîn, bu dünyanın kıyâmetinin mutlaka kopacağını, haşrin ve neşrin kesinlikle olacağını, cezâ ve azap zindanlarının ve mükâfât saraylarının mutlaka açılacağını ilme'l yakîn ve hakka'l yakîn derecesinde araştırmışlar, keşifleri ve kanaatleri netîcesinde hükmetmişler ve hayatlarını ona göre tanzim etmişlerdir.

f. Kâinâtın ve içindeki hâdiselerin bu kadar intizamlı ve muvâzeneli bir şekilde yaratılmasının plan ve projesini gösteren kader ve kaderin tecellîsi de, âhiretin varlığını, cehennem ve cennetin yaratılmasını ve devamını göstermekte ve gerektirmektedir. Zîrâ âhiret olmazsa şu var olan intizam ve görülen muvâzene devamsızlıktan abesiyete ve başıbozukluğa dönüşecek ve mânâsızlığa düşecektir. Kâinatın herhangi bir yerinde insan eli karışmamak şartı ile intizam ve muvâzeneyi bozacak çatlaklık ve bozukluğa, lüzumsuzluk ve mânâsızlığa rastlanmadığına göre; demek ki aynı intizam insanların irâdeleriyle yaptıkları ihtiyârî amellerini de içine almak suretiyle âhiret hayatı şeklinde devam edecektir.

g. İnsanın fıtratı ve mahiyetine dercedilen "bekâ aşkı, ebediyyet şevki, sermediyyet arzusu ve özellikle hayâl gibi duygular" ebediyyeti istiyorlar. Meselâ: Hayâle "Sen bin senelik huzûr dolu bir hayatı mı tercih edersin? Yoksa meşakkatli ve sıkıntılı fakat ebedî olan bir hayatı mı tercih edersin?" diye sorulsa; elbetteki hayâl, vicdanın da sesine uyarak; "Âdî ve meşakkatli de olsa ebedî olmayı, lezzetli ve saltanatlı fakat geçici olan bin seneye tercih ederim; cehennem de olsa bekâ isterim, ebed isterim." diyecektir. Şefkat duygusuna "Sen ne ile tatmin olur ve oturak- laşırsın?" diye sorulsa; elbetteki, "yemeyip yedirdiğim, giymeyip giydirdiğim evladımın devamlı yanımda olmasıyla ve onun o nazik ve nazenin hareket ve hizmetlerini görmekle tatmin olur ve oturaklaşırım." diyecektir.

h. Akıl, hâdiseler arasında mukayese yapmak suretiyle uhrevî hayatın varlığına kanâat getirmekte ve şehâdet etmektedir. Evet, yazdan sonra güzün, güzden sonra kışın, ondan sonra da diriliş mevsimi olan ilk baharın gelmesi ne derece kat'î ise; hem gündüzün akabinde akşamın, akşamın arkasında gecenin, geceden sonra da uyanış ve diriliş zamanı olan sabahın gelmesi ne kadar kesin ise; aynen öyle de, gençlikten sonra ihtiyarlığın, ihtiyarlıktan sonra ölümün, ölümden sonra da özellikle dünyanın ölümünden, yâni kıyametin kopmasından sonra da ba'sü bade'l-mevt'in yâni tekrar dirilmenin olacağı o kadar katî bir hakîkattir.

3. Âhiret ve Hesab Günü Nedir ve Nasıl Bir Gündür?

Ehl-i takvânın kurtulacağı ve ehl-i dalâletin perişan olacağı bir gün olan âhiret gününü Kur'ân-ı Hakîm o derece doğru, açık, ayrıntılı ve güzel bir şekilde tasvir edip anlatıyor ki, üzerinde daha açık bir beyan ve daha ayrıntılı bir açıklama yoktur ve olamaz. Bazı misaller vermek sûretiyle yetinelim:

يَوْمَ نَطْوِى السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا .a إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ *"O gün göğü kitapları dürer gibi toplarız, ilk yaratmaya nasıl başladıysak onu yine öyle iade eder* (tekrar diriltir)*iz. Bu, üzerimize sözdür, biz bunu mutlaka yapacağız."* (Enbiyâ Sûresi, 104)

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّموَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet günü yer tamamen O'nun avucu içindedir. Gökler de sağ elinde dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından çok uzak ve çok yücedir."* (Zümer Sûresi, 67) gibi âyetler, âhiretin Cenâb-ı Hakk'ın azamet, haşmet, celâl ve kibriyâsıyla tecellî edeceği bir gün olduğunu ve gökleri sağ eline, yeri de sol eline alıp;

أَنَا الْمَلِكُ، أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ "Yegâne Melik benim. Cebbarlık ve büyüklük taslayanlar nerededir?"[123] diyeceğini, لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ *"Bugün mülkün gerçek sahibi kimdir?"* sorusuna: لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ *"Kahhâr ve bir olan Allah'tır."* (Mü'min Sûresi, 16) cevabının tecellî edeceği ve böylece herkesin hakîki sahibinin ve yaratıcısının kim olduğunu ayan beyan, açık ve seçik bir şekilde göreceği ve anlayacağı bir gün olduğunu bildirmektedirler.

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ. وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ. وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ. لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ .a يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ *"İşte o gün kişi kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından kaçar o gün onlardan her kişinin kendisine yeter derecede bir işi vardır"* (Abese Sûresi, 34-37)

وَلاَ يَسْئَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا. يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِى مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ. وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ. وَفَصِيلَتِهِ الَّتِى تُؤْوِيهِ. وَمَنْ فِى الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ *"Dost dostun halini sormaz. Birbirlerine gösterilirler* (fakat herkes kendi derdine düştüğünden başkalarıyle ilgilenemez)*. Suçlu ister ki o günün azabından kurtulmak için oğullarını, hanımını, kardeşini kendisini barındıran* (ve içinde yetiştiği) *tüm âilesini*

---

123 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2148

ve yeryüzünde bulunanların hepsini fidye olarak versin de tek kendisini kurtarsın.” (Meâric Sûresi, 10-14) gibi âyet-i kerimeler, hesab gününde herkesin kendi derdine düşeceğini, kimsenin başkasının derdine bakacak hali olmadığını en yakınlarına bile yardım etmek şöyle dursun kendi başını kurtarmak için onları dahi feda edeceğini, Çünkü herkesin derdi başından aşkın olduğunu beyan etmektedir.

c. Kâinatta çok ehemmiyetli, muazzam ve dehşetli bir hakikat cehennemin varlığıdır. Âyetler ve hadisler cehennemi bütün detaylarıyla anlattıkları gibi kalp ve akıl gözleri açık olan bir kısım keşif, müşâhede ve tahkik ehli de onu müşâhede etmekte, bir kısmı da onun alâmet, belirti ve gölgelerini görmekte, onun dehşet ve azabından feryâd-u figân etmekte ve “Amân ya Rabbî bizi ondan kurtar.” diye tazarrû ve niyazda bulunmaktadır.

كَلاَّ اِنَّهَا لَظَى. نَزَّاعَةً لِلشَّوَى. تَدْعُوا مَنْ أَدبَرَ وَ تَوَلَّى. وَجَمَعَ فَأَوْعَى *“Hayır o* (ateş), *alevlenen bir ateştir. Derileri kavurur ve soyar, sırtını dönüp gideni* (mal) *toplayıp kasada yığanı* (kendine) *çağırır.”* (Meâric Sûresi, 15-18)

اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا. وَاِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا “(Bu ateş) *onları uzak bir yerde görünce onlar bunun,* (kendilerine karşı olan) *öfkesini ve uğultusunu işitirler. Elleri ayaklarına zincirlerle bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman, orada ölümü çağırırlar.* (Yetiş ey ölüm! Nerdesin, gel bizi öldür de bizi azabdan kurtar! derler)” (Furkan Sûresi, 12-13)

اِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِىَ تَفُورُ. تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ *“Oraya atıldıkları zaman kaynar olduğu halde onun öfkeli homurtusunu işitirler. Az daha öfkeden çatlayacak.”* (Mülk Sûresi, 7-8) gibi âyetlere göre hesap günü cehennemin bütün haşmet, dehşet ve gayzı ile kükreyip milyonlarca melek tarafından zaptedilmek sûretiyle getirildiği bir gündür. Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de:

مَا رَأَيْتُ مِثْلَ النَّارِ نَامَ هَارِبُهَا وَلاَ مِثْلَ الْجَنَّةِ نَامَ طَالِبُهَا *"Kendisinden korkanın uyuduğu cehennem ateşi gibisini ve kendisini arzulayanın uyuduğu cennet gibisini görmedim"*[124] buyurmakta, insanın önünde ilâhî gazabın tecessüm ettiği cehennem gibi amansız ve azgın bir azabın ve ilâhî rahmetin tecessüm ettiği cennet gibi saâdet, selâmet ve huzurdan ibâret bir nîmetin bulunduğunu göstermekte ve bu ürpertici ve müjdeleyici beyaniyle cehennem ateşinin dehşetini bilenin şu dünyada nefsin hevâ ve heveslerine uyup rahatça safâ sürdüremeyeceğini, cennet nîmetinin kıymetini ve oradaki saâdetin yüceliğini bilenin de şu dünyada yeterince rahat edemeyeceğini, çünkü cennete ucuzdan girilemeyeceğini veciz bir şekilde dile getirmektedir. Evet, âhiret günü gerçekten cehennem azabının gayet çetin, şiddetli, korkunç ve dayanılmaz hüviyetiyle ortaya çıktığı bir gündür. Böyle bir güne karşı hazırlıklı olmak ve kurtulma çarelerini aramak aklı başında ve îmanı sağlam olan her müminin en birinci vazifesi ve en önemli meşgalesi olmalıdır.

d. يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ. فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلاَ نَاصِرٍ *"Gizlilerin* (ortaya dökülüp) *yoklanacağı gün. Onun* (insanın) *ne bir gücü ne de bir yardımcısı olmaz."* (Târık Sûresi, 9-10)

يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَ أَخَّرَ "(O zaman) *insanın yapıp öne sürdüğü yapmayıp geri bıraktığı herşey kendisine haber verilecektir"* (Kıyâme Sûresi, 13)

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ *"Her can ne* (yapıp) *öne sürdüğünü ve ne* (yapmayıp) *geride bıraktığını bilir."* (İnfitâr Sûresi, 5) sırrınca, âhiret âlemi gizli-açık, küçük-büyük, seyyie-hasene, riyâ-ihlas, isyan-itaat, küfür-îman ve her türlü fikir kânaat ve amellerin ortaya dökülüp saçılacağı bir âlemdir. Bundan ötürüdür ki:

---

124 Tirmizî, *Sünen*, IV, 715

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا *"Peki inkar ederseniz; çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl kurtaracaksınız?"* (Müzzemmil Sûresi, 17) âyet-i kerîmesinin de ifade ettiği gibi o gün bütün sırların ortaya dökülmesi sebebiyle hâsıl olan perişanlıktan, nâhoş manzaralardan ve o günün dehşetinden yeni doğan çocuklar bile ak saçlı ihtiyarlara dönüşeceklerdir. Evet, meseldir: Gam ve keder saç ağartır.

e. Âhiret günü, gerçek ve doğru terâzilerin kurulup amellerin iğneden ipliğe kadar bütün detaylarıyla tartılacağı, kılı kırk yararcasına her hakkın sahibine verileceği ve insanların gerek ilimlerinden gerekse amellerinden sorguya çekilecekleri bir gündür. Nitekim, Yüce Allah bu husula ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ اللّٰهَ لاَيَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ *"Allah zerre kadar haksızlık etmez."* (Nisâ Sûresi, 40)

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ *"Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür. Ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür."* (Zilzal Sûresi, 7-8)

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ *"Kıyâmet günü için adalet terazileri kurarız. Hiç kimseye bir haksızlık edilmez.* (İnsanın yaptığı iş), *bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesap görücü olarak biz yeteriz."* (Enbiyâ Sûresi, 47)

فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ. عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ *"Rabbine yemin olsun ki, biz onların hepsine yaptıkları şeylerden mutlaka soracağız"* (Hicr Sûresi, 92-93)

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün Muâz bin Cebel'e şöyle buyurdular: *"Ey Muâz! Kıyâmet gününde kişi gözlerine sürme çekmesine ve parmağıyla toprağı ufalama- sına kadar bütün yaptıklarından sorguya çekilecektir. Kıyâ- met gününde, Allah'ın*

sana verdiği şeyle, başkası senden daha mutlu olduğu halde seninle karşılaşmayayım"[125]

f. Âhiret günü Yüce Rahmân'ın izni olmadan hiçkimsenin hiçbir hususta hiçbir kimseye hiçbir faydasının dokunamayacağı, kimsenin başkası için faydalı olamayacağı, kimsenin konuşamayacağı, bütün seslerin kesilip sadece bir hışırtının duyulacağı, hattâ bir an olacak ki, Peygamberlerin (aleyhisselâm) bile رَبِّ سَلِّمْ رَبِّ سَلِّمْ yâni, *"Rabbim selamet ver, Rabbim selâmet ver."* diyecekleri bir gündür. Nitekim Kur'ân'da pek çok âyet-i kerîme bu gerçeği dile getirmektedir. Meselâ:

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلاَئِكَةُ صَفًّا لاَ يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا *"O gün ruh ve melekler sıra sıra dururlar. Rahmanın izin verdiğinden başka kimse konuşamaz.* (İzin verilen kimse de ancak) *doğruyu söyler."* (Nebe Sûresi, 38)

يَوْمَئِذٍ لَاتَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِىَ لَهُ قَوْلاً *"O gün Rahmân'ın izin verip sözünden hoşlandığı kimseden başkasının şefâati fayda vermez."* (Tâhâ Sûresi, 109)

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ *"O gün ki, kimse kimse için birşeye malik olmaz.* (O gün kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür.) *O gün emir, yalnız Allah'a âittir."* (İnfitar Sûresi, 19)

يَوْمَ لاَ يَنْفَعُ مَالٌ وَلاَ بَنُونَ. إِلَّا مَنْ أَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ *"O gün ne mal ne de oğullar fayda vermez. Ancak Allah'a* (küfür ve nifak hastalıklarından korunmuş) *sağlam ve temiz kalp getiren* (fayda görür)" (Şuarâ Sûresi, 88-89)

Demek oluyor ki hesab günü hiçbir şeyin; malın mülkün, nesebin, sülalenin ve îtibarın bir fayda sağlamayacağı bir gündür. Zaten o gün Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nesebinden başka bütün nesepler kesilmiştir. Nitekim Taberânî ve Beyhakî'nin

125 Sâbûnî, *Muhtasar-u Tefsîr-i İbni Kesîr*, II, 32

rivayet ettikleri sahih bir hadîs-i şerifte Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

كُلُّ سَبَبٍ وَنَسَبٍ فَإِنَّهُ مُنْقَطِعٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا سَبَبِى وَنَسَبِى *"Kıyamet gününde benim sebep ve nesebimin* (her türlü alâka ve yakınlığımın) *dışında bütün sebep ve nesepler kesilmiştir."*[126] buyurmuşlardır. Evet hesâp gününde Onun sebep, neseb ve kurbiyeti dışında hiçbir sebep, nesep, yakınlık ve iltimâsın faydası olmayacaktır.

Evet, mahşer günü insanların içinde bulundukları can alıcı ve tüyler ürpertici hallerden kurtulmak için başlarının çaresine bakmak üzere peygamberlere (aleyhisselâm) başvuracakları, fakat Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den başka hiçbir peygamberin insanların o acıklı hallerine derman olmak için cesâret edemeyeceği bir gündür. Ancak *Seyyid'ül-evvelîn ve'l-âhirîn ve Rahmeten lil âlemîn olan Rasûl-i Ekrem* (sallallâhu aleyhi ve sellem)*'dir* ki, havzının başında durup ümmetine su takdim edecek. Sıratın başında bulunup ümmetini cehenneme düşmekten kurtaracak. Secdeye kapanıp günahkârların bağışlanmalarını ve kurtulmalarını dileyecek ve en büyük ve makbul şefaat hakkını o zaman kullanacaktır.

g. Âhiret günü, bütün nîmet, lütuf, ve göz kamaştırıcı güzellikleriyle arz-ı endâm ettiği bir gündür. Bu husus pek çok âyet-i kerîme ile sabittir. Meselâ:

عَلَى سُرُرٍمَوْضُونَةٍ. مُتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ. يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ. بِأَكْوَابٍ وَ أَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ. لاَ يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلاَ يُنْزِفُونَ. وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ. وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ. وَحُورٌ عِينٌ. كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ. جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. لاَ يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلاَ تَأْثِيمًا. إِلاَّ قِيلاً سَلاَمًا سَلاَمًا "(O mukarrebîn olanlar) *altın ve cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedirler. Onların üzerinde karşılıklı yaslanırlar. Çevrelerinde ebedî yaşamağa erdirilmiş çocuklar dolaşırlar. Akıp giden (şarap) kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.*

---

[126] Sâbûnî, *Muhtasar-u Tefsîr-i İbni Kesîr*, II, 576

(Bir şarap ki) *ondan ne başları ağrıtılır ne de akılları giderilir. (Çokça) beğendikleri meyveler. Canlarının çektikleri kuş etleri. Ve saklı inciler gibi iri gözlü hûrîler; yaptıklarına karşılık olarak (o mü'minlere bahşedilmiştir). Orada ne boş bir söz ne de günaha sokan bir laf işitirler. Duydukları bir söz; yalnız 'selâm, selâm'dır"* (Vâkıa Sûresi, 15-26)

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاً. عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلاً. وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ. إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا. وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا. عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا *"Onlara orada* (cennette) *karışımı Zencefil olan kadehten içirilir.* (Bu), *orada bir çeşmedir ki adına selsebil denilir. Çevrelerinde de* (öyle) *ölümsüz çocuklar dolaşır ki, onları görsen kendilerini saçılmış inci sanırsın. Nereye baksan, bir nîmet ve büyük bir mülk görürsün.* (cennet ehlinin) *üstlerinde yeşil ipekten ince ve kalın giysiler var. Gümüşten bilezikler takınmışlardır. Rab'leri, onlara tertemiz bir içki içirmiştir."* (İnsan Sûresi, 17-21)

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ. إِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ. وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ. تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ *"Yüzler var o gün ışıl ışıl parlar. Rabbine bakar. Yüzler de var ki, o gün asıktır. Kendisine bel kemiklerini kıran belâ*(lı bir iş) *in yapılacağını anlar"* (Kıyame Sûresi, 22-25)

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ. عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ. تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ. يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ. خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ. وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ. عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ *"Mukakkak ki o hayırlı insanlar bir naîm içindedirler. Koltuklar üzerinde neşe ile etrafa bakınırlar. Yüzlerinde cennet nimetlerinden yararlanmanın sevincini okursun. Onlara ağzı mühürlü saf şerap şişelerinden şerap ikram edilir. Onun sonu misktir. İçildiğinde sonu mis gibi kokar. İşte ona imrensin artık imrenenler. Hem o şeraba tesnim içkisi de karıştırılır. O ise Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır."* (Mutaffifîn Sûresi, 22-28)

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ. لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ. فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ. لاَ تَسْمَعُ فِيهَا لاَغِيَةً. فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ. فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ. وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ. وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ. وَزَرَابِىُّ مَبْثُوثَةٌ.

"Yüzler vardır o gün nîmet içinde mutlu. (Dünyadaki) *çalışmasından memnun.* (Onlar) *Yüksek bir cennettedirler. Orada boş söz işitmezler. Orada akan bir kaynak vardır. Orada yükseltilmiş tahtlar, konulmuş kadehler, dizilmiş yastıklar ve serilmiş halılar vardır."* (Gâşiye Sûresi, 8-16)

Evet örnek olarak zikredilen bu âyet-i kerîmeler, hayatlarını îman ve istikâmet çizgisinde, hayır ve hasenât işlerinde geçirenlere ne kadar hoş, lezzetli, zevkli, huzurlu ve saadetli bir cennetin hazırlandığını göstermektedir. Hem yine anlaşılıyor ki, beşerin en mühim meselesi cehennem zindanlarından kurtulmak ve cennet saraylarına girmektir. Öyleyse bir insan için en büyük dâvâ îmanlı ölmek dâvâsı olmalıdır. Çünkü âyet ve hadislerin bahsettikleri korkunç hallerden kurtulmanın ve saâdet dolu bir hayata kavuşmanın yegâne çâresi, kâmil bir îmana sahip olarak ruhunu Yüce Rahman'a teslim etmektir.

h. Esasen inanan kimseler için âhiret âlemi, gayet sevimli ve huzurlu ve oraya gitmek bin can ile arzu edilecek bir âlemdir. Zîrâ orası başta Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere; bütün Sahabe, tabiîn, hak mezheplerin imamları, asfiyâ ve evliyâdan teşekkül etmiş nurânî ve kudsî cemaatin biraraya gelip beraber sohbet ettikleri bir âlemdir. Bu büyük şahsiyetleri çok sevdiğini iddia eden bir mü'minin böyle bir âleme gitmek için can atması gerekmez mi? Hem onlar orada iken, bu dünyada kalıp gariplik ve hasret çekmek elbette ki akıl kârı değildir.

Şu kadar var ki onların yanına varabilmek ve meclislerine katılabilmek için; onların anlayış ve davranışlarına yakın kanâat, sadâkat ve amellerde bulunmak ve onlara her hususda benzemeye çalışmak gerekir. Zîrâ herkes ancak sevdiği ve kendisine benzemeğe çalıştığı kimse ile beraber olacaktır. Binâenaleyh

zikredildiği üzere madem ki önümüzde böyle bir gün vardır; o halde daha fırsat elde iken ve vakit fevt etmeden hazırlanmak gerekir. Hazırlanmak ise farzları işlemek ve haramları terketmek sûretiyle îmanı ve İslâm'ı ayakta tutmak ve salâhat içerisinde îmanlı olarak ölmeğe çalışmak demektir. Çünkü göklerin, yerin ve dağların kaldırmasından çekindikleri büyük emâneti omuzuna alan insanın önüne, îman ve küfür adında iki yol açılmıştır. İşte insan, îmânsız yaşadığı ve öyle öldüğü takdirde, bütün yaratıkların en bedbahtı; îmânlı yaşadığı ve bu hâl üzere vefat ettiği takdirde ise, bütün yaratıkların en bahtiyârı olarak haşrolacak ve ona göre muamele görecektir.

Elhâsıl: Madem Cenâb-ı Hakk'ın pek çok isimleri âhiretin olmasını isterler. Elbette o isimlere delâlet eden bütün deliller, bir yönüyle de âhiretin gerçekleşeceğine dahi delâlet ederler. Hem madem melâikeler âhiretin ve ebedî âlemin dâirelerini gördüklerini haber veriyorlar. Elbette melek ve ruhların varlıklarına ve kulluklarına şehâdet eden deliller, dolayısıyla âhiretin var olacağına da delâlet ederler. Hem madem Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bütün hayatında vahdâniyetten sonra en büyük dâvâsı ve esâsı âhirettir. Elbette O Zât'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem), nübüvvetine ve sıdkına delâlet eden bütün mûcizeleri ve hüccetleri, dolayısıyla âhiretin geleceğine de şehâdet ederler. Hem madem Kur'ân'ın dörtte biri haşir ve âhiret, cehennem ve cennettir ve binlerce âyetiyle âhiretin isbatına çalışır ve onu haber verir; elbette Kur'ân'ın gerçek olduğuna şehâdet ve delâlet eden bütün delilleri, dolayısıyla âhiretin varlığına, haber verilen hâdiselerin gerçekleşeceğine, cehennem gibi bir ukûbetin ve cennet gibi bir mükâfâtın kesinlikle verileceğine ve ehl-i küfrün zillet içinde cehennem zindanlarında, ehl-i îmanın da izzet içinde cennet saraylarında ebediyyen kalacaklarına delâlet ve şehâdet ederler.

4. Sosyal Huzurun Kaynağı Âhiret Akîdesidir

Âhiret akîdesinin dünyevî-uhrevî, ferdî-içtimâî her türlü huzur ve saâdeti tekeffül etmesi bakımından lüzum ve kıymeti gayet çoktur. Burada âhiret akîdesinin her türlü huzurun kaynağı olduğunu anlatmak çok uzun gider. Sadece âhiret akîdesinin toplum huzurunun kaynağı, esası ve madeni olması itibariyle üzerinde durulacaktır. Şöyle ki: Sosyal bünye çocuklardan, gençlerden, ihtiyarlardan, kadınlardan, hasta ve mazlumlardan ve âilelerden müte- şekkildir. Bunların da hepsini ele alıp âhiret akîdesinin kendi- lerine nasıl huzur ve saâdetin kaynağı olduğunu anlatmak çok uzun gideceğinden, bunlardan beşerin yaklaşık üçte birini teşkil eden gençler üzerinde duralım.

Evet, gençler hevesleri kabarık olan, kanları fokur fokur kaynayan, hislerine mağlûb olan, cüret ve cesaretle her şeye karışan, akıllarını her vakit başlarına alıp âkibeti göremeyen, tutum ve davranışlarını ilerdeki fayda ve zarara göre değil; peşin olan fayda ve zarara göre ayarlayan kişiler demektir. Şimdi bu gençler şayet âhiret akîdesinden, hesap gününün dehşetinden ve cehennem korkusundan mahrum ve habersiz bir şekilde yetişirlerse, ehl-i namusun ırzı pay-ı mâl, ehl-i ticaretin serveti çarçur, ehl-i dirayet ve ilmin talim ve terbiyesi bâd-i hebâ, ehl-i siyâset ve idârenin sevk ve idâresi etkisiz ve ihtiyarların rahatı da berbat olur. Diğer bir ifade ile bütün insanlık tehlikede olur ve telaşla yatar, ızdırapla kalkarlar. Korku ile gider, cinâyetle dönerler. Ortalığı hercümerc, fitne-esad ve katliâmlar zinciri kaplar. Öyleki, böyle bir genç, bir dakikalık keyfi ve lezzeti için mesûd ve huzurlu bir âile yuvasının saâdetini mahveder. Böylece hem kendisinin hem de bir âilenin hayatını cehenneme çevirir. Netîcede bu gibi gençler, en verimli seneleri olan gençlik yıllarını hapishâne köşelerinde tüketir. Eğer bir gün olur da hapishâneden çıkarlarsa, oradan ıslâh olmuş ve akıllanmış

olarak değil; iyice törpülenmiş, tahrik edilmiş ve diş bileyen bir canavar hayvana dönmüş olarak çıkar.

Eğer âhirete îman nûru, hesap endişesi, cehennem korkusu, cennet aşkı ve Yüce Rıdvan şevki o gencin kalbine girse ve elinden tutsa, o zaman âhirete olan îmanı ona şöyle der: "Cehennem var; zulmü ve tuğyanı, sarhoşluğu ve serkeşliği bırak." O genç de, kuvvetli îmanı ve sağlam takvâsı sayesinde aklını başına alır. Ve işte o zaman birden terbiyeli ve verimli bir hâle gelir. Öyle ki bir kabahat işleyeceği zaman şöyle düşünür: "Gerçi hükümetin adamları beni görmüyor ve ben onlardan saklanabilirim; fakat cehennem gibi bir zindanı olan Yüce Allah benim her hâlimi görüyor. O'nun gizli memurları olan melekler de beni her yerde görüyor ve bütün yaptıklarımı kaydediyorlar. Kötülük yapmaktan vazgeçmezsem onlar beni cehennem adındaki korkunç zindana atarlar. Hem ben başıboş değilim. Beni bekleyen bir sürü vazifelerim var. Ben ehemmiyet ve lüzum sırasına göre vazifelerimi bir an önce yapmaya bakmalıyım. Yoksa ihtiyarlamakla veya ölmekle vazifelerimi lâyıkıyla yapamazsam; şiddetli hesaba ve dehşetli azaba maruz kalırım." der. Ve emin bir insan hüviyetiyle kendi saâdetini olduğu kadar; içinde yaşadığı cemiyetin saâdetini de tekeffül eder, bu hususda davranışlarıyla çevresine güven telkin eder ve derken güvenilir bir insan olur. Gün geçtikçe çoğalan ve kalplere ümît ve istikbâl vadeden bu türlü gençlere müjdeler olsun.

İnsanın hânesi ve âile hayatı onun küçük bir cennet köşesi mesâbesindedir. Şayet böyle bir âile yuvasında âhirete îmân, cehennem korkusu, cennet sevdası yoksa o hânenin hali gayet acıklı ve durumu son derece perişandır. Buna kıyasla böyle bir şehrin ve bir memleketin hali de içler acısıdır. Zîrâ böyle bir yerde güzel âhlakın esasları olan ihlâs, samîmiyet, fazîlet, hamiyet, fedâkarlık, uhrevî sevap ve rıza-i ilâhî yerine; kötü ahlâkın tezahürleri olan

riyâ, tasannû, sahtekarlık, garaz, menfaat, hodkâmlık, rüşvet, yalan ve aldatmak gibi kötü haller ortaya çıkar. Bu durumda ise güven, îtimat ve sadâkat o kadar zedelenir ve değer ölçüsü öylesine alt üst olur ki, sözde asayiş ve insanlık perdesi altında anarşistlik ve vahşet tohumları atılır. Çocuklar eğlencelerle haylazlığa, gençler anarşi ile sarhoşluğa, kuvvetliler gadir ile zulme, ihtiyarlar gafletle kahvehanelere, kadınlar açık saçıklıkla başkalarının eğlencesi olmaya, aklı başında olanlar pişmanlıkla ağlamaya ve zayıflar gözyaşlarıyla inlemeye başlarlar.

Böyle bir hânede, şehirde ve memlekette isyanlar, anarşik hadiseler ve katliamlar birbirini kovalar durur. Tagallübler ve esaretler zincirlemesine biri gider diğeri gelir. Bazılarının ırzları pay-ı mâl, bazılarının malları heder olurken, diğer bazılarının da kanları oluk oluk akar durur. Böyle bir dünyada yaşamanın hiç tadı kalır mı? Böyle bir halde insanlığın hayatı zehir olmaz mı? Böyle bir durumda yerin altı üstünden daha hayırlı ve daha sevimli bir hâle gelmez mi? Şayet böyle bir hanede ve memlekette mahkeme-i kübrâ, adâlet-i uzmâ ve ilâhî azâbın zikri, fikri ve akîdesi yerleşse; bütün isyanlar, zulümler, vahşetler ve huzursuzluklar birden sona erer. Yerlerini itâat, hürmet, merhamet, adâlet, emniyet ve saâdetler alır. O halde gerek fert gerekse toplum huzurunu sağlamanın en etkili yolu, millet fertlerinin kalplerine âhiretteki hesap endişesinin, cehennem korkusunun ve cennet sevdasının yerleştirilmesidir.

Siz lise sonda olan bir talebe ile karşılaşsanız; onun, yaz kış demeden her gün üniversiteye hazırlık dershanesine kurs almaya gittiğini görseniz ve ona böyle telaşlı bir şekilde nereye gittiğini sorsanız; size kurs almaya gittiğini söyleyecektir. Siz de ona, Kardeşim! Bu genç yaşta niye kendini bu kadar yıpratıyorsun. Kendine biraz acı. Okuldaki derslerinle yetin. Hem belki şans (!) eseri olarak kazanabilirsin, deseniz; o size diyecektir ki: Benim

tek gayem şu fakülteye girmektir. Bu ise yüksek puan almaya, o da kurs alıp ciddî bir şekilde hazırlanmaya bağlıdır. Ben önce bu gayemi bir gerçekleştireyim. Daha sonra istediğim gibi keyif sürdürür, rahatıma bakabilirim.

İşte aynen öyle de yaz kış demeden, zor-kolay düşünmeden kulluk vazifelerini yerine getiren bir gence, "Nedir bu halin böyle; helâl ve harama karşı niye bu kadar titiz davranıyorsun? Meseleleri niçin bu kadar sık dokuyor ve kendini neden bu kadar yoruyorsun? Hem sen daha gençsin. Hem Cenâbı Hak kerimdir. Belki seni affeder" deseniz; o size dönüp diyecektir ki: "Benim bir tek gayem vardır. O da Yüce Allah'ı memnûn edip ebedî saâdetlere kavuşmaktır. Bunun yolu ise hayatı Kur'ân-ı Kerim istikâmetinde ve sünnet-i seniyye dâiresinde helal ve haramlara, farz ve vaciplere dikkat etmek suretiyle geçirmek ve böyle bir hâl üzere ölmektir. İşte ben bunun için Kur'ân esasları ve sünnet düsturları dahilinde yaşamayı ve îmana ve Kur'ân'a hizmet etmeyi hayatımın gâyesi bir yapmışım. Bu gayemi gerçekleştirerek, sırat köprüsünden bir geçeyim, cennete bir gireyim, Yüce Rızâ ve Rıdvâna kavuşayım; ondan sonra dilediğim gibi keyif ve rahatıma bakarım, çünkü oradaki rahat ve lezzet, huzur ve saâdet dâimî ve ebedîdir. Öyleyse o ebedî olan rahatı ve saâdeti kazanmaya çalışmak akıllı ve îmanlı olmanın gereğidir" der ve vazifelerini lâyıkıyla yapmaya koyulur.

5. Dünyayı Âhirete Tercih Ettiren Hususlar

Âhireti bildiği halde, dünyayı âhirete tercih etmenin bazı sebepleri vardır. Evet hayırlı işlerin manileri çok olur hükmünce âhirete îman ve bu îman şuuruyla yaşamak gibi en hayırlı ve en lüzumlu bir meselenin de elbette ki bir kısım manileri vardır. Maalesef gaflet ve cehâlet gibi müzmin hastalıklar, bir kısım maddeperestlik tâûnu, çok yaşama arzusu, şân ve şöhret hırsı, dünyevî

itibar kazanma vebâsı, gençlik ve sıhhat sarhoşluğu, nisâ tâifesinin cazibesi, şeytanın iğfali ve nefsin desîsesi gibi önleyici engeller ve yıpratıcı mikroplar insanın kalp ve ruhunu kemirmekte ve onun asıl vazifelerini yapmasına mânî olmaktadırlar. İşte bu türlü mikrop ve hastalıkların tedâvîsi, ancak ve ancak âhiretteki hesap, azap ve mükâfâta gereği gibi inanmakla, meşrû olmayan dünyevî lezzetlerin geçici olduğunu kavramakla, fâni olan lezzetleri terk etmekle ve zevalsiz olan ebedî lezzet ve saâdetlere göz dikmekle mümkün olur. Diğer bir ifade ile insan; ancak âhiret gününe sağlam inanmak sayesinde rûhî, aklî ve kalbî hastalıklardan kurtulur, gerçek istikâmeti bulur ve bunalımlardan kurtulup tam sıhhate ve tam huzura kavuşur.

Yirmi Yedinci Ölçü

KAZÂYA RIZA VE KADERE TESLÎMİYET

1. Kader ve Kazâ Ne Demektir?

Kader: Bunun fiili قَدَرَ (ka-de-ra) olup ölçmek, biçmek, takdîr etmek, belli hisselere ayırmak, herkese bir pay çıkarmak, biçime koymak ve şekillendirmek demektir.

قَدَّرَ (Kaddera) fiili de hükmetti, kazâda bulundu, hükmünü geçerli kıldı mânâlarına gelir. Buna göre kader, Yüce Allah'ın takdir edip kendisiyle hükmettiği hükümler demektir.

Kazâ da, hüküm vermek, yerine getirmek, icat etmek ve meydana getirmek mânâlarına gelir.

Terim olarak ise kader, herhangi bir şeyin daha olmadan önce belirli bir şekilde meydana gelmesini, bir şeyin nerede, ne zaman ve nasıl olacağını en ince detaylarına varıncaya kadar Cenâb-ı Allah'ın ezelden bilip tayin ve takdir etmesi demektir. Kazâ da, Cenâb-ı Hakk'ın, bilip takdir etmiş olduğu bir şeyin zamanı gelince onu kaderde takdir ettiği şekilde meydana getirmesi yâni onu yaratması demektir.

Evet, Allah'ın bir şeyi bilmesine ve o şekilde olmasını dilemesine kader, varlığını dilediği bir şeyi takdir ettiği şekilde yaratmasına da kazâ denir. Diğer bir ifade ile kader, Yüce Allah'ın ilmi, takdiri ve dilemesi; kazâ ise, yüce Allah'ın bu ilmini ve takdirini infaz etmesi, yapacağı şeyi edâ etmesi ve hükmünü yerine getirmesi demektir.

Bazı büyük âlimler kaderi kazâ yerinde, kazâyı da kader yerinde kullanmışlardır. Maturîdî âlimlerinin ekserisi "Kader ve Kazâ" şeklinde, Eşârî âlimlerinin ekserisi ise "Kazâ ve Kader" şeklinde kullanmışlardır.

Benim bu konuyu ele almaktaki maksadıma gelince; bir değer ölçüsü olarak kazâya rızânın ve kadere teslîmiyetin ne derece lüzumlu olduğunu ve bunun başlı başına bir huzur kaynağı olduğunu bir derece vurgulamaktır.Yoksa maksadım, kader ve kazâ hakkında geniş bilgi vermek değildir. Bu hususta geniş ve yeterli bilgi isteyenler, Bediüzzaman Hazretlerinin "Kader Risalesi" adındaki kitabına, ayrıca bu meselenin erbabının yazdığı ve son derece tatmin edici bilgileri içeren kitaplara müracaat etsinler.

2. Kazâ ve Kadere Îmân Ne Demektir?

A. Kadere Îmânın Mâhiyeti

1. Kader pek çoklarının yanlış anlayıp yanıldığı ve ayaklarının kayıp sapıklığa yuvarlandıkları çok hassas bir konudur. İnsanın çok kaygan bir zeminde kayıp düşmesi nasıl her an muhtemel ise; öyle de kader mevzusu insanların pek çoğunun her an yanılıp kaydığı, istikamet çizgisinden çıkıp inhiraf ettiği çok hassas ve çok dikkatli olunması gereken bir zemindir.

Kader konusunun özeti şudur: Yüce Allah her bir şeyin ne zaman, nerede ve nasıl olacağını ezelî ilmiyle yâni her şeyi kuşatan ilmiyle ezelden biliyor, irâdesiyle onu diliyor ve zamanı

geldiğinde kudretiyle onu bildiği ve dilediği şekilde aynen icrâ ve infaz ediyor, yaratıp meydana getiriyor.

2. Kazâ ve Kadere îmân, Cenâb-ı Hakk'ın ilim, irâde, hikmet ve tekvin sıfatlarına inanmak demektir. Yâni Yüce Allah'ın varlığına, birliğine ve sıfatlarına îmân eden bir mümin aynı zamanda ve otomatikman kadere de îmân etmiş oluyor. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın ilim, irâde, hikmet ve tekvîn gibi en fazla ve her şeyde tecelli eden sıfatlarının en fazla ve her şeyde tecelli etmiş olmaları ve her şeyi kuşatıp her bir şeyle teker teker alâka kurmaları itibariyle önemine binâen bu gibi sıfatların gayet parlak bir şekilde tecellî ettiği kader ve kazâya îmân etmek hakîkati, ayrıca îmân esasları arasına girmiş ve ayrı bir esas olarak kadere îmân edilmesi, zarûrî olarak takdir edilmiş, farz kılınmış ve emredilmiştir. Öyle ki kadere îmân etmek, Cenâb-ı Hakk'ın zatına yapılan îmânın kemâlinin gereğidir. Öyle ise kadere ve kazâya îmân etmeyen kimse Yüce Allah'ın zatına, kibriyâsına, azametine ve kemâline gerektiği şekilde îmân etmemiş demektir. Evet, kadere îmânın temelinde Yüce Allah'ın özellikle ilmine, irâdesine, meşîetine, hikmetine, rahmetine, adâletine ve kudretine inanmak vardır.

3. Kader, mâhiyeti îtibâriyle ilimle bilinecek ve amelle davranışlar şeklinde gösterilebilecek bir mesele olmayıp; ancak vicdan ve hal ile bilinebilecek ve hissedilebilecek bir meseledir. Yüce Allah'ın varlığı ve birliği, nübüvvetin ve haşrin gerekliliği ve ispat edilmesi gibi bazı meseleler, akıl plânında anlaşılsa ve ibadet gibi bazı meseleler pratikte uygulansa bile; kader mevzusu böyle akıl ve amel planında ve pratik olarak anlatılamaz, gösterilemez ve uygulanamaz. Ancak bazı büyüklerimiz vicdanlarıyla hissettiklerini anlatmaya çalışmışlardır.

Evet hiç bal tatmamış bir insana balı anlatmak ne kadar zorsa; kaderi ebediyyen tadamayacak yâni Levh-i Mahfuza ulaşıp kader kaleminin her şeyi nasıl yazdığına ulaşamayacak bir kimsenin de,

kaderin mâhiyetini anlaması o derece zordur ve imkânsızdır. Ancak İlâhî feyizlere, Rahmani mevhibelere yüce hakîkatlere karşı huşyâr olan bir kalbe ve açık olan bir vicdana sahip olan bazı asfiyâ, kaderin bazı hakikatlerini ve inceliklerini anlar ve anladıklarını bizlere anlatırlar. Bizler de kadere Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerin emrettiği ölçüde ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin açıklamaları doğrultusunda inanır ve kabul ederiz.

B. Kazâ ve Kadere Îman Ne Demektir?

1. Îmânın altı esasından birisi de hiç şüphesiz ki kadere inanmaktır. Yâni hayır olsun-şer olsun her şeyi Cenâb-ı Hakk'ın yarattığına inanmak ve gerekli tedbiri yeterince aldıktan sonra neticenin hayırlı olarak yaratılmasını Cenâb-ı Hakk'a bırakmak ve O'ndan beklemektir. Çünkü her şey Cenâb-ı Hakk'ın takdîriyledir.

2. Kaza ve kadere iman demek, varlık-yokluk, canlı-cansız, iyi-kötü, hayır-şer, küçük-büyük, kazanç-ziyan, faydalı-zararlı, acı-tatlı, mikro âlemden makro âleme ve zerrelerden sistemlere kadar her ne varsa onların her birisinin Yüce Allah'ın bilmesi, dilemesi ve yaratması ile olduğuna, sonradan alacağı her türlü şekil ve özelliklerin hepsini ezelden bilmiş ve öylece yaratmış olduğuna ve Allah'tan başka gerçek mânâsıyla takdir edip hükme bağlayan, hükmünü infaz eden ve irâde ettiğini icat eden bir varlığın bulunmadığına inanmak demektir.

3. Yüce Allah sonsuz ilme, şümullü irâdeye, çaplı hikmete, engin rahmete ve nihayetsiz kudrete sahiptir ve her şeyi geçmişiyle, haliyle ve geleceğiyle bir noktada görür ve bilir. Buna kaza ve kader demek, Yüce Allah'ın mikro âlemden makro âleme kadar, zerrelerden sistemlere kadar ve kâinatın tümünden en küçük zerresine kadar her bir şeyi ilim planında varlıklarıyla, ilmi, irâdesi, rahmeti veya adâleti noktasında hikmetinin gereği olarak planlaması, plan ve projeleriyle suretini ve sîretini, mekanını ve zamanını, miktarını ve keyfiyetini İmâm-ı Mübin denilen Levh-i mahfuz'da ve onun

aslı olan ve *"Ümm'ül Kitab"* unvanıyla zikredilen İlmullah'ta tayin, tesbit, ve takdir etmesi ve bütün bunları zamanı gelince ilim planından çıkarıp irâde ve kudret planına geçirmesi ve madde ile az-çok alâkalı olan yaratıklar âleminde ve bazı âlimlerin "Kitab-ı Mübin" de dediği şu kâinat kitabında veya "Levh-i Mahv ve İsbat" kitabında gerek eşyâ halinde gerekse eşya arasındaki münasebeti düzenleyen kevnî kanunlar şeklinde (ki bazı gâfiller buna tabiat kanunları diyorlar) göstermesi ve yaratması demektir. Kaza ve Kadere îman da, bütün bunları kabul etmek demektir.

Kazâ ve Kadere îmân etmeyi gerektiren kelâmî ve tekvînî olmak üzere pek çok âyet, delil ve alâmet vardır:

Kelâmî Âyetler:

1. إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَ آثَارَهُمْ وَ كُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِى إِمَامٍ مُبِينٍ *"Gerçekten ancak biziz biz, ölüleri diriltiriz ve takdim ettikleri şeyleri ve bıraktıkları eserleri yazarız ve zaten her şeyi açık bir kütükte bir İmâm-ı Mübin'de zaptetmişizdir."* (Yâsîn Sûresi, 12)

Bu âyetten anlaşılıyor ki, her şey daha yaratılmadan evvel Allah'ın ilminde mâlum olup Levh-i Mahfuz'da bütün özellikleriyle zaptedilmiş olduğu gibi, yaratıldıktan sonra da bütün izleri, gölgeleri ve tavırlarıyla yazılmakta olup, insanlar yaptıklarından er geç hesaba çekileceklerdir.

2. إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ *"Gerçekten biz her şeyi bir kadere* (nezdimizde bulunan bir plana, bir programa) *göre yaratmışızdır."* (Kamer Sûresi, 49)

وَ كُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ *"Ve her şey Allah indinde bir miktar iledir."* (Ra'd Sûresi, 8)

Evet, her şey önünden-sonundan, üstünden-altından, dışından-içinden bir sınır ve bir miktar ile mahdut ve mukadderdir ve her şey bizâtihî nefsinde ölçülüp biçilmiştir. Cenâbı Hak bütün yaratıklar için bir nizam koymuş ve her şeyi o nizama tâbi kılmıştır.

Hiçbir şey varlık silsilesindeki sırasını, miktarını, zamanını ve yerini tecavüz edemez. Ne geri ne de ileri gidemez. Bütün sebepler silsilesi Allah'a dayanır. Allah'ın ilmi dâhilinde ve O'nun ilmiyle kuşatılmayan hiçbir şey yoktur. Her şey her an ve her hâliyle Allah'ın huzurunda ve murâkabesi altındadır. Çünkü Allah ezelî ve ebedîdir. Evvel ve âhir, zâhir ve batındır. Gerek gayb âlemi gerekse şehâdet âlemi, onun nazarında ilmi, murakebesi ve müşâhedesi itibariyle aynıdır.

3. وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ *"Ve Ümmü'l Kitab ancak O'nun yanındadır."* (Ra'd Sûresi, 39)

Evet, bütün kitapların ve yazıların aslı ve esası olan, hiçbir şekilde değişmeyen, ana kitap veya kitapların anası olan, en yüksek düstur ve temel kütük olan Ümmül Kitab, ancak Allah'ın yanındadır ki, o Levh-i Mahfuz'dur veya Allah'ın ezelî ilmidir. O, öyle sabit ve değişmez bir kitaptır ki, değişecek veya değişmeyecek, mahvedilecek veya isbat edilecek her şey, gelen-gelmeyen, kalan-giden her şey onda yazılıdır ve hepsi Allah tarafından bilinmektedir. Gerek kevnî hadiselerde gerekse şerî kanunlarda değişiklikler, mahv ve isbatlar cereyan ettiği halde; Ümmü'l-Kitab olan İlmullah'a göre her şey yazılıp bitmiş ve kalem kurumuştur. Evet, Allah'ın ilmine göre yeniden yazılacak hiçbir şey yoktur.

4. وَ كُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ. وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ *"Ve yaptıkları her şey defterlerde yazılıdır. Hem küçük hem büyük her şey satırlara geçmiştir."* (Kamer Sûresi, 52-53)

Bu âyetler gösteriyor ki, insanla alâkalı olan kader, insanın ömrü boyunca işleyeceği veya başından geçeceği her bir şeyin Allah'ın ilminde ezelde bilinmekte, takdir edilmekte ve Levh-i Mahfuz'da tespit ve kaydedilmektedir. Bu tespit ve kayıt, hem insan yaratılmadan önce yapılmıştır. Hem yaratıldıktan sonra da tespit ve kayıt işleri devam etmektedir. Ve bu kayıt ve kitabet muhafaza edilip âhirette insanın karşısına çıkarılacaktır.

5.وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِى السَّمَاءِ وَ اْلأَرْضِ إِلاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ *"Ve yerde-gökte son derece gizli olan hiçbir sır yoktur ki gayet açık bir kitapta olmasın."* (Neml Sûresi, 75)

وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ *"Ve yaş-kuru ne varsa mutlaka Kitab-ı Mübin'de vardır."* (En'âm Sûresi, 59)

İşte bu gibi âyet-i kerimeler her şeyin hem var olmadan önce hem de var olduktan sonra yazıldığını göstermektedir. Delil mi istersiniz?:

Daha yaratılmadan önce her şeyin mukadder ve yazılı olduğuna delil bütün tohumlar, çekirdekler, miktarlar ve suretlerdir. Evet bir çekirdek kendisine dercedilen programları ile, sonradan maddî şekliyle ortaya çıkacak olan ve irâde ve tekvinle alâkalı emirlerin unvanı olan *"Kitab-ı Mübin"*den açıkça haber verdiği gibi; nazarî olarak da İlâhî ilmin ve emrin unvanı olan *"İmam-ı Mübin"* den haber veriyor ki, bu da daha sonra, ağacın hayatı boyunca geçireceği tavırlar, şekiller, hareketler, tesbihatlar ve ibâdetlerdir.

Yaratıldıktan sonra her şeyin yazıldığına delil ise bütün meyveler ve hafızalardır ki, bir ağacın hayatıyla alakalı geçireceği bütün şekiller ve keyfiyetler onun meyvesinde ve meyvenin kalbi hükmünde olan çekirdeğinde yazılmaktadır. Nitekim, insanın hafızasında da başından geçmiş olaylar yazılıyor ve kaydediliyor. Adetâ Cenâb-ı Hak, Levh-i Mahfuz'da kayıtlı olan şeyleri istinsah ederek her şeyin başlangıcı olan kendi çekirdeğine, sonunda da yine kendi meyvesinde veya çekirdeğinde veya tohumunda derc ediyor, onun resmini alıyor ve onu bakileştiriyor.

Hem madem en basit hayat derecesine sahip olan bitkilerin hayatı bu derece kaderin nizamına ve takdirine ve hükmüne tâbîdir; elbette en yüksek ve en kıymetli hayat derecesine sahip olan insan hayatı da bütün detaylarıyla kaderin cetveliyle ölçülmüş, çizilmiş ve yazılmıştır. Evet nasıl ki katreler buluttan, reşhalar su

kaynağından, cüzdanlar nüfus kütüğünden haber veriyor ve işaret ediyorsa; aynen öyle de, şu görünen maddî intizam da açıkça kaderden ve kevnî kanunlar da mânevî intizamdan haber verir. Yâni meyveler, çekirdekler, tohumlar, nutfeler, suret ve şekiller, nazarî kaderin reşhaları, katreleri ve cüzdanları hükmünde olup irâde ve tekvinle ilgili emirlerin defteri olan Kitab-ı Mübin'den ve ezelî ilmin unvanı olan ve Levh-i Mahfuz'dan ibaret olan İmâm-ı Mübin'den haber verir ve onları gösterir demektir.

Madem ki, gerek gözlerimizle gördüğümüz maddî fakat gayet ölçülü miktarlar, suretler, şekiller; gerekse gözlerimizle göremediğimiz, fakat varlığını zaruretle kabul ettiğimiz neşv-ü nemâ, gelişme, çekme-itme, vb. mânevî fakat düzenli ve ölçülü kanunlar, büyük ve çaplı bir kaderi gösteriyor ve o kadere bağlı olduklarını ve o kaderin her şeyde hükümran olduğunu ilan ediyorlar; öyle de âlemin en mükemmel meyvesi olan ve yeryüzünün halîfesi olarak yaratılan ve en büyük emâneti yüklenen insanın maddî-mânevî, şuurlu-şuursuz, irâdeli-irâdesiz olan hayatı da her şeyden daha çok kaderin kanununa tâbî ve kazânın hükmüne mahkum olduğunu gösteriyor demektir.

İşte mezkur âyetler ve mezkur hakikatler, kâinatın tümünde meydana gelen hâdiselerin rasgele olmadığını, ancak gayet derecede büyük ve çaplı bir kaderin eseri olduğunu ve her türlü idare ve intizamın sadece İlâhî kadere âit olduğunu, her şeyin İlâhî takdire, meşîete ve hükme göre sevk ve idare edildiğini ve hiçbir şeyin bu İlâhî kaderin dışında kalmadığını ifâde ediyorlar.

Tekvînî Âyetler:

Kâinatı yaratan Yüce Allah, tohumun çatlamasından bahara, yavruların doğuşundan yıldız ve galaksilerin doğuşlarına kadar her şeyde ihatalı ilmiyle bir plan, bir ölçü ve bir program tespit etmiş ve bir kader ve bir miktar tayin ve takdir etmiştir. Öyle ki o gündür bu gündür dünyanın dört bir yanında ilim adamları ve

araştırmacılar kâinatta konulan nizamı, ahengi ve takdiri, doğru olarak anlamaya ve onu sağlam bir şekilde anlatmaya çalışmış ve hâlâ çalışmaktadırlar. Hem öyle bir nizam takdir ve tespit edilmiş ki tefekkür ve ibret nazarıyla, dikkat ve merakla bakıldığında her bir hâdise ve eşyâ ya doğrudan doğruya veya dolayısıyla yüzlerce hikmet ve maslahatı gözler önüne sermekte ve kader ve kazâ sahibi olan Yüce Yaratıcıyı ilân etmektedir.

Evet insan irâdesinin de içinde olduğu küllî bir kaderin ve çaplı bir nizamın her şeyde hâkim olduğu gayet açıklıkla ortadadır ve bunu inkâr etmek mümkün değildir. Bu hususla ilgili olarak bazı örnekler verelim:

a. Tohumlardan nutfe suyuna kadar her bir asıl ve çekirdek kader yüklü ve program yüklü sandukçalardır. İlerde geniş hayatında geçireceği her bir değişiklik ve alacağı her bir vaziyet çekirdekte, tohumda veya nutfede kaydedilmiş ve programlanmış ve şifrelenmiştir. Neticede her bir asıl ve tohum, ilim, irâde ve hikmet planlarında planlandığı ve programlandığı gibi; zamanı gelince de neşv ü nema bulur, büyür, gelişir, dal budak salar, meyve verir ve sonunda aynı ilim ve irâde dahilinde hayata veda eder ve tekrar geldiği yere döner. Yâni Allah'ın ilmine döner ve o ilimde ebediyyen varlığını sürdürür.

b. Kromozomların dili, RNA ve DNA'nın asla şaşmaz bir şekilde vazife görmesi ve bu vazifenin neticesinde beklenilen semerenin zamanında hâsıl olması, gayet ciddî ve her tarafı kuşatan bir kaderi ve bir kazâyı gösterir.

c. Bugün kâinatın pek çok noktalarında hangi şekillerin bulunduğu ve hangi noktada hangi manyetik etkinin ne tarzda bulunduğu erbabınca bilinmektedir. Çünkü geometrik yerler ve kuvvetlerin şiddeti önceden vardır ve bellidir. Kompütürlerin keşfiyle de anlaşılmıştır ki, kâinatta yaratılan her bir varlık yaradılışıyla birlikte programlanmakta- dır. Bu da gösteriyor ki Levh-i

Mahfuz'da Cenâb-ı Hakk'ın ezelî ilminde, yâni kaderde her şey tayin ve tespit edilmiş ve programlanmıştır.

d. Kur'ân'ın, Peygamberlerin ve Evliyaların geleceğe âit verdikleri haberlerin aynen verdikleri gibi çıkması da her şeyde ciddî bir kaderin ve şümullü bir nizamın hâkim olduğunu göstermektedir. Çünkü kaderde bilinmemiş, yazılmamış, belirlenmemiş, kararlaştırılmamış olsaydı, enbiyâ ve evliyâ o hâdiseleri önceden bilemez ve dolayısıyla haber veremezlerdi.

Hasılı, her şey Levh-i Mahfuz'da yâni, İmâm-ı Mübin'de yazılıdır. Onun da aslı "Ümmü'l Kitab" olan ilmullahtır.

3. Kader ve Kazâ ile İlgili Olarak İnanılması Gereken Bazı Hususlar

a. Her Türlü İhtiyarî Fiilin Fâili Kuldur; Hâlıkı ise Allah'tır

Diğer bir ifadeyle kul kendi fiilinin fâilidir. O fiilin yaratıcısı ise Allah'tır. Yâni hayrı da şerri de işleyen kuldur, yaratan ise Yüce Allah'tır. Şöyle ki:

1. Hayır: Kur'ân'ın ve sünnetin emrettiği veya tavsiye ettiği ve sevap vâdedilen amellerle sâlim vicdanın zevk aldığı, selim aklın beğendiği ve ekser ehl-i îmanın tasvip ettiği fiil ve hareketlerdir.

Şer: Kur'ân ve sünnetin yasakladığı ve azapla tehdit edilen amellerle sâlim vicdanın ve selim aklın çirkin gördüğü ve ekser ehl-i îmânın hoşlanmadığı çirkin fiil ve kötü hareketlerdir. Âlemde hem hayır vardır hem de şer. Hem hüsün vardır, hem de kubuh. Hayır ve hüsün Allah'a nispet edilir. Bunda şüphe yoktur. Şerrin Allah'a nispet edilmesinin câiz olup olmadığında ise bazı bilginler tereddüt ediyor; halbuki tereddüte gerek yoktur. Çünkü şerri yapmak ve şerli şerdir ve kabihtir. Fakat şerri yaratmak şer değildir. Çünkü âlemde Allah'tan başka yaratıcı yoktur. Öyle ise şerri de O yaratmıştır. Fakat O'nun, şerre rızâsı yoktur. Yüce

Allah şerri kul istediği için veya bir imtihan için veya bir mukayese için yaratmıştır. Hem hayırlar bizzat maksutturlar, şerler ise dolayısıyla maksut ve mahlukturlar. Hem âlemde hayır külliyât, şer ise cüziyâttır. Şer hayır için bir mukaddime veya bir mikyastır. Hayır, aslen ve zâten İlahî kaderde ve kazâda dahildir, şer ise dolayısıyla dahil edilmiştir. Hayır hem sıfatta hem de fiillerde vardır. Şer ise sadece mâkûlatta vardır; fiillerde yoktur. Sıfatların tümü kemal ve fiillerin tümü hayırdır. Fakat makulde hem hayır hem de şer vardır. Şerr-i kalil, hayr-ı kesîre oranla îtibâridir ve çok azdır. Şerr-i kalil terk edilse hayr-ı kesir terkedilmiş olur. Yani az bir zarara girmemek için bir şey terk edilse, bununla pek çok hayır terk edilmiş olur. Dolayısıyla da pek çok şer irtikap edilmiş olur. İşte bunun için yâni dolayısıyla ve ârızî sebeplerden ötürü şerr-i kalil yaratılmaktadır.

2. وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ *"Halbuki sizi de yaptığınız şeyleri de Allah yaratmıştır."* (Sâffât Sûresi, 96)

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ. أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الخَالِقُونَ *"Attığınız meniyi gördünüz mü? Siz mi onu yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?"* (Vâkıa Sûresi, 58-59)

بَلِ ٱلإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ. وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ *"Daha doğrusu insan kendi nefsine karşı basîretlidir. Bir takım özürler ortaya atsa bile."* (Kıyâme Sûresi,14 -15)

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ *"Şüphesiz Allah insanlara hiçbir şeyle zulüm yapmaz, fakat insanlar kendilerine zulmederler."* (Yunus Sûresi, 44)

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَاااكْتَسَبَتْ *"Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır."* (Bakara Sûresi, 286)

İşte bu gibi âyetler bir taraftan Cenâb-ı Hakk'ın eşsiz yaratıcı ve mutlak adâlet ve rahmet, kudret ve hikmet sahibi olduğunu, zulümden münezzeh olduğunu ve insanların kendilerine yine

kendileri zulmedip yazık ettiklerini beyan ettikleri gibi, diğer taraftan da kulun irâdesine ve ihtiyarına sahip olduğunu ve fiiline kâsib ve fâil bulunduğunu ifade etmektedirler. Zaten aksi takdirde Cenâb-ı Hakk'a zulüm isnad edilmiş olurdu ki, bu ise gerek din gerekse akıl ve vicdan nezdinde muhaldir.

3. Kul kendi fiilinin fâili olmasaydı; kader, insanın fiil ve hareketlerini zorlayıcı ve mecbur kılıcı olurdu. O takdirde ise sevap ve ıkap, vâd ve tehdit, emir ve yasak bâtıl olurdu. Ve Cenâb-ı Hak'tan da hiçbir günah için kınama ve hiçbir itaat için beğenme varit olmazdı. Yani o taktirde ne iyilik yapan takdire, ne de kötülük yapan tahkire layık olacaktı. Halbuki her türlü amel ya ceza ile ya da mükâfâtla karşılık görecek. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ *"Kim zerre kadar hayır işlerse onun karşılığını görecek. Kim de zerre kadar şer işlerse onun karşılığını görecek."* (Zilzal Sûresi, 7-8) buyurulmuştur.

Hem Cenâb-ı Hak, peygamberleri (aleyhimüsselâm) lüzumsuz yere göndermemiş ve kitapları maksatsız olarak indirmemiş, gökleri, yeri ve aralarındaki varlıkları boşuna yaratmamıştır. Cenâb-ı Hakk'ın icrââtında elbette ki pek çok hikmetler vardır. Zira bu dünya bir müsabaka ve bir imtihan yeridir. İmtihanda ise irâde ve çalışma vardır ki, insan iradesini hayırda veya şerde kullanmasına göre taltif veya tahkir edilsin.

4. İşte bütün bunlar gösteriyor ki, insan, irâde ve ihtiyarında Allah'ın dilemesiyle hürdür ve serbesttir, fakat fiillerin yaratıcısı değildir. Fiillerin yaratıcısı ancak illet ve sebepler silsilesini elinde tutan ve onlara hâkim olan, imkanları yaratan ve kuluna imkanlardan faydalanma gücünü veren Yüce Allah'tır. İşte bu imkanları kullanmada kul, irâdesiyle serbest olması sebebiyle işlediği işin neticesinden sorumludur. Kendisine verilecek sevap veya ıkap da bu sebepledir. Ve yine bundan dolayıdır ki, kul, ihtiyârıyla

yaptıklarının hesabını verecek ve karşılığını mutlaka görecektir. Zira kendisine istediği şekilde hareket etme imkânı bahşolunmuştur. Allah kulunu serbest bırakarak emretmiş ve korkutarak nehyetmiştir. İnsan da bunları dikkate alarak veya almayarak dilediği şekilde hareket eder. Fakat işi başarması, imkânlara ve sebeplere bağlıdır.

İşte bu imkânlardan faydalanarak iş görmesi kulun fiilidir ve bu îtibârla da kul kendi fiilinin fâili ve sahibidir. Ama gerek o imkânları gerekse o fiili yaratan Yüce Allah'tır. İşte insan, irâdesini ve tercihini hayırlı veya şerli fiillere yapmasına göre itâatkar veya isyankar muâmelesi görür. Çünkü insanın işlediği ihtiyarî bir fiilde o fiili talep eden ve kesbeden yâni cüz'î irâdesini o fiilin işlenmesinde sarfeden kendisidir. Dolayısıyla da o insan fâil ve kâsib unvanını alır. O fiilin meydana gelmesi pek çok sebebin ve imkânın bulunmasına ve bunların var olması da Cenâbı Hakk'ın irâde ve kudretine bağlı olduğuna göre; fiilin Yaratıcısı Hz. Allah'tır.

5. Hayır olsun şer olsun insanın bütün amellerini yaratan Allah'tır. Zira O'ndan başka yaratıcı yoktur. Ve yaratmak sadece O'na âittir. Lâkin gerek hayrı gerekse şerri insan kendi irâde ve ihtiyarıyla işlediği için sonunda işlediği hayrın hayırlı neticesi olan mükafatını ve işlediği şerrin de zararlı neticesi olan cezasını çekecektir. Meselâ: Güneşle insanın gözü arasındaki irtibatı ve uyumu yaratan ve bu sayede insanın görmesini yaratan Yüce Allah'tır. Fakat insan helal şeylere bakarsa; günah yazılmazken veya bu bakışından dolayı kendisine sevap yazılırken; haram olan şeylere irâdesiyle bakarsa günaha girmiş olur. İşte görme fiilinin fâili insandır. Fakat görmeyi yaratan Allah'tır. Kaldı ki insanın irâdesi de mahluktur. Hâsılı, ihtiyarî fiilerde hayır olsun-şer olsun insan kâsib, Allah ise Halık'tır. İnsan ihtiyarî bir fiili işlemedikçe, Cenâb-ı Hak o fiili yaratıp ve insana o kötülüğü zorla yaptırıp,

sonra da bundan dolayı o insanı sorumlu tutmaz. Bu değişmez ilâhî bir kanundur.

Biz kullara gereken, sebeplere yapışıp hayırlı netîcelerin yaratılmasını Allah'tan beklemektir. Ve beklediğimiz o hayırlı netîce gerçekleşirse şükretmek, gerçekleşmezse sabretmektir. Çünkü hayrın nerede olduğunu biz bilemeyiz. Hem her iki hâl de netice itibariyle kul için hayırlıdır.

b. Hidâyet ve Dalâlet Allah'tandır

Hidâyete erdiren ve dalâlete düşüren Allah'tır. İsteyen ve sebep olan ise kuldur. Hidâyet Cenâb-ı Hakk'ın Hâdî isminin, dalâlet de **Mudıll** isminin tecellîsidirler.

مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِى وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ *"Ve Allah kimi hidâyete erdirirse işte hidâyete eren odur, kimi de saptırırsa işte onlar zarara uğrayanların ta kendileridir."* (Ar'af Sûresi, 178)

مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلاَ هَادِىَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ *"Allah kimi saptırırsa artık onun için yol gösteren olmaz. Ve onları bocalayıp duracakları azgınlıkları içinde bırakır."* (Ar'af Sûresi,186)

إِنَّكَ لاَ تَهْدِى مَنْ أَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ *"Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Lakin Allah dilediğini hidâyete erdirir. Ve O kimin hidâyette olduğunu en iyi bilendir."* (Kasas Sûresi, 56)

Bu gibi âyet-i kerîmeler üzerinde durulurken daha önceki ve daha sonraki âyetlerle irtibat ve alâka kurularak durmak ve öylece ifade ettikleri mânâları anlamaya çalışmak lazımdır. Aksi takdirde, "Demek ki hidâyet ve dalâlette insanın rolü yoktur. Bu husus tamamen cebrî olmuştur." gibi yanlış hükümler çıkarılır ki, insan böyle bir düşünce ile dalâlete düşebilir. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân'da hidâyet ve dalâletin Allah'a isnad edildiği âyetlerden daha önce veya daha sonra zikredilen âyetlerde veya cümlelerde hidâyet ve dalâletin sebepleri zikredilmektedir.

Evet, Allah'ın kevnî ve kelâmî âyetlerine karşı kalbin, kulağın ve gözün kapalı olması, şeytanın dost edinilmesi, hevâ ve heveslerin arkasından gidilmesi, büyük günahların ısrarla ve devamla işlenmesi, bir kısım uyarı ve tehditlerden ders alınmaması, Allah korkusunun ve hayâ duygusunun yitirilmesi, aklın muhakeme ve mukayese gücünü kaybedip hayır ile şerri, hidâyet ile dalâleti bir görmesi, zarara bilerek girmesi, geçici olan dünyanın ilk plana alınması ve peşin olmasından ötürü dünyanın görülüp sevilmesi ve peşînatın arkasına düşülmesi, kâbiliyetlerin dumura uğratılması ve sapıklığın körü körüne tercih edilmesi gibi husus ve sebeplerle; kişi hidâyet veya dalâletine kendisi talip çıkmış ve ihtiyârını o şekilde kullanmış olur. Neticede de Cenâb-ı Hak onun ihtiyârı ve irâdesi doğrultusunda onu hidâyete yükseltiyor veya dalâlete düşürüyor. Yâni irâdesini kötüye kullananlara dilerse inâyet elini uzatmıyor ve onu sapıklığıyla veya küfrüyle baş başa bırakıyor. İrâdesini iyi yolda kullanan ve hidâyetin gerek niyet planında, gerek karakter planında gerekse söz ve amel planında isteyenlere de inâyet elini uzatıyor, onlar için istikâmet yolunu aydınlatıyor ve onları hidâyette arzu ve isteklerine ulaştırıyor. Ancak herkes başta İslâm fıtratı ve hidâyet üzere doğmakla cebr-i lutfî ile kendisine yardım eli uzanmıştır. Fakat daha sonra kimisi bu inâyet ve İslâm elini sımsıkı tutmuş ve bunda azim ve sebat göstermiş; kimisi de hidâyet ve İslâm fıtratını değişik sebeplerle terketmiş ve sapıklığı tercih etmiştir.

Evet, Levh-i Mahfuzda kulun kendi cüz'î irâdesiyle saîd (mutlu) veya şakî (bedbaht) olacağı yazılıdır. Fakat bu yazı kulu bağlamaz ve yazıldığı için de kul böyle olmaz. Aksine Cenâb-ı Hak o yazıyı, kulun irâdesini saâdet veya şakâvet doğrultusunda kullanacağını bildiği için yazmıştır. Meselâ: İbâdet ve duâya ve hayırda sebat etmeye azimli ve kararlı olacağını bilmiş ve saâdetine hükmedip öyle saîd diye yazmış veya irâdesini zayıflatacağını ve

nefsine uyup şakâvet yolunu tercih edeceğini bilmiş ve şakâvetine hükmedip onu şakî olarak yazmıştır. Öyle ise kulun iyi veya kötü irâdesi hidâyetine de dalâletine de sebeptir ve âdî bir şarttır. Ama hidâyeti de dalâleti de yaratan Yüce Allah'tır.

Hâsılı: İnsan irâdesine göre muamele görecek, ya taltif veya tahkir edilecektir. Çünkü insan irâdesi hâricindeki işlerden sorumlu değildir. İnsan ancak irâdesi dahilindeki işlerden sorumludur. Ve zaten insana irâde, bu sorumluluğu üstlensin diye verilmiştir. Evet, gerek saâdeti gerekse şakâveti isteyen insandır. Fakat takdir eden ve yaratan Allah'tır. Şerri istemek ve işlemek şer ise de onu yaratmak şer değildir. Çünkü yaratma işi kulun isteğine göre olmuştur. Bu durumda ise hayır yoluna gitmek hidâyet, şer yoluna gitmek de dalâlet olmuş olur. Nitekim tarlaya tohum atmayan kimsenin kesinlikle mahsul almaya hakkı yoktur. Ama tohum atan kimse sair şartların oluşması ile karşılığını kat kat alır.

Cenâb-ı Hakk'ın dilediği kulunu sebepsiz olarak hidâyete erdirmesi câizdir ve vâkîdir. Bu bir cebr-i lutfîdir. Ve son derece tatlı ve faydalı bir zorlamadır. Ancak kul istemedikten veya hak etmedikten sonra kulunu dalâlete düşürmez. Çünkü bu zulümdür. Allah ise zulümden münezzehtir.

Evet, insanın önüne îmân-küfür, hidâyet-dalâlet, şükürnankörlük gibi iki yol açılmış ve gösterilmiştir. İnsan irâdesiyle bunlardan birisini seçer. Yüce Allah da kulunu o yolda yürütür. Bununla birlikte şu ince meseleyi de arz etmekte fayda vardır:

İstikâmet yolunu bulmak ve onda sebat etmek kulların çalışıp kazanması ve dilemesiyle değil; doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın irâdesi, meşîeti ve hidâyete erdirmesiyledir. Ve istikâmette hidâyet meselesi her şeyden önce bir nasip meselesidir. Bu ise yine Ezelî ilme bağlıdır. Her ne kadar çalışıp kazanmada İlâhî irâde kulun irâdesini takip ediyorsa da; hidâyet gibi köklü esaslarda kulun irâdesi İlâhî irâdeye tâbi olması hidâyetin sırf bir nimet ve

hayır olması açısından daha iyidir. Ve doğrusu da budur. Allahü âlem... Çünkü Cenâb-ı Hak karakter ve niyet bakımından kimin neye layık olduğunu çok daha iyi bilmektedir. Kulunu da her şeyi de O yaratmıştır. Hiç yaratan yarattığı şeyi bilmez mi?

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), Kur'ân-ı Kerim ve üstadlar ve mürşidler, hidâyete vesiledirler. Şeytanlar da vesvese vermeleri ve aldatmalarıyla dalâlete sebeptirler. İşte insan niyeti ve ihtiyârıyla hangi vesîlenin arkasından giderse; sonunda hidâyet veya dalâletten ibaret olan netîceye kavuşur. Netîceye ulaştırmak ve onu yaratmak ise Allah'a âittir. Zîrâ bütün vesileleri neticeleriyle birlikte O yaratmıştır.

c. İlim Mâlûma Tâbîdir, Mâlûm İlme Tâbî değildir

Yüce Allah ezelî ilmiyle her şeyi önceden biliyor. Fakat O, öyle bildiği için, eşya öyle cereyan etmiyor. Tam aksine eşyanın veya fiilin öyle cereyan edeceğini bilmiş ve öyle kadere yazmıştır.

Istılahta "ilim" bir şeyin zihindeki şeklidir. "Mâlum" ise; o şeyin hareketi yâni görünür, duyulur veya hissedilir olan şeklidir. Meselâ: Muzun zihnimizdeki şekli ilim, hâriçteki şekli yâni kendisi mâlumdur. İşte burada muz hariçte nasılsa biz onu öyle bilmekteyiz. Yoksa muzu biz nasıl biliyorsak muz o şekle girmeye ve öyle olmaya mecbur değildir. İşte yaptığımız bütün ameller ve meydana gelen her bir hâdise mâlumdur. Daha önceden bilinendir. Amelleri ve hâdiseleri Cenâb-ı Hakk'ın ezelî ilmiyle bilmesine ilim denir. Öyle ise, insanlar irâde ve ihtiyârlarıyla hangi fiilleri işleyeceklerse zaman, mekan ve keyfiyetleriyle Cenâb-ı Hak ezelde öyle bilmiş ve öyle takdir ve tespit etmiştir. Yoksa Allah takdir ettiği için insanlar o fiilleri o tarzda işlemiş olmuyorlar.

Meselâ: Güneş ve Ay tutulması tarihini ve keyfiyetini önceden bilmek ve bunu tespit etmek ilimdir. O hâdiselerin bilindiği gibi olması mâlumdur. Peki bu hadiseler daha önceden bilindiği için

mi öyle oluyor? Yoksa öyle olacağı için mi bilindi ve bilindiği için mi tespit edildi? Elbette ki öyle olacağı bilindiği için öyle tespit edildi. İşte bir kulun da ne zaman ve nerede nasıl bir itaatte veya isyanda bulunacağını Cenâb-ı Hak ezelî ilmiyle bilmiş ve kadere yazmıştır. Yoksa o itaat veya isyan Cenâb-ı Hak bildiği veya yazdığı için meydana gelmiyor. Öyle ise sorumlu olan irâdesiyle itaat veya isyan eden kulun kendisidir. Onun itaat veya isyan edeceğini Cenâb-ı Hakk'ın ezelde bilmesinde ve takdir etmesinde bir zorlama ve bir baskı yoktur. Çünkü hadise veya fiil, daha önceden öyle olacağı bilindiği için, o şekilde meydana gelmiyor.

Hem Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi bilmesi baskı ve cebir için değil; ilmindeki kemâlinin ve genişliğinin ifadesidir. Zira, insan ne yapmayı murad ederse Cenâb-ı Hak ezelî ilmiyle onu bilmekte ve ezelî meşîetiyle onu dilemektedir. Zaten Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi bilmemesi veya geleceği bilememesi onun hakkında cehâlet isnadı olur ki, bu Cenâb-ı Hak için muhaldir. Yüce Allah evvel-âhir, zâhir-batın, gelmiş-gelecek, yaş-kuru her şeyi bilen ve görendir. Bildiği ve dilediği şeyi zamanı gelince aynen icad eder. Çünkü O'na mâni olacak veya O'na ağır gelecek hiçbir şey yoktur. Evet, Allah, her şeyi nasıl olacaksa bütün heyetiyle ezelî ilmiyle bilmiş, takdir ve tanzim etmiş ve Levh-i Mahfu'a kaydedip onu zaptetmiştir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki kadere îmân şarttır. Fakat kader her şeyde mesnet kabul edilip delil gösterilmez. Meselâ: Bir günahı irtikap eden veya bilerek bir zarara sebep olan kimsenin "Ne yapayım, kaderim böyle imiş" demesi câiz olmadığı gibi, kadere dayanarak sebeplere riâyet etmemesi ve gerekli tedbiri almaması da câiz değildir. Çünkü mukadderat bizim meçhûlümüzdür. Yâni biz başımıza nelerin geleceğini önceden bilemeyiz. Onun için de tedbirli olmaya ve sebeplere riayet etmeye mecburuz. Zîrâ kulun ihtiyârî amellerindeki hissesi yapmak ve kazanmaktır. Kul o fiilleri işlemeye ne mecburdur, ne de onların yaratıcısıdır.

d. Kulun İrâdesi ve Kesbiyle Allah'ın Yaratmasının yakınlığı ve Beraberliği Vardır

وَ أَوْفُوا بِعَهْدِى أُوفِ بِعَهْدِكُمْ *"Ve bana verdiğiniz sözü tutun ki, Ben de size verdiğim sözü tutayım."* (Bakara Sûresi, 40)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ *"Ey îmân edenler, eğer siz Allah*(ın dinin)*e yardım ederseniz, Allah da size yardım eder."* (Muhammed Sûresi, 7)

İşte bu âyetler, kulun irâde ve kesbiyle Allah'ın yaratması arasında ciddî bir yakınlığın ve beraberliğin olduğunu gösteriyorlar. Şöyle ki: İnsanla alâkalı olarak meydana gelen fiiller ihtiyârî ve ıstırârî olmak üzere iki gruba ayrılır:

Istırârî fiiller: İnsanın haberi olmadan, arzusu ve ihtiyârı dışında cereyan eden şeylerdir. Bunlar teneffüs, kan deverânı ve hazım gibi şeylerdir ki, bunlara insan irâdesinin müdahale etmesi söz konusu olamaz. Ve bunların hepsi de elbette ki mahluktur. Bir kısım kazâların, belaların ve hastalıkların gelmesi ve bunların netîcesinde meydana gelen rahatsızlıklar, sakatlıklar ve ârızalar da böyledir ve bu gibi hâdiselerde yüzlerce hikmet vardır.

İhtiyârî fiiller: İrâdemizle, isteyerek meydana getirdiğimiz fiillerdir. Yürümek, oturmak, yemek, içmek, okumak vs. işlerdir. İşte Cenâb-ı Hak bunları irâdemize bağlı olarak yaratır ve biz istediğimiz için de bunların netîcelerinden sorumluyuz. Gerek ihtiyarî gerekse ıstırarî bütün fiillerin yaratıcısı Allah'tır. Ancak kul irâdesini hangi tarafa sarf ederse Yüce Allah onu yaratır.

Esasen Cenâb-ı Hak insana verdiği güç ve imkânları daha önceden yaratmıştır; fakat kulun isteğine tâbî olarak yaratmaya mecbur değildir. Çünkü Allah'ın irâdesi kayıt altına alınamaz ve O'nun icraatı mutlaka hikmetli ve faydalıdır. Ama kulun irâdesine göre yaratırsa, kul istediği için kul sorumlu olur. Ve neticede kul, niyetinin ve gayretinin karşılığını görmüş olur. Çünkü iyi veya

kötü iki cihetten birini seçmesi kula âittir. Meselâ: Allah herkesin rızkını kulun irâdesine ve çalışmasına göre tayin ve taksim etmiştir. Fakat rızkını dilemek ve onu aramak kulun irâdesine ve gayretine bırakılmıştır. Rızkı istemek ve aramak kuldan, onu yaratmak ise Allah'tandır. İnsan kendisine verilen irâdeyi kullanmada tamamen hürdür ve serbesttir. Bunun içindir ki insan işlediği şeyden sorumludur.

Kulların fiillerinin dört mertebesi vardır:

İnsanın küllî irâdesi, sebeplerin selâmeti ve teklîfe elverişli âlet ve şartların bulunması, irâde-i cüz'iye ve gücün fiil ile birlikte yaratılması.

Kader insanın irâdesinden ve kesbinden ayrı ve bağımsız olarak düşünülemez. Bir şey kaderde takdir edilirken insan irâdesinin niyeti ve kesbiyle Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi ve yaratması birbirine yakın ve beraber olarak takdir ve tespit edilmiştir. Yâni bir insan bir işe niyet eder ve irâdesini o işe yöneltirse ve Allah da dilerse, o işi yaratır. Allah dilemezse, insan istemiş de olsa o iş meydana gelmez. Bu husus özellikle kötülüklerde daha çok göze çarpmaktadır. Zira Allah, bazen kötülüğe karşı engel çıkarır ve kulunu o kötülükte başarıya ulaştırmaz. Bu ise kulun lehine ve menfaatine olduğundan Allah için câizdir.

Evet, insanların kendi yaptıklarında tesirleri vardır. Çünkü Yüce Allah insana her tarafa çevrilebilecek küllî bir irâde vermiştir. İnsan irâdesini belirli bir noktaya teksif ettiği zamanda insanın küllî irâdesi cüz'î olmuş olur. İşte insanın cüzî irâdesinin kendi fiilinde tesîri vardır. Çünkü Allah'ın kudreti kulun cüz'î irâdesini sarfetmesine bağlıdır. Ve insanın cüz'î irâdesiyle Cenâb-ı Hakk'ın yüce kudreti birleşince, Yüce Allah o fiili yaratır. İşte insanın irâdesinin teşebbüsüyle Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin birleşmesine "İki kudretin içtimâı" denmiştir.

e. Teklîf-i Mâlâyutak Yoktur

لاَ يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا *"Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez."* (Bakara Sûresi, 286)

وَمَا رَبُّكَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ *"Rabbin kullara zulmedici değildir."* (Fussilet Sûresi, 46)

وَلاَ يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا *"Rabbin kimseye zulmetmez."* (Kehf Sûresi, 49)

İşte bu gibi âyetlerden anlaşılıyor ki güç yetirilemeyecek işler kullara yüklenmemiş, teklif edilmemiş ve kullar böyle işlerden sorumlu tutulmamışlardır. Hem Cenâb-ı Hak zulmetmekten münezzehtir. Gerek ibadetle, gerek cihatla, gerekse musîbetlerle alâkalı husus ve imtihanlarda insanın güç yetiremeyeceği yükü Allah insana yüklemez ve o yükün altında zulüm olarak insanı ezdirmez ve onu perişan etmez. Adâletinin tecellîsi meyanında sırf hikmetinin ve adâletinin gereği olarak verdiği dünyevî-uhrevî cezalar elbetteki vardır. Fakat bu adâletin gereği olan cezalardır. Yoksa hâşâ zulüm değildir. Allah bir taraftan ibâdet, cihat ve musîbet meşakkatlerini takdir ederken; diğer taraftan da bunlara karşı sabır, sebat ve metânet kuvvetini vermiş ve karşılığında da pek çok mükâfat vâdetmiştir.

Bununla beraber ibâdet ve cihatla alâkalı hususlarda dinimizde ciddî kolaylıklar vardır. Meselâ: Ayakta duramayacak kadar hasta olan bir kimse namazını oturarak kılabilir. Hatta hastalığının şiddetine göre belini veya başını az oynatmakla da kılabilir. Buna da gücü yetmiyorsa namaz kendisinden sakıt olur. Su bulamayan teyemmüm yapabilir. Hasta olan veya seferî olan orucunu kazâya bırakabilir. Kendisine zorla haram yedirilen veya içirilen bir kimse, bundan sorumlu olmaz. Ve İslâm dîninde bunlar gibi daha nice kolaylıklar vardır.

Bütün bunlar Cenâb-ı Hakk'ın mutlak rahmet ve adâlet sahibi olduğunu ve insanı meşakkat için değil; imtihan edip maddî-

mânevî sahalarda terakkî ve tekâmül ettirmek ve netîcede onu kemâle erdirmek için yarattığını ve bu sebepten dolayı onu halden hale evirip çevirdiğini gösteriyor.

f- Hem Kaderin Hem de İradenin Varlığını ve Tesirini Kabul Etmek Lazımdır.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى النَّاسِ *"İnsanların elleriyle kazandıkları* (günahlar yüzünden) *karada ve denizde fesat çıktı."* (Rum Sûresi, 41)

فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ. عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ *"Rabbin hakkı için biz onların hepsine mutlaka soracağız: yaptıkları şeylerden."* (Hıcr Sûresi, 92-93)

وَلاَ تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ *"Ve kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."* (Bakara Sûresi, 195)

Buna göre:

a. Allah irâdemizi nasıl kullanacağımızı önceden bildiği için kaderimizi öyle yazmış.

b. Sorumluluğu gerektiren amellerde insan irâdesinin hesaba katılmadığı tek yönlü bir kader söz konusu değildir.

c. Kader, sebep ve müsebbebe bir bakar ve irâdenin elinde bulunan âlet ve malzemeler de Levh-i Mahfuz'da yazılıdır.

d. Kâinatta bir kader programı hâkim olmakla birlikte, insanda da cüz-i ihtiyarî adında bir irâde vardır.

Evet insan, nefsi itibariyle şımarmaya, büyüklenmeye ve çalım satmaya çok meyilli olan bir varlıktır. Aynı zamanda insan, suçu üstlenmeyen, suçu başkasına atan, sorumluluktan kaçan ve bahane uyduran bir karaktere sahiptir. İşte insan bir iyiliğe ve bir haseneye mazhar olunca onu sahiplenip "Ben yaptım, ben ettim, ben işte şöyleyim, işte böyleyim" dememesi için kader karşısına çıkar ve "Dur bakalım! Haddini bil! Yapan sen değilsin. Onda

benim hissem var. Çünkü ben takdir etmeseydim; sen buna mazhar olamazdın" der. Onun şeytanını veya şımarık nefsini susturur, onu kibir ve gururdan korur ve onu helak olmaktan kurtarır. Aynı şekilde insan bir günah işlediğinde veya bir musibete maruz kaldığında da "Kaderde böyle yazılmış, ne yapayım, kaderde olmasaydı bunları yapmazdım." der ve o suçu veya musîbeti kadere yükler. İşte o zaman da cüz-i ihtiyarî karşısına çıkar ve der ki: "Haddini bil! Senin elinde irâden var. Ve sen irâdende serbestsin. Kader senin irâdeni bağlamaz. Bunlara sen irâdenle sebebiyet verdin. Öyle ise mükellefsin ve yaptıklarından sorumlusun; sorumluluktan kaçmak yok." der, kadere attığı iftirayı yüzüne çarpar ve onu bir daha ağzını açamayacak şekilde susturur.

Demek ki kader ve cüz-i ihtiyarî İslâmiyet'in ve îmanın en son sınırlarını gösteriyorlar. Yâni mümin bütün hareketlerini kadere verip de sorumluluktan kurtulmaması için cüz-i ihtiyarî önüne çıkıyor. Kendisinden meydana gelen iyi ve güzel şeylere karşı nefsinin şımarmaması için de kader karşısına çıkıyor. Ve böylece kader ile cüz-i ihtiyarî, îman ve İslâmiyet'in en son mertebelerinde sınır taşı mesabesinde olup kader nefsi gururdan ve cüz-i ihtiyarî insanı sorumsuzluktan kurtarmak için îmanın esasları arasına girmişler. Demek ki, insana irâde, sorumluluğu üstlenmesi ve bir de imtihan için verilmiştir.

İnsanın irâdesi olduğunu ve insan irâdesinde hür ve serbest olduğunu kabul etmek ve buna inanmak gerekir. Çünkü aslında kader irâdeyi teyid eder. Diğer bir ifade ile ne kader irâdeyi ne de irâde kaderi nefyeder.

İradenin kelime mânâsı kasdetmek, istemek, dilemek demektir. İrade, iki şeyden birinin meydana gelmesini tahsis eden ve tercih eden sıfat olarak tarif edilmektedir. İnsanın maddî-mânevî bütün duyguları gibi irâdesi de mahluk olup o da yaratılmıştır. Kulun irâdesi küllî ve cüz'î olmak üzere ikiye ayrılır. Bir işe

başlamadan önceki irâdeye küllî irâde, bir şeyi tahsis edip ona meyledip fiile taalluk edince de cüz'î irâde denilir. Küllî irâde demek, belirli bir şeye değil de, çok fertlere şümûlü bulunan irâde demektir. Cüz'î irâde demek ise belirli bir şeye tayin ve hasredilmiş olan irâde demektir.

Cüz'î irâdenin terim mânâsı, niyet, ihtiyar, arzu, kesb, taleb ve kasd olarak ifâde edilmektedir.

İnsanın küllî irâdesi daha önce yaratılmıştır. Cüz'î irâdesi ise fiille birlikte hasıl olmakta ve meydana gelmektedir. İnsanın iş yapma kudreti de fiilden önce yaratılmıştır. Ve insanda potansiyel güç olarak vardır. Fakat bir işe yöneldiği zaman; meselâ okumaya yöneldiği zaman kendisinde kabiliyet olarak bulunan kuvvet cüz'îleşerek hâsıl olur ve meydana çıkar.

Cüz'î irâde, hâricî vücudu olmayan yâni dışta bir varlığı olmayan, îtibârî bir varlığa sahip olan bir meyil hissidir. İtibarî vücudu var demek "Var-yok" gibi bir şey demektir. Cüz'î irâde aslında hiçbir şeydir veya basit ve âdî bir şarttır. Fakat sebep olması itibariyle çok şey dedirtecek basit ve âdî bir şarttır. Meselâ "Parmağını kaldıran sınıfını geçer" dense, parmak kaldırmayı istemek işi sınıf geçmenin yanında ne kadar basit ve âdî bir şarttır. İşte öyle de, Cenâb-ı Hak bazı icrâatlarında insanın cüz'î irâdesini kullanmasını âdî bir şart olarak hükme bağlamıştır. Kul o şartı gerçekleştirirse Cenâb-ı Hak da o şarta bağlı olan neticeyi yaratır ve gerçekleştirir. Fakat küllî icrâat ve mükafat nerede? O cüz'î irâdenin iş görmesi nerede? –Eynesserâ minessüreyyâ?-

Demek İlahî irâde, sorumluluğu gerektiren işlerde insanın cüz'î irâdesine nazar eder. Nitekim, bir gedâ muhtaç olduğunu bir dilekçe ile sultana müracaat edince; sultan o dilekçeye karşı gedânın bütün ihtiyaçlarını halleder. İşte kulun cüz'î irâdesini kullanmasıyla Cenâb-ı Hak kulunun pek çok ihtiyacını gidermekte ve yardımına koşmaktadır. Netîce olarak, her ne kadar "şudur"

diyemesek de; cüzî irâde, varlığı açık, fakat mahiyeti bizce meçhul olan bir meyelandan ibarettir. Dışta gözle görülür ve elle tutulur bir varlığı yoktur. Ama kendisi bir sır olarak vardır ve varlığı bir sır olarak kalmaya devam edecektir.

Hâsılı, kadere inanan insan haddini bilir, âcizliğini ve eksikliğini anlar, mazhar olduğu bütün iyi ve güzel halleri Allah'a isnad eder ve nâil olduğu bütün nîmetleri O'nun bir ihsanı olarak görür, şeytanın bu husustaki vesvese ve iğfaline kulak vermez ve aldanmaz. Aynı zamanda bir günaha düştüğünde veya bir musîbete mâruz kaldığında da bahaneyi kadere atmaz. Suçu nefsine verip kendisinin sorumlu olduğunu düşünür ve kendini sorumlu tutar. Tazarrû ve niyaz ile tevbe ve istiğfar eder ve hayatında daha dikkatli olmaya çalışır. Ancak geçmiş zamandaki maddî-mânevî musibetlerle alâkalı olarak teselli bulmak için "Demek ki kaderde varmış" diyebilir. Fakat gelecek zaman için böyle düşünemez ve böyle diyemez.

4. Kazâya Rızâ ve Kadere Teslîmiyetin Önemi

a. Kazâya rızâ ve kadere teslimiyetin temelinde ve ruhunda kâmil bir îman ve iz'ân, ciddi bir irfan ve ihsan, sağlam bir irâde ve azim ve tükenmez bir sabır ve sarsılmaz bir metânet vardır. İnsan ancak bu hususlara sahip olduktan sonra kazâya karşı rızası ve ondan memnûniyeti tam ve kadere karşı teslimiyeti ve ona îtimadı sağlam olur. Öyle ise, temeldeki bu hususları bir an önce takviye etmenin ve sarsılmaz hale getirmenin yollarına bakmalı. Bu yolların temelinde de, bu hususları en doğru ve en sağlam bir şekilde anlatan eserleri çok okumak ve müstakim olan kimselerle arkadaşlık yapmak vardır.

b. Bir bahçeye giren iki kişiden bahtiyar olanı bahçedeki çiçeklere ve güzel şeylere bakar, faydalı şeylerden istifâde eder ve safâ ile rahat eder. Bedbaht olanı ise güzel ve temiz şeyleri bırakır, pis

şeylere bakar, midesini bulandırır. Kuru, sağlam ve temiz yerlere bedel; çamurlu, kokuşmuş ve dikenli yerlere basar, üstünü-başını berbat eder ve ellerini-ayaklarını kanatır. Karanlıkta bir mum yakıp aydınlanacağı yerde; karanlığa sövmeye başlar ve böylece bedbin ve karamsar ruhu ve kötü karakteri ile o güzelim bahçeyi kendisi için çöplüğe ve o tatlı safâlı hayatı kendisi için acılı, zehirli ve sıkıntılı bir hayata dönüştürür.

İşte bu dünya hayatı veya beşerin sosyal hayatı bir bahçe hükmündedir. İçinde hem safâlı, hem kederli, hem ferahlı hem acılı şeyler ve suretler beraber bulunur. Akıllı ve irfanlı kimse,

خُذْ مَا صَفَا دَعْ مَا كَدِرَ "Temiz olanı al, bulanık olanı bırak." hükmünce, خُذُوا مِنْ كُلِّ شَيْئٍ أَحْسَنَهُ "Her şeyin en güzelini alın." emrince, مَنْ اٰمَنَ بَالْقَدَرِ أَمِنَ مِنَ الْكَدَرِ "Kadere îmân eden gamdan kurtulur." sırrınca ve اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ *"Onlar ki sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar."* (Zümer Sûresi, 18) irşadına göre hareket eder, her şeyin iyi tarafına, güzel cihetine ve ferah verecek yönüne bakar; mânâsız, lüzumsuz, zararlı ve sıkıntılı, çirkin ve geçici olan hallerden uzak durur, lüzumsuz şeylerle dikkatle ve merakla ilgilenmez. Hayalini boş şeylerle meşgul etmez, kalbinin sâfiyetini fuzûlî işlerle bulandırmaz ve aklının istikametini faydasız şeylerle bozmaz ve bozmamalıdır.

c. وَ عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ *"Bazı şeyler sizin için sırf hayır ve menfaat olduğu halde siz ondan hoşlanmayabilirsiniz."* (Bakara Sûresi, 216) Bu âyet-i kerîmeye göre eşyâ ve hâdiselerin sadece dış yüzüne bakıp hüküm vermek doğru değildir.

Aslında hoşlanıp hoşlanmamak mücerred bir duygudur ve sadece bununla bir hâdise hakkında hayır veya şer, faydalı veya zararlı, güzel veya çirkin diye hüküm vermek asla doğru değildir. Çünkü bunlar ancak netîcede belli olacak olan şeylerdir. Bir hâdise hakkında hüküm verebilmek için o hâdisenin içyüzünü veya o hadisenin sonunu görmek ve bilmek gerekir.

İnsan ise cüz'î ilmi ile bunlara ulaşamaz. İnsan hissi ve insan aklı geleceğin karanlığında nelerin gizlendiğini ve nelerin güzel ve çirkin olduğunu bilemez. Bunu bilen ve her şeye hâkim olan ancak Allah'tır. Bundan ötürüdür ki Yüce Allah hem kendi azamet, kudret, şefkat, adâlet ve hikmetini göstermek için, hem de bizim hayrımız ve kurtuluşumuz ve şerefimiz için kevnî ve kelâmî emirler ve yasaklar, irşadlar ve îkazlar yaratmış ve indirmiş, kendi ilmine, irâdesine, kudretine, hikmetine ve rahmetine itimat etmemizi ve tedbirimizi aldıktan sonra O'na tam teslim olmamızı emretmiştir. Bu itibarla Bize düşen O'nun icraatına bakıp önce azamet, kudret, hikmet ve rahmetini, sonra da bize olan irşad ve îkazlarını anlamaya çalışmaktır. Çünkü Allah'ın icrâatında ve infazında kesinlikle zulüm yoktur. O'nun mukaddes infâzında ve icrââtında ya adâlet veya rahmet vardır. Nâdiren adâletini yâni hak edenlere cezasını gösterse bile; ekseriyetle rahmetiyle muamele yapmaktadır.

İşte Yüce Mevlâ'sını böyle bilen bir kimse elbetteki telaşlanmaz. Kendisi irâdesiyle sebep olmadığı hususlarda başına gelen şeylerde rahmet, şefkat ve nîmet yönünü araştırır. Böylece rahat eder ve safâlar dolu bir hayat sürdürür. Meselâ: Gözlerimizi aldı; sabredersek âhirette çok sağlam iki göz verecektir. Sıhhatimizi aldı; belki daha hayırlı bir sıhhat verecektir. Meselâ: Evladımızı aldı; belki daha hayırlı bir evlat verecektir. Veya bizi dünyadan iyice soğutup kendisine ve âhirete bağlayacaktır. Ama kader ve kazâyı tenkit edersek hem arzumuza nail olamayız hem de bu güzelim netîcelerden mahrum kalırız.

d. Belâ ve musîbetler imtihan için ve derece ziyâdesi için verilmiştir.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَا أَخْبَارَكُمْ "*Andolsun ki, Biz sizi mutlaka deneyeceğiz; tâ içinizden cihat edenleri ve sabredenleri bilelim* ve (yaptığınız işler hakkındaki) *haberlerinizi*

sınayalım. (Gerçekten îmânınızda sadık, müminlere karşı dostluğunuzda samimi misiniz değil misiniz; bunu ortaya çıkaralım.)" (Muhammed Sûresi, 31)

أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لاَ يُفْتَنُونَ *"İnsanlar yalnız "inandık" demekle hiç sınanmadan bırakılacaklarını mı sandılar?"* (Ankebut Sûresi, 2)

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ *"Yoksa siz, sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?"* (Bakara Sûresi, 214)

Bir hadîs-i şerifte de şöyle buyrulmaktadır:

مَا يَزَالُ الْبَلاَءُ بِالْمُؤْمِنِ وَالْمُؤْمِنَةِ فِى نَفْسِهِ وَوَلَدِهِ وَ مَالِهِ حَتَّى يَلْقَى اللهَ وَمَا عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ *"Mümin erkek ve kadın; nefsi, çocuğu ve malıyla ilgili olarak devamlı belâlar ve imtihanlar içindedir; tâ hatasız olarak Allah'a kavuşuncaya kadar"*[127] Bir başka hadîs-i şerif de şöyledir:

إِنَّ عِظَمَ الْجَزَاءِ مَعَ عِظَمِ الْبَلاَءِ وَإِنَّ اللهَ إِذَا أَحَبَّ قَوْمًا اِبْتَلاَهُمْ؛ فَمَنْ رَضِىَ فَلَهُ الرِّضَا وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السَّخَطُ *"Mükâfâtın büyüklüğü, belanın büyüklüğüne göredir. Yüce Allah bir cemaati sevdiğinde* onları (değişik belâ, musîbet ve sıkıntılarla) *imtihan eder. Kim bu imtihana rızâ gösterirse Allah da ondan razı olur. Kim de* (böyle bir imtihanı hazmedemez ve) *itiraz ederse Allah da ona kızar"*[128]

Bu mezkûr âyet-i kerime ve hadîs-i şeriflerden anlaşılıyor ki: Cennet ucuz değil, cehennem dahi lüzumsuz değil. Hem dünyevî zevkler ve lezzetler geçici olup zamanları çok kısadır ve âhirette devamları yoktur. Hatta buradaki lezzetlerin orada elemlere dönüşmeleri ihtimali de vardır. Dünyevî belâ, musîbet ve sıkıntılı haller ise hem geçicidir hem de âhirette lezzet ve saadet neticelerini verip bizim ebedî olarak kurtuluşumuza vesile olacaklardır. Bu yönüyle dünyevî musîbetlere karşı ne kadar sabretsek hatta

---

127 Tirmizî, *Sünen*, IV, 602

128 Tirmizî, *Sünen*, IV, 601

ne kadar şükretsek yine azdır. Çünkü karşılığında bizlere ebedî cennet ve sonsuz saâdet verilecektir.

Bizler ehl-i îmân olarak mademki âhireti ön plânda tutmak suretiyle ve pek çok sevap ve hayır kazanmak için ve âhiretteki derecelerimizi artırmak için çalışıyoruz; öyle ise, başımıza gelen ve dış yönü pek sevimli görünmeyen hâdiselere karşı kazâya rızâ ve kadere teslim ile mukabele etmeli ve sabır içinde şükretmeliyiz. Tâ İlâhî inâyet imdadımıza gelsin ve bizler kısa bir zamanda ve az bir amelle pek çok sevap ve hayrât kazanmış olalım. Hem madem dünyanın istirahatlı ve zevkli halleri ve zamanları âhirette faydasızdır ve orada devam etmeyecektir, yâni boşu boşuna gitmiş oluyor; elbette böyle az zahmetle çok kâr kazananlar tebrîke ve takdîre layıktırlar. Öyle ise sabrı ve rızâyı esas alalım ve âhiretimizi kurtarmaya ve ebedî hayatımızı saadetli yapmaya çalışalım.

e. Gerçek bir mümin, çevresinde meydana gelen beklenmedik dehşetli ve can alıcı kevnî hadiselere ve geçici sosyal fırtınalara karşı, kazâya rıza ve kadere teslimiyetle sabır ve metânetini gösterir, hayal kırıklığına düşmez ve moralini bozup asla sarsılmaz. Tam aksine o sıkıntı ve zorlukların altında ve beraberinde yüce rahmetin şefkat dolu iltifatlarını ve sonsuz inayetin kolaylıklar dolu ihsanlarını görmeye çalışır ve şevkini, gayretini, ciddiyetini, sadâkatini ve ikdamını daha da ileriye götürür. Hem geçmiş zamanın elemleri gitmekle nimete ve lezzete dönüşmüş oluyor. Gelecek zamanın elemlerini şimdiden düşünüp ızdırap çekmek de akılsızlığın ta kendisidir. Çünkü böyle bir şey daha gelmemiş; hem gelmesi de şüphelidir. Öyle ise geçmiş ve gelecek zamanların elem ve acılarını bir kısım mânâsız kuruntularla tahrik edip olmayan bir şey yüzünden sıkıntı duymak, hem İlâhî kadere îtimat etmemek, hem İlâhî rahmeti beğenmemek hem de Rabbânî hikmeti tenkît etmek olur ki, bu gerçekten büyük bir vebal ve altından kalkılmaz yeis dolu bir sıkıntı kaynağıdır.

f. خَيْرُ الْأُمُورِ أَحْمَزُهَا "İşlerin en hayırlısı en zor olanıdır." hükmünce bazı zorluklar ve musîbetler karşısında bize düşen kadere teslim olup geçici olan sıkıntılara katlanmak ve bizi gafletten uyarması veya derecemizi artırması cihetiyle o sıkıntılı hâlleri bir nimet olarak görmek ve bu îtibarla da kazâya râzı ve kadere teslim olup sıkıntılı hallere karşı sabırla ve metanetle dayanmak ve katlanmaktır. Çünkü geçici ve dünyevî musibetlerin sonları ekseriyetle ferahlı ve hayırlı neticeler veriyor. Ve pek çok günahlara keffaret olup insana pek çok dereceler kazandırıyor.

g. اَلْخَيْرُ فِيمَا اخْتَارَهُ اللهُ "Hayır, Allah'ın seçtiği şeydedir." ve O'nun tercih edip yarattığı şey mutlaka hayırlıdır. Yeter ki insan sebeplere tevessül ettikten sonra gerisine karışmasın ve tenkit parmağını uzatmasın. Allah'ı Rab olarak kabul etmek demek, O'nun engelsiz irâdesini, sonsuz kudretini, engin rahmetini, şümullü hikmetini ve sınırsız ilmini kabul etmek ve O'na tam teslim olmak demektir. Şimdi hem böyle inanacaksın hem de O'nun icraâtına karşı tenkit dilini ve itiraz parmağını uzatacaksın. Böyle bir kabulde ve böyle bir davranışta gerçekten çok ciddi bir zıtlık ve terslik vardır. Çünkü biz her şeyden evvel Yüce Allah'ın âciz kullarıyız. Kul tedbir eder, Allah ise takdir eder. Biz kendi vazifemizi yeterince yapalım, O'nun hikmetli ve maslahatlı işlerine karışmayalım ve bilelim ki O'nun bizim hakkımızdaki hükmü ve icrââtı mutlaka lehimize ve hayrımızadır. Öyle ise kusur varsa, o kusur bize âittir. Çünkü O'nun istisnasız bütün işleri kusursuzdur. Hattâ O'nun bütün işleri gayet mânâlı ve hikmetli, son derece maslahatlı ve faydalıdır.

h. Gerçekten îmân eden bir kimse cüz'î irâdesini Cenâbı Hakk'ın küllî irâdesine kilitlemesi ve O'nunla sürekli aynı paralelde tutması şarttır. Zaten insanı kurtaran, onu yükselten ve ona şeref kazandıran husus da budur. Meselâ: *"Tevâfukât-ı Ömeriyye"* vardır. Yirmiye yakın meselede Hz. Ömer'in isteği doğrultusunda âyet nâzil olmuştur. Demek ki Hz. Ömer'in irâdesi,

istikâmet çizgisini o derece yakalamış ki, onun cüz'î irâdesi Yüce Allah'ın küllî irâdesi istikâmetinde çalışıyor ve O'nunla paralellik arzediyor. İşte böyle bir irâde, İlâhî irâdeye saygılı olup kendi rahmetini İlâhî rahmetten fazla ileri sürmez ve bazı isyanlardan dolayı verilen cezâlara mâruz kalanlara acımaz. Belki insanların böyle cezâlara müstahak olduklarını düşünür. Kaldı ki ehl-i dalâleti yola getirmek insanın elinde değildir.

1. Bir hadîs-i şerifte şöyle buyruluyor:

مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَاءِ اللّٰهِ وَيُؤْمِنْ بِقَدَرِ اللّٰهِ فَلْيَلْتَمِسْ إِلٰهاً غَيْرَ اللّٰهِ *"Allah'ın kazâsına râzı olmayan ve Allah'ın kaderine inanmayan kimse,* (kendisine) *Allah'tan başka bir ilah arasın."*[129] Biz de bu tehdit karşısında rızâ ile şöyle diyoruz:

رَضِينَا بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلاَمِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا نَبِيًّا "Evet, biz rab olarak Yüce Allah'ın terbiyesinden, hükmünden, icraatından, inayet ve rahmetinden, kudret ve hikmetinden ve din olarak İslâm'dan ve peygamber olarak Hz. Muhammed'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) razıyız ve memnunuz." Ve O'nun hikmetli takdirine karşı teslimiyet içerisinde şöyle haykırıyoruz:

Hoştur bana senden gelen;
Ya gonca gül yahut diken,
Ya hıl'at-ü yahut kefen.
Nârın da hoş, nûrun da hoş,
Kahrında hoş, lutfunda hoş.

5. Kader, Kazâ ve Atâ Kanunları

Kader Allah'ın ilminin kanunu, kazâ aleyhimizde görünen hâdiselerde Allah'ın kudret ve adâletinin kanunu, atâ da Allah'ın rahmetinin ve affının tecellîsidir.

---

[129] Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, III, 239

Atâ, verme kökünden Arapça bir kelime olup Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı, bahşişi, vergisi ve lütfu demektir. Meselâ: Zehir içen birisinin hakkı ölmektir veya kurtulmaktır. Onun ölmesi kazâdır. Kurtulması ise atâdır. Ve bu önceden kaderde vardır. Birisi zehiri içip de ölürse, mesele kazâ safhasında cereyan etmiş olur. Eğer zehir içen ölmesi beklenirken ölmezse, bu Cenâb-ı Hakk'ın atâsı yâni ona iyiliği ve onu affetmesi olur. Fakat bütün bunlar Cenâb-ı Hakk'ın ezelî ilminde vardır. Ve kaderde, yâni İmam-ı Mübin veya Kitab-ı Mübin denilen Levh-i Mahfuz'da takdir ve tespit edilmiştir.

Atâ kanunu kazâyı bozar; ya sebepsiz tamamen bir lütuf olarak bozar veya kulun ağır şartlar altında yaptığı ve Allah katında hüsn-ü kabul gören bir dua, bir ibadet ve bir hayır vesilesiyle Cenâb-ı Hak o kuluna özel bir lütufta ve özel bir atiyyede bulunur ve hakkındaki kazâyı infaz etmeyip ona merhamet eder ve onu affeder.

Gerek dünyada gerekse ukbâda Cenâb-ı Hak adâletten ziyâde rahmetiyle ve atâsıyla muamele yapmaktadır. Nice kimseler ve nice topluluklar vardır ki, yaptıkları suç ve işledikleri cinayetlerden dolayı helak olmaları beklenirken; Cenâb-ı Hakk'ın şefkat ve atâsıyla karşılaşmış ve pek çok lütuflara mazhar olmuşlardır. Hz. Yûnus (aleyhisselâm)'un kavmi böyle bir affa ve atâya mazhar olmada en parlak bir örnektir.

6. Kadere Îmân Sıkıntı Değil Rahatlık Verir

Kadere îmân sıkıntı ve esaret değil; hürriyet, rahatlık, huzur ve lezzet verir. Şöyle ki: İnsan bir taraftan nefis, şeytan, cehennem, zelzele, yangın ve hastalıklar gibi alabildiğine gaddar, tecâvüzkâr ve tahripkâr düşmanlarının kıskacında olan, diğer taraftan dünyevî-uhrevî ihtiyaçlar, hayat, sıhhat, cennet ve saadet gibi arzu ve maksatlarının sıkıştırması arasında bulunan; fakat

aynı zamanda son derece zayıf, güçsüz, çaresiz ve acınacak bir vaziyette bulunan bir varlıktır. İşte böyle acınacak bir durumda bulunan bir insan, kazâya rızâ ve kadere teslîmiyet şuuru içinde bir eline tövbeyi, istiğfarı ve istiâzeyi alsa ve bununla kuvveti sonsuz, irâdesi engelsiz, hikmeti şümullü, koruması gayet sağlam olan ve celâl ve ikram sahibi olan Yüce Allah'a iltica etse; diğer eline de tazarrûyu, niyâzı ve duâyı alsa ve sonsuz inâyeti bütün ihtiyaçlara yeterli olan ve her türlü arzuyu ve ihtiyacı halledip gideren cemal ve ihsan sahibi Yüce Mevlâ'ya teveccüh etse ve takdirine karşı tevekkül ve teslîmiyetle mürâcaat etse; o insanın ruhu ne kadar rahat, kalbi ne kadar huzurlu ve aklı ne kadar selâmet bulacağı ve bütün mahiyeti ve duygularıyla ne derece sürûr ve saâdete nâil olacağı açıkça anlaşılmaz mı?

Evet, kadere îmân ve kazâya rıza sıkıntı değil; huzur, rahatlık ve tatlılık verir. Bir ümit ve bir güven ortamı oluşturur ve müminin dünyasını nurla aydınlatır ve sürûrla doldurur. İnsan kadere inanmaz ve kazâdan hoşlanmazsa belki nefsi açısından basit ve geçici ve günahlarla ve tecavüzlerle alâkalı bir serbestlik kazanabilir ve belki aldatıcı bir rahatlık hissedebilir. Fakat onun bu serbestliği ve his aldanması, başına öyle dertler ve ruhuna öyle sıkıntılar açar ki, o derdi ve o sıkıntıyı tarif etmekten akıl ve dil âcizdir. Çünkü yukarıda bir nebze geçtiği gibi insanın dünyâ-ukbâ dolusu düşmanları ve yine dünyâ-ukbâ dolusu ihtiyaçları vardır. Bu korkunç yaralar veya canavarlar arasında bulunan sahipsiz ve koruyucusuz bir kimse, nasıl huzurlu ve saâdetli olabilir? Ve böyle bir durumda bulunan bir insan ölmeden evvel kendisine ölümlerden bir ölüm beğenmeye kalkışmaz mı? Elbette kalkışı ve bir an önce ölmek ve içinde bulunduğu o dehşetli hallerden kurtulmak ister. Fakat heyhât... Çünkü asıl dert ve sıkıntı o zaman başlayacak.

Şimdi bu korkunç durumda bulunan bir insan, kendini ve ihtiyaçlarını, her şeyi bilen, her şeyi bir kadere ve nizama

bağlayan, her şeye gücü yeten gayet hikmetli, merhametli ve kerem sahibi olan bir zâta teslim etse ve kendi irâdesiyle birlikte bütün işlerini gönül rızâsıyla Yüce Mevlâ'nın engin rahmet ve hikmetine havale edip ısmarlasa; İşte o zaman hem dünya dolusu huzurlara hem de âhiret dolusu saâdetlere kavuşur. Cenâb-ı Hak bizleri böylesine ehl-i saâdet ve ehl-i selâmet olan kullarından eylesin. Âmîn.

Evet Allah'ı bulan ve O'na teslim olan kimse, hayır adına her şeyi bulur ve tam huzura kavuşur. O'nu bulamayan ve hükmüne râzı olmayan kimse ise hiçbir şeyi bulamaz; bulsa da sâdece başına belâ bulur ve ebediyyen sıkıntı ve azaptan kurtulamaz.

Yirmi Sekizinci Ölçü

İHSÂN VE MURÂKABE

1. İhsan ve Murâkabenin Mânâ ve Mâhiyeti

İhsan, lügat olarak iyilikte ve lutufta bulunmak, amelini iyi, güzel ve sağlam yapmak; terim olarak ise, Yüce Allah'ı görüyor gibi güzel, sağlam ve yüce huzurun edebine yakışır bir şekilde ve temiz bir kalple ibâdet ve amelde bulunmak demektir. Yâni zatında güzel olan bir ameli, lâyıkıyla ve şartları dahilinde îfâ edip o amelin mâhiyetindeki güzelliğini güzel bir şekilde yaparak, onu süslemek ve güzel bir amel olduğunu göstermek demektir.

Murâkabe ise, lugat olarak kontrol etmek, teftiş etmek, araştırıp vaziyeti anlamak, dalarak kendinden geçmek, kendi iç âlemine bakmak, beklemek ve hıfzedip korumak mânâlarına gelir. Terim olarak da, Cenâb-ı Hakk'ın her yerde hâzır ve nâzır olduğunu ve kendisinin Cenâb-ı Hakk'ın gayet yüce ve engin olan huzurunda bulunduğunu, Cenâbı Hakk'ın kendisini her hâlükârda görüp gözetlediğini ve kollayıp kontrol ettiğini bilmek ve kendini tamamen ibâdet ve itaate vermek demektir. Nitekim, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde ihsanı şöyle tarif etmişlerdir:

اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ *"İhsan: Senin Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi kulluk yapmandır. Çünkü sen O'nu görmüyorsan da; O seni görüyor."*[130]

İşte bu hadîs-i şerifte yer alan *"Senin Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi kulluk yapman"* fıkrası ihsanı, *"sen O'nu görmüyorsan da; O seni görüyor."* fıkrası da, yâni Yüce Allah'ın her yerde hâzır ve nâzır olduğuna inanmak ve bunun şuûruna varmak hususu da murakebeyi tarif etmektedir. Buna göre de ihsan ve murâkabe, îman ve İslâm'ın olgunlaşmış şeklinin ve kemâlinin alâmeti olmuş oluyor.

Demek mesele sadece inanmakla bitmiyor. Asıl mesele inanmak ve inandığını güzelce yaşamak ve sağlam bir şekilde yapmaktır ki, bu bir taraftan ihsan ve murâkabenin kendisi, diğer taraftan da ihsan ve murâkabe şuûrunun netîcesinde hasıl olan sâlih ve hâlis amellerin ifadesidir. Buna göre bir insanda ihsan ve murâkabe hasletlerinin gerçekleşmesi için, o kimsenin en azından büyük günahları terk etmesi ve belli başlı farzları yerine getirmesi şarttır.

İhsan ve murâkabenin temelinde ruh sâfîliği, kalp temizliği, fikir berraklığı ve vicdan duruluğu vardır. Bunun içindir ki, ihsan ve murâkabe ehli olanlar, cereyan eden hâdiselerin sadece dış yüzlerini okumakla yetinmez; hâdiselerin arkasında gerçek fâil olan ve kendisini kullarına sonsuz rahmet, inâyet, kudret, hikmet ve irâdesiyle tanıtan Yüce Allah'ı görmeye ve tanımaya çalışırlar.

Gâfil ve câhil olan bazı kimseler, eşyâ ve hâdiseleri sahipsiz ve fâilsiz zannedip onları tesâdüfe verirler. Böyle olunca da eşyâ ve hâdislerde hiçbir hikmet aramazlar. Zaten (faraza) tesâdüf olunca hikmet aranmaz. Aransa da bulunmaz. Zîrâ tesâdüfte hikmet olmadığı gibi, hikmetin bulunduğu bir yerde de tesâdüfe yer yoktur. Çünkü hikmet, küllî bir dilemenin ve ihatalı bir kasdın netîcesinde

---

[130] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 37

hasıl olan bir fayda ve bir maslahattır. Tesâdüfte ise irâde ve şuûru andıran herşey reddedilmiş ve yok sayılmış oluyor.

2. İhsan ve Murâkabe Hakîkatleriyle İlgili Bazı Âyet ve Hadisler

1. إِنَّ رَحْمَةَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ "Şüphesiz ki Allah'ın rahmeti ihsan sahiplerine pek yakındır." (A'râf Sûresi, 56)

2. إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ "*Şüphesiz Allah iyi korunanlar ve hep güzellik yapanlarla beraberdir.* (Ehli takvâ ve ehl-i ihsanla beraberdir)" (Nahl Sûresi, 128)

3. وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا "*Ve Allah her şeyi gözetleyendir.*" (Ahzap Sûresi, 52)

4. وَهُمْ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ "Ve siz nerde olursanız; O sizinle beraberdir." (Hadid Sûresi, 4)

5. إِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِى الْأَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاءِ "*Şüphesiz Allah, ne yerde ne gökte O'na hiçbir şey gizli kalmaz.*" (Âl-i İmran Sûresi, 5)

6. يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى الصُّدُورُ "(Allah) *Gözlerin hâin bakışlarını da bilir, gönüllerin gizlediğini de.*" (Mü'min Sûresi,19)

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ihsan ve murakabe hususuna dikkatleri çekme noktasında bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: إِتَّقِ اللّٰهَ حَيْثُمَا كُنْتَ "*Nerede olursan ol Allah'tan kork ...*"[131]

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir gün İbn-i Abbas'a şöyle buyurdu: "*Ey oğul! Sana bazı kelimeler* (hakîkatler) *öğreteyim: Sen Allah'ı* (O'nun izzetini) koru, (O'nun hoşlanmadığı şeylerden hem dilini, hem bedenini hem de kalbini koru ve helâl dairesini aşıp haramlara girme) ki, O da seni korusun. Sen Allah'ı koru (O'nu başkalarının yanında muhafaza ve müdâfaa et ve O'nu anlat) *ki, O'nu hep önünde* (sana hidâyet yolunu gösterirken ve

---

[131] Tirmizî, *Sünen*, IV, 355

seni meşrular dairesinde gezdirirken) *bulasın. Bir şey istediğin zaman sadece Allah'tan iste.* (Çünkü O'ndan başkası senin sesini duymaz.) *Yardım istediğin zaman sadece Allah'tan yardım iste.* (Çünkü O'ndan başkası senin ihtiyaçlarını bilmez ve imdadına gelmez) Ve *bil ki: Sana bir şeyde fayda sağlamak üzere bütün insanlar toplansa; Allah'ın senin için takdir ettiğinin dışında fayda sağlayamazlar. Ve yine sana bir şeyde zarar vermek üzere bütün insanlar bir araya gelseler; Allah'ın senin aleyhinde olarak takdir ettiğinin dışında bir zarar veremezler.* (Artık kaderi yazan) *Kalemler kaldırılmış ve sahifeler kurumuştur."*[132]

Yukarıda zikredilen âyet ve hadisler, bir taraftan Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla her yerde hâzır ve nâzır olduğunu, her şeyi görüp gözetlediğini, gizli-açık her şeyden haberdar olduğunu bildirmekte; diğer taraftan da bizim bu hakikatlere sağlam inanmamız ve onları tereddütsüz kabul etmemiz gerektiğini ifade ve irşad etmektedir. Öyle ise bizler Kur'ân ve hadîsin beyanlarına dikkatle kulak verelim, tebliğ ettikleri hakîkatleri güzelce anlayalım ve onları lâyıkıyla yerine getirelim ki, hem dünyada hem de âhirette rahat edelim ve ebediyyen rahat edeceğimiz saâdet ve selâmet dolu bir âleme kavuşmuş olalım.

İhsan ve murâkabenin mâhiyetinde Yüce Allah'ı sıfat ve isimleriyle tanımak ve O'nun her yerde hâzır ve nâzır olduğunu, mekandan münezzeh, maddeden müberrâ ve ihtiyaçtan muallâ olduğunu bilmek ve buna sağlam bir yakîn ile inanmak vardır. Yâni Yüce Allah'ın âlemlerin rabbi, müdebbiri, hâlıkı ve mâliki olduğuna, O'nun ilim, rahmet, hikmet ve irâdesinin her şeyi kuşatmış olduğuna, karanlıkta siyah bir taşın üzerinde gezen siyah bir karıncayı bile görüp, onun ayak seslerini işittiğine ve karıncanın hem dış dünyasından hem de iç âleminden haberdar olduğuna inanmak vardır. Yüce Allah'ı böyle tanımayanların ihsan ve

---

132 Tirmizî, *Sünen*, IV, 667

murâkabe şuûrları ya yoktur veya çok azdır ve gayet semeresizdir. Nitekim, إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ *"Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan gerektiği şekilde haşyet duyarlar."* (Fâtır Sûresi, 28) âyet-i kerimesi, bu yüce gerçeği açıkça ifade etmektedir.

Evet, Allah isim ve sıfatlarıyla her yerde hâzır ve nâzırdır. Çünkü O, bir şeyi murad ettiği zaman o şeye, "كُنْ" yâni, *"Ol!"* der; o şey de hemen oluverir. Hem Yüce Allah, بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ yâni, *"Her şeyin melekûtu O'nun elindedir."* (Yâsîn Sûresi, 83) hakîkatine mâliktir. Ve güneşler, yıldızlar ve sair bütün eşyâ lafzıyla mânâsıyla, dışıyla-içiyle, maddesiyle-mâhiyetiyle, mülküyle-melekûtuyla O'nun ilmi ve emri altında, kudreti ve rahmeti kapsamında, irâdesi ve hikmeti içerisindedir.

İşte böylesine celal, cemal ve kemal sahibi olan ve böylesine çaplı bir saltanat sahibi bulunan Yüce Allah, elbetteki vasıtalardan müstağnîdir. Vasıta ve sebepler O'nun izzet ve azametinin perdeleri olup; hâlî veya kavlî kulluklarını ve duâlarını O'na arzeden yaratıkları ve hayret, âcizlik, ihtiyaç ve duâlar içinde ancak O'nun ulûhiyyet, rubûbiyyet ve saltanatının dellalı ve anlayışlı seyircisidirler. Yoksa vasıta ve sebepler, O'nun yardımcısı ve ortakları değillerdir ve olamazlar. Çünkü Yüce Allah, isim ve sıfatlarıyla her yerde hâzır ve nâzırdır ve O'nun ne yardımcıya ne de ortağa ihtiyacı vardır. Öyle ise "Allah bir iken; nasıl oluyor da her yerde hâzır ve nâzır oluyor?" denilemez ve denilmemeli.

Hem bir tek zat bir anda değişik aynalardan görünmekle bir çok şahıs şekline girer ve gerçekte bir tane iken pek çok yerde iş yapabilecek çaplı ve pek çok şahıs hükmüne geçebilir. Hem meselâ: Güneş bir tane iken, parlak şeyler vasıtasıyla çaplı bir şekle bürünüyor ve kuvvetli bir şekilde yansımasıyla gerek havada, gerekse yeryüzünde değişik nakışlar, şekiller, renkler ve akisler meydana getirebiliyor. Öyle ki katreler ve atomlar sayısınca ayrı ayrı görüntüler meydana geliyor. Yani gökteki güneş, sahip

olduğu harâretiyle, ışığıyla ve ısısının içindeki yedi rengiyle bütün eşyâyı kuşatıyor ve böylece herşey güneşin hem kendisini, hem sıcaklığını, hem ışığını, hem de yedi rengini gözbebeğinde saklıyor, sâfi kalbini ona bir taht yapıyor ve onun tesirinde kalarak mâhiyet ve kabiliyetine göre bir şekil ve bir vaziyet takınıyor.

Demek güneş aslında bir tane iken; sahip olduğu özellikleriyle ona yüzünü çeviren ve ondan âdetâ yardım isteyen eşyâyı kuşatmakta, her birinde tahtını ve hâkimiyetini kurmakta ve orada icraatını rahatlıkla yürütmektedir. Hem meselâ: Cebrail (aleyhisselâm) bir tane iken bir anda çok yerde bulunabiliyor. Hem Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir şahıs iken kendisine ümmetinden gelen milyonlarca salât-u selâmı bir anda işitir ve onlara aynı anda karşılık verir. Hattâ ziyade nuraniyet kazanan bazı veli ve kutuplar da bir anda çok yerde bulundukları ve ayrı ayrı çok işleri gördükleri gerçek bir hâdisedir.

Madem güneş ve insan gibi aslında âciz ve madde ile kayıtlı olan, yarım nûrânî şahıslar, nuraniyet ve parlaklık sırrıyla bir yerde iken pek çok yerde bulunabiliyorlar. Ve bir anda cüzî bir irâde ile pek çok işleri yapabiliyorlar; elbette ki, maddeden mücerret ve muallâ, kayıtlardan münezzeh ve müberra olan ve şu görünen maddî-mânevî bütün nurları ve ışıkları, bütün hayatın ve ruhlar âlemiyle misal âleminin kaynağı, sâhibi ve mâliki olan Yüce Allah, her yerde hâzır ve nâzırdır. Her şeyden haberdardır. O’ndan hiçbir şey saklanıp gizlenemez. O’na hiçbir şey ağır gelemez. Hiçbir şey O’nu diğer bir şeyle meşgul edemez. Hiçbir şey O’ndan uzak ve gizli kalamaz ve O, her şeye her şeyden daha yakındır.

Ancak şunu da bilmek gerekir ki, güneş kayıtsız nuru ve maddesiz aksi îtibâriyle insana gözbebeğinden bile daha yakın olduğu halde, insan madde ile bağlı olduğundan güneşten gayet uzaktır ve güneşe yaklaşmak ve ondan tam istifade etmek için çok kayıtlardan soyunup pek çok mertebeleri geçmesi gerekir. Adetâ

manen yer kadar büyüdükten ve kamer gibi yükseldikten sonra, ancak doğrudan doğruya güneşin aslı ve gölgesiz olan mertebesine yanaşabilir ve onunla perdesiz görüşebilir.

Aynen bunun gibi celâl, cemâl, kemâl, azamet ve kibriyâ sahibi olan Yüce Allah da, insana ve herşeye sıfat ve isimlerinin tecellîsiyle ve icrââtıyla gayet yakındır; fakat gerek insan gerekse sair şuûrlu ruhlar O'ndan gayet uzaktırlar. Ancak cismaniyeti, hayvaniyeti, ve nefsaniyeti bırakıp kalp ve ruhun hayat derecesine çıkan Enbiyâ, Asfiyâ, Evliyâ ve Kutuplar gibi mübarek zatlar ve bütün latifelerini Yüce Rıdvan hedefine doğru ve istikâmet çizgisinde inkişâf ve tenevvür ettiren nûrânî sîmâlar, kalplerinin kuvveti, akıllarının yüceliği, latîfelerinin nûrâniyeti ve hislerinin huşyarlığıyla Yüce Allah'ın yüksek huzuruna çıkar, en azından kalp gözleriyle Cemâlullahla müşerref olur, o yüce huzurun neşredip ihsan ettiği feyiz, lutuf ve hidâyet hediyelerini alır ve ondan tam istifade ederler.

Meselâ: Hakkıyla namaz kılan bir kişi ihsan ve murakebe şuûruyla *"Allahu Ekber"* diyerek namaza başlar ve İlâhi huzura girer. Namazda إِيَّاكَ نَعْبُدُ yâni *"sadece sana kulluk yaparız."* şeklinde hitab etme makamıyla müşerref olur ve netîcede kalbiyle miraç yaparak ve pek çok feyiz, nur ve lutuflara mazhar olarak namaz miracını tamamlamış olur. Cenâb-ı Hak biz âciz kullarını da bu miraç ve hitap şerefiyle şerefyab etsin ve bizi her iki cihanda azîz ve bahtiyar kılsın. Âmîn. İşte bütün bu mânevi terakkî ve tekâmüller, bir insanın ancak sahip olduğu ihsan ve murakebe şuûruyla elde edebileceği zevkli bir seyir, tatlı bir temâşâ, şerefli bir hitap ve gayet semereli bir netîcedir.

3. İhsân ve Murâkabenin Önemi ve Fazîleti

1. İhsân ve murâkabe şuûru Cenâb-ı Hakk'ın daha ziyade Karîb, Rakîb, Enîs, Müheymin ve Muhsin gibi isimlerinin tecellîsi ve eseridir. İhsan ve murâkabe ehli olanlar bu isimlerin gölgesi

altında hayatlarını sürdürürler. Böyleleri dâimâ Cenâbı Hakk'ın kurbiyet, rakîbiyyet, ünsiyet ve ihsaniyet nurlarının ve feyizlerinin ne kadar güzel ve ne derece zevkli olduğunu anlar ve huzurdan huzura gark olarak yaşarlar. Çünkü Allah onların kulluklarından râzı olup, kulluk yolunun üzerine bazı hikmetler için konulan ve ilk bakışta çirkin gibi görülen sıkıntılı hâllerde onların elinden tutar ve onları bazı tehlikelerden, fitne ve fesatlardan korur. Onlar da Yüce Allah'tan, O'nun Rubûbiyet ve Ulûhiyetinden râzı olup O'nun emirleri ve tavsiyeleri doğrultusunda kulluklarını îfâ etmeye ve bununla selâmet ve saâdet sahiline çıkmaya çalışırlar.

2. Bir kimsenin ihsan ve murâkabe şuûru ne kadar yüksek ve sağlam ise onun tevekkül ve kanâati de, şükür ve hamdi de, irâde ve istikâmeti de, rızâ ve teslîmiyeti de, eşyâ ve hâdiselere olan bakışı da o derece sağlam, sürekli, semereli ve mânâlı olur. Hem böylesinin ibâdet ve taatleri sağlam, beşeri münâsebetleri güzel ve eşyâya bakışları hep mânâlı ve hikmetli olur. Bu şuûra yükselmeyen bir kimseden ise bu güzel netîceler beklenemez.

3. Kur'ân'ın hidâyetinden ve rahmetinden tam istifade edebilmek için ihsan ve murâkabe şuûruna sahip olmak lazımdır. Yâni insan Allah'ın kelamını okurken veya O'nu dinlerken sanki o esnada Allah tarafından kendisine nâzil oluyor gibi Kur'ân'ı okuyup ondaki emir ve yasaklara kendini muhatap etmesi lazımdır. Yoksa okuduğu Kur'ân gırtlağından aşağı geçemeyecek ve pratikte yerini bulamayacaktır. Halbuki Kur'ân-ı Kerim yol göstermesi için, yaşanması için ve hayata hayat ve ruhlara ruh olması için ilâhî âlemden biz insanlara indirilmiş bir hidâyet rehberi ve bir irşad kılavuzudur.

İhsân ve murâkabe şuûru hadîs-i şerifler için de aynı şekilde geçerlidir. Yâni hadîs-i şeriflerden de tam istifade etmek için kendimizi onlara karşı dikkatli, meraklı ve anlayışlı birer muhatap olarak hazırlamamız şarttır.

4. İnsan, gerekli tedbirini aldıktan sonra sahip olduğu ihsan ve murâkabe şuûrunun verdiği güç ve kuvvetle gerektiğinde nefsine de, şeytanlara da, çevresine de, dünyaya da meydan okuyabilir ve bunda Allah'ın lutuf ve inâyetiyle de muvaffak olur. Nitekim hepsi ihsan ve murâkabe ehli olan Peygamberler (aleyhimüsselâm) bu şuûr sayesinde günaha girmek şöyle dursun bunu hayâllerine bile getirmemişlerdir. Bu îtibarla da bütün Peygamberler (aleyhimüsselâm) masumdurlar. Nitekim Hz. Yusuf (aleyhisselâm) kötülük yapması için bütün şartlar mevcut iken, O'nun kötülüğe tenezzül etmemesi ve kötülükten şiddet ve nefretle kaçınması, elbette ki sahip olduğu ihsan ve murâkabe şuûru ve bu şuûr vesilesiyle imdadına koşan Cenâb-ı Hakk'ın lutfu, hıfzı ve inâyetidir. Öyle ise haramın ve kötülüğün her türlüsünden uzak durmak ve korunmak isteyen kimse, ihsan kapısından geçip murâkabenin sağlam kalesine girmeli ve bu vesileyle Yüce Allah'a sığınıp gerçek kurtuluşa ermeye çalışmalıdır.

5. Başta Peygamberler (aleyhimüsselâm) olmak üzere bütün asfiyâ, evliyâ, müceddit ve âlimler, şayet ihsan ve murâkabe ehli olmasalardı ve bunun fevkalade güzel ve verimli sonuçlarını gözleriyle görüyor gibi kalpleriyle inanmasalardı, karşılaştıkları o kadar ezâ ve cefaya, meşakkat ve sıkıntılara karşı nasıl sabredip katlanacak ve nasıl sebat edip metânet göstereceklerdi? Aynı zorluklar ve külfetler bizim için de geçerlidir. Öyle ise bir an önce ihsan ve murâkabe zırhını giymeli, onu kullanmayı öğrenmeli ve sıkıntılı günlere karşı gerekli olan hazırlığı hemen yapmalıyız.

6. İhsan ve murâkabe ehli olanlar Cenâb-ı Hakk'ı her yerde hâzır ve nâzır gördüklerinden gizlide de açıkta da kolay kolay kusur işleyemez ve O'na isyanda bulunamazlar. Nitekim Abdullah bin Ömer (radıyallahu anhumâ) bir seferinde, yazın o kavurucu

sıcağında ve uzun gününde nafile oruç tutarak koyun güden bir genç çobanla karşılaştı. Ondan kendilerine bir koyun satmasını istedi. Delikanlı çoban ise satamayacağını, çünkü sürünün kendisine âit olmadığını; dağın arkasındaki köyde oturan birisine âit olduğunu söyledi. Hz. Abdullah "Kurdun koyunu yediğini söyler ve mal sahibini böylece kandırırsın." diye teklif edince de delikanlı olan o çoban şöyle haykırdı: "فَأَيْنَ اللّٰهُ" Yâni *"Peki şu anda bizi görüp duyan Hz. Allah'ı nasıl kandıracağız?"*

Bunun etkisinde kalan Hz. Abdullah, ondan sonra uzun bir müddet bu hâdise aklına geldikçe "فَأَيْنَ اللّٰهُ" diye haykırır ve ortalığı velveleye verirdi.[133]

İşte bu şuûru kazanan Asr-ı Saâdetin yiğit oğlu yiğit çobanı. Şimdi böyle birisi ellerini sallaya sallaya bir haramı irtikab ve bir farzı ihmâl edebilir mi? Elbette ki hayır.

Hem bu şuûr sayesindedir ki, hocaları tarafından ellerindeki kuşları kimsenin görmediği bir yerde kesip gelmeleri emredilen bir grup talebe, hepsi gizli bir yerde kuşlarını kesip geriye gelmişlerdi. Ancak ihsan ve murâkabe şuûruna sahip bir tanesi kuşunu kesmeden geriye gelmişti. Hocası bunun sebebini kendisine sorunca, o mübarek talebe şöyle cevap verdi:

– Bana kimsenin görmediği bir yere götür kes, dediniz. Oysa ben kimsenin görmediği gizli bir yer bulamadım. Çünkü nereye gittiysem Yüce Allah'ı orada hâzır ve nâzır olarak gördüm.[134]

Evet her türlü kötülüğü, anarşiyi, katliamı, zulmü, isyan ve tuğyanı önlemenin yegâne çaresi, nesle ihsan ve murâkabe şuûrunun kazandırılmasıdır. Çünkü ihsan ve murâkabe şuûru, özellikle farzların ifasında ve büyük günahların terk edilmesinde son dereec etkili bir husustur.

---

133 Kuşeyri, *Risâle*, ter., 239

134 Kuşeyri, *Risâle*, ter., 240

İhsân ve murâkabe şuûruna sahip olan kimse elbette ki masum değildir. Nadir de olsa o da gaflete düşebilir ve gafletinden istifade eden nefsi ve şeytanı onu da günaha sokabilir. Ancak o kimse sahip olduğu basîret şuûruyla birden toparlanır, dikkat kesilir, üzerinden gafleti atar ve tevbe ve istiğfar ile ve nedamet gözyaşlarıyla kendini tekrar temizlemesini ve kendini tekrar yenilemesini bilir ve bunda Allah'ın yardımıyla muvaffak olur.

7. İhsan ve murâkabe ehlinin dünyaya ve hayata bakışları gayet müsbet, son derece zevkli ve fevkalâde huzurludur. Onlar cehâlet ve gaflet perdesini marifet, dikkat ve teemmülle yırttıklarından hak nurunu ve hakikat güneşini açıkça ve perdesiz görürler. Varlığın Cenâb-ı Hakk'ın varlığına ve kâinattaki intizam ve ahengin O'nun birliğine delil olduğunu, hayatın Cenâb-ı Hakk'ın aynası ve aklın O'nun kudret ve rahmet hazinesini açan bir anahtar olduğunu, ecelin ebedî âleme ve sonsuz rahmete bir dâvetiye ve kabrin ebedî âlemin kapısı olduğunu, duyulan seslerin yetimlerin ve gariblerin ağlayışları değil; eşyânın Yüce Yaratıcı'larını ve Gerçek Mâlik'lerini zikir, tesbih ve senâ etmeleri olduğunu, başa gelen elemlerin, mükâfatları ve lezzetleri doğurması îtibâriyle netîcelerinin güzel olduğunu, eşyâ ve hâdiselerin başıboş olmayıp, hepsinin sahipli olduğunu ve sahiplerinin Yüce Allah olduğunu ve gerçek ömür ve hayatın âhiret ömrü ve âhiret hayatı olduğunu, dolayısıyla da her şeyden evvel, ebedî âlemdeki zevkli hayatı garantilemek gerektiğini görürler ve anlarlar.

İşte bu derece yüksek bir şuura sahip olan kimseler, bu şuur ve bu anlayış sayesinde daha dünyada iken cennet huzurunu andırır bir hayat sürdürürler. Evet belki onların da maddeleri ve dünyaları bir kısım hastalık ve zorluklar karşısında ağlıyordur. Ancak ruhları, kalbleri ve akılları gayet oturaklaşmış bir hâlde âdeta bostanlar ve gülistanlar içinde rahat ve huzur dolu bir hayat sürdürürler.

8. Denilebilir ki, Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'i temelde iki maksat için inzal buyurmuştur:

Birincisi: Kendi mukaddes zatının bütün âlemlerin yegâne Maliki, İlâhı, Rabbi ve Yaratıcısı olduğunu ve biz kullarını çok sevdiğini göstermek ve bu gerçekleri değişik şekillerdeki eserleriyle bildirmek ve bununla vahdetini, azamet ve rahmetini tanıtmaktır.

İkincisi: Biz kulların kendisini îman, ihsan ve murâkabe şuûruyla tanımamızı istemesi ve bu şuûru İslâm ve tevekkül ile, itaat ve istikâmet ile nasıl takviye edip ortaya çıkaracağımızı ve kendimizi O'na nasıl sevdireceğimizi göstermesi ve bildirmesidir.

Evet, Cenâb-ı Hak herşeye alâmet olarak verdiği değişik şekil, renk, tat ve kokularla bir taraftan kendi ilim ve kudretini, irâde ve hikmetini, adâlet ve rahmetini ve bize olan şefkat, ikram ve lutuflarını gösteriyor ve bunlarla kendini bize tanıtıyor; diğer taraftan da bizim kendisini güzelce tanıyıp başkalarına da tanıtmamızı, kendisini sevip başkalarına da sevdirmemizi ve bunun alâmeti olarak da kendisi için ibâdet ve itaatte, tebliğ ve irşadda bulunmamızı istiyor. Şayet O'nun sonsuz ihsan ve lutuflarına, hikmetli faâliyet ve icrââtına karşı kayıtsız kalır ve O'nu ihsan ve murakebe şuuruyla tesbih ve tahmid ile tanımaz ve tanıdığımızı göstermezsek, bunun vebali pek ağır ve cezası çok şiddetli olur.

9. Cenâb-ı Hakk'ın kullarından, îmandan sonra en fazla istediği ve hoşlandığı haslet, ihsan ve murâkabe hasletidir. Cenâb-ı Hak böylelerine çok yakındır. Onları çok sever. Rahmeti ve inâyeti onlarla beraberdir. Onları bazı kusurlarından dolayı hesaba çekmez. Onları engin rahmetinin ve korumasının garantisi altına alır. Onları ne dünyada ne de âhirette zayi etmez ve mahrum bırakmaz. Onları hikmetinin gereğine göre maddî ve mânevî her

türlü fitne ve fesattan yüce lütuf ve hıfzıyla korur. Ve netîcede böyleleri şu âyet-i kerimenin sırrına mazhar olurlar:

بَلٰى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ *"Hayır, kim ehl-i ihsan olarak yüzünü Allah'a teslim ederse, onun ecri Rabbi nezdinde ona vardır. Ve onlara bir korku yoktur ve onlar üzülecek de değillerdir"* (Bakara Sûresi, 112)

Evet, ihsan ehli olanlara ne bir korku vardır, ne de bir hüzün ve keder. Ve onlara ihsan ve murâkabe şuûruyla gösterdikleri teslîmiyetlerinin mükâfâtı âhirette ziyadesiyle verilecektir.

10. İhsan ve murâkabe, îmanın inkişâf ve inbisat etmiş ve hakkalyakîn derecesine çıkmış şeklidir ki, bunun netîcesi ve semeresi ihlastır. Tam sadâkat ve tam teslîmiyettir ve tam rızâ ve sarsılmaz bir tevekküldür. Bunun netîcesi de takvâ ve sâlih amel ile verâ ve zühddür. Evet, ihsanın semeresi ihlas olup bütün söz ve davranışlarda Allah için hareket etmektir. Gerçek mânâda sadece Allah'tan korkmak ve Allah'ı sevmektir. Allah'tan istemek ve Allah'a sığınmaktır.

Buna göre ihsan mertebesi îman, İslâm ve takva mertebelerinin üstündedir. Çünkü bir yönüyle îman, İslâm ve takvanın temelinde az da olsa ihsan ve murâkabe şuûru bulunduğu gibi; diğer yönüyle de bunların netîceleri ve sarsılmadan devam etmeleri ancak ihsan ve murâkabe şuûrunun kuvvetiyle garanti altına alınabilir. Demek asıl mesele îmanın inkişâf ve terakkî etmiş şekli olan ihsan ve murâkabe şuûruna ermektir. Zîrâ bu noktada bulunan bir kulun niyeti Allah içindir, hâdiselere bakışı Allah namınadır ve ameli Allah hesabınadır. Diğer bir tabirle onun düşünceleri tefekkür, sözleri hikmet ve davranışları örnek kıymetinde ve mertebesindedir.

Hâsılı: İçini Yüce Allah'a karşı sağlam bir ihsan ve murâkabe şuuruyla donatşım ve iç-dış bütünlüğüne ermiş olan insanı gören bir kimse hemen Yüce Allah'ı hatırlar; derken gözünü açar,

kendini toparlar, içine düştüğü gafletten sıyrılır, yaratılış gayesini hatırlar ve kendine çeki-düzen vermeye başlar.

4. İhsan ve Murâkabe Ehlinin Özellikleri

a. İhsan ve murâkabe ehlinin Yüce Allah'a teslîmiyetleri ve teveccühleri tamdır. Onlar bollukta-darlıkta yüzlerini ve benliklerini Yüce Allah'a teslim ve tevcih eder, O'nun rızâsı istikâmetinde hareket eder ve hâliyle pek çok hayır kazanırlar. Onlar Yüce Mevlâ ile yetinir, nazarlarını başkalarına çevirip bakmaz ve O'ndan başkasına, yâni fâni şeylere doğrudan doğruya asla iltifat etmezler. Çünkü onlar buna hem ihtiyaç duymazlar, hem de böyle bir davranışı her yerde hâzır ve nâzır olarak bildikleri Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda ve o huzurun edebine uygun bulmazlar. Bu îtibarla onlar fâni ve zâil olan şeylerden kalpleriyle yüz çevirip bâkî ve devamlı olana teveccüh eder ve bâkî semere verecek amel ve hizmetlerde bulunurlar. Bundan ötürüdür ki onların niyetleri hep sâfi, bakışları hep halis ve amelleri hep salihtir.

b. Onlar ribbiyyûndurlar. Geceleri ruhbân, gündüzleri de fursândırlar. Yâni Yüce Hakk'ın karşısında zikir, tesbih ve ibâdet neşvesi içerisinde el pençe divan dururlar ve gecelerini ibâdet feyziyle ihyâ ve Kur'ân nûruyla tenvir ederler. Gündüzleri de Yüce İslâm'ın yayılması istikâmetinde azimli ve kararlı bir şekilde cihat ve hizmetle koşar dururlar. Onlar aynı zamanda ister gece ister gündüz önlerine çıkacak engellere karşı da gayet sabırlı, metânetli, sebatkâr, fedâkâr ve tahammülkârdırlar. Bu îtibarla da üstlendikleri vazifeleri en güzel ve en sağlam bir şekilde yapmak onların en çarpıcı ahlâkları ve en belirgin özellikleridir.

c. Onlar her zaman tazarrû ve huşu ile ibâdet ve niyaz hâlindedirler. Böyleleri duâ ve münâcâtlarında korku ve recâ ortasında bir anlayışla yakarışta bulunurlar. Hem onlar sadece kendilerinin değil; aynı zamanda başkalarının da işlediği günahlardan

ötürü Yüce Allah'a karşı sık sık istiğfarda ve istiâzede bulunur, kusurlarını itiraf eder ve bir daha kusur işlememe sözünü verirler.

d. Onların kazâya rızâ ve kadere teslîmiyetleri tamdır. Çünkü onların Yüce Allah'ın engin rahmet ve hikmetli adaletine güvenleri tam ve sağlamdır. Bu yüzden beklemedikleri bazı nâhoş hâdiseler karşısında onların moralleri bozulmaz, ümitleri kırılmaz ve geleceğe asla karamsarlıkla bakmazlar. Hoş olmayan hâdiseler karşısında tedbirlerini alır, "Yâ hû bu da geçer, Mevlâ kerim." der ve rahatlarına bakarlar. Kavuştukları nimetleri Yüce Allah'tan, mâruz kaldıkları musîbetleri ise kendi nefislerinden bilir ve asli vazifeleri olan hamd ile tesbihi, şükür ile senâyı hiçbir gün aksatmazlar.

e. Onlar murâkabe ve muhâsebe insanıdırlar. Bunun için de âhirette yüksek huzuruna çıkıp iğneden ipliğe hesap verecekleri Yüce Mevlâ'nın azamet, kudret ve rahmetini sık sık düşünüp daha bu dünyada iken almaları gereken tedbirlerini alırlar da, namaz ve duâ gibi ibâdet ve münâcâtlarla O'nun huzuruna çıkar, tâzim ve tekbirlerini, tesbih ve tahmidlerini O'na arzeder, eksik ve kusurlarını itiraf eder ve O'ndan bağışlanmalarını dilerler. Bunun için de başkalarının kusurlarını görmezlikten gelirler, onları bağışlarlar ve başkalarına sürekli olarak müsamaha ve hoşgörü ile bakarlar.

5. İhsan ve Murâkabe Şuûruna Yükselmenin Yolları

a. Herşeyden önce cehâlet, gaflet, gurur, fesat, fısk ve fücur bataklığından kurtulmak, mârifet, tefekkür, basîret ve itaat sahiline çıkmak; yâni irfanlı, dikkatli, tefekkürlü ve uyanık olarak yaşamak ve günahın en küçüğüne ve en gizlisine bile yaklaşmamak. Çünkü bütün felâketler, başta küçük kaymalarla başladığı gibi, her türlü günah da başta gizlilik içerisinde işlenen küçük ve gizli günahlarla başlar. Ama sonunda o günahlar, önü alınamaz

ve vazgeçilemez korkunç ve tüyler ürpertici bir hâl alır. Hafizanallah.

b. İmânın gereklerini yerine getirip farzları yapmak ve haramları terk etmek suretiyle îmanını kuvvetlendirmek ve onu bir kısım hâdiseler karşısında ve ağır şartlar altında sarsılmaz bir dereceye yükseltmek.

c. İhsan ve murâkabe şuûruna sahip olan fertlerin teşkil ettiği bir cemaat içersinde hayat sürdürmek ve bütün hayatı onlarla paylaşmak. Çünkü günümüzde bir kimsenin tek başına îmanını yeterince kemâle erdirip İslâm'ı lâyıkıyla yaşaması çok zordur. Fakat arkadaşlık yapılan kimselerin de şuûrlu olmasına çok dikkat etmek lazım. Çünkü arkadaşları şuûrlu ve basîretli olan kimse kendisi de onlar gibi şuûrlu ve basîretli olur; değilse onun da olacağı, arkadaşları gibi ehl-i dünya ve ehl-i gaflet olmaktır.

d. İmanın esaslarını ilmin projektörleri altında anlatan eserleri dikkatle ve merakla okumak. Bu esasların konuşulduğu sohbet meclislerine ve ders halkalarına iştirak etmek ve bu derslere iştirak eden kimselerle birlikte oturup kalkmak ve böylece îmanını devamlı besleyip tazelemek ve kuvvetlendirip inkişâf ettirmektir.

6. İhsansız ve Murâkabesiz Hayatın Çirkin Yüzü

İhsan ve murâkabenin zıddı olan veya ihsan ve murâkabe şuûrunu zedeleyen, insanın hayatını perişan eden ve insanı bedbaht bir varlık hâline getiren bazı kötü faktörler vardır:

a. Cehâlet: Kendi mahiyetinden habersiz yaşamak, eşyâ ve hâdiselerin hikmetli bir kudret ve rahmet eli tarafından yaratıldığını bilmemek ve onları gayesiz ve maksatsız görmek. Meselenin veya hâdiselerin sadece dış yüzüne bakıp hüküm vermek ve bununla yetinmek. Yâni aklın göze inmişlik hâli.

b. Gaflet: Eline geçen nimetin kimin tarafından ve niçin

gönderildiğini ve çevresindeki hâdiselerin hangi maksatla yaratıldığını düşünmemek, o maksatları görmezlikten ve bilmezlikten gelmek. Böyle olan gâfillerden gafletleri sebebiyle hak nuru gizlenir, böyleleri tûl-i emel sahibi olur. Bunların değer ölçüsü değişir ve fânî olan şeyleri bâkî olarak, geçici olan şeyleri sürekli olarak, zararlı olan şeyleri faydalı olarak, nikmet olan şeyleri nimet olarak ve kuruntudan ibaret olan şeyleri gerçek bir ilim olarak görmeye başlarlar ve netîcede hevâya, riyâya, hırsa ve telaşa kapılır ve güzelim hayatlarını perişan eder giderler.

c. Kibir ve gurur: Kibir ve gururun bu konudaki mânâsı, insanın elindeki nimetin Allah tarafından verildiğini bilmeyip kendi kazancı olduğunu zannetmesi ve o nimete bizzat sahip çıkması ve onu korumayı ve geliştirmeyi bizzat üstlenmesi demektir.

d. Sorumsuzluk: İnsanın hevesine ve boş kuruntularına göre dilediği şekilde, sorumsuzca hareket etmesidir. Böyle bir insan bir gün gelip de hesap vereceğini hiç düşünmez.

e. Fitne ve fesat veya fisk u fücur: Bu haller kişinin ortalığı karıştırmasını, hak-hukuku çiğnemesini, günahları açıkça ve sıkılmadan işlemesini ve onun toplum bünyesinde gayet zararlı bir mikrop olmasını netîce verir.

Hâsılı, muhsin olan kimsenin zıddı, câhil, gâfil, mağrur, mücrim, müfsid, fâsık ve fâcir olan kimsedir. Bunun mânâsı ise şudur: Bir insan ya iman ve ihsan ehli olur veya cehâlet ve gaflet, fitne ve fesad, kibir ve gurur, fısk ve fücur ehli olur.

7. İhsan ve Murâkabe Hissi, İnsana Sıkıntı Vermez mi?

İhsan şuûru ve murâkabe hissi, insana sıkıntı değil, tam aksine ferahlık ve rahatlık, lezzet ve huzur verir. Şöyle ki:

a. Bütün eşyânın, özellikle bütün canlıların pek çok değişik ihtiyaçları ve pek çok değişik arzu ve istekleri vardır. Bakıyorsunuz;

o ihtiyaç ve arzuları hiç ummadıkları ve beklemedikleri bir yerden en uygun bir vakitte hallediliyor ve dertleri zamanında gideriliyor. Halbuki o sayısız ihtiyaç ve arzularının en küçüğüne bile o muhtaç olanların güçleri yetişemez ve elleri ulaşamaz. Bütün yaratıkların bütün ihtiyaçlarının zamanında hâlledilmesi ve bütün arzularının vaktinde yerine getirilmesi ise, Cenâbı Hakk'ın varlığına, birliğine, O'nun ikram, şefkat ve rubûbiyetiyle her yerde hâzır ve nâzır olduğuna şehâdet eder.

İşte, her zaman ihtiyaçlar içinde kıvranan; fakat en küçük ihtiyacını ve arzusunu bile kendi âciz kuvvetiyle ve zayıf irâdesiyle hâlledemeyen insan; o ihtiyaçlarını gideren ve arzularını yerine getiren Yüce Mevlâ'yı karşılaştığı her ihtiyaç ve istek karşısında düşünmesi ve O'na karşı ihsan ve murâkabe şuûruyla mukabelede bulunması, kendisine sıkıntı değil; ferahlık ve rahatlık vermelidir ve nitekim öyledir.

b. Yüzbinlerce değişik tâifeleri teşkil eden bitkiler ve hayvanlar ordusunun beslenmeleri, suretleri, elbiseleri, kendilerine lazım olacak malzemeleri ayrı ayrı olduğu gibi, doğup büyümeleri ve sonunda ölmeleri de hep farklı farklıdır. Buna rağmen her şeyleri gayet intizamlı ve ölçülü bir şekilde ve hiçbiri unutulmadan ve biri diğeriyle karıştırılmadan tam zamanında tedbir ve terbiye edilmekte, talim gösterilmekte ve terhis edilmektedir.

Bütün bu mükemmel faâliyet ve başdöndürücü intizamlı icrâât güneş parlaklığında gösteriyor ki, bütün bunları evirip çeviren Yüce Allah'ın kudreti sınırsız, ilmi her tarafı kuşatmış, rahmeti sonsuz ve irâdesi gayet çaplı ve her şeye nâfizdir. Ve böyle bir zat elbette ki sıfat ve isimleriyle her yerde hâzır ve her şeye nâzırdır.

İşte, kendisinin de aynı vaziyette olduğunu ve kendisine lüzumlu olan her şeyin özel olarak yüce Allah tarafından verildiğini bilen ve buna sağlam inanan bir kimse, kendisine bu iyilikleri yapan böyle Yüce bir Zat'ın huzurunda olduğunu düşünmesi ve hissetmesi

kendisine sıkıntı ve ağırlık değil; tam aksine sevinç ve mutluluk, neşe ve rahatlık verir ve vermesi de lazımdır. Hattâ niceleri vardır ki, Yüce Mevlâ'yı düşünmedikleri ve O'nun huzurunda olduklarını unuttukları anlarını, cehalet ve gafletle nitelendirir ve birden kendilerine gelip tekrar o yüce huzura dehalet ederler.

c. Bütün tohumlar mâhiyetlerine dercedilen kabiliyet diliyle, bütün hayvanlar fıtratlarına konulan ihtiyaç diliyle ve bütün zorda kalanlar mâruz kaldıkları zaruret diliyle Yüce Allah'a yalvarmakta ve O'ndan çeşit çeşit yardımlar istemektedirler. Bir de bakıyoruz ki, herbirinin duâsına cevap veriliyor. Kendilerine gayptan yardım eli uzatılıyor ve istek ve ihtiyaçları fazlasıyla hallediliyor. Peki bu gayet mükemmel olan yardım etmeler ve sürekli olan imdada koşmalar, Yüce Allah'ın âlemlerin yegâne Mâliki ve Rabbi olduğunu ve her yerde hâzır ve nâzır olduğunu ve hiçbir şey başka bir şeyle O'nu meşgul etmediğini göstermiyor mu?

İşte, ikramı bu kadar bol, yardımı bu kadar çabuk ve şefkati bu kadar geniş olan yüce bir Zat'ın huzurunda bulunmaktan sıkılan kimse, insan değil; hayvan bile olamaz. Çünkü kalpli ve vicdanlı bir insan kendisine bunca iyilikleri olan bir zatın huzurunda bulunmaktan ve onunla müşerref olmaktan son derece zevk ve lezzet alır ve öyle şerefli anlarını hayatının en lezzetli ve saâdetli anları olarak sayar ve o anları en kıymetli bir hatıra ve paha biçilmez derecede bir pırlanta olarak saklar.

d. Rûhun, kalbin, vicdanın ve bazı latîfelerin tatmin edilmeleri, oturaklaşmaları ve huzura kavuşmaları kendilerine sayısız nimetleri ihsan eden ikram, cemal ve kemal sahibi Yüce Allah'ı hatırlamak, O'nu zikretmek, O'na âit olan mârifet dersleriyle muhabbetini artırmak ve irfan semâsına çıkmakla mümkündür. Ve bu zikir halkaları ve marifet dersleri ne kadar sık olursa; ruhun, kalbin ve vicdanın huzuru ve oturaklaşması da o derece ziyade

olur. Bu tatmin ve teskin olma ameliyesi ise hiç şüphesiz ihsan ve murâkabe şuûruyla hasıl olacak olan bir netîcedir.

İşte ızdırap ve sıkıntıdan kurtulup tatmin ve teskîn olması ancak Yüce Allah'ın huzurunda olmasına, O'nu sık sık zikretmesine ve O'nun sayısız ihsan ve lutuflarını vicdanında hissetmesine bağlı olan ve bu vesileyle O'na karşı aşk ve şevkini artırmaya çalışan şuûrlu bir ruh, huşyâr bir kalp ve sâfî bir vicdan, kendini Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda hissetmesinden niye sıkılsın ki? Böyle bir ruh ve böyle bir vicdan, sıkıntı ve ağırlık değil; tam aksine itmînân, huzur ve sekîne bulur ve rahata kavuşur.

Hasılı: İhsan ve murakabe şuuruna sahip olan ve yaşantısını buna göre ayarlayan kimseleri Yüce Mevlâ pek çok sever, onları özel himayesine alır ve onları kusursuz hikmetine göre insî ve cini şeytanların fitne ve fesatlarından, iğfal ve idlâllerinden muhafaza eder.

Yirmi Dokuzuncu Ölçü
TEVEKKÜL VE İLTİCÂ

1. Tevekkül

Tevekkülün kelime mânası, bir işi başkasına ısmarlamak terim mânâsı ise, sebeplere tevessül edip bütün imkânlarını seferber ettikten ve üzerine düşen tedbirini alıp kendine ait olan vazifeleri hakkıyla yaptıktan sonra netîcenin hayırlı ve bereketli olmasını Yüce Allah'tan istemek ve netîcenin keyfiyetini O'na bırakmaktır.

Tevekkül, Yüce Allah'ın hikmetli irâdesine tam teslim olmak ve hakkımızdaki takdirine tam razı olmaktır. Çünkü O, herşeye kadirdir. O'na hiçbir şey ağır gelmez. Bir baharı dilediği şekilde yaratmak bir çiçeği yaratmak kadar O'na kolaydır. Ve cenneti yaratmak bir baharı yaratmak kadar O'na rahattır.

Tevekkül, Yüce Allah'ın bize zulmetmeyeceğine, bizi zayi etmeyeceğine ve ibâdet ve çalışmalarımızı karşılıksız bırakmayacağına ve bu uğurda başımıza gelecek bazı belâ ve musîbetlere karşı bizi muhafaza edeceğine tam güvenmektir. Çünkü O, yegâne rahmet ve şefkat sahibidir. Rahmeti ise gayet geniş ve gayet engindir. Öyle ki zerreden şemse, semekten meleğe, cinden inse ve dünyadan ukbaya kadar herşeyi kuşatmıştır.

Tevekkül İlâhî gadaba mâruz kalmaktan, Yüce Allah'a sığınıp

O'nun engin rahmetinin tecellisini kavlen ve hâlen istemek ve o rahmete fiilen lâyık olmaya çalışmaktır.

Tevekkül, Yüce Allah'ın küllî irâdesine tam teslim olmak, sonsuz kudretine tam itimat etmek, engin rahmetinden tam emin olmak, üstün izzetine tam güvenmek, geniş hikmetini tam kabullenmek, ihatalı ilmini tam bilmek, her şeyden haberdar olduğunu tam hissetmek ve et6kili hükmün sadece O'na ait olduğunu bilip hükmüne tereddütsüz ram olmaktır.

2. Tevekkülün Mâhiyeti

Tevekkülün mâhiyetinde kendini beğenmemek, kendine güvenmemek, fakat Yüce Mevlâ'nın eksiksiz icraatını tereddütsüz beğenmek ve O'nu pür iştiyakla kabullenmek vardır.

Tevekkülün mânâ ve mâhiyetinde, vazifenin tayin ve tespitinde isbat-ı vücut etmek; fakat mükâfâtın dağıtılmasında ortalıkta görünmemek vardır.

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ *"Azmettiğin zamanda hemen tevekkül et."* (Âl-i İmran Sûresi, 159)

إِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ *"Eğer Allah'a îman ettiyseniz, gerçekten O'na tam teslim oldu iseniz artık O'na itimad edin."* (Yunus Sûresi, 84)

Bu âyetlere göre tevekkülün temelinde ve gerçekleşmesinde îman, teslim, azim, gayret, sabır ve tahammülün fevkalade büyük rolleri vardır. Öyle ki bu hasletler olmadığı taktirde tevekkül de gerçekleşmiş sayılmaz. Çünkü tevekkül, İlâhî kazaya razı ve kadere teslim olmayı ihtivâ eder. Yâni başa gelen hâdiselere karşı hem kabullenme, hem de dayanma, dişini sıkma ve katlanma vardır. Evet tevekkülün ilk basamağı, insanın Yüce Allah'ın irâdesi ve hükümleri karşısında, ölü yıkayıcının önündeki cenaze gibi olmasıdır. Öyle ki "gassâl", onu yıkarken dilediği gibi evirip çevirdiği halde, onun en küçük bir itirazı ve bir karşı koyması yoktur.

Tevekkülün zatında ve mânâsında ciddî bir huzur, sürekli bir rahatlık ve devamlı bir sürûr vardır. Onun içindir ki başta Peygamberler aleyhimüsselam olmak üzere bütün asfiyâ ve evliyâ (kuddise sirruhüm) gibi kâmil insanlar rahat, huzur, sürûr, lezzet ve tesellîyi tevekkül ve ilticada aramış ve onda bulmuşlar ve çevrelerine hep onu tavsiye etmişlerdir. Hattâ bazıları ihtiyarlarıyla kendi cüz'î irâdelerinden ve kuvvetlerinden teberrî etmiş, vazgeçmiş; onu da Cenâb-ı Hakk'ın küllî irâdesine ve sınırsız kudretine havale etmiş ve bununla aklın tam istikâmetini, kalbin tam rahatını ve ruhun tam huzurunu bulmuşlardır.

Tevekkülün mâhiyeti, çok sağlam bir sipere girmek veya çok sağlam bir kaleye sığınmaktır. Öyle ki o sayede insan hem bütün düşmanlarından korunsun hem de bütün arzu ve istekleri yerine gelsin. Evet tevekkül, bir kısım arzu ve isteklerin gerçekleşmesinde Yüce Hakk'ın inâyet ve keremine iltica etmek, bir kısım semavî ve arzî âfet ve musîbetlerde, insî ve cinnî şeytanların şerrinden korunmada ve nefs-i emmarenin isyan ve tuğyanından ve neslin küfür ve dalalet vadilerinde bocalamaktan kurtulmalarında, Yüce Yaratıcı'nın muhafaza ve rahmet dolu dergahına sığınmak ve bu düşmanlarından koruma işini O'na havale etmek ve O'ndan beklemektir. Zalimlerden hakkının alınmasında, O'nu yegâne vekil ve yeterli kefil olarak görmek ve O'nun vekalet ve kefaletiyle yetinmektir.

Evet, tevekkülün mâhiyetinde, Yüce Rab'den başka başvuracağı bir kaynak bilmemek, O'ndan başka dergah, melce ve mence tanımamak ve aramamak vardır.

3. Tevekkülün Önemi ve Lüzumu

a. Bizler kendi irâde ve iktidarımızın dışında ve haberimiz olmadan sağlam bir inâyet altında gayet mühim işlerde ve hizmetlerde çalıştırılıp koşturulduğumuzu görüyor ve netîcesinden de memnun oluyoruz. Öyle ise olup bitenlerin illâ da irâdemize ve arzumuza

göre olmasını istemeyelim. Olduğunda da O'nu sahiplenmeyelim. Yâni, o güzel netîcenin bizim kâbiliyyet ve çalışmalarımızın eseri olduğunu değil; onun Yüce Mevlâ'nın bize bir ihsanı olduğunu düşünelim. Hattâ hem irâdemizi, hem de işlerimizi Yüce Mevlâ'ya havale edelim ve O'na ısmarlayalım. Ve bekleyelim: Mevlâ neyler ve bilelim ki O, neylerse güzel eyler. Nitekim tarih boyunca kendisine güvenip kendi hatalarına göre bazı işlere girişenler hep yarı yolda kalmış, bir türlü netîceye varamamış ve sonunda milletin maskarası olmuşlardır. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın küllî irâdesine, üstün kudretine ve engin rahmetine dayanarak yola çıkanlar işlerinde hep muvaffak olmuşlar, zaferden zafere, hizmetten hizmete ve saâdetten saâdete koşmuş, milyonlarca insanı arkalarından koşturmuş ve sonunda onları selâmete ve saâdete ulaştırmışlardır.

b. İnsan âcizlikten, noksanlıktan ve ihtiyaçtan yoğrulmuş zayıf bir varlıktır. Sermaye olarak da kendisine cüz'î bir irâde verilmiş fakat bu irâdeyle bir iş yapması şöyle dursun; bir işe teşebbüs ederken bile insan zorlanıyor ve bazen bunu bile başaramıyor. Ama buna rağmen insana yeryüzü halifeliği gibi çok ağır ve gayet kıymetli görev verilmiştir. İşte bu görev sonsuz bir kudrete ve engin bir rahmete dayanmak, küllî bir irâdeye ve çaplı bir hikmete güvenmek ve kesintisiz bir inâyete mazhar olmakla deruhte edilebilir. Çünkü tevekkül ve iltica etmenin temelinde îman vardır.

Îmân ise hem nurdur, her hâdiseyi aydınlatır. Hem de kuvvettir; yâni îman Yüce Allah'ı kuvvetli, izzetli, üstün ve şefkatli kabul etmek olduğundan îmanı elde eden kimse de kuvvetli olmuş olur. Binâenaleyh, îmanı elde eden bir kimse îman nûruyla hâdiselerin içyüzünü gördüğü ve onların, yaratılış hikmetlerini bildiği için o can alıcı hâdiselerden korkmaz ve ürkmez. Ve böylece sahip olduğu îman kuvvetiyle bütün kâinata meydan okuyabilir. Çünkü inandığı Yüce Allah'ın gücü herşeye yettiğine gayet güzel inanmış ve O'na gayet sağlam bir şekilde teslim olmuştur.

c. Bizler gayet az ve zayıf ve âciz kimseleriz. Ancak gerek izzet ve şerefimizi dine ve mukaddesata sahip çıkmaya ve bir kısım hakikatleri etrafa neşretmeye çalışırken gerekse istikâmet çizgisinde haraket ederken, yani hem nefsimizin hem de neslimizin terbiye ve ıslahı adına hizmet verirken; bir sürü engellerle karşılaşıyoruz. İşte düşmanları halletmemiz ve engelleri bertaraf etmemiz, ancak kudreti sonsuz, rahmeti nihayetsiz ve irâdesi engelsiz olan Yüce Allah'a tevekkül ve teslim ile ve O'nun da bize yardım etmesiyle mümkündür.

Evet insanın çelik gibi irâdesi ve sarsılmaz metâneti olsa ve kendisi çok dikkatli ve ihtiyatlı da bulunsa; yüzlerce tahrîbatın, mânevî fırtınaların, maddî-mânevî tehlikelerin ve engelleyici hâdiselerin çokça bulunduğu günümüzde; gevşemeden ihlasını, ibâdetini ve hizmetini koruması nerede ise mümkün değildir. İnsan îman ve İslâm'ını korumayı ancak Yüce Allah'ın sonsuz kuvvetinin ve engin şefkatinin eteklerine sarılmakla ve O'na tam tevekkül ve iltica etmekle gerçekleştirebilir. Başka türlü koruması mümkün değildir.

d. Tevekkül ve ilticâ etmek başta Peygamberler (aleyhimüsselam) olmak üzere bütün Sahâbe, Tâbiîn, asfiyâ ve evliyâ (radıyallahu anh)'nın en bâriz hasletlerindendir. Öyle ise bizler de gerek îman ve tasdik yolunda, gerek hizmet ve cihad sahasında, gerek mârifet ve muhabbet meşrebinde, gerekse tebliğ ve irşad ile tâlim ve tebliğ mesleğinde yüce âlemlere doğru mesâfe alırken İlâhî kudrete, Rabbânî inâyete ve Rahmânî rahmete dayanmamız, güvenmemiz ve tevekkül etmemiz şarttır. Çünkü bu yolların kendine göre varılması gereken menzilleri, geçilmesi gereken geçitleri, aşılması gereken tepeleri, keşfedilmesi gereken yerleri ve açılması gereken kapıları vardır. Bütün bu yerlerde başarıya ulaşabilmek, ancak Yüce Mevlâ'nın elvermesine ve yardım etmesine bağlıdır. Cüz'î irâdesine dayanan, azıcık ilmine ve sönük fikrine güvenen

ve sınırlı kemâlâtına aldanan bir kimse bu yollarda bir arpa boyu bile mesafe alamaz. Hattâ kapısından içeriye bile giremez.

Evet teslîmiyet ve tevekkül her yerde geçerli ve o ölçüde de gereklidir. O hâlde bizler, mazhar olduğumuz her nimete karşı اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ, işlediğimiz her günaha karşı أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ, karşılaştığımız her zorluğa karşı حَسْبِيَ اللّٰهُ, uğradığımız her musîbete karşı إِنَّا لِلّٰهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ, kaza ve kaderin her türlü tecellisine karşı آمَنْتُ بِاللّٰهِ، رَضِيتُ بِاللّٰهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ, her türlü itaat ve masiyete karşı لاَ حَولَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ve her hâdiseye karşı da

بِسْمِ اللّٰهِ وَ بِاللّٰهِ وَمِنَ اللّٰهِ وَ إِلَى اللّٰهِ وَ عَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنِينَ demeli ve bütün işlerimizi yüce Allah'a ısmarlamalıyız ve bilmeliyiz ki Allah dilemedikten sonra hiçbir şey ne meydana gelebilir, ne gelişebilir, ne tevbe edebilir, ne sıhhate ve rızka kavuşabilir, ne bir fayda sağlayabilir, ne de bir zarar verebilir.Madem hakikat böyledir; gariplikten, kimsesizlikten, hastalıktan, âcizlikten, fakirlikten, belâ ve musîbetlerden, aklın ızdırabından, kalbin sıkıntısından ve nefsin hücûmundan ötürü feryad u figanı bırakalım da; sonsuz kudret, rahmet, gınâ ve kemal sahibi olan Yüce Allah'a tevekkül ve ilticâ edelim. Ve hiç tereddüt etmeyelim ki, böyle bir durumda perdeler açılır ve birden Yüce Rahman'ın lutfu, îmanın nûru, Kur'ân'ın feyzi ve hizmetin bereketi imdadımıza yetişir.

e. Akıllı ve îmanlı insan, hayatın ağır yüklerini omuzuna alıp veya beline yüklenip zahmet çekmez. Gerek kendisini gerekse çevresini idare etmeye, kendi başına onların huzurunu sağlamaya, erzaklarını temin etmeye ve onları belâ ve musîbetlerden korumaya kalkışmaz, bunun telaşına düşmez ve beyhude azap ve ızdırap çekmez. Aksine tedbirini alır. Bütün mülk ve melekûtun mâliki olan Yüce Allah'a istinad ve itimad eder, O'na tevekkül ve ilticâ eder; böylece her türlü kederden uzak olarak rûhî keyfini çeker ve her türlü zahmetten kurtulup safayı bulur.

Evet, إِعْمَلْ لِوَجْهٍ يَكْفِيكَ الْوُجُوهَ كُلَّهَا *"Öyle birisi için çalış ki, o senin her şeyine kafi gelsin ve bütün ihtiyaçlarını gidersin."* Hükmünce, şu kâinatın sahibini bulan her şeyi bulmuş ve bütün müşküllerini halletmiş olur.

Bir nefer, askerlik haysiyetiyle başındaki büyük kumandanına intisab ve istinad ettiğinden, sanki arkasında yardımcı olarak bir ordu ve bir ihtiyat kuvveti varmış gibi kendi şahsî kuvvetciğinden binlerce defa daha ziyade mânevî bir kuvvete ve desteğe sahip olur. Bir mânevî kudreti ve çok büyük bir kuvvetin kaynağını bulmuşçasına sağlam bir morali ve kalıcı bir iktidarı kazanmış olur.

İşte o nefer bu intisab ve bağlılıkla tek başına bir düşman paşasını esir, bir şehri tehcir ve bir kaleyi teshir edebilir. Ve yaptığı bu icraatı da gayet harika olur. Hem yüce kuvvet ve kudrete intisab ve tevekkül ettiğinden bir karınca bir firavunu, bir sinek bir nemrudu, bir mikrop bir cebbarı mağlup eder ve tırnak gibi bir çekirdek, dağ gibi bir ağacı omuzunda taşır ve her bir atom ve hücre dahi yüzbinlerce sanatların ve nakışların meydana gelmesinde bu intisab ve tevekkülle hizmet görebilir ve gayet mükemmel semere ve netîcelere sebep olabilir.

İşte insan da kendi basit tedbirlerine ve cüz'î irâdesine ve şahsî kudretine güvenmeyip Yüce Mevlâ'ya âcizlik ve fakirlik tezkeresiyle ve tevekkül ve teslîmiyet dilekçesiyle müracaat eder ve işlerini O'nun rahmet dolu dergahına havale ederse, kendi şahsî iktidarından yüzlerce defa daha ziyade hizmet ve icrââtlarda bulunabilir ve hem kendi milleti, hem de şahsı adına, hatta topyekün bütün insanlık adına kalıcı bir huzur ve verimli bir hizmet bırakabilir. Nitekim tarih her asırda gelen müceddid ve mücahidleriyle ve bütün açıklığıyla buna şehadet etmektedir.

f. Bir kudsî hadiste Cenâb-ı Hak: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى *"Ben kulu-*

mun Beni zannına göreyim."[135] buyuruyor. Yâni kulum beni nasıl zannediyorsa, ben de ona öyle muamele yaparım. Beni kudret, merhamet ve mağfiret ehli kabul ediyor ve yardımı Benden isteyip kurtuluşunu Bana bırakıyorsa Ben de ona şefkatle ve inâyetle muamele yapar ve onu ne dünyada ne de ukbada mahcup, mahrum ve perişan etmem. Ama Beni Gafûr ve Rahîm olarak layıkıyla tanımaz, kudretime güvenmez ve rahmetime ilticâ etmezse, Ben de kurtuluşunu ve saâdetini kendine havâle eder ve onu kendi ameliyle ve nefsiyle baş başa bırakırım. Evet Cenâb-ı Hak madem bizim gerçek Mevlâmız ve hakîkî mahbûbumuzdur; öyle ise gerçek bir tevekkül, sağlam bir teslîmiyet ve halis bir ubûdiyet, O'ndan bize gelen nur ile nârı, lütuf ile kahrı, elbise ile kefeni, gül ile dikeni bir görmemizi gerektirir. Çünkü كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْحَبِيبِ حَبِيبٌ *"Sevgiliden gelen herşey sevimlidir, hoştur ve güzeldir"*

Hem şunu bilmek gerektir ki, O Yüce Mevlâ'nın huzurunda hiç yoktan telaşa kapılmak ve ümitsiz olmak o huzurun edebine aykırıdır. Öyle ise âhiret hayatıyla alâkalı olarak içinde ciddî bir istikbal endişesi ve tereddüdü taşıyan ve Cenâb-ı Hakk'a da tevekkülü ve ilticâsı olmayan bir adamın hâli ne kadar perişan ve kafası ne kadar karışıktır; bir düşünülsün. Elhasıl:

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol.
Yol varsa budur; bilmiyorum başka çıkar yol.

4. Tevekkülün Netîcesi ve Semeresi

a. Tevekkül meselesinde en mühim ve en lezzetli husus Cenâb-ı Hakk'ın kendine tevekkül ve ilticâ eden kulunun velîsi, kefîli ve vekîli olmayı kabul etmesidir. Ancak bu kabul tek taraflı olmayıp, bunun gerçekleşmesi için kulun da bütün söz ve

---

135 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VIII, 171

davranışlarında Yüce Mevlâ'sının rızâsını ve hoşnutluğunu gözetlemesi gerekmektedir.

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ *"Allah'a tevekkül edene Allah kafidir."* (Talak Sûresi, 3) أَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ *"Allah kuluna yeterli değil midir?"* (Zümer Sûresi, 36) فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفَى بَاللّٰهِ وَكِيلاً *"Sen Allah'a tevekkül et Allah vekil olarak yeter."* (Ahzab Sûresi, 3) وَمَنْ يَعْتَصِمْ بَاللّٰهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *"Allah'a güvenip O'na dayanan kimse şüphesiz istikâmet yoluna iletilmiş demektir."* (Âl-i İmrân Sûresi,101)

b. Bunlar gibi âyet-i kerîmeler Bedîüzzaman Hazretlerinin ifadeleriyle şu hakîkatleri içerip haykırıyorlar:

Fâniyim, fânî olanı istemem. Âcizim, âciz olanı istemem.
Rûhumu Rahmân'a teslim eyledim, gayr istemem.
İsterim, fakat bir yâr-ı bâkî isterim.
Zerreyim, fakat bir şems-i sermed isterim.
Hiç-ender hiçim, fakat bu mevcûdâtı umumen isterim.[136]

"Allah'a tevekkül edene Allah kâfîdir. Allah, kâmil-i mutlak olduğundan lizâtihî mahbubtur. Allah, mûcid, vâcib-ül vücûd olduğundan kurbiyetinde vücud nurları, bûdiyetinde adem zulmetleri vardır. Allah, melce ve mencedir. Kâinattan küsmüş, dünya zinetinden iğrenmiş, vücudundan bıkmış ruhlara melce ve mence odur. Allah bâkîdir; âlemin bekası ancak O'nun bekasiyledir. Allah mâliktir; sendeki mülkünü senin için saklamak üzere alıyor. Allah ganiyy-i muğni'dir; herşeyin anahtarı O'ndadır. Bir insan Allah'a hâlis bir abd olursa, Allah'ın mülkü olan kâinat, onun mülkü gibi olur."[137]

Hem Kur'ân mümine der: "İrâden cüz'î ise; işini kendi mâlikinin küllî irâdesine bırak. İktidarın küçük ise kudreti sonsuz olan Yüce Allah'ın kudretine itimad et. Hayatın az ise; ebedî hayatı

---

136 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, 205
137 Bediüzzaman Said Nursî, *Mesnevi-i Nûriye*, 118

düşün. Ömrün kısa ise, önünde ebedî bir ömrün var; merak etme. Fikrin sönük ise Kur'ân'ın güneşi altına gir. İmanın nûruyla bak ki: Yıldız böceği gibi olan fikrin yerine, Kur'ân'ın her bir âyeti birer yıldız gibi sana ışık verir. Hem hadsiz emellerin, elemlerin varsa, nihayetsiz bir sevap ve hadsiz bir rahmet seni bekliyor. Hem hadsiz arzuların ve maksadların varsa onları düşünüp ıztırap çekme. Onlar bu dünyaya sığışmaz. Onların yerleri başka diyardır ve onları veren de başkasıdır."

Hem der: "Ey insan! Sen kendine mâlik değilsin. Sen, kudreti nihâyetsiz olan bir Kadir, rahmeti hadsiz olan celâl sâhibi bir Rahim'in memlûküsün. Öyle ise sen, kendi hayatını kendine yükleyip zahmet çekme; çünkü hayatı veren O'dur. İdâre eden de O'dur. Hem dünya, sahipsiz değil ki sen kendi kafana dünya yükünü yüklettirerek onun maddî-mânevî tehlikelerini düşünüp merak etme. Çünkü dünyanın sahibi Hakîm'dir, Alîm'dir. Sen de misafirsin. Öyle ise fuzulî olarak karışma, karıştırma. Hem insanlar ve hayvanlar gibi mevcudat, başıboş değiller; belki vazifeli memurdurlar. Hepsi de bir Hakîm-i Rahim'in nazarında ve korumasındadırlar. Öyle ise sen onların elem ve meşakkatlerini düşünüp ruhuna elem çektirme. Ve şefkatini onların Hâlik-i Rahîm'inin rahmetinden daha ileri sürme. Hem sana düşmanlık vaziyetini alan mikroptan ta tâûn, tûfan, kıtlık ve zelzeleye kadar bütün eşyânın dizginleri, o Rahîm-i Hakîm'in elindedirler. O Hakîm'dir, abes iş yapmaz. Rahîmdir, rahîmiyeti çoktur. Yaptığı her işinde bir nevi lütuf var." [138]

c. Evet, Allah'a tevekkül edene Allah kâfîdir. Çünkü Allah'ın kudreti ve kuvveti zâtîdir, sonradan verilmemiştir. Bu yüzden O, her şeye kadirdir ve O'nun gücü her şeye yeter. O halde O'na tevekkül edip teslim olan bir kimse de, O'nun yüce hikmetinin gereği olarak çok şeylerin üstesinden gelebilir. Ve böyle bir kimse

---

[138] Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, 594

elbette ki, rahatla yaşar, rahatla gezer ve rahatla ölür. Gerçekten Hikem-i Atâiyye'nin dediği gibi:

مَاذَا وَجَدَ مَنْ فَقَدَكَ. وَمَا الَّذِى فَقَدَ مَنْ وَجَدَكَ *"Allahım! Seni kaybeden neyi bulur ve Seni bulan neyi kaybeder."*[139] O'nu bulan gerçekten herşeyi bulmuş, O'nu bulamayan ise her şeyi kaybetmiş ve hiçbir şeyi bulamamış olur. Böylesi bulsa bulsa ancak cihan dolusu belâ bulur.

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) gösterdikleri gerçek tevekkül ve ilticânın netîceleri dillere destan ve herkesce bilinen hâdiselerdir.

Nitekim bir sefer dönüşünde Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir ağacın gölgesinde istirahat ederken Gavres adında cesur bir düşman askeri gizlice yanına kadar sokularak ve kılıcını sıyırarak "Şimdi seni elimden kim kurtarabilir?" diye bağırınca; Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) gayet soğukkanlılıkla "**Allaah. Allaah. Allaah.**" diye üç defa haykırmış, sonra da *"Allahım! Dilediğin şeyle buna karşı bana kâfi gel."* diye duâ etmiş ve adeta sahip olduğu tam tevekkülü ile kurtulacağını ifade etmişti. Ve gerçekten de öyle oldu. Çünkü böylesine bir tevekkül ve ilticâ netîcesinde o cesur askerin elindeki kılıç düşer, ayağının bağı çözülür, oracıkta yıkılıp diz üstü çöker ve boynu bükük bir vaziyette hakkında verilecek bağışlanma ve serbest bırakılma iyiliğini veya öldürülme kararını beklemeye başlar.

Halîlürrahman ünvanına sahip olan Hz. İbrahim'e (aleyhisselâm) gelince; Nemrut tarafından ateşe atılacağı zaman, kendisine Hz. Cebrail (aleyhisselâm) geldi ve dedi ki:

– Ya İbrahim! İstersen sana yardım edeyim. Hz. İbrahim (a.s.):

– Benim ateşe atılmak üzere bulunduğum bu halimi Yüce Rabbim biliyor mu? dedi. Cebrail (aleyhisselâm) da:

[139] Gümüşhânevî, *Mecmûat'ül Âhzab*, Şâzeli Cildi, 146

– Evet biliyor, dedi. Bunun üzerine Hz. İbrahim (a.s.) dedi ki:

– Benim sana ihtiyacım yok; حَسْبِى مِنْ سُؤَالِى عِلْمُهُ بِحَالِى *"Yüce Rabbimin hâlimi bilmesi bana yeter."*[140] Yâni, O dilerse beni korur ve kurtarır.

İbni Abbâs'ın rivâyetinde vardır ki, Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) ateşe atıldığı andaki en son sözü: حَسْبِىَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ idi.[141]

Hem öyle olmadı mı? Bütün varlığı ve samimiyetiyle Yüce Rabbine teveccüh ve tevekkül eden bu hasbi, halis ve salih kuluna Yüce Allah kafi gelmedi mi? Ve Onu berd ü selam ile selâmete erdirmedi mi? Elbette erdirdi.

Sahâbe-i Kiram da öyleydiler. Nitekim Kur'ân-ı Kerim onların bu hallerini şöyle anlatıyor: *"Onlar ki halk kendilerine,* (düşmanımız olan) *insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun! deyince;* (bu söz) *onların îmanını artırdı ve*

حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ *"Allah bize yeter. O ne güzel vekildir."* dediler. (Al-i İmran Sûresi,173)

d. Allah'a tevekkül eden bir mü'min hâdiselerin ezici sıkıştırmasından, şeytanların boğucu tasallutundan ve şüphelerin perişan edici hücumundan korkmaz, onlara minnet etmez ve onlarla uğraşıp kıymetli vaktini zayi etmez. Çünkü iman ve tevekkülü ile bilir ki o hâdiseler ve şeytanlar başıboş, mânâsız ve lüzumsuz değildirler. Onların zimamları Cenâbı Hakk'ın elindedir ve O, izin vermezse onlar hiçbir şeye zarar veremezler.

İşte îman ve basîret ehli olan bir kimse böyle düşünür ve hoşlanmadığı böyle bir hâdise karşısında Yüce Rabbe tevekkül ederek ve O'nun sonsuz rahmet ve kudretine dayanarak ve şümullü hikmetine teslim olarak der ki: "Ey musîbet ve ey şübhe! Şayet Yüce Rabbimin irâde ve emriyle geldi isen merhaba, safâ geldin.

---

140 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* XVII, 68

141 Sâbûnî, *Muhtasar-u Tefsîr-i İbn-i Kesir*, III, 514

Buyur ve Yüce Rabbimin emrini yerine getir, râzıyım. Yok; eğer O'nun izin ve rızâsı dahilinde gelmedi isen, boşuna geldin ve yanlış kapı çaldın. Çünkü sâhip olduğum şeyler hatta şu kendi vücudum bile Yüce Mevlâ'mın bana emânetidir. O'nun bana emanet olarak verdiği şeyleri O'ndan izinsiz olarak hiç kimseye teslim etmem."

Evet gerçek bir mümin böyle der, bununla o felâkete karşı meydan okur ve korku ile endişelerini huzurundan tardeder. Evet, Allah'a tevekkül eden ve O'na tam teslim olan bir mü'min, sebeplere tevessül ettikten sonra korkmaz ve ürkmez, bırakmaz ve kaçmaz, sarsılmaz ve gevşemez, paniğe kapılmaz ve fütur getirmez. Çünkü îman edip âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'a tevekkül edenlere şeytanlar musallat olamaz, fitne ve fesatlar zarar veremez.

e. Tevekkül çok hoş ve son derece lüzumlu bir haslet olup, Cenâb-ı Hak mütevekkil olan kulunu çok sever. Ve o kuluna bütün işlerinde yardımcı olur. Cenâbı Hak bir kulunu sevip de onun elinden tuttu mu artık onun sırtını yere getirecek ve onu mağlub edecek hiçbir kuvvet ve güç yoktur. Öyle ise yardım isteyenler, imdat bekleyenler ve dayanacak sağlam nokta ve barınacak sağlam kale arayanlar Yüce Allah'a, O'nun sonsuz kudretine, engin rahmetine, üstün izzetine, geniş hikmetine ve hikmetli irâdesine tevekkül ve iltica etsinler.

Öyle ise bizler de mülk ve melekûtun sahibine sığındık. İzzet ve ceberut sahibine bağlandık, ezelî ve ebedî olan Hayy-ı Lâyemût'a tevekkül ettik. O'nun hıfzına, korumasına ve emânına dehalet ettik. Evet her türlü fitne, fesat, şer, zarar ve azaptan amanı, halası ve necatı O'ndan istiyoruz. Günahlarımızı bağışlamasını, ayıplarımızı örtmesini, taksiratımızı affetmesini, eksiklerimizi kemale erdirmesini, bizi helalından ve hesapsız olarak rızıklandırmasını, âcizliğimize acımasını, ihtiyaçlarımızı gidermesini, cehennemden

koruyup cennete dahil etmesini ve cemâliyle rü'yetine müşerref etmesini Yüce Mevlâmızdan niyaz ediyoruz. Bize Velî olarak da, Nasîr olarak da, Vekîl olarak da Kefîl olarak da O yeter. Yâni lehimizde olan hayırlara bizi ulaştırmada ve aleyhimizde olan şerleri bizden defetmede Allah bize yeter. O, ne güzel Vekîl'dir ve gerçekten O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.

f. İnsanın fıtratına, bekaya ve ebedîyete karşı kuvvetli bir aşk, varlığa karşı şiddetli bir muhabbet ve hayata karşı büyük bir iştiyak dercedilmiştir. Halbuki bazen çok daha kısa bir zamanda (ki binlerce sene de olsa yine kısa sayılır) dehşetli bir fena, ansızın bir ölüm ve hazin bir ayrılık o bekâ ve ebediyeti söndürüyor ve o duyguyu perişan ediyor. Bu durumda insan Niyâz-i Mısrî'nin:

Dil bekâsı, Hak fenâsı istedi mülk-ü tenim
Bir devâsız derde düştüm; âh ki, Lokman bîhaber.

dediği gibi gâyet hüzünlü ve çaresiz bir şekilde ve eli kolu bağlı bir vaziyette ne yapacağını şaşırıyor. İşte böyle bir ruh haletinde bulunan bir kimse birden ezelî ve ebedî olan ve gerçekten sevilmeye ve müştak olunmaya layık ve müstehak olan Cenâb-ı Hakk'ı düşünse, O'na tevekkül ve iltica etse, O'nun yüce kuvvet ve kudretine istinad edip engin rahmetine itimad etse ve:

حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، نِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ deyip O'na tam teslim olsa; öyle bir lezzet ve saâdet ve rahatlık duyar ki, dünyevî saâdet ve lezzetler ona nisbeten bir el fenerinin güneşe nisbetinde olduğu gibi gayet az, değersiz ve yetersiz bir hâle düşerler.

5. Tevekkülsüz Adamın Perişan Hâli

İnsan yaradılış îtibâriyle hırslı, tamahkâr, dünyaya meyyâl ve câzip şeylere karşı meftun olan bir varlıktır. Eğer îmanı sağlam ve tevekkülü tam olmazsa hırsını ve dünyanın câzibesine

kaptırdığı bazı duygularını ve sınır tanımayan bazı arzularını teskin için helal dâiresini aşacak harama girecek, hattâ bazı iffet ve namusları pâyimal etmesi ve bazı âilelerin ocaklarını söndürmesi bile muhtemel olacaktır. Kaldı ki hırs, tamahkârlık ve açgözlülük, çoğunlukla maksatlardan mahrum kalmaya sebeptir. Tevekkül ve kanaat ise ekseriyet îtibâriyle rahmete, berekete ve arzulara kavuşmaya sebeptir.

Benliğinin esîri ve nefsinin zebunu ve aynı zamanda teslîmiyetsiz ve tevekkülsüz olan bir kimse, çevresinde bulunan gizli-açık bütün şeytanların ve kötü ruhların kandırmaları, aldatmaları ve saptırmaları karşısında kendisini ümitli ve kuvvetli ve sarsılmaz bir vaziyette tutacak olan Yüce Allah'a münâcâtı tazarruu ve niyazı olmadığından ve hem bu düşmanları hem sair hâdiseleri sahipsiz ve başıboş gördüğünden hem de kendisini hâmîsiz ve sahipsiz zannettiğinden her vesvesenin ve her hâdisenin karşısında titreyecek, hayatını zehir hale getirecek ve gerek şu dünyada gerekse öbür âlemde asla hayır ve saâdet yüzü göremeyecektir.

Kendi benliğinin kurbanı olan böyle bir kimse, dehşetli hâdiselerin hücumundan ve zorba kimselerin tasallutundan korunmak için onlara devamlı yaltaklık edecek, tabasbusta bulunacak, onlara karşı kendini sürekli minnet ve hizmet borçlusu olarak görecek, boynundaki hürriyet nişanını irâdesiyle sökecek, eline esaret kelepçesi ayağına da zillet zincirini vuracak ve daima âdî ve zelil bir mahluk olarak hayat sürdürecektir. Böylesini ise kimse adam yerine koymaz ve böylesi herkesin maskarası ve herkesin oyuncağı olur.

Tevekkülsüzlük, insanın değer ölçüsünü alt üst eder, bakış açısını değiştirir ve onu şaşı, hatta kör yapar. Neticede de böyle bir kimse çevresini, eşyâyı ve hâdiseleri bulanık görmeye başlar. Hatta başka başka tevehhüm ve zanlara kapılır. Evet insan kendini yüce irâdeye, sonsuz kudrete ve geniş rahmete bağlamazsa ve teslîmiyet

ve tevekkül ile eşyâ ve hâdiseler arasına girmezse, lehinde olanlar dahil herşeyi âdetâ kendine saldırmak vaziyetini alan birer düşman vaziyetinde görür. Öyle düşünür, öyle zanneder. Bunun netîcesinde de her hâdise karşısında korkar ve titrer. Hâsılı böylesinin başında ona göre cihan dolusu belâ var demektir.

Halbuki zor durumlar içinde kıvranan bir kimse, belâ ve musîbet gibi görünen hâdiselere karşı tevekkül ile bir gülüverse; yâni onların sahipsiz olmadıklarını, yüce sahiplerinden izinsiz kendine zarar veremeyeceklerini ve onların aslında birer vazifeli memur olduklarını anlayıverse, sanki o belâ ve musîbetlerin de kendisine güldüklerini, güldükçe küçüldüklerini, küçüldükçe de hafiflediklerini, hattâ dost şekline dönüştüklerini görecek ve rûhunu karartan korkusu recâya ve titremesi neşeye dönüşecektir.

Evet, cihan dolusu belâ başında olan akıllı ve uyanık bir kimse herşeyin mülk ve melekûtu kudret kabzasında olan ve her şeyin hazinelerinin anahtarı rahmet elinde bulunan Cenâb-ı Hak'tan başka kimseye müracaat etmez, kimseye iltica etmez, kimseye yalvarmaz ve kimseye sığınmaz.

حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، نِعْمَ الْمَوْلٰى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ.

إِلٰهِى أَنْتَ الْكَرِيمُ وَ أَنْتَ الرَّحِيمُ وَ فِيكَ أَحْسَنْتُ ظَنِّى؛

فَلاَ تُخَيِّبْ رَجَائِى. وَ عَافِنِى وَاعْفُ عَنِّى يَا كَرِيمُ يَا رَحِيمُ.

Otuzuncu Ölçü

İRÂDE VE İSTİKÂMET

1. İrâde ve İstikâmet

İrâde, lügat olarak istemek ve dilemek, niyet etmek ve meyletmek, terim olarak da: Yüce Allah'ı, O'nun rızâ ve Rıdvanını istemek ve dilemek demektir.

İrâde, her amelinde Yüce Allah'ın rızâsını kazanmak isteyenlerin yolunun başlangıç noktasının veya attıkları ilk adımın adıdır. Yüce Allah irâdesiz yâni niyetsiz yapılan işleri kabul etmediğine göre; Allah'a giden yolun başında bu irâdesıfatının bulunması elbette ki şarttır. Onun içindir ki, sağlam bir irâde ve halis bir niyetle Hak yolunun yolculuğuna çıkmayan bir kimse hiçbir zaman maksuduna eremez. Ya yarı yolda kalır ya da gerisin geri yuvarlanır ve perişan olur gider.

İlmi olana âlim dendiği gibi irâdesi olana da mürîd denir. Fakat tasavvufta irâdesi olana değil; irâdesini yine kendi irâdesiyle bırakıp şeyhinden veya üstadından gelen emir ve tavsiyelere bütün benliğiyle teslim olan, üzerinde bulunduğu gaflet, şehvet, şöhret gibi normal âdet ve hâllerinden vazgeçen ve her türlü fâni ve zâil arzu ve isteklere karşı zihnen, fikren ve kalben kapalı olan

ve sadece ulvî emir ve işaretlere karşı açık olan kimseye mürîd denir. Zîrâ normal âdetleri terketmek bir irâde işidir. Hem de sağlam bir irâde işidir.

İrâdenin iç yüzünde Cenâb-ı Hakk'ı ruhen, kalben ve aklen arayıp O'nu görüyormuş gibi ihsan şuûruna varmada kalbin harekete geçmesi ve o kalbin her hâdiseden yüce yaratıcıya âit manaları ve işaretleri bulup çıkarması vardır.

Mürid ile murâd meselesine gelince; Allah ile kul ara- sındaki münasebet açısından; Allah dilemese ve izin verme- seydi kul mürîd (Allah'ı dileyen) olamazdı. Öyleyse başlangıç noktası îtibâriyle Yüce Allah Mürîd (hakîkî dileyen ve dile- meyi yaratan)'dir; kul da murâd (dilenen irâde verilen)'dır. Fakat ibâdet olması ve bir değer ölçüsü olması îtibârıyle kul mürîd (Allah'ın rızâ ve rıdvanını dileyen)'dir. Allah'ın rızâ ve Rıdvanı ise murâd (kul tarafından arzulanan ve dilenen)'dır.

İstikâmete gelince; lügat olarak, doğruluk etmek, doğru gitmek, dürüst olmak, her işte îtidal üzere bulunmak, adâletten ve doğruluktan ayrılmayıp diyanet ve akıl üzere yürümek ve adalet ve hakkâniyet üzere gitmek demektir. Terim olarak ise, istikâmet: hiçbir yerinde meyil ve eğrilik bulunmayan dümdüz ve dosdoğru olan hak yolda yâni islâm dini üzerine olmak ve Cenâb-ı Hakk'ın koyduğu ölçüler içinde hareket etmek demektir. İstikâmet üzerine gitmek de, islâm dîninin rükünlerini hevâ ve hevesine göre ihlal etmeden âyet ve delillerinden en doğru mânâyı anlayıp îman ve amel planında sadâkat ve ihlâs ile onu tatbik etmek demektir.

2. İstikâmetin Mâna ve Mâhiyeti

Sırât-ı müstakim veya istikâmet yolu: Bu yol Yüce Allah'ın birliğine îman ve hükmüne inkıyâd etmektir ki, İslâm'ın kendisidir. İstikâmet yolu: İnsanı yoldan sapmak veya yarı yolda kalmak gibi

âfetlerden koruyarak ebedî nimet ve saâdetlere doğru selâmetle ve suhûletle götüren biricik hak yoldur. İstikâmet yolu: Kitap ve Sünnete dayalı olan, bu itibarla da hiçbir eğriliği bulunmayan ve insanı dosdoğru Allah'a ve ebedî kurtuluşa götüren yoldur ki, İslâm şerîatıdır. İstikâmet yolu: Allah katında en doğru din olan, bu yönüyle de maddî-mânevî bütün duyguları meşrû çizgide tatmin edip inkişâf ettiren ve sonunda insanı Allah'a götüren en kısa ve en rahat hak yoludur. İstikâmet yolu: Şu veya bu vasıtayla dolaştırmaksızın insanı doğrudan doğruya Allah'a götüren Kur'an yolu veya Enbiyâ ve Asfiyânın, Sıddîk ve Şehitlerin Yüce Allah'a ulaşmak için îman ibâdet ve güzel ahlaktan ibaret olan hayat tarzları demektir ki gayet geniş, nurlu ve saâdetli olan caddenin adıdır. İstikâmet yolu: Akâid noktasında Yüce Allah'a şirk koşmayıp O'nun birliğini kabul etmek, her türlü emrin, irâdenin, hükmün, kudretin, hesabın, muvaffakiyetin ve netîcenin O'na âit olduğunu ve O'nun elinde bulunduğunu bilmek ve buna inanmak, ibâdet noktasında da sadece Allah'a kulluk yapıp O'ndan başkasını ibâdet edilmeye layık görmemek ve mâsivâya kullukta tezellülde bulunmamak demektir. Demek istikâmet yolundan başka insanı direk Yüce Allah'ın rızâsına va likâsına kavuşturan ve gerçek saâdet ve kurtuluşa ulaştıran başka bir yol yoktur.

İstikâmet, ifrât ve tefrîtin ortasında Kur'ân ve Sünnet prensipleri dahilinde helal dâiresinde yaşamak, hizmet etmek ve hayrat kazanmaktır. Buna göre istikâmet üzere gitmenin zıddı Kur'ân ve Sünnetin rükünlerinden ve sâlih amellerden yüz çevrip kendi arzu ve hevesine göre yaşamaktır ki, inhiraf ve dalâlettir.

İstikâmeti şu üç hususta özetlemek mümkündür:

Birincisi: Hakîkî tevhîdi kabul etmede istikâmet. Yani, Yüce Allah'ın gerek Ulûhiyet ve Rubûbiyetinde, gerekse yüce sıfat ve hikmetli icraatında bir olduğunu kabul etmede ve her türlü hayrın Allah'tan olduğunu ve her türlü şerrin mahluktan kaynaklandığını

bilmede istikamet. Böyle bir istikâmet ancak ifrat ve tefrit ortasında itidal üzere bulunup her duyguyu yerinde tatmin etmekle, akla ve burhana dayalı mâkul bir düşünceye sahip olmakla elde edilebilir. Aksi takdirde insan dalâlet vadilerinde bocalamaktan kurtulamaz. Nitekim Hıristiyanları ve onlar gibilerini havalandırarak sapıklık derelerine atan husus, aklı azletmeleri, burhanı bırakmaları ve ruhbânı taklit etmeleridir.

İkincisi: Kur'ân hakikatlerini tasdik etmede ve onları gereği gibi uygulamada istikâmet.

Üçüncüsü: Nebevî düsturları yani sünnet-i seniyyeyi kabul etmede ve onlara severek ittibâ etmede istikâmet.

İşte gerek itikadda, gerek ibadette, gerekse ahlâkta istikâmetten ayrılıp ifrat ve tefrite girmek, kâbiliyetleri ifsâd ediyor ve dumura uğratıyor. Bu ifsâd, mânâsızlığı netice veriyor. Bu ise en küçük şeylerde bile pek çok îlâhî hikmetlere mazhar olan şu kâinatın sahibinin hikmetine zıttır. Öyle ise ifrat ve tefritten son derece kaçınmalı ve itidal üzere hareket etmeyi âdet ve prensip haline getirmeliyiz. Ancak kendi nefsimizle baş başa kaldığımızda, özellikle ibadetlerde en ince teferruatına varıncaya kadar ve hiç tâviz vermeden dikkat edebiliriz ve etmeliyiz.

3. İrâdenin İstikâmetle Olan İlgisi

a. İnsanın irâdesi meyilli olduğu şey îtibariyle ikiye ayrılır. Bazan hayra çalışır, bazan da şerre.. İnsan irâdesi hem iyiliğe meyillidir, hem de fenâlığa... İnsan, irâdesiyle islâhı da ister, ifsâdı da... Yâni irâde ya iyilik yapmak ister veya fenalık yapmak ister. Bundan ötürüdür ki, şu dünyada sebep ve başlangıç olarak birbirine zıt olan kötü ve zayıf irâdeile müstakim ve sağlam irâdenin çarpışması ve kavgası sürüp gitmektedir. Her iki irâde de birbirine tamâmen zıt olan bazı hususlara kaynaklık yapmakta

ve onları temsil etmektedirler. Meselâ: İmân-inkâr, tevhid-şirk, hidâyet-dalâlet, istikâmet-inhiraf, hayır-şer, islâh-ifsâd, ihsân-isâet, tevâzu-kibir, izzet-zillet, âhiret ve ebedî sevap-dünya ve fâni lezzet, saâdet-şakâvet vb. İşte insan irâdesiyle ya îmanı, tevhîdi, hidâyeti, istikâmeti, hayrı, ıslâhı, ihsânı, takvâyı, tevâzuyu, mârifeti, izzeti ve âhireti tercih edecek; bu durumda Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve keremiyle âhirette Hüsnâya, Allah'ın rızâ ve likâsına kavuşacak veya inkarı, şirki, dalaleti, inhirafı, şerri, ifsâdı, isâeti, günahı, kibir ve gururu,dünya ve fânî lezzetleri, zillet ve meskenet yolunu seçecek ve netîcede ebedî şakâvet ve sonsuz hüsrâna mahkum edilecektir.

b. Tarih boyunca bazı kimseler irâdelerini kötüye kullanmış, şirkte, zulümde ve ifsadda bulunmuş, başlarındaki Peygamberlere, onların vârislerine ve tâbîlerine zulmün her türlüsünü reva görmüşler ve netîcede ebedîyyen şakâvete mâruz kalmışlardır. Bazı kimseler de irâdelerini istikâmette, hayırda ve islahta kullanmış ve başlarındaki Peygamberlere ve onların vârislerine ve tâbîlerine sahip çıkmışlar; gerektiğinde mallarından, evlatlarından ve canlarından fedakarlıkta bulunmuşlar ve bu vesileyle ebedî saâdete ve selâmete kavuşmuşlardır.

İşte irâdenin istikâmetle olan bağlantısı ve alakası bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yâni mühim olan irâdenin kullanılması ve bir şeye meyletmesi değildir. Çünkü irâde zaten meyledecek ve hareket edecektir. Asıl mühim olan irâdenin sürekli hidâyete meyilli olması, hayırdan, islahtan ve ihsândan yana olması ve ne pahasına olursa olsun istikâmet çizgisinde sebat etmesidir. Bu noktada bize düşen irâdesi çoğunlukla kötüye meyilli olan ve bilerek zarara giren ve irâdesini bir türlü hayra, islâha, istikâmete ve âhirete kilitleyemeyen bedbaht kimselerden uzak durmak ve böyleleriyle fikir alışverişinde bile bulunmamaktır. Onların da islahı için uğraşmaya gelince; o başka meseledir ve mutlaka olmalıdır.

c. İnsanın irâde ettiği istikâmet çizgisine ulaşması ve en kısa ve en doğru yol olan sırat-ı müstakimde sebat etmesi, ancak Cenâb-ı Hakk'ın yardımcı olmasına ve tevfîkini refîk edip muvaffak kılmasına bağlıdır. Bu ise âdî bir şart olarak bir yönüyle bizim irâdemize bağlıdır. Yâni biz irâdemizle istikâmette sebatı ve bu hususda gerekli olan yardımı ve muvaffakiyeti O'ndan isteyeceğiz ki, O da bizi bu muradımıza erdirsin. Aksi takdirde insan irâde ettiğine ulaşamaz. Hatta O'nun muvaffak kılması olmazsa bir şeye irâde etmeye bile güç yetirilemez. Hem cüz'î irâde, her zaman iş görmekte veya iş gördürmekte yeterli bir faktör değildir. Nitekim istek ve dileklerimizde çoğu zaman muvaffak olamıyoruz. Demek ki insan irâdesi sınırlıdır.

İşte insan, son derece sınırlı olan cüz'î irâdesini Yüce Allah'ın tayin ve tespit ettiği ve Şerefli Peygamberleri (aleyhimüsselâm) vasıtasıyla bize bildirdiği ve haktan ve adaletten ibaret olan istikâmet yolunda ve âhiretini kazanmak uğrunda kullanır ve irâdesini Cenâb-ı Hakk'ın küllî irâdesi içinde eritirse; hattâ O'nun yüce irâdesi karşısında kendi irâdesinden aklını kullanarak yine irâdesiyle vazgeçerse; böyle tam müstakim olan bir kimsenin çalışması elbette karşılıksız kalmaz ve mutlaka meşkûr olur. Öyle ki melekler onun teşrifatçısı, cennetler onun konağı ve Yüce Rıdvan onun varıp tatmin ve teskin olacağı en yüce makamı olur.

d. Kişinin niyeti ve murâdı çalışmakla takviye edilmeli ve faydalı bir şekilde netîcelendirilmelidir. Çalışma ve gayret olmazsa yukarıda da belirtildiği gibi faydalı ve kalıcı netîcelere ulaşılamaz. İnsan ekseriyetle niyeti ve irâdesi doğrultusunda çalışır ve ona göre de mukâbele görür. Nitekim Kur'ân-ı Azîmuşşân'da:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلْأخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ *"Kim âhiret ekinini istiyorsa onun ekinini artırırız. Kim dünya ekinini istiyorsa ona da dünyadan birşey veririz. Fakat onun âhirette bir nasibi olmaz."* (Şûrâ Sûresi, 20)

buyurulmuştur. Bu meyil ve tercih ise irâdenin sağlam veya zayıf oluşuna göredir. Öyleyse niyeti ve irâdeyi hep ukbâ ve Yüce Mevlâ'nın rızâsı istikâmetine doğru kilitlemeli ki, insan daha işin başından îtibâren hedefe varıncaya kadar atacağı her adımda İlâhî yardımlar, Rahmânî bereketler ve Rabbânî sekînelerle karşılaşsın.

e. İrâdesi zayıf olup dünya hayatı ve onun zîneti ve debdebesi için çalışanlar şu dünyada isteklerine ve çalışmalarının netîcelerine Allah'ın dilemesi şartıyla fazlasıyla kavuşurlar; ama âhirette cehenneme yaslanırlar ve orada kalırlar. İrâdesi sağlam olanlara yâni irâdelerini hayra ve istikâmete kilitleyen ve bunda sebat edenlere ve âhiret hayatı ve oranın selâmet ve saâdeti için gerektiği şekilde çalışan ehl-i îmâna gelince onların çalışmaları elbette ki meşkûr olacak ve kendilerine akla ve hayale gelmedik hediyye ve bahşişler kat kat ihsân edilecektir. Fakat âhiretteki bu yüksek mükâfât, onların irâde ve amellerinin karşılığı olmayıp, Yüce Rabbe mahsus olan sonsuz lutuf ve keremlerden bir bahşiş ve bir hediyye olarak kendilerine verilecek ve bununla fazlasıyla sevindirileceklerdir. Nitekim:

وَمَنْ أَرَادَ ٱلْأٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا
"Kim de âhireti ister ve inanarak ona yaraşır biçimde çalışırsa öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir." (İsrâ Sûresi, 19) âyet-i kerimesi bu son derece tatlı müjdeyi vermektedir.

f. مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا "Kim zillet ve hakaretlerden kurtulup şerefli haysiyetli, kuvvetli ve izzetli olmak istiyorsa; bilsin ki, her türlü izzet tamamıyla Allah'ındır." (Fâtır Sûresi, 10) Dünyada da Allah'ındır, âhirette de Allah'ındır. Öyleyse izzet ve yücelik isteyen şuna buna tapmakla kendisini zelil etmemeli. Herşeyden geçip veya hepsinden yüz çevirip sadece Allah'a yükselmeli ve O'na ulaşmalıdır. Ancak şunu da bilmeli ki: Hz. Allah'a ancak hoş ve güzel olan kelime ve sözler yükselir. Bu hoş ve güzel kelime ve sözleri de ancak sâlih amel yükseltir. Demek sâlih amel

olmazsa tehlil, tesbih, tahmid gibi en hoş ve en güzel olan kelimeler bile Allah'a yükselmez. Ve sâlih ameli olmayan bir kimse durmadan söyleyip tekrar ettiği kelimelerin karşılığını göremez. Şayet söyledikleri hoş ve güzel kelime ve sözler değilse; onun bazı iyi şeyleri istemesi bir işe yaramaz. Öyle ise insan kalbindeki niyetini ve elindeki irâdesini yâni içindeki manayı güzel sözlerle izhar ve ispat etmeli ve onu ortaya çıkarmalı. Sözlerini de sâlih ameller ve hâlis hizmetlerle takviye ve tezyin etmelidir ki, Allah katında hem irâdesi hem sözleri hem de ameli güzel bir şekilde kabul edilmiş olsun. Nitekim Âlûsî'nin beyânına göre Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), meâlen şöyle buyurmuşlardır: "Yüce Allah bir sözü amelsiz kabul etmez ve sözü ve ameli de niyetsiz kabul etmez. Sözü, ameli ve niyeti de ancak sünnete isabet ile kabul eder."[142]

g. Önce istikâmet olarak verilen noktanın ve hedefin tayin ve tesbitinde niyet edip karar vermek, sonra muhtelif yol ve çizgilerden sıyrılıp onları terkederek, zikzak çizmeden, inhiraf etmeden ve fütur getirmeden o hedef noktaya doğru dimdik ve dosdoğru yürümek, daha sonra da varılan bu istikâmet hedefinde sebât etmek ve metânet göstermek gerekir. Bu ise elbette ki zannedildiği kadar kolay olmasa gerektir. Ve işte bu noktada:

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Seninle beraber tevbe edenler de (dosdoğru olsunlar)."* (Hûd Sûresi, 112) emrinin zorluğu ve ağırlığı bütün şiddetiyle ortaya çıkıyor ve insanın belini iki büklüm yapıyor, saçlarını beyazlatıyor, rengini solduruyor, sesini kısıyor ve kendisini yatağa düşürtüyor. Tam manasıyla müstakim olmak gerçekten çok zor ve çok güçtür. Gerçek bir istikâmetle, sağlam bir irâde ile, ciddi bir tazarrû ve sürekli bir niyaz ile, hasbî bir tevâzû ve halis bir ubûdiyyet temrinleriyle ve bunların neticesinde, celbedilecek ilâhî rahmet ve

---

142 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXII, 175

inâyetle, geçilmez ve aşılmaz gibi görünen bir kısım derin vadiler geçilir, yüksek tepeler aşılır ve asıl maksûd ve matlûb olan gerçek hedefe ve yüce gayeye ulaşılır.

Hâsılı: Hedefi tayin etmek, hedefe doğru yan çizmeden dosdoğru yürümek ve hedefe varınca orada sebat etmek çok mühimdir. İşte bunlar irâdenin istikâmetle olan münasebetini özetleyen hususlardır.

4. İrâde ve İstikâmetin Önemi ve Fazîleti

a. Nimetlerin en büyüğü bizi Cenâb-ı Hakk'a ulaştıracak olan yolun gösterilmesi ve ona hidâyet edilişimizdir. Gerçi Allah'a götüren pekçok yollar vardır. Fakat bu yolların içinde en kısa, en geniş ve en selâmetli olanı Kur'ân'ın, Peygamberlerin, sıddîklerin ve salihlerin yolu olan sırat-ı müstakimdir ki, hergün namazda kırk defa, إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "*Ey Rabbimiz, bizi dosdoğru olan yola hidayet eyle*" (Fâtiha Sûresi, 5) duâ ve niyazında bulunuyoruz.

b. Gerek kendine gerekse insanlığa yararlı bir insan olmak için aklını başına alıp eksiklikleri tamamlamak ve ilimle veya amelle ilgili bir sahada iş görmek lazımdır. Bunu gerçekleştirmek için de herşeyden önce böyle bir yolu istemek ve bu yola şartlarıyla birlikte girmek gerekir. Çünkü istikâmet ve hayır yoluna kilitlenmiş bir irâdesi bulunmayanın, hayırlı bir hizmeti düşünmesi ve onda sebat edip koşması düşünülemez..

c. İrâdenin önemi bazı engelleri aşmada daha da belirgin hale gelir. İrâdesi sağlam kimseler, alacakları tedbirlerle önlerine çıkan engelleri aşmasını bilirler. İrâdesi zayıf kimseler ise engelden ve zorluktan çok korkarlar. Bunun için de böyleleri, irâdelerinin zayıflık seviyesine göre hep âtıl, işsiz ve tembel insanlardır. Böyle kimseler hem zamanlarını boş yere öldürürler, hem de kendilerini boş yere heder ederler. Biz Cenâb-ı Hakk'ın irâdemizi hayırlı

ve istikâmetli yollarda kullanmasını, istikâmet çizgisinde hayırlar kazanmada bizlere başarılar ihsan etmesini ve cüz'î irâdemizi kendi küllî irâdesine tâbi kılmasını diliyor ve dileniyoruz.

d. Kalbi, irâdesi ve dili müstakîm olmayanın îmânı da müstakîm olmaz. Bunlar birbirine bağlı ve biri diğerini ayakta tutan hususlardır. Esâsen istikâmet îmândan sonra gelir. İmânı olmayanın istikâmeti olmaz. Ancak istikâmetsiz yâni sâlih amelsiz îman da düşünülemez. Bugün için varlığı kabul edilse bile yarın için garanti verilemez. Nitekim bir hadîs-i şerifte:

لاَيَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلاَيَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ *"Kişinin kalbi müstakim oluncaya kadar îmânı müstakim olmaz; dili müstakim oluncaya kadar da kalbi müstakim olmaz."*[143] buyurulmuştur.

Evet, irâdenin istikâmet çizgisi üzerinde sebat ve metânetini sağlamak için kişinin niyet ve fiilinde salahat sahibi olması gerekir. Çünkü kalbindeki niyeti ve ağzındaki dili bozuk olanın irâdesi de bozuk olur ve iyi amel üretemez. Kişinin niyet ve fiilinde salahat ehli olması için de ihsân ve murâkabe şuûruna sahip olması gerekir. Bu da sağlam bir îmâna ve hakîkî bir marifete bağlıdır.

e. Bir tavuk ne kadar besili ise yumurtaları o nisbette büyük ve besleyici olur. Bir motor ne kadar güçlü ise yaptığı iş de o derece fazla olur. Bir insan ne kadar gıdalı ve kuvvetli yiyeceklerle beslenirse elbette ki vücudu o derece sağlam, dayanıklı ve iş gören bir vücut olur. İşte aynen bunun gibi, bir kişinin îman ve irâdesi ne kadar besili, kuvvetli ve hakîkî ise o kişinin istikâmeti, sâlih amelleri ve hizmetleri de o derece kuvvetli ve sağlam olur. Evet, her kes îmanı ve irâdesi derecesinde istikâmet çizgisinde yürür ve o derece dînine sahip çıkar ve o derece dînine hizmet eder.

f. İstikâmet meselesi, gerek Kur'an'da gerekese hadis- lerde her ne kadar îmandan sonra zikrediliyorsa da, bütün şan ve şeref

---

143 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 198

istikâmettedir. Yâni yüce Allah'a ve O'nun Şerefli Elçisi'ne tereddütsüz yapılan îman ve tasdîkin gerek- lerinin yerine getirilmesidir ki, bunun mânâsı îman ve ikrarda eserleriyle birlikte sebat etmek ve metânet göstermektir. Hem insan îman ve istikâmetindeki kuvveti derecesine göre, çevresinde bulunan bazı kimselerin sapıklığa düşmelerinden ve kendisini hak bir yolda yalnız bırakmalarından etkilenip morali bozulmaz, onlar gibi gevşeyip anlayışından taviz vermez ve dalâlette onlara iştirak edip iltihak etmez.

Başta Peygamberler (aleyhimüsselâm) olmak üzere bütün kâmil insanlar, irâdeleri sağlam ve kendileri müstakim olan kimselerdir. Onların hayatlarında zikzaklar ve tereddütler asla görülmez. Meselâ Şuayb (aleyhisselâm), gözü dönmüş kavminin tehdit, hakaret ve zulümlerine karşı: إِنْ أُرِيدُ إِلاَّ اْلإِصْلاَحَ مَاسْتَطَعْتُ *"Ben gücüm yettiğince sadece islahı istiyorum."* (Hûd Sûresi, 88) diyor ve bunu hikmetli sözleriyle ve isâbetli davranışlarıyla gösteriyordu.

g. İnsanların bir kısmının bile istikâmet üzerine olması maddî mânevî bolluğun, bereketin ve insanlar arasındaki ülfet ve sevginin artmasına, insanların rahat ve huzur dolu bir hayat sürmelerine sebep olmaktadır. Gerçi bolluğun da kendine göre bir imtihanı, bir aldatması ve bir şımartması vardır. Fakat bollukla yapılan imtihan, ekseriyet îtibârıyle sıkıntıların ve zorlukların kahredici imtihanı ve onların insanı yoldan çıkarması kadar tehlikeli ve kahredici değildir.

h. Tarih boyunca görüyoruz ki Allah, kullarını irâdelerinde belli bir ölçüde serbest bırakmış ve gerek dünyevî gerekse uhrevî sorumluluklarını ve karşılıklarını irâdeleriyle doğru orantılı olarak kılmıştır. Ama maalesef bu serbestlik insanları şımartmış ve onları Yüce Mevlâ'ya karşı meydan okumaya, O'nun emir ve yasaklarına karşı açıkça baş kaldırmaya ve nimetlerine karşı kasıtlı olarak nankörlükte bulunmaya, hattâ onları değiştirmeye kalkışacak kadar küstahlaşmaya sürüklemiştir. Tam bu noktada Cenâb-ı

Hak böylelerinin önlerini kesmiş; ama o kesiş, artık tam kesiştir. Zîrâ: فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا *"Böylece zalimler güruhunun ardı kesildi."* (En'âm Sûresi, 45) âyetinin sırlı mânâsı tecellî etmiştir. Artık ondan sonra onlardan ne bir ses duyarsın ne de bir nefes. Ve onların ne bir semeresini görürsün ne de bir eserini. Çünkü: وَإِذَا أَرَدَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلاَ مَرَدَّ لَهُ *"Allah bir topluluğa bir kötülük (vermek) istediğinde artık O'nu geri çevirecek yoktur"* (Ra'd Sûresi, 11) âyetinin mânâsı gerçekleşmiş olup Yüce Allah'ın irâdesini geriye çevirecek O'ndan başka bir çare, bir kuvvet ve bir irâde yoktur. Madem işin sonunda Yüce Allah'ın küllî irâdesine tam teslim olunacak; öyleyse bu teslîmiyet, işin başında göstermeli ve O'nun irâdesi dahilinde hareket etmeli ve hayrat kazanmalı ki bu gayretimiz, sonunda Cenâb-ı Hakk'ın bizim için hayırlı ve saâdetli sonuçları murad etmesine cüz'î bir sebep olmuş olsun.

Dünyevî-uhrevî her türlü saâdetin yegâne kaynağı ve çaresi îman ve istikâmettir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةُ أَلاَّ تَخَافُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ *"Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanların üzerine melekler iner: korkmayın, üzülmeyin ve size söz verilen cennetle sevinin!* (derler)" (Fussilet Sûresi, 30)

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ *"Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bi iş yaparsa, onu* (dünyada) *hoş bir hayatla yaşatırız.* (Devamlı huzur içinde bulunur ve hâlinden hep memnun olur.) *Âhirette ise, onların ücretini yaptıklarının en güzeliyle veririz.*" (Nahl Sûresi, 97) buyurulmuştur.

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kurtuluş çaresini arayan ve soran birisine قُلْ آمَنْتُ بِاللّٰهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ *"Allah'a îman ettim de sonra dosdoğru ol!"*[144] reçetesini emir buyurmuştu.

---

144 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 65

Bazı sapıkların “Dînin yeri vicdandır. Hükme bağlanamaz. Dînin pratiğe yönelik yönü yoktur ve olmamalıdır.” dedikleri gibi denilmez ve böyle düşünülmesi hiç de doğru değildir. Bu ancak safsatadan ibaret bir kuruntudur. Çünkü pek çok âyet-i kerime ve hadis-i şeriflere göre İslam dîni yalnız îmandan ibaret bir din değildir. Salih ameller yâni, istikâmet çizgisini teşkil eden şeyler de dinin ikinci parçasıdır. Meselâ: Katil, zinâ, hırsızlık, rüşvet, kumar ve şarap gibi toplum hayatını zehirleyen pek çok günahı çekinmeden işleyen ve azgın bir nefs-i emmare taşıyan kimselerin îman ve istikâmetle önlerine çıkılmazsa; bu suçlarından vazgeçmeleri için yalnız hapis korkusu ve polis ve hafiye korkusu yeterli değildir. Zîrâ bu durumda her hanede ve herkesin yanında bir polis dikmek gerekir sonra da o polisin yanında bir polis daha dikmek gerekir ki serkeş nefisler kendilerini o pislikten çeksinler.

Öyle ise çâre istikâmet çizgisinde yürüyüp haramlardan kaçınmak ve helallarla yetinmektir. Bunun için de îmanın gereği olarak her vakit ve her yerde mânevî bir yasakçıyı göz önünde bulundurmak gerekir. Yâni kişi, ancak Cenâb-ı Hakk’ın her yerde hâzır ve nâzır olduğunu, meleklerin murâkabesini, cehennem hapsini ve İlâhî gadabı düşünmekle fenalık yapmaktan ve vazifesini ihmal etmekten kendini kolayca kurtarır ve istikâmet çizgisinde sebat ve metânetle hayatını sürdürür. İşte bu noktada da îman, irâde ve istikâmet arasında mevcud olan ciddi irtibat ve alaka açıkça ortaya çıkmış oluyor.

5. İrâde ve İstikâmetin Engelleri

İrâde zayıflığını netîce veren, irâde hakimiyetini sarsan ve netîcede insanı istikâmet çizgisinden kaydırıp sapıklığa iten bazı hususlar vardır:

1. İmân zaafı:

İman zaafı irâde zayıflığını netîce verir. İman za'fı demek îmanın taklit derecesinde kalıp ihsân derecesine çıkamaması demektir. Bu insanın ihsân ve murâkabe şuûruna sahip olmamasından, bu da mânevî gıdaları layıkıyla alamamasından ileri gelir.

2. Cehâlet:

a. Cenâb-ı Hakk'ı layıkıyla tanımamak yâni sağlam bir kanaate ve itikada sahip olmamak, şüphe ve tereddüt içinde olmak irâdeyi zayıflatır. Bu noktada özellikle O'nun son derece şefkatli ve merhametli olduğunu, fakat izzet sahibi olup herşeye gücü yettiğini; buna göre de yapılan isyan ve tuğyanlara karşı mühlet verdiğini ama asla ihmal etmediğini bilmemek veya bilmezlikten gelmek.

b. Gerek yüce yaratıcıya karşı gerekse yaratıklara karşı her zamanın kendine mahsus yapılması gereken görevleri bilmemek. Nelerin ne zaman, nerelerde ve nasıl yapılacağını veya nelerin terkedileceğini bilmemek veya bilmezlikten gelmek. İrâdeyi bir disiplin altına almamak ve onu arzu ve isteklerinde tamamen serbest bırakmak. Halbuki bir noktada irâdeyi yine irâde ile Kur'ânî düsturlar ve nebevî prensipler dahilinde disiplin altına alıp onun serbest meyelanına ve hareketine meydan vermemek lâzımdır.

c. Düşmanını, yâni nefs-i emmareyi, şeytanları, kötü arkadaşları ve zararlı çevreyi bilmemek ve onları gereği kadar tanımamak.

d. Âhiretteki çetin hesabı ve her türlü amelinden sorguya çekileceğini bilmemek, düşünmemek ve buna tam inanmamak.

3. Gaflet:

Dikkatsiz yaşamak, kendini rahata bırakmak ve hayatını belli ölçüler dahilinde sürdürmemek.

a. Gelen nimetlerin ve musîbetlerin niçin geldiğini düşünmemek ve onlardan gerekli teşvik veya îkaz dersini almamak.

b. Kendi âcizlikten, ihtiyaçtan ve kusurdan ibaret olan asıl mâhiyetini düşünmemek, elindeki imkanlar kendisine sonradan verildiğini, bir gün gelip de elinden alınacağını düşünmemek.

c. Tarih boyunca irâdesini kötüye kullanan ehl-i dalâletin başlarına yağan kahredici felâketlerden ve irâdesini faydalı işlerde kullanan ehl-i istikâmetin üzerlerine yağan taltif edici lutuflardan habersiz ve hissiz yaşamak.

d. Gâfil insan kendini dünyada ebedî yaşayacakmış gibi zanneder; bu sebeple de bütün hırsı ile dünyayı kazanmayı ve burada rahat etmeyi düşünür. Netîcede ise gafletinin kurbanı olur ve hem dünyasının hem de ahiretini berbat eder ve her türlü huzur ve saâdetten mahrum kalır.

4. Şeytanın iğvâsı ve iğfâli:

a. Kibir, gurur ve ucub (enaniyet): Şeytan insanı kendisine beğendirip büyük göstermekle aldatır ve onu olmayacak yerlere uçurur ve olmayacak havalara sokar, sonra da onu yarı yolda bırakıp gider. Şeytanı dinleyen kibirli ve mağrur kimse de kendini beğenmeye ve büyük görmeye başlar. Bu durumda irâde sadece nefsin geçici menfaatleri etrafında döner. Kendini aşıp öteleri bir türlü göremez ve kendisini bekleyen tehlikelere karşı bir türlü tedbirini alamaz.

b. Tezyîn'üş-şeytan: Şeytanın bu kandırmasını dinleyen dikkatsiz insan kadın, zinet, servet ve makam gibi nefsin hoşuna giden zinetli ve lezzetli yâni, cazip şeylerin arkasına takılır, hayalini ve rüyalarını bunlarla doldurur. Bunlar ise hissi okşar, aklı esir eder, irâdeyi elden alır, sonra da insanı yolun ortasında bırakır ve karşısına geçip onun perişan haline güler.

c. Ta'cîlüş-şeytan: Şeytanın bu vesvesesini dinleyen gâfil insan zararlı olduğunu bile bile peşin ve hâzır olan zevklere, lezzetlere, dış görünüşe, karşılığını bu dünyada hatta en kısa zamanda

göreceği işlere ve hizmetlere talip olur, onları ön plana alır, onlara hırs gösterir ve koskoca ömrü bir iki günlük menfaat için heder eder, gider.

d. Şeytan, günaha götüren bazı küçük ve basit şeyleri ehemmiyetsiz gösterip onları tattırmak, baktırmak, dokundurtmak ve denemeye sevk etmek sûretiyle insanı günahlara yavaş yavaş alıştırır. Fakat bir an gelir ki, günahlara alışan insanın irâdesi elinden çıkar ve artık onlarsız yaşayamaz hale gelir.

5. Lidersiz ve rehbersiz yaşamak: Lidersiz ve rehbersiz hayat sürdüren bir insan değişik zamanlarda değişik kimseleri taklit etmeye başlar. Bu durumda ise kafası karışır, aklı şaşırır, ne yapacağını bilemez ve sonunda zikzaklar çizmeye ve yalpa yapmaya başlar. Böyle bir kimse ise sadece kısa aklıyla ve sönük fikriyle yetinir de; gerek Kur'ânî ve nebevî tavsiyelere, gerek büyüklerin öğütlerine gerekse yüce bir heyetin istişâre ile aldığı kararlara karşı hep kapalı olur. Hem huzur ve saadet dolu meclislere iştirak etmez ve yapılan nasîhatleri salih ameller şeklinde pratiğe dökmeyi ve onları sâbit huy hâline getirmeyi düşünmez. Kendi kendini ıslah edeceğini ve kendi iradesine sahip çıkacağını söyler; fakat lidersiz ve rehbersiz olduğundan ötürü buna hiçbir şekilde muvaffak olamaz. Evet, anasız bir kuzu melemez ve çobansız bir sürü kurtlara yem olmaya mahkûmdur. Lidersiz ve rehbersiz yaşamanın doğurduğu ve irâdeyi zayıflatan bir diğer kötü netîce de insanın serbest olmasıdır. Yâni işsiz olmak ve bir sorumluluk üstlenmemektir. Halbuki şu bir gerçektir ki, biz nefsi uğraştırmazsak nefis bizi uğraştırır. -El'ıyâzü Billah-

6. Kötü çevre: Bir kimsenin irâdesini zayıflatan ve irâde hakimiyetini sarsan ve insanın bozulmasına zemin hâzırlayan, çevresinde bulunan ve beraber gezip arkadaşlık yaptığı ve dertlerini beraberce paylaştığı kötü arkadaşlarıdır. Öyleyse irâdesi zayıf, ahlakı bozuk ve fikirlerinde kararsız kimselerle arkadaşlık yapmaktan

şiddetle kaçınmak lazım. Çünkü böylelerinden fayda değil, ancak zarar ve şerr gelir. İrâdesi sağlam ve hareketleri müstakim olanlarla ancak yola çıkılır ve arkadaşlık yapılır. Çünkü irâdesi zayıf olanlar insanı yarı yolda bırakırlar ve onlarla hiçbir yere varılmaz. Kaldı ki bu gibi kimselerle arkadaşlık yapanlar zamanla onlar gibi olmaları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim büyüklerimiz, körle yatan şaşı kalkar, köpekle yatan havlayarak kalkar, demişlerdir.

6. İrâde ve İstikâmet İnsanı

İrâde ve istikâmet insanı, irâdesine sahip olan ve onu meşru yolda ve istikâmet çizgisinde kullanan kimse demektir. İrâdeye sahip olmak demek irâdenin sürekli hidayet üzere ve istikâmet çizgisinde olması, ifrat ve tefrite kaçıp îtidalden çıkmaması, meşru dairedeki hayata ve o hayatın keyif ve lezzetlerine razı olması, haramlarda gözü bulunmaması ve sahip olduğu iman ve islamın izzetini düşünüp haramlara tenezzül etmemesi demektir.

İrâde ve istikâmet insanı, sabah akşam tesbih ve tahmidde iltica ve istiâzede bulunan kimsedir. Böyle bir kimse, yüce Allah'a tevekkülü tam olduğundan O'nun sağlam himayesine girmeyi her türlü kuvvetin ve tedbirin üstünde görür ve o himayenin dışında kalmaktan şiddetle kaçınır. Öyleyse sabah akşam devam ve sebatla zikri ve münâcâtı bir esas olarak almayanlar hiçbir şekilde irâde hakimiyetini ve istikâmet garantisini sağlayamazlar.

İrâde ve istikâmet insanı, gerçek ve kâmil bir îmana sahip olan kimsedir. Bu îtibarla da şeytanın vesveselerine ve tuzaklarına karşı basîret ve mârifetle hareket eder. Dâimâ uyanık ve daima dikkatli yaşar. Nefsinden, şeytandan veya kötü birisinden bir vesvese veya bir fitne geldiğinde kendini hemen toplayıp vaziyetini değiştirir ve faydalı olan başka bir işe yönelip zihnini, hayâlini ve irâdesini faydalı ve hayırlı şeylerle meşgul eder.

İrâde ve istikâmet insanı, sürekli sünnet-i seniyyeye ittibâ eden ve hayatlarını sünnet dairesinde sürdüren kimselerle beraberdir. Böyle bir kimse hayatını irâdeleri sağlam olan kimselerle birlikte sürdürür, irâdeleri zayıf veya karakterleri bozuk olan kimselerle arkadaşlık yapmaz, kararsız kimselerle beraber olmaz ve hafif meşrepli olanlardan kesinlikle uzak durur. Bununla birlikte kibir, gurur ve ucuptan kurtulup nahnüye yâni kollektif şuûra dehalet eder, cemaat ruhuna sahip olup aynı çizgideki arkadaşlarıyla sürekli olarak meşveret eder ve gerek maddi terakki gerekse mânevî tekâmül yolunda daima onlarla birlikte hareket eder.

İrâde ve istikâmet insanı, sabrı ve sebatı bir esas olarak alır. Zâhiren hoşuna gitmeyen hâdiselere karşı sabretmeyi ve katlanmayı bir kalkan olarak kullanır. Sabır ve sebatında sonuna kadar muvaffak olmak için irâdesini sürekli olarak takviye eder. Bu takviyeyi de dünyadaki izzeti ve âhiretteki mükâfâtı sürekli bir şekilde göz önünde bulundurmakla yapar.

İrâde ve istikâmet insanı, irâde hâkimiyetini ve istikâmette sebatını sağlamak için takvâ kalesine iltica eder. Fuzûli ve lüzumsuz şeylerden uzak durup manasız şeylerin hiçbirisine tenezzül etmez. Günaha ve harama doğrudan doğruya veya dolayısıyla götüren eğri büğrü ve dolambaçlı yollara girmez. Çünkü şeytan ekseriyetle böylelerine musallat olur ve böylelerini istediği gibi kullanır ve oynatır. Bunda netîceye ulaşmak için de her türlü zevalsiz ve sürekli olan sürûr ve zevki, ibâdet ve itaatlerde görmek ve hissetmek gerekir. Meselâ: Namazı göz nuru olarak görmek ve Kur'ân-ı Kerim'i okuyup dinlemeyi ve onu başkalarına öğretmeyi bütün zevklerin kaynağı olarak bilmek gibi.

İrâde ve istikâmet insanı, ebedî olanla yetinir ve ebedî olanın her tülü ihtiyaca kafi geldiğine inanır. Dünyanın azıcık ve aldatıcı bir metadan ibaret olduğunu bilir ve gerekli tedbirini alıp dünyaya kanmamaya ve ona aldanmamaya çalışır.

İrâde ve istikâmet insanı, irâdenin zayıf düştüğü noktaları özellikle de haram şeyleri tespit eder. Onların hem bu dünyadaki hem de âhiretteki helal olan karşılıklarını bulur ve sonra da duygularını o helal olan şeylerle teskin etmeye ve nefsini onlarla susturmaya çalışır. Dünyada nikah, helâlından yemek ve hizmet adına ziyârette ve sohbette bulunmak gibi; âhirette de Hûriler, Havz-u Kevser ve sayısız ve yasaksız yiyecek ve içecekler gibi.

İrâde ve istikâmet insanı, bu dünyaya bir maksat için gönderildiğini, bu maksadın bütün hayatı içine alacak şekilde çaplı bir kulluk olduğunu ve bu yüzden sahipsiz, başıboş ve sorumsuz olamayacağını bilir ve vazifelerini yerinde ve layıkıyla yerine getirmeye çalışır. Beş vakit namazı vaktin evvelinde ve cemaatle kılmak gibi.

İrâde ve istikâmet insanı, eşyâ ve hâdiselere karşı niyet ve nazarını iyi ayarlar. Hâdiselere tefekkür ve ibret nazariyle bakar, herşeyde ilâhî maksadı araştırır, her şeyde gercek faili görür, O'nun hikmet ve maksadını takip edip anlamaya çalışır ve netîcede rahat ve huzur dolu bir hayat geçirir.

İrâde ve istikâmet insanı, zihnini ve bedenini hatta nefsini ibâdet, Kur'ân, cihad ve hizmet gibi ulvi, yüksek ve kalıcı şeylerle meşgul eder. Tâ nefsi, onu aldatmaya ve irâdesini çelmeye fırsat ve gedik bulamasın. İşte böylelerini Cenâbı Hakk her türlü şerr ve fitneden korur ve onları nefsin ve şeytanın eline verip zayi etmez.

İrâde insanı ve istikâmet kahramanı olan kimse sık sık oruç tutar. Zîrâ irâde hâkimiyetinin ilk basamağı boğaz, mide ve uyku hâkimiyetidir. Evet, ihtiyacı kadar yiyen ve uyuyan ve bununla yetinen, diğer bir ifade ile yemesine ve uykusuna sınır koyabilen ve boğazına sahip çıkan bir kimse her şeyine sahip çıkar, her hususta irâdesine hâkim olur ve ömrünün sonuna kadar müstakim bir insan olarak hayat sürdürür.

Bunun en etkili yolu ise her ay üç beş gün oruç tutmaktır. Çünkü oruç pekçok temrinleri ve irâde hâkimiyetini netîce verir. Ayrıca ikide bir yemek ve içmekle uğraşmamak, şehveti tahrik eden haramlara iltifat etmemek, behimi ve nefsâni arzuların peşinde koşmamak, yalan söylememek, gıybet yapmamak, diğer günlere göre daha çok Kur'ân okumak, namazı vaktinde ve cemaatle kılmaya özen göstermek ve namazın arkasındaki tesbih ve zikirleri aksatmadan yapmak, tevbe ve istiğfarda bulunmak, zekat ve sadaka vermek gibi irâde hâkimiyetini kuvvetlendiren pekçok hususlar oruçta vardır. İşte bütün bunları kısa aralıklarla oruçlu olarak gerçekleştiren bir irâde, elbette ki oruçlu olmadığı diğer zamanlarda da aynı istikâmet çizgisinde yürüyecek ve hayatını, o hayatın kendisine veriliş gayesi istikâmetinde hem de arkaya verimli ve kalıcı eserler bırakarak geçirmiş olacaktır.

Otuz Birinci Ölçü

ÇALIŞMAK VE GAYRET GÖSTERMEK

1. Çalışmanın Önemi

Kâinatta can alıcı ve baş döndürücü hummalı bir faâliyet hükümfermadır. O kadar ki, atomlar dünyasından güneşler ve sistemler âlemine kadar her şey hareket hâlinde olup bir tarafa doğru akıp gitmektedir. İnsanın böylesine hareketten ibaret olan hâdiselerin çarkları arasında kalıp ezilmemesi için eşyâ ve hâdiselerin faaliyetlerine ve hareketlerine denk bir şekilde ayak uydurması gerekir. Tâ acımasızca kevnî kanunların paletleri arasında kalıp ezilmesin.

İnsan bu dünyaya mânâsız bir şekilde gönderilmemiştir. O, mühim vazifelerle memur ve lüzumlu işleri yapmakla mükellef olarak gönderilmiştir. Yapılması gereken işler sa'y ü gayretten ve çalışmaktan ibarettir. Hem yapılması gereken vazifeler ancak çalışıp kazanmak sayesinde îfâ edilebilir. Zîrâ bir kısım vazifelerin yapılması kuvvet ile sıhhate; kuvvet ve sıhhat ise gıda gibi şeylere bağlıdır. Gıda gibi şeyler ve maddî-mânevî kuvvet ve îtibar gibi imkânlar ise, ancak gayret gösterip kazanma yoluyla elde edilebilir. Öyleyse başkalarına bâr olmamak için kazanç sahasına atılmak pek mühim bir vazifedir.

Bu hususta şu gerçeği bir lahza olsun unutmamak gerekir ki, insan başkalarının çalışmasıyla hakkı olarak mükâfâtlanmaz. İnsan hakkı olarak ancak çalıştığıyla karşılık görür ve ancak çalışmasının karşılığını hak olarak iddiâ edebilir. Evet insan için ancak çalıştığının karşılığı vardır ve insan ne ekerse ancak onu biçer. Nitekim:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى. وَ أَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى. ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفٰى

"İnsan için kendi çalışmasından başka şey yoktur ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir" (Necm Sûresi, 39-41) âyeti kerimeler, bu hakîkati herkes için geçerli olmak üzere sağlam bir hüküm olarak ifade etmektedirler. Öyle ise bizler çalışmayı hayatımızın prensibi hâline getirmeliyiz. Çünkü dünyada başarılı olmanın çaresi, dünyada geçerli olan kurallara riâyet etmektir. Âhirette kurtulmanın çaresi de, âhirete göre çalışmak ve hazırlanmaktır.

Hem dünyada hem de âhirette huzuru ve kurtuluşu garantilemenin, yâni maddi terakki ve mânevi tekâmül elde etmenin yolu, hem dünya hem de âhiret için çalışmaktır. Hem fert olarak toplum olarak sağlıklı ve huzurlu bir şekilde uzun ömürlü olmanın, başkalarının esâreti altında ezilmemenin ve ele muhtaç olmamanın başlıca yolu çalışmaktır. Bu îtibarla Müslümanlar mutlaka çalışkan olmalı ve asla tembel olmamalıdırlar.

Hem hâl-i hazırdaki insanların hoşnutluğunu kazanmanın ve gelecek neslin zihinlerinde minnet ve şükranla yaşamanın ve onların hayırlı duâlarını almanın yolu, onların faydalanacağı kalıcı eserler bırakmak ve rahat edecekleri geniş imkânlar hazırlamaktır. Bu ise çok çalışmaya ve ciddî gayretler göstermeye bağlıdır. Çünkü güzel bir namla istikbalin sinesinde şeref tahtına kurularak bekayı yakalamak ancak çalışmakla, hayırlı hizmetler yapmakla ve kalıcı eserler bırakmakla mümkündür. Öyleyse gerek maddî sahalarda muvaffakiyeti isteyen, gerekse insanlığın gönlüne

girmeyi arzulayan kimse, çalışmayı mutlaka bir "esas" olarak ele almalıdır. Mehmet Âkif ne güzel söylemiş:

Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir.
Çalış çalış ki, beka sa'y olursa hak edilir.

2. Müslümanın Çalışması İbâdettir

İslâm'a göre çalışmak, yâni kazanç sahasına atılmak, ilim tahsil etmek gibi pek ehemmiyetli bir vazife, çok verimli bir iş ve çok bereketli bir ibâdettir. Ve bu îtibarla da Müslümanın çalışması ibâdet sayılmıştır. Evet, başkalarının değil; ancak Müslüman olan kimsenin çalışması ibâdettir.

Nitekim Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifde Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:
مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلاَّ كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ *"Hiçbir Müslüman yoktur ki bir ağaç diksin, yahut ekin eksin ve mahsulünden herhangi bir kuş, insan veya hayvan yesin de* (o ektiği ya da diktiğinden) *kendisi için bir sadaka* (ecri) *olmasın"* [145]

Bu hadisten anlaşılıyor ki:

a. Müslümanın hiçbir çalışması boşa gitmez. Yeter ki çalışmasının semeresini peşin görmeye kalkışmasın.

b. Ancak Müslümanın çalışması ibâdettir. Müslüman olmayanın çalışması ibâdet değildir. Nitekim hadîs-i şerif de, "müslim" kelimesiyle buna dikkati çekmiştir.

c. İnsan gayretinin değerini takdir eden yok diye çalışma moralini ve faaliyet prensibini bozmamalıdır. Çünkü geç de olsa çalışmasının değerini takdir edecek ve ona karşılığını verecek olan

---

[145] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1189

olur. Hem insanın istikbali büyük ölçüde çalışmasının mahsulu olduğuna göre kişi kendi geleceğinin nasıl olmasını istiyorsa şimdiden ona göre çalışmalıdır.

Müslümanın çalışmasının lüzumlu ve şart olduğunu bildirme sadedinde bir başka hadiste şöyle buyurulmaktadır:

طَلَبُ الْحَلاَلِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ "*Helâlı aramak her müslümanın üzerine vaciptir*"[146]

Bu hadîse göre bir Müslümanın kendisini ve geçimlerini üzerine aldığı kimseleri geçindirecek, onların borçlarını ödeyecek ve başkalarının minnetine girmeyecek miktarda helâlından kazanması farzdır. Demek oluyor ki mühim olan hem çalışmak hem de helâlından çalışıp kazanmaktır.

Gâfil veya sapık kimselerin haram yollarla servetler yığmalarına karşı; meşru yollarla istikâmet çizgisinde ve helâl dairesinde çalışmak ve Allah'ın vereceği helâl rızıkla yetinmek bir Müslüman için asla vazgeçemeyeceği bir dâvâ ve üzerine asla toz kondurmayacağı bir nâmus ve şeref meselesi olmalıdır. Zîrâ meşrû olmayan yollarla kazanç sağlamaya çalışmak veya halka karşı kibirlenmek ve çalım satmak için çalışıp kazanmak kanaatsizliktir, zillettir ve haramdır.

Zikredilen hadîs-i şeriften ayrıca şunlar da anlaşılıyor:

a. Müslümanın kazancının mutlaka helâlinden olması gerekir. Bunun böyle olması farzdır.

b. Müslümanın tembelliği bırakıp verimli bir çalışma yoluna girmesi şarttır.

c. Hükümlerin tatbikinde ancak mümin olanlar sorumludur. Mümin olmayanlara gelince; onlar herşeyden önce îmandan sorumludur.

---

146 Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebir*, II, 212

3. Çalışmada ve Hizmet Vermede Huzur Vardır

Helâl dairesinde çalışmada ve hizmet vermede izzet, lezzet, ümit ve neşe vardır. Atâlette ve miskinlikte veya sadece şahsî çıkarları için çalışmada ise zillet, gam, yeis, sıkıntı ve cehennem elemi vardır. Bunun hikmeti şudur:

Hizmetin mükâfâtı cennettir. Tembelliğin cezâsı da cehennemdir. Cenâb-ı Hak yüce dini için çalışan ve hizmet eden, yâni mânevî cihad yapan veya âilesinin ve cemiyetinin huzurlu olması için çalışan kimselere, daha dünyada iken hizmetleri içinde cennetteki lezzeti andıracak mânevî bir lezzet dercetmiştir. Ve böylelerine bu lezzeti daha dünyada iken tattırıyor. Ayrıca onları aziz kılıyor. Aziz olan Yüce Allah'a ve O'nun mukaddes kitabına ve şerefli elçisine intisab eden ve bu intisab çemberini genişletmek ve muhtaç gönüllere tevhid hakîkatini ulaştırmak için çırpınan ve gayret gösteren kimseleri Yüce Allah elbette ki aziz kılar. Evet Allah için tevâzu gösteren ve gayret sarfeden kimseyi Allah, hiç aziz kılmaz mı? Kaldı ki, "İnsanların en hayırlısı insanlara en çok faydalı olandır." hükmü her kesce bilinen bir hakîkattir.

İşte bunun içindir ki, insan çalışması ve hizmeti oranında ve verim verdikçe lezzet alır, huzurlu olur ve cennet saâdetine benzer bir saâdetle ömrünü geçirir. Ve yine bunun içindir ki hizmet vermeyen ve çalışmayanlar herşeyden huzursuzdurlar ve herkesle geçimsizdirler. Böyleleri dünyâyı elde etseler yine doymazlar. Çünkü ruhlarında ciddi bir cehennem elemi vardır.

Cenâb-ı Hak kâmil derecedeki kerem ve lutfunun eseri olarak çalışmanın ve hizmet etmenin ücret ve mükâfâtını bizzat amelin ve hizmetin içine dercetmiştir. Bundan dolayıdır ki bütün varlıklar kendilerine ait vazifelerini son derece şevk ve iştiyakla yapar ve çalışmada sonuna kadar sebat ederler.

اَلْمُسْتَرِيحُ الْعَاطِلُ شَاكٍ مِنْ عُمْرِهِ وَالسَّاعِى الْعَامِلُ شَاكِرٌ "Tembel olan ve

devamlı rahatını düşünen kimse ömründen sürekli şikayetçidir. Çok çalışan ve durmadan koşan kimse ise hâline ve hayâtına karşı daima şükür içerisindedir" hükmü bitkilerden hayvanlık âlemine ve hayvanlıktan insanlık âlemine kadar gayet küllî ve çaplı bir düsturdur.

Evet bu husus, kâinatta cereyan eden ve *"sünnetullah"* tabir edilen gayet mühim bir düsturdur. Nitekim, şehidin canını fedâ etmesi bu huzurun delilidir. Zenginlerin servetlerini hak yolda infak etmeleri bunun alâmetidir. Fakirlerin vermek için çalışmaları bunun işaretidir. Mücâhidlerin kıta kıta dolaşmaları bundan ötürüdür. Hem ecdadımız bunun için vakıflar kurmuş ve arkalarında pek çok hayırlı eserler bırakıp âhirete öyle gitmişlerdir.

Evet, denilebilir ki, hak yolda sebât edip sadâkatle hizmet edenlerin huzurları şu sırlardan kaynaklanmaktadır: Yüce Allah'ın rahmeti onları kaplıyor. Allah'ın mağfireti onları bağışlıyor, hizmetleri günahlarına keffaret oluyor, melekler onları alkışlıyor ve onlar için istiğfar ediyor, çalışmalarından faydalanan kimseler, onlar için hayır ve kurtuluş duâsında bulunuyorlar. Ve nihâyet kişi çevresine kendi gözlüğüyle baktığından; hizmet eden bir kimse çevresine o gözle bakar. Çevresinin hep hizmet ettiğini görür ve ümitle ve neş'eyle hayâtını geçirir. Aksi takdirde ümitsiz olur ve hayatını zehir eder.

4. En Hayırlı Kazanç

Rahat ve rahmet, çalışmakta ve zahmettedir. Huzurlu hayât, kendi el emeğini yiyerek ve alın teriyle kazandığını harcayarak yâni, başkasına yüz suyu dökmeden ve başkalarının minnetine girmeden yaşanan hayâttır. Zahmet ve sıkıntı ise rahatta ve safadadır. Başkalarının eline bakmakla ve başkalarının sırtından geçinmekle yaşanan hayâttadır.

Çalışan insanlar kafa ve bedenleriyle yorulsalar bile; hem kalp ve ruhları rahat ve huzurlu olur, hem arkadaşları arasında îtibarlı olur, hem de geleceğe ümitle bakar, aşk ve şevkle çalışır ve asla ye'se düşüp vurdumduymazlık girdabına kapılmazlar. Böyleleri çevrelerini de kendileri gibi çalışkan gördüklerinden herkesle geçimli ve dâimâ huzurludurlar. Zaten geçimsizliğin, huzursuzluğun ve anarşinin temeli ve mayası tembellik ve işsizlik değil midir? Nitekim, Hz. Mikdâm (radıyallahu anh)'ın rivâyet ettiği şu hadis-i şerifte Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rahat ve bereketin, şeref ve îtibarın çalışmakta olduğunu anlatma sadedinde şöyle buyurmuşlardır:

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ *"Hiç kimse kendi el emeğini yemekten daha hayırlı bir lokma asla yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvûd (*(aleyhisselâm) *da kendi elinin emeğini yerdi"*[147]

Bu hadis, kişinin kendi eliyle geçimini kazanmasının ne derece faziletli olduğunu anlatmaktadır. Bundan dolayıdır ki, bütün büyük şahsiyetler kendi el emekleriyle geçimlerini sağlar ve kimsenin bâr-ı minnetine girmezler. El emeğiyle geçimlerini sağlayan bu yüce ruhlu şahsiyetlerin başlarında Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) gelmektedir.

Nitekim, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) halife seçildiğinde, bir gün daha önceleri ticaretle uğraşırken giydiği elbiselerle dışarıya çıkmıştı. Çarşıda Hz. Ömer (radıyallahu anh) ve Hz. Ubeyde (radıyallahu anh) ile karşılaştı. Bunlar halifeye:

– Bu ne hâldir? Çarşıda-pazarda senin ne işin var? Sen artık Müslümanların işlerini üzerine almış bulunuyorsun, dediler.

Halife Hazretleri, onlara "Ya ben âilemi ne ile geçindireceğim?" diye sordu.

---

[147] Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 9

Onlar da, “Biz sana nafaka takdir ederiz.” diyerek, yevmiye olarak yarım koyun nafaka takdir ettiler.

Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)’nin rivâyetine göre, “Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) vefat ederken ne kadar malı varsa; kendisinden sonra gelecek halifeye teslim edilmesini vasiyet etmişti. Ve vasiyeti üzerine vefatından sonra geriye kalan devesi ile kölesi Hz. Ömer (radıyallahu anh)’e teslim edilmişti.”

Evet en hayırlı kazanç, hiç şüphesiz kişinin elinin emeği, gözünün nuru ve alnının teri ile elde ettiği kazancıdır. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir bir husus vardır. O da şudur: İnsan çalışmayı sâdece bir vazife olduğu için yapmalı ve çalışmayı rızık için sadece bir vasıta ve bir sebep olarak görmelidir. Yoksa çalışmayı rızkı te’min etmenin kesin bir netîcesiymiş gibi görmeye kalkışmamalıdır. Çünkü rızkı veren sadece ve sadece Yüce Allah’tır. O’nun kerem, lütuf, rahmet ve rızık kapıları her türlü çalışmanın üstündedir. Öyleyse insan çalışma vazifesini lâyıkıyla yapmalı; fakat rızkı sâdece Allah’tan bilmeli ve sâdece O’ndan istemelidir.

5. Tembellik ve Zararları

Çalışmanın, gayret göstermenin ve iş yapmanın zıddı tembelliktir. Çalışmak ne kadar sevimli bir haslet ise tembellik de o kadar menfur ve sevimsiz bir rezilliktir ve tedavisi çok zor olar bir mikrop hatta başlı başına bir hastalıktır. Tembellik aynı zamanda pek çok kötülüklerin de mayası ve anasıdır. Bunun içindir ki, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tembellikten sık sık Allah’a sığınmıştır. Hz. Enes (radıyallahu anh)’ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle istiâzede bulunuyordu.

أَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَ الْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَ الْهَرَمِ وَالْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَ الْمَمَاتِ *“Allah’ım! Ben âcizlikten,*

tembellikten, korkaklıktan, ihtiyarlık ve cimrilikten sana sığınırım. Kabir azabından ve hayât-memat fitnesinden de sana sığınırım"[148]

Gerçek lezzetin ve hakîkî rahatın çalışmakta olduğunu, maddî-mânevî terakkî ve tekamül etmek için çalışmanın şart olduğunu bilen ve hiç kimsenin minneti altına girmeyen Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu mezkûr duâsıyla becereksizlikten ve tembellikten Allah'a sığınıyor ve bununla bu gibi hallerin insanı tedennîye, hatta aşağıların aşağısına da iten hususlar olduğunu gösteriyor ve bu hususta ümmetini îkaz ediyordu. Bu hadîs-i şeriften şu hususları çıkarabiliriz:

a. Tembellik gibi şeylerden sık sık Yüce Allah'a sığınmak müstehaptır.

b. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) tembelliği hiç sevmezdi. Kendisi de bunu İslâm'ın yayılmasında yaptığı hizmet, icrâat ve hummalı faâliyetiyle göstermiştir. Evindeki hâlinden seferdeki baş döndürücü faâliyetlerine kadar... Evinde mübarek hanımlarına yardımcı olmasından seferde Mübarek Sahabîleriyle birlikte hendek kazmasına kadar... Her yerde ve her zaman çalışmayı bir tedbir ve bir sebep niyetiyle; fakat hayâtta başarmak için bir esas olarak almış ve mübarek hayâtlarını hep bu minval üzere geçirmiştir. Bir emir ve komuta zinciri içerisinde hareket etmemiş, başkasına iş teklif edip kendisi bir tarafa çekilmemiş ve başkaları çalışırken kendisi asla seyirci kalmamıştır.

c. Tembellik gerçekten çok kötü bir şeydir. Herşey kendisine düşeni yapmak için var gücüyle gayret gösterirken, yere çakılıp tembel tembel oturmak bir Müslümana asla yakışmayan bir husustur.

d. Çalışmayıp boş oturmakta zahmet ve sıkıntı vardır. İşsiz, tembel, istirahatla yaşayan ve rahatla döşeğinde uzananların çoğu

---

[148] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2079

çalışanlardan daha fazla zahmet ve sıkıntı çekerler. Nitekim işsizler sürekli ömürlerinden şikâyet etmekte, vakit geçmiyor diye sızlanmakta, vakitlerini geçirmek için eğlence yollarına başvurmakta ve bununla vaktin çabuk geçmesini istemektedirler. Bu ise pek çok sıkıntıları doğuracak olan gereksiz, hattâ zararlı oyalanmalardır. Çalışan kimseye gelince; o, hayâtından son derece memnundur. Çünkü yapması gereken lüzumlu işlerin farkındadır. Onları yapacak zamana ihtiyacı vardır. Onun için de ömrünün geçmesini istemez. İşte birbirine zıt olan bu iki hâli büyüklerimiz veciz bir şekilde ne güzel ifade etmişlerdir: "Rahat zahmette, zahmet rahattadır."

Evet, yerinde durup çürümekten, paslanmaktan ve sonunda verimsiz ve sevimsiz bir durumua düşmektense; çalışıp yıpranmak ve verimli olup sevimli hâle gelmek, aralarında kıyas götürmeyecek kadar son derece yüce bir haslettir.

6. Çalışma Vaktinin Ayarlanması

İnsan gerek uhrevî gerekse dünyevî işlerini öyle bir esasa göre ayarlamalıdır ki şu dünyada binlerce sene yaşasa yine kendisine bıkkınlık ve usanç gelmesin. O esas şudur:

İnsan yirmi dört saat olan gününü üçe ayırmalıdır:

a. Zamanının üçte birini yemeye, içmeye ve dinlenmeye dayalı olan bedeninin rahatı için ayırmalıdır.

b. Gününün üçte birini kendisinin ve aile efradının nafakalarının temin edilmesi için ve İslâm'ın yayılması hususunda ihtiyaç duyulan maddî imkanların sağlanması için ayırmalıdır.

c. Geri kalan üçte birini de yüce Allah'a karşı yapmakla mükellef olduğu ibâdetin her türlüsünü yerine getirmek, İslâm'ın yayılması için öğrenmek ve öğretmek ve dostlarını ziyaret etmek gibi ruhunun, kalbinin, aklının, duygularının ve gelecek neslin rahat etmeleri için ayırmalıdır.

7. En Fazîletli Kazanç Yolu

Kazanç yolları pek çoktur bunlardan hangisinin daha fazîletli olduğu âlimler arasında ihtilaflıdır. Ekseriyete göre en fazîletli kazanç yolu, cihad yoludur. Çünkü bunda İslâm'ın yayılması vardır. Cihaddan sonra ticârettir. Sonra zirâattır. Daha sonra da sanattır. Bazı âlimlere göre zirâat yolu ticaretten üstündür. Çünkü faydası umûmîdir. Zîrâ her canlı zirâate muhtaçtır. Öyle anlaşılıyor ki maddi çalışmalara dayalı olan kazanç yollarının ve maddî-mânevî terakkî ve tekâmül vasıtalarının her biri zamana göre ön sıraya geçebilirler. Cihad her zaman birinci dereceyi almak şartıyla diğer yolların ehemmiyet kazanmaları zamana göre değişebilir. O zamanda Müslümanlar tarafından hangi meslek ihmale uğramışsa ve hangi hususta küfür dünyası Müslümanların önünde bulunuyorsa, Müslümanlar ona daha fazla önem vermeli ve hiçbir kazanç yolunu ve hiçbir yükselme vasıtasını ehl-i dünyaya kaptırmamalıdırlar. Öyle ki, Müslümanlar gelir kaynaklarının ve gider yerlerinin tümünü ellerine geçirmeli, her sahada söz sahibi olmalı ve bununla yeryüzünün gerçekten halîfesi olduklarını göstermelidirler. İşte o zaman gerçek adâlet, bayrağını her tarafa dikecek, Müslümanlar esâretten kurtulacak, zâlimlerin hayhuyları kısılacak, mazlumların iniltileri dinecek, insanlar arasında hak-hukuk yerleşecek ve yer yüzünün her tarafına, sulh ve sükûn, barış ve huzur hâkim olacaktır. Ve işte ancak o zaman gerçek medeniyet, insanların kafa yapılarına ve kalp atışlarına kadar dal budak salacak, yer yüzü cennetin bir köşesi hâline gelecek ve insanlık cenneti andıran bir hayat sürdürecektir, inşâallah.

Evet, İslâm medeniyetini kurmak ve onu geniş çapta hâkim kılmak için İslâm ahlâkına önem vermenin yanında aynı şekilde meşrû olmak kaydıyla sanayinin her sahasında, ilimde, sanatta ve teknikte ilerlememiz ve her sahada başkalarıyla rekâbet edebilecek seviyeye gelmemiz gerekir. Elverir ki, çalışma, sermaye

ve servet hayırlı insanların elinde olsun ve bu insanlar sermaye ve kazançlarını halkın kültürüne, neslin eğitimine ve milletin istikâmet çizgisinde kalkınmasına yöneltmiş ve dönüştürmüş olsunlar.

Böylesine çaplı bir terakkî hiç olur mu? dersen; ben de derim ki: Müslümanlar istikâmet çizgisinde var güçleriyle çalışmak suretiyle bütün imkânlarını seferber ettikten, muvaffakiyetin basit bir şartı olan ciddî bir gayreti ve hummalı bir faaliyeti cemâat ruhuna sâhip olarak sağlam bir vahdet ve uyum içerisinde gösterdikten ve Yüce Allah da onların başarılarını diledikten sonra niye olmasın ki?

Otuz İkinci Ölçü

İLİM VE HİKMET

1. İlim ve Hikmetin Mânâsı ve Mâhiyeti

İnsanları değerlendirmede esas olarak alınması gereken değer ölçülerinden birisi de hiç şüphesiz ilim ve hikmettir. Çünkü kişi ilim, tefekkür ve basirete dayalı gerçek hikmet ehli olduğu ölçüde değerli, kıymetli ve sevimli olur.

Hikmet, ilmin amele dönüşmüş şeklidir. Yâni bilinen şeylerin akıl ve naklin ışığı altında ruh, kalb ve duygular âleminde hazmedildikten sonra uzuvların yardımıyla beden tarafından isâbetli ve ibretli davranışlar manzumesi hâlinde pratiğe dökülmüş şeklidir.

Hikmet, mümin olan bir kimsenin bütün tutum ve davranışlarını Kur'ân-ı Kerim'in emir ve yasakları ile sünnet-i seniyyenin prensipleri çerçevesinde ayarlaması demektir.

Hikmet, insanı ve kâinatı en güzel bir şekilde anlatan Kur'ân'ın parlak beyanları karşısında, kişinin şahsî yaşantıları ile dış âlemdeki hâdiseleri müşterek düşünmesi ve şahsî davranışlarıyla kevnî hâdiseler arasında münâsebet kurma liyâkatine yükselmesi demektir.

Hikmet, her duygunun yerinde kullanılıp tatmin edilmesinin, her hareketin yerinde yapılıp ibret teşkil etmesinin, her sözün yerinde sarfedilip nasîhat olmasının ifadesidir. İşte böyle olan kimselere hikmet ehli denilir. Evet, susması gereken yerde susmak, konuşması gereken yerde konuşmak ne büyük hikmettir. Din düşmanlarına karşı gayet şiddetli, mü'minlere karşı ise son derece alçakgönüllü ve yumuşak huylu olmak ne sevimli hikmettir. Haddini bilene karşı kendi haddini bilip yüzü yerde olmak, haddini bilmeyene de önce nasîhatla, nasîhattan anlamıyorsa anlayacağı dilden haddini bildirmek, ne kadar da yerinde bir hareket ve ne derece göz kamaştıran hikmetli bir davranıştır.

Hikmet, ilmin ışığı altında kişinin eksikliklerini görüp onları azaltmasını ve kayıplarını telâfi etmesini, iyiliklerini görüp onları artırmasını ve bu yolda karşılaşacağı güçlükleri sabır ve metânetle göğüslemesini gerektirir. Zîrâ hikmetin alâmeti -bilginin çoğalmasıyla doğru orantılı olarak- kişide fuzûlî ve zararlı olan şeylerin azalması, lüzumlu ve hayırlı olan şeylerin de artmasıdır.

Hikmet, ilim ve amelde hakkı ve doğruyu bulmak için Allah tarafından insana bahşedilmiş büyük bir haslettir ki, insan bu haslet sayesinde bakışlarını ayarlar. Öyle ki eşyâ ve hâdiselere birer perde nazarıyla bakarak netîceye varmak ister. Böylece hem eşyâ ve hâdiselerin fâni, âciz ve noksan olan içyüzlerini, hem de arkalarındaki sonsuz kudreti ve gerçek iradeyi görür. Böylece kendisinin dâima yüce bir Zât'ın murakabesinde ve O'nun huzurunda olduğunu anlar ve o yüce huzurun edebine riayet edip kendisini gizli-açık herhangi bir yerde hata yapmaktan korumuş ve zarara uğramaktan kurtarmış olur.

Evet hikmet ehli, sahip olduğu gerçek ilim ve hakîkî hikmet hasleti sâyesinde eşyâ ve hâdiseleri birer harf ve birer vâsıta olarak görür ve onların hakîkî sahibi olan Yüce Yaratıcı hakkında gün geçtikçe daha da fazla mârifet sahibi olmaya çalışır. Zîrâ harf

başkasının mânâsının daha iyi anlaşılması için bir âlet olduğu gibi; şu mevcudât da Esmâ-i Hüsnâ'nın tecellîlerini ortaya çıkarmak ve onları tanıtmak için bir kısım İlâhî mektuplar ve kudsî bildirilerdir. Bu durumda eşya ve hâdiseler, mahlûkâtın nazarlarına arz edilen deliller, bürhanlar, hârikalar ve kudret mûcizeleridir. Yâni her şey sahip olduğu değişik keyfiyet ve sayısız kemmiyetleriyle Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes zatını göstermekte ve O'nu birçok isim ve sıfatlarıyla tanıtmaktadır.

İşte eşyâ ve hâdiselere bu nazarla bakılması ve bu düşünceyle mütâlaa edilmesi, hikmet olduğu gibi; aynı zamanda gerçek ilim ve hakîkî îmândır. Zaten hikmet, muhtevâ îtibâriyle ilim ve îmânın mürâdifi, yâni eş anlamlısı; küfrün ve cehâletin ise zıddıdır.

Eşyâ ve hâdiseleri, varlıklarını ve hareketlerini bizzat kendilerinden bilip veya tesadüfe havale ederek onları öyle mütalâa etmek, eşyanın yaratılış gayesini bilmemek ve Yüce Yaratıcı'yı kabul etmemek demektir. Bu ise cehâlet ve küfrândır. Çünkü harfin tek başına bir mânâ ifade ettiğini söylemek ne kadar gözü kapalılık ve beyni sulanmışlık ise; eşyânın tek başına işler çevirdiğini ve faydalar sağladığını düşünmek ve bu kanaate varmak da, ondan bin derece daha fazla basîret kıtlığından ibaret katmerli bir cehâlet ve kalb körlüğünden ibaret korkunç bir küfrandır.

İslâm âlimlerinden bazıları hikmeti mânâ ve târif olarak değişik şekillerde anlamışlardır. Bir kısmı; hikmet, Yüce Allah'ı bilmek, Kur'ân'ı bilmek, Kur'ân'dan hüküm çıkarmak, Kur'ân'ı tecvid kuralları dâhilinde okumak ve mânâsında derinleşmektir derken; diğer bir kısmı, hikmetin mânâsını nübüvvet, peygamberin sünnetleri, din işlerine âit elde edilen bilginin tümü ve kişinin vesveselerle ilhamı birbirinden ayırmasını sağlayan nur olarak anlamışlardır.

Bazı âlimler hikmeti bir meseleyi bilerek ve anlayarak açıklayıp ona uygun amel etmek, sözde ve amelde isabet etmek ve

helalı-haramı bilip muktezâsınca amel etmek, şeklinde anlarken; diğer bazıları da aklî ilimlerde sağlamlık, menfaati çok ve faydası umumî olan ilmi elde etmek olarak anlamışlardır. Bununla birlikte ekseriyetin birleştiği bir nokta daha var ki, o da hikmetin, az ilimden fakat çok hayırdan ibaret olan bir değer ölçüsü olduğudur. Öyle ise gerek dünyayı, gerek âhireti gerekse her ikisini elde etmek isteyen kimse, bir an önce gerçek ilme sarılmalı ve hakîkî hikmete râm olmalıdır.

2. İlim ve Hikmetin Fazîleti

Cenâb-ı Hak bir âyet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: يُؤْتِى الحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُولُوا الْأَلْبَابِ "*(Allah) Hikmeti dilediğine verir. Hikmet verilen kimseye gerçekten çok hayır verilmiştir. Bunu ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar.*" (Bakara Sûresi, 269)

Bir hadîs-i şerifte:

مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِى الدِّينِ "*Allah kimin hakkında hayır murad ederse, onu dinde fakîh* (derin anlayışlı) *kılar.*"[149]

Diğer bir hadîs-i şerifte de:

تَفَكُّرُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ "*Bir saat tefekkür, bir sene ibâdetten daha hayırlıdır.*"[150] buyurulmaktadır. İşte bu âyet-i kerime ile bu hadîs-i şerifler, ilim, hikmet ve tefekkür mesleğinin ne derece değerli ve lüzumlu olduğunu açıkça ifade etmektedirler.

Eski zamanda pek çok yerde ilim ehli tekke tâifesine baş eğmişler, velilik mertebeleri ve velâyet semereleri için onlara mürâcaat etmişler ve îmândan hasıl olan bir kısım zevkleri ve zikirden hasıl olan bazı neşeli halleri ve ibâdete dayalı olan bazı hakîkat nurlarını onların dükkanlarında aramışlardır. Hattâ medresenin büyük

---

149 İbn-i Mâce, *Sünen*, I, 80
150 Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, I, 370

bir âlimi tekkenin küçük bir veli şeyhinin elini öpmüş ve ona tabi olmuştur. Yâni, eskiden âlimler âb-ı hayat çeşmesini sâdece tekkede aramışlardır. Halbuki âyet-i kerime ve hadîs-i şerifler medrese ve mektepler içinde ilim ve tefekkür sayesinde daha kısa bir yolla netîceye varılacağını, akâidle alâkalı hem akıl hem de nakle dayalı ilimlerde tarîkattaki zevklerden daha fazla sâfî ve hâlis bir âb-ı hayat çeşmesi bulunduğunu ve tarîkattan daha yüksek, daha tatlı ve daha kuvvetli bir terakkînin yâni inkişaf ve terakki yolunun ilim, hikmet, îmân ve takvâ ile alâkalı hakîkatlerde ve Ehl-i Sünnetin kelâmında bulunduğunu açıkça ifade etmekte ve insanları ilme, hikmete, tefekküre ve takvâya dâvet etmektedirler.

Evet ilim, tefekkür ve hikmet mesleği daha üstündür. Çünkü gerçek ilim ve hikmet îmânı kurtarıyor. Tarîkat ve şeyhlik ise velâyet mertebelerini kazandırıyor. Bir kişinin îmânını kurtarmak ise o mü'mini velayet mertebesine çıkarmaktan daha mühim ve daha sevaplıdır. Çünkü îman, sahibine ebedi saâdeti tekeffül edip kazandırdığı için âhirette yeryüzü genişliğinde bâkî bir saltanat temin etmiş oluyor.

Bir adamı sultan yapmak on neferi paşa yapmaktan ne kadar yüksek ve kıymetli ise; ilim ve hikmete, irşad ve iknaya dayalı olarak bir adamın îmânını kurtarmak da on adamı veli yapmaktan daha sevaplı ve daha kıymetli bir hizmettir. Böyle bir hizmet ise ilim, tefekkür ve hikmete, yâni hem akla, hem kalbe hem de hisse hitap ederek muhatabı her yönüyle tatmin edip doyurmak suretiyle gerçekleşebilir.

Meselâ: Tebliğ ve irşadda sadece aşk ve sevgiyi veya korku ve dehşeti vermek tarzını esas alarak hareket etmek yerine, meşrâ olmayan bir lezzetin içinde yüz elemi gösterip hissi mağlup etmek ve kalb ile ruhu hissiyata mağlup olmaktan muhafaza etmek yolunu ve usûlünü takip etmek, netîceye varmak için çok daha sâlim bir yoldur.

Hem meselâ: Küfürde ve her türlü sefâhette bir cehennem tohumu saklandığını, îmânda ve her türlü ibâdette ise bir cennet meyvesi bulunduğunu bilmek ve bunu başkalarına yaşanmış örneklerle anlatıp göstermek, muhatabı ikna etmek ve onu irşâd etmek için özellikle günümüzde vazgeçilmez bir tebliğ ve irşâd metodudur.

İlme ve düşünceye dayalı olan hikmet ile feyze ve zikre dayalı olan hikmet arasındaki bu basit mukayese ile feyzin ve zikrin hafife alınması gibi sakat bir düşünce asla yoktur. Maksadım ilme ve tefekküre dayalı hikmetin daha lüzumlu ve daha geçerli olduğu hakkında küçük bir fikir vermektir.

İlim, tefekkür ve hikmetin üstünlüğünü şurdan da anlamalıdır ki: İlim ve hikmet yolunun faydası küllî ve umûmidir. Sadece zikir ve ibâdete dayalı olan bir tarîkat yolu ise hususi olup daha ziyâde şahsın kemâlâtı ile alâkalıdır. Yalnız bahsedilen netîcenin elde edilmesi için amelin ilme dayalı olması, hattâ ilim ve tefekkür yolunun hikmete yâni ilim-amel bütünlüğü içinde ve şuur-ihlas hakîkatı ile iç içe olması şarttır. Yoksa amelsiz ilimden Allah'a sığınırız.

3. Hikmet Ehli ile Gaflet Ehli Arasındaki Fark

Her gün karşılaştığımız hâdiselerin tahlilinde hikmet ehli ile câhillerin arasındaki farkı açıkça görmek mümkündür. Şöyle ki: Câhil ve gâfil insan hâdiselerin kendi hevesine göre cereyan etmesini ister. Aksi takdirde onlara itiraz elini ve tenkit dilini uzatır. Hikmet ehli ise İlâhî icrâatın umuma baktığını ve pek çok yaratığı alâkalandırdığını bilir. Hâdiseleri kendine göre değil; kendini hikmetli hâdiselere ve Rabbânî icrâatlara göre hazırlar. Olup bitenleri pencereden hikmetle seyreder. İçlerine tenkit fikriyle girmez. Kendine düşen ibret dersini alır ve oturur rahatına bakar. Evet değişik zamanlarda acınacak hallere mâruz kalan çâresiz ve zavallı kimselere haddi aşacak bir tarzda cinsine duyduğu

şefkat yüzünden acımak ve hayıflanmak, hem kaderi tenkit, hem de İlâhî ilim ve hikmete zıt olan bir davranıştır. Bundan Yüce Mevlâ'nın ilminin her şeyi kuşattığını, hükmünün gâyet isâbetli olduğunu ve rahmetinin gayet engin olduğunu bilmemek ve ona tam teslim olmamak gibi bir mânâ çıkar. Bu gibi hallerde şiddetli teessür o Yüce Hakîm ve Rahîm'in âlem-şumûl hikmet ve rahmetini bir çeşit tenkit hükmüne geçer. Halbuki İlâhî rahmetten daha fazla şefkat edilmez. Edilse yersiz olur. Çünkü Rabbânî hikmetten daha kâmil bir hikmet imkân dâiresinde yâni bizim anlayabileceğimiz kadarıyla mümkün değildir.

Dış yönlerine bakıp üzüldüğümüz böyle hâdiselerin var oluş sebebi, âsîlerin cezalarını çektiklerini, daha büyük isyan ve tuğyanların önlendiğini, yüce adâletin varlığını göstermek istediğini, işlenen bunca cinâyetlerin fâillerine, vazgeçmeleri için uzun zamandır mühlet tanındığını fakat asla ihmal edilmediğini; masum ve mazlumların ise çektikleri zahmet ve meşakkatlerinden on derece ziyade mükâfatlarını alacaklarını düşünmemiz içindir. Öyle ise iktidar dâiremizin hâricinde cereyân eden hâdiselere Yüce Mevlâ'nın merhameti, hikmeti, adâleti ve rubûbiyyeti noktasında bakmalıyız. Zîrâ şu bir gerçektir ki, rahmet ve hikmet umuma bakar. Umumî rahmetten istifade edemeyenlere ise hususî şefkat edilir.

Evet âlemin mâhiyeti, feleğin kanunu ve zamanın tabiatı, ezelî inâyetin pergeliyle çizilmekte ve ezelî meşîetin matbaasında basılmakta olduğundan, bütün bu umumî gidişatı birkaç kişinin hevesine göre değiştirmek umuma zarar ve zulüm şekline girer ki, böyle bir zulme ne âlem, ne felek ne de zaman asla müsaade ve muvâfakat etmez ve umumun maslahatını tesis eden İlâhî hikmet buna kesinlikle râzı olmaz. Öyle ise insan haddini bilmeli; kendi aklının hendesesiyle ve hevesinin iştihâsıyla gönlünce bir hayat sürdürmekten vazgeçmeli ve kâinattaki, umûmî gidişâta ve küllî intizama ayak uydurmalıdır. İradesi hâricinde ve elinin

ulaşamayacağı bir yerde aklının almadığı bir şey olursa İbrahim Hakkı'nın dediği gibi:

"Görelim Mevlâ neyler, neylerse güzel eyler"

demeli ve rahatına bakmalıdır. Zîrâ bir şahsın hevesi için büyük ve çaplı bir fabrika faaliyetinden durdurulmaz. Aksi takdirde birisini güldürmek için pek çok kimseyi ağlatmak gibi mânâsız bir manzara ortaya çıkar. Bir tek şerrin gelmemesi veya bir kişinin menfaati için yüzlerce şerrin meydana gelmesine ve yüzlerce menfaatin kaybolmasına göz yummak olur. Daha tonlu bir ifade ile, o takdirde şerr-i kalîlin olmaması için hayr-ı kesîrin terkedilmesi gerekecektir. Bu ise başlı başına bir zulüm ve bir felâkettir.

Umumî kanunların tazyikinden bunalanlara gelince, Cenâb-ı Hak hususî rahmet, inâyet ve keremiyle ya dünyada onların imdadına koşar, ellerinden tutar ve dertlerine derman yetiştirir veya kendilerini mânevî şehîd, mallarını da sadaka hükmüne yükseltir ve onları ebedî saâdetlere nail kılar. Fakat O'nun bu kudsî icrââtı yine kulların hevesine göre olmayıp kendi yüce ihsan ve lütuflarının veya adâletinin ölçülerine göredir.

Evet, Yüce Mevlâ'mız kulun dünyada istediği bir cam şişesine mukabil; âhirette altın ve elmas kıymetinde mükâfatlar ve bahşişler verecektir; iyi değil mi? Ve böyle bir mükâfâta kim râzı olmaz ki..

Öyleyse bizler lehimizde veya aleyhimizde olup biten hâdiselere karşı ilim, hikmet ve ibret nazarıyla bakmalı, basîret gözlerimizi ötelere göndermeli ve netîceyi ona göre görmeye çalışmalıyız. İstikbalde verilecek altın ve elmasları şimdi verilecek bir cam parçasına tercih etmeliyiz. İlim ve hikmete dayalı işler görmeli ve gerçekten ilim ehli ve hikmet erbabı olduğumuzu göstermeliyiz.

Maalesef günümüzde ilim sahibi olup da amelden nasîbini alamayanların sayısı hiç te küçümsenecek kadar az değildir. Bu

münâsebetle şunu da söyleyelim ki: Akılları hayrette bırakan ve derya gibi âlimleri zındık yapan bir hâdise var: O da, bazı âlim ve düşünürlerin fakir, bazı zâlim ve câhillerin ise zengin olması meselesidir.

Bazı bilginler, akıl ve ilim nîmetini takdîr edemeyip teşekkür yerine nankörlük gösterdiklerinden ve çürümeye mahkum bir nîmet olan mala ve dünyevî rütbelere hırs ve tama ile sarıldıklarından; hattâ ilmi mal ve mansıp için tahsil ettiklerinden, ücretlerini az ve maaşlarını yetersiz gördüklerinden ve zâtî meziyyet ve kıymetlerinin karşılığını bu dünyâda görmek istediklerinden dolayı; maksatlarının aksiyle tokat yemektedirler.

Meselâ: Bazıları "Ben bu kadar ilim tahsil ettim. Falanın ise tahsili olmadığı gibi kültürü de benden az. Buna rağmen o benden zengin. Bu nasıl olur?" diyerek hem sahip oldukları ilim nîmetinin kadrini bilmiyor, hem bu hâliyle kaderi tenkit etmiş oluyor, hem de Cenâb-ı Hakk'ın maddî mânevî rızıkları dilediği şekilde taksim etmesine gönül koymuş ve dil uzatmış oluyorlar. Aslında bu gibi sakat düşünceler, günümüzde bazı zındık ilim sahiplerinin dinsizliği esas alarak ortaya sürdükleri ekonomiyle ilgili düzenlerinin akıntısına kapılmaktan kaynaklanıyor.

Bu gibiler bilmiyorlar ki, ilim ve hikmetle yapılan hizmet, malı ve serveti ile cihad eden bir mücâhidin şehid olurken döktüğü kandan bile Allah katında daha ağır ve daha kıymetlidir. Hem ciddî, müştâk ve hâlis ilim talebeleri tahsilleri esnasında vefat ettiklerinde, Peygamberlerle aralarında sadece nübüvvet farkı kalacak kadar yükseliyorlar. Hem Berzah'ta aynı tahsil hayatlarına benzer ve bir mânevî medresede bulunuyorlar gibi onlara, o âleme göre bir vaziyet ihsan ediliyor, mânevî hizmetleri devam ediyor ve amel defterlerine devamlı haseneler yazılıyor.

Hem ücretim az, maaşım yetersiz, ilmime rağbet yok diye nazlanmamalı ve üzülmemeli. Çünkü dünyaya âit ücret ve mükâfatlar

şahsın ihtiyacına göredir; zâtî kıymetine göre değildir. Kişinin zâtî ve gerçek kıymetinin karşılığı âhirette verilecektir. Bundan dolayıdır ki, akıllı kimse, zâtî olan meziyyetinin ücretini ve mükâfâtını âhirete saklar ve orada ister; birkaç paralık dünya menfaati uğruna harcamaz ve ebedî olan mükâfâtını fâni şeyler peşinde harcayıp âhiret âleminde eli boş bir vaziyete düşmeyi asla istemez.

Günümüzde ilim ve hikmet talebelerinin en hâlisi ve en gözdesi, şüphesiz îmân ve İslâm hakîkatlerini öğrenmekle ve onları başkalarına öğretmekle meşgul olan kimselerdir. Yâni nur talebeleri ve ilim ve irfan ordusudur. Öyleyse ilim ve hikmet yolunu tercih etmeli, bu yolda yürüyenlerin kısa bir zamanda süratle inkişaf etmeleri ve daha çaplı faaliyetlerde bulunmaları için onlara geniş imkânlar hazırlama yolunu ve onlara hizmet etme mesleğini seçmeli, böyle bir yola ve böyle bir hizmete kanaat etmeli ve aynı zamanda ilim ve hikmet yoluyla hizmet etmeyi ve vazife görmeyi hiçbir şeye âlet etmemelidir.

Bu yolda atılacak ilk adım ise, ilim ve hikmet sahiplerinin meclislerine iştirak etmek, ilim ve irfan yolunda yürüyen talebelere maddî-mânevî imkânlarla sahip çıkmak, onları kollamak ve onlara her hususta yardımcı olmaktır.

Otuz Üçüncü Ölçü

ZİKİR VE TESBİH

1. Zikrin Mânâ ve Mâhiyeti

Zikir, lügat olarak anmak, hatırlamak, söylemek, unutmamak, düşünmek ve ibret almak gibi mânâlara gelir. Terim olarak da; Yüce Allah'ı anmak ve O'nun nîmet ve eserlerini düşünmek demektir ki, buna "zikrullah" denilir. Zikrin rûhunda ve temelinde Yüce Mevlâ'dan isim ve sıfatlarını şefaatçı yaparak yardım istemek vardır.

Her vaktin, her hâlin ve her mahallin kendine âit zikir ve fikirleri vardır. Gerçek bir mü'minden beklenen her hâlin, her vaktin ve her mahallin haklarını gözetip bu hakkı edâ etmesidir. Zikirden maksat, insanı câhil bırakan ve gerçekleri öğrenip anlamasını engelleyen sebepler perdesini aralamak, onların arkasında bazı hikmetler için gizlenen gerçek Müsebbibül Esbâb'ı ve Gerçek Yaratıcı'yı bilmek ve görmektir. Çünkü ülfet, gaflet ve nisyan gibi kalın perdeler ancak Yüce Allah'ı çok zikretmekle yırtılır ve bu sayede arkalarındaki gerçeklere vâkıf olunabilir.

Zikir, ya dil ile ya kalp ile veya beden ile olur. *Dil ile yapılan zikir:* Yüce Allah'ı güzel isim ve yüce sıfatlarıyla yâdetmek, ihsan ve inamlarına karşı O'na hamdetmek, yaratıklara âit kusurlardan

ötürü O'nu tesbîh etmek, baş döndürücü mükemmel icrââtına karşı O'nu tekbir etmek, O'nun yüce kitabını okumak, O'na duâ etmek ve O'nun isim ve sıfatlarının tecellîsi olan hakîkatleri okumak, anlamak ve başkalarına anlatmaktır.

Kalple yapılan zikir: Yüce Allah'ı ve O'na âit hak ve hakîkatleri gönülden hatırlamak ve anmaktır ki, başlıca üç kısımdır.

a. Cenâb-ı Hakk'ın varlığını gösterip bildiren delilleri düşünmek, yüce zatına karşı kalbe gelen şüphe bulutlarını bu delillerle defederek yüce sıfat ve güzel isimlerini düşünmek ve o sıfat ve isimlerin yansımalarına mazhar ve mâkes olmak için aşk ve şevk duymaktır.

b. Yüce Allah'ın ezelî hikmetiyle hükme bağladığı emir ve nehiyleri, ceza ve mükâfâtları ve bütün bunları gösteren şerî ve kevnî delilleri düşünmek.

c. Gerek enfüsî gerek âfâkî bütün yaratıkları nazara alıp bunların yaradılışlarının hikmet ve sırlarına vâkıf olmaya çalışmak, eşyâ ve hâdiselerin cereyanındaki zahirî olsun batınî olsun bir kısım hikmetleri temâşâ etmek, tefekkür ile ibret dersi almak ve her bir şeyin O'nun mukaddes zâtının isimlerinin bir aynası olduğunu görmeye çalışmaktır. Böyle bir temâşâ ve böyle bir tefekkür ile geçirilecek bir ân-ı seyyâle, tefekkürsüz ve körü körüne geçirilecek asırlar boyu bir vücûd-u ebterden, yâni netîcesiz, feyizsiz, bereketsiz ve sıkıntılı bir vücuttan elbette ki çok daha üstün ve çok daha değerlidir. Çünkü gerçek bir temâşâ ve derinlemesine bir tefekkür ile geçirilen o zaman diliminde Cenâb-ı Hakk'ın gerek celâliyle gerekse cemâliyle ilgili pek çok nurlar tecellî eder. Ve böyle bir tecellîden kalbin ve ruhun aldığı zevk ve bunun kıymeti, cihanlardan daha değerlidir.

Beden ile yapılan zikir: Bedenin sahip olduğu uzuvlarından her birini yaradılışları istikâmetinde kullanmak, her bir uzvu kendisiyle ilgili faydalı işlerle meşgul etmek ve bedeni tümüyle meşrû olmayan yollara girmekten uzak tutmaktır.

2. Zikrullâhın Mânâsı

Zikrullah, Allah düşüncesi ve Allah anımı demektir ki, mârifetullah'ın ifadesi olarak söylenilen *"Hüvallah"* zikri, *"Allahü Ekber"* tekbiri, *"Sübhânallah"* tesbîhi, *"Elhamdülillah"* tahmîdi ve *"Lâ ilâhe illallah"* tehlîli zikrullah demek olduğu gibi, Yüce Allah'ı zikir ve O'nu tâzim için yapılan ve bütün ibâdetlerin özeti durumunda bulunan namaz gibi ibâdetler ve onun netîcesinde hâsıl olan muhabbetullah ile yapılan hayır ve hasenât cinsinden bütün kulluklar, zikrullahtır ve zikrullah olarak değerlendirilmektedir. Nitekim zikir kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif vesilelerle ayrı ayrı mevzûlarda defalarca zikredilmekte ve zikredildiği mevzûya göre ayrı mânâlar ifade etmektedir.

Buna göre namaz, oruç, hac, zekât, ezan ve Kur'ân okumak birer zikir olduğu gibi, gerek tek başına gerekse sohbet meclislerinde biraraya gelerek tefsir okumak, hadis ve hadis şerhlerini okumak, fıkıh okumak, başkalarına vâz-u nasîhatte bulunmak, tebliğ ve irşad ve cihad gibi hususlar da hem birer ibâdettirler hem de birer zikrullahtırlar.

3. Zikrin Önemi ve Lüzûmu

1. Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şerifler zikre çok önem vermiş ve bu hususta çok ciddî teşviklerde bulunmuşlardır. Meselâ:

وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا *"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na onlarla* (o güzel isimlerle) *duâ edin."* (A'râf Sûresi, 180) Hem meselâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيرًا. وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا *"Ey îman edenler Allah'ı çok anın ve O'nu sabah akşam tesbih edin."* (Ahzab Sûresi, 41-42) Hem meselâ:

وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا "*Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar,* (işte) *Allah bunlar için bir bağış ve bir büyük mükâfât hazırlamıştır."* (Ahzâb Sûresi, 35)

Hem meselâ: فَاذْكُرُونِى أَذْكُرْكُمْ "Öyleyse beni zikrediniz (anınız) ki, ben de sizi zikredeyim (anayım)." (Bakara Sûresi, 152)

Bu âyet-i celîle, tefsirlerde muhtelif şekillerde açıklanmıştır. Şöyle ki:

a. Beni itaat etmekle zikrediniz ki, Ben de sizi rahmet ve mağfiretimle zikredeyim.

b. Beni duâ ile zikrediniz ki, Ben de sizi icâbet ve ikram ile zikredeyim.

c. Beni rahatlık zamanlarınızda zikrediniz ki, Ben de sizi belâ ve musîbetiniz zamanında zikredeyim.

d. Beni ihlas ve sadâkatle zikrediniz ki, Ben de sizi fevz ü necât ve halasla zikredeyim.

e. Beni senâ ve itaat ile zikrediniz ki, Ben de sizi senâ ve nîmet ile zikredeyim.

f. Beni dünyada zikrediniz ki, Ben de sizi âhirette zikredeyim.

g. Beni her işin başında zikrediniz ki, Ben de işlerinizin sonunda sizi inâyet ve bereketimle zikredeyim.

h. Siz beni İlâh ve Rab olarak zikrediniz ve Benden memnun olunuz ki, Ben de sizi kul olarak zikredeyim ve sizin kulluğunuzdan râzı olayım.

Bir kudsî hadiste Yüce Allah (meâlen) şöyle buyuruyor:

"Ben kulumun Beni zannına göreyim ve Beni andığı zaman da Ben (rahmet ve inâyetimle) *onun beraberindeyim. Beni tek başına anarsa Ben de onu tek başıma anarım* (ona bol bol bahşişte bulunurum). *Şayet Beni bir toplulukta anarsa Ben de onu daha hayırlı bir toplulukta* (melekler ve mukaddes ruhlar arasında) *anarım. Bana bir karış yaklaşırsa Ben ona bir arşın yaklaşırım, Bana bir arşın yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelirse Ben ona koşarak gelirim"*[151]

---

[151] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2068

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de zikrin önemini anlatma sadedinde şöyle buyurmuşlardır:

مَثَلُ الْبَيْتِ الَّذِى يُذْكَرُ اللّٰهُ فِيهِ وَالْبَيْتِ الَّذِى لاَ يُذْكَرُ اللّٰهُ فِيهِ مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ

"Kendisinde Allah'ın zikredildiği ev ile Allah'ın zikredilmediği evin durumu canlı ile ölünün durumu gibidir." [152]

Evet, diri ile ölü arasındaki fark ne ise, Allah'ı zikreden dipdiri bir gönül ile Allah'ı zikirden mahrum ölü bir gönül arasındaki fark odur. Bir başka hadîs-i şeriflerinde de Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

لاَ يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ عَزَّ جَلَّ إِلَّا حَفَّتْهُمْ الْمَلٰئِكَةُ وَغَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمْ السَّكِينَةُ وَذَكَرَهُمْ اللّٰهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ. *"Hiçbir topluluk Aziz ve Celil olan Allah'ı zikretmek üzere* (bir araya gelip) *oturmaz ki; melekler onları kuşatmış, rahmet onları kaplamış, sekîne üzerlerine* (gönül huzuru ve kalp oturaklaşması onlara) *inmiş ve Allah onları nezd-i uluhiyetindeki* (melek)*lere zikretmiş olmasın."*[153]

Bir gün, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zikrin önemini anlatma sadedinde (meâlen), *"Cennet bahçelerine uğradığınızda orada yayılınız."* dediğinde, *Sahâbe-i kiram* (radıyallahu anhum),*"Cennet bahçeleri nedir?"* diye sordular. O da *"Zikir meclisleridir."* buyurdu.[154] İşte örnek olarak zikredilen bu âyet ve hadisler, zikrin ne derece önemli, fazîletli ve lüzumlu olduğunu açıkça göstermektedir.

2. *Kur'ân'da zikir, amel-i salihle bütünleşmiştir.* Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in kendisi de başlı başına bir zikirdir, bir zikrullahtır. Ancak Kur'ân'ın indirilmesinden maksat onu sadece okumakla yetinmek, efsunculuk yapmak veya değişik makamlardan bir nağme tutturup makam çatlatmak veya onu kazanç vasıtası yapmak değildir. Kur'ân-ı Kerim onu sadece okuyup Allah'ı hatırlamak ve okunmasından hâsıl olan sevapla yetinmek için de nâzil olmamıştır. Aksine

---

152 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 539

153 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2074

154 Tirmizî, *Sünen*, V, 532

Kur'ân-ı Kerim, düşünmek, mârifetiyle irfan semasına çıkılsın, haşyetullah ile dolarak hükümleri gereğince amel edilsin, ruha şuur, akla basîret ve kalbe iz'ân yapılsın diye indirilmiştir. Böyle bir keyfiyeti kazanmak ise, ancak onun yüce mânâsını tutum ve davranışlar şeklinde temsil etmekle mümkündür. Evet âyet ve hükümlerinin tatbiki sâlih ameller şeklinde ortaya çıkar. Söz ve amelin bu şekilde bütünleşmesinden de asla zedelenmez ve gün geçtikçe daha da yerleşen bir izzet meydana gelir. Diğer bir tabirle izzete nâil olmak, kavlî ve fiilî güzel bir itâat ile olur. Yoksa kibir ve gurur ile, atâlet ve seyyiat ile, zekâvet ve şeytanet ile olmaz.

3. *Hadîs-i şerifte geçtiği üzere en yüksek topluluk olan meleklerin bütün konuşmaları iki şey üzerinedir. Birisi keffârât, diğeri de derecâttır.*

Keffârât, kusurları örten ve günahların bağışlanmasına vesile olan güzel amellerdir. Güzelce ve şartlarına uygun bir şekilde abdest almak, namazı ikâme etmek gibi. Derecât ise, Allah indinde dereceleri yükselten, insanlar nazarında da îtibârı artıran büyük amel ve çaplı hizmetlerdir. Yemek yedirmek, selâmı yaymak gibi. İşte zikrullah, en yüce cemaat olan meleklerin aralarında dâima konuştukları keffârât cümlesinden olduğu gibi, infâk ile cemaattaki fakirleri doyurmak da derecâta vesile olan hususlardandır.

4. *Bir kimse nasıl yaşarsa öyle ölür, nasıl ölürse öyle haşrolur ve âhirette ona göre muâmele görür.* Âhirette bizim için en mühim husus Yüce Allah'ın bizi rahmetiyle anması ve bize mağfiretiyle muamele buyurmasıdır. Bunun yolu ise O'nu anarak ölmek ve O'nun hoşnutluğunu kazandıracak hoş bir amel veya hayırlı bir hizmet esnasında vefat etmektir. Bunu yüzde doksandokuz bir kesinlikte garanti etmenin yolu ise hayât boyunca dili zikrullah ile sürekli ıslak ve taze tutmak ve bedeni Yüce Allah'ı hatırlatacak amel ve hizmetlerde kullanmaktır.

Gerek diliyle gerekse bedeniyle sürekli zikrullah merkezi etrafında hayât sürdürenlerin âkıbeti elbette ki aynı hal ve minval

üzere şu fâni dünyadan bâkî âleme göç etmek olacaktır. Ve elbette ki onların mükâfâtı şu dünyadaki sürekli olan zikirlerine karşılık olarak âhirette Yüce Allah'ın engin rahmeti ve sonsuz keremi tarafından unutulmamak ve özel himayeye alınmak olacaktır.

5. *Yüce Allah, kendisini çok zikreden kullarına özel muâmelede bulunur.* Şöyle ki, Yüce Allah kendisini zikretmek ve ihsan ettiği nîmetlerine karşılık kendisine hamdetmek için biraraya gelip zikir ve sohbet meclislerini tertib eden sâlih ve sâdık kullarıyla meleklerine karşı övünür ve o kullarına rahmet ve mağfiretiyle, kerem ve lutfuyla muamele yapacağına onların aralarında bulunan şakîlerin bile rahmetten mahrum bırakılmayacaklarına dâir melekleri şâhid tutar. Bu netîce ise kalplerde ve dillerde zikrullahın yerleşmesi ve bu uğurda bir kısım meclislerin tertiblenmesi için yeterli bir sebeptir.

4. En Fazîletli Zikir

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَ أَفْضَلُ الدُّعَاءِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ *"En fazîletli zikir Lâ İlâhe İllallah'tır. Ve en fazîletli duâ Elhamdülillah'tır"*[155]

وَ أَفْضَلُ مَا قُلْتُ أَنَا وَ النَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِى: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ *"Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en fazîletli kelime Lâ ilâhe illallahü vahdehû lâ şerîke lehû'dur."*[156] Yâni, tâzim edilecek, ibâdet yapılacak, kulluk edilecek, yegâne mâbud olarak tanınacak, yegâne mahbup olarak sevilecek, yegâne hâkim olarak hükmüne inkıyad edilecek, kudret ve azabından korkulacak, rahmet ve şefkatine sığınılacak Yüce Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Ulûhiyyet, hâkimiyyet ve mâbûdiyyet sadece kendisinin hakkı olan, yalnız Yüce Allah vardır. Çünkü O, birdir; O'nun gerek

---

155 Tirmizî, *Sünen*, V, 462

156 İmam Mâlik, *Muvatta*, 423

zâtında, gerek sıfatlarında, gerek isimlerinde gerekse icraatlarında ve fiillerinde bir ortağı, bir eşi, bir misli, bir benzeri veyâ bir zıddı asla yoktur ve olamaz.

مَا قَالَ عَبْدٌ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ قَطُّ مُخْلِصًا إِلاَّ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ حَتَّى تُفْضِىَ إِلَى الْعَرْشِ مَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ *"Hiçbir kul samimi olarak "Lâ ilâhe illallah" demez ki, büyük günahlardan uzak durduğu sürece Arş'a ulaşıncaya kadar kendisine göğün kapıları açılmış olmasın."*[157]

Bütün bu hadislerden anlaşılıyor ki Allah katında en fazîletli kelime, tevhid ve tehlil kelimesi olan *"Lâ ilâhe illallah"*tır. Bunun yanında, "*Elhamdülillah, Sübhanallah, Allahu Ekber, Lâ havle velâ kuvvete illâ billahil aliyyil azîm, Lâ ilâhe illallahül aliyyül azîm, Lâ ilâhe illallahü'l halîmül kerîm, Lâ ilâhe illallahü sübhanallahi Rabbil arşil azîm, Elhamdülillahi rabbil âlemin, Sübhanallahi ve bihamdihi Sübhanallahil azim, Estağfirullahel azîme ve etûbü ileyhi."* gibi mübarek kelimelerinin de fazîletleri elbette ki son derece büyüktür. Çünkü bu mübarek kelimeler insanın bütün günahlarından temizlenmesine son derece tesirli olan vesîlelerdir. Ayrıca hadislerde günde on defa söylenmesi tavsiye edilen,

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ؛ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِى وَيُمِيتُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ mübarek kelimeleri ile Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının her birisini değişik şekillerde ve hallerde söylemek de, insanın şeytanların şerrinden korunması, günahlarının bağışlanması ve derecesinin artması bakımından son derece mühim ve gayet fazîletli bir zikirdir.

5. Tesbihin Mânâsı ve Mâhiyeti

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *"Göklerde ve yerde bulunan herşey Allah'ı tesbih etmektedir. O, Azîzdir, Hakîmdir."* (Hadid Sûresi, 1)

157 Tirmizî, *Sünen*, V, 575

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا *"Yedi gök, arz ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbîh ederler. O'nu övgü ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur, ama siz onların tesbîhlerini anlamazsınız. O Halîmdir, çok bağışlayandır."* (İsrâ Sûresi, 44) gibi âyet-i kerimeler ve سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ gibi mübârek kelimeler, Yüce Allah'ın bizâtihî kâim ve dâim, ezelî ve ebedî olduğunu, hiçbir hususta eşi ve ortağı bulunmadığını, mülk ve kuvvetin, hamd ve senâların her türlüsünün O'na âit olduğunu, bütün icraatı hayır ve hikmetten ibâret olduğunu, gücü her şeye yettiğini, kulluk yapılmaya layıkıyla müstehak olup en güzel isimlerle müsemmâ olduğunu ve Yüce Zâtı'nın her türlü eksiklikten münezzeh, kusurdan müberrâ, acizden mukaddes ve şirkten muallâ olduğunu bildirmekte ve haykırmaktadırlar.

Bir çekirdekten koca çam ağacını, bir nutfeden hemcinsine bile ferman okuyan insanı, kıştan baharı ve bahardan binlerce çeşit bitkileri kendilerine âit renk, tat, çeşit ve kokularıyla meydana getiren kudret ve azamet sahibi bir Zât, elbette ayıptan ve âcizlikten mukaddes ve münezzehtir. Hem her şeye lâyıkını ve hakkını veren, hiç kimsenin zulmünü yanına bırakmayan, belli bir süre zarfında mühlet verse ve müddet tanısa bile asla ihmal etmeyen, sâdık dostlarına şefkat ve yardım elini uzatan, düşmanlarına da adâlet ve intikam kamçısını gösterip dokunduran ve yüce bir izzet, hikmet, adâlet ve kudret sahibi olan Yüce Allah, elbette tebeddül ve tağayyürden muallâdır. Hem insan elinin değmemesi şartıyle, en küçük bir eksikliğin ve bozukluğun görülmediği bu âlemde, böylesine mükemmel ve faydalı bir faâliyet ve icraatta bulunan Yüce Allah, elbette benzeri ve ortağı olmasından çok uzak ve her türlü lekeden pampâk ve tertemizdir.

Bir mektepte birden fazla müdürün bulunmaması, aksi takdirde orada herşeyin alt üst olacağı, daha doğrusu hiçbir şeyin

yerinde kalmayacağı; yâni mevcut disiplin ve intizamın müdürün hem varlığına hem de bir olduğuna ve disiplinin onun sağlam irade ve üstün dirayetine verilmesi nasıl ki bir gerçek ve bir hakşinaslık ise, aynen öyle de milyarlarca asırdan beri fevkalâde intizamla hareket eden şu yer ve göklerde en küçük bir kusurun, ayıbın ve eksikliğin görülmemesi ve her şeyin gayet derecede intizamlı, itâatkârâne ve uyumlu bir şekilde hareket etmesi, elbette bu âlemin sâhibinin yektâ, misilsiz ve eşsiz olduğunun apaçık bir delili ve su götürmez bir hakîkatidir. Evet, herşey kendilerine âit değişik diller ve hâllerle, pek çok renk ve desenlerle göklerin ve yerin biricik sâhibi olan Yüce Allah'ı tesbîh ve tenzîh etmektedir.

İşte herşeyin fıtrî ve cebrî bir emirle yaptıkları bu türlü tesbîhe ve tenzîhe karşılık; insana düşen, irâde, azim ve gayretiyle bu tesbîh ve tenzihi yapması ve gerçek insanlık makamını korumasıdır.

Hiçbir şey yoktur ki kendisinde görülen eksikliklerle Mukaddes Yaratıcı'yı kusurdan tenzîh etmesin ve kendisinde görülüp beğenilen iyi şeylerle de Yüce Yaratıcı'yı tanıtıp şükrünü edâ etmesin.

Evet Yüce Allah her türlü şâibeden, ayıptan, kusurdan, cisimden, cevherden, cihetten, mekandan, değişmeden, tasavvurdan, renkten, fenâ ve zevalden, hâsılı kemâlini ve cemâlini, olgunluğunu ve güzelliğini zedeleyen her türlü eksiklikten mukaddes ve yücedir. Öyle ki, O'nun bütün isimleri ecmel, bütün vasıfları ekmel ve bütün faaliyetleri ahsen olup hiçbir leke kabul etmezler. Her türlü kemâlin, ihsan ve cemâlin menbaı ve masdarı O'dur. O kendisini bize böyle tanıtıyor. Biz de O'nu böyle tanıdık ve O'nu böyle kabul ettik. Ve yine O'nun inâyetiyle son nefesimize kadar O'nu böyle tanımaya devam ve sebat edeceğiz.

O'nun böylesine mukaddes ve münezzehiyeti bizde kusur ve noksanlık şeklinde görülmektedir. Yâni Yüce Yaratıcı şirk ve noksanlık şâibelerinden tertemiz olduğu gibi, yaratılmışlar da ortaksız, noksansız ve kusursuz olmaktan berîdirler. Zîrâ O'na âit

bazı isimler yaratıklarda yansımalarıyla tecellî ederken; diğer bazı isimler de yaratıklarda zıtlarıyla görülür ve bilinirler. Meselâ:

"Alîm" ismi yansımasıyla yaratıklarda tecellî ederken; *"Bâkî"* ismi de yaratıkların fâni olmasıyla tecellî etmektedir. Öyle ise bize düşen, beceriksizliğimize bakıp O'nun mükemmel faaliyetini, eksikliğimizi görüp O'nun hayretamiz olgun sanatını, âcizliğimize bakıp O'nun baş döndürücü icrâatını, başkalarına olan ihtiyacımızı hissedip O'nun ortaksız birliğini görmek, O'nu mukaddes zâtına layık bir şekilde tanımak ve sevmek ve O'nun hikmetli faâliyetini ve kusursuz icraatını muhtelif dillerle ve değişik faâliyetlerle etrafa ilan etmektir. Veya ilan etmeye çalışmaktır.

Meselâ: Sınırlı da olsa benim görmem, duymam ve bilmem herşeyi gören, herşeyi duyan ve herşeyi bilen Yüce bir Zât'ı gösterdiği gibi, unutkanlığım hiç unutmayan bir Zât'ı, dalgınlığım devamlı görüp bilen bir Zât'ı, zâfiyetim herşeye gücü yeten bir Zât'ı, aczim çok şefkatli olan bir Zât'ı, zilletim izzet ve azamet sahibi olan bir Zât'ı, doğup büyümem ezelî bir Zât'ı ve fâni olmam da ebedî ve bâki olan Yüce bir Zât'ı bana hatırlatıyor ve O'nu ispat ediyor.

İşte bütün bunlara umumî ve mutlak mânâsıyla tesbîh dendiği gibi hususî mânâsıyla da tenzîh denir.

6. Tenzîhin Mânâsı ve Mâhiyeti

Tenzîh şu üç şekilden birisiyle gerçekleşir.

a. Kalp ile yapılan tenzih. Bu türlü bir tenzîh kesin bir îtikat şeklinde olur ki, Yüce Mevlâ'yı noksan sıfatlardan münezzeh, kemal sıfatlarla muttasıf kabul etmektir.

b. Hissî bir zikir şeklinde olur ki kalp ile tasdik ve kabul etmekle birlikte *Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahü Ekber, Bârekallah, Teâlallah* gibi kelimelerle dil ile söylemek ve ilan etmektir.

c. Kalp ve dil ile beraber bedenen tatbik safhasına konulan

özel ve belirli rükün ve işlerle olur ki sâlih amel işlemekten ibârettir. Yâni sırf emir olduğu için gösterişsiz ve sâde olarak iyi amel etmektir.

Kalp ile olan tenzîh asıl, dil ile olan tenzîh onun semeresi ve ifadesi, sâlih amel şeklinde olan tenzîh de onun netîcesi ve gâyesidir. Şöyle ki: İnsan birşeyi kalbiyle isteyince onu diliyle söyler, söylediği zaman da samîmiyetini ve doğruluğunu uygun davranışlarla ortaya çıkarır ve onu belli eder. Yâni dil kalbin tercümanı, amel ve davranışlar da dilin tasdikçisi ve delilidir. Öyleyse tenzîhin en mükemmel şekli kalp ile niyeti, dil ile söylemeyi ve beden ile uygulamayı yapmakla hasıl olan ameldir ki, husûsî mânâsıyla namazdır.

Yüce Allah'ın mukaddes zâtını en sâde bir şekilde böyle husûsî bir amelle tenzîh etmek, meselenin sadece hülasası ve fezlekesi yönüyledir. Yoksa insan, hayâtın her cephesinde O'nun en güzel mânâları taşıyan Esmâ-i Hüsnâ'sına mazhar olmaya çalışmalıdır. Ve insan iyi bilmelidir ki, Esmâ-i Hüsnâ'nın her birisinin tecellîsine mazhar olması ölçüsünde gerek Yüce Hâlık'a karşı gerekse yaratıklara karşı vazîfesini yapmış, kıymetini yükseltmiş, şânını yüceltmiş ve şerefini perçinlemiş olur.

Hâsılı: Sırf hayır olan varlık âlemi mazhar olduğu lütuf ve nîmetleri Yüce Yaratıcı'ya vermek ve O'ndan bilmekle O'na hamdettiği ve O'nu tanıttığı gibi, şerden ibâret olan yokluk âlemi de eksiklikleri yaratıklara vermek ve o eksiklikleri yaratıklardan bilmekle Yüce Yaratıcı'yı tesbîh ve tenzîh edip O'nun kemâlini ispat eder.

Zaman seli ömür binâsının temelini aşındırdıkça noksanlarını görüp telâfî eden, âcizliğini görüp Yüce Kudrete dayanan, ihtiyaçlarını görüp sonsuz rahmete sığınan, kalbi ve hayâliyle maddî cesedden sıyrılan ve ruhuyla bütünleşip ruhlar âleminden gelen esintilere bağrını ve benliğini açanlara ne mutlu!

Otuz Dördüncü Ölçü

HUŞÛ VE TEVÂZÛ

1. Huşû'un Mânâ ve Mâhiyeti

Huşû, başını önüne alıp düşünmek, saygılı olmak ve boynu bükerek Yüce Allah karşısında fânîliğini, âcizliğini, zayıflığını ve zilletini anlamak demektir. Bu itibarla, huşûda esas olan kalbin saygılı olmasıdır. Yâni korku ve dehşet içinde boynunu bükmek, zillete bürünmek ve yüzünü ağyâra karşı çevirmeye hiç mecâli kalmamak hâlidir.

Huşû'un gerçekleşmesinde, cereyan eden hâdiseleri tefekkür, tedebbür ve dikkatle derinlemesine temâşâ etmek vardır. Ve ancak bu hasletlere sahip olanlar gerçek huşûya ve tevâzuya kavuşabilirler.

Yüce Allah'ın ulûhiyyet gibi, rubûbiyyet gibi, rahmet gibi, kibriyâ ve azamet gibi değişik şekil ve ünvanlarda tecellî etmesi, yâni Yüce Zât'ını tanıtması ve sevdirmesi vardır. Bu tecellîlerin her birisi kendine göre biz insanlardan uyumlu hareketler ve sevimli davranışlar bekler. Meselâ: Ulûhiyyet dâiresi îmân ve teslimiyyeti, Rubûbiyyet dâiresi ubûdiyyeti, Rahmet dairesi

muhabbeti, kibriyâ ve azamet dâiresi de huşû ve tevâzuyu ister ve gerektirir. İşte huşû, Yüce Allah'ın özellikle kibriyâ ve azametine karşı takınılması gereken saygılı ve itâatli hâlin ifadesidir.

2. Huşû'un Önemi

a. Dünyada huşû ve âhirette huşû olmak üzere iki türlü huşû vardır. Dünyadaki huşû îman kuvvetine, mârifet şuuruna ve irâde sağlamlığına dayalı olup dünyada sevimliliği ve saygınlığı, âhirette de ecri ve mükâfâtı pek fazladır. Âhiretteki huşû ise zoraki ve mecbûrî olup sıkıntıdan, heyecandan ve telaştan ibâret olan huşûdur ki, قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ. أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ. *"Yürekler o gün oynar kaygıdan, gözleri kalkmaz saygıdan."* (Nâziât Sûresi, 8-9) âyetinde ifade edildiği gibi, Allah'ın azametle tecellî etmesi karşısında insanların pek çoğu o günün dehşetinden paylarını ve hak ettiklerini alacaklar ve göreceklerdir.

b. Huşû, insanın en fazla muhtaç olduğumuz son derece gerekli ve son derece zevkli bir hâldir. Hem de kalple alâkalı olan bir hâldir. Bu îtibârladır ki huşû sayesinde maddî ve mânevî bütün ağırlıklar hafifler ve zorluklar kolaylaşır hiçe iner. Herhangi bir ibâdete başlamak onu sağlam bir şekilde ve iştiyakla yapmak ve o ibâdeti başladığından daha güzel bir şekilde sona erdirmek, ancak huşû sayesinde mümkündür. Aksi takdirde insan boşverlikten gelir ve mükâfâtı çok sonradan verilecek olan bir ibâdete ve bir amele kolay kolay başlayamaz. Başlasa da onu uzun müddet devam ettiremez. Bir müddet devam ettirse de o amelin sonunu arzu edildiği şekilde getiremez. Ancak huşû sahibi olanlardır ki, kendilerine teklif edilen ameller ve vazifeler ne kadar ağır olursa olsun, yine de onlara hafif gelir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ *"Ve o* (namaz)*, huşû sâhiplerinin dışındakilere elbette ki pek ağırdır."* (Bakara Sûresi, 45)

c. Huşû hasleti, Yüce Allah katında son derece geçerli olan bir sıfat olup Yüce Allah huşû sahibi olan kullarını pek çok sever, onların yardımcısı olur ve onları her iki cihanda da sonsuz ecir ve mükâfâtlara nâil kılar. Nitekim Yüce Allah sevdiği kullarını Kadîm Kelâm'ında överken: وَالْخَاشِعِينَ وَ الْخَاشِعَاتِ *"Ve* (gönülden Allah'a) *saygılı erkekler ve* (gönülden Allah'a) *saygılı kadınlar."* (Ahzab Sûresi, 35) buyurmaktadır.

d. Yüce Allah, ancak huşû ile, yâni kalbin saygı ile dolup taşarak yapılan ibâdetleri kabul eder ve böyle olan huşû ve saygı sahiplerine âhirtte kurtulacaklarına dair garanti verir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ. اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلٰوتِهِمْ خَاشِعُونَ *"Namazlarında huşûlu olan mü'minler gerçekten kurtulmuşlardır."* (Mü'minûn Sûresi, 1-2) buyurulmuştur.

Kalpteki huşû ve saygı, kalp katılığını bertaraf eder, kalp yumuşaklığını netîce verir ve gözyaşı şeklinde kendini gösterir. Gözyaşı ise sürekliliği oranında tekrar huşû ve saygıyı artırır. Evet kalbin ağlaması ve ağlatıcı katreleri dökmesi, hem kalpte saygıyı hem de uzuvlarda oturaklaşmayı fazlasıyla artıran son derece önemli ve etkili bir faktördür.

e. Kullukta asıl mesele, Yüce Allah'ın azamet ve kibriyâsını ruhta ve kalpte ciddî bir şekilde hissetmek ve kalbe Yüce Mevlâ'ya âit şeylerin dışında birşeyin girmesinden rahatsız olmaktır. Ve işte bu hâl, huşûun tâ kendisidir. Böyle bir huşû' ise mârifetle son derece paralellik arzeder. Yâni kişi Yüce Mevlâ'ya karşı olan mârifeti ölçüsünde huşûlu olur. Mârifet ihsan şuûrunu, ihsan şuûru muhabbeti, mârifet ve muhabbet de huşûyu ve saygıyı netîce verir. Böyle bir huşû ise şuur altına girmekle geç de olsa sahibini uzuvlarıyla birlikte itaat ve inkıyad etmeye zorlar. Bunun için olsa gerektir ki, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Abdulmuttalip evladından doğan her çocuğa konuşmaya başlar başlamaz *"âyet'ül İzz"* denilen İsrâ sûresinin son âyet-i celîlesini öğretiyor

ve bununla Allah mârifetinin çocuğun şuuru altına yerleşmesini sağlıyordu.

f. Herşeyin dili ayrı, ibâresi ayrı ve ifade şekli ayrı olsa bile, hepsinin ortak bir özelliği vardır. O da Yüce Allah'ı huşû ve kunût ile, itaat ve saygı ile tesbîh etmek ve O'nu tanıtmaktır. İnsana düşen de yüzü yerde olmak ve kâinatın bu mukaddes ahengine ve yüksek ritmine gönül dolusu bir aşk ve şevkle ayak uydurmaktır.

g. Bütün Peygamberler (aleyhimüsselâm) ve durumlarına göre bütün evliyâ ve asfiyâ hep huşû ve saygı sahibidirler. Her türlü fazîlet sahiplerinin olduğu gibi huşû sahiplerinin de reisi, elbette ki Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Bizi O'na karşı saygıya ve itaate davet eden ve sevgiye mecbur kılan da O'nun özellikle Yüce Allah'a karşı sahip olduğu huşû hasletidir. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Yüce Mevlâ'ya karşı gerek iç âlemiyle gerekse şerefli yaşantılarıyla saygılı olunca; bizler de ister istemez O'na saygılı oluyoruz.

h. Namazda huşû: Namaz kılmak aslında bütün hayâtın huşû şeklinde özetlenmesi demektir. Ayrıca namazın özeti ve yüce dergahtaki geçerliliği de o namazın huşû içerisinde edâ edilmesine bağlıdır. Namazını huşû içerisinde kılmayan kimse, namaz kılarken bile Allah'tan uzaklaşması, zamanla aslını ve yaradılış gayesini unutmaya mâruz kalması ve Yüce Allah'a karşı tâzimden tamamen mahrum kalması muhtemel olan bir kimsedir.

3. Huşû'un Bazı Belirtileri

a. Huşû, şevkli bir itaat şeklinde yâni uzuvların yaradılışları istikâmetinde kullanılmaları şeklinde kendini gösterir.

b. Huşû, mânâsız ve fuzûlî şeylerle uğraşmayı ve lüzumsuz

şeylere karışmayı engeller ve hep faydalı amellerle uğraşmayı netîce verir.

c. Huşû'un en mühim netîcesi ve belirtisi emir ve yasaklara harfiyyen itâat ve riâyet etmektir.

d. Huşû'un bir netîcesi ve bir alâmeti de ağırbaşlılıktır. Yâni uzuvların oturaklaşmasıdır. Teennî ile hareket etmek, acele etmemek ve heyecan duymamaktır. Dehşet verici ve can alıcı hâdiseleri bile ibret penceresinden seyretmek; fakat içlerine girmemek ve telaşa kapılmamaktır.

4. Tevâzu'un Mâhiyeti

Yüce Allah'ın râzı olduğu ve her kulda bulunmasını istediği güzel hasletlerden biri de tevâzudur.

Tevâzû: Hakkı, kimin elinde olursa olsun kabul etmek, hakka teslim olmak ve halka karşı alçak gönüllü olmaktır. Her bir Müslümanın kendinden üstün olduğunu kabul etmektir.

En kâmil mânâsıyla tevâzû, cüz'î irâdeyi Esmâ-i Hüsnâ'nın tecellîsine mazhar olmak için sarfetmek, Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına karşı serkeşliği bırakıp itaat etmek ve Yüce Allah'ın kulu olduğunu idrâk şuûru ile Allah'a ve O'nun Rasûlüne (sallallâhu aleyhi ve sellem) teslim olmaktır.

Tevâzû, herkes tarafından sevilen yüce bir haslet olup, sahibini Yüce Allah'a, cennete ve insanlara yaklaştırır. Şeytandan ve cehennemden ise uzaklaştırır. Nitekim, iblis, Allah'ın emirleri karşısında kibirlenmeyi bırakamadığından ve tevâzuya yanaşmayı gururuna yediremediğinden ötürü gerek o, gerekse arkasından gidenler ebediyyen rahmetten mahrum kalacaklardır.

İnsanın asıl mâhiyeti, âcizlik, noksanlık ve ihtiyaç gibi hususlardır. İnsana düşen, bu asıl mâhiyetini idrak edip, imdad isteme diliyle hâlini yüce dergaha arzetmesidir. İnsanın böylesine ulvî

bir tevâzusu, aynı zamanda onun gâyet güzel ve sevimli bir kulluğudur.

Yaratıkların hepsi, yaratıcı olmama hususunda eşit oldukları gibi, yaratılmış olmaları yönüyle de birdirler. Öyle ise insanın Cenâb-ı Hak'tan başka bir şeyi O'na kulluk yapacak derecede büyük görmesi câiz olmadığı gibi; kendini herhangi bir şeyden daha büyük görmesi de câiz değildir. Bundan dolayıdır ki, insan nefs-i emmaresini bütün nefislerden hatta ehl-i kitâbın nefsinden bile daha aşağı görmedikçe; gerçek îmanı elde etmiş sayılmaz. Nitekim rivâyet edilen bir hadiste Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّ اللهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لاَيَفْخَرَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ وَلاَ يَبْغِى أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ *"Şüphesiz Allah, hiç kimsenin kimseye karşı övünmeyeceği ve hiç kimsenin başka bir kimseye zulüm yapmayacağı bir şekilde mütevâzi olmanızı bana vahyetti"*[158]

Evet tevâzû o derece önemli bir haslettir ki, hadîs-i şeriflerde tevâzû, cennete girmenin bir şartı olarak zikredilmiştir.

İçinde bulunulan makamın ve hâlin hakkını vermek ve gereğini yapmak, tevâzûya zıd değildir. Bir kimsenin evdeki hâliyle, vazifesi ânındaki hâlinin farklı olması normaldir. Yeter ki bu farklılık, kibirden dolayı olmasın.

Tevâzû'daki sevimlilik, onun Allah için olmasıdır. Zîrâ hadîs-i şeriflerde geçtiği üzere, Allah için tevâzû gösteren kimseyi Allah yükseltir ve sevdirir. Ve onu âlemin reisi, beşerin efendisi ve insanlığın kurtuluş vesilesi yapar. Örnek mi istersiniz?

5. Tevâzu'un Bazı Alâmetleri

a. Kişinin kendini asla beğenmemesi ve büyük görmemesi

---

158 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2199

b. Kişinin herkesi kabullenip kimseye asla kin beslememesi.

c. Kişinin başkalarının durumunu, hizmetini ve seviyesini hazmetmesi, onları kıskanmaması. Hattâ bütün Müslümanlar için duâ etmesi ve Allah için yapılan bütün hizmetleri içtenlikle alkışlaması.

d. Kişinin yaptığı bütün amelini ve hizmetini sadece Allah için yapması.

Kibir, insanın maddî mânevî refah ve saâdeti için ne kadar zararlı, soğuk ve tiksinti verici bir haslet ise, kibrin tam zıddı olan tevâzu da o ölçüde faydalı ve o derece sevimli bir haslettir. Kibir ve tevâzunun netîceleri îtibâri ile mâhiyetleri şundan anlaşılır ki; iblis, Allah'ın emrine karşı kibirlendiği için yüce rahmetle irtibatı kesildi ve yüce Dergah'tan ebediyyen kovuldu. Âdem Aleyhisselam ise haddini bildiği, itaattaki sırrı anladığı ve suçunu itiraf edip tevâzu yolunu seçtiği için affedildi ve Cenâb-ı Hakk'ın en seçkin kulları arasına girdi.

Kibrin çirkinliğinden ve tevâzuun güzelliğindendir ki, kibre götürür korkusu ile büyüklerimiz yaptıklarıyla övünmekten kaçınmışlar, hatta kerâmet ehli kimseler, kibir endişesi ile kerâmetlerinin kimin eliyle olduğunun bilinmemesini ve halka gizli kalmasını İlahî rahmetten niyaz etmişlerdir.

Büyük kimseler, övülmekten de hoşlanmazlar ve bundan da çok rahatsız olurlar. Bu mübârek zâtlar meddahlardan nefret eder ve öylelerini huzurlarından kovarlar. Çünkü o büyükler bilirler ki, övülmeye sebep olarak gösterilen güzel ve olgun halleri, kendi irâdeleriyle ve mahâretleriyle olmayıp, Yüce Rahmet'in kendilerine el uzatmasıyladır.

Evet onlar, hasenâtlarını yüce ihsânın bir hibesi ve bir atiyyesi olduğunu düşünür ve onları hep Allah'tan bilirler. Buna karşılık, kusur ve noksanlarını kendilerinden bilir, nefislerine verir ve

kendilerini sürekli levmederler. Nitekim Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh), birisi tarafından övüldüğünde şöyle derdi:

"Allah'ım! Sen beni kendimden daha iyi bilirsin. Ben de nefsimi insanlardan daha iyi bilirim. Allah'ım! Beni onların zannettiklerinden daha iyi kıl, bende bilmedikleri günahları bağışla ve onların söyledikleri yüzünden beni hesaba çekme."[159]

6. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.s.) Yüksek Tevâzûsu

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) gerek Yüce Allah'a karşı gerekse insanlara karşı gerçekten son derece mütevâzî idi. Öyle ki, mazhar olduğu nimetler karşısında hiçbir zaman kibirlenmezdi. O, nimetleri hep Yüce Allah'tan bilir ve sürekli O'na şükrederdi.

1. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), kul peygamber veya kıral peygamber olmak arasında muhayyer bırakıldığında; Cebrâil'in (aleyhisselâm) işâretiyle, mütevâzî bir kul ve peygamber olmayı kıral peygamber olmaya tercih etmiştir.

2. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), seneler öncesi kalbi kırık olarak çıkarıldığı Mekke'ye senelerce sonra, için ve dışın fâtihi olarak girerken o kadar mütevâzî idi ki, tevâzusûndan mübârek başı neredeyse bineğinin semerinin ön tarafına değecekti. Hem her türlü fırsatın eline geçtiği o fetih gününde, Kâbe etrafında toplanan eski düşmanlarına umûmî af ilân etmiş, hiç kimseyi yaptıklarından ötürü kınamamış ve bununla ne derece mütevâzî ve şefkatli olduğunu bütün âleme göstermişti.

3. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) o kadar mütevâzi ve o derece fazîletli idi ki, Mîraç hâdisesinde Cenâb-ı Hak'la görüşüp konuşmasından sonra, insanların elinden tutmak ve onlara Yüce Allah'a giden yolda rehberlik yapmak için tekrar yeryüzüne

---

[159] Buhârî, *el-Ebedü'l-Müfred*, I, 555

inmiştir. İnsanların arasında kalıp, onların eziyetlerine sabretmiş ve kurtulmaları için şerefli hayâtının sonuna kadar var gücüyle gayret göstermiştir.

Evet, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), sürekli bir eli Yüce Hak'la beraber diğer eli ise halkla beraberdi. Mübarek kalbi Yüce Hak'la beraber oluyor ve O'na kulluğunu bildiriyor; ama aynı anda mübarek bedeni ile de halkla beraber oluyor ve onlar gibi kul olduğunu gösteriyordu. Hem bakıyorsunuz; bir yanda âilelerinin ihtiyaçlarını görmekte, diğer yanda Sahabîlerinin dertlerini dinlemektedir. Şefkat elinin birisi zayıf ve hastaların kırık kalplerini sarmakta; diğeri de merhamete muhtaç çocukların başlarını okşamaktadır. Bu mevzûyu hayâtı tevazûdan ibaret olan Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir misal vermekle bitirelim: Aklî yönden rahatsızlığı olan bir kadın vardı. (Bu kadın):

"Ya Rasûlallah! Benim sana (danışacak) bir ihtiyacım var" dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) o kadına (meâlen):

"Ey filanın annesi! Yollardan hangisini dilersen bak da; senin ihtiyacını göreyim." buyurdular. Ve yollardan birisine çekilerek, kadın ihtiyacını arzetti."[160] Kadının ne konuştuğu bilinmemektedir.

Bu hâdise gösteriyor ki, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ashâbına dâima yakın bulunur, onların hâl ve hatırlarını sorar, ihtiyaçlarını giderir ve onlara yardım ederdi. Kendisini onlardan üstün görüp kibirlenmez, hattâ ayağa kalkmalarını bile istemezdi; fakat Ashâb-ı Kirâm da O'na karşı dâimâ hadlerini bilmiş ve hiçbir zaman hürmet ve itaatte, sevgi ve bağlılıkta kusur etmemişlerdir.

---

[160] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1813

Bir taraftan böylesine engin bir tevâzû hasletinin, diğer taraftan da alabildiğine derin bir hürmet hissinin son derece azaldığı şu günümüzde, gözler Asr-ı Saâdetteki tabloyu andırır davranışları görmeye, kulaklar öylelerini duymaya ve ruhlar böyleleriyle ülfet ve ünsiyet edip hasret gidermeye, doğrusu ne kadar da muhtaç ve müştâktırlar.

Otuz Beşinci Ölçü

BASÎRET VE FİRÂSET

1. Basîret ve Firâset

Basîret kalp basîreti, gönül hüşyarlığı, akıl dikkatliliği ve ruh bilinçliliği demektir. Basîret, bir hakîkati kalp ile hissederek kavramak ve eşyânın içyüzünü ve mâhiyetini en iyi bir şekilde idrak edip anlamaktır. Basîret bir şeyi kalp gözüyle görmek olup, eşyânın mâhiyetini anlaması için insanın kalbine Allah tarafından ihsân edilen kudsî bir duygu, ince bir dikkat, ibret alınacak hidâyet, irşad ve istikâmet sebepleri demektir. Basîret ayrıca beyyine, hüccet ve delil gibi mânâlara da gelir.

Firâset de, derin seziş, zihin uyanıklığı, bir şeyi çabukça anlayış kâbiliyeti, bir kimsenin niyet ve düşüncesini, karakter ve kabiliyetini yüzünden ve hâlinden sezip anlamak demektir. Firâset kalbin üzerine düşen ve kalbe hâkim olan bir nur, bir feyiz ve bir mânâdır ki, mümin bu nurlar ve feyizler sayesinde gerçekleri kavrar. Târiflerden de açıkça anlaşılacağı gibi basîret ile firâset arasında çok az bir fark vardır. O kadar ki nerdeyse ikisi eş anlamlı olup aynı mânâya gelmekte veya az bir farkla birbirini tamamlamaktadırlar.

Basîretin mukâbili gaflettir. Yâni habersiz, dikkatsiz, bilinçsiz ve körü körüne yaşamak ve fâsid garazlar çemberinde irâdesiyle veya nefsânî hislerine mağlup olarak hareket etmektir. Bu noktada şunu iyi bilmek gerekir ki, gaflet tabakasının kalınlaştığı en kötü ortamlar gâfiller ve gayesizler arasında bulunmak, eğlenceli, faydasız ve hedefsiz bir hayat sürdürmek, gaflet içerisinde gezmek, kötü kimselerle arkadaşlık yapmak ve nâdânlarla câhilce sohbet etmektir. Gafletin en belirgin özelliği ve en korkunç hâli, neticesini düşünmeden ve araştırmadan kokuşmuş olan bir çamuru misk-ü anber zannıyla koklamak veya göze sürme diye çekmektir.

Firâsetin mukâbili de belâhettir, ahmaklıktır, fetânetten, zekâdan ve derin kavrayıştan mahrûmiyettir.

2. Basîret ve Firâsetin Mâhiyeti

Basîret ve firâset vehbî ve kesbî olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Vehbî olan kısmı bir sebebe dayalı olmaksızın, sırf İlâhî bir ihsan ve Rabbânî bir ilham eseri olarak insanın kalbine konulan bir nur parıltısı ve bir mârifet feyzidir.

Kesbî olan kısmına gelince, Yine Allah'ın inayetiyle olan, ancak bir kısım sebeplere riâyet etmek suretiyle îman hakikatlerinde ve sâlih amellerde, güzel huylarda, İlâhî hikmetleri ve Rabbânî gerçekleri anlamada maddî ve mânevî duygularını terakkî ettirerek, ilme ve araştırmaya dayalı olarak elde edilen ve kalp ile vicdanda meydana gelen nur hüzmeleri ve mârifet parıltılarıdır.

Gerek basîret, gerekse firâset ekseriyet îtibariyle İlâhî mevhibeler ve Rabbânî bağışlardır. Bunun içindir ki kula düşen, bu baha biçilmez nîmete karşı şükürde bulunması ve o nîmete lâyık olmaya çalışmasıdır. Ayrıca böyle bir nîmete sahip olduğunu

başkalarından gizlemesi ve onu basîret ve firâsetin mânâ ve mâhiyetinden haberi olmayanlara söylememesi ve hissettirmemesidir.

Basîret ve firâset îmânın özelliklerindendir. Öyle ki bir mümin kalbinde parlayan îman nûru sayesinde kendisine aydınlanan ve parlayan eşyâ ve hâdiselerin içyüzünü görür ve onlarda herkesin göremediği mânâ ve maksadları bu nur sayesinde okur ve anlar.

Basîret ve firâsetin ruhunda ve mâhiyetinde sağlam bir îman ve ciddî bir iz'ân vardır. Îmânsız bir basîretin ciddiliği ve îmansız bir firâsetin devamlılığı düşünülemeyeceği gibi, tamamen basîretsiz ve tamamen firâsetsiz bir îman da düşünülemez. Zîrâ kapkaranlık bir ortamda maddî göz, bir şeyi bütün incelikleriyle göremediği gibi, küfür ve sapıklık karanlığı içinde bulunan bir kalp gözü de bir işe yaramaz ve hakikat adına hiçbir şeyi göremez.

Bundan ötürüdür ki, kalp gözünde az da olsa basiret ve firâset beliren bir kişi, önce tereddüt etmeden îman ve İslâm'a girer. Derken o kişinin kalbindeki îman nûru onun iç ve dış âlemlerini aydınlatmaya başlar ve nihayet o kimse kalbindeki îman nurunun aydınlatmasıyla iç ve dış âlemlerde olup bitenleri ibret nazarıyla görmeye ve seyretmeye başlar.

Evet, her mümin kalbinde taşıdığı îman ve iz'ânının, mârifet ve muabbetinin derecesine ve mertebesine göre basîret ve firâset ehlidir. Bu mertebenin sayısına ve keyfiyetine gelince, bize göre sayısız ve sınırsız derecededir.

Basîret ve firâsetin çok keskin veya çok sönük olması îmanın çok kuvvetli ve parlak veyâ çok zayıf ve sönük olmasına bağlıdır. Yani bir müminde îmân ne kadar kuvvetli ve inkışâf etmiş ise, o müminin basîreti ve firâseti de o derece kuvvetli, keskin ve isâbetli olur.

3. Basîret ve Firâsetin Önemi

a. Basîret ve firâset, Cenâb-ı Hakk'ın Basîr, Habîr, Latîf, Rakîb ve Şâhid gibi isimlerinin tecellîsi olup; basîret ve firâset ehli Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine bu isimlerle tecellî ettiği, tecellî ve müşâhede feyzini ihsan ettiği ve basîret ve firâset nûruyla diriltiği gözü açık, ruhu uyanık ve kalbi dikkatli olan bir kimsedir. Ve artık o kimse gâfillerden ve duygusuzlardan de- ğildir. Gözüne çarpan her hâdiseden ibret dersi çıkarır ve ruh, akıl ve kalp plânında huzura, olgunluğa ve doygunluğa erer.

b. Basîret ve firâset ehli olanlar dâimâ uyanık ve dikkatli ve sürekli temkinli ve tedbirlidirler. Onlar kendilerine şeytandan cüz'î de olsa bir hayâl eseri ve bir kötü kuruntu dokunduğu zaman, hemen gözlerini açar, dikkat kesilir, tezekkür eder, yanılma ve hataya düşme noktalarını ve şeytanın hile ve vesvesesini görmeye ve duymaya başlarlar da, hemen tedbirlerini alır, üzerlerindeki gafleti atar ve Yüce Allah'a ilticâ edip hataya düşmekten korunmaya veya düştükleri hatadan kurtulmaya çalışırlar.

c. Gerek kelâmî olsun gerekse tekvînî olsun bütün âyetler basîrettirler ve basîretli olmaya vesiledirler. Yani kalplerde hakkı görmeye, hakîkati bulmaya ve doğruyu idrak etmeye sebep olan kalp basîreti gibi birer ibret levhası, birer ders örneği ve yine Yüce Allah'ın varlığına ve birliğine ve O'na âit hakîkatlere delâlet eden ilâhî deliller ve âyetlerdir. İşte bu ibret ve basîretten ve bu delillerden istifade etmenin biricik yolu, kalp basîretine, akıl istikâmetine ve vicdân hüşyarlığına ermek ve bu sebeple hâdiselerdeki hikmet elini görmektir.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de bu hakîkate dikkatimizi çekerken şöyle buyurmaktadır:

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِى أَدْعُوا إِلَى اللّٰهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِى "*De ki: İşte benim yolum budur: Ben Allah'a* (körü körüne değil) *bir basîret üzere*

dâvet ediyorum. Bana tâbî olanlar da öyle (basîret üzere hareket ederler).” (Yûsuf Sûresi, 108)

d. Basîret ve firâset ehli olan kimse, gerek dünyevî mübah olan işlerinde gerekse uhrevî ibâdet ve hizmetlerinde ne düşündüğünü, ne dediğini ve ne yaptığını gayet iyi bilir. Çünkü onun her şeyi, nezâhet ve hikmet dâiresinde cereyan etmektedir. Böylesi îman ederken bilerek îman ettiği gibi, her türlü ibâdet ve muamelelerinde de, ne yaptığını, niçin yaptığını, nereye verdiğini, neye dâvet ettiğini bilerek koşar, bilerek verir ve bilerek yapar. Basîretli ve firâsetli olduğu için körü körüne koşmaz, neticesiz ve faydasız işler peşinde koşup ömrünü heder etmez, kazandıklarını lüzumsuz yerlerde telef etmez ve onları boşu boşuna hebâ etmez.

Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem):

إِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللّٰهِ *“Müminin firâsetinden korkun. Çünkü o, Allah’ın nûruyla bakar.”*[161] buyurmuş, sonra da:

إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ *“Elbette bunda keskin anlayışlılar için âyetler vardır.”* (Hıcr Sûresi, 75) âyetini okumuşlardı.

Bundan da anlaşılıyor ki, ehl-i îmâna saygılı olmak, onların yanında kalbe ve hayâle sahip olmak ve içi fesad dolu bir vaziyette bulunmamak ve konuşmamak son derece önemli bir husustur.

Evet, Yüce Allah’ın husûsî bir lutfu olan bu basîret ve firâset nûruna sahip olmak için çok gayret göstermek gerekir. Tâ neticede Cenâb-ı Hakk’ın kalbe bırakacağı basîret ve firâset nûruyla insan, hem dost ile düşmanlarını birbirinden ayırıp tanısın, hem de çirkin görünen bazı hâdiselerin iç yüzlerindeki hikmetli adâleti, anlamlı şefkati görsün ve bir kısım can alıcı hâdiseler karşısında dehşete düşmesin ve telaşa kapılmasın da; onları basîret ve firâset nûruyla, tatlı bir mârifet neşvesiyle ve huzur dolu bir muhabbet zevkiyle temâşâ etsin.

---

[161] Tirmizî, *Sünen*, V, 298

Meselâ: Bir kimsenin gözü çarşıda bir kadına ilişse, bir mü'min îmândaki derecesine göre onu, harama bakanın gözlerinden veya sîmasından anlar. Öyle ise çok dikkatli olmalıyız ki, ehl-i îmanın nazarında mahcûb ve sevimsiz bir duruma düşmeyelim. Nitekim Sahâbeden birisinin gözüne bir kadın ilişmişti. O şahıs daha sonra Hz. Osman'ın (radıyallahu anh) yanına geldiğinde; Hz. Osman (radıyallahu anh) onu kasd ederek: *"Sizden birisi yanıma, zînâ eseri gözlerinde belirgin olduğu hâlde giriyor."* dedi. Kendisine: "Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra (sana) vahiy mi geldi?" diye sorulduğunda da: *"Hayır vahiy gelmedi. Fakat bu basîret, burhan ve doğru bir firâsettir."* diye cevap verdi.

e. İnsanda bir basar bir de basîret vardır. Basar baştaki gözün görmesidir. Basîret ise kalp gözünün görmesidir. Esasen körlük de kalpteki gözlerle ve kalbin görmesiyle alâkalıdır; baştaki gözlerle değil. Onun içindir ki, kalp körlüğü olduğu vakit, baştaki gözler insanlıkla alâkalı olarak bir işe yaramazlar. Böylelerini görür zannedersin; hâlbuki onlar hakkı göremezler ve hakîkati idrak edemezler. Ama kalp gözü yâni basîreti sağlam olanın, baştaki gözleri sağlam olmasa da pek fazla bir kaybı olmuş olmaz. Çünkü şayet sabrederse maddî gözüne bedel, Yüce Allah ona öyle bir kalb gözü verir ki, o kimse o kalp gözü ile sürekli olarak hakkı görür ve sürekli olarak huzur dolu bir hayât yaşamaya başlar.

Hiç kör ve sağır olan bir kimse ile gören ve işiten bir kimse bir olur mu? Aynen öyle de basîret ve firâset ehli olan bir kimse ile anlayışsız, vicdânsız, kalpsiz, idraksiz ve gafil olan bir kimse de bir olamazlar. Çünkü birisi çıplak gözle görülemeyen bazı gizli gerçekleri, mânâ ve maksatları gördüğü, onlardan haberdar olduğu ve tedbirini ona göre aldığı hâlde; diğeri gözleri önündeki

çukurları, tehlikeleri, düşmanları ve zehirli yılanları göremiyor. Hattâ felâkete uğradıktan sonra bile başına nelerin geldiğini ve niçin geldiğini düşünemiyor ve bilemiyor.

Hakîkat bu olunca da hâliyle gelecek için tedbirini alamıyor. Gerçekten basîret ve firâset ne büyük bir nimet ve kuvvet; gaflet ve kalp körlüğü ise ne korkunç bir felâket ve şakâvettir. Ya kalbi ve kulağı tamamen mühürlü ve gözü tamamen perdeli olanlara ne demeli?

f. Basîret ve firâset her zaman lüzumlu bir haslet olduğu gibi, özellikle fütüvvette, yani gençlik ve yiğitlikte, mürüvvet ve fedâkârlıkta, kerem ve cömertlikte ve bütün güzel huyları temsil etmede daha da lüzumlu ve daha da geçerli olan son derece yüce haslettir.

Fütüvvet; küfre, sapıklığa ve bâtıla baş kaldırmayı, hakperestliği, hakta sebât etmeyi, hak olarak bildiği yolda sonuna kadar sebat etmeyi, dünyanın çekici ve tatlı tekliflerine hiç pirim vermemeyi, yüce değerlere karşı son derece hassâs ve saygılı olmayı, istikâmet çizgisinde olmak şartıyla yiğitliği ve civanmertliği ifade eden bir terimdir.

Nitekim Kur'ân-ı Kerim, biz Müslümanlar onları kendimize örnek alalım ve onlar gibi olmaya çalışalım diye mübârek Ashâb-ı Kehf'i anlatırken, onları daha çok fütüvvet ruhuna sahip olmalarıyla, yâni bâtıla ve küfre karşı baş kaldıran hâlleriyle gözler önüne sermekte ve onları şöyle tavsif etmektedir:

إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى *"Onlar Rablerine îman etmiş yiğitlerdir. Biz de onları îman yönüyle artırdık."* (Kehf Sûresi, 13)

Evet Kurân-ı Kerim, bu veciz âyetiyle Ashâb-ı Kehf'in kalplerinin Yüce Rabbe îman etmede ve îmanlarında sebat etmede çok sağlam olduklarını, putperestliğe ve sapıklığa karşı kâinatta hâkim olan yüce tevhid hakîkatini haykırdıklarını ve bundan asla

taviz vermediklerini, çünkü yüce tevhîdin zıddı olan şirki muhal ve gülünç gördüklerini anlatıyor.

Hem Kur'an-ı Kerim Hz. İbrahim'den bahsettiği yerde: قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ *"Putları diline dolayan* (onların aleyhinde konuşan) *kendisine İbrahim denilen bir yiğit delikanlı işittik, dediler."* (Enbiyâ Sûresi, 60) demek suretiyle, Onu da aynı şekilde yiğitlik hasletiyle övüyor ve tanıtıyor.

Hem Hz. Mûsâ (aleyhisselâm)'nın fütüvvetle alâkalı suâline karşı Cenâb-ı Hak: *"Nefsini benden tertemiz aldığın gibi, yine bana tertemiz olarak iâde etmendir."* cevabını vermiştir.

İşte yukarıdaki âyetlerden ve bu rivayetten anlaşılıyor ki; hakta sebâtı ve metâneti zedeleyecek ve sarsacak her türlü bâtıl fikir ve bozuk davranışlara karşı uyanık olmak, basîretli ve firâsetli davranmak ve ciddî bir tavır koymak fütüvvetin en açık emâresi ve kâmil insan olmanın ilk adımı ve birinci basamağıdır.

Başta bâtıl zihniyete karşı böylesine bir şuur, basîret ve firâsetle metodlu olarak tepkisini göstermeyen kimse; asla *fetâ* (yiğit, delikanlı) olamayacağı ve fütüvvet mertebesine erişemeyeceği gibi; böyle bir kimse nefsin, şeytanın ve dünyanın câzip tekliflerine karşı da tepki gösteremez ve netîcede eyyâmın elinde perişan olur gider. Fakat kıyamlar, karşı koymalar ve diretmeler ince ve derin bir seziş, uyanık bir kalp ve âkibeti gören bir akılla yapılmaz da, körü körüne yapılırsa; farkına varmadan hizmet adına hezîmetler, ıslah adına ifsadlar ve tamir adına tahripler meydana gelmiş olur.

Hâsılı: Basîret ve firâsetle bezenmiş olan bir fütüvvet hasleti herkes için pek sevimli ve pek lüzumludur. Zîrâ fütüvvet, sahibini dine ve mürüvvete aykırı hallere düşmekten koruduğu gibi, onu fedakârlığa ve diğerkâmlığa da sevkeder. Öyle ise bir an önce fütüvvet ehli olmaya çalışmak lazım.

4. Basîretli ve Firâsetli Olmanın Yolları

Pek çok şeyin olduğu gibi basîretli ve firâsetli olmanın da kendine göre bazı çâreleri vardır.

a. Gözünü haramdan, nefsini şehvetten ve dilini yalandan ve gıybetten korumak, sürekli bir murâkebe ile iç âlemini ve sünnete tâbî olmakla da dış âlemini tamir etmek ve her hususta haram şeylerden kaçınıp helâl şeylerle yetinmeyi âdet hâline getirmektir. İşte böyle olan ehl-i îmanın basîret ve firâseti yanlış görmez ve başkalarını da aldatmaz.

b. Basîretli ve firâsetli olmak için sabır ve tahammül şarttır. Acele edenler veya rahatına düşkün olanlar, hiçbir zaman maksatlarına ulaşamazlar. Çünkü her sahanın kendine göre bir kısım külfetleri, zorlukları ve engelleri vardır. Bu külfet, zorluk ve engellerin aşılması ancak ciddi bir sabırla ve sürekli bir tahammül ve kararlılıkla mümkündür.

c. Hiç kimse basîret ve firâset sahibi olduğunu söylememeli ve iddiâ etmemelidir. Çünkü bunu söylemek hiçbir zaman uygun düşmez. Bununla birlikte çok yakınlarına tahdîs-i nîmet kabilinden bir-iki defa bahsedebilir. Ancak herkes bütün müminlerin basîretinden ve firâsetinden çok korkmalı ve çok ihtiyatlı davranmalıdır.

d. Basîret ve firaset ehli olmak için sadâkat, emânet ve selâmet ehli olmak şarttır. Yâni ancak sâdık ve emîn olanların, kalp selâmetine erenlerin ve kimse hakkında kötülük ve hâinlik düşünmeyenlerin kalp gözleri açılır ve ancak böyleleri bazı şeylerin içyüzüne muttalî olurlar.

e. Yüksek derecede basîret ve firâset ehli olmak için helâl süt emmiş ve helâlle beslenmiş olmak şarttır. Gerek annesinin karnında iken gerekse süt emme devresinde iken annesinin haramlara el uzatmaması, şüpheli şeyleri bile yememesi ve sâdece helâl

şeylerle yetinmesi ve daha sonraları da ebeveyninin onu helâl şeylerle beslemiş olmaları gerekir. Evet helâl sütün ve helâl lokmanın çocuğun ahlâk ve terbiyesinde mühim rolü olduğu gibi, basîretli ve firâsetli olmasında da çok büyük tesiri vardır.

Otuz Altıncı Ölçü

HAVF VE RECÂ

1. Havf ve Recânın Mânâ ve Mâhiyetleri

Havf: Lügatta korkmak demektir. Yâni kişinin, gelecekte hoşlanmadığı bir hâdisenin başına gelmesinden veya elindeki bir nîmetin veya bir fırsatın kaçacağından endişelenmesi ve korkması demektir.

Allah korkusu: Yüce Rabbin celâl ve kibriyâsı karşısında kalbin heyecan duyması, rûhun ürpermesi, bedenin harekete geçmesi ve vicdânın rahatlık duymasıdır. Evet Allah'tan korkmak, Yüce Allah'ın dünyada ve âhirette fazlından olan bazı mükâfâtlardan kendisini mahrum etmesinden veya eldeki nîmeti ve fırsatı elinden almasından ötürü endişe duymak, çekinmek ve bu yüzden dâimâ tedbirli olmak ve dikkatli yaşamaktır.

Recâya gelince: O da lügatta ummak, ümid etmek ve beklemek demek olup, gelecekte hasıl olacak faydalı birşeye kalbin bağlanması, o şeyle ilgi kurması ve bir şeyin ümid ettiği şekilde olacağını düşününce vicdânın rahatlaması demektir.

Havf ve recânın mâhiyetleri: Yüce Allah'ın adâletinin tecellîsi olan gazab, ikâb ve azabından, yine O'nun rahmetinin tecellisi olan affına, keremine ve şefkatine sığınmaktır.

2. Havf ve Recânın Mertebeleri

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'tan korkmakla ilgili olarak zikredilen kelimeler üç mertebededir.

a. Havf mertebesi: İmanın önemli şartlarından ve gereklerinden olup kulun Yüce Allah'a karşı içinde taşıması gereken bütün korkuları içine alan bir kelimedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

فَلاَ تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ *"Onlardan korkmayınız; Eğer mü'minler iseniz sâdece benden korkunuz."* (Âl-i İmran Sûresi, 175) buyurulmaktadır.

Yüce Allah bu âyet-i kerîme ile doğrudan doğruya sâdece kendisinden korkmayı farz kılmıştır.

b. Haşyet mertebesi: İlmin şartlarından ve netîcelerinden olan bir korkudur ki, aynı zamanda ilim ve irfanla uğraşmanın da önemli gayelerindendir. Ve ilim ancak böyle bir neticeyi elde etmek için tahsil edilir Yoksa bütün çalışmalar boş uğraşmalardan ve kuru gürültülerden ibaret olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ *"Allah'tan, kullarından ancak* (gerçek) *âlimler* (hakkıyla) *korkarlar."* (Fâtır Sûresi, 28) buyurulmuştur.

c. Heybet veya rehbet mertebesi: Bu tür bir korku mârifetin şartlarından ve netîcelerinden olan bir korku çeşididir ki, gâyet ulvî derecede sevimli ve geçerli bir haslet ve o derece tatlı ve rahat bir hâlettir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ *"Allah sizi nefsinden (zâtından) sakındırır."* (Âl-i İmran Sûresi, 28), فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ *"Sadece benden korkun."* (Nahl Sûresi, 51) buyurulmuştur.

Recânın da üç mertebesi vardır:

a. Yüce Allah'ı, O'na kavuşmayı ve O'nun cemalini görmeyi recâ etmek ve arzulamaktır. Ve kalbin ancak O'nunla tatmin olmasıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللّٰهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ *"Her kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse, elbette Allah'ın tayin ettiği ecel* (vâde) *gelecektir."* (Ankebut Sûresi, 5) buyurulmaktadır. Yeter ki insan o ecel vakti gelinceye kadar hem her türlü kader ve kazaya, farzlara ve haramlara karşı gerekli olan sabrı ve şükrü göstersin hem de Yüce Allah'a kavuşmak için yapılacak liyâkat imtihanını başarmak için gerekli olan mücâhedesine güzelce devam etsin.

b. Sevap kazanmayı ve günahtan kurtulmayı recâ etmek ve arzulamaktır. Diğer bir tabirle cehennemden kurtulmayı ve cennete girmeyi arzulamaktır. Diğer bir tabirle recâ, güzel bir amelin sonunda, o amelin kabul edildiğine dair kalpte hâsıl olan kuvvetli bir ümittir. Buna aynı zamanda *"ihtisab"* da denir. Veya kötü bir amelin hemen arkasından yapılan tevbenin kabul edilmesiyle ilgili hasıl olan kuvvetli ümittir. Böyle bir tevbe inşâallah kabul edilir ve sahibi mağfiret olunur.

c. Bazı boş kuruntular ve faydasız arzulardır. Bu ise, bilerek günahlara ve sapıklığa dalan, hiç tevbe etmeyen; fakat "ben affolunurum" diyen kimsenin recâsı ve beklentisidir ki, affolunacağına dair bir garanti verilemez. Ancak niyetinde ve zannında samîmî ise o zaman Allah'tan ümit kesilmez. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا *"Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah bütün günahları bağışlar."* (Zümer Sûresi, 53) buyurulmuştur.

3. Havf ile Recânın Önemi ve Fazîleti

Havf ve recâ, yani korku ve ümit kalbin iki lambası mesabesindedirler ki, kişi bu lambalarla hem hayırları hem de şerleri neticeleriyle birlikte görür; sonunda hayırları elde etmek ve şerlere de düşmemek için gerekli olan tedbiri alır ve bunun için de durmadan çırpınır durur. Yine korku ve ümit bir kuşun iki kanadı mesâbesindedir. Kanatsız veya tek kanadı kalmış olan bir kuşun uçması mümkün olmadığı gibi, korku ve ümitten veya bunların birisinden mahrum olan bir insanın da olgunluk semâsına yükselmesi ve kâmil insan olması öyle mümkün değildir.

Korku ve recâ kalpten çıkmadıkça insanlar asla sapıklığa düşmezler. Fakat korku ve recâ ne zaman kalp ve kafadan çıkarsa, işte o zaman insanlar ya sapıklık içindedirler veya sapıklığa girmek üzeredirler.

"Birşeyden korkan o şeyden kaçar ve ona karşı gerekli olan tedbîrini alır" hükmünce, Allah'ın gazabından korkan kimse Allah'ın gazabına götüren yollardan sakınıp, Allah'ın sonsuz rahmetine sığınması ve Yüce Rahmet'e ulaştıran yollara gereği gibi tevessül etmesi gerekir.

İçinde Allah korkusunun yeterince olmadığı bir kalp, bir harabe mesâbesindedir. Allah'tan ümidini kesen bir insan da enkaz yığınından farksızdır. Çünkü Yüce Allah sadece şirk günahını bağışlamaz. Ama şirkin dışında dilerse bütün günahları bağışlar.

Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ *"Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar."* (Nisâ Sûresi, 48)

Cenâb-ı Hak bir kudsî hadîste de (meâlen) şöyle buyuruyor:

"Ey kulum! Bana kulluk yaptığın, rahmetimi umduğun ve bana herhangi bir şeyi ortak koşmadığın sürece; amelin ne olursa olsun seni affederim. Eğer yeryüzü dolusu hata ve günahlarla bana gelsen; onların benzeri olan af ile seni karşılarım. Günahını affeder ve böyle yapmaktan çekinmem"

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir taraftan:

يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ! وَاللهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا *"Ey Muhammed ümmeti! Allah'a yemin olsun ki, eğer benim bildiğimi bilseydiniz; muhakkak ki az güler, çok ağlardınız."*[162] demek suretiyle Allah'ın adâletine ve azabına daima tedbirli olmayı ve korku içinde yaşamayı tavsiye etmiş, diğer taraftan da:

لايَلِجُ النَّارَ رَجُلٌ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللهِ حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فِى الضَّرْعِ *"Sağılmış süt bir daha gerisin geriye memeye girinceye kadar; Allah korkusundan ağlayan kimse ateşe girmez."*[163] demek suretiyle Allah'ın sonsuz rahmetine karşı daima ümitli olmayı tavsiye etmişlerdir. aşılamışlardır.

4. Havf ile Recânın Muvâzenesi

وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا *"Ve O'na hem korku hâlinde hem de ümid halinde duâ ediniz"* (A'râf Sûresi, 56)

يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا "Rablerine, azabından korkarak ve rahmetinden ümitvâr olarak duâ ederler." (Secde Sûresi, 16)

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

"Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görecek; kim de zerre ağırlığınca bir şer işlerse onu görecektir." (Zilzâl Sûresi, 7-8)

Bu hususta Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) bize şunu naklediyor: Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dedim ki: *"Verdiklerini Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri korkuyla ürpererek verirler."*

---

162 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, II, 25

163 Tirmizî, *Sünen*, IV, 555

(Mü'minûn Sûresi, 61) meâlindeki âyetten murad içki içenler ve hırsızlık yapanlar mıdır?

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: *"Hayır o değildir ey Sıddîk'ın kızı! Fakat onlar o kimselerdir ki oruç tutar, namaz kılar ve sadaka verirler. Bununla birlikte onlar yaptıkları ibâdetlerin ve hayırların kabul olmamasından korkarlar. işte gerçekten hayır işlerinde koşanlar* (ve saâdete erme hususunda öne geçenler) *bunlardır."*[164]

İşte bir taraftan böyle diyen ve tedbirli olmak ile korkmayı tavsiye eden Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) diğer taraftan, مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ *"Kim îman ve ihtisabla* (yüceliğine inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek ve hakkını vererek) *kadir gecesini ikâme ederse geçmiş günahları bağışlanır. Yine kim îman ve ihtisabla ramazan orucunu tutarsa geçmiş günahları bağışlanır."*[165] buyurmakta ve bununla recâ ile kurtuluş kapısını göstermekte ve bizi devamlı ümitli yaşamaya teşvik etmektedir.

Havf ve recâ veya korku ve ümid hasletleri, kuşun veya uçağın iki kanadı gibidir. İkisi dengede olduğu zaman uçma işi hem kolay hem de eksiksiz olur. Biri eksik olursa uçma işi de eksik olur. İkisi de yoksa o zaman ne öyle bir kuştan, ne de öyle bir uçaktan hayır gelmez. Artık onların işi bitiktir. Bundan dolayıdır ki, havf ve recâ hususunda ifrat ve tefritte bulunmak yâni muvâzeneyi bozmak inhiraf ve sapıklık yoludur. Aradaki dengeyi korumak ise vasat yolunu takip etmektir ki, bu yol selâmet ve saâdetten ibaret olan hidâyet ve istikâmet yoludur.

Recâyı bırakıp havf ile hareket eden yüce dergahın engin rahmetinden ümitsiz olur ve böylesi devamlı karamsar tablolar çizer. Böylece hem kendi hayâtını hem de başkalarının hayâtını

---

164 Tirmizî, *Sünen*, V, 329

165 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, II, 228

zehir eder. Havfı bırakıp sırf ümit ve recâ ile hareket eden kimse ise çalışmayı, tedbiri, uyanıklığı, ibâdeti ve itaati ihmal eder, mânâsız şeylere dalar ve netîcede her türlü saadetten mahrum kalır. Muvâzeneli hareket edene gelince, böylesi devamlı rahat ve huzur dolu bir hayât sürdürür ve her iki dünyanın saâdet ve selâmeti içinde kalır.

Yıllarca ibâdet eden İblis'in, İlâhî rahmetten kovulma gibi mâruz kaldığı tüyler ürpertici korkunç âkıbeti gören Cebrâil ile Mikâil (aleyhisselâm) uzun uzadıya ağlamaya başladılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak onlara sordu:

"Siz ne diye bu kadar ağlıyorsunuz?" Onlar:

"Ey Rabbimiz! Senin azabından emin değiliz." dediler. Cenâb-ı Hak da:

"İşte hep böyle olun da, benim azabımdan emin olmayın." buyurdu.

Ahmet bin Hanbel şöyle diyor: "Yüce Rabbimden benim için bir korku kapısını açmasını istedim; fakat aklımın gitmesinden korktum ve "Ya Rabbi! Gücümün yeteceği kadarını bana ver!"diye yalvardım. Bunun üzerine o dehşetli durumum sükûnete dönüştü."

Seriyyüssekatî şöyle diyor: "Günde defalarca burnuma bakıp dururum. Bunu, burnumun azaptan ötürü kararıp kararmadığını anlamak için yapıyorum."

Havf ile recâ arasındaki dengeyi kurmak ve korumak için şu hususlara dikkat etmek lazımdır:

a. Sâlih yerleri ve hayırlı meclisleri tercih edip sık sık oralara gitmek ve oraların sürekli müdâvimi olmak. Fakat böyle meclislere katılmanın kendisini kesinlikle kurtaracağını düşünmemek ve buna aldanmamak. Çünkü cennetten daha sâlih ve daha hayırlı bir yer yoktur. Halbuki Hz. Âdem (aleyhisselâm) ile Hz. Havva

validemizin şeytan tarafından aldatılmaları cennette olmuş ve bu yüzden de birlikte oradan çıkarılmışlardır.

b. İbâdetin devamlı ve sürekli olmasına çok önem vermekle beraber ibâdetin çokluğuna aldanmamak. Çünkü İblis yıllarca ibâdet yapmasına rağmen Allah'ın emrine itaat etmedeki inceliği anlayamadığından büyüklendi, İlâhî emri tenkid ederek ısyan etti, bu yüzden küçülerek alçaldı ve cennetten çıkarıldı. Pişmanlık duyması, tevbe etmesi ve suçunu itiraf etmesi gerekirken daha da azdı ve sonunda İlâhî rahmetten ebediyyen kovuldu.

c. İlim tahsiline önem vermek ve ilim meclislerini takip etmek; fakat bununla gururlanmamak. Zîrâ İsrâiloğullarının âlimlerinden olan Bel'am adındaki şahıs, bazı İlâhî kitapları ve İsm-i Azam'ı bilen ve duası müstecab olan bir veli iken, ilmine güvendiği için şeytan onu kendine uydurdu. O da bütünüyle alçak dünyaya ve sefâlete meyletti, nefsânî isteklerinin peşine takıldı ve sonunda iyice yoldan çıkıp hayvanlardan bile daha sapık ve daha zelil oldu.

d. Sâlih kimselerin sohbetine ve sâlih kimselerin arkadaşlığına son derece önem vermek; fakat sadece buna bel bağlamamak ve onlara düşüncede ve amelde içtenlikle benzemeye çalışmak. Çünkü hiç kimse her türlü kâmil ve mükemmel hasletler açısından ve kıymet ile izzet bakımından Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yetişemez. Hâlbuki O'nun sohbetinde bulunmak, ruhları iyice kararmış ve kalp gözleri iyice körelmiş olan Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibilerine fayda vermedi ve onları ebedî hüsran ve zarardan kurtaramadı.

5. Havf ile Recânın Bazı Belirtileri

Korku ve recânın gerçek bir korku ve recâ olması için şu özelliklerin bulunması gerekir:

a. Gizli-açık herhangi hiçbir surette şirk koşmamak, ayrıca ibâdet ile itâatin her türlüsünü isteyerek ve önemseyerek yapmak.

b. Amelin fazîletine inanmak ve mükâfâtını sadece Yüce Allah'tan beklemek ve her hususta O'nun rızasıyla yetinmek.

c. Yüce Allah'ın affedeceğine dair hüsn-ü zanda bulunmak. Fakat ne olur ne olmaz deyip tedbiri ve titremeyi elden bırakmamak. Çünkü hüsn-ü zannın kurtardığı ve tedbirsizliğin de batırdığı nice kimseler vardır. Bunun için de kötü bir amelin sonunda vakit geçirmeden Yüce Allah'tan özür dileyerek tevbe ve istiğfar etmek ve bir daha o kötü ameli işlememeye gayret etmek.

d. İlâhî adâletin ve azabın celbine sebep olan haramlara götürücü yollardan kaçınmak ve yüce rahmetin ve ebedî ikramın celbine sebep olan helallarla yetinip helal dairesinin dışına asla çıkmamak. Yâni Yüce Allah'tan korkup yine O'na koşmak veya Yüce Allah'tan sakınıp yine O'na ilticâ etmek ve bundan rûhî ve kalbî ezzet almaktır.

e. Durmadan korku ve recâdan bahsetmek veya olur olmaz hallerde ağlayıp gözlerini silmek gerçek korku ve recâ değildir. Gerçek korku ve recâ odur ki, Yüce Allah'ın azameti ve rahmeti karşısında günah işlemeyi vicdanın kabul etmemesi, insanın Allah'ın rahmetinden kovulur ve gazabına maruz kalır endişesiyle bazı mubah şeyleri bile terketmesi ve onlara yaklaşmaması, ayrıca Yüce Allah'ı hatırlatmayan veya hatırlamaya engel olan her şeyden şiddetle tiksinmesi ve onlardan ateşten kaçar gibi kaçması ve uzak durmasıdır.

f. Sürekli bir hüzün ve vakar hâli ve devamlı bir ümit ve sükûnet tavrı üzere bulunmak, yani oturaklaşmış bir şahsiyete ve güven veren bir kimliğe sahip olmak.

g. Korkunun alâmeti, nefsin arzu ve isteklerini kısmak ve kısaltmak için, recânın alâmeti de kalbin ve vicdanın isteklerini elde etmek için gayret göstermektir. Zîrâ gerçek korku bir kalbe yerleştiğinde, o kalpteki şehvet hislerini yakar ve oradan dünya arzusunu çıkarıp atar. Aynı şekilde, gerçek ümid de içine girdiği kalbi, manevî feyizlerle sular ve kalple alâkalı olan latîfelerin nemâlanıp yeşermeleri karşısında şahlanır. Ve onların meyve vermesi için de rahmet deryasından sürekli bir şekilde hem kendisi içer, hem de besleyip büyüttüğü latîfelerine içirir.

Hâsılı: Sonsuz azamet ve rahmet sahibi olan Yüce Allah karşısında İbâdet ve takvâyı ihmal ettirecek şekilde recâya, ümitsizliğe sevk edecek şekilde de korkuya kalbinde yer vermek gerçek bir ehl-i îmânın özelliği olamaz ve böyle bir tutum ehl-i îmana asla yakışmaz.

Otuz Yedinci Ölçü

EDEP VE HAYÂ

Allah'ım! Edep ve hayâ denizinden bir damlacık da benim ruhuma serp!

Tâ ki az da olsa senden hayâ edeyim. Çünkü Senden hakkıyla utansaydım;

Hayâ hakkında âyet ve hadisle yetinir; hikmetsiz konuşmaz ve lüzumsuz yazmazdım.

1. Edebin Mânâ ve Mâhiyeti

Edep, lügat olarak terbiye, uslululuk, güzel ahlâk ve hayâ demek olup gerek söz gerekse davranışlar yönüyle insanlara rıfk ve lütuf ile, yumuşaklık ve anlayışla muâmele etmek demektir. Terim olarak ise, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Sünnet-i Seniyyelerine uygun bir şekilde hareket etmek demektir. Çünkü Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in terbiyesini Yüce Allah yapmış, O'nu en yüce ahlâk üzere güzelce terbiye etmiş ve O'nu maddî-manevî her türlü terakkî ve tekâmül sahalarında bütün beşeriyyete mümtaz bir imam ve müstesnâ bir rehber olarak göndermiştir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şeriflerinde bu hakikati dile getirirken: أَدَّبَنِى رَبِّى فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِى *"Beni Rabbim*

terbiye etti ve terbiyemi çok güzel yaptı.”,[166] diğer bir hadîs-i şeriflerinde de, بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ *“Ben ancak en güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”*[167] buyurmuşlardır. Bu ise gösteriyor ki, İslâm dîni'nin gayesi beşeri edepli, yâni güzel ahlâk sahibi yapmaktır.

Her yerin, her meclisin ve her makamın kendine göre bir davranış şekli vardır. İşte edep gerek söz plânında gerekse davranış planında her yerin hakkını gözetlemek, oraya âit özellikleri takınmak ve gerekeni yapmaktır. Meselâ: Eve girip çıkmanın, yiyip içmenin, yatıp kalkmanın, giyinip kuşanmanın, misafir ağırlayıp uğurlamanın, konuşmada kullanılacak üslûbun, insanlarla olan muâşeretin, âile efradına karşı olan muamelenin, büyüklere ve küçüklere karşı tutum ve davranışların, Yüce Allah'a karşı ibâdet etmenin ve O'na layıkıyla kul olmanın kendine göre edepleri vardır.

Bazı edepli hâller belki farz değildir. Fakat farz olarak edâ edilen amellerin kabul edilmesinde edebin büyük etkenliği vardır. Farzların edep dışı îfâsı halinde, o farzlar edâ edilmiş olarak kabul edilse bile; o ibâdet ve muameleler sevimsizdirler ve pek makbule geçmezler.

Bütün âlemi şenlendiren, âlemin Yüce Yaratıcıya karşı sahip olduğu edep nurudur. İnsanı sevdiren de edep elbisesidir. İnsanın değeri gerçek mânâdaki edebine ve güzel terbiyesine göredir. Zaten insanla hayvan arasındaki fark da edeptir. Eğer edep yoksa o kimse insan değil, hayvandır.

Edep aynı zamanda başa konulan ve parıl parıl parlayan bir taç mesâbesindedir. Bu edep tâcı kimde varsa o kimsenin şânı ve şerefi o derece ziyade parlaktır.

Edep, bir bakıma *“mekârim-i ahlâk”* tabiriyle ifâde edilen

---

166 Süyûtî, *Fethu'l-Kebir*, I, 59

167 İmam Mâlik, *Muvatta*, II, 904

güzel ahlâkla eş anlamlıdır. Yâni edep İslâm hükümlerinin tam ve doğru olarak Sünnet-i Seniyye çerçevesinde yaşanmasından ibaret olan son derece güzel bir huy, güzel bir hal ve güzel bir haslettir.

Hâsılı: Edep, mekarim-i ahlâkın belli başlı unsurlarından olup, üsttekilere tâzim ile, alttakilere şefkat ile muamele etmekten ibaret olan son derece sevimli hasletler ve davranışlar manzûmesidir. Edep manzûmesinin odak noktası da hiç şüphesiz hayâdır.

2. Hayânın Mânâ ve Mâhiyeti

Hayâ, lügatta ar edip utanmak ve hicâb etmek demektir.

Hayâ, Cenâb-ı Hakk'ın azameti, kibriyası ve kudreti karşısında za'f ve âcizlikten ibaret olan haddini bilmek, engin rahmeti ve yüce ihsanı karşısında fakirlik ve ihtiyaçtan ibâret olan mâhiyetini düşünmek, sonsuz kemâli ve cemâli karşısında eksiklikten ibaret olan kimliğini anlamak ve afv ü keremi karşısında kusurlu olan halini düşünmek ve bu türlü acınacak bir vaziyette iken Yüce Mevlâ'ya karşı baş kaldırmaktan ve O'na isyan etmekten utanmak ve kendine çeki-düzen vermektir.

Hayâ, Yüce Mevlâ'ya tâzim için kalbin daralması inkıbazıdır. Anncak bu daralmada kalbin ciddî bir huzuru, ruhun sürekli bir sükûneti ve kâbiliyetlerin devamlı bir inkişâfı vardır.

Hayâ, Cenâb-ı Hakk'ın her anda ve her yerde hâzır ve nâzır olmasına karşılık; o yüce huzurun edebine riayet etmenin ve bütün mahlukatın kemal-i edep ve hürmetle itaat ettikleri Yüce Mevlâ'ya iştiyâkla itaat etmenin adıdır.

Hayâ, her şeyde ve her hâdisede tecellileri görünen İlâhî isimlere mazhar olmanın ve onların tecellilerini gönlünde, ruhunda ve vicdanında hissetmenin adıdır.

Hayâ, İhsan şuuruna sahip olmanın en parlak ve en verimli

meyvesidir. Nitekim: وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ *"Nerede olursanız O* (Allah) *sizinle beraberdir."* (Hadid Sûresi, 4) İlâhi fermana göre, Yüce Allah her yerde hâzır ve nâzır olduğuna göre; îmânı, ihsan derecesine yükselen bir insan, elbette ki o yüce huzurun edebine uygun bir şekilde hareket eder.

Hayâ, Cenâb-ı Hakk'ın gizli-açık herşeye nigehbân olması karşısında, insanın gerek kalbin gerekse bedenin irâde ile ilgili olan her türlü meyil ve hareketlerini tanzim edip kontrol altına almasıdır. Hayâ, Yüce Allah'a karşı ruhta duyulan heybet ve haşyetin tahriki ve teşviki ile kalbin heyecan duyup vücuttaki manevî melekeleri ve dolayısıyla maddî uzuvları harekete geçirmesi ve insanın o heyecan ve şuurla bütün hey'etiyle amele koyulmasıdır.

Hayâ, insanın Allah'ın huzurunda benliği ve dâvayı terk etmesidir. Yâni Yüce Mevlâ'nın muttali olması karşısında, kuldaki benlik buzlarının çözülmeye ve erimeye başlamasıdır. Hayânın gereği olan amelin yapılması da benliğin buharlaşmasının alâmetidir.

3. Hayânın Önemi

Günümüzde, çok ilim elde etmeden ziyade az da olsa edep ve hayâ elde etmek insanın dünya-ukba itibarı açısından çok daha önemlidir. Hayânın temelinde heybet vardır. Heybet ve hürmet duymak vardır. Evet bizler bugün ilimden daha çok, edep ve hayâya muhtacız. Zaten en büyük ilim edep ve hayâdır. Çünkü bir kalpten heybet ve hayâ giderse o kalpte hayır kalmaz ve o insandan artık hayır gelmez.

Bir kudsî hadîste şöyle buyuruluyor:

يَا ابْنَ آدَمَ! إِنَّكَ مَا اسْتَحْيَيْتَ مِنِّى أَنْسَيْتُ النَّاسَ عُيُوبَكَ

"Ey Âdemoğlu, sen benden utandığın sürece ben de senin ayıplarını insanlara unuttururum."[168] Onları ya görmezler veya

---

[168] Kuşeyri, *Risâle*, 216

görseler bile onlara unuttururum da, daha sonraları hatırlayamaz ve onları başkalarına söyleyemezler. Bir diğer kudsî hadiste de şöyle buyuruluyor:

يَا عِيسَى!عِظْ نَفْسَكَ فَإِنِ اتَّعَظَتْ بِهِ فَعِظِ النَّاسَ وَإِلاَّ فَاسْتَحْيِ مِنِّي *"Ey İsâ! Önce kendi nefsine öğüt ver; eğer nefsin yola gelirse o takdirde insanlara öğüt ver. Değilse benden utan."*[169] Evet hayâ her yerde geçerli ve lüzumludur. Çünkü hayâsız insan, ne kendisinin ne başkalarının ıslahı ve terbiyesiyle uğraşır.

Hadîs-i Şerifler de, hayânın önemini gayet açık bir şekilde dile getirmekte ve bizleri hayâlı olmaya hem dâvet etmekte hem de teşvik etmektedirler. Meselâ: İlk peygamberlikten beri, her Peygamberin (aleyhisselâm) dilinde yer alan bir söz var:

إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ *"Utanmadığın zamanda dilediğini yap."*[170] yâni utanmazsan dilediğini yapabilirsin. Çünkü bu durumda senin için seni kötülükten alıkoyacak herhangi bir engel kalmamış oluyor.

اَلْحَيَاءُ لاَ يَأْتِي إِلاَّ بِخَيْرٍ *"Hayâdan sadece hayır gelir."*[171] Evet hayâdan hiçbir zaman şer gelmez. Çünkü hayânın tümü hayırdır ve hayırdan ibârettir.

اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ *"Îmân yetmiş küsûr şubedir. Ve hayâ da îmândan bir şubedir."*[172] Bu hadis-i şerife göre, îmânın yetmiş küsur bölümleri ve mertebeleri vardır. İşte hayâ da îmanın şube ve mertebelerinden son derece lüzumlu bir şube ve gayet yüce bir mertebedir. Nitekim İbn-i Ömer (radıyallahu anh)'in rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayâ hususunda (fazla utangaç olmaması için) kardeşine öğüt veren ensardan bir adamın yanına uğradığında şöyle buyurdular:

---

169 Kuşeyri, *Risâle*, 216

170 Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 149

171 Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 64

172 Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 63

دَعْهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ *"Bırak onu. Hayâ şüphesiz ki îmândandır."*[173]

Utanma hissine sahip olan bir kimse gerçekten tebrik edilmesi gereken bir kimsedir. Çünkü utanan insan îmânlı ve akıllı insandır. Zîrâ hayâ hissinin îmânla ve imanın da akılla son derece alâkası vardır.

Fudayl bin İyaz şöyle diyor: Beş şey vardır ki şakâvet ve bedbahtlık alâmetlerindendir : Kalp katılığı, göz kuruluğu, hayâ azlığı, dünya rağbeti ve isteği, emel uzunluğu ve çokluğu.

Bu konuda İbn-i Mübarek,*"Biz az edebe, çok ilimden daha fazla muhtacız."* derken, Mevlânâ da şöyle diyor:

آدَمِى زَادَه اكَرْ بِى اَدَبَسْتْ آدَمْ نِيسْتْ
فَرْقْ دَرْ جَشْمِ بَنِى آدَم وحَيْوَانْ أَدَبَسْتْ
جَشْمْ بَكُشَاوُ بَبينْ جُمْلَه كَلاَمُ اللهُ رَا
آيَتْ آيَتْ هَمَكِى مَعْنَاىِ قرْآنْ ادَبَسْتْ

"Âdemoğlunun eğer edepten nasibi yoksa, insan değildir.
(Zîrâ) Âdemoğluyla hayvan arasındaki fark, edeptir.
Gözünü aç da bak cümle Kelamullah'a,
Kur'ân'ın bütün âyetlerinin mânâsı, edepten ibarettir."[174]

Evet, Âdemoğlu edebiyle insandır. Edepsiz insan hayvandan farksızdır.

4. Hayânın Alâmetleri

Şu hadisler, yeterince hayânın alametlerini belirtiyor:

---

173 Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 147

174 Tahir Büyükkörükçü, Mevlâna, *Mesnevî*, s. 7

إِسْتَحْيُوا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ. مَنِ اسْتَحْيَا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ فَلْيَحْفِظِ الرَّأْسَ وَمَا وَعٰى. وَالْيَحْفَظِ الْبَطْنَ وَمَا حَوٰى. وَالْيَذْكُرِ الْمَوْتَ وَالْبِلٰى. وَمَنْ أَرَادَ الْاٰخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا. فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ فَقَدْ إِسْتَحْيَى مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ *"Allah'tan hakkıyla* (hayânın en ince noktalarını gözetleyerek) *hayâ edin, utanın. Kim Allah'tan gereği gibi hayâ ederse; başını ve başın kapsadığı gözünü, kulağını ve hayâlini korusun. Karnını ve karnının ihtiva ettiği şeyleri muhafaza etsin. Ölümü ve çürümeyi devamlı hatırında tutsun. Ahireti arzulayan kimse, dünya olan hayatın zînetini terk eder. İşte kim bu şeyleri yaparsa Allah'tan gereği gibi hayâ etmiş olur."*[175]

يَا عِيسٰى!عِظْ نَفْسَكَ فَإِنِ اتَّعَظَتْ بِهِ فَعِظِ النَّاسَ وَإِلَّا فَاسْتَحْيِ مِنِّى "Ey İsâ, Sen önce nefsine nasîhatte bulun. Şayet senin nefsin bu nasihatla yola gelirse insanlara öğüt ver; yoksa benden utan."

3. Utanılacak töhmet yerlerinde ve hayâdan yoksun kimselerin arasında bulunmamak ve görünmemek. Çünkü hayâlı insan hayâ ve edebin hâkim olduğu yerlerde bulunur ve hayâlı ve edepli kimselerle arkadaşlık yapar.

4. Sevgi konuşturur, korku kıvrandırır, hayâ da göz yaşı döktürür.

5. Hayânın Dereceleri ve Kısımları

Hayâyı şu üç kısımda derecelendirebiliriz.

1. Fıtrî Hayâ: İnsan iradesinin müdahalesi olmadan, insanın yaradılışına ve vicdanına konulan âr ve hicâb duygusudur ki, bu hayâ az-çok herkeste bulunur.

2. İman ve ihsan şuurundan kaynaklanan hayâdır. Bu hayâ, iman eden bir kimsenin en azından belirli farzları işlemesini ve belirli haramları terketmesini netîce verir. Çünkü:

---

175 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1, 387

أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللّٰهَ يَرٰى *"O, Allah'ın gördüğünü bilmez mi?"* (Alak Sûresi, 14) sırrınca ehl-i iman bilir ki, kendisini devamlı ve sürekli görüp gözeten ve herşeyinden haberdar olan Yüce Allah var.

3. Mârifet ve muhabbetten gelen hayâdır. Bu haya, sâhibine şüpheli şeyleri; hattâ zaruret dışı olan bazı mübahları bile terkettiren hayâdır. Bu derece bir hayâ, Enbiyâ ve Asfiyâ'nın hayâsıdır. Nitekim Kurân-ı Kerim'de:

وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِى أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ *"İçlerinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker."* (Bakara Sûresi, 284)

وَإِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفٰى *"Sözü açık söylesen de* (gizli söylesen de) *muhakkak O, gizliyi de, ondan daha gizlisini de bilir."* (Tâhâ Sûresi, 7) buyurulmaktadır.

İşte bütün Peygamberler ve bütün Asfiyâ Yüce Allah'a karşı, marifet ve muhabbetlerini bu dereceye yükseltmişler ve bu itibarla da her hâlükârda Allah'ın huzurunda olduklarını bilmişlerdir.

Fıtrî hayâ îmândan, ihsandan, mârifetten ve muhabbetten gelen hayâ ile beslendiği ve kuvvetlendiği oranda inkişâf eder, insanı sürekli olgunluklar ve yücelikler mertebelerinde dolaştırır ve insanı en güzel bir kıvama yükseltir.

Diğer bir taksim ve tertiple hayâyı şöyle tasnif edebiliriz.

1. *Suçunu itiraf etme ve tevbe etme hayâsı:* Hz. Âdem'in (aleyhisselâm) hayâsı gibi. Zîrâ ona, "Benden kaçmak mı?" denildiğinde; "Hayır, senden hayâ ediyorum." demişti.

2. *Tâzim ve taksîr hayâsı*: Cenâbı Hakk'ın ulûhiyyetinin azameti ve kibriyası karşısında kendi kulluğunun azlığını ve hiçliğini görüp, مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ يَا مَعْبُودُ *"Senin şanına lâyık bir şekilde, sana hakkıyla ibâdet edemedik; Ey Mâbûd!"* demek.

3. *İrfan ve iclal hayâsı:* Meleklerin, Enbiyanın ve bazı Asfiyânın hayâsı gibi. Yüce Allah'ın gayet hikmetli, mânâlı, baş döndürücü

ve akıl durdurucu icraatına ve sanat eserlerine bakıp, مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ يَا مَعْرُوفُ *"Seni, azamet ve ulûhiyyetine lâyık bir şekilde bilemedik ve tanıyamadık; Ey Mâruf!"* demek.

4. *Hamd, şükür ve minnet hayâsı:* Yüce Allah'ın engin şefkat ve sonsuz rahmetinin göz kamaştıran eserleri karşısında nasıl şükredeceğini bilememek ve مَا شَكَرْنَاكَ حَقَّ شُكْرِكَ يَا مَشْكُورُ *"Sana lâyıkıyla şükredemedik ve minnettâr olduğumuzu tam mânâsıyla hissedemedik; Ey Meşkûr!"* demek.

5. *İhlas ve vefâ hayâsıdır.* Üzerine düşen vazîfeyi yaptığı halde; ihlâslı, vefâlı ve yüce huzurun edebine uygun olma- mıştır korkusuyla kulun hicâb etmesi ve hayâ duymasıdır ki, namazlarının sonunda okuması için Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'a tavsiye edilen duâ, bu çeşit bir hayâyı ifade etmektedir.

6. Himmeti gayet yüksek ve duyguları gayet hüşyar olan aydın ruhların mazhar oldukları nîmetlerle bir türlü te'lif edemedikleri veya ruh yücelikleri ve kalp safvetleriyle bir türlü bağdaştıramadıkları gayret, halvet ve inâbe hayâsıdır ki, bu hayâ Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayâsıdır. Evet, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in günde yüz defa tesbih, hamd ve istiğfarda bulunması bu türlü bir hayânın ifadesi olsa gerektir. Yüce ruhlar, derecelerine göre bu hayâdan nasibdardırlar.

7. *İkram ve in'am hayâsıdır ki,* muhatabı utandırmaktan utanma hayâsıdır. Bu ise Cenâb-ı Hakk'ın hayâsıdır.

6. Yüce Allah Çok Hayâlı ve Çok İkramlıdır

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şeriflerinde Yüce Allah'ın hayâsını ve ikramının bolluğunu anlatma sadedinde şöyle buyuruyor:

إِنَّ اللهَ حَيِيٌّ كَرِيمٌ، يَسْتَحْيِى إِذَا رَفَعَ الرَّجُلُ إِلَيْهِ يَدَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صُفْرًا خَائِبَتَيْنِ

"Şüphesiz Yüce Allah, hayâsı çok ve ikramı gayet bol olandır.

Kul O'na ellerini kaldırdığı zamanda Allah, o elleri sıfırla ve zararlı olarak geriye çevirmekten hayâ eder."[176]

Nitekim âhirette kul sırat köprüsünü geçince eline mühürlü (kapalı) bir kitap verilir. Kul onu açtığında şunların yazılı olduğunu görür. *"Sen yaptın; fakat Ben onları yüzüne vurmaktan hayâ ettim. Haydi cennete git. Ben senin günahlarını affettim."*[177]

Gerçekten Yüce Allah ne güzel Mevlâ ve ne güzel Sevgili, O ne kadar Münezzeh ve ne kadar Mukaddesdir ki, kul günah işliyor, O ise o kula azab etmekten hayâ ediyor.

Bir başka rivâyet de şöyledir. Cenâb-ı Hak mahşer gününde ihtiyar bir kulunu hesaba çekecek ve ona,

– Şu günahları niçin işledin? diye soracak. O da suçunu inkâr edecek ve günah işlemediğini söyleyecek. Bunun üzerine ikramı, in'âmı ve hayâsı gayet çok olan Yüce Allah:

– Öyle ise onu cennete götürün, buyuracak. Bu manzarayı gören melekler:

– Ey Rabbimiz! Bu insanın şu günahları işlediğini Sen biliyorsun; biz de buna şâhitleriz, diyecekler. Bunun üzerine Yüce Allah onlara şöyle buyuracak:

– Evet öyledir. Amma ağaran saçına sakalına baktım; ümmet-i Muhammed'den biri olarak ayıbını yüzüne vurmaktan hayâ ettim."

Rivâyette vardır ki Cibril (aleyhisselâm) bu haberi iletince Rasûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) gözleri doldu, ağladı ve şöyle buyurdu: *"Cenâb-ı Hak ümmetimin ak sakallılarına azab etmekten hayâ ediyor da, ümmetimin ak sakallıları günah işlemekten utanmıyorlar."*[178]

Evet, bize düşen insaflı olmaktır. Çünkü Cenâb-ı Hak'tan

---

176 Tirmizî, *Sünen*, V, 557

177 Kuşeyri, *Risâle*, 216

178 *Kenzü'l-Ummâl*, 15/423

istekte bulunuyoruz. O, isteklerimizi reddetmekten hayâ ediyor. Biz ise utanmadan ve sıkılmadan hâlâ O'na isyan etmeye devam ediyoruz. Bu ise asla bir mü'minin şe'ni ve vasfı olamaz ve böyle bir hâl mü'mine asla yakışmaz.

7. Peygamberlerin Hayâsı

1. Eyyûb (a.s.)*'ın Hayâsı:* Vücudu senelerce yara bere içerisinde kalmasına rağmen; hayâsından, "bana şifa ver ve beni iyileştir." demiyor da, durumunu Yüce Mevlâ'ya arzetmekle yetiniyor ve şöyle tazarrû ile nidâda bulunuyordu:

رَبِّ أَنِّى مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ *"Ey Rabbim, bana zarar* (dert) *dokundu. Ve* (biliyorum ki) *Sen merhametlilerin en merhametlisisin."* (Enbiyâ Sûresi, 83)

2. Yûsuf (a.s.)*'ın Hayâsı:* Kur'ân-ı Kerim'de:

لَوْلاَ أَنْ رَاَى بُرْهَانَ رَبِّهِ *"Eğer* (Hz. Yûsuf) *Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı..."* (Yûsuf Sûresi, 24) buyurulmaktadır. Kötülük yapmak isteyen Zeliha, odanın içinde bulunan putun yüzünü örttü. Yûsuf (aleyhisselâm) ona bunun sebebini sorduğunda, "o benim tanrımdır. Onun gözleri önünde fenalık yapmaktan utanırım" dedi.

Bunun üzerine Yûsuf (aleyhisselâm) şöyle dedi: "Sen fânî ve bâtıl olan tanrılarından utanıyorsun da; ben âlemlerin Hak, Ebedî ve Yüce Rabbi olan Allah'tan daha çok utanmalı değil miyim? İşte ben de O'ndan hayâ ediyor ve bu yüzden fenalık yapmıyorum ve yapmayacağım da."

3. Yûnus (a.s.)*'ın Hayâsı:* Gece karanlığında, denizde balığın karnına düştüğünde o en korkunç bir halde iken bile hayâsından "beni kurtar" demiyor da, şöyle nidâ ve münâcâtta bulunuyordu:

لآ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ *"Senden başka İlâh yoktur, Sen eksikliklerden uzaksın; yücesin, şüphesiz ki, ben zulmedenlerden oldum."* (Enbiyâ Sûresi, 87)

4. Hz. İsâ (a.s.)*'ın Hayâsı:* Âhirette Cenâb-ı Hakk'ın: يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ *"Ey Meryemoğlu Îsâ, sen mi insanlara: Beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı edinin, dedin?"* hitabına karşılık; Hz. İsâ (aleyhisselâm) hayâsından "Hayır ben böyle bir şey demedim." demiyecek de; إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ "Eğer onu (böyle bir şeyi) söylemiş isem şüphesiz Sen onu biliyorsundur." (Mâide Sûresi, 116) diyecektir. Bu ise Yüce Allah'a karşı hayâlı olmanın ne demek olduğunu ve nasıl olması gerektiğini açıkça gösteriyor.

5. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)*'in Hayâsı:* Bir rivâyette mîrac esnasında Mescid-i Aksâ'da iken Cebrail (aleyhisselâm), "Yâ Rasûlallah Peygamberlerin ruhlarına sor bakalım Cenâb-ı Hakk'tan başka ilah var mıdır?" teklifinde bulununca, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Hayır sormam. Çünkü şüphelenmiyorum."*[179] demiş ve Yüce Allah'a karşı gerçek îmanın, gerçek mârifetin ve gerçek hayânın ne demek olduğunu göstermişti.

Evet, Cenâb-ı Hak, edebin her türlüsünü başta Habîb-i Edîbi olan Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de olmak üzere bütün Peygamberlerde (aleyhisselâm) toplamış ve göstermiştir.

Bütün bunları duyup bildikten sonra insan mecbûren düşünmeye başlıyor, az da olsa hayâ ediyor ve şöyle diyor: Hayret doğrusu: Allah'tan hayâ etmeyen bir insan, nasıl oluyor da hayâ hakkında konuşuyor ve başkalarına öğüt vermeye kalkışıyor.

Ey hayâsı ve keremi çok bol olan Rabbimiz! Hayâya ve kereme çok muhtaç olan beni ve benim gibilerini meccânen affet ve bizleri hem sözlerimizde hem de amellerimizde sana karşı lâyıkıyla hayâlı kıl. Âmin.

---

[179] Hâzin, *Tefsiru'l-Hâzin*, IV, 107

Otuz Sekizinci Ölçü

HİLM VE RIFK

1. Hilm ve Rıfk Ne Demektir?

Hilm: akıl, vakar, ağırbaşlılık ve sabır demektir. Buna göre hilm, insanın aklıyla ileriyi görmesi, fevri hareket etmemesi, tecrübelerine dayanarak hâdiseleri sabırla ve metânetle göğüslemesi, kendisine yapılan kötülüğe karşı aynı şekilde karşılık vermeye ve intikam almaya gücü yettiği halde, kötülükle karşılık verme ve intikam alma hissine kapılmadan sabır ve hoşgörü ile mukabelede bulunması demektir. Böyle bir hal ise elbette ki gayet güzel bir haslet olup bir insanın kâmil insan olup olmaması yönüyle değerlendirilmesinde son derece önemli ve lüzumlu bir değer ölçüsüdür.

Halîm, yâni hilm sahibi olan kimse, akıllı olup, işin akibetini düşünen, acele etmeyen, vakur, sabırlı, hazımlı ve geniş kalpli olan, eziyetlere katlanan, yersiz yere öfkelenmeyen, öfkelendiği zamanda da nefsine hakim olabilen, hiddete ve tehevvüre kapılmayan, rıfk ve mülâyemetle hareket eden ve gücü yettiği halde kötülüğe karşı kötülükle cevap vermeyen kimse demektir. Bu

durumda kötülüğe karşı aynı şekilde kötülükle karşılık vermeye gücü yetmeyene halîm denmez. Çünkü halîm demek kudreti ve gücü yettiği halde, bir kısım maslahatlar için ceza vermeyen kimse demektir.

Rıfk kelimesi de, ezâ ve cefâlara karşı sabır, tahammül ve mülâyemetle, yâni yumuşaklıkla muâmele etmek demektir ki, hilmin en açık belirtilerindendir. Rafîk de, rıfk ve mülâyametle, yumuşak ve tatlılıkla hareket eden kimse demektir.

Acele etmeyip teennî ile hareket etmek, işin âkibetini görüp gerekli tedbîri aldıktan sonra karar vermek, beklenmedik bir hâdise karşısında heyecanlanıp hiddete kapılmamak, yüce bir maksada ulaşmak için basamakları atlamadan onlara teker teker basarak çıkmak, her türlü muâmelede rifkati, mülâyemeti, yumuşaklığı ve tatlılığı esas almak ve hâdiselerin içlerine girerken his ve heyecanla yetinmeyip daha çok dirâyet ve kıyasetle girmek, bir insanın gerek ruh planında gerekse kâbiliyetler planında, onun gerçek insanlık noktasında olgunluğa erip ermediğine dair çok mühim bir değer ölçüsüdür. Evet, hilm ve rıfkat pek çok hususta olgunluğu ifade eden ve birbirini tamamlayan çok yüce ve gayet sevimli haslettirler. Bütün bunlardan açıkça anlaşılıyor ki, hilm ve rıfk sahibi olmak demek tembel, miskin, uyuşuk, gevşek ve beceriksiz olmak demek değildir.

Halîm ve rafîk olmanın en güzel hali, hiç şüphesiz ifrat ve tefritin ortasındaki vasat, îtidal, sâdelik ve sâfîlik hâlidir. Yoksa her türlü haksızlığa ve her türlü kötü harekete karşı göz yummak ve sesini çıkarmamak hâli değildir. Aksi takdirde böylesine yanlış bir hâlin çok vahim netîceleri olabilir. Nitekim büyüklerimiz: لاَ تَكُنْ رَطْبًا فَتُقْصَرْ وَلاَ يَابِسًا فَتُكْسَرْ "*Çok taze olma, yoksa sıkılırsın; çok kuru da olma, yoksa kırılırsın.*" demişlerdir.

2. Hilm ile Rıfk Arasındaki Münâsebet

Hilm ile rıfk birbirini tamamlayan ve birbirini güzelleştiren iki kelimedir. Hılmin yâni akıllı ve sabırlı olmanın sonu rıfk ve mülâyemetle biterse o hilm güzeldir. Aynı zamanda rıfk ve mülâyemet bir zaaftan ve âcizlikten olmayıp hılmin ve sabrın bir maslahatı ve bir faydayı ummanın eseri olursa, o rıfk güzeldir ve sevimlidir.

Nitekim İbrahim (aleyhisselâm) çok halimdi. Öyle ki, müşrik olan babasının hidâyeti, ıslâhı, bağışlanması ve selâmete ermesi için çok uğraşmış, çok duâ etmiş ve çok istiğfar etmişti. İşte onun bu hâli sahip olduğu engin rifkatinin ve rikkatinin ifadesi ve gereği idi. Ancak babasının Yüce Allah'a düşman olduğunu, ebediyyen düşman olarak kalacağını ve bu yüzden asla bağışlanmayacağını anlayınca; babası için duâ ve istiğfar etmekten vazgeçmişti. O'nun bu hali de hılminin derinliğini, kadere olan mutlak teslimiyetini ve Yüce Allah'ın adâlet ve hikmetine her hâliyle râm oluşunu gösterir. Evet İbrahim (aleyhisselâm) çok rıfkatli ve gayet ince kalpli, içi çok yanık ve gayet rikkatli olan ve gerçekten hilmi, aklı ve sabrı, huşû ve tazarrûsu çok olan ülü'l azm bir peygamberdir.

3. Hilm ve Rıfk Sahibi Olmanın Yolları

a. Yüce Allah'ın son derece halîm ve rafîk olduğunu bilmek. Evet Yüce Allah son derece halîm ve rafîktir. Yerin ve göğün öfkeden nerdeyse çatlamalarına sebep olacak kadar çok ağır ve korkunç bir cinayet olan şirk ve küfür cinayetine karşı bile Yüce Allah ekseriyetle hılmiyle ve rıfkatiyle muâmele ediyor da, hak edenlere hemen ukubeti ve cezayı tatbik etmiyor. Böylelerine bile rahmet ve mağfiret kapısını açık tutuyor.

Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) yapılan isyanlar ve işlenen günahlar karşısında Cenâbı Hakk'ın âsîlere gereken cezayı vermediğini görüp de üç defâ: اَىْ رَبِّ مَا أَحْلَمَكَ "Yâ Rabbi, Sen ne kadar da çok halimsin!" dediği gibi; Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz nîmetlerine ve çaplı ihsanlarına karşılık olarak yapılması gereken şükür ve ibâdet vazîfesi yerine bir taraftan küfrün, şirkin ve isyanın yapıldığını; diğer taraftan bunca ezâ ve isyanlara karşı Yüce Allah'ın âsîlerin ve zâlimlerin kurtulmaları için mühlet tanıdığını ve onları fazlına ve mağfiretine dâvet ettiğini görünce; pek çoğumuz: "Yâ Rabbi, bunca isyan, cinayet ve tecavüzlere karşı Sen ne kadar da çok halimsin ki, helak olmayı çoktan hak ettiğimiz halde ve azabına çoktan müstehak olduğumuz halde hata ve isyanlarımızı yüzlerimize çarpmıyor, bizleri insanlar nazarında rezil-ü rüsvay etmiyor ve bizleri helak etmiyorsun da; küfür ve isyandan tevbe edip sana dönmemiz ve senden bağışlanma dilememiz için bizlere mühlet veriyorsun ve imkân tanıyorsun. Doğrusu senin izzetli hilmine hayranız ve senin bu engin rifkatine kurbanız." demekte ve Yüce Allah'ın engin hılmi ve rıfkati karşısında dize gelmekteyiz.

Evet Yüce Allah, gerçekten çok halimdir. Fakat O'nun geniş hilmi insanı gurura sevketmemeli ve gerek ibâdetlerinde gerekse muâmelelerinde herhangi bir isyanda, haksızlıkta ve zarar vermede bulunmaya sürüklememelidir. Çünkü O'nun halim olması demek, ceza vermede acele etmemesi ve kulun nedâmet etmesi için ona mühlet tanıması demektir. Yoksa cezayı ihmal etmesi veya cezalandırmayacağı demek değildir. Çünkü Yüce Allah, '*Kaviyyün Şedîdül ikâb, Azîzün Züntikâm ve Azîzün Hakîm*'dir. Bir hadîs-i şerîfin ifâdesiyle,

إِنَّ اللهَ لَيُمْلِى لِلظَّالِمِ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ "*Şüphesiz ki Allah zâlime mühlet verir, nihayet onu yakaladığı zaman da onu kurtarmaz* (ve

artık onu iflah etmez)."[180] Evet, Yüce Allah tevbe edip kendisine dönmemiz için hilm ve rıfkatiyle imhal eder; fakat yaptıklarımızdan pişmanlık duymadığımız taktirde izzet, adâlet ve hikmetiyle asla ihmâl etmez. Öyle ise cezanın ve ukûbetin te'hir edilmesine aldanmamalı, dâimâ dikkatli ve gayet itâatli olmalı ve bunu Cenâb-ı Hakk'ın hılminin ve rıfkatinin tecellîsine mazhar olmak için bir vesîle saymalıyız.

İşte, Yüce Allah'ın böylesine halim ve rafik olduğunu bilen ve bunu istismar etmeyen bir kimse, elbette ki kendisi de başkalarına karşı halîm ve rafîk olacak, mülâyemetle ve yumuşaklıkla muâmelede bulunacak ve o kimsenin bu sevimli hali de başkaları tarafından istismar edilmeyecek ve kötüye kullanılmayacaktır.

b. Kazaya rızâ ve kadere teslimiyet:

مَنْ آمَنَ بِالْقَدَرِ أَمِنَ مِنَ الْكَدَرِ *"Kadere inanan kederden kurtulur."*[181] hükmünce, bir şey ister lehimizde olsun ister aleyhimizde olsun şayet kaderde yazılı ise o mutlaka gerçekleşecektir. Onu önlemek ve engellemek mümkün değildir.

Öyle ise bize düşen kazaya rızâ gösterip kadere teslim olmak, ânî hâdiseler karşısında tehevvüre ve feverana kapılmadan ve sabırsızlık göstermeden hareket etmek ve mülâyemetle muâmelede bulunmak ve gönül rahatlığıyla yaşamaktır. İşte bu takdirde insan hilm ve rıfkat sahibi olur.

c. Gayzı yutmada diretmek: Günümüzde ehl-i îmânın tesanüdüne ve ittihadına son derece ihtiyaç vardır. Ciddi bir tesanüdün ve vahdetin temelinde ise hilm ve rıfk vardır, sabır ve mülâyemet vardır, hissiyata mağlup olmamak, tehevvür ve feverana kapılmamak, sert tavırlar içerisine girmemek ve acele karar vermemek vardır. Ehl-i Îman, mutlaka sağlanması gereken tesanüd ve vahdetin gerçekleşmesinin önemini iyice kavramalı ki, bu tesanüd ve

---

180 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 214

181 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, 440

vahdeti zedeleyecek sert ve haşin tutum ve davranışlara girmesin ve bazı farz olmayan prensiplerinde çok katı olmasın ve sıkı tutmasın. Çünkü herkesin fıtratı aynı değildir. Öyleyse tesanüd ve ittifakın gerçekleşmesi için değişik karakterlere ve davranışlara karşı müsâmaha ve mülâyemetle bakmak, hoşgörü ve anlayışla davranmak ve çevreye karşı rıfk ve keremle muâmele etmek gerekir. Bunun çâresi de gayzı ve kini yutmak, öfkeyi ve gazabı bertaraf etmektir.

d. Halim ve rafik olmanın, öfkeyi ve gayzı yenmenin, siniri yatıştırmanın ve hoşumuza gitmeyen davranışlar karşısında kızıp acele hüküm vermekten korunmanın manevî bazı çareleri vardır. Meselâ: Rahmetten kovulan şeytandan Allah'a sığınmak. Hem gazap şeytandan şeytan ise ateştendir. Ateşi ise su söndürür. Öyle ise insan öfkelenince ve sinirlenince hemen abdest almalı ki, içinde duyduğu öfkesi dinsin ve sinirli hali sona ersin. Hem öfkeye kapılan kimse vaziyetini değiştirmeli. Ayakta ise oturmalı, oturuyorsa kalkmalı. vb.

e. Hilm ve rıfkın önemini ve lüzumunu bilmek. Yâni hilm ve rıfkla yapılan bir davranışın âhiretteki mükâfatına inanmak ve dünyadaki rahatlığı ve sevimliliği hissetmek hilm ve rıfkın zıddı olan gadabdan, öfkeden, acelecilikten ve sertlikten meydana gelmesi muhtemel olan dünyevî-uhrevî zararları bilmek. Evet, insan yaptığı bir işin ve içinde bulunduğu bir hâlin, bir taraftan Cenâb-ı Hak katındaki mükâfatını, değerini ve kıymetini bilirse, diğer taraftan da o işin insanlar nazarındaki sevimliliğini ve onun bir değer ölçüsü olduğunu anlarsa; o işinde ve o hâlinde daha samimi, daha ciddi ve daha sürekli olmaya çalışır ve zamanla da onun bu gayreti, kendisinde sabit bir huy hâline dönüşür.

f. لاَ حَلِيمَ إِلاَّ ذُوا عُثْرَةٍ وَلاَ حَكِيمَ إلاَّ ذُوا تَجْرِبَةٍ Hadîs-i şerîfin sırrınca *"sürçmesi olmayan bir kimse kâmil mânâda halim olamadığı,*

acelecilikten ve sertlikten kurtulamadığı gibi, tecrübesi olmayan bir kimse de hakim olamaz. Hüküm ve kararlarında hikmetli, maslahatlı ve isâbetli olamaz."[182] Öyle ise kâmil mânâda hilm, rıfkat, mülâyemet ve lütuf sahibi olmak için, acele etmemek ve bu hususta tehevvüre ve heyecana kapılmamak gerekir. Çünkü hâdiselerin, musîbetlerin ve bir kısım sürçmelerin ve tecrübelerin insanın karakter ve kâbiliyetlerinin olumlu mânâda gelişmesinde eğitici ve yetiştirici olarak oynadıkları çok mühim roller vardır.

g. Hilm ve rıfkı engelleyen siyâset ve şöhret gibi bazı maddî ve dünyevî engellere takılıp kalmamak. Çünkü günümüzde olduğu gibi ekseriyetle bir kısım dünyevî menfaatlere dayalı olarak yapılan siyâset kalpleri ifsad eder, duyguları harab eder, akılları perişan eder, asabî ruhları azab içinde bırakır ve insanları birer hoyrat haline getirir. Netîcede insanın hilm, rıfkat, mülâyemet ve hoşgörü gibi çok mühim değer ölçüleri altüst olur ve insan farkına varmadan öylesine acıklı bir duruma düşer ki,

اَلْحُبُّ فِى اللّٰهِ وَالْبُغْضُ فِى اللّٰهِ *"Allah için sevmek ve Allah için kızmak"* olan ve rahmet, rıfkat ve hikmet dolu olan bir düstur yerine, hafizanallah.

اَلْحُبُّ لِلسِّيَاسَةِ وَالْبُغْضُ لِلسِّيَاسَةِ "Siyasetteki menfaati için sevmek ve siyasetteki zararı için kızmak" olan ve tamamen şeytanın vesvesesinden ve nefsin hevesinden ibâret olan böyle bir hükümle melek gibi bir hakîkat ve fazîlet kardeşine düşmanlık yapmaya ve şeytan gibi fitneci ve aldatıcı kötü bir arkadaşına da muhabbet etmeye ve onun zulmüne rızâ göstermeye başlar ve cinayetlerine manen ortak olur.

Öyle ise ruh istirahatına, akıl istikâmetine ve kalp selâmetine ermek isteyen kimse, hakîkî vazîfelerini ve elzem işlerini lâyıkıyla îfâ etmeye çalışmalı, lüzumsuz ve mânâsız bir şekilde dünyevî

---

[182] Tirmizî, *Sünen*, IV, 379

işlerle, âfâkî ve siyâsî boğuşmalarla ve dünyada cereyan eden bazı lüzumsuz hâdiselerle (onları merak ile takib ederek ve içlerine girmeye çalışarak) uğraşmamalı ve faydasız şeylerle ruhlarını sersem ve akıllarını geveze etmemelidirler.

Bir kimse yukarıda zikredilen bazı yollara başvurmakla hemen hılm ve rıfkat sahibi olmaz. Çünkü hilm ve rıfkat aynı zamanda bir fıtrat, bir karakter ve bir kâbiliyet meselesidir. Fakat hilm ve rıfkat sahibi olmak için bu yollara başvurmak şarttır. Zîrâ kişi temrin ve alıştırma yapa yapa, zamanla temrinini yaptığı o hilmli ve rıfkatli hâli, kendisinde huy, karakter ve tabiat hâline gelir ve netîcede o insan, Cenâbı Hakk'ın inâyet ve keremiyle hilm ve rıfkat noktasında ciddi bir olgunluğa erer.

4. Hilm ve Rıfkın Özellikleri

a. İnsanları affetmek: Çünkü affetmek hılmin ve mağfiretin, yâni isyan ve kabahatin cezasını anında vermeyip pişman olmasını beklemenin ve onu bağışlamanın eseri ve netîcesidir. Affın olduğu yerde mutlaka hilm, rıfkat ve mağfiret vardır. İnsandaki hilm, rıfkat ve bağışlamak hasleti ise, Cenâbı Hakk'ın fazlı ve rahmeti ile keremi ve lutfunun ifadesi ve eseridir. Öyleyse bizler hem,

اَللّٰهُمَّ اعْفُ عَنَّا بِرَحْمَتِكَ وَاحْلُمْ عَلَيْنَا بِفَضْلِكَ وَلاَ تُعَذِّبْنَا بِغَضَبِكَ *"Allah'ım bizi rahmetinle affet, bize fazlınla hilmde bulun ve bizi gazabınla cezalandırma!"* niyazında bulunalım, hem de Cenâb-ı Hakk'ın bizlere olan hilm, rıfkat ve rahmetini istismar etmeyerek lütuf ve keremine lâyık ve nâil olmaya çalışalım.

b. Tevâzû göstermek: Tevâzu göstermek, yâni insanın başkalarının her türlü hak ve hukûkuna riâyet ederek onları kendisinden üstün görmesi ve kendi kusur ve hatalarla dolu olan mahiyetini düşünüp haddini bilmesi ve bu yönüyle küçüklüğünü ve

hakâretini görmesi, onun hilm ve rıfkat, mülâyemet ve yumuşaklık gibi güzel hasletlere sahip olduğunun açık bir ifadesi ve açık bir belirtisidir. Çünkü hilm ve rıfkatten, mülâyemet ve yumuşaklıktan nasibi olmayan kimseler, ekseriyetle gazaplı, öfkeli ve kızgın olurlar ve böyleleri çevrelerinde bulunanlara karşı hep kaba, haşin ve sert davranırlar. Halbuki izzet ve itibar, şeref ve haysiyet kaba davranmada ve kabadayı olmada değil; tam tersine hilmde, vakarda, affetmede, tevâzuda ve haddini bilip başkalarının her türlü hukûkuna riâyet etmede ve saygılı olmadadır. Nitekim bir hadîs-i şerifte:

وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلّٰهِ إِلاَّ رَفَعَهُ اللّٰهُ *"Hiçbir kimse Allah için mütevazî olmaz ki, Allah onu yükseltmiş olmasın."*[183] buyurulmuştur.

c. Gayzı yutmak: İnsan yaradılış îtibariyle medenî bir varlık olup toplum içerisinde yaşamaya ve bir kısım ihtiyaçlarını ancak bu şekilde karşılamaya mecburdur. Toplumu meydana getiren fertlerin ise meşrep ve mezhep îtibariyle yaradılış ve karakter yönüyle birbirlerinden çok farklı tarafları vardır. Medenî insana düşen huy ve karakter bakımından, meşrep ve mezhep itibariyle hemfikir ve hemhal olduklarına karşı samimi bir muhabbet ve bir ittifak içerisinde bulunmak, hemfikir olmadığı ve kendilerinden hoşlanmadığı bir kısım kötü tutum ve davranışlara, eziyet ve tecavüzlere karşı da gayzını, öfkesini ve kinini yutmak, intikam almaya kalkışmamak, âlicenaplık ruhuyla mukabelede bulunmak ve son derece hazımlı ve tahammüllü olmaktır veya olmaya çalışmaktır. İşte bu hal de bir kimsenin halîm ve rafîk olduğunu gösteren açık belirtilerden birisidir.

d. İhsanda ve yardımda bulunmak: İnsanın kendisini aşıp başkalarının da hayrını ve menfaatini düşünmesi ve istemesi, hattâ kendi şahsî çıkarından ve menfaatinden daha çok mü'min kardeşlerinin ve onların teşkil ettiği cemiyetin faydası ve rahatı için

183 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2001

çalışması hiç şüphesiz sahip olduğu hilminin, rıfkatinin ve hemcinsinlerine karşı duymuş olduğu rikkat ve şefkatinin eseri olduğu gibi, bu güzel haslet aynı zamanda onun îmânda kemâle doğru tırmanışının bir alâmeti ve bir ifâdesidir. Nitekim bir hadîs-i şerifte:

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتّٰى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ *"Sizden biriniz kendisi için sevdiğini mü'min kardeşi için de sevmedikçe gerçek mânâda îman etmiş sayılmaz"*[184] buyurulmaktadır. Böyle olan ihsan ve sehavet sahipleri aynı zamanda Yüce Allah'ın engin rahmetine, çaplı ihsanına ve yüce sevgisine mazhar olan kimselerdir ve şüphesiz ki Cenâbı Hakk'ın engin rahmeti böylelerine çok daha yakındır. Çünkü Cenâbı Hakk'ın geniş olan rahmeti ve bol olan ihsanı böylelerinde daha geniş bir şekilde tecellî etmekte ve eserini göstermektedir. Evet, وَ اللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ *"Allah ehl-i ihsanı sever"* (Âl-i İmran Sûresi, 134) ve إِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ *"Şüphesiz Allah'ın rahmeti ehl-i ihsâna çok daha yakındır"* (A'râf Sûresi, 56) gibi âyetler, bu yüce hakîkati açıkça ifade etmektedirler.

e. Acele etmemek: Hilmin ve rıfkın en bariz özelliği hiddete kapılmamak, acele etmemek ve sabırlı olmaktır. Çünkü ancak hilm ve rıfk sahibi olanlar akıllarıyla işin sonundaki faydayı ve ötelerde sabrına karşılık olarak verilecek olan mükâfatı görürler; dolayısıyla da acele etmezler, peşin hükümle hareket etmezler, irtibâtı koparmazlar, alâkayı kesmezler ve sonuna kadar tahammül etmeye ve katlanmaya devam ederler. Böyle olanlar bir taraftan bu halleriyle şeytana kulak vermeyip ondan uzak durmuş ve onu kendilerinden uzaklaştırmış oldukları gibi, diğer taraftan da Cenâb-ı Hak'la irtibatlarını kuvvetlendirmiş ve O'ndan gelen feyiz ve bereketlerle ciddi bir alâka kurmuş olurlar. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şeriflerinde: اَلْأَنَاةُ مِنَ اللّٰهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ *"Acele*

[184] Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 9

etmemek Allah'tandır, acele etmek ise şeytandandır."[185] diğer bir hadîs-i şerifte de: اَلتُّؤَدَةُ فِى كُلِّ شَيْئٍ إِلَّا فِى عَمَلِ الْآخِرَةِ "*Âhiret işi hariç, her şeyde teenni ile hareket etmek* acele etmekten *daha* hayırlıdır.*"*[186] buyurmuşlardır.

Hâsılı: İnsan şahsı itibariyle daima hak, istikâmet ve hayır üzere bulunmalı, kabahat ve kusur işlemekten elini çekmeli ve hiçbir kötülükten yana olmamalıdır. Hem kimsenin kabahat ve kusurunu da yüzüne vurmamalı, kimseyi mahcup etmemeli ve herkese karşı daima hılm-ü kerem ve rıfk-u mülâyemetle muamelede bulunmalıdır. Şu kadar var ki, eli ve himayesi altında bulunmaları yüzünden kendilerinden sorumlu olduğu kimseleri caiz olmayan şeyleri işlemekten alıkoymak için onlara önce nasihat etmeli; eğer nasihat fayda vermiyorsa, gereken sert uyarıyı ve uygun olan te'dibi yapmalı ve onları kötü yolun fitne, fesat ve zararından kurtarmak için gerekli olan bütün tedbir ve çârelere başvurmalıdır. Fakat bu çârelere başvururken de yine rıfk ve mülâyemeti elden bırakmamalıdır.

5. Hilm ve Rıfkın Önemi ve Fazîleti

a. Hilm ve rıfk gayet güzel birer sıfat ve son derece fazîletli birer haslettirler ki, her türlü iyiliği ve güzelliği olduğu gibi onları da Yüce Allah'tan bilip lâyıkıyla şükretmeye çalışmak lazımdır.

İbn-i Abbas (radıyallahu anh)'ın rivayetine göre, Abd-i Kays heyeti içerisinde Medine'ye gelerek, en güzel elbiselerini giyip acele etmeden vakar ile yanına gelen Münzir el-Eşecc'e (Yâni başında yarık olan Münzir'e) Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Sende Allah'ın sevdiği iki haslet var: Yumuşaklık ve acele etmemek." O kimse de: "Yâ Rasûlallah! Ben mi onları (çalışarak

---

[185] Tirmizî, *Sünen*, IV, 367
[186] Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 157

ve tecrübelerimle huy) edindim; yoksa Allah mı beni onlar üzerine yarattı?" dedi. Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem): بَلِ اللّٰهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا *"Bilakis Allah seni onlar üzerine yarattı."* buyurdu. Bunun üzerine o kimse de: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَبَلَنِى عَلَى خِلَّتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ *"Beni Allah'ın ve Rasulünün sevdiği iki haslet üzerine yaratan Allah'a hamd olsun"* dedi.[187]

Bu hadisten anlaşılıyor ki, halim olmak yâni akıllı ve yumuşak olmak ve acele etmemek, Yüce Allah'ın bazı insanlara bahşettiği özel bir lütfu veya bazı insanların ciddi gayretleri ve uzun temrinleri netîcesinde Allah'ın yardımıyla elde edebilecekleri çok mühim iki haslettirler. Böyle bir nîmetin tamamına olmasa bile bir nebzesine nail olan kimse, Yüce Allah'a çok şükretmelidir ki, Yüce Allah o kimseye ihsan ettiği o hılm, rıfk, akıllılık, vakarlılık ve acele etmemek nîmetini keremiyle ziyadeleştirsin ve lütfuyla tamamına muvaffak kılsın.

b. Hilm ve rıfk sahibi olmanın ve hâdiseler karşısında birden hiddete kapılmayıp öfkeyi yenmenin Yüce Allah katındaki değeri ve fazîleti çok büyüktür. Nitekim İbn-i Ömer (radıyallahu anh)'in rivayet ettiği bir hadîs-i şerîfde Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

مَا مِنْ جُرْعَةٍ أَعْظَمُ أَجْرًا عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ جُرْعَةِ غَيْظٍ كَظَمَهَا عَبْدٌ اِبْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ

"(Bir mü'min) K*ulun sırf Allah rızâsını kazanmak için yuttuğu bir öfke yudumundan, Allah katında sevap bakımından daha büyük bir yudum yoktur"*[188]

Bu hadîs-i şeriften anlaşılıyor ki, halîm olmanın bir gereği olarak öfkeyi yenmenin, insanları affetmenin ve tahammüllü ve hazımlı olmanın fazîleti çok büyüktür. Çünkü öfkeyi yenmek ve hazımlı olmak, insanların kusurlarını bağışlamak demektir. İnsanları bağışlamak ise daima kötülüğe sürükleyen nefsi yenmek

---

187 Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 396

188 İbn-i Mâce, *Sünen*, II, 1401

ve nefsin arzu ve heveslerine karşı set çekmek ve sırt çevirmek demektir. Nefsini yenen ve onu olur olmaz arzu ve isteklerine karşı gemleyen kimse ise Allah'ın rızâsı dairesinde hareket eder ve böylece her iki hayatın saadet ve huzurunu kazanır. Diğer bir iafde ile, öfkesini yenen bir kimse, her türlü kötülüğü emreden nefsini de yenmiş ve dünya-ukbâ her türlü kurtuluşu büyük ölçüde gerçekleştirmiş demektir.

c. Hilm ve rıfk, akıl ve yumuşaklık ve teennî ile hareket edip acele etmemek, yüce Rabbimizin bir sıfatı ve bir ahlâkıdır. Yâni, Yüce Allah'ın yaratıklarına karşı muâmelesinin temelinde hilm ve yumuşaklık vardır. Zîrâ Yüce Allah bir anda yaratmaya gücü yettiği halde gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır. Hem İslâm'ın inkişafını ve gelişmesini bir anda gerçekleştirmeye gücü yettiği halde; bu inkişâf ve gelişmeyi bir kısım sebeplere ve kullarının gayretlerine bağlamıştır. Hem âsî ve zâlimlerin cezasını bir anda vermeye gücü yettiği halde hilminin ve sabrının tecellîsi olarak ekseriyetle onlara mühlet veriyor ve cezalarını geciktiriyor.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın hilme, sabra, rıfkate ve mühlet vermeye dayalı olarak yaptığı kusursuz icrââtı, mü'minlerin de dünyevî işlerinde acele etmeyip tedrîcîlik esasına göre teennî ile hareket etmeleri gerektiğini ve birbirlerine karşı olan muâmele ve muâşeretlerinde sabırla, tahammülle ve yumuşaklıkla hareket etmeleri gerektiğini gösterir ve aynı zamanda teennî ve mülâyemetle yapılan işlerin çok daha hayırlı olduklarını ifade eder. Evet, Kur'ân-ı Kerîm'in bir anda indirilmeyip yirmi üç sene zarfında tedrîcî olarak indirilmesi ve indirilen âyetlerin rahmeti, re'feti ve rıfkati ön planda tutması, hilm ve teennî ile, rıfkat ve mülâyemetle hareket etmenin önemini bildiren çok açık bir misaldir.

Evet, fıtratın kendine göre bir kısım kanunları vardır. Meselâ: Kâinatta tedrîcîlik, yâni sıra takip ederek ve sebepleri gözetleyerek hareket etmek bir esastır. Güneşin doğup batması, gündüzün

geceye, gecenin de gündüze dönüşmesi, mevsimlerin sırasıyla birbirini takip etmesi, yağmurun yağması, toprağın canlanması, bitkilerin neşv ü nemâsı, hayvanların beslenmeleri ve insanların gelişip büyümeleri hep şu kâinatın fıtratında dercedilmiş olan teennî ile hareket etmek, yâni "bir kısım hikmet ve maslahatlar gözetleyerek acele etmemek" düstur ve prensibinin hâkim oluşunun ve tecellî edişinin eseri ve netîcesidir. Bununla birlikte hilm ve teennî ile hareket etmek, Yüce Allah'ın çok sevdiği bir sıfattır ve hilm ve teennî ile rıfkat ve mülâyemetle hareket eden kulunu Yüce Allah, büyük hayırlara ve faydalı işlere ve bereketli netîcelere ulaştırır. Acele ile ve öfkeyle hareket etmeye gelince; bu şeytanın hoşlandığı bir davranıştır ki, böyle bir kimse er geç "Öfkeyle kalkan, zararla oturur." hükmünün şiddetli sillesine mâruz kalır.

Evet Yüce Allah *Habîr*'dir, yapılan kabahat ve isyanların hepsini en ince noktalarına kadar bilir. Fakat hemen azap vermez. Çünkü O, aynı zamanda *Halîm*'dir. Bu itibarla da her günah işleyeni hemen cezalandırmaz. Mühlet verir ve kullarının tevbe ve istiğfarlarını bekler. Çünkü O, aynı zamanda *Rahîm*, Raûf ve *Latîf'tir*. İşte gerek ruh ve kâbiliyet planında gerekse davranışlar planında akıllı, yumuşak, sabırlı, tahammüllü, hazımlı ve hoşgörülü olan bir kimse, Cenâb-ı Hakk'ın Halîm gibi, Rahîm gibi, Raûf gibi, Latîf gibi isimlerinin tecellîsine mazhardır. Ve zaten bu mazhariyetinden ötürüdür ki bir insan halîm ve selîm, rahim ve rafîk olur. Öyleyse Cenâb-ı Hakk'ın hilmine ve rıfkatine re'fet ve rahmetine, lütuf ve keremine mazhar olmak isteyen kimse, bir kısım temrinlerle kendisini zorlamalı, maruz kaldığı ezâ ve cefâlara karşı dişini sıkıp sabretmeli, bu hususta Yüce Allah'tan yardım istemeli ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine mazhar olma ve onları yansıtma gibi güzel bir netîceyi elde etmeye azami derecede gayret göstermelidir.

d. Halim ve rafik olmak, şefkat ve re'fet sahibi olmak peygamber ahlâkıdır. Özellikle son peygamber olan Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gayet yüksek bir ahlâkıdır ve O'nun en seçkin vasfıdır. Nitekim, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) gayet rafîk idi. Öyle ki, işlenen bir kabahati hemen tenkit etmez, bir suçluyu azarlamaz ve onu cezalandırmazdı. Özellikle şahsına yapılan kötü muâmelelere karşı asla sert davranmamış ve intikam almaya kalkışmamıştır. Aksine herşeyde rıfkat ve mülâyemeti esas almak, sabırla hareket etmiş ve çevresine karşı hep af ve hoşgörü ile davranmıştır. Nitekim, Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de Onun bu güzel hâlini anlatırken şöyle buyurmaktadır:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى الْأَمْرِ "*Demek sırf Allah'tan bir rahmet iledir ki, sen onlara yumuşak* (ve nazik) *bulundun. Eğer sen huysuz ve katı yürekli olsa idin elbette etrafından dağılmış olurlardı. O halde kusurlarını affet ve günahları için mağfiret iste ve işlerde onlara danış* (onların görüşlerini al)." (Al-i İmran Sûresi, 159)

İşte bu âyet-i kerime O'nun yüce hilmini, rahmet ve re'fetini, rıfkat ve mülâyemetini gayet açık ve veciz bir şekilde ifade etmektedir. Zaten O'nun bu güzel hâlinden ve örnek davranışlarından dolayıdır ki az buçuk idraki ve hidayetten nasibi olan herkes, O'nu hemen benimsemiş ve herşeyiyle O'na sahip çıkmıştır. Nitekim Hz. Enes (radıyallahu anh) Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hilmini, sabrını, rıfkatini ve mülâyemetini naklederken şöyle diyor:

"Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medîne'ye geldiğinde, babam elimden tuttu, beni Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e götürdü ve dedi ki: Ey Allahın Rasûlü! Enes gerçekten çok akıllı bir çocuktur. Sana hizmet etsin. (Hz. Enes diyor ki:) Böylece ben hazarda-seferde Ona (on yıl) hizmet ettim. Allah'a yemin

ederim ki, yaptığım bir şey için "bunu niçin böyle yaptın?" demediği gibi; yapmadığım birşey için de "bunu niçin şöyle yapmadın?" demedi."[189]

Hem Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hilminin ve rifkatinin derecesini şundan anlamalı ki, müşrikler Uhud'da O'nun mübârek dişini kırdıkları ve yüzünü kanattıkları bir zamanda sabretmiş, ne maddî planda ne de mânevî planda intikam almaya kalkışmamış ve bedduâ ile mukabelede bulunmamıştı. Aksine onlara hilm ve rıfkatiyle muâmelede bulunmuş ve bir taraftan mübârek yüzündeki kanını silerken bir taraftan da: اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِى فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ *"Allah'ım kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar."*[190] diye duâ etmiş ve bununla onların helâk olmalarını önlemeye ve bağışlanmalarını sağlamaya çalışmıştı. Zaten O'nun mübârek hayatı hep akıl ve vakar dolu, hoşgörü ve müsamaha dolu, basîret ve firâset dolu, sabır ve tahammül dolu tablolardan ibâret değil midir? O halde Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kendisine imam ve rehber kabul eden bir mü'min de, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e başka hususlarda olduğu gibi; bu hilm ve rıfk hususunda da benzemeye ve O'na ittibâ' etmeye çalışmalı ve O'na karşı bağlılığını her hâliyle isbât etmeye azamî derecede gayret göstermelidir.

e. Vakarlı olup acele etmemek ve mülayim olup yumuşaklık göstermek her hususta gayet hoş ve gayet sevimli olan bir haldir. Kişinin yapacağı şeyin netîcesindeki zararı ve faydayı düşünmesi ve istişâresini yaparak hareket etmesi ve engelleri sabırla aşması herkes için kolay olmayan fakat tatbik edilmesi ve riâyet edilmesi son derece gerekli olan bir husustur. Ancak acele etmemek meselesi dünyevî işlerle alâkalı olmalıdır.

---

189 Buhârî, *el-Camiu's-Sahîh*, V11, 46
190 Nevevî, *Riyâzu's-Salihin*, 189

Çünkü uhrevî işleri hiç vakit fevt etmeden, bir an önce yerine getirmek gerekir. Evet, âhiret işlerinde yâni kulluk vazifelerinde acele etmek hem güzeldir hem de gereklidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ *"Hayırlı işlerde yarışınız"* (Bakara Sûresi, 148) buyurulmuştur. Kaldı ki hayırlı işlerin geciktirilmesinde ekseriyetle bir kısım ârızalar, engeller ve pürüzler çıkmaktadır. Çünkü hayırlı işlerin zararlı mânîleri çoktur.

Evet, uhrevî işler zamanında yapılmadığı takdirde birçok engeller çıkabilir. Meselâ: Ömür yetmeyebilir, bedenin sıhhati bozulabilir, şeytan kandırabilir, nefis aldatabilir, ruh gevşeklik gösterebilir, âileden ve çevreden bir kısım engeller çıkabilir, insanın içinde bir korku hâsıl olabilir, bir bıkkınlık yüz gösterebilir ve bunun gibi birçok engeller çıkabilir ki bir insanın, karşısına çıkan bütün bu engelleri aşması ve eski sâdeliğini, canlılığını ve hüviyetini kazanması çok zordur. Öyle ise uhrevî hayatımızla ve ebedî saâdetimizle ilgili olan hayırlı işleri ve lüzumlu vazîfeleri zaman fevt etmeden ve ömür sermayesi bitmeden vaktinde yapmaya gayret göstermeliyiz. Meselâ: Namazı, zekatı, orucu, haccı ve bunlar gibi yapmakla mükellef olduğumuz diğer vazîfeleri zamanında yapmalı ve bir an önce borçtan kurtulmalıyız. İleride yaparım düşüncesi ve bahanesi şeytanın aldatmalarından ve nefsin mırıltılarından ibaret bir tuzaktır ki, günümüzde pek çokları bu tuzağa düşmekte ve hem dünyalarını hem de âhiretlerini perişan etmektedirler.

f. Hilm ve rıfk bereketlere ve saâdetlere vesiledir. Gazap, öfke, sertlik ve kabalık ise mahrûmiyetlere ve huzursuzluklara sebeptir. Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şeriflerinde: مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ كُلَّهُ *"Rıfktan mahrum olan kimse, bütün hayırlardan da mahrum olur"*[191]

[191] Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 157

Diğer bir hadîs-i şerîflerinde de:

يَا عَائِشَةُ! إِنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِى عَلَى الرِّفْقِ مَالَا يُعْطِى عَلَى الْعُنْفِ وَمَا لَايُعْطِى عَلَى مَا سِوَاهُ *"Ey Âişe, şüphesiz ki Allah çok rıfkatlidir. Rıfkı sever ve sertliğe ve rıfkın dışında herhangi birşeye* (yapmadığı güzel mukabeleyi ve) *vermediği* (bereketi)*ni rıfka karşı verir"*[192] buyurmuşlardır. Evet, bir toplumun özellikle bir âile yuvasının huzurunu sağlamada en mühim husus, eşler arasında sertliğin ve zorlamanın olması değil; hilmin ve rıfkın, mülâyemetin ve yumuşaklığın, hoşgörünün ve tatlı dilli olmanın hâkim olması hususudur.

Hem hilmin ve rıfkın bulunduğu yerde neşe ve şenlik, ilgi ve iltifat vardır. Gayzın, öfkenin ve sertliğin bulunduğu yerde ise bedbinlik, karamsarlık, can sıkıntısı ve ümitsizlik vardır. Nitekim Hz. Âişe Vâlidemizin rivayet ettiği bir hadiste Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

يَا عَائِشَةُ، أُرْفُقِى فَإِنَّ الرِّفْقَ لَمْ يَكُنْ فِى شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا زَانَهُ وَلَا نُزِعَ مِنْ شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا شَانَهُ *"Ey Âişe! Rıfkatli ol. Çünkü rıfk hiçbir şeyde olmaz ki orayı süslemiş ve hiçbir şeyden de çıkmaz ki orayı çirkinleştirmiş olmasın."*[193]

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir adam gelip dedi ki: "Ya Rasûlallah! Bana bir şeyler öğret. Ama çok şey de öğretme ki, iyice belleyeyim." Bunun üzerine Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: "لاَ تَغْضَبْ" *"Kızma!"*

O şahıs tekrar tekrar öğüt istedi. Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de her defasında ona: *"Kızma!"* diye cevap verdi.[194]

Evet, olur olmaz şeylere kızmamayı prensip edinen bir kimse, zamanla sabretmeye, temkinli davranmaya, mühlet tanımaya ve hazımlı olmaya başlar. Böyle bir hâlin netîcesi ise, gerek

---

192 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2004

193 Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 156

194 Tirmizî, *Sünen*, IV, 371

âile yuvasının, gerek toplum hayatının gerekse âhiret âleminin saâdetinin ve huzurunun sağlanması demektir.

g. Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ *"Kuvvetli olan* (herkesi) *yenen değildir. Kuvvetli olan, ancak kızgınlık anında kendini tutan kimsedir"*[195]

Bu hadîs-i şerîfe göre başkalarının sırtını yere getirmek gerçek mânâdaki kuvvetin ve hakkından gelinmesi zor olan bir meselenin ifadesi ve belirtisi değildir. Gerçek kuvvetin ve maharetin ifadesi ve belirtisi, kini ve öfkeyi tutmak, gayzı yutmak, kızgınlığın ateşini söndürmek, çevresine hilm ve kerem ile, rıfk ve mülâyemetle mukabelede bulunmak, nefsin gayr-i meşrû olan heves ve isteklerine karşı sağlam setler çekmek ve beklenmedik hâdiseler karşısında heyecana ve tehevvüre kapılmadan akılla ve itidalle hareket etmektir. Buna göre kuvvetli ve üstün olan kimse nefs-i emmaresini yenen, onu tesirsiz hâle getiren, hatta onu meşrû dairedeki zevklerle yetinmeye iknâ eden kimsedir. Yâni nefsin bir anlık zevkli fakat aldatıcı ve zehirleyici olan lezzeti için ebedî, hayırlı ve faydalı olan lezzeti fedâ etmeyen ve sonsuz saâdetini berbat etmeyen kimsedir. Çünkü fâni zevkler ve lezzetler bir üzüm tanesini yedirir, arkasından bin tokat vurur. Bir dakika güldürür, binlerce sene ağlatır. İşte bunu böyle bilen bir kimse hılmi ve aklıyla, basîret ve firâsetiyle hareket eder; hissiyatına kapılıp acele etmez ve Yüce Allah'ın rızâsını ve O'nun hoşnutluğunu her türlü hoşnutluğa ve isteğe tercih eder. Dünyada meşrû zevkler ve lezzetlerle yetinir; meşrû olmayan zevk ve lezzetlere asla tenezzül etmez. Âhirette de sayısız ve yasaksız zevk ve lezzetler içinde ebedî saâdetlere nail olur.

Evet, kişi kızdığı zamanda tehevvüre kapılmadan ve peşinen

[195] Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2014

hükmünü vermeden öfkesini yenmesi, hilm ve lütuf ile hareket etmesi gerçekten çok büyük bir izzet ve kuvvet ve o derece önemli ve gerekli bir fazîlet ve bir değer ölçüsüdür.

h. Hilmin ve rıfkatin önemi ve lüzumu en fazla talim ve terbiye mesleğinde ortaya çıkmaktadır. Bu önemi ve lüzumu bildirme sadedinde İbn-i Abbas (radıyallahu anh) şöyle buyurmuştur:

كُونُوا رَبَّانِيِّينَ حُلَمَاءَ فُقَهَاءَ عُلَمَاءَ *"Âlim, fakîh ve halîm olan terbiye ediciler olunuz."*[196] Yâni çocukları ve küçükleri daha büyümeden terbiye ediniz ve terbiye ederken de hilmi ve aklı, sabrı ve yumuşaklığı, anlayışı ve kavrayışı, ilmi ve marifeti esas alarak hareket ediniz. Başka bir hadislerinde:

مَا حُمِلَ الْعِلْمُ فِى مِثْلِ جَرَابِ حِلْمٍ *"İlim, hılmin testisi gibisine konmamıştır."*[197] buyurmuşlardır. Yâni ilmi en güzel taşıyan, kıymetini artıran ve onu sevdiren âlimdeki hilmdir. Diğer bir hadîs-i şeriflerinde de:

مَا أَوَى شَيْءٌ إِلَى شَيْءٍ أَزْيَنَ مِنْ حِلْمٍ إِلَى عِلْمٍ *"Hiçbir şeyin hiçbir şeyle beraber olması ve beraber mütâlaa edilmeleri, hılmin ilimle beraber olması kadar zinetli ve güzel, sevimli ve hoş değildir ve olamaz."*[198] buyurmuşlardır.

Zikredilen bu hadîs-i şerifler gösteriyor ki, talim ve terbiye işleriyle uğraşan ve hayatlarını bu kudsî hizmete vakfedenler hilme ve rıfkate son derece önem vermek zorundadırlar. Onların gerek davranışları gerekse sözleri hep rıfkat ve mülâyemet kokmalı ve muhataplarına hep kavl-i leyyin ile hitab etmeli ve hilm ü safh ile muâmelede bulunmalıdırlar. Aksi taktirde sözleri yabana, gayretleri de boşa gider ve senelerce de uğraşsalar yine çevrelerinde bir sempati toplayamaz, bir hüsn-ü kabul bulamaz, sağlam bir

---

196 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 25

197 Darimî, *Sünen*, I, 143

198 Darimî, *Sünen*, I, 143

dikiş tutturamaz ve kalıcı bir eser bırakamazlar. Netîcede şu fâni dünyadan fâni eserleriyle birlikte fâni olurlar ve kısa bir zamanda unutulur giderler.

Yol arkadaşı mânâsına gelen rafîk kelimesi rıfk kökünden gelmektedir ki bundan da arkadaş olarak kabul edilecek bir kimsede en başta aranacak hususlardan birisinin "onun yumuşak edâlı, tatlı sadâlı, mülâyim huylu ve müşfik tavırlı olması" hususu olduğu ortaya çıkıyor. Zaten hiç kimse aceleci, sert, haşin ve kırıcı olanlarla yola çıkmaz ve onlarla arkadaşlık yapmak istemez. Herkes tatlı dilli, yumuşak huylu, sabırlı ve akıllı olan kimselerle yola çıkmayı tercih eder ve böyleleriyle arkadaşlık yapmaya dikkat eder.

6. Hilm ve Rıfkın Netîcesi ve Semeresi

a. Hilm ve rıfk hasletleri, insanı *"Vedûd"* isminin tecellîsine mazhar olma mertebesine yükseltir. Evet, Cenâbı Hakk'ın halîm ismine mazhar olan ve O'nun re'fet, rahmet ve rıfkatine güzel bir ayna olup tutum ve davranışlarıyla bu hasletleri yansıtan bir kimse, netîce itibariyle Cenâb-ı Hakk'ın Vedûd ismine mazhar olur ve Yüce Allah'ın sevgisini kazanır. Yüce Allah'ın bir kulunu sevmesi ise o kulun, dünyevî-uhrevî kurtuluşu adına çok mühimdir. Çünkü Yüce Allah *"Vedûd"* ismine mazhar böyle bir kulun gören gözü, duyan kulağı ve tutan eli olup onu haramlara karşı korur, şerlerden muhafaza eder, hayırlı işlerde ve faydalı hizmetlerde onun yardımcısı olur ve onu muvaffak kılar. Aynı zamanda gerek melekler gerekse insanlar arasında onun için bir hüsn-ü kabul, bir sevgi ve bir sempati koyar. Ve netîcede böyle bir kimse ehl-i îman tarafından sevildiği gibi, ehl-i küfür tarafından da en azından takdir edilir.

b. Hilm ve rıfk hasletleri, insanı Kur'ân'ın övgüsüne ulaştırır. Zîrâ böyleleri:

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلاَمًا *"Câhiller ve kendini bilmezler kendilerine laf attığı vakit onlara selâm derler."* (Lokman Sûresi, 63) âyetine göre, hilm ve rıfk sahibi kimseler selâmetle netîcelenecek söz söylerler, câhillere çatmağa ve onlarla münakaşa etmeğe tenezzül etmezler ve onlardan gelen ezâlara tahammül ederler. Aynı şekilde:

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا *"Ve onlar faydasız ve boş şeylere rast geldikleri vakit kerîmâne geçerler."* (Lokman Sûresi, 72) meâlindeki âyete göre de Yüce Rahmân'ın halim, rafik ve mülâyim kulları boş, mânâsız, gereksiz ve zararlı yerlere gitmedikleri ve boş şeylerle uğraşmadıkları gibi; öyle şeylere yolları düşer ve rast gelirlerse kimseyle münâkaşa etmez, insafla ve anlayışla hareket eder ve oradan haysiyetlerini koruyarak şerefli bir şekilde geçer giderler. İşte hılmin ve rifkatin netîcesi ve semeresi Kur'ân'ın bu övgüsüne nâil olmaktır.

c. Hilm ve rıfk hasleti insanı cemaat adamı yapar. Evet cemaatte yer almak ve cemaat insanı olmak için hilm ve rıfkat şarttır. Evet hilm sahibi ve rıfkatli olanlardır ki cemaat ruhuna sahip olup hâdiseler karşısında yürekleri toplu çarpar, bazı hadiselere karşı cemaat halinde göğüslerini gerer ve bazı zaruretler karşısında yardım ellerini uzatarak birbirlerinin ihtiyaçlarını hallederler. Halim ve rafik olmayan, hırçın ve haşin olan ve hemen tehevvüre ve feverana kapılan bir kimse ise basîret ve firâset esasları üzerinde kurulmuş ciddi, azimli, kararlı ve sabırlı bir cemaatın içerisinde yerini alamaz. Bugün için alsa bile yarın o vahdet ve basîret içindeki cemaatte barınamaz ve kendi kendini dışlar gider. Bu gidiş ise netîce îtibariyle onun için çok korkunç bir sapıklığa ve çok ciddî bir zarara dönüşür.

d. Hilm ve rıfkın netîcesi ve semeresi başkalarının kusurlarını affetmektir. Başkalarını affetmek hasleti ise kişiye izzet kazandırır, onu yükseltir, onun af ve mağfiret edilmesine vesile olur

ve kişiyi habîbiyet makamına kadar çıkarır. Nitekim bir gün Hz. Mûsâ (aleyhisselâm): "Yâ Rabbi! Senin yanında kullarının en izzetlisi kimdir?" dediğinde, Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu: اَلَّذِى إِذَا قَدَرَ عَفَا "Gücü yettiği zaman affedendir."[199]

Evet, التَّوَاضُعُ لاَ يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلاَّ رِفْعَةً فَتَوَاضَعُوا يَرْفَعْكُمُ اللهُ وَالْعَفْوُ لاَيَزِيدُ الْعَبْدَ إِلاَّ عِزًّا فَاعْفُوا يُعِزَّكُمُ اللهُ *"Tevâzû ancak kulun yüceliğini artırır. Öyleyse mütevazi olun ki, Allah da sizin mertebenizi yükseltsin.* (Başkasının kusurunu) *Affetmek de, ancak kulun izzetini artırır. Öyleyse affedin ki, Allah da sizi izzetli kılsın."*[200] emir ve irşadları çok büyük hakîkatleri ve şerefleri içermektedir.

e. Hilm ve rıfkın güzel bir netîcesi ve tatlı bir semeresi de kemmiyet bakımından dost çevresini genişletmek ve keyfiyet bakımından dâvâ adamı kazanmaktır. Çünkü hilm ve rıfk sahibi kimseler herkes tarafından sevilir ve beğenilirler ve dost-düşman herkes onları sever ve takdir eder. Bunun sebebi ise, hilm ve rıfk sahibi olan kimseler icbâr ile değil iknâ ile iş yaptırmaya çalışmalarıdır. Zîrâ sahip oldukları hilm ve rifkatleri başkalarını herhangi bir hususta icbâr etmeğe ve başkalarına zorla iş yaptırmaya mânidir.

Evet, başta Asr-ı Saâdet'te olmak üzere bütün asırlarda İslâm dininin yeryüzünün pek çok kıtasında ve sürekli bir şekilde inkişaf etmesinde ve pek çok kimse tarafından hüsn-ü kabul görmesinde elbette ki İslâm'ı temsil eden kimselerin sahip oldukları hılmin, vakarın, ciddiyetin, ağırbaşlılığın, sabrın, rıfkatin, hoşgörünün ve yumuşaklığın rolü pek fazladır. Çünkü insanlar sözden ziyade tutum ve davranışlara, hallere ve muâmelelere bakar ve ona göre değer verirler. Davranışlar içinde ise en fazla hoşa giden hal, hiç şüphesiz hilmli, hazımlı, sabırlı, müsamahalı, rifkatli ve hoşgörülü olma hâlidir. Bu husus günümüzde daha da fazla bir

199 İmam Gazâli, *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn*, III, 178

200 İmam Gazâli, *a.g.e.* ,III, 178

önem kazanmıştır. Çünkü gerek asrımız gerekse bundan sonraki asırlar ilim asrıdırlar ve süratle ilme koşuyorlar. İlimde ve fikirde esas olan ise fikir vermek, kanâat uyandırmak ve iknâ etmektir.

Evet, insan yetiştirmenin ve adam kazanmanın en etkili yolu, insanların kabahat ve kusurlarını imkânlar ölçüsünde görmezlikten gelmek ve onlara karşı sert, kaba ve haşin davranmamaktır. İşte ancak böyle olanlardır ki geniş çapta hizmet yapar, dost çevresini genişletir, îman ve Kur'ân'a hizmet etme dâvâsına hergün yeni yeni adamlar kazandırır ve arkalarından bir yâd-ı cemîl ve bereketli eserler bırakarak ebedî âleme giderler.

Hâsılı: Hilmin ve rıfkın en mühim netîcesi ve semeresi, kişiyi Cenâb-ı Hakk'ın sevgili bir kulu olma derecesine ve toplumda kendisine ülfet ve ünsiyet edilen ve saygı gösterilen saygın ve yüksek bir mevkiye çıkarmasıdır.

Otuz Dokuzuncu Ölçü

İZZET VE HAYSİYET

1. İzzetin Mânâ ve Mâhiyeti

İzzet: Üstün kuvvet, gerçek galibiyet, şan ve şeref, gayet yükseklik ve yücelik, haysiyet ve vakar, onur ve itibar gibi mânâlara gelir. Buna göre izzetli ve haysiyetli insan demek, gayet izzetli, şerefli, onurlu, şanlı, itibarlı, kuvvetli, kudretli, hikmetli, vakarlı ve ağırbaşlı olan üstün ve yüce bir kimse demektir.

İzzet kibirden başkadır. Nitekim kibrin zıddı tevâzû olduğu halde; izzetin zıddı, zillet ve hakâretttir. Hem izzet mağlûbiyete ve sefâlete mâni olan bir hâlettir. Çünkü izzet mağlûbiyeti ve sefâleti asla kabul etmez; mağlup ve sefil olan da gerçek mânâda izzetli, haysiyetli ve itibarlı olamaz.

Kibir insanın kendisini bilmemesi, haddini aşıp kendini bulunduğu hâlin ve mevkiin üstünde görmesi, yaratıklara karşı tahakküm vaziyetini takınıp onları hor görmesi ve onların haklarını çiğnemesidir. İzzet ise insanın, asıl mâhiyetini tanıması, kendi nefsini geçici ve fânî kısmetler için hakârete düşürmeyip kendini dâimâ kerîm, şerefli ve kıymetli tutması, fuzûlî ve mânâsız şeylere alâka duymayıp gerçek insanlıkla ilgili olan itibarını korumasıdır.

İzzet bir şeref olduğu gibi, kibir de bir zillettir. Hem izzet herkes tarafından takdir edilip, sahibi için muhabbete ve hürmete vesîle olan fazîletli bir haslet olduğu halde; kibir herkes tarafından ağır karşılanıp sahibinin herkes tarafından ağır ve soğuk karşılanmasına sebep olan bir sıfattır.

2. İzzet ve Haysiyetin Temel Unsurları

a. Bir müminin kıymet ve izzetinin yüceliği, sahip olduğu İlâhi sanatlar ile mazhar olduğu Esmâ-i Hüsnâ'nın nakışları ölçüsündedir. Kâfirin kıymeti ise sahip olduğu et ve kemik gibi fânî ve basit maddelere göredir. Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine mazhar olmanın en birinci şartı, Cenâb-ı Hakk'ı yüce sıfatları ve güzel isimleriyle çokça zikretmek ve o sıfat ve isimlere mazhar olmak için hummalı bir faaliyet içerisinde bulunmaktır. Öyle ise insan, Cenâb-ı Hakk'ı isimleriyle çok zikretmeli ve o isimlere mazhar olmaya çok gayret etmelidir ki, o insanın izzeti ve kıymeti o ölçüde fazla artmış olsun. Bunun mânâsı ise istikâmet çizgisinde ve Sünnet-i Seniyye dâiresinde hayat sürdürmektir. Böylece insan, farzların ve sünnetlerin hüküm ve prensipleri içinde cilveleri görünen Esmâ-i Hüsnâ'nın her bir isminin tecellîsinden hasıl olan feyiz ve bereketlere geniş çapta bir mazhariyeti ve Cenâb-ı Hakk'a muhatap olma liyakatini kazanmış olur.

b. İzzetin zikirle olduğu gibi ilim, basîret ve infakla da ciddî alakası vardır. Şöyle ki: Zikrullah izzetin kalbi, ilim izzetin aklı, infak da izzetin ruhu mesabesindedir. Yüce Mevlâ'yı hatırına getirmeyen ve hâdiselerin dilinden anlamayan kalpler kaskatıdır ve bu kalpler sürekli olarak ızdıraplar içerisindedirler. Çevresine Allah namına hiçbir şekilde infakta bulunmayan ve yardım elini uzatmayan kimseler ham ruhlu kimselerdir ve onlar hareket hâlinde olan cenazeler hükmündedirler. Gerek zikrullahın gerekse infakın mâhiyetini bilmeden ve yaptıklarının farkına varmadan

bilgisiz ve şuursuzca hareket eden bir kimse de, bazı duyguları istifade etmiş olsa bile; pek çok hissiyatı istifade etmekten mahrum kalacağından ötürü, böyle bir kimse, istikbâl adına fazla ümit vâdetmeyen ve ne yaptığı ve ne yapacağı belli olmayan zelil bir adam durumuna düşer. İşte bu anlayıştan hareketle denilebilir ki, zikrullah ve infak izzetin kalbi ve ruhu hükmünde iseler; ilim, şuur ve basîret de izzetin aklı mesabesindedir. Öyle ise izzet ilimle kâimdir, ilimsiz izzet zamanla zedelenir ve zillete dönüşebilir.

c. Zikir ve basîret insanın enfüsî dâirede derinleşmesini, nefis ve şeytanla olan mücâdelesini ve şahsî kemalâtını ifade ettiği gibi; infak da insanın dış düşmanlara karşı kendisini koruduğunu, kendisini aşıp çevre ile irtibat kurduğunu, cemiyet bünyesinde yerini almakla cemaat ruhuna sahip olduğunu, himmetini âlî tuttuğunu, bu itibarla da o cemiyetin efendisi olma durumunda bulunduğunu ifade eder. Nitekim dillerde dolaşan "Zekat İslâm'ın köprüsüdür." hadîs-i şerifi de, mânevî âlemde bir kısım dereceleri kat edip yükselmek için zekâtın ve her türlü infak ve sadakanın bir köprü ve bir geçit mesabesinde olduğunu göstermektedir. Evet, bütün bunlar, insanı azîz ve şerîf yapan ve insanın namını ve itibarını yücelten gayet yüksek hasletlerdir.

3. İzzet ve Haysiyetin Önemi

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا *"Kim izzet istiyorsa* (bilsin ki) *izzet* (ve şeref) *tamamen Allah'ındır.* (onu dilediğine verir.)" (Fâtır Sûresi, 10)

Bir başka âyet-i kerimede de şöyle buyurmaktadır:

وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ *"Üstünlük, ancak Allah'a, O'nun Elçisine ve mü'minlere mahsustur. Fakat münafıklar bilmezler."* (Münâfikûn Sûresi, 8)

Evet, izzet sadece Yüce Allah'a ve O'nun azîz kıldığı kimselere âittir ki, onlar da Allah'ın Rasûlü ve salih mü'minlerdir. Şöyle ki:

a. Her türlü hakîkî izzet, Allah'a âittir. Çünkü Yüce Allah, zatında azîzdir ve O'nun izzeti gayet yüksektir. Allah gayet sağlam bir kuvvet sahibidir. Yüce Allah gayet izzetli, onurlu şanlı ve şerefli olan, izzetine nihayet olmayan, herşeye galip gelen fakat asla mağlûp olmayan ve mağlûp edilmesi tasavvur ve tahayyül bile edilemeyen, herşeyin hâkimi olan fakat hiçbir şeyin ve hiçbir tesirin mahkûmu olmayan, akılları hayrette bırakacak şekilde harikalar yaratan ve fevkalade mükemmel ve hikmetli icrââtlarda bulunan, eşi, benzeri ve ortağı olmayan ve hiçbir şekilde ortaklığı kabul etmeyen ve gerek zatında, gerek sıfatlarında gerek isimlerinde, gerekse bunların tecellîsi olan icrâatlarında gayet yüksek olan; hâsılı, Yüce Allah:

كَتَبَ اللّٰهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِى إِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ *"Allah yazdı* (hükme bağladı): *Celâlim hakkı için ancak ben yenerim ben ve* (bir de) *Rasüllerim. Şüphe yok ki Allah çok kuvvetlidir, gayet izzetlidir."* (Mücâdele Sûresi, 21) âyetinin ifade ettiği ezelî ve ebedî hakikatin sahibi olan mukaddes ve münezzeh bir zattır. Kâinatta görülen her türlü yükseklik ve izzetin kaynağı O'dur. Öyle ki, görülen her türlü izzet cilveleri, O'nun eksiksiz izzetinin küçük bir tecellîsinden ve cüz'î bir yansımasından ibarettir.

Evet, her türlü izzet, kudret, yücelik ve gâlibiyet Allah'a âittir. O, dilediğine izzet verir ve onu azîz kılar; dilediğini de zillete atar ve onu zelil yapar. Onun içindir ki, âlemde her türlü izzet, gâlibiyet ve üstünlük kırılabilir ve söndürülebilir. Ancak O'nun izzet sahasına tecavüz edilemez ve O'nun izzetine kimse leke süremez ve toz konduramaz. O'nun izzetini rencide etmek isteyenler sonunda mutlaka hüsrana uğrar ve mağlûp, makhûr ve perişan olurlar.

Bu hususta Hâzin'in naklettiğine göre bazı semâvi kitaplarda Cenâb-ı Hak meâlen şöyle buyurmuştur:

"Ben Allah-ü Azîmüşşân bütün meliklerin melikiyim (kralların kralıyım). *Hükümdarların kalpleri ve alınları benim elimdedir. Kullar bana itaat ederlerse ben de onları* (kralları) *onlara rahmet kılarım.* (İçlerine, teb'alarına karşı şefkat ve merhamet koyarım). *Ve eğer kullar bana isyan ederlerse ben de onları* (kralları) *onlara ukûbet kılarım* (âsî kullarıma musallat ederim). Öyleyse *krallara sövmekle meşgul olmayın. Ve lâkin bana tevbe ve mürâcaat eyleyin ki, onları* (kralları) *size bükeyim.* (işlerinizi görmeleri için onları sizin emrinize vereyim, onların zülümlerini önleyeyeyim ve onları size hizmetçi yapayım.)"[201]

Öyle ise, Cenâb-ı Hakk'ın izzetine dokunmaktan tir tir titremeli, onu daima izzet, azamet, kibriyâ, celâl, cemâl, ikram ve ihsanlarıyla takdis, tesbih, tenzih, tekbir ve tahmid etmeli ve O'na îman ve takva ile, salih amel ve hayırlı hizmetlerle itaat ve inkıyâd etmeli ki, netîcede insan izzetli ve haysiyetli, şerefli ve itibarlı bir kimse olarak dünya-ukbâ saâdetini elde etsin ve ebediyyen kurtuluşa ve huzura kavuşsun.

Evet, Yüce Allah dilediğini ona işlerinde ve hizmetlerinde yardım etmekle muvaffak kılmak suretiyle azîz yapar. Dilediğini de ondan yardımını ve kesmekle zelil yapar ve perişan eder. Rasûl-i Ekrem'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Ashabını hicrette, Bedir'de, Mekke'nin fethinde muvaffak kıldığı ve azîz yaptığı gibi, Ebû Cehil gibi müşrikleri de değişik şekillerde zelil ve perişan etmiştir.

Yüce Allah, müminleri zafer ve ganimetlerle azîz yaptığı gibi, yahudi vesair ehl-i kitabı ve müşrikleri de cizye vermekle, seslerini kısmakla veya savaşlar gibi felâketler sebebiyle ölmeleriyle zelil kılmıştır.

---

201 Hazîn, *Hâzin Tefsiri*, I, 226

Yüce Allah, tevhid ehlini ve özellikle velî kullarını dünyada ihlasla ve âhirette cennet ve rü'yetle azîz kıldığı gibi, nifak ehlini ve özellikle din düşmanlarını da dünyada başkalarına karşı korku veya gösteriş hisleriyle, âhirette de cehenneme atmak ve onları muhatap almamakla zelil ve rüsvay etmiştir. Hem ehl-i âhireti tevekkül, kanaat ve rızâ ile azîz kıldığı gibi, ehl-i dünyayı da hırs ve tama ile ve boş şeylerin peşinde koşmakla zelil kılmıştır.

b. İzzet Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e âittir. Çünkü O, Kudsî Eli'n terbiyesiyle yetişmiş, semâvî vahiy ile desteklenmiş, İlâhî hıfz ile muhafaza edilmiş ve Kur'ân'ın ahlâkı ile ahlâklanmış olan ve insanı izzetli ve şerefli yapan bütün yüce ve kâmil hasletlere sahip olan azîz ve şerif bir peygamberdir. İşte bu derece şerefli bir zât, elbette ki zedelenmez ve gayet azametli bir izzete sahip olacaktır. Öyleyse Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gerçek ümmet olmak isteyen ve yüksek izzet ve itibar arayan bir kimse, bütün hallerinde O'nun sünnetine ittiba ve imtisal etsin ki maksadına ve gayesine ulaşmış olsun.

c. İzzet, sâlih müminlere âit ve onlara lâyık olan yüce bir haslettir. Çünkü salih müminler hakîkatte Yüce Allah'ın sadık köleleri ve Kur'ân'ın halis hizmetkârları olduklarından dolayı Yüce Allah da onları İslâm'la aziz kılmış ve îmanla şereflendirmiştir. Bu hususta Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in arkadaşlarına söylediği şu vecîz söz ne kadar da isabetli ve ve kadar da haktan ibaret bir sözdür:

لَقَدْ أَعَزَّكُمْ اللهُ بِالْإِسْلاَمِ فَمَهْمَا إِبْتَغَيْتُمْ الْعِزَّةَ بِغَيْرِهِ أَذَلَّكُمُ اللهُ "*Andolsun ki Allah sizi İslâm'la azîz kılmıştır. Şayet siz İslâm'dan başka yerde izzet aramaya kalkışırsanız; Allah da sizi zelil* (perişan ve derbeder) *kılar.*"

İşte bu hakîkatten ötürüdür ki gerçek ve salih mü'minler, zâil ve fâni şeylere karşı öylesine müstağnî ve izzetlidirler ki, fânîye metelik verecek bozukluk onlarda yoktur. Onlar, Allah'tan başka

en haşmetli varlığa bile ibadete tenezzül etmez, Allah'tan başkasına asla secde etmez ve O'ndan başkasına kesinlikle tazarrû ve niyazda bulunmaz kimselerdir. Hatta onlar, çokları için maksat hâlinde olan cennet gibi gayet büyük bir ücreti ve sonsuz bir mükâfâtı ve cehennem azabından kurtulma gibi son derece lüzumlu bir netîceyi bile ibadetlerine asla gaye yapmaz derecede izzetli ve şereflidirler.

Hem onlar, halleri mülâyim, ruhları halim ve kalpleri selim olan kimselerdir. Fakat Yüce Mevlâ'nın izni hâricinde ve isteyerek tezellüle asla tenezzül etmezler. Hem onlar, maddeleri yönüyle belki fakir ve zaiftirler, fakat ikramı bol olan Yüce Mevlâ'nın kendileri için hazırladığı uhrevî servet ile kendilerini çok zengin gördüklerinden ve O'nun nihayetsiz kudretine çok itimad ettiklerinden son derece kuvvetlidirler. Bu durumda başkalarında özellikle nifak ve küfür dâiresinde, ehl-i küfür ve ehl-i nifak arasında izzet ve şeref aramak beyhûdedir ve boşuna uğraşmaktır. Öyle ise izzet ve itibar arayan kimse, salih mü'minlerle arkadaşlık yapsın, onların teşkil ettiği hayırlı cemaat içerisinde yerini alsın ve onlarla birlikte İslâm'a hizmet etmeye ve müslümanlara faydalı olmaya çalışsın ki, izzet ve salâhat içerisinde hayatını geçirsin ve âhiret âleminde azîzler ve sâlihler zümresine dahil olsun.

Evet, ehl-i küfür ve ehl-i nifak arasında izzet aramak boşuna yorulmaktır. Çünkü onlar, başta fikir babaları ve elebaşları olmak üzere dış görünüşleri itibariyle her ne kadar kibirli ve gururlu birer firavun da olsalar, cüz'î bir menfaat için en âdî bir şeye bile boyun büken ve secde eden birer zelildirler. Hem gayet inatçıdırlar. Fakat bir lezzet için nihayetsiz zilleti kabul eden zelil birer miskindirler. Hem o dinsizler kendilerini son derece beğenmiş gayet cabbar ve mağrur kimselerdir. Fakat kalplerinde isnad edip dayanacakları ve itimad edecekleri sağlam bir

nokta ve ilticâ edip tesellî bulacakları kuvvetli bir kimse bulamadıkları için son derece âciz, hatta âcizliklerini idrak edemeyecek kadar da âciz olan birer zavallı kimselerdir. Hem sadece kendilerini düşündüklerinden, şahsî menfaatini başkalarının zararında arayacak kadar âdî ve hodkâm birer menfaatperesttirler. Hem öyleleri aynı zamanda, her türlü çalışmalarını nefsin, midenin ve şehevânî duyguların tatmin edilmesi adına yaptıklarından dolayı başkalarının haklarına rahatlıkla tecâvüz eden birer zâlim ve birer gaddardırlar.

Hâsılı: Her türlü izzet ve şeref Yüce Allah'a, Rasûlüne ve kâmil mü'minlere âit ve lâyık olduğu gibi; her türlü zillet, hakâret, rezâlet ve sefâlet de ehl-i küfre ve ehl-i nifaka âittir. Ve onlar buna gayet lâyık ve tam müstehaktırlar. Zaten zillet ve îman hiçbir zaman bir müminin kalbinde birarada bulunamaz. Bundan dolayıdır ki, kendini Allah'tan başka ve O'nun izni ve rızâsı dışında herhangi birşey için zillete düşürmesi bir mü'mine asla yakışmaz ve caiz değildir.

d. İzzet ve haysiyet, şeref ve itibar, kerem ve fazîlet ancak güzel ahlâkla ilgili her türlü güzel hasletlerin bir arada bulunmasıyla gerçekleşir ve bu sayede kıymetlerini devam ettirirler. İşte böylesine kuvvetli payandalarla desteklenen bir izzet-i nefis, bir haysiyet, bir şeref ve bir itibar, hiçbir zaman hasîs, âdî, alçak ve düşük hallere tenezzül etmez ve izzet sahiplerinin böylesine pes ve bayağı durumlara düşmesine asla müsaade etmez.

Meselâ: Böyleleri asla zulüm yapamaz, yalan söyleyemez, hile yapamaz, sözünden dönemez ve kötülerin kötü fiillerine ortak olamazlar. Zîrâ sahip oldukları izzet ve haysiyetleri, şan ve şerefleri buna manidir. Nitekim melekler, şan ve şerefleri çok yüce olduğundandır ki, şeytanları tardeder ve onları kesinlikle kabul etmezler. Hem izzetli, haysiyetli ve itibarlı olan kimseler gerek arkadaşlıkta, gerek ortaklıkta gerekse izdivaçta kendileri gibi

izzetli, haysiyetli, iffetli ve namuslu olmayan kimseleri asla kabul etmezler. İzzet ve kerem sahibi kimselerin kendileri gibi olmayan kimselerle ilgi kurmaları, onları ıslah ve terbiye etmek içindir veya onlardan gelmesi muhtemel olan zararları önlemek ve onları değişik şekillerde idare etmek ve oyalamak gibi bir kısım lüzumlu maslahatlara mâtuftur.

4. İzzet ve Şerefin Özellikleri

a. Kudret ve gâlibiyet: Zîrâ kuvvetli ve kudretli olmayan galip olamaz. Böyle olunca da böylesinin izzeti ve onuru zedelenir ve itibarı düşer. Yeter ki izzet ve şeref kazandıran bu kudret ve bu gâlibiyet, hakta ve hakkın ihyâ ve ikamesinde gerçekleşmiş olsun.

b. İhsan ve ikram: Zirâ itibarlı olmanın ihsan ve ikram sahibi olmayan, yani cimri ve pinti olan kimse çevresi tarafından sevilmez ve başkalarının nazarında öylelerinin itibarı ve kıymeti olmaz. Evet itibarlı olmanın ve sevilmenin çok mühim bir şartı, çevreye ihsanda ve ikramda bulunmaktır.

c. Celâl ve azamet: Bir hakkın yerini bulması ve mazlumun hakkının zâlimin elinden alınıp mazlûma verilmesi için ileri gelenlerin celâlle, azametle ve haşmetle arz-ı endam etmeleri çok mühim bir faktördür.

d. Affetmek ve bağışlamak: İnsanın yüceliğini ve olgunluğunu gösteren bir husus da şahsına karşı işlenen kusur ve kabahatlere karşı affetmeyi, hoşgörmeyi ve bağışlamayı huy haline getirmesidir.

e. İzzet ve itibarda süreklilik: Küfür ve küfrandan, zulüm ve fesattan, fısk ve fücurdan, isyan ve tuğyandan, sefâhet ve rezâletten, habâset ve fenâlıktan ve bunlar gibi çirkin ve töhmetli şeylerden sürekli kaçınmak, uzak durmak ve bu gibi şeylere asla tenezzül etmemek.

f. Hikmet ve maslahat: İzzet ve haysiyetin kazanılmasında hikmet ve maslahatın olması, yani yapılan işlerin yerinde ve zamanında yapılması çok önemlidir. Zîrâ her makamın ve her hâlin gerektirdiği davranışlar aynı değildir. Meselâ: Konuşması gereken yerde susan, susması gereken yerde ise konuşan bir kimse, mânâsız ve maslahatsız bir davranış sergilemiş olur. Çünkü kemâl-i izzet, ancak kemâl-i hikmetle olur; öyleyse hikmetsiz ve maslahatsız bir izzet düşünülemez.

Hasılı: İzzetli ve haysiyetli olan kimse, hakîkatte kudretli, güçlü, itibarlı, üstün ve yüksek olan bir kimsedir. Ve işte bundan dolayıdır ki bir insanın değerlendirilmesinde izzet ve haysiyet haslet çok mühim bir faktör ve çok önemli bir değer ölçüsüdür.

Kırkıncı Ölçü

GÜZEL AHLÂK (İSLÂM AHLÂKI)

1. Ahlâkın Mânâ ve Mâhiyeti

Ahlâk: Hulk kelimesinin çoğulu olup huylar, tabiatlar, yaradılıştan olan haslet, seciyye ve karakterler, insanın doğuştan getirdiği veya sonradan kazandığı zihnî ve rûhî melekeler, özellikler ve hâller, ayrıca insanın iyi veya fena olan bütün tavırları ve hareketleri demektir.

Halk kelimesi, insanın sureti ve şekliyle ilgili olan maddî yaradılışını ifade ettiği gibi, hulk kelimesi de insanın rûhu ve vicdanı, kalbi ve zihni ile ilgili olan ve insanı diğer varlıklardan ayıran ve onun mânevî yönünü teşkil eden huy ve karakterler ile bu huy ve karakterlerin eseri olan her türlü hallerdir. Şu hadîs-i şerîf bu mânâları ne kadar da güzel icmal ve ifade etmektedir:

اَللّٰهُمَّ أَحْسَنْتَ خَلْقِى فَأَحْسِنْ خُلُقِى *"Allah'ım! Yaradılışımı güzel yaptığın gibi, ahlâkımı da güzel yap"*[202]

[202] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 403

2. Güzel Ahlâkın (İslâm Ahlâkının) Mânâ ve Mâhiyeti

Güzel ahlâkla ilgili olarak yapılan târiflerin en güzeli şudur: Haram olan şeylerden uzak durmak, farz, vacip ve sünnetleri edâ etmek, insanlara iyilikte bulunmak ve insanlara güleryüzlü olmak. İbn-i Mübarek güzel ahlâkın mâhiyetini özetlerken şöyle demiştir: بَسْطُ الْوَجْهِ وَبَذْلُ الْمعْرُوفِ وَكَفُّ الْأَذَى "(Güzel ahlâk) *İnsanlara karşı beşâşetli ve güleryüzlü olmak, mârûfu yaymak* (İslâm'ın ve selim aklın iyi gördüğü şeyleri başkalarına anlatmak ve Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ettiği ilim, mal ve makam gibi imkânlardan insanlara iyilikte bulunmak) *ve onlardan gelecek ezâ ve cefâyı uygun bir şekilde önlemeye çalışmak veya sabretmektir."*[203]

Yine İbn-i mübarek güzel ahlâkın özünün edep olduğunu ve edebin de ne derece gerekli olduğunu anlatma hususunda şöyle demiştir: *Biz az edebe çok ilimden daha fazla muhtacız.*

Büyüklerimiz, güzel ahlâkın mâhiyetini ve belirtisini şöyle özetlemişlerdir:

Cümle ahlak-ı hamîde şu üç şeyde zuhur eder:
Mahviyet, setr-i kabâhat, terk-i hubb-i dünya.

Yüce İslâm dîni hiç şüphesiz güzel ahlâktan ibaret olan bir dindir. İslâm dîninin tesis edip ortaya koyduğu ve emir buyurduğu güzel ahlâktan maksat, insanların âhirette iğneden ipliğe kadar herşeyden sorguya çekilecekleri bir günde mahcup olmamaları, pişmanlık duymamaları ve orada yüksek dereceler kazanmalarıdır.

3. Niçin Güzel Ahlâk? Yâni Ahlâkımızı Niçin Güzelleştirmeliyiz?

Evet, ahlâkımızı mutlaka güzelleştirmeliyiz. Çünkü Cenâb-ı Hak güzel ahlâklıdır. Cenâb-ı Hakk'ın güzel ahlâklı olması demek,

---

[203] Tirmizî, *Sünen*, IV, 363

gerek biz insanlara karşı gerekse diğer yaratıklara karşı her türlü muâmelesinin ve icrââtının son derece güzel ve son derece mükemmel ve gayet hikmetli ve maslahatlı olması demektir. Hem Kur'ân-ı Kerîm'in bütün emir, nehiy, tavsiye ve irşadları güzel ahlaktan ibarettir, güzel ahlakla ilgilidir ve bizlerin güzel ahlaklı olmamız ve bu sayede ahsen-i takvim makamına mazhar olmamız ve a'lâyı ıllîyyîn mertebesine yükselmemiz içindir. Hem bize güzel birer örnek ve birer rehber olmaları için gönderilen Peygamberler (aleyhimüsselâm), son derece güzel ahlâk sahibidirler. Özellikle Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) her türlü güzel ve kâmil ahlâkın zirvesine ulaşmıştır ki, Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de Onu tanıtırken:

وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ *"Ve şüphesiz ki sen en büyük ahlâk üzerinesin."* (Kalem Sûresi, 4) demek suretiyle, O'nu bize güzel ahlâkıyla överek tanıtmaktadır. Evet Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) en güzel ve en büyük, en geniş ve en sevimli ahlâk üzere yaratılmış olup şânı, şerefi ve fazîleti gayet yüksek ve yüce olan bir rehberimiz, bir efendimiz ve bir sevgilimizdir.

İşte bütün bunlar gösteriyor ki, Yüce Allah'ın sevgili bir kulu olmamız, Kur'ân-ı Kerîm'in fazîletli bir cemaati ve Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayırlı bir ümmeti mertebesine ulaşabilmemiz için, bizim her hâlükârda güzel ahlâklı olmamız gerekmektedir. Zîrâ her türlü ihyâ yolları ve kemâlât mertebeleri güzel ahlâktan geçer ve gerçek insanlık semasında kanat çırpıp pervaz etmeler ve yüksek makamlara ulaşmalar, ancak güzel ahlâk sayesinde elde edilir.

4. Ahlâkın Kısımları

İnsanda bulunan her türlü rûhî ve zihnî melekeler, huylar ve karakterler semere olarak verdikleri netîcelere ve gösterdikleri eserlere göre iki kısma ayrılırlar: Hayırlı melekelere ve bu

melekelerin verdiği hayırlı semere ve faydalı netîcelere, *ahlâk-ı hasene* (güzel huylar ve davranışlar), *ahlâk-ı hamîde* (beğenilen huylar ve davranışlar), *mehâsin-i ahlâk* (ahlâkla ilgili güzellikler), *fezâil-i ahlâk* (ahlâkla ilgili fazîletler) ve *mekarim-i ahlâk* (ahlâkla ilgili şerefli haller) gibi isimler verilir. Çirkin melekelere ve bunların çirkin ve zararlı netîcelerine de, *ahlâk-ı seyyie* (kötü huylar ve davranışlar), *ahlâk-ı kabîha* (çirkin huylar ve davranışlar), *ahlâk-ı zemîme* (kınanan huylar ve davranışlar), *mesâvî-yi ahlâk* (ahlâkla ilgili kötü şeyler), *rezâil-i ahlâk* (ahlâkla ilgili rezillikler) gibi isimler verilir. Meselâ: Edep ve hayâ, şefkat ve hürmet, tevâzû ve sabır gibi hasletler birer güzel meleke eseri oldukları gibi; sefâhet, hiddet, kibir, hased ve cimrilik gibi hasletler de birer çirkin meleke eseridirler.

Mekârim-i ahlâk veya mehâsin-i ahlâk demek, ahlâkla ilgili güzellikler; diğer bir tabirle güzel ve şerefli huylar, güzel ve şerefli davranışlar ve Cenâb-ı Hakk'ın sevdiği ve insanların hoşlandığı güzel ahlâk demektir. Böyle bir ahlâk ise hiç şüphesiz Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) temsil ve tatbik ettiği ahlâk ile O'nun sünnet-i seniyyesine harfiyyen imtisal ve ittibâ edenlerin temsil ettikleri ahlâkdır. Çirkin ve kötü ahlâk da İslâm dışı olan, yâni Kur'ân-ı Kerîm'in yasakladığı, Rasûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sakındırdığı ve selim bir kalbe ve sâlim bir akla sahip olan kâmil mü'minlerin şiddetle nefret ettikleri çirkin hasletler ve uzak durdukları kötü davranışlardır.

Âyet-i kerîmelere göre mes'ûl ve mükellef olduğumuz dînî vazifeleri derece bakımından iki kısımda mütâlaa edebiliriz:

a. *En aşağı derecesi:* Bu tür vazifeler, başkalarına karşı adâleti, kendimize karşı ise ruhsatı esas alıp hareket etmek şeklindedir. Buna delil şu âyet-i kerîmelerdir:

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُم لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ *"Eğer* (bir topluluğa) *azab edecekseniz, size yapılan azabın eşiyle azab*

edin. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha hayırlıdır” (Nahl Sûresi, 126)

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا، فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجرُهُ عَلَى اللهِ، إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الظَّالِمِينَ. وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُلَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ *“Bir kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür. Lâkin her kim affeder ve sulh yolunu tutarsa, onun ecri Allah’a âittir. Şüphesiz ki O, zâlimleri sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa, böyle hareket edenlerin aleyhine bir yol yoktur.* (bunlar kınanmazlar)” (Şûrâ Sûresi, 40-41)

b. En yüksek derecesi: Bu tür vazifeler de başkalarıyla ilgili olarak ihsanı, kendimizle ilgili olarak ise azîmeti esas alarak hareket etmek şeklindedir. Buna da delil şu âyet-i kerîmelerdir:

وأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى *“Ve sizin affetmeniz takvaya daha yakın* (ve daha uygun)*dur.”* (Bakara Sûresi, 237)

وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *“Eğer* (onların düşmanlıklarına karşı) *af ile muâmele eder, kusurlarına bakmaz ve hatalarını örterseniz; şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.* (O da sizi bağışlar ve size merhamet eder)” (Teğâbün Sûresi, 14)

İslâm terbiyesini güzel almış bir kimse, başta Yüce Allah’a karşı ve O’nun şerefli elçisi Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e karşı olan itaat ve inkıyadında olmak üzere; hem kendisine karşı, hem âilesine karşı, hem de cemiyetine ve bütün insanlara karşı sorumlu olduğu vazifelerinde, gerek ibadetle ilgili olsun, gerekse muâmelelerle ilgili olsun bütün vazifelerinde, güzel ahlâk sahibidir, mükemmel davranışlar sergiler ve sahip olduğu o güzel ahlâkıyla hem Yüce Yaratıcı yanında, hem de yaratıklar nazarında hep güzel takdirler toplar ve her yerde hüsn-ü kabuller görür.

5. İslâm Ahlâkının Kaynağı

İslâm ahlâkının kaynağı dindir, vahiydir. Yâni Kur'ân'ın ve Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tebliğ ve tâlim ettiği, getirp bildirdiği hidâyet ve nurdur.

Bizim mukaddes kitabımız Kur'ân'a göre ahlâk esaslarının ve ahlâkla ilgili her türlü inkişaf, tatbikat ve vazîfelerin menbaı ve kaynağı dindir; Yâni vahiydir. Ancak buna dayalı bir kaynak daha vardır ki o da sâlim akıldır. Zîrâ İslâm dîni, histen ziyâde akla hitab eder ve aklı iknâ etmeye çalışır. Aklı iknâ ettikten sonra kalbi tatmin etmeye, sonra da hissi huşyar hâle getirmeye çalışır.

İslâm ahlâkının kaynağının din ve vahiy olmasının mânâsı şudur ki: Farzlar ve vacipler sâdece Yüce Allah emrettiği için, O'nun yüce ulûhiyetinin yüksek makam ve kadrine hurmetten dolayı ve O'nun hoşnut olması için icrâ ve îfâ edilir. Yasaklardan da sadece Yüce Allah yasakladığı için kendilerinden içtinab edilir ve onlardan kaçınılır. Yâni herşeyde niyet sadece Yüce Alah'ın rızâsı ve O'nun hoşnutluğudur. Çünkü Yüce Allah yegane azamet ve kibriyâ, gayet haşmet ve saltanat, eşsiz kemal, cemal ve ihsan sahibidir. Ve O, her türlü güzellikte mutlak ve sonsuz kemaldedir. Bu îtibarla herhangi bir amelin Yüce Allah katında sâlih, hâlis ve makbul olması için, o amelin sadece Cenâb-ı Hakk'ın rızâsı için işlenmiş olması şarttır. Çünkü Cenâb-ı Hak hiçbir hususta gizli-açık en küçük bir ortaklığı kabul etmez. İşte İslâm bu yüzden, kendisine intisab edenlerin niyetlerine çok önem vermiş ve pek çok hususta kişiyi niyetine göre değerlendirmiştir. Bundan ötürüdür ki, bir hadîs-i şerifte:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَ إِنَّمَا لِكُلِّ امْرِىءٍ مَانَوَى *"Ameller ancak niyetlere göredir ve her kese ancak niyet ettiği şey vardır"*[204], diğer bir hadîs-i şerifte de: نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ *"Müminin niyeti amelinden*

[204] Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 1

daha hayırlıdır."[205] buyurulmuştur. Evet, İslâm'a göre îtikattan ibadetlere kadar, ondan muâmelelere ve şahsî davranışlara kadar herşeyde asıl maksat, Cenâb-ı Hakk'ın rızâsıdır. Çünkü tazim edilmeye, ibadet edilmeye, sevilmeye ve kendisine şükredilmeye yegane lâyık olan, ancak Yüce Allah'tır.

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) geceleri mübarek ayakları şişecek şekilde yoruluncaya ve hâlsiz düşünceye kadar ibadet ediyordu. Hattâ bir defasında, yine aynı şekilde hareket edince, Ashâb-ı Kiram (radıyallahu anhum) dayanamamış ve kendisine,

"Ya Rasûlallah! Allah sizin geçmiş ve gelecek bütün günahlarınız bağışlamışken; kendinizi niçin bu kadar yoruyorsunuz?" demişlerdi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)*:* أَفَلاَ أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا *"Ben çok şükreden bir kul olmayayım mı?"*[206] cevabını vermiş ve bununla çok ibâdet etmesi gerektiği için öyle yaptığını ifâde buyurmuştur.

İslâm'da gerek itikat, gerek ibâdet, gerekse beşerî muâmeleler ve münâsebetlerle ilgili bütün kural ve düsturların esası ve gayesi sadece Yüce Allah'ı tazimdir. O'na şükürdür ve bu vesile ile O'nun yüce rızasını tahsil etmektir. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de dünyevî uhrevî her türlü saâdet ve selâmet nimetleri anlatıldıktan sonra:

وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ أَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ *"Yüce Allah'ın rızâsı bunların hepsinden daha büyüktür. Büyük kurtuluş da işte budur."* (Tevbe Sûresi, 73) buyurulmuştur. Yüce Allah'ın rızâsı ise elbette ki insanın selâmeti ve saâdeti için farz veya haram kılınan amellerin hatta düşüncelerin Kur'ân'ın ve sünnetin paralelinde olması ile mümkündür.

Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Suheyb-i Rûmî için:

---

205 Süyûtî, *Fethu'l-Kebir*, III, 265
206 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2172

نِعْمَ الْعَبْدُ صُهَيْبٌ لَوْ لَمْ يَخَفِ اللهَ لَمْ يَعْصِهِ *"Suheyb ne iyi kuldur.* (Onun imanı o kadar kuvvetli ki) *Allah'tan korkusu olmasa* (ve kendisine azaptan eman verilse bile); *o, yine de Allah'a isyan etmez."*[207] buyurmuştur.

Süfyân-ı Sevrî, Hz. Râbia'ya îmanın hakîkati nedir? diye sorduğunda; Hz. Râbia şöyle cevap vermişti: "Ben Allah'ın ne cehenneminden korktuğum, ne de cennetini sevdiğim için ibadet etmiş değilim. Yoksa kötü hizmetçiden benim ne farkım kalır. Ben O'na (ulûhiyyetine, azametine ve kibriyâsına karşı) muhabbetimden ve iştiyakımdan dolayı ibâdet ederim."

Demek ki İslâm'a göre, ibâdet ve ahlâk konusunda insanı külli bir ibâdete ve her türlü güzel ahlâka zorlayan yüce faktör ve kaynakların başında, Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyyeti, azameti, kibriyâsı ve ihsanı vardır. İşte ehl-i îman Cenâb-ı Hakk'ın bir taraftan azamet ve kibriyâsına karşı hürmetin, diğer taraftan da ihsan ve ikramına karşı da şükrün ifadesi olarak ibadet etmekte ve güzel ahlâk sahibi olmaktadır. Ve işte bu husus gerçek kulluğun esası ve özüdür.

Doğrusu, vazifeleri lâyıkıyla yerine getirmek, ahlâkı güzelleştirmek ve nefisleri yola getirmek için insanların vahyi kabul etmeleri, Kur'ân'a îman etmeleri ve Kur'ân'ın emir ve talim buyurduğu yüce gaye doğrultusunda hareket etmeleri şarttır. İnsanlar vahye îman etmeden bir vazifeyi sırf vazife olduğu için îfâ etmeleri ve bu anlayışla ahlâklarını tehzib etmeye, güzelleştirmeye ve olgunlaştırmaya çalışmaları ve bunda muvaffak olmaları mümkün değildir.

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ahlâkının fevkalâde güzel ve gayet derecede sevimli olmasının temelinde elbette ki Yüce Allah'ı gerektiği şekilde bilmesi, tanıması ve sevmesi vardır. O

---

[207] Mensur Ali Nâsıf ,*Tâc*, III, 405

Nebiy-yi muhterem (sallallâhu aleyhi ve sellem), mârifetullah ve muhabbetullahın sırlarına vakıf olduğundandır ki, güzel ahlâkın en ince noktalarına kadar en yüksek ve hiç kimsenin yetişemeyeceği bir dereceye sahipti. Hem O'nda biraraya gelmiş güzel ve yüksek ahlâk sayesinde her bir melekede, haslette, kâbiliyette ve amelde en yüksek tabakada olduğuna takriben on beş asırdır dost ve düşman ittifak ediyorlar.

Hâsılı: İslâm'a göre güzel ahlâkın esas kaynağı dindir, vahiydir. Yâni hidâyet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm ve fazîlet güneşi olan Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyyeye göre ise güzel ahlâkın biricik kaynağı Cenâb-ı Hakk'ın Yüce Zâtı, O'nun azamet ve kibriyası ile O'na karşı kalplerde ve vicdanlarda duyulan marifetullah ve muhabbetullahtır. İşte bundan dolayıdır ki, bir mü'min Yüce Yaratıcı'yı tanıması ve O'nu sevmesi derecesinde Kur'ân'ın düsturlarını ve sünnetin prensiplerini tatbik eder ve zamanla güzel ahlâklı kâmil bir insan olur.

Evet, ahlâk ile din âdetâ bir tek şey gibidir ve bunu ifade eden pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif vardır. Meselâ:

وَاتَّقُوا اللّٰهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ *"İnanıyorsanız Allah'tan korkun."* (Mâide Sûresi, 57)

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ *"Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu* (mükâfâtını) *görür. Ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu* (cezasını) *görür."* (Zilzâl Sûresi, 7-8)

اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ، أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً. فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَاإِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذٰى عَنِ الطَّرِيقِ؛ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ. *"Îman yetmiş veyâ altmış küsur bölümdür. Onun en fazîletli* (derece) *si 'Lâ ilâhe illallah' kelimesini söylemektir. En aşağı derecesi de eziyet veren bir şeyi yoldan defetmektir. Hayâ da îmandan bir bölümdür"*[208]

---

208 Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 63

لاَيُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ *"Sizden biriniz kendisi için sevdiğini (mü'min) kardeşi için de sevmedikçe* (kâmil derecede) *îman etmiş sayılmaz"*[209]

مِنْ حُسْنِ ٱلإِسْلاَمِ تَرْكُهُ مَالَا يَعْنِيهِ *"Kişinin mânâsız şeyleri terk etmesi* (sahip olduğu) *müslümanlığının güzelliğindendir. (Gerçek müslüman oluşu- nun alâmetidir)"*[210]

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ ٱلأَخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ ٱلأَخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ ٱلأَخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ *"Allah'a ve âhiret gününe îman eden ya hayır söylesin ya da sussun; Allah'a ve âhiret gününe îman eden komşusuna ikram etsin; Allah'a ve âhiret gününe îman eden konuğuna ikram etsin."*[211]

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, güzel ahlâkla ilgili hiçbir husus yoktur ki, din ve îmanla ilgisi bulunmasın. Hem îmânın yetmiş küsur şubeye ayrılmasından anlaşılıyor ki, her bir şube dinin bir emri veya bir tavsiyesi ve bir tasvîbidir. Kelime-i tevhid zikri ve onun ameli olduğu gibi yolda görülen eziyet verecek bir taşı yolun kenarına atmak da îmandan bir parçadır. Evet, îman ve İslâm esaslarıyla ahlâkla ilgili kurallar arasında çok ciddî bir münasebet vardır. Bunlar iç içe şeylerdir ve birbirinden ayırmak mümkün değildir. Zîrâ insan inandığı ölçüde ameline dikkat eder ve ameline dikkat ettiği sürece de dînini ve îmanını kuvvetlendirir ve ciddiyet ve titizlikle onları muhafaza etmeğe çalışır.

İnsanlığın kurtuluşu için bir hidayet rehberi ve bir saâdet kılavuzu olarak indirilen Kur'ân-ı Kerîm ve onun şânı yüce tebliğcisi Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) her türlü fazîleti korumak ve her türlü rezâleti mahvetmek için indirilmiş ve gönderilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki İslâm dîni âdetâ güzel ahlâkla ahlâklanmaktan

---

209 Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 9

210 Tirmizî, *Sünen*, IV, 558

211 Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 68

ibâret bir dindir. Bu güzel ahlâk içinde elbette ki îtikâda dâir meseleler ve farz ve haramlarla ilgili hususlar da vardır.

6. Güzel Ahlâkın Esasları

Yüce ahlâkı ve yüksek huyları gerçekleştiren ve o ahlâkı ve huyları sürekli olarak ayakta tutan ve devamlı bir şekilde geliştirerek yaşattıran bazı temel esaslar ve faktörler vardır:

a. *Ta'zîm ve şefkat.* Diğer şeyler bu iki esasa bağlıdır. Bunun temelinde de tevâzu' ve mahviyet vardır. Evet bir kimsenin Yüce Yaratıcı'ya karşı mükellef olduğu vazîfelerini îfâ etmek için her türlü şeâire karşı hürmet ve tazim hislerine sahip olması gerektiği gibi, yaratıklara karşı yapmakla mükellef olduğu vazifelerini yerine getirmek için de şefkat ve merhamet hislerine sahip olması gerekir.

b. *İhlas ve ihsan şuuruna sahip olmak.* (Bu husus güzel ahlâkın temel esası ve ana faktörüdür.) Kişinin ihlası ve ihsan şuuru ne derece mükemmelse îmanını o nispette kemâle erdirir, huylarını ve melekelerini o derece fazla inkişaf ettirir ve ahlâkını o oranda fazla olgunlaştırır. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

مَنْ أَحَبَّ لِلّٰهِ وَأَبْغَضَ لِلّٰهِ وأَعْطٰي لِلّٰهِ وَمَنَعَ لِلّٰهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ *"Kim Allah için sever, Allah için buğz eder, Allah için verir ve Allah için men ederse şüphesiz ki* (o kimse) *îmanını kemâle erdirmiştir."*[212]

c. *Âhirete ve oradaki azab ve mükâfata inanmak.* (Bu husus da güzel ahlâkın çatısıdır.) Evet, kıyâmet gününde kişi iğneden ipliğe kadar gizli-açık her türlü amelinden hesaba çekilecektir. İşte bütün yaptıklarından hesaba çekileceğini ve ameline göre taltif veya tokat göreceğini bilen ve buna sağlam bir şekilde inanan bir kimse elbette ki yaşadığı sürece güzel ahlâkıyla cemiyet bünyesinde

---

[212] Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 60

herkesle irtibat halinde olur. Hep olumlu davranışlar sergiler, sürekli hayırlı hizmetlerde koşar ve netîcede hayırlı bir insan olur.

d. İstikamet ve itidal üzere olmak. Yâni, her türlü davranışta, işin netîcesini düşünüp ve her ihtimali nazara alarak ifrat ve tefrîtin ortasında itidal, tedbir ve temkinle hareket etmek demektir. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا "*Sevdiğini mülâyemetle* (îtidal ve temkinle) *sev. Olur ki birgün senin düşmanın olur. Kızdığına da mülâyemetle* (itidal ve temkinle) *kız. Olur ki bir gün senin sevgilin olur*"[213]

e. Affetmek, bağışlamak, sonra da bununla yetinmeyip ayrıca iyilikte bulunmak. Bunun en üstün derecesi ise yapılan kötülüğe karşı iyilikle mukâbelede bulunmaktır. Nitekim bir âyet-i kerîmede:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ "*Affı* (önce kolaylık yolunu) *tut. Ve iyiliği emret ve cahillerden başını çevir.* (kötülüklerine karşı misliyle bile karşılık verme)" (A'raf Sûresi, 199), diğer bir âyette ise mücerred affetmekten çok daha faziletli olan mukabele şekli emredilmekte ve إِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ أَحْسَنُ "*Sen* (kötülüğü) *en güzel olan iyilikle def et.*" (Fussılet Sûresi, 34) buyurulmaktadır. Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur:

أَفْضَلُ الْفَضَائِلِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِى مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ "*Fazîletlerin en yükseği seninle alâkayı kesenle sılanı* (irtibatını) *devam ettirmen, seni mahrum edene vermen ve sana zulmedeni affeylemendir.*"[214]

Evet, en fazîletli amel hiç şüphesiz ki vermeyene vermek, kızmayıp affetmek, akrabalarla irtibatı koparmayıp sıla-i rahimde

213 Tirmizî, *Sünen*, IV, 360
214 Süyûti, *Dürrü'l-Mensur*, III, 154

bulunmak, şahsî menfaatlerin zedelenmesinde bile kızmamak, intikam almaya kalkışmamak ve devamlı affedip iyilikte bulunmaktır. Ancak bu husus, her kesin hakkından gelemeyeceği kadar zor olan bir husustur. Nitekim, büyüklerimiz şöyle demişlerdir:

İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kemliğe iyilik er kişinin kârı.

Hem yine demişlerdir ki:

Kimseyi incitme kaydında olma da, dilediğini yap.

Yukarıdaki âyet ve hadislerin emir ve irşad buyurdukları ve onları özetleyen büyüklerimizin tavsiye ettikleri gibi kötü bir davranışa karşı iyi bir hasletle; meselâ: Muhatabın alâkayı kesmesine karşı alâkayı devam ettirmekle, öfkesine karşı sabırla, cahilliğine karşı hilmle ve kötülüğüne karşı affetmekle mukâbelede bulunmak, gerçekten son derece yüce bir muâmele ve son derece mükemmel bir ahlâktır.

f. İrâde duygusunu terbiye etmek. İslâm dîni her-şeyden önce insandaki irade duygusunun terbiyesini hedef olarak ele almıştır. Çünkü insan sağlam irâdesi, kararlı azmi ve samimi niyeti sayesinde ancak kötülüklerden kaçınabilir ve bütün davranışlarını ibadete çevirebilir. İradenin böylesine olgunlaşması için ise, iradenin Ehl-i Sünnet prensipleri içerisinde terbiye edilmesine ve hayırlı şeylerin arkasından gitmekle tekâmül etmesine bağlıdır.

g. Sıdk, emniyet ve ciddiyet. Fertler arasında sıdk kalkar da yalancılık girerse, güven duygusu zedelenir de güvensizlik ve itimatsızlık halleri zuhur ederse ve ciddiyet kalkar da onun yerine lâübalîlik, şımarıklık, gevşeklik ve nemelazımcılık girerse; rüzgarlara oyuncak olan bir yaprak gibi fertler de sair insanlara karşı birer oyuncak ve birer eğlence âleti derekesine düşerler. Ve artık böyle hafif meşrepli kimselere kimse güvenmez ve böylelerinden kimse hayırlı ve kalıcı bir hizmet beklemez.

h. Güzel ahlâkın temelinde şahsî sorumluluk vardır. O kadar ki Peygamber ile ümmet sorumlulukta müşterektirler. Hattâ Peygamberin sorumluluğu daha da ağırdır.

Evet, İslâm'a göre hiç kimse başkasının amelinden sorumlu olmaz ve hiç kimse başkasının yaptıklarından dolayı azarlanmaz ve kınanmaz. Bu hususla ilgili pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif vardır. Meselâ:

1. وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى *"Günah işlemeyen hiçbir kimse diğerinin günahını yüklenmez."* (Fâtır Sûresi, 19)

2. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لاَيَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ *"Ey îman edenler! Siz kendinize bakınız. Siz hidayet yolunda olduktan sonra dalâlette kalanların sapıklığından size zarar gelmez."* (Mâide Sûresi, 105)

3. تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلاَ تُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ *"Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız size âittir. Ve siz onların yaptıklarından sorulmazsınız."* (Bakara Sûresi, 141)

Ancak şu hususun da bilinmesi lazımdır ki, İslâm dini sorumluluğun bir kimseden başka bir kimseye geçmesini sadece işlenmiş olan amelin gerek hayır olsun gerek şer olsun başkasına sirayet etmesine yâni başkasının hayır veya şer işlemesine sebep olmaya bağlamış ve buna hasretmiştir. Bunun da sebebi ve hikmeti gayet açıktır. Şu âyet-i kerime bu hikmeti açıkça ifade etmektedir:

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلاَ سَاءَ مَا يَزِرُونَ *"Kıyamet günü hem kendi veballerini tam olarak yüklensinler, hem de bilgisizce saptırdıkları kimselerin veballerinden bir kısmını* (yüklensinler diye)*; dikkat edin! Ne kötü şey yükleniyorlar."* (Nahl Sûresi, 25) Bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır:

مَنْ سَنَّ فِى اْلإِسْلاَمِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ. وَمَنْ سَنَّ فِى اْلإِسْلاَمِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ *"Her kim İslâm'da iyi bir sünnet* (yol) *ortaya koyar da kendisinden sonra onunla amel edilirse, onunla amel edenlerin sevaplarının bir misli ona yazılır.* Ve (bu yüzden de) *onların sevaplarından hiçbir şey eksilmez. Kim de İslâm'da kötü bir sünnet* (yol, âdet) *ortaya koyar da kendisinden sonra onunla amel edilirse, onunla amel edenlerin günahlarının bir misli onun üzerine yazılır.* Ve (bu yüzden de) *onların günahlarından hiçbir şey eksilmez."*[215]

7. Güzel Ahlâkın Önemi ve Fazîleti

İslâm dîni güzel ahlâka pek büyük bir ehemmiyet ve kıymet vermiştir. Zaten İslâm dini güzel ahlâk, fazîlet ve hikmetler manzumesinden ibaret bir dindir. Şöyle ki:

a. İnsan, ahsen-i takvim üzere yâni en güzel bir surette ve sîrette yaratılmıştır. Ve mâhiyeti îtibâriyle yaratıkların en şereflisi ve en fazîletlisi olan bir varlıktır. İnsana öyle huylar, duygular, kâbiliyetler ve latîfeler verilmiştir ki, insan sahip olduğu maddî ve mânevî duygu ve kâbiliyetlerini yaradılış gayelerine uygun olarak kullanırsa; insan kemâlâta ve âlâ-yı illiyyîne doğru tırmanma şeridinde daimâ mesâfe alır ve netîcede yeryüzünün gerçek halifesi, Cenâbı Hakk'ın hitabına lâyık bir muhatabı ve ebedî saâdetin layık bir namzedi olmuş olur. Eğer duygu ve kâbiliyetlerini yaradılışları istikâmetinde kullanmazsa; yâni ahlâkını güzelleştirmezse; gerçek insanlık semâsından aşağılara doğru inişe ve düşüşe geçecek, aşağıların aşağısına düşecek, esfel-i sâfilîne doğru balıklamasına gidecek ve ebediyyen perişan olacaktır. İnsanın böylesine bir yükselişinin ve korkunç bir düşüşünün ortasında değer ölçüsü

---

215 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 2059

olarak hiç şüphesiz yerine getirmekle mükellef olduğu bir kısım kulluk vazifeleri vardır.

İşte insan her hâliyle ve her davranışıyla bu kulluk vazifesini gerek itikat yönüyle olsun, gerek ibadet yönüyle olsun, gerekse beşeri münâsebetler şeklinde olsun İslâm'ın öngördüğü esaslar dâiresinde yerine getirirse, şerefli bir insan ve azîz bir kul olmuş olur ve bütün yaratıkların üstünde son derece yüksek bir makama yükselir. Şâyet kendisine verilen huylarını ve duygularını kendi hevesine göre ve geçici menfaatler uğrunda geliştirir, daha doğrusu onları dumura uğratırsa ve davranışlarını ona göre yaparsa; bütün yaratıklardan daha zelil, daha âdî ve daha perişan bir yaratık derekesine düşer. Çünkü her türlü kötülüğü isteyen ve emreden nefs-i emmâre tahripten hoşlanır, şer yapmaktan ve zarar vermekten zevk alır. Ve bu îtibarla da korkunç cinayetler işler ve işletir. Fakat insanın nefsi hayır işlemede, fayda sağlamada ve faydalı bir eser meydana getirmede eli çok kısa ve gücü çok sınırlıdır.

Meselâ: Bir hâneyi bir günde harab eder, fakat yüz günde yapamaz. Lâkin insan eğer benliği ve kendi nefsine güvenmeyi bıraksa, yardımı ve muvaffakiyeti Yüce Allah'tan istese, her türlü hâlini ve davranışını Kur'ân'a ve sünnete göre ayarlasa, faydalı şeyleri kendinden bilmeyip onları Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine, yardımına ve muvaffak kılmasına verse, şer ve tahrip yapmaktan ve nefsine güvenmekten vazgeçse, yâni bütün kötü huylarından ve şerli amellerinden istiğfar ederek tevbe etse ve sâlih bir kul olsa; o zaman, فَأُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ *"İşte Allah onların seyyiatlarını hasenâtlara çevirecektir."* (Furkan Sûresi, 70) sırrına mazhar olur. Yâni, Cenâb-ı Hak ondaki şer için çalışan pek çok huy ve kâbiliyetleri hayır için çalışan huylara ve kâbiliyetlere dönüştürür. Netîcede böyle bir insan "Ahsen-i takvim" kıymetini alır ve âlâyı illiyyîne çıkar; hem dünyada hem de âhirette ebediyyen mesûd ve bahtiyar olur.

b. İnsan veya insanın herbir huyu, melekesi ve kâbiliyeti bir çekirdeğe benzer. Bir çekirdeğin toprak altındaki dar ve karanlık âlemden kurtulması, geniş olan hava âlemine girmesi ve bir ağaç olup kendine lâyık bir şekilde bir olgunluk kazanması için o çekirdeğe Yüce Kudret'ten mânevî ve lüzumlu kâbiliyetler ve kaderden ince ve kıymetli programlar verilmiştir. Eğer o çekirdek, kötü karakterlerinden dolayı kendisine verilen o mânevî duyguları toprak altında bazı zararlı maddeleri kendine çekmek için ve geçici bir lezzet için sarfetse, o çekirdek o daracık yerde hem kısacık zamanda hem de boşu boşuna ve faydasız bir halde çürüyüp gidecektir. Eğer o çekirdek kâbiliyetlerini kendi vücuduna dercedilen mânevî programlar içersinde güzelce geliştirse; o dar ve karanlık âlemden çıkacak, meyveli ve faydalı bir ağaç olacak ve böylece cüz'î olan varlığı ve basit olan mahiyeti görkemli bir varlığa, çaplı bir mahiyete ve gayet geniş bir hakîkate dönüşecektir.

İşte aynen bunun gibi insanın mahiyetine Yüce Kudret'ten ehemmiyetli duygular ve kaderden kıymetli programlar ve kâbiliyetler konulmuştur. Eğer insan kendisine emanet edilen o duygu ve kâbiliyetleri şu fânî dünya toprağı altında nefsin arzu ve hevesleri uğrunda sarfetse; bozulan çekirdek gibi hem az bir lezzet için kısa bir ömürde, dar bir yerde ve sıkıntılı bir halde çürüyüp gidecek, hem de emânete hıyanet etmenin sorumluluğunu, duygu ve kâbiliyetlerini istikâmet çizgisinde ve fazîlet bahçesinde güzelce yetiştirememenin ve onları lâyıkıyla geliştirememenin sıkıntısını rûhuna yükleyip şu dünyadan bedbaht bir halde ve perişan bir vaziyette göçüp gidecektir.

Eğer insan kendisine verilen o huyları, duyguları ve latifeleri îman ışığı ile ve İslâmiyet suyu ile kulluk toprağında ve sünnet-i seniyyeye dayalı bir hava atmosferinde terbiye ve inkişaf ettirse, Kur'ân'ın ve sünnetin emirlerine imtisal ve nehiylerinden içtinâb etmek suretiyle o mânevî kâbiliyetlerini hakîkî gayelerine

yöneltse; elbette o huylar ve o kâbiliyetler şu dünya âleminde birer güzel ahlâk âbidesi şeklinde arz-ı endam edecekler, misal âleminde ve berzah memleketinde Tûbâ ağacında birer dal ve budak salacaklar, cennette hadsiz nimetlere ve saâdetlere sebep olacaklar ve ebedî bir ağacın ve dâimî bir hakîkatin derecesine veya böyle bir ağacın veya hakîkatin bir çekirdeği veya meyvesi olma mertebesine yükseleceklerdir.

Demek oluyor ki gerçek terakkî ve tekâmül, insanın kendisine verilen bütün meleke ve duygularını İslâm'ın öngördüğü ahlâk ve terbiye prensipleriyle inkişaf ettirmesi ve netîcede İslâm ahlâkıyla ahlâklanmasıdır. Yâni, kendisine verilen kalp, sır, akıl, hayal, merak, sevme, kızma vb. bütün huy, duygu ve kâbiliyetlerin yüzlerini, ebedî hayata çevirmesi ve herbirini kendine lâyık özel bir kulluk vazifesiyle meşgul etmesidir. Yoksa bazı sapıkların zannettikleri gibi nefsin arzularını yerine getirmek için ve başkalarının nefislerini meşrû olmayan bir şekilde kısa bir müddet zarfında tatmin ve teskin etmek için dünyevî hayatın bütün inceliklerine dalmak ve hayvanî zevklerin her çeşidini hattâ en süflîsini ve âdîsini tatmak ve tattırmak için bütün duygularını, latîfelerini, aklını ve kalbini nefs-i emmârenin eline vermek ve bir kısım insanların sapık anlayışlarına ve bozuk felsefelerine göre hayat sürdürmek, hiçbir zaman terakkî ve yükselme değildir. O, ancak apaçık bir sapıklık, korkunç bir düşüş ve ebedî bir hüsrandır.

c. İnsanın en güzel bir kıvamda yaratılışının en yüce gayesi onun kâmil bir insan olup Cenâb-ı Hakk'ın hitabına ve rü'yetine kavuşması, yâni O'nu bizzat ve perdesiz olarak görmeye ve O'nunla konuşmaya muhatap ve mazhar olma liyâkatini kazanmasıdır. Bunun yegâne çâresi ise, تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللهِ *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın."* prensibinin sırrına mazhar olmak ve bu hadis doğrultusunda hareket etmektir. Bunun mânâsı ise, insanın Cenâb-ı Hakk'ın mübarek isimlerinin tecellîsine geniş bir

ölçüde mazhar olması ve davranışlarıyla o isimleri yansıtmasıdır. Cenâb-ı Hakk'ın isimleri ise Kur'ân çizgisinde ve sünnet-i seniyye dâiresinde, yâni İslâm'ın çizdiği emir ve nehiylerden ibaret olan hak ve istikâmet sınırları içerisinde birer inâyet ve birer rahmet eli olarak tecellî etmektedir.

Öyleyse insana düşen her türlü huy ve duygusunu Kur'ân ahlâkı ve İslâm terbiyesiyle inkişaf ettirmesi, maddî-mânevî sahalarda terakkî ve tekâmül edip ahsen-i takvîme mazhar kâmil bir insan olması ve bu sayede a'lâyı illiyyîne yükselmenin yegâne çâresini gerçekleştirmesidir. Aksi takdirde insan o yüce şeref-ten mahrum olur ve eşsiz saâdetten nasipsiz kalır; *El'ıyâz-ü Billah...* Evet, insanı âlâ-yı illiyyîne yükselten hususlardan birisi ve en mühim olanı Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine mazhar olmaktır. Bir hadîs-i şerifte: إِنَّ اللّٰهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ *"Allah güzeldir, güzeli sever."*[216] buyurulmuştur. Gerçekten en güzel, en hoş ve en kâmil ahlâk yâni, en güzel sıfatlar ve isimler Yüce Allah'ındır. Yüce Allah'ın en büyük, en güzel ve en zahir ahlâkı ve muâmelesi ise icrââtını güzel ahlâkla ve güzel muâmele ile yapmasıdır.

Meselâ: Kulların cahilce ve kaba hareketlerine karşı rıfk ve hilmle, kusur ve günahlarına karşı af ve bağışlamakla, ezâ ve isyanlarına karşı sabır ve tahammülle mukabelede ve muâmelede bulunması gibi... Zaten Cenâb-ı Hak, her hususta kâmil sıfatlara ve mükemmel icrââta (hâşâ) sahip olmasaydı, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i hiç o derece yüksek seciyyeli ve güzel ahlâklı yaratabilir miydi?

d. İnsana verilen bütün huylar ve duygular, âhirette insanın ya lehinde veya aleyhinde şehadet edeceklerdir. Bu huylar ve duygular insana sadece bu geçici ve fânî hayat için ve basit menfaatler için verilmemiştir. Aksine bu huylar ve duygular, bâkî bir hayat için ve o hayatta ebedî saâdeti kazanmak ve o saâdeti

---

216 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 93

garantilemek için verilmiştir. Zîrâ şu geçici olan dünya ve kısa olan ömür için bu kadar çaplı ve geniş huyların ve duyguların verilmesine hiç ihtiyaç yoktur. Nitekim hayvanlara verilen beş-on huy ve duygu, onların şu hayatı rahat yaşamalarına yetmektedir. Şayet insan da sadece şu dünya için yaratılmış olsaydı; ona da beş-on duygunun verilmesi yeterli olurdu. Öyle ise insan ebedî âleme namzet olarak yaratılan bir varlıktır ve insana verilen bu kadar geniş kâbiliyet onun, sonsuzluk âleminin ebedî saâdetini ve her türlü rahatını kazanması içindir.

İşte eğer insan huylarını ve duygularını Kur'ân'a ve sünnete göre terbiye etmez ve onları istikâmet çizgisinde inkişaf ettirmez de; nefsine ve benliğine güvenip arzu ve heveslerine göre hareket eder ve sadece şu dünya hayatında rahat etmeyi düşünerek yaşamaya kalkışırsa; o insan şu dünyada gayet dar bir dâirede kalır, gayet derin bir çukura düşer ve onda boğulmaya mahkum olur. Âhirette de kendisine verilen bütün huylar, kâbiliyetler ve duygular ondan rahatsız olup onun aleyhinde şikayetçi olarak da'vâ açacaklar ve yenmiş olan haklarının kendilerine verilmesini orada Yüce Mevlâ'dan talep edeceklerdir.

Eğer insan gerek ruhuyla alâkalı olarak kendisine dercedilen huyları ve duyguları gerekse vücudunda yaratılan duyguları ve uzuvları İslâm'ın öngördüğü ahlâk düsturları ve terbiye prensipleriyle güzelleştirir ve onları istikâmet çizgisinde inkişaf ettirirse, o huylar ve duygular âhirette onun lehinde ve kurtulması yönünde şehadet edecek ve onun için şefaatçi olacaklardır. O kimse de kemalin zirvesine çıkmış bir insan olarak en şerefli makam olan hitap ve rü'yet mertebesine vâsıl olmuş olacaktır.

e. Bir toplumun hukuk, ekonomi, siyâsî vesâir hayatını altüst eden ve toplum hayatını kemiren cehâlet, yalancılık, hîle, dolandırıcılık, isrâf, rüşvet ve tembellik gibi kötü huyların ve davranışların cemiyetin bünyesinden silinip atılması, bunun yerine ilmin,

doğruluğun, güvenin, çalışmanın ve tasarrufun yerleştirilmesi ve fertlerin çalışırken kendi menfaatlerinden daha çok toplumun ve geleceğin menfaatini düşünerek çalışması, ancak İslâm'ın getirdiği güzel ahlâk esaslarının o cemiyette kök salıp yerleşmesiyle mümkündür ve elbette ki bu güzel ahlâk ancak eğitim ve öğretimle sağlanabilir.

f. Saâdet Asrında her sahada ve kısa bir zamanda gerçekleşen inkılap ve inkişafların en mühim bir sebebi, hiç şüphesiz İslâm dininin güzel ahlâkla bezenmiş olan esaslarının ve prensiplerinin hiçbiri ihmal edilmeden bütün teferruâtıyla bildirilmiş ve tatbik edilmiş olması ve insanlığın karşısına bu güzel ahlâk esaslarıyla çıkılmış olmasıdır.

Evet, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah tarafından alıp bize getirdiği Kur'ân-ı Kerîm vasıtasıyla fazîletle ilgili her türlü güzel ahlâk ve hasletin hâmisi olmuş, onu korumuş ve onu tavsiye etmiştir. Rezâlet ve sefâhetle ilgili her türlü kötü huy ve çirkin davranışları da yok etmeye çalışmış ve onların zararını göstermiş ve böylece insanları dalâlet ve sefahet bataklığına düşmekten kurtarıp onları fazîlet semâlarında pervaz ettirmiştir.

İşte Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), güzel ahlâkı bütün üniteleriyle yerleştirdiğinden, hattâ teferruâtla ilgili bile olsa hiçbir fazîleti ihmal etmediğinden ve kendisine inanan ve ittiba eden insanları bu sayede her sahada terakki ve tekamül ettirdiğindendir ki, Saâdet Asrında kısa bir zaman diliminde ve akılları hayrete düşürecek derecede ciddî ve kalıcı bir inkılap meydana getirmiştir.

Evet, Saâdet Asrında olduğu gibi, insanlığın dünyevî-uhrevî her türlü saâdetini tekeffül etmeye matuf olarak yapılacak ciddî bir inkılabın yâni ruhların, huyların, kâbiliyetlerin, akılların, zihinlerin, düşüncelerin, kanâatlerin ve davranışların İslâm'ın tayin ve tespit buyurduğu çizgiye göre inkişaf ettirilip geliştirilmelerinin temelinde ve bunun gerçekleşmesi için son derece zarûrî olan

kalıcı ve sürekli bir eğitimin temelinde, Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tebliğ edip neşrettiği ve temsil edip gösterdiği güzel ahlâkın düsturları ve prensipleri vardır.

g. Gerçek güzellik ve sevimlilik hiçbir zaman giyimle, kuşamla, evin tefrîşi ve tezyînâtıyle, şöhret ve şa'şaa ile, debdebe ve saltanatla elde edilmez. Çünkü bunların sevimliliği sûri ve resmî, fani ve geçicidir. Nitekim bu hususta Hz. Ali (k.v.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Elbiseyle, giyim kuşamla elde edilen güzellik, güzellik değildir. Asıl güzellik ahlâk ve huy güzelliği ve ilim ve irfan zenginliğidir." Hem,

"Âyinesi iştir kişinin lafa bakılmaz;
Şahsın görünür rütbe-i aklı, eserinde."

sırrınca, kişiye kıymet kazandıran ve onun kâbiliyetleriyle ilgili bir değer ölçüsü olan husus, onun konuşması ve dış görüntüsü değildir, kişinin ne derece üstün kâbiliyetli olduğunu gösteren en açık belirti, onun akıl, kalp, ilim, irâde ve kâbiliyetlerinin eseri olan sâlih ameli, güzel ahlâkı ve sağlam icrââtıdır. Ve işte gerçek mümin ile fâcir ve münâfık arasındaki fark da budur. Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem), mü'minin karakter yönüyle mahiyetini ve ruh halini tanıtırken şöyle buyurmaktadır:

اَلْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ *"Mümin şerden habersiz olup son derece şereflidir; fâcir ise fesadçı ve habistir."*[217] Bir başka hadîs-i şeriflerinde de:

خَصْلَتَانِ لاَ تَجْتَمِعَانِ فِى مُؤْمِنٍ: اَلْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ *"Şu iki haslet bir mü'minde biraraya gelmez: Cimrilik ve kötü ahlâk."*[218] buyurmuşlardır.

---

217 Tirmizî, *Sünen*, IV, 344
218 Tirmizî, *Sünen*, IV, 343

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de gerçek güzelliğin ve sevimliliğin, kıymetin ve şerefin ölçüsünü verirken,

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ *"Şüphesiz ki sizin Allah katında en şerefliniz en fazla takvalı olanınızdır."* (Hucurât Sûresi, 13) buyurmaktadır.

Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuşlardır:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا *"Müminlerin îman bakımından en olgunu, ahlâkça en güzel olanıdır. Ve sizin hayırlılarınız kadınlarına iyi muamelede bulunanlarınızdır"*[219]

إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ *"Mümin, güzel ahlâkı sayesinde devamlı oruç tutanın ve devamlı namaz kılanın derecesine ulaşır."*[220]

مَا شَيْءٌ أَثْقَلَ فِى مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ وَإِنَّ اللّٰهَ لَيَبْغَضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ *"Kıyamet gününde mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır gelen birşey yoktur ve şüphesiz ki Allah çirkin söz ve davranışlarda bulunan edepsiz ve ahlâksızlara kızar."*[221]

İşte mezkûr âyet ve hadisler, İslâm'a göre gerçek şerefin mâhiyetini ve güzel ahlâkın önemini bildirmekte ve insanların gerçek kıymet ve şereflerinin sahip oldukları ahlâk ile mütenasip olduğunu ifade etmektedir.

h. Güzel ahlâkın önemini ve fazîletini şundan anlamalı ki, Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şerâfet ve kerâmetini, fazîlet ve keremini medh ü senâ ederken ve O'nu bize tanıtırken:

وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ *"Şüphesiz ki sen en büyük ahlâk üzerinesin."* buyurmakta ve bununla hem O'nu övmekte, hem O'nu tanıtmakta, hem de bizim O'nun sünnet-i seniyyesine ittiba ve imtisal etmek suretiyle O'nun güzel ve mükemmel ahlâkıyla

219 Tirmizî, *Sünen*, III, 466

220 Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 149

221 Tirmizî, *Sünen*, IV, 362

ahlâklanmamızı emir buyurmakta ve bu hususta bizleri irşad etmektedir. Evet Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bütün hayatı, sîretleri, davranışları, icrââtı ve eserleri O'nun pek büyük, pek güzel ve pek şerefli bir ahlâk sahibi olduğuna şehadet ediyorlar. Hattâ düşmanları bile O'nun ahlâkça pek yüksekliğinden dolayı kendisine *"Muhammed'ül-Emîn"* lakabını vermişlerdi.

İşte güzel ahlâkın önemi ve yüceliği ilgili olarak zikredilen bütün bu husuları göz önünde bulundurduğumuzda büyüklerimizin şu kanâatlerine aynen katılıyor ve bizler de onlar gibi şöyle diyoruz:

"Teni güzel olan güzel değil, tini güzel olan güzeldir."

Öyle ise aklı başında olan kimse, her hususta teni güzel olanı değil, tini ve tîneti güzel olanı; yâni yüce ruhlu, iyi kalpli, temiz huylu ve güzel ahlâklı olanı seçmeli ki her iki cihanda huzur dolu bir hayata kavuşsun.

8. Tehzîb-i Ahlâk Kâbil midir ve Vâkî midir?

Tehzîb-i ahlâk demek, çirkin huyları, güzel huylara tebdil etmek demektir.

Cenâb-ı Hak bizlere her hususta örnek olarak gönderdiği son peygamber Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Kur'ân-ı Kerîm'de değişik şekillerde överek tanıtmakla bizleri O'na benzemeğe, yâni huylarımızı ve amellerimizi güzelleştirmeye dâvet etmektedir. Demek ki insan isterse ve şartlara riâyet ederse zamanla kâbiliyetlerini istikâmet çizgisinde geliştirebilir ve netîcede güzel ahlâk sahibi olabilir. Nitekim Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Cenâb-ı Hak tarafından insanlara peygamber olarak gönderilişinin gayet ehemmiyetli bir hikmeti, O'nun güzel ahlâkı ve güzel hasletleri tekmil edip onlara dair hususların en yüksek ve en şerefli olanlarını, bizzat tatbik ederek insanlara göstermek ve gerek

âyetlerle gerekse hadislerle güzel ahlâkla ilgili bütün meseleleri hiçbir gizli nokta kalmayacak şekilde anlatmak ve netîcede beşeri ahlâksızlık girdabından ve karanlığın her türlüsünden kurtarmaktır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), ümmetini ısrarla güzel ahlaka teşvik etmiş ve sürekli olarak bunu emir buyurmuşlardır. Meselâ:

إِنَّ مِنْ خِيَارِكُمْ أَحَاسِنَكُمْ أَخْلاَقًا *"Sizin en hayırlılarınız, ahlâkça en güzel olanlarınızdır."*[222] diğer bir hadislerinde d:

خَيْرُكُمْ إِسْلاَمًا أَحَاسِنُكُمْ أَخْلاَقًا إِذَا فَقُهُوا *"İslâm yönüyle en hayırlı olanınız,* (meseleleri) *anlayıp hazmettiklerinde* (yaptıklarını bilerek yapmaları şartıyla) *ahlâkça en güzel olanlarınızdır."*[223] buyurmuşlardır. Şayet tehzîb-i ahlâk kâbil ve mümkün olmasaydı; bütün bunlar söylenmez ve Peygamberlerin gönderilişlerinin de bir mânâsı ve bir hikmeti kalmazdı.

Şurası son derece önemli bir hakikattir ki, Cenâb-ı Hak insanın ruhuna birer tohum mesabesinde emânet olarak sınırsız huylar, melekeler ve kâbiliyetler yaratmış ve bu huy, meleke ve kâbiliyet tohumlarını sulaması ve neşv ü nemâlandırması içindir ki, en yüksek gayeyi göstererek o gayeye ulaşması için insanı bazı tekliflerle mükellef kılmıştır. Eğer belli bir hedef gösterilmeseydi ve teklif olmasaydı o kâbiliyet tohumları neşv ü nema bulmaz ve inkişaf tmezdi.

Evet, insanın yaradılışına, hâl ve hareketlerine, fiil ve icrââtlarına bakılırsa görülür ki, İslâm dîni ruhun terakkîsini, vicdanın tekâmülünü, akıl ve fikrin selâmetle birlikte inkişaf ve terakkîsini aşılamak ve sağlamak için gönderilmiştir. Bu sayısız huyların ve kâbiliyetlerin varlığına sebep olan bazı vazîfelerle ilgili teklifin yapılmış olmasıdır ki, insan bu teklif ve bu teklifi yerine getireceği kâbiliyetleri sayesinde terakkî ve tekâmül etsin. Fakat bu teklifin nelerden ibaret olduğunu ve nasıl yerine getirileceğini,

---

222 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1810

223 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 469

miktarını ve keyfiyetini bütün rükün ve edepleriyle bildiren ve bu sayede meleke ve hasletlere hayat olan ve onların îtidal çizgisinde gelişmelerini sağlayan husus, peygamberlerin gönderilmesi hususudur. Bunun da yegane ilham ve feyiz kaynağı şerîattır; yâni Yüce İslâm dînidir.

İşte bu gibi hikmetler olmasaydı insan, belki de hayvan olarak kalacaktı ve insanın vicdanına dercedilen tekâmülle ilgili melekeler ve ruhuna yerleştirilen huylar, tamamen mânâsız ve hikmetsiz olacak ve insan adındaki varlığın bir mânâsı kalmayacaktı. Nitekim Kur'ân'ın ve Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dâvetini kabul edenler ve gereğini yapanlar bu sâyede her hususta huylarını ve duygularını geliştirmiş ve her sahada terakkî ve tekâmül etmiş ve herbirisi gelecek nesle birer yâd-ı cemil âbidesi olacak faydalı ve kalıcı eserler bırakmışlardır.

Amma İslâm'ın cihan-şumûl mukaddes dâvetine ehemmiyet vermeyen ve bu dâvete icabet etmeyenler, İslâm'ın getirip tebliğ ettiği terbiye ve ahlâkla ilgili esaslardan kısmen ve dolayısıyla faydalanmış olsalar ve bu sayede şu dünyada bazı terakkîler elde etseler bile; gerek insanın ruh, akıl ve kalp planındaki tekâmülüyle, gerek gerçek insanlıkla gerekse âhiretlerini kurtarmakla ilgili hiçbir mesafe alamamış ve arkalarına hiçbir değerli eser bırakamamışlardır. Bırakanları varsa, onlar hem kısmî ve cüz'î eserlerdir, hem de sahipleri kabul etmese ve söylemeseler bile mutlaka İslâm'ın feyzinden veya sair semâvî dinlerin gerçek esintilerinden istifade etmişlerdir. Onlar bununla semâvî dinlerin ve özellikle İslâm'ın beşere getirdiği her türlü esası, irade ve kalpleriyle olmasa da aslında zımnen ve zarureten kabul etmiş oluyorlar. Zaten kâfirin her sıfatı ve hâli kâfir değildir ve öyle olmasını gerektiren bir hüküm de yoktur.

İşte bu noktada, بُعِثْتُ لأُتَمِّمَ حُسْنَ الأَخْلاَقِ *"Ben en güzel ahlâkı tamamlamak* (ve göstermek) *için gönderildim."*[224] hadîs-i şerîfinin

[224] İmam Mâlik, *Muvatta*, II, 904

hikmeti ve mânâsı daha iyi anlaşılmış oluyor. Demek ki huyları ve kâbiliyetleri, halleri ve hareketleri güzele ve müsbete tebdil etmek ve her türlü hal ve ahlâkıyla kâmil bir insan olmak mümkün olduğu gibi aynı zamanda gereklidir de.

Evet, *tehzîb-i ahlâk kâbildir ve vâkîdir.* Tarihte ve günümüzde nefisleriyle ve kötü çevreleriyle mücadele eden pek çok kimse vardır ki, zamanla kötü huy ve kötü alışkanlıklarını bırakmış ve iyi huy ve güzel alışkanlıklar kazanmış ve hepten güzel ahlâk sahibi olmuşlardır. Hem terbiye ile ilgili muâmeleler ve ıslah ile ilgili işlemler, hayvanlara, ağaçlara, otlara ve çiçeklere ve hatta taş gibi cansız şeylere bile tesir ederken ve bir kısım temrinler ve ıslahlar sonunda bunlardan arzu edilen bir kısım netîceler elde edilirken, insan gibi mükemmel bir varlığa terbiye ve ıslah muâmelelerinin tesir etmemesi ve ona müsbet davranışları kazandırmaması hiç düşünülemez. Duyguları dumura uğramış ve sapıklıkta ve ahlâksızlıkta körü körüne direten ve direnen ve hidayet ve irşaddan nasipsiz olan insanlara gelince; onlar hakkında denecek birşey yoktur. Onları şerleriyle başbaşa bırakır ve şerlerinden Yüce Mevlâ'ya sığınırız.

Tehzîb-i ahlâk sâyesinde, şerri merak eden kimse hayrı merak etmeye, zararlı birşey için haksız yere inad eden kimse bu inat duygusunu hakta sebat olarak kullanmaya, meşrû olmayan lezzetlere karşı hemen iştah ve şehvet duygusu kabaran kimse, bu iştah ve zevk alma duygusunu ibadete, Kur'ân'a, faydalı ve kalıcı hizmetlere hasretmeye ve bütün duygularını mânevî ve müsbet cihada, talim ve terbiyeye kullanmaya ve bunlardan hoşlanmaya ve helâl olmayan şeylere karşı ise nefret etmeye ve onlardan tiksinmeye başlar. Yeter ki bu kimse, bıkmadan, çevrenin hakkındaki dedikodularına kulak asmadan ve moralini bozmadan doğru olarak bildiği yolda sebat etme azmini, kararlılığını ve yiğitliğini göstersin ve sahip olduğu güzel davranışlarında metanet gösterip gevşemesin ve taviz vermesin Nitekim, bu hususta büyüklerimiz şöyle demişlerdir:

Bir kul kırk gün bir ahlâkla ahlâklanırsa, Yüce Allah o ahlâkı onda tabiatlaştırır.

Öyleyse vakit fevt etmeden Kur'ân'ın ders halkasında, sünnet-i seniyyenin prensiplerinin ışığı altında ve gerçek İslâm âlimlerinin rehberliğinde hemen tehzîb-i ahlâka ve tahsîn-i ef'âle başlayalım. Tâ biz de kısa bir zamanda güzel ahlaka sahip olan kâmil insanlar zümresine dahil olmuş olalım.

9. İslâm Ahlâkıyla Yetişenlerin Ulaştıkları Mertebeler

Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahip olduğu güzel ahlâk sayesinde eşref-i mahlûkât ve mefhar-i mevcudât olmuş, habîbiyet makamına yükselmiş ve Mîraç vasıtasıyla Cenâbı Hakk'ın rü'yetine ve kelâmına müşerref olmuştur.

Başta Sahâbe-i Kirâm ve Tâbiîn-i İzâm olmak üzere pek çok cemiyet ve fert, sahip oldukları ve yaşadıkları İslâm ahlâkı sayesinde fazîlet dolu bir hayat yaşamış ve her sahada insanlığa örnek olmuşlardır. Bu hususta bazı örnekler vermekle yetinelim:

a. İmam Şafiî: "Hiçbir münâzaraya girişmedim ki, gerçek olan şeyin hasmımın elinde ortaya çıkmasını temennî etmiş olmayayım." demiştir. Demek ki İmam Şâfî'nin münâzaradan maksadı hasmını ilzam etmek ve mutlaka üste çıkmak değildir. Aksine üzerinde durulan hakîkatin bütün açıklığıyla ortaya çıkması ve meselenin bütün detaylarıyla anlaşılmasıdır. İmam Şâfî *(r.a)* bu yüksek düşüncesiyle aynı zamanda nefsini ucuptan, kibirden vesâir kötü huylardan kurtarmış ve korumuş oluyordu.

b. Hz. Râbia, münâcâtında şöyle yalvarıyordu: "Yâ Rabbi! Bana dünya lezzeti adına neyi takdir etti isen o lezzetlerin hepsini kâfirlere ver. Âhiret lezzeti olarak da neyi taktir ettiysen onları da âsî mü'min kullarına ver. Bana gelince, ben de hem dünyada hem de âhirette sadece Senin rızâna nâil olmak ve Senin

eksiksiz ve kusursuz olan cemâlini görmek istiyorum. Bana da bunu ihsan et."

c. *Sa'dî-i Şîrâzî*'nin naklettiğine göre, Hz. Ebû Bekir *(r.a)*'den manen güzel ders alan Sühreverdî Hazretleri, gece yarısında yaptığı duâ ve münâcâtında şöyle niyazda bulunuyordu: "Ya Rabbi! Benim cesedimi cehenneme at ve orada onu o kadar büyüt ki, kullarından kimseye orada yer kalmasın."

d. *Sırr-ı Sakatî* dermiş ki: "Vaktiyle bir kerre "Elhamdülillah" dediğim için otuz senedir istiğfar ediyorum. Bağdat'ta büyük bir yangın olmuştu! Birisi bana gelerek senin dükkanın kurtuldu dedi. Ben de o anda tamamen kendi menfaatimi düşünerek ve buna sevinerek, başkalarının uğradığı zararları ise düşünmeden *"Elhamdülillah"* dedim. İşte otuz senedir bu hamdime pişmanlık duymaktayım"

e. *Marûf-u Kerhî*'ye talebelerinden birisi: "Seni bu derece ibâdete sevk eden şey nedir?" diye sormuş. O sükût etmiş. O yine ısrar ederek "Ölümü hatırlamak mı?" demiş. O ise "Ölüm dediğin nedir ki?" demiş. Kabir ve berzahı âlemini hatırlamak mı?" demiş; o ise "Kabir ve Berzah dediğin nedir ki?" demiş. "Cehennem korkusu veya cennet ümidi mi?" demiş, o ise "Bütün bu dediklerin nedir ki?" demiş; sonra da şöyle devam etmiş:

"Beni ibâdete, itâate ve güzel ahlâka sevk eden husus, bu saydıklarının hepsini kudret elinde bulunduran ve Azîz ve Celîl olan öyle bir Allah'tır ki, O'nu güzelce tanısan ve O'nu sevsen bunların hepsini sana unutturur, O'nunla senin aranda bir marifet ve bir muhabbet olursa; O, seni bunların hepsinden kurtarır ve seni saâdet ve selâmetlere erdirir."

f. Günümüzde kazancının üçte birini, yarısını, üçte ikisini hatta çok daha fazlasını İslâm'ın yayılması ve neslin İslâm'ın gösterdiği güzel ahlâk esaslarıyla terbiye görmesi ve fazilet yamaçlarında dolaşması için sarfeden ve fakir öğrencilerin yemelerini, içmelerini,

giyimlerini, barınacakları müesseseleri ve okuyacakları kitab ve dergileri üstlenen ve hatta hayatını bu gibi yüce maksatların gerçekleşmesi için tanzim eden pek çok insan vardır. Bunlardaki bu diğerkâmlık ruhunun kaynağı nedir acaba? Şayet bunların kalplerinde Allah mârifeti ve Allah sevgisi ve iştiyakı olmasa ve sadece Allah'ın yüce rızasıyla yetinmeseler, bu kimseler ter dökerek ve çile çekerek kazandıkları o servetlerini ne diye infak etsinler ki...

g. Şu fitne ve fesat, sefâhet ve rezâlet asrında gönlünü, gözünü, kulağını ve midesini haramlardan koruyan ve ömrünü itâatte sarfeden ve sonra kendi şahsını muhafaza etmekle yetinmeyip iman hakikatlerini muhtaç gönüllerde kök salması ve neslin kurtulması için iman ve İslâm'a âit bir hakikati hiçbir şeye âlet etmeyen ve feda etmeyen ve başkalarını bazı tereddütlere sokmamak için nefsine hiçbir hisse çıkarıp ayırmayan pek çok fazîlet âbidesi genç kardeşlerimiz var. Bunların bu şerefli kullukları ve fazîlete ve haysiyete bu kadar düşkün olmaları, Allah mârifetinden, Allah korkusundan, Allah sevgisinden ve O'nun rızâsını kazanmak için duydukları aşk ve iştiyaktan başka ne ile ve nasıl izah edilebilir ki...

h. Üstâd-ı Azam Bediüzzaman Said Nursî (r.a), kendisini yirmi sekiz sene hapishane hapishane ve zindan zindan dolaştıranlar hakkında (biraz sadeleştirilmiş olarak) şöyle diyor:

"Ben Risâle-i Nûr mesleğinin esası ve otuz seneden beri hayatımın düstûru olan şefkat îtibâriyle; bir masuma zarar gelmemek için, bana zulmeden cânîlere değil ilişmek, belki bedduâ ile de mukâbele edemiyorum... O zâlim gaddârın ya peder ve validesi gibi çaresiz ihtiyarlara veya evlâdı gibi masumlara maddî zarar gelmemek için o dört-beş masumların hatırına binâen o zâlim gaddâra ilişmiyorum; bazan hakkımı helâl ediyorum."[225]

Yine Bediüzzaman Hazretleri şöyle diyor: "Allah'a binlerle şükrediyorum ki; uzun seneler ihtiyarım hâricinde olarak hizmet-i

225 Bediüzzaman Said Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, 274

imaniyemi maddî ve mânevî kemâlât ve terakkiyâtıma, azaptan, cehennemden kurtulmaklığıma, hattâ saâdet-i ebediyeme vesile yapmaklığıma yahut herhangi bir maksada âlet yapmaklığıma, mânevî, gayet kuvvetli mânialar beni menediyordu.

Madem ki: Nûr-u hakikat, imana muhtaç gönüllerde te'sirini yapıyor, bir Said değil bin Said fedâ olsun. Yirmi sekiz sene çektiğim ezâ ve cefâlar, maruz kaldığım işkenceler, katlandığım musîbetler helâl olsun. Bana zulmedenlerin, beni kasaba kasaba dolaştıranların, hakaret edenlerin, türlü türlü ithamlarla mahküm etmek isteyenlerin, zindanlarda bana yer hazırlayanların hepsine hakkımı helâl ettim.

Âdil kadere de derim ki: Ben senin bu şefkatli tokatlarına müstehak idim. Yoksa, herkes gibi gayet meşrû ve zararsız olan bir yol tutarak şahsımı düşünseydim, maddî-mânevî füyûzat hislerimi feda etmeseydim iman hizmetinde bu büyük ve mânevî kuvveti kaybedecektim. Ben maddî ve mânevî herşeyimi fedâ ettim, her musîbete katlandım, her işkenceye sabrettim. Bu sayede, hakikat-i imaniye her tarafa yayıldı. Bu sayede Nur mekteb-i irfânının yüzbinlerce belki de milyonlarca talebeleri yetişti. Artık bu yolda hizmet-i imaniyede onlar devam edeceklerdir ve benim maddî ve mânevî herşeyden feragat mesleğimden ayrılmayacaklardır; yalnız ve yalnız Allah rızası için çalışacaklardır."[226]

İşte sahip olduğu bu yüce meziyyet ve yüksek ahlâkıyla ihtişamlı bir fazîlet âbidesi olduğunu gösteren Bediüzzaman Hazretlerine bu yüksek ruhu kendisine veren gerçek bir marifetullah ve muhabbetullah ve zevk-i rûhânî değildir de; yâ nedir?

Bu hususta dünya dolusu misaller vardır. Daha doğrusu pek çok Müslümanın bu tarakta az çok bezi vardır. Meselemizle ilgili olarak göz kamaştıran misaller bile binlerce, milyonlarca hatta milyarlarcadır. Gidin Sahâbe-i Kirâm'ın tümünü ziyaret edin. Varın

---

[226] Bediüzzaman Said Nursî, *Târihçe-i Hayat*, 672

Tâbiîn-i İzâm ve Tebe-i Tâbiîn-i Fihâm Efendilerimizi gözden geçirin. Emevî'lerin, Abbâsî'lerin ve Osmanlı'ların özellikle ilk ve yükseliş devirlerine bir göz atın. Gözlerinizi kamaştıracak, sizi hayretlere sokacak belki de insanlığınızdan utandıracak ve size gerek fert plânında gerekse âile ve cemiyet plânında çok güzel ibret dersi verecek pek çok hâdise ile karşılaşacaksınız ve her bir hâdisenin aynı hakîkati haykırdığını göreceksiniz. İşte o hakikat şudur:

İnsanların böylesine birer fazîlet âbidesi olmalarının temelinde şüphesiz ki, vahiy vardır. Vahye yâni, Yüce Allah'a, Kur'ân'a ve Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e îman etmek ve teslim olmak vardır. Yüce Allah'a karşı vicdanlarında ve kalplerinde duydukları marifet, muhabbet, aşk ve iştiyak gibi seçkin hasletler vardır. Yoksa bunca insanların birer fazîlet âbidesi olmaları mümkün olmadığı gibi, bunların bu tür fazîletli hallerini kabul etmek de çok zor olur.

Hâsılı: Fazîlet toplumu ve güzel ahlâk nesli yetiştirmenin ve cemiyet olarak yükselmenin yegâne yolu, nesli hakîkat ilminin projektörleri altında ve İslâm terbiyesinin esasları dahilinde, yüksek ideallere âşık bir şekilde ve gözlere ve akıllara dünya imâretinin ve ukba saadetinin esaslarını birlikte gösteren bir eğitim sistemi içinde yetiştirmektir.

10. Güzel Ahlâkı Kazanmanın ve Onu Devam Ettirmenin Yolları

Herşeyde olduğu gibi güzel ahlâkı kazanmanın ve kazandıktan sonra da onu devam ettirip tekrar eski kötü hâllere düşmemenin kendine göre mutlaka riâyet edilmesi gereken bazı yolları ve bazı şartları vardır. İnsan bu yollara riâyet ettiği ölçüde ve onları tatbik ettiği sürece güzel ahlâk sahibi olur ve gün geçtikçe de güzel ahlâkını daha da olgunlaştırarak başkalarına güzel örnek olur ve herkes tarafından parmakla gösterilecek bir dereceye yükselir.

Birinci Yol: Güzel ahlâkın hakim olduğu ve yüksek idealler peşinde koşulduğu hayırlı ve faydalı bir arkadaş çevresi içerisinde hayat sürdürmektir. Çünkü kişi beraber sohbet ettiği, gezip dolaştığı ve dertlerini paylaştığı kimselerin huy ve karakterlerini kapar ve zamanla onların tutum ve davranışlarını ve düşünce ve yaşayış tarzlarını benimsemeğe, onlara benzemeğe ve onlar gibi olmaya başlar ve netîcede de öyle olur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem):

أَلرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يخَالِلُ *"Kişi dost* (ve arkadaşının) *dîni* (inancı ve inancına göre yaşama tarzı) *üzerinedir. Öyleyse her biriniz baksın: Kiminle dostluk kuruyor."*[227] buyurmuşlardır:

İkinci Yol: İrşad ve nasihattir. Yani İslâm'ın terbiyeye âit prensipleri çerçevesinde ve ilmin ışığı altında başkalarını irşad etmek ve nasihat etmek veya yapılan irşad ve nasihatlara karşı duyarlı olmak ve onlara riâyet etmektir. Çünkü başkalarının irşadıyla uğraşan ve başkalarına nasihat eden bir kimse irşad ve nasihatinin tesirli olması için nasihat ettiği ve insanları dâvet ettiği şeyleri başta kendisini onları uygulama mecburiyetinde hissedecektir.

Hiç kimseden hiçbir zaman ümit kesmemek lazımdır. Öğüt vermek ve insanları Yüce Allah'ın emri ve izniyle hakîkatlere dâvet edip irşad etmeye çalışmak veya irşad müessesesinin çalışması için gayret göstermek ve insanların ıslahıyla uğraşmak her halûkârda ümitsizlikten, irşad vazifesini bırakmaktan ve ilgilenmemekten çok daha iyidir. Evet, can çıkmadıkça hiç kimseden ümit kesilmez. Zîrâ ömürlerinin sonlarında o zamana kadar yaptıklarından pişmanlık duyup hidayete gelen ve ahlâkını güzelleştirip olgun insan olan pek çok kimse vardır.

Üçüncü Yol: Kâmil insanların ve hakîkî mürşidlerin yaşantılarını ve yaptıkları faâliyet ve hizmetleri merak edip onların

---

[227] Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 168

hayatlarını dikkatle okumaktır. Çünkü bir kimse bir büyük zatın hayatını merakla ve dikkatle okursa; o şahsın ibret dolu hayatı onun hayalinde sık sık canlanacak, kendisini öyle bir hayata hazırlayacak ve her hâliyle ona benzemeğe çalışacaktır.

Bu cümleden olarak Siyer-i Nebî ile, Sahâbe-i Kirâm ile ve bir kısım İslâm büyükleriyle ilgili eserleri ve onların hayat tarihçelerini okumanın ve bu vesileyle sağlam bir kanaat ve güzel bir ahlâk sahibi olmanın son derece önemi, zarûreti ve fazîleti vardır. Meselâ: Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivâyetinde:

كَانَ رَسُولُ اللهِ (ص) أَحْسَنَ النَّاسِ وَكَانَ أَجْوَدَ النَّاسِ وَكَانَ أَشْجَعَ النَّاسِ

"Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *insanların en güzeli idi, en cömerdi idi ve en şecâatlisi idi."*[228]

Hz. Câbir (radıyallahu anh)' rivâyetinde ise şu vardır:

مَا سُئِلَ رَسُولُ اللهِ (ص) عَنْ شَيْءٍ قَطُّ فَقَالَ:لَا *"Rasûlüllah'tan* (sallallâhu aleyhi ve sellem) *hiçbir şey istenmemiştir ki, O* (bu isteğe) *hayır, demiş olsun."*[229]

İşte Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ilgili olarak bunları duyan bir kimse, elbette ki kendisi de bu seçkin hasletlere sahip olmaya çalışacak, onun temrinlerini yapacak ve zamanla Allah'ın izniyle tam O'nun gibi olmasa da; fakat ona yakın bir hâl kazanacaktır.

Dördüncü Yol: Güzel ahlâkı ve fazîlet dolu davranışları kazanmanın ve onları muhafaza etmenin temelinde marifetullah ve muhabbetullah, yâni Yüce Allah'ı tanımak, O'nu sevmek ve O'na iştiyak duymak vardır. Zîrâ insan tanıdığı ölçüde sever, sevdiği ölçüde itâat eder ve itaat ettiği ölçüde aşkı, şevki, iştiyakı, sadakati, samimiyeti ve teslimiyeti artar. O halde Yüce Allah'ı kâmil sıfatlarıyla, mübârek isimleriyle, mukaddes icrââtıyla ve mükemmel

---

228 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1802
229 Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1805

eserleriyle tanımanın zarureti, gün gibi âşikârdır. Bunun yolu ise O'nu tanıtan kitapları sık sık okumak ve O'nu tanıyanlarla dostluk kurmak ve onlarla birlikte hayat sürdürmektir.

Beşinci Yol: Güzel ahlâkı elde etmenin çok mühim bir çâresi de duâ ve ilticâ ile tazarru ve niyazdır. Çünkü ruhlar, kalpler, huylar ve herşey Yüce Allah'ın elindedir ve insan, ancak Yüce Allah dilerse ve muvaffak kılarsa kâbiliyetlerini istikâmet çizgisinde neşv ü nema ettirir ve güzel ahlâk sahibi olur. Bir kul irâde, niyet ve azmiyle yüce İslâm'a ram olursa ve her türlü huyunun ve ahlâkının ıslahını ve mükemmel olmasını Yüce Allah'tan ısrarla ve sürekli olarak isterse; Yüce Allah hiç şüphesiz onun ahlâkını güzelleştirir ve onu istikâmet ve salâhat çizgisinde sâbit kadem eyler.

Her hususta olduğu gibi bu hususta da duâ ve münâcât ile, tazarrû ve niyaz ile Cenâb-ı Hakk'ın dergahına iltica edip dehalet etmek çok önemli ve çok lüzumlu olduğundandır ki, Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) pek çok duâlarında ısrarla güzel ahlâkı istemiş ve aynı zamanda bununla bize güzel ahlâklı olmanın önemini ve bunu elde edip devam ettirmenin çok mühim bir vesilesini ve çok kuvvetli bir yolunu göstermiştir. Misâl olarak bazılarını görelim ve biz de kendimiz adına bu duâlarla Cenâb-ı Hakk'ın engin rahmetine dehâlet edelim:

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِى عَلَى دِينِكَ *"Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Benim kalbimi dinin üzerine sabitleştir."*

أَللّٰهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ وَالْعَافِيَةَ وَحُسْنَ الْخُلُقِ *"Allahım! Senden sıhhat, âfiyet ve güzel ahlâk isterim."*

أَللّٰهُمَّ أَحْسَنْتَ خَلْقِى فَأَحْسِنْ خُلُقِى *"Allahım! Yaradılışımı güzel yaptığın gibi huylarımı* (ve davranışlarımı) *da güzelleştir."*

أَللّٰهُمَّ اجْعَلْ سَرِيرَتِى خَيْرًا مِنْ عَلاَنِيَتِى وَاجْعَلْ عَلاَنِيَتِى صَالِحَةً *"Allahım! İç yönümü dış yönümden daha hayırlı kıl ve dış yönümü de salih* (ıslah) *eyle."*

اَللّٰهُمَّ وَفِّقْنِى لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ وَالْفِعْلِ وَالنِّيَّةِ وَالْهُدٰى إِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْئٍ قَدِيرٌ *"Allahım! Beni sevip hoşlandığın sözde, amelde, fiilde, niyette ve hidâyette muvaffak kıl. Şüphesiz ki Sen gücü herşeye yetensin."*

اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ وَ أَنْ تَغْفِرَلِى وَ تَرْحَمَنِى … *"Allahım! Senden hayırlı şeyleri işlemeyi, çirkin şeyleri terk etmeyi, yoksulları sevmeyi, beni bağışlamanı ve bana merhamet etmeni istiyorum…"*

اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ مُنْكَرَاتِ الْأَخْلاَقِ وَالْأَعْمَالِ وَالْأَهْوَاءِ *"Allahım! Ahlâkla, amellerle ve arzu ve isteklerle ilgili her türlü çirkin şeylerden sana sığınırım."*

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِى وَارْحَمْنِى وَعَافِنِى وَارْزُقْنِى *"Allahım beni bağışla, bana merhamet eyle, bana âfiyet ver ve beni rızıklandır."*

İşte bütün bu duâlar, yalvarış ve yakarışlar, bir taraftan güzel huylu ve güzel ahlâklı olmanın en mühim ve en geçerli olan yolunu gösterdiği gibi, diğer taraftan da Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bütün insanlar arasında göz kamaştıracak derecede en büyük ahlâka sahip oluşunun altındaki nurlu sırları göstermekte ve bu güzel ahlâka sahip olmanın yollarına başvurmaya bütün Müslümanları teşvik etmektedir.

Bizler de hemen bu duâları, şu hicrî bin dört yüz on altı / milâdî bin dokuz yüz doksan altı yılı mübarek Kurban bayramı günlerinde Mekke'de, Arafat'ta, Müzdelife'de, Minâ'da ve Medîne'de yapılan duâlara katıyor ve onları orada yapılan duâlarla birlikte kabul etmesini Yüce Mevlâ'mızdan sonsuz rahmetini şefaatçi yaparak tazarrû ile niyaz ediyoruz.

İFÂDE-İ MERAM

Yüce Allah'ın tevfik ve inâyetiyle, yıllarca önce iki cild olarak telif etiğim *"Değer Ölçüsü"* adındaki bu eser, işin erbabı olan kimselerin teklifleriyle tarafımdan yeniden gözden geçirilip sadeleştirilmiş ve mîlâdî 30 Kasım 2009, hicrî 13 Zilhicce 1430 tarihinde bir cild hâlinde baskıya hazır hâle getirilmiştir.

Deniz yolcusu için pusula, çöl yolcusu için kılavuz ve yol ayırımında bulunan kimse için yön gösteren levha ne derece gerekli bir ihtiyaç ise, ebed yolunda seyahat eden insan için de yarı yolda kalıp perişan olmamak için Kur'ân'a ve hadîse dayalı olarak zikredilen bir kısım değer ölçüleri aynı şekilde lüzumlu ve zarûrî bir ihtiyaçtır. Yüce Allah'tan ümit ederim ki, bu *"Değer Ölçüsü"* kitabını, her iki cihan saadetini kazanma adına insanımıza güvenilir bir rehber ve bir kılavuz yapsın. Yine ümit ederim ki, bu kitap bir Müslüman'ın her iki cihanın mutluluğunu garanti altına alması için, Kur'ân-ı Kerîm'e ve hadîs-i şeriflere göre nelere dikkat etmesi ve başkalarını değerlendirirken bu değerlendirmeyi hangi ölçülere göre yapması gerektiğini gösteren "*Ölçüler Manzûmesi*" bir eser kıymetinde olur.

Bu kitabın içerdiği hakîkatlerin, başta kendi nefsim için sonra da aziz okuyanlar için bereketli, feyizli ve istifadeli olmasını, idrak ettiğimiz arefe gününü, Kurban Bayramı gecesini ve gündüzünü ve bu günlerde mukaddes yerlerde yapılan duâları ve ibadetleri şefaatçi yaparak Yüce Allah'ın sonsuz rahmet ve kereminden

diliyor ve dileniyorum. Cenâb-ı Hak bizleri Mü'minûn Sûresi'nin başında, Ahzâb Sûresi'nin ortasında, Furkan Sûresi'nin sonunda ve diğer bazı âyet ve sûrelerde övdüğü ve kendilerine kurtuluş vâd ettiği sâlih kullar zümresine ilhak buyursun, onlarla beraber haşretsin, ebedî cennetlerde mukaddes cemâliyle müşerref kılsın ve ebedî rızasına erdirsin. Âmin.

Kur'ân-ı Kerîm'i, hadîs-i şerifleri ve bu iki esastan feyiz alarak yazılan nûrânî tefsir ve şerhleri mütalâa ederken anlayabildiğim ve lüzumlu gördüğüm bazı meseleleri, değerlendirme ölçüsünün alt üst olduğu ve bakış açısının ters yüz edildiği günümüzde dünyevî-uhrevî saadetlerini düşünen insanlar için değer ölçüleri mesâbesinde zikretmekle kusur etti isem; Yüce Rabbimden özür diliyor ve O'nun gazabından yine O'nun sınırsız olan engin rahmetine sığınıyorum.

Bu kitapçığı, nefsimin ıslâhı ve neslimin terbiyesi adına fiilî ve kavlî bir duâ olarak Yüce Rabbimin fazıl ve rahmetten, af ve mağfiretten ibaret olan Yüce Dergâhına takdim eder ve Esmâ-i Hüsnâ'sını, Rasûl-i Ekrem'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Kur'ân-ı Azîmüşşân'ı şefaatçi yaparak bu kitabı, hem kendim için hem de onu hüsn-ü zanla okuyup ondan istifâde eden aziz neslim için kuvvetli bir kurtuluş vesilesi kılmasını niyâz ederim. Âmin.

Vehbî Yıldız

أَسْتَغْفِرُ اللهَ الْعَظِيمَ الْكَرِيمَ الَّذِى لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ، اَلْحَىَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ. سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَاإِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ. رَبِّ اغْفِرْ لِى وَتُبْ عَلَىَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ. رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ . وَتُبْ عَلَيْنَا يَامَوْلَانَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ. رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا. رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ. اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ. اَلَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ. اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ. اٰمِينْ. وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

BİBLİYOGRAFYA

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşf'ül-Hafâ ve Müzîl'ül-elbâs*, I-II, Beyrut, 1351

AHMED İBN HANBEL (ö. 241/855): *Müsned*, I-VI, Beyrut, 1313

ALÛSÎ, Ebû'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-Meânî*, I-XXX, Beyrut 1267/1847

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmı'us-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1401/1981

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Edeb'ül-Müfred* (tec. A.Fikri Yavuz), II, İstanbul 1974

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünen*, I-V, İstanbul 1401/1981

BÜYÜKKÖRÜKÇÜ, Tahir, (trc.) *Mevlânâ ve Mesnevî*, İstanbul 1403/1983

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), *Sünen*, Beyrut 1401/1981

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünen*, I-V, İstanbul 1401/1981

GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b.Muhammed (ö. 505/1111), *İhyâ-u U'lûmi'd-Dîn*, I-IV, Mısır 1358/1939

GÜLEN FETHULLAH , Kalbin Zümrüt Tepeleri.

GÜMÜŞHÂNEVÎ, Ahmed Ziyâeddîn, *Mecmûat'ül Âhzab*, İstanbul 1311

HÂZİN, Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî es-Sûfi, *Tefsîr-u Hâzin ve bi-Hâmişihi Tefsir'ul-Medârik li'n-Nesefi*, I-IV, Beyrut, 1317

HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebî Bekir (ö. 807-1404), *Mecme'uz-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid*, I-X, Beyrut 1967

İBN'ÜL-ESÎR, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, (ö. 630/1233), *Üsd'ül-Ğabe fî Ma'rifet'is-Sahâbe*, I-V, Tahran 1280/1860

İBN-İ HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik, (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, Beyrut 1391/1971

İBN-İ MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (ö. 275/888), *Sünen*, I-II, İstanbul 1401/1981

MANSUR ALİ NÂSIF, *et-Tâc'ül-Câmiu li'l-Usûli, fî Ehâdîsi-Râsul*, I-V, Mısır 1347

MALİK BİN ENES (ö. 179/795), *el-Muvatta*, I-II, İstanbul 1401/1981

MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülgâvî (ö. 656/1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I-IV, Beyrut 1388/1968

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kureyşî (ö. 261/875) *el-Câmi'us-Sahîh*, I-III, İstanbul 1401/1981

MÜTTAKÎ, Alâuddîn Ali, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, 1-XVIII, Beyrut, 1985

NEVEVÎ, Muhyiddin Yahya b. Şerefeddin (ö. 676/1277), *Riyazu's-Salihin*, Cidde(trz).

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünen*, I-VIII, İstanbul 1401/1981

NURSÎ, Bedîüzzaman Said, *Emirdağ Lâhikası*, İstanbul 1959

NURSÎ, Bedîüzzaman Said, *İşârât'ül-Îcâz*, İstanbul 1986, Sözler Yayınevi

NURSÎ, Bedîüzzaman Said, *Kastamonu Lâhikası*, İstanbul 1988, Sözler Yayınevi

NURSÎ, Bedîüzzaman Said, *Lem'alar*, İstanbul 1990, Sözler Yayınevi

NURSÎ, Bedîüzzaman Said, *Mektûbat*, İstanbul 1986 Sözler Yayınevi

NURSÎ, Bedîüzzaman Said, *Mesnevî-i Nûriye*, İstanbul 1986 Sözler Yayınevi

NURSÎ, Bedîüzzaman Said, *Sözler*, İstanbul 1990, Sözler Yayınevi

NURSÎ, Bedîüzzaman Said, *Tarihçe-Hayat*, Sözler Yayınevi

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, I-III, Beyrut 1402-1981

SUYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir (911/1505), *Fethu'l-Kebîr*, I-III, Beyrut 1351/1932

SUYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir (911/1505), *el-Câmi'us-Sağîr*, I-II, Kahire 1402/1982

SUYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir (911/1505), *ed-Dürrül-Mensur fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, I-IV, Beyrut (trc.)

TABERÂNÎ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (360/970), *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, I-XXV, Kâhire 1403/1983

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (279/892), *Sünen*, I-V, İstanbul 1401/1981

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, İstanbul (trz)